๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฏฺฐกถา

(ฉฏฺโฐ ภาโค)

๒๒. มหานิปาโต

[๕๓๘] ๑. มูคปกฺขชาตกวณฺณนา

มา ปณฺฑิจฺจยํ วิภาวยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิ๚ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภควโต เนกฺขมฺมปารมึ วณฺณยนฺตา นิสีทึสุ๚ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขเว, อิทานิ มม ปูริตปารมิสฺส รชฺชํ ฉฑฺเฑตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นาม อนจฺฉริยํ๚ อหญฺหิ ปุพฺเพ อปริปกฺเก ญาเณ ปารมิโย ปูเรนฺโตปิ รชฺชํ ฉฑฺเฑตฺวา นิกฺขนฺโตเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ๚

อตีเต กาสิรฏฺเฐ พาราณสิยํ กาสิราชา นาม ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ๚ ตสฺส โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย อเหสุํ๚ ตาสุ เอกาปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภิ๚ นาครา ‘‘อมฺหากํ รญฺโญ วํสานุรกฺขโก เอโกปิ ปุตฺโต นตฺถี’’ติ ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา **กุสชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๑ อาทโย) อาคตนเยเนว ราชานํ เอวมาหํสุ ‘‘เทว, ปุตฺตํ ปตฺเถถา’’ติ๚ ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย ‘‘ตุมฺเห ปุตฺตํ ปตฺเถถา’’ติ อาณาเปสิ๚ ตา จนฺทาทีนํ เทวตานํ อายาจนอุปฏฺฐานาทีนิ กตฺวา ปตฺเถนฺติโยปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภึสุ๚ อคฺคมเหสี ปนสฺส มทฺทราชธีตา จนฺทาเทวี นาม สีลสมฺปนฺนา อโหสิ๚ ราชา ‘‘ภทฺเท, ตฺวมฺปิ ปุตฺตํ ปตฺเถหี’’ติ อาห๚ สา ปุณฺณมทิวเส อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา จูฬสยเน นิปนฺนาว อตฺตโน สีลํ อาวชฺชิตฺวา ‘‘สจาหํ อขณฺฑสีลา อิมินา เม สเจฺจน ปุตฺโต อุปฺปชฺชตู’’ติ สจฺจกิริยํ อกาสิ๚

ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิ๚ สกฺโก อาวชฺชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘จนฺทาเทวี ปุตฺตํ ปตฺเถติ, หนฺทาหํ ปุตฺตํ ทสฺสามี’’ติ ตสฺสานุจฺฉวิกํ ปุตฺตํ อุปธาเรนฺโต โพธิสตฺตํ ปสฺสิ๚ โพธิสโตฺตปิ ตทา วีสติวสฺสานิ พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรตฺวา ตโต จุโต อุสฺสทนิรเย นิพฺพตฺติตฺวา อสีติวสฺสสหสฺสานิ ตตฺถ ปจฺจิตฺวา ตโต จวิตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ๚ ตตฺถาปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จวิตฺวา อุปริเทวโลกํ คนฺตุกาโม อโหสิ๚ สกฺโก ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มาริส, ตยิ มนุสฺสโลเก อุปฺปเนฺน ปารมิโย จ เต ปูริสฺสนฺติ, มหาชนสฺส วุฑฺฒิ จ ภวิสฺสติ, อยํ กาสิรโญฺญ จนฺทาเทวี นาม อคฺคมเหสี ปุตฺตํ ปตฺเถติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ อุปฺปชฺชาหี’’ติ วตฺวา อเญฺญสญฺจ จวนธมฺมานํ ปญฺจสตานํ เทวปุตฺตานํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิ๚ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปญฺจหิ เทวปุตฺตสเตหิ สทฺธึ เทวโลกโต จวิตฺวา สยํ จนฺทาเทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ๚ อิตเร ปน เทวปุตฺตา อมจฺจภริยานํ กุจฺฉีสุ ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุ๚

ตทา จนฺทาเทวิยา กุจฺฉิ วชิรปุณฺณา วิย อโหสิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา คพฺภสฺส ปริหารํ ทาเปสิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ทสมาสจฺจเยน ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํ ทิวสเมว อมจฺจเคเหสุ ปญฺจ กุมารสตานิ ชายึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา อมจฺจคณปริวุโต มหาตเล นิสิโนฺน อโหสิฯ อถสฺส ‘‘ปุตฺโต, เทว, ชาโต’’ติ อาโรจยึสุฯ เตสํ วจนํ สุตฺวา รโญฺญ ปุตฺตเปมํ อุปฺปชฺชิตฺวา ฉวิยาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ, อพฺภนฺตเร ปีติ อุปฺปชฺชิ, หทยํ สีตลํ ชาตํฯ โส อมเจฺจ ปุจฺฉิ ‘‘ตุฏฺฐา นุ โข ตุเมฺห, มม ปุโตฺต ชาโต’’ติ? ‘‘กึ กเถถ, เทว, มยํ ปุเพฺพ อนาถา, อิทานิ ปน สนาถา ชาตา, สามิโก โน ลโทฺธ’’ติ อาหํสุฯ ราชา มหาเสนคุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาณาเปสิ ‘‘มม ปุตฺตสฺส ปริวาโร ลทฺธุํ วฏฺฏติ, คจฺฉ ตฺวํ อมจฺจเคเหสุ อชฺช ชาตา ทารกา กิตฺตกา นามาติ โอโลเกหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อมจฺจเคหานิ คนฺตฺวา โอโลเกโนฺต ปญฺจ กุมารสตานิ ทิสฺวา ปุนาคนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ

ราชา ปญฺจนฺนํ ทารกสตานํ กุมารปสาธนานิ เปเสตฺวา ปุน ปญฺจ ธาติสตานิ จ ทาเปสิฯ มหาสตฺตสฺส ปน อติทีฆาทิโทสวชฺชิตา อลมฺพตฺถนิโย มธุรถญฺญาโย จตุสฏฺฐิ ธาติโย อทาสิฯ อติทีฆาย หิ อิตฺถิยา ปเสฺส นิสีทิตฺวา ถญฺญํ ปิวโต ทารกสฺส คีวา ทีฆา โหติ, อติรสฺสาย ปเสฺส นิสีทิตฺวา ถญฺญํ ปิวโนฺต ทารโก นิปฺปีฬิตขนฺธฏฺฐิโก โหติ, อติกิสาย ปเสฺส นิสีทิตฺวา ถญฺญํ ปิวโต ทารกสฺส อูรู รุชฺชนฺติ, อติถูลาย ปเสฺส นิสีทิตฺวา ถญฺญํ ปิวโนฺต ทารโก ปกฺขปาโท โหติ, อติกาฬิกาย ขีรํ อติสีตลํ โหติ, อติโอทาตาย ขีรํ อติอุณฺหํ โหติ, ลมฺพตฺถนิยา ปเสฺส นิสีทิตฺวา ถญฺญํ ปิวโนฺต ทารโก นิปฺปีฬิตนาสิโก โหติฯ กาสานญฺจ ปน อิตฺถีนํ ขีรํ อติอมฺพิลํ โหติ, สาสานญฺจ ปน อิตฺถีนํ ขีรํ อติกฏุกาทิเภทํ โหติ, ตสฺมา เต สเพฺพปิ โทเส วิวเชฺชตฺวา อลมฺพตฺถนิโย มธุรถญฺญาโย จตุสฏฺฐิ ธาติโย ทตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา จนฺทาเทวิยาปิ วรํ อทาสิฯ สาปิ คหิตกํ กตฺวา ฐเปสิฯ

ราชา กุมารสฺส นามคฺคหณทิวเส ลกฺขณปาฐเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา กุมารสฺส อนฺตรายาภาวํ ปุจฺฉิฯ เต ตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘มหาราช, ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปโนฺน อยํ กุมาโร, ติฏฺฐตุ เอกทีโป, ทฺวิสหสฺสปริวารานํ จตุนฺนมฺปิ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรตุํ สมโตฺถ โหติ, นาสฺส โกจิ อนฺตราโย ปญฺญายตี’’ติ วทึสุฯ ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา กุมารสฺส นามํ กโรโนฺต ยสฺมา กุมารสฺส ชาตทิวเส สกลกาสิรเฏฺฐ เทโว วสฺสิ, ยสฺมา จ รโญฺญ เจว อมจฺจานญฺจ หทยํ สีตลํ ชาตํ, ยสฺมา จ เตมยมาโน ชาโต, ตสฺมา ‘‘เตมิยกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกาสิฯ อถ นํ ธาติโย เอกมาสิกํ อลงฺกริตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อานยึสุฯ ราชา ปิยปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา องฺเก นิสีทาเปตฺวา รมยมาโน นิสีทิฯ

ตสฺมึ ขเณ จตฺตาโร โจรา อานีตาฯ ราชา เต ทิสฺวา ‘‘เตสุ เอกสฺส โจรสฺส สกณฺฏกาหิ กสาหิ ปหารสหสฺสํ กโรถ, เอกสฺส สงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา พนฺธนาคารปเวสนํ กโรถ, เอกสฺส สรีเร สตฺติปหารํ กโรถ, เอกสฺส สูลาโรปนํ กโรถา’’ติ อาณาเปสิฯ อถ มหาสโตฺต ปิตุ วจนํ สุตฺวา ภีตตสิโต หุตฺวา ‘‘อโห มม ปิตา รชฺชํ นิสฺสาย อติภาริยํ นิรยคามิกมฺมํ อกาสี’’ติ จิเนฺตสิฯ ปุนทิวเส ปน ตํ เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา อลงฺกตสิริสยเน นิปชฺชาเปสุํฯ โส โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปพุโทฺธ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เสตจฺฉตฺตํ โอโลเกโนฺต มหนฺตํ สิริวิภวํ ปสฺสิฯ อถสฺส ปกติยาปิ ภีตตสิตสฺส อติเรกตรํ ภยํ อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘กุโต นุ โข อหํ อิมํ โจรเคหํ อาคโตมฺหี’’ติ อุปธาเรโนฺต ชาติสฺสรญาเณน เทวโลกโต อาคตภาวํ ญตฺวา ตโต ปรํ โอโลเกโนฺต อุสฺสทนิรเย ปกฺกภาวํ ปสฺสิ, ตโต ปรํ โอโลเกโนฺต ตสฺมิํเยว นคเร ราชภาวํ อญฺญาสิฯ

อถสฺส ‘‘อหํ วีสติวสฺสานิ พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรตฺวา อสีติวสฺสสหสฺสานิ อุสฺสทนิรเย ปจฺจึ, อิทานิ ปุนปิ อิมสฺมิํเยว โจรเคเห นิพฺพตฺโตมฺหิ, ปิตา เม หิโยฺย จตูสุ โจเรสุ อานีเตสุ ตถารูปํ ผรุสํ นิรยสํวตฺตนิกํ กถํ กเถสิ, สจาหํ รชฺชํ กาเรสฺสามิ, ปุนปิ นิรเย นิพฺพตฺติตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภวิสฺสามี’’ติ อาวเชฺชนฺตสฺส มหนฺตํ ภยํ อุปฺปชฺชิฯ โพธิสตฺตสฺส กญฺจนวณฺณํ สรีรํ หเตฺถน ปริมทฺทิตํ ปทุมํ วิย มิลาตํ ทุพฺพณฺณํ อโหสิฯ โส ‘‘กถํ นุ โข อิมมฺหา โจรเคหา มุเญฺจยฺย’’นฺติ จิเนฺตโนฺต นิปชฺชิฯ อถ นํ เอกสฺมิํ อตฺตภาเว มาตุภูตปุพฺพา ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวธีตา อสฺสาเสตฺวา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, มา ภายิ, มา โสจิ, มา จินฺตยิฯ สเจ อิโต มุจฺจิตุกาโมสิ, ตฺวํ อปีฐสปฺปีปิ ปีฐสปฺปี วิย โหหิ, อพธิโรปิ พธิโร วิย โหหิ, อมูโคปิ มูโค วิย โหหิ, อิมานิ ตีณิ องฺคานิ อธิฎฺฐาย อตฺตโน ปณฺฑิตภาวํ มา ปกาเสหี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘มา ปณฺฑิจฺจยํ วิภาวย, พาลมโต ภว สพฺพปาณินํ;
สโพฺพ ตํ ชโน โอจินายตุ, เอวํ ตว อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺฑิจฺจย**นฺติ ปณฺฑิจฺจํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **พาลมโต**ติ พาโล อิติ สมฺมโตฯ **สโพฺพ ชโน**ติ สกโล อโนฺตชโน เจว พหิชโน จฯ **โอจินายตู**ติ ‘‘นีหรเถตํ กาฬกณฺณิ’’นฺติ อวมญฺญตุ, อวชานาตูติ อโตฺถฯ

โส ตสฺสา วจเนน อสฺสาสํ ปฎิลภิตฺวา –

๒. ‘‘กโรมิ เต ตํ วจนํ, ยํ มํ ภณสิ เทวเต;
อตฺถกามาสิ เม อมฺม, หิตกามาสิ เทวเต’’ติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ตานิ ตีณิ องฺคานิ อธิฎฺฐาสิฯ สา จ เทวธีตา อนฺตรธายิฯ ราชา ปุตฺตสฺส อนุกฺกณฺฐนตฺถาย ตานิ ปญฺจ กุมารสตานิ ตสฺส สนฺติเกเยว ฐเปสิฯ เต ทารกา ถญฺญตฺถาย โรทนฺติ ปริเทวนฺติฯ มหาสโตฺต ปน นิรยภยตชฺชิโต ‘‘รชฺชโต เม สุสฺสิตฺวา มตเมว เสโยฺย’’ติ น โรทติ น ปริเทวติฯ อถสฺส ธาติโย ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา จนฺทาเทวิยา อาโรจยิํสุฯ สาปิ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ อถ พฺราหฺมณา อาหํสุ ‘‘เทว, กุมารสฺส ปกติเวลํ อติกฺกมิตฺวา ถญฺญํ ทาตุํ วฎฺฎติ, เอวํ โส โรทมาโน ถนํ ทฬฺหํ คเหตฺวา สยเมว ปิวิสฺสตี’’ติฯ ตโต ปฎฺฐาย ธาติโย กุมารสฺส ปกติเวลํ อติกฺกมิตฺวา ถญฺญํ เทนฺติฯ ททมานา จ กทาจิ เอกวารํ อติกฺกมิตฺวา เทนฺติ, กทาจิ สกลทิวสํ ขีรํ น เทนฺติฯ

วีมํสนกณฺฑํ

โส นิรยภยตชฺชิโต สุสฺสโนฺตปิ ถญฺญตฺถาย น โรทติ, น ปริเทวติฯ อถ นํ อโรทนฺตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘ปุโตฺต เม ฉาโต’’ติ มาตา วา ถญฺญํ ปาเยติ, กทาจิ ธาติโย วา ปาเยนฺติฯ เสสทารกา ถญฺญํ อลทฺธเวลายเมว โรทนฺติ ปริเทวนฺติฯ มหาสโตฺต ปน นิรยภยตชฺชิโต น โรทติ, น ปริเทวติ, น นิทฺทายติ, น หตฺถปาเท สมิญฺชติ, น สทฺทํ กโรติฯ อถสฺส ธาติโย ‘‘ปีฐสปฺปีนํ หตฺถปาทา นาม น เอวรูปา โหนฺติ, มูคานํ หนุกปริโยสานํ นาม น เอวรูปํ โหติ, พธิรานํ กณฺณโสตานิ นาม น เอวรูปานิ โหนฺติ, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน, วีมํสิสฺสาม น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ขีเรน ตาว นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ สกลทิวสํ ขีรํ น เทนฺติฯ โส สุสฺสโนฺตปิ ขีรตฺถาย สทฺทํ น กโรติฯ อถสฺส มาตา ‘‘ปุโตฺต เม ฉาโต’’ติ สยเมว ถญฺญํ ปาเยติฯ เอวํ อนฺตรนฺตรา ขีรํ อทตฺวา เอกสํวจฺฉรํ วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสิํสุฯ

ตโต อมจฺจาทโย รโญฺญ อาโรเจสุํ ‘‘เอกวสฺสิกทารกา นาม ปูวขชฺชกํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ ปญฺจ กุมารสตานิ ตสฺส สนฺติเกเยว นิสีทาเปตฺวา นานาปูวขชฺชกานิ อุปนาเมตฺวา โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปตฺวา ‘‘ยถารุจิ ตานิ ปูวขชฺชกานิ คณฺหถา’’ติ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ เสสทารกา กลหํ กโรนฺตา อญฺญมญฺญํ ปหรนฺตา ตํ ตํ คเหตฺวา ขาทนฺติฯ มหาสตฺโต ปน อตฺตานํ โอวทิตฺวา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, นิรยภยํ อิจฺฉโนฺต ปูวขชฺชกํ อิจฺฉาหี’’ติ นิรยภยตชฺชิโต ปูวขชฺชกํ น โอโลเกสิฯ เอวํ ปูวขชฺชเกนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘ทฺวิวสฺสิกทารกา นาม ผลาผลํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ นานาผลานิ อุปนาเมตฺวา โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปตฺวา วีมํสึสุฯ เสสทารกา กลหํ กตฺวา ยุชฺฌนฺตา ตํ ตํ คเหตฺวา ขาทนฺติฯ โส นิรยภยตชฺชิโต ตมฺปิ น โอโลเกสิฯ เอวํ ผลาผเลนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘ติวสฺสิกทารกา นาม กีฬนภณฺฑกํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ นานาสุวณฺณมยานิ หตฺถิอสฺสรูปกาทีนิ การาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปสุํฯ เสสทารกา อญฺญมญฺญํ วิลุมฺปนฺตา คณฺหึสุฯ มหาสตฺโต ปน น กิญฺจิ โอโลเกสิฯ เอวํ กีฬนภณฺฑเกนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘จตุวสฺสิกทารกา นาม โภชนํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ นานาโภชนานิ อุปนาเมสุํฯ เสสทารกา ตํ ปิณฺฑํ ปิณฺฑํ กตฺวา ภุญฺชนฺติฯ มหาสตฺโต ปน อตฺตานํ โอวทิตฺวา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, อลทฺธโภชนานํ เต อตฺตภาวานํ คณนา นาม นตฺถี’’ติ นิรยภยตชฺชิโต ตมฺปิ น โอโลเกสิฯ อถสฺส มาตา สยเมว หทเยน ภิชฺชมาเนน วิย อสหนฺเตน สหตฺเถน โภชนํ โภเชสิฯ เอวํ โภชเนนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘ปญฺจวสฺสิกทารกา นาม อคฺคิโน ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ ราชงฺคเณ อเนกทฺวารยุตฺตํ มหนฺตํ เคหํ กาเรตฺวา ตาลปณฺเณหิ ฉาเทตฺวา ตํ เสสทารเกหิ ปริวุตํ ตสฺส มชฺเฌ นิสีทาเปตฺวา อคฺคึ เทนฺติฯ เสสทารกา อคฺคึ ทิสฺวา วิรวนฺตา ปลายึสุฯ มหาสตฺโต ปน จิเนฺตสิ ‘‘นิรยอคฺคิสนฺตาปนโต อิทเมว อคฺคิสนฺตาปนํ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน วรตร’’นฺติ นิโรธสมาปโนฺน มหาเถโร วิย นิจฺจโลว อโหสิฯ อถ นํ อคฺคิมฺหิ อาคจฺฉเนฺต คเหตฺวา อปเนนฺติฯ เอวํ อคฺคินาปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘ฉวสฺสิกทารกา นาม มตฺตหตฺถิโน ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ เอกํ หตฺถึ สุสิกฺขิตํ สิกฺขาเปตฺวา โพธิสตฺตํ เสสทารเกหิ ปริวุตํ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา ตํ หตฺถึ มุญฺจนฺติฯ โส โกญฺจนาทํ นทโนฺต โสณฺฑาย ภูมิยํ โปเถโนฺต ภยํ ทเสฺสโนฺต อาคจฺฉติฯ เสสทารกา ตํ ทิสฺวา มรณภยภีตา ทิสาวิทิสาสุ ปลายึสุฯ มหาสตฺโต ปน มตฺตหตฺถึ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘จณฺฑนิรเย ปจฺจนโต จณฺฑหตฺถิโน หเตฺถ มรณเมว เสโยฺย’’ติ นิรยภยตชฺชิโต ตเตฺถว นิสีทิฯ สุสิกฺขิโต หตฺถี มหาสตฺตํ ปุปฺผกลาปํ วิย อุกฺขิปิตฺวา อปราปรํ กตฺวา อกิลเมตฺวาว คจฺฉติฯ เอวํ หตฺถินาปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ‘‘สตฺตวสฺสิกทารกา นาม สปฺปสฺส ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ โพธิสตฺตํ เสสทารเกหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา อุทฺธฏทาเฐ กตมุขพเนฺธ สเปฺป วิสฺสเชฺชสุํฯ เสสทารกา เต ทิสฺวา วิรวนฺตา ปลายึสุฯ มหาสตฺโต ปน นิรยภยํ อาวเชฺชตฺวา ‘‘จณฺฑสปฺปสฺส มุเข วินาสเมว วรตร’’นฺติ นิโรธสมาปโนฺน มหาเถโร วิย นิจฺจโลว อโหสิฯ อถสฺส สโปฺป สกลสรีรํ

เวเฐตฺวา มตฺถเก ผณํ กตฺวา อจฺฉิฯ ตทาปิ โส นิจฺจโลว อโหสิฯ เอวํ สเปฺปนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุ ฯ

ตโต ''อฏฺฐวสฺสิกทารกา นาม นฏสมชฺชํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา''ติ ตํ ปญฺจทารกสเตหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา นฏสมชฺชํ การาเปสุํฯ เสสทารกา ตํ นฏสมชฺชํ ทิสฺวา ''สาธุ สาธู''ติ วทนฺตา มหาหสิตํ หสนฺติฯ มหาสโตฺต ปน ''นิรเย นิพฺพตฺตกาเล ตว ขณมตฺตมฺปิ หาโส วา โสมนสฺสํ วา นตฺถี''ติ นิรยภยํ อาวเชฺชตฺวา นิจฺจโลว อโหสิ, ตํ น โอโลเกสิฯ เอวํ นฏสมเชฺชนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ''นววสฺสิกทารกา นาม อสิโน ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา''ติ ตํ ปญฺจทารกสเตหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา ทารกานํ กีฬนกาเล เอโก ปุริโส ผลิกวณฺณํ อสึ คเหตฺวา ปริพฺภมโนฺต นทโนฺต วคฺคโนฺต ตาเสโนฺต ลงฺฆโนฺต อโปฺผเฏโนฺต มหาสทฺทํ กโรโนฺต ''กาสิรโญฺญ กิร กาฬกณฺณี เอโก ปุโตฺต อตฺถิ, โส กุหึ, สีสมสฺส ฉินฺทิสฺสามี''ติ อภิธาวติฯ ตํ ปุริสํ ทิสฺวา เสสทารกา ภีตตสิตา หุตฺวา วิรวนฺตา ทิสาวิทิสาสุ ปลายึสุฯ มหาสโตฺต ปน นิรยภยํ อาวเชฺชตฺวา อชานโนฺต วิย นิสีทิฯ อถ นํ โส ปุริโส อสินา สีเส ปรามสิตฺวา ''สีสํ เต ฉินฺทิสฺสามี''ติ ตาเสโนฺตปิ ตาเสตุํ อสโกฺกโนฺต อปคมิฯ เอวํ ขเคฺคนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ทสวสฺสิกกาเล ปนสฺส พธิรภาววีมํสนตฺถํ สิริสยเน นิสีทาเปตฺวา สาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา จตูสุ ปเสฺสสุ ฉิทฺทานิ กตฺวา ตสฺส อทเสฺสตฺวา เหฏฺฐาสยเน สงฺขธมเก นิสีทาเปตฺวา เอกปฺปหาเรเนว สเงฺข ธมาเปนฺติ, เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ อมจฺจา จตูสุ ปเสฺสสุ ฐตฺวา สาณิยา ฉิเทฺทหิ โอโลเกนฺตาปิ มหาสตฺตสฺส เอกทิวสมฺปิ สติสโมฺมสํ วา หตฺถปาทวิการํ วา ผนฺทนมตฺตํ วา น ปสฺสึสุฯ เอวํ เอกสํวจฺฉรํ สงฺขสเทฺทนปิ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ปรมฺปิ เอกาทสวสฺสิกกาเล เอกสํวจฺฉรํ ตเถว เภริสเทฺทน วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุฯ

ตโต ทฺวาทสวสฺสิกกาเล ''ทีเปน นํ วีมํสิสฺสามา''ติ ''รตฺติภาเค อนฺธกาเร หตฺถํ วา ปาทํ วา ผนฺทาเปติ นุ โข, โน''ติ ฆเฏสุ ทีเป ชาเลตฺวา เสสทีเป นิพฺพาเปตฺวา โถกํ อนฺธกาเร สยาเปตฺวา ฆเฏหิ ทีเป อุกฺขิปิตฺวา เอกปฺปหาเรเนว อาโลกํ กตฺวา อิริยาปถํ อุปธาเรนฺติฯ เอวํ ทีเปนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส กิญฺจิ ผนฺทนมตฺตมฺปิ น ปสฺสึสุฯ

ตโต เตรสวสฺสิกกาเล ''ผาณิเตน นํ วีมํสิสฺสามา''ติ สกลสรีรํ ผาณิเตน มเกฺขตฺวา พหุมกฺขิเก ฐาเน นิปชฺชาเปสุํฯ มกฺขิกา อุฏฺฐหนฺติ, ตา ตสฺส สกลสรีรํ ปริวาเรตฺวา สูจีหิ วิชฺฌมานา วิย ขาทนฺติฯ โส นิโรธสมาปโนฺน มหาเถโร วิย นิจฺจโลว อโหสิฯ เอวํ ผาณิเตนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส กิญฺจิ ผนฺทนมตฺตมฺปิ น ปสฺสึสุฯ

อถสฺส จุทฺทสวสฺสิกกาเล ''อิทานิ ปเนส มหลฺลโก ชาโต สุจิกาโม อสุจิชิคุจฺฉโก, อสุจินา นํ วีมํสิสฺสามา''ติ ตโต ปฏฺฐาย นํ เนว นฺหาเปนฺติ น จ อาจมาเปนฺติฯ โส อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา ตเตฺถว ปลิปโนฺน สยติฯ ทุคฺคนฺธภาเวน ปนสฺส อนฺตรฺธีนํ นิกฺขมนกาโล วิย อโหสิ, อสุจิคเนฺธน มกฺขิกา ขาทนฺติฯ โส นิจฺจโลว อโหสิ ฯ อถ นํ ปริวาเรตฺวา ฐิตา ธาติโย อาหํสุ ''ตาต เตมิยกุมาร, ตฺวํ มหลฺลโก ชาโต, โก ตํ สพฺพทา ปฏิชคฺคิสฺสติ, กึ น ลชฺชสิ, กสฺมา นิป

โนฺนสิ, อุฏฺฐาย เต สรีรํ ปฏิชคฺคาหี’’ติ อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติฯ โส ตถารูเป ปฏิกูเล คูถราสิมฺหิ นิมฺโคคฺปิ ทุคฺคนฺธภาเวน โยชนสตมตฺถเก ฐิตานมฺปิ หทยุปฺปตนสมตฺถสฺส คูถนิรยสฺส ทุคฺคนฺธภาวํ อาวเชฺชตฺวา นิจฺจโลว อโหสิฯ เอวํ อสุจินาปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสิํสุฯ

ตโต ปนฺนรสวสฺสิกกาเล ‘‘องฺคาเรน นํ วีมํสิสฺสามา’’ติ อถสฺส เหฏฺฐามญฺจเก องฺคิกปลฺลานิ ฐปยิํสุ ‘‘อเปฺปว นาม อุเณฺหน ปีฬิโต ทุกฺขเวทนํ อสหโนฺต วิปฺผนฺทนาการํ ทเสฺสยฺยา’’ติฯ อถสฺส สรีเร โผฏฺฐานิ อุฏฺฐหนฺติฯ มหาสโตฺต ‘‘อวีจินิรยสนฺตาโป โยชนสตมตฺถเก ผรติ, ตมฺหา ทุกฺขโต อิทํ ทุกฺขํ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน วรตร’’นฺติ อธิวาเสตฺวา นิจฺจโลว อโหสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร ภิชฺชมานหทยา วิย มนุเสฺส ปฏิกฺกมาเปตฺวา ตํ ตโต องฺคิสนฺตาปนโต อปเนตฺวา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, มยํ ตว อปีฐสปฺปิอาทิภาวํ ชานามฯ น หิ เอเตสํ เอวรูปานิ หตฺถปาทกณฺณโสตานิ โหนฺติ, ตฺวํ อเมฺหหิ ปเตฺถตฺวา ลทฺธปุตฺตโก, มา โน นาเสหิ, สกลชมฺพุทีเป วสนฺตานํ ราชูนํ สนฺติเก ครหโต โน โมเจหี’’ติ ยาจิํสุฯ เอวํ โส เตหิ ยาจิโตปิ อสุณโนฺต วิย หุตฺวา นิจฺจโลว นิปชฺชิฯ อถสฺส มาตาปิตโร โรทมานา ปริเทวมานา ปฏิกฺกมนฺติ ฯ เอกทา มาตา เอกิกา อุปสงฺกมิตฺวา ยาจติ, เอกทา ปิตา เอกโกว อุปสงฺกมิตฺวา ยาจติฯ เอวํ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสิํสุฯ

อถสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล อมจฺจพฺราหฺมณาทโย จินฺตยิํสุ ‘‘ปีฐสปฺปี วา โหตุ, มูโค วา พธิโร วา โหตุ, วเย ปริณเต รชนีเย อรชฺชนฺตา นาม นตฺถิ, ทุสฺสนีเย อทุสฺสนฺตา นาม นตฺถิ, สมเย สมฺปเตฺต ปุปฺผวิกสนํ วิย หิ ธมฺมตา เอสา, นาฏกานมฺปิสฺส ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ตาหิ นํ วีมํสิสฺสามา’’ติฯ ตโต อุตฺตมรูปธรา เทวกญฺญาโย วิย วิลาสสมฺปนฺนา นาฏกิตฺถิโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ยา กุมารํ หสาเปตุํ วา กิเลเสหิ พนฺธิตุํ วา สโกฺกติ, สา ตสฺส อคฺคมเหสี ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา กุมารํ คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา เทวปุตฺตํ วิย อลงฺกริตฺวา เทววิมานสทิเส สิริคเพฺภ สุปญฺญเตฺต สิริสยเน อาโรเปตฺวา คนฺธทามปุปฺผทามธูมวาสจุณฺณาทีหิ อโนฺตคพฺภํ เอกคนฺธสโมทกํ กตฺวา ปฏิกฺกมิํสุฯ อถ นํ ตา อิตฺถิโย ปริวาเรตฺวา นจฺจคีเตหิ เจว มธุรวจนาทีหิ จ นานปฺปกาเรหิ อภิรมาเปตุํ วายมิํสุฯ โส พุทฺธิสมฺปนฺนตาย ตา อิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา ‘‘อิมา อิตฺถิโย มม สรีรสมฺผสฺสํ มา วินฺทนฺตู’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา อสฺสาสปสฺสาเส สนฺนิรุมฺภิ, อถสฺส สรีรํ ถทฺธํ อโหสิฯ ตา ตสฺส สรีรสมฺผสฺสํ อวินฺทนฺติโย หุตฺวา ‘‘ถทฺธสรีโร เอส, นายํ มนุโสฺส, ยโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ ภีตตสิตา หุตฺวา อตฺตานํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺติโย ปลายิํสุฯ เอวํ นาฏเกนปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสิํสุฯ

เอวํ โสฬส สํวจฺฉรานิ โสฬสหิ มหาวีมํสาหิ เจว อเนกาหิ ขุทฺทกวีมํสาหิ จ วีมํสมานาปิ ตสฺส จิตฺตํ ปริคฺคณฺหิตุํ นาสกฺขิํสุฯ

วีมํสนกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

รชฺชยาจนกณฺฑํ

ตโต ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ลกฺขณปาฐเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺห กุมารสฺส ชาตกาเล ‘ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปโนฺน อยํ กุมาโร, นาสฺส โกจิ อนฺตราโย ปญฺญายตี’ติ เม กถยิตฺถ, อิทานิ ปน โส ปีฐสปฺปี มูคพธิโร ชาโต, กถา โว น สเมตี’’ติ อาหฯ พฺราหฺมณา วทิํสุ ‘‘มหาราช, อาจริเยหิ อทิฏฺฐกํ นาม นตฺถิ, อปิจ โข ปน, เทว, ‘ราชกุเลหิ ปเตฺถตฺวา ลทฺธปุตฺตโก กาฬกณฺณี’ติ วุเตฺต ‘ตุมฺหากํ โทมนสฺสํ สิยา’ติ น กถยิมฺหา’’ติฯ อถ

เน ราชา เอวมาห ‘‘อิทานิ ปน กึ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘มหาราช, อิมสฺมึ กุมาเร อิมสฺมึ เคเห วสเนฺต ตโย อนฺตรายา ปญฺญายิสฺสนฺติ – ชีวิตสฺส วา อนฺตราโย, เสตจฺฉตฺตสฺส วา อนฺตรา โย, อคฺคมเหสิยา วา อนฺตราโย’’ติฯ ‘‘ตสฺมา, เทว, ปปญฺจํ อกตฺวา อวมงฺคลรเถ อวมงฺคลอ เสฺส โยเชตฺวา ตตฺถ นํ นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเรน นีหริตฺวา อามกสุสาเน จตุพฺภิตฺติกํ อา วาฏํ ขณิตฺวา นิขณิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ราชา อนฺตรายภเยน ภีโต เตสํ วจนํ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

ตทา จนฺทาเทวี ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตุริตตุริตาว เอกิกา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ มยฺหํ วโร ทิโนฺน, มยา จ คหิตโก กตฺวา ฐปิโต, อิทานิ ตํ เม เทถา’’ติ ยาจิฯ ‘‘คณฺหาหิ, เทวี’’ติฯ ‘‘เทว, ปุตฺตสฺส เม รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘กึการณา, เทวา’’ติฯ ‘‘ปุโตฺต, เต เทวิ, กาฬกณฺณี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ยาวชีวํ อททนฺตาปิ สตฺต วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ฉ วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ปญฺจ วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, จตฺตาริ วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ตีณิ วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, เทฺว วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, เอกวสฺสํ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, สตฺต มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ฉ มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ปญฺจ มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, จตฺตาริ มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ตีณิ มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, เทฺว มาสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, เอกมาสํ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, อฑฺฒมาสํ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, สตฺต ทิวสานิ รชฺชํ เทถา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธุ, เทวิ, คณฺหาหี’’ติ อาหฯ สา ตสฺมึ ขเณ ปุตฺตํ อลงฺการาเปตฺวา ‘‘เตมิยกุมารสฺส อิทํ รชฺช’’นฺติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา สก ลนครํ อลงฺการาเปตฺวา ปุตฺตํ หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา เสตจฺฉตฺตํ ตสฺส มตฺถเก การาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา อโนฺตนครํ ปเวเสตฺวา ตํ สิริสยเน นิปชฺชาเปตฺวา ปิย ปุตฺตํ สพฺพรตฺตึ ยาจิ ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, ตํ นิสฺสาย โสฬส วสฺสานิ นิทฺทํ อลภิตฺวา โรทมา นาย เม อกฺขีนิ อุปกฺกานิ, โสเกน เม หทยํ ภิชฺชมานํ วิย อโหสิ, อหํ ตว อปีฐสปฺปิอาทิภาวํ ชานามิ, มา มํ อนาถํ กรี’’ติฯ สา อิมินา อุปาเยเนว ปุนทิวเสปิ ปุนทิวเสปีติ ปญฺจ ทิวสานิ ยา จิฯ

รชฺชยาจนกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

อถ ฉเฏฺฐ ทิวเส ราชา สุนนฺทํ นาม สารถึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, สุนนฺทสารถิ เสฺว ปา โตว อวมงฺคลรเถ อวมงฺคลอเสฺส โยเชตฺวา กุมารํ ตตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเรน นีหริตฺ วา อามกสุสาเน จตุพฺภิตฺติกํ อาวาฏํ ขณิตฺวา ตตฺถ นํ ปกฺขิปิตฺวา กุทฺทาลปิเฏฺฐน มตฺถกํ ภินฺ ทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อุปริ ปํสุํ ทตฺวา ปถวิวฑฺฒนกมฺมํ กตฺวา นฺหตฺวา เอหี’’ติ อาณาเป สิฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถ ฉฏฺฐมฺปิ รตฺตึ เทวี กุมารํ ยาจิตฺวา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, ตว ปิตา กาสิราชา ตํ เสฺว ปาโตว อามกสุสาเน นิขณิตุํ อาณาเปสิ, เสฺว ปาโตว มรณํ ปา ปุณิสฺสสิ ปุตฺตา’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา มหาสตฺตสฺส ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, โสฬส วสฺสานิ ตยา กโต วายาโม อิทานิ มตฺถกํ ปโตฺต’’ติ จิเนฺตนฺตสฺส อพฺภนฺตเร ปีติ อุปฺปชฺชิฯ มาตุยา ปนสฺส หทยํ ภิชฺชมานํ วิย อโหสิ, เอวํ สเนฺตปิ ‘‘มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ มาตุยา สทฺธึ นาลปิฯ

อถสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปาโตว สุนนฺโท สารถิ รถํ โยเชนฺโต เทวตานุภาเวน มหาสตฺตสฺส ปารมิตานุภาเวน จ มงฺคลรเถ มงฺคลอเสฺส โยเชตฺวา รถํ ราชทฺวาเร ฐเปตฺวา มหาตลํ อภิรุหิตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา เทวึ วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘เทวิ, มยฺหํ มา กุชฺฌ, รโญฺญ อาณา’’ติ วตฺวา ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา นิปนฺนํ เทวึ ปิฏฺฐิหตฺเถน อปเนตฺวา ปุปฺผกลาปํ วิย กุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ปาสาทา โอตริฯ ตทา จนฺทาเทวี อุรํ ปหริตฺวา มหเนฺตน สเทฺทน ปริเทวิตฺวา มหาตเล โอหียิฯ อถ นํ มหาสโตฺต โอโลเกตฺวา ‘‘มยิ อกเถเนฺต มาตา หทเยน ผลิเตน มริสฺสตี’’ติ กเถตุกาโม หุตฺวาปิ ‘‘สเจ อหํ กเถสฺสามิ, โสฬส วสฺสานิ กโต วายาโม เม โมโฆ ภวิสฺสติ, อกเถโนฺต ปนาหํ อตฺตโน จ มาตาปิตูนญฺจ มหาชนสฺส จ ปจฺจโย ภวิสฺสามี’’ติ อธิวาเสสิฯ

อถ นํ สารถิ รถํ อาโรเปตฺวา ‘‘ปจฺฉิมทฺวาราภิมุขํ รถํ เปเสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา รถํ เปเสสิฯ ตทา มหาสตฺตสฺส ปารมิตานุภาเวน เทวตาวิคฺคหิโต หุตฺวา รถํ นิวตฺตาเปตฺวา ปาจีนทฺวาราภิมุขํ รถํ เปเสสิ, อถ รถจกฺกํ อุมฺมาเร ปติหญฺญิฯ มหาสโตฺตปิ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘มโนรโถ เม มตฺถกํ ปโตฺต’’ติ สุฏฺฐุตรํ ตุฎฺฐจิโตฺต อโหสิฯ รโถ นครา นิกฺขมิตฺวา เทวตานุภาเวน ติโยชนิกํ ฐานํ คโตฯ ตตฺถ วนฆฎฺ สารถิสฺส อามกสุสานํ วิย อุปฏฺฐาสิฯ โส ‘‘อิทํ ฐานํ ผาสุก’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา รถํ มคฺคา โอกฺกมาเปตฺวา มคฺคปเสฺส ฐเปตฺวา รถา โอรุยฺห มหาสตฺตสฺส อาภรณภณฺฑํ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา กุทฺทาลํ อาทาย รถสฺส อวิทูเร ฐาเน จตฺุรสฺสํ อาวาฏํ ขณิตุํ อารภิฯ

ตโต โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ เม วายามกาโล, อหญฺหิ โสฬส วสฺสานิ หตฺถปาเท น จาเลสึ, กึ นุ โข เม พลํ อตฺถิ, อุทาหุ โน’’ติฯ โส อุฏฺฐาย วามหเตฺถน ทกฺขิณหตฺถํ, ทกฺขิณหเตฺถน วามหตฺถํ ปรามสโนฺต อุโภหิ หเตฺถหิ ปาเท สมฺพาหิตฺวา รถา โอตริตุํ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ ตาวเทวสฺส ปาทปติตฏฺฐาเน วาตปุณฺณภสฺตจมฺมํ วิย มหาปถวี อพฺภุคฺคนฺตฺวา รถสฺส ปจฺฉิมนฺตํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต รถา โอตริตฺวา กติปเย วาเร อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ‘‘อิมินาว นิยาเมน เอกทิวสํ โยชนสตมฺปิ เม คนฺตุํ พลํ อตฺถี’’ติ ญตฺวา ‘‘สเจ, สารถิ, มยา สทฺธึ วิรุเชฺฌยฺย, อตฺถิ นุ โข เม เตน สห ปฏิวิรุชฺฌิตุํ พล’’นฺติ อุปธาเรโนฺต รถสฺส ปจฺฉิมนฺตํ คเหตฺวา กุมารกานํ กีฬนยานกํ วิย อุกฺขิปิตฺวา รถํ ปริพฺภเมโนฺต อฏฺฐาสิฯ อถสฺส ‘‘อตฺถิ เม เตน สห ปฏิวิรุชฺฌิตุํ พล’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา ปสาธนตฺถาย จิตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ

ตํขณเญฺญว สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘เตมิยกุมารสฺส มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, อิทานิ ปสาธนตฺถาย จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ, กึ เอตสฺส มานุสเกน ปสาธเนนา’’ติ ทิพฺพปสาธนํ คาหาเปตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต วิสฺสกมฺม เทวปุตฺต, ตฺวํ คจฺฉ, กาสิราชสฺส ปุตฺตํ เตมิยกุมารํ อลงฺกโรหี’’ติ อาณาเปสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาวตึสภวนโต โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ทสหิ ทุสฺสสหเสฺสหิ เวฐนํ กตฺวา ทิเพฺพหิ เจว มานุสเกหิ จ อลงฺกาเรหิ สกฺกํ วิย ตํ อลงฺกริตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ โส เทวราชลีลาย สารถิสฺส ขณโนกาสํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร ฐตฺวา ปุจฺฉโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๓. ‘‘กึ นุ สนฺตรมาโนว, กาสุํ ขณสิ สารถิ;
ปุโฏฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กึ กาสุยา กริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **กาสุ**นฺติ อาวาฏํฯ

ตํ สุตฺวา สารถิ อาวาฏํ ขณนฺโต อุทฺธํ อโนโลเกตฺวาว จตุตฺถํ คาถามาห –

๔. ‘‘รโญฺญ มูโค จ ปกฺโข จ, ปุโตฺต ชาโต อเจตโส;
โสมฺหิ รญฺญา สมชฺฌิโฏฺฐ, ปุตฺตํ เม นิขณํ วเน’’ติฯ

ตตฺถ **ปกฺข**ติ ปีฐสปฺปีฯ **‘‘มูโค’’**ติ วจเนเนว ปนสฺส พธิรภาโวปิ สิชฺฌติ พธิรสฺส หิ ปฏิวจนํ กเถตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตาฯ **อเจตโส**ติ อจิตฺตโก วิย ชาโตฯ โสฬส วสฺสานิ อกถิตตฺตา เอวมาห ฯ **สมชฺฌิโฏฺฐ**ติ อาณโตฺต, เปสิโตติ อโตฺถฯ **นิขณํ วเน**ติ วเน นิขเณยฺยาสิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๕. ‘‘น พธิโร น มูโคสฺมิ, น ปกฺข น จ วีกโล;
อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเนฯ

๖. ‘‘อูรู พาหุญฺจ เม ปสฺส, ภาสิตญฺจ สุโณหิ เม;
อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน’’ติฯ

ตตฺถ **น พธิโร**ติ สมฺม สารถิ, สเจ ตํ ราชา เอวรูปํ ปุตฺตํ มาราเปตุํ อาณาเปสิ, อหํ ปน เอวรูโป น ภวามีติ ทีเปตุํ เอวมาหฯ **มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน**ติ สเจ พธิรภาวาทิวิรหิตํ เอวรูปํ มํ วเน นิขเณยฺยาสิ, อธมฺมํ กมฺมํ กเรยฺยาสีติ อโตฺถฯ **‘‘อูรู’’**ติ อิทํ โส ปุริมคาถํ สุตฺวาปิ นํ อโนโลเกนฺตเมว ทิสฺวา ‘‘อลงฺกตสรีรมสฺส ทเสฺสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาหฯ ตสฺสโตฺถ – สมฺม สารถิ, อิเม กญฺจนกทลิกฺขนฺธสทิเส อูรู, กนกจฺฉวิํ พาหุญฺจ เม ปสฺส, มธุรวจนญฺจ เม สุณาหีติฯ

ตโต สารถิ เอวํ จิเนฺตสิ ‘‘โก นุ โข เอส, อาคตกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตานเมว วเณฺณตี’’ติฯ โส อาวาฏขณนํ ปหาย อุทฺธํ โอโลเกโนฺต ตสฺส รูปสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริโส โก นุ โข, มนุโสฺส วา เทโว วา’’ติ อชานโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗. ‘‘เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต อตฺตานํ อาจิกฺขิตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห –

๘. ‘‘นมฺหิ เทโว น คนฺธโพฺพ, นมฺหิ สโกฺก ปุรินฺทโท;
กาสิรโญฺญ อหํ ปุโตฺต, ยํ กาสุยา นิหญฺญสิฯ

๙. ‘‘ตสฺส รโญฺญ อหํ ปุโตฺต, ยํ ตฺวํ สมฺมูปชีวสิ;
อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเนฯ

๑๐. ‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

๑๑. ‘‘ยถา รุโกฺข ตถา ราชา, ยถา สาขา ตถา อหํ;
ยถา ฉายูปโค โปโส, เอวํ ตฺวมสิ สารถิ;
อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน’’ติฯ

ตตฺถ **นิหญฺญสี**ติ นิหนิสฺสสิฯ ยํ ตฺวํ เอตฺถ นิหนิสฺสามีติ สญฺญาย กาสุํ ขณสิ, โส อหนฺติ ทีเปติฯ โส ''ราชปุโตฺต อห''นฺติ วุเตฺตปิ น สทฺทหติเยว, มธุรกถาย ปนสฺส พชฺฌิตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต อฏฺฐาสิฯ **มิตฺตทุโพฺภ**ติ ปริภุตฺตฉายสฺส รุกฺขสฺส ปตฺตํ วา สาขํ วา องฺกุรํ วา ภญฺชโนฺต มิตฺตฆาตโก โหติ ลามกปุริโส, กิมงฺคํ ปน สามิปุตฺตฆาตโกฯ **ฉายูปโค**ติ ปริโภคตฺถาย ฉายํ อุปคโต ปุริโส วิย ราชานํ นิสฺสาย ชีวมาโน ตฺวนฺติ วทติฯ

โส เอวํ กเถเนฺตปิ โพธิสเตฺต น สทฺทหติเยวฯ อถ มหาสโตฺต ''สทฺทหาเปสฺสามิ น''นฺติ เทวตานํ สาธุกาเรน เจว อตฺตโน โฆเสน จ วนฆฏํ อุนฺนาเทโนฺต ทส มิตฺตปูชคาถา นาม อารภิ –

๑๒. ''ปหูตภโกฺข ภวติ, วิปฺปวุโฏฺฐ สกํฆรา;
พหู นํ อุปชีวนฺติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๓. ''ยํ ยํ ชนปทํ ยาติ, นิคเม ราชธานิโย;
สพฺพตฺถ ปูชิโต โหติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๔. ''นาสฺส โจรา ปสาหนฺติ, นาติมญฺญนฺติ ขตฺติยา;
สเพฺพ อมิเตฺต ตรติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๕. ''อกฺกุโทฺธ สฆรํ เอติ, สภายํ ปฏินนฺทิโต;
ญาตีนํ อุตฺตโม โหติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๖. ''สกฺกตฺวา สกฺกโต โหติ, ครุ โหติ สคารโว;
วณฺณกิตฺติภโต โหติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๗. ''ปูชโก ลภเต ปูชํ, วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ;
ยโสกิตฺติญฺจ ปโปฺปติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๘. ''อคฺคิ ยถา ปชฺชลติ, เทวตาว วิโรจติ;
สิริยา อชหิโต โหติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๑๙. ''คาโว ตสฺส ปชายนฺติ, เขเตฺต วุตฺตํ วิรูหติ;
วุตฺตานํ ผลมสฺนาติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๒๐. ''ทริโต ปพฺพตาโต วา, รุกฺขโต ปติโต นโร;
จุโต ปติฏฺฐํ ลภติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ

๒๑. ''วิรูฬฺหมูลสนฺตานํ, นิโคฺรธมิว มาลุโต;
อมิตฺตา นปฺปสาหนฺติ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภตี''ติฯ

ตตฺถ **สกํ ฆรา**ติ สกฆรา, อยเมว วา ปาโฐฯ **น ทุพฺภตี**ติ น ทุสฺสติฯ **มิตฺตาน**นฺติ พุทฺธาทีนํ กลฺยาณมิตฺตานํ น ทุพฺภติฯ **''สพฺพตฺถ ปูชิโต โหตี''**ติ อิทํ สีวลิวตฺถุนา วเณฺณตพฺพํฯ **น ปสาหนฺตี**ติ ปสยฺหการํ กาตุํ น สโกฺกนฺติฯ อิทํ สํกิจฺจสามเณรวตฺถุนา ทีเปตพฺพํฯ **''นาติมญฺญนฺติ ขตฺติยา''**ติ อิทํ โชติกเสฏฺฐิวตฺถุนา ทีเปตพฺพํฯ **ตรตี**ติ อติกฺกมติฯ **สฆร**นฺติ อตฺตฆรํฯ มิตฺตานํ ทุพฺภโนฺต อตฺตโน ฆรํ อาคจฺฉโนฺตปิ ฆฏฺฏิตจิโตฺต กุโทฺธว อาคจฺฉติ, อยํ

ปน อกฺโทฺธว สกฆรํ เอติฯ **ปฏินนฺทิโต**ติ พหูนํ สนฺนิปาตฏฺฐาเน อมิตฺตทุพฺภิโน คุณกถํ กเถนฺติ, ตาย โส ปฏินนฺทิโต โหติ ปมุทิตจิโตฺตฯ

สกฺกตฺวา สกฺกโต โหตีติ ปรํ สกฺกตฺวา สยมฺปิ ปเรหิ สกฺกโต โหติฯ **ครุ โหติ สคารโว**ติ ปเรสุ สคารโว สยมฺปิ ปเรหิ ครุโก โหติฯ **วณฺณกิตฺติภโต**ติ ภตวณฺณกิตฺติ, คุณเญฺจว กิตฺติสทฺทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา จรโนฺต นาม โหตีติ อโตฺถฯ **ปูชโก**ติ มิตฺตานํ ปูชโก หุตฺวา สยมฺปิ ปูชํ ลภติฯ **วนฺทโก**ติ พุทฺธาทีนํ กลฺยาณมิตฺตานํ วนฺทโก หุตฺวา ปุนพฺภเว ปฏิวนฺทนํ ลภติฯ **ยโสกิตฺติญฺจา**ติ อิสฺสริยปริวารเญฺจว คุณกิตฺติญฺจ ปโปฺปติฯ อิมาย คาถาย จิตฺตคหปติโน วตฺถุ (ธ. ป. ๗๓-๗๔) กเถตพฺพํฯ

ปชฺชลตีติ อิสฺสริยปริวาเรน ปชฺชลติฯ **สิริยา อชหิโต โหตี**ติ เอตฺถ อนาถปิณฺฑิกสฺส วตฺถุ (ธ. ป. ๑๑๙-๑๒๐) กเถตพฺพํฯ **อสฺนาตี**ติ ปริภุญฺชติฯ **“ปติฏฺฐํ ลภตี”**ติ อิทํ **จูฬปทุมชาตเกน** (ชา. ๑.๒.๘๕-๘๖) ทีเปตพฺพํฯ **วิรูฬฺหมูลสนฺตาน**นฺติ วฑฺฒิตมูลปาโรหํฯ **อมิตฺตา นปฺปสาหนฺตี**ติ เอตฺถ กุรรฆริยโสณเตฺถรสฺส มาตุ เคหํ ปวิฏฺฐโจรวตฺถุ กเถตพฺพํฯ

สุนโนฺท สารถิ เอตฺตกาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสนฺตมฺปิ ตํ อสญฺชานิตฺวา ‘‘โก นุ โข อย’’นฺติ อาวาฏขณนํ ปหาย รถสมีปํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตญฺจ ปสาธนภณฺฑญฺจ อุภยํ อทิสฺวา ปุน อาคนฺตฺวา โอโลเกโนฺต ตํ สญฺชานิตฺวา ตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ยาจโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๒. ‘‘เอหิ ตํ ปฏิเนสฺสามิ, ราชปุตฺต สกํ ฆรํ;
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทเนฺต, กึ อรเญฺญ กริสฺสสี’’ติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๒๓. ‘‘อลํ เม เตน รเชฺชน, ญาตเกหิ ธเนน วา;
ยํ เม อธมฺมจริยาย, รชฺชํ ลเพฺภถ สารถี’’ติฯ

ตตฺถ **อล**นฺติ ปฏิเกฺขปวจนํฯ

สารถิ อาห –

๒๔. ‘‘ปุณฺณปตฺตํ มํ ลาเภหิ, ราชปุตฺต อิโต คโต;
ปิตา มาตา จ เม ทชฺชุํ, ราชปุตฺต ตยี คเตฯ

๒๕. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุํ, ราชปุตฺต ตยี คเตฯ

๒๖. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุํ, ราชปุตฺต ตยี คเตฯ

๒๗. ‘‘พหุธญฺญา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
อุปายนานิ เม ทชฺชุํ, ราชปุตฺต ตยี คเต’’ติฯ

ตตฺถ **ปุณฺณปตฺต**นฺติ ตุฏฺฐิทายํฯ **ทชฺชุ**นฺติ สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสนฺตา วิย มม อชฺฌาสยปูรณํ ตุฏฺฐิทายํ ทเทยฺยุํฯ อิทํ โส ‘‘อเปฺปว นาม มยิ อนุกมฺปาย คเจฺฉยฺยา’’ติ จินฺเตตฺวา อาหฯ **เวสิยานา จา**ติ เวสฺสา จฯ **อุปายนานี**ติ ปณฺณาการานิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๒๘. ‘‘ปิตุ มาตุ จหํ จโตฺต, รฏฺฐสฺส นิคมสฺส จ;
อโถ สพฺพกุมารานํ, นตฺถิ มยฺหํ สกํ ฆรํฯ

๒๙. ‘‘อนุญฺญาโต อหํ มตฺยา, สญฺจโตฺต ปิตรา มหํ;
เอโกรเญฺญ ปพฺพชิโต, น กาเม อภิปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **ปิตุ มาตุ จา**ติ ปิตรา จ มาตรา จ อหํ จโตฺตฯ อิตเรสุปิ เอเสว นโยฯ **มตฺยา**ติ สมฺมสารถิ, อหํ สตฺตาหํ รชฺชํ ปริจฺจินฺทิตฺวา วรํ คณฺหนฺติยา มาตรา อนุญฺญาโต นามฯ **สญฺจโตฺต**ติ สุฏฺฐุ จโตฺตฯ **ปพฺพชิโต**ติ ปพฺพชิตฺวา อรเญฺญ วสนตฺถาย นิกฺขโนฺตติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสตฺตสฺส อตฺตโน คุเณ กเถนฺตสฺส ปีติ อุปฺปชฺชิ, ตโต ปีติเวเคน อุทานํ อุทาเนโนฺต อาห –

๓๐. ‘‘อปิ อตรมานานํ, ผลาสาว สมิชฺฌติ;
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ, เอวํ ชานาหิ สารถิฯ

๓๑. ‘‘อปิ อตรมานานํ, สมฺมทโตฺถ วิปจฺจติ;
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ, นิกฺขโนฺต อกุโตภโย’’ติฯ

ตตฺถ **ผลาสาวา**ติ อตรมานสฺส มม โสฬสวเสฺสหิ กตวายามสฺส สมิทฺธํ อชฺฌาสยผลํ ทเสฺสตุํ เอวมาหฯ **วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมี**ติ นิฏฺฐปฺปตฺตมโนรโถฯ **สมฺมทโตฺถ วิปจฺจตี**ติ สมฺมา อุปาเยน การเณน กตฺตพฺพกิจฺจํ สมฺปชฺชติฯ

สารถิ อาห –

๓๒. ‘‘เอวํ วคฺคุกโถ สโนฺต, วิสฏฺฐวจโน จสิ;
กสฺมา ปิตุ จ มาตุจฺจ, สนฺติเก น ภณี ตทา’’ติฯ

ตตฺถ **วคฺคุกโถ**ติ สขิลกโถฯ

ตโต มหาสโตฺต อาห –

๓๓. ‘‘นาหํ อสนฺธิตา ปโกฺข, น พธิโร อโสตตา;
นาหํ อชิวฺหตา มูโค, มา มํ มูคมธารยิฯ

๓๔. ‘‘ปุริมํ สรามหํ ชาตึ, ยตฺถ รชฺชมการยึ;
การยิตฺวา ตหึ รชฺชํ, ปาปตฺถํ นิรยํ ภุสํฯ

๓๕. ‘‘วีสติเญฺจว วสฺสานิ, ตหึ รชฺชมการยึ;
อสีติวสฺสสหสฺสานิ, นิรยมฺหิ อปจฺจิสํฯ

๓๖. ‘‘ตสฺส รชฺชสฺสหํ ภีโต, มา มํ รชฺชาภิเสจยุํ;
ตสฺมา ปิตุ จ มาตุจฺจ, สนฺติเก น ภณิํ ตทาฯ

๓๗. ‘‘อุจฺฉงฺเค มํ นิสาเทตฺวา, ปิตา อตฺถานุสาสติ;
เอกํ หนถ พนฺธถ, เอกํ ขาราปตจฺฉิกํ;
เอกํ สูลสฺมิํ อุปฺเปถ, อิจฺจสฺส มนุสาสติฯ

๓๘. ‘‘ตายาหํ ผรุสํ สุตฺวา, วาจาโย สมุทีริตา;
อมูโค มูควเณฺณน, อปโกฺข ปกฺขสมฺมโต;
สเก มุตฺตกรีสสฺมิํ, อจฺฉาหํ สมฺปริปฺลุโตฯ

๓๙. ‘‘กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ, ตญฺจ ทุเกฺขน สํยุตํ;
โกมํ ชีวิตมาคมฺม, เวรํ กยิราถ เกนจิฯ

๔๐. ‘‘ปญฺญาย จ อลาเภน, ธมฺมสฺส จ อทสฺสนา;
โกมํ ชีวิตมาคมฺม, เวรํ กยิราถ เกนจิฯ

๔๑. ‘‘อปิ อตรมานานํ, ผลาสาว สมิชฺฌติ;
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ, เอวํ ชานาหิ สารถิฯ

๔๒. ‘‘อปิ อตรมานานํ, สมฺมทโตฺถ วิปจฺจติ;
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ, นิกฺขโนฺต อกุโตภโย’’ติฯ

ตตฺถ **อสนฺธิตา**ติ สนฺธีนํ อภาเวนฯ **อโสตตา**ติ โสตานํ อภาเวนฯ **อชิวฺหตา**ติ สมฺปริวตฺตนชิวฺหาย อภาเวน มูโค อหํ น ภวามิฯ **ยตฺถา**ติ ยาย ชาติยา พาราณสินคเร รชฺชํ อการยิํฯ **ปาปตฺถ**นฺติ ปาปตํฯ ปติโต อสฺมีติ วทติฯ **รชฺชาภิเสจยุ**นฺติ รเชฺช อภิเสจยุํฯ **นิสาเทตฺวา**ติ นิสีทาเปตฺวาฯ **อตฺถานุสาสตี**ติ อตฺถํ อนุสาสติฯ **ขาราปตจฺฉิก**นฺติ สตฺตีหิ ปหริตฺวา ขาราหิ ปตจฺฉิกํ กโรถฯ **อุเปฺปถา**ติ อาวุนถฯ **อิจฺจสฺส มนุสาสตี**ติ เอวมสฺส อตฺถํ อนุสาสติฯ **ตายาห**นฺติ ตาโย วาจาโย อหํฯ **ปกฺขสมฺมโต**ติ ปโกฺข อิติ สมฺมโต อโหสิํฯ **อจฺฉาห**นฺติ อจฺฉิํ อหํ, อวสินฺติ อโตฺถฯ **สมฺปริปฺลุโต**ติ สมฺปริกิโณฺณ, นิมุโคฺค หุตฺวาติ อโตฺถฯ

กสิรนฺติ ทุกฺขํฯ **ปริตฺต**นฺติ อปฺปํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺมสารถิ, สเจปิ สตฺตานํ ชีวิตํ ทุกฺขมฺปิ สมานํ พหุจิรฏฺฐิติกํ ภเวยฺย, ปเตฺถยฺย, ปริตฺตมฺปิ สมานํ สเจ สุขํ ภเวยฺย, ปเตฺถยฺย, อิทํ ปน กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ สกเลน วฎฺฎทุเกฺขน สํยุตฺตํ สนฺนิหิตํ โอมทฺทิตํฯ **โกม**นฺติ โก อิมํฯ **เวร**นฺติ ปาณาติปาตาทิปญฺจวิธํ เวรํฯ **เกนจี**ติ เกนจิ การเณน ฯ **ปญฺญายา**ติ วิปสฺสนาปญฺญาย อลาเภนฯ **ธมฺมสฺสา**ติ โสตาปตฺติมคฺคสฺส อทสฺสเนนฯ ปุน อุทานคาถาโย อคนฺตุกามตาย ถิรภาวทสฺสนตฺถํ กเถสิฯ

ตํ สุตฺวา สุนโนฺท สารถิ ‘‘อยํ กุมาโร เอวรูปํ รชฺชสิริํ กุณปํ วิย ฉเฑฺฑตฺวา อตฺตโน อธิฎฺฐานํ อภินฺทิตฺวา ‘‘ปพฺพชิสฺสามีติ อรญฺญํ ปวิโฎฺฐ, มม อิมินา ทุชฺชีวิเตน โก อโตฺถ, อหมฺปิ เตน สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามิ, ราชปุตฺต ตวนฺติเก;
อวฺหายสฺสุ มํ ภทฺทเนฺต, ปพฺพชฺชา มม รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตวนฺติเก**ติ ตว สนฺติเกฯ **อวฺหายสฺสูติ** ‘‘เอหิ ปพฺพชาหี’’ติ ปโกฺกสสฺสุฯ

เอวํ เตน ยาจิโตปิ มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ อิทาเนว ตํ ปพฺพาเชสฺสามิ, มาตาปิตโร อิธ นาค จฺฉิสฺสนฺติ, อถ เนสํ ปริหานิ ภวิสฺสติ, อิเม อสฺสา จ รโถ จ ปสาธนภณฺฑญฺจ อิเธว นสฺสิสฺสนฺ ติ, ‘ยโกฺข โส, ขาทิโต นุ โข เตน สารถี’ติ ครหาปิ เม อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน จ ครหาโมจนตฺถํ มาตาปิตูนญฺจ วุฑฺฒึ สมฺปสฺสโนฺต อเสฺส จ รถญฺจ ปสาธนภณฺฑญฺจ ตสฺส อิณํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘รถํ นิยฺยาทยิตฺวาน, อนโณ เอหิ สารถิ;
อนณสฺส หิ ปพฺพชฺชา, เอตํ อิสีหิ วณฺณิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอต**นฺติ เอตํ ปพฺพชฺชากรณํ พุทฺธาทีหิ อิสีหิ วณฺณิตํ ปสตฺถํ โถมิตํฯ

ตํ สุตฺวา สารถิ ‘‘สเจ มยิ นครํ คเต เอส อญฺญตฺถ คเจฺฉยฺย, ปิตา จสฺส อิมํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘ปุตฺตํ เม ทเสฺสหี’ติ ปุน อาคโต อิมํ น ปเสฺสยฺย, ราชทณฺฑํ เม กเรยฺย, ตสฺมา อหํ อตฺตโน คุณํ กเถตฺวา อญฺญตฺถาคมนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๔๕. ‘‘ยเทว ตฺยาหํ วจนํ, อกรํ ภทฺทมตฺถุ เต;
ตเทว เม ตฺวํ วจนํ, ยาจิโต กตฺตุมรหสิฯ

๔๖. ‘‘อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ, ยาว ราชานมานเย;
อเปฺปว เต ปิตา ทิสฺวา, ปตีโต สุมโน สิยา’’ติฯ

ตโต มหาสโตฺต อาห –

๔๗. ‘‘กโรมิ เต ตํ วจนํ, ยํ มํ ภณสิ สารถิ;
อหมฺปิ ทฏฺฐุกาโมสฺมิ, ปิตรํ เม อิธาคตํฯ

๔๘. ‘‘เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุ, กุสลํ วชฺชาสิ ญาตินํ;
มาตรํ ปิตรํ มยฺหํ, วุโตฺต วชฺชาสิ วนฺทน’’นฺติฯ

ตตฺถ **กโรมิ เตต**นฺติ กโรมิ เต เอตํ วจนํฯ **เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสู**ติ สมฺม สารถิ, ตตฺถ คนฺตฺวา เอหิ, เอโตฺตว ขิปฺปเมว นิวตฺตสฺสุฯ **วุโตฺต วชฺชาสี**ติ มยา วุโตฺต หุตฺวา ‘‘ปุโตฺต โว เตมิยกุมาโร วนฺทตี’’ติ วนฺทนํ วเทยฺยาสีติ อโตฺถฯ

อิติ วตฺวา มหาสโตฺต สุวณฺณกทลิ วิย โอนมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน พาราณสินคราภิมุโข มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา สารถิสฺส สาสนํ อทาสิฯ โส สาสนํ คเหตฺวา กุมารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา รถ มารุยฺห นคราภิมุโข ปายาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๙. ‘‘ตสฺส ปาเท คเหตฺวาน, กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ;
สารถิ รถมารุยฺห, ราชทฺวารํ อุปาคมี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, เอวํ วุโตฺต โส สารถิ, ตสฺส กุมารสฺส ปาเท คเหตฺวา ตํ ปทกฺขิณํ กตฺ วา รถํ อารุยฺห ราชทฺวารํ อุปาคมีติฯ

ตสฺมึ ขเณ จนฺทาเทวี สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ‘‘กา นุ โข เม ปุตฺตสฺส ปวตฺตี’’ติ สารถิสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตี ตํ เอกกํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุรํ ปหริตฺวา ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๕๐. ‘‘สุญฺญํ มาตา รถํ ทิสฺวา, เอกํ สารถิมาคตํ;
อสฺสุปุณฺณหิ เนเตฺตหิ, โรทนฺตี นํ อุทิกฺขติฯ

๕๑. ‘‘อยํ โส สารถิ เอติ, นิหนฺตฺวา มม อตฺรชํ;
นิหโต นูน เม ปุโตฺต, ปถพฺยา ภูมิวฑฺฒโนฯ

๕๒. ‘‘อมิตฺตา นูน นนฺทนฺติ, ปตีตา นูน เวริโน;
อาคตํ สารถึ ทิสฺวา, นิหนฺตฺวา มม อตฺรชํฯ

๕๓. ‘‘สุญฺญํ มาตา รถํ ทิสฺวา, เอกํ สารถิมาคตํ;
อสฺสุปุณฺณหิ เนเตฺตหิ, โรทนฺตี ปริปุจฺฉิ นํฯ

๕๔. ‘‘กิํ นุ มูโค กิํนุ ปโกฺข, กิํนุ โส วิลปี ตทา;
นิหญฺญมาโน ภูมิยา, ตํ เม อกฺขาหิ สารถิฯ

๕๕. ‘‘กถํ หเตฺถหิ ปาเทหิ, มูคปโกฺข วิวชฺชยิ;
นิหญฺญมาโน ภูมิยา, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **มาตา**ติ เตมิยกุมารสฺส มาตาฯ **ปถพฺยา ภูมิวฑฺฒโน**ติ โส มม ปุโตฺต ภูมิวฑฺฒโน หุตฺวา ปถพฺยา นิหโต นูนฯ **โรทนฺตี ปริปุจฺฉิ น**นฺติ ตํ รถํ เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา มหาตลํ อภิรุยฺห จนฺทาเทวิํ วนฺทิตฺวา เอกมเนฺต ฐิตํ สารถิํ ปริปุจฺฉิฯ **กินฺนู**ติ กิํ นุ โส มม ปุโตฺต มูโค เอว ปโกฺข เอวฯ **ตทา**ติ ยทา นํ ตฺวํ กาสุยํ ปกฺขิปิตฺวา กุทฺทาเลน มตฺถเก ปหริ, ตทาฯ **นิหญฺญมาโน ภูมิยา**ติ ตยา ภูมิยํ นิหญฺญมาโน กิํ นุ วิลปิฯ **ตํ เม**ติ ตํ สพฺพํ อปริหาเปตฺวา เม อกฺขาหิฯ **วิวชฺชยี**ติ ‘‘อเปหิ สารถิ, มา มํ มาเรหี’’ติ กถํ หเตฺถหิ ปาเทหิ จ ผนฺทโนฺต ตํ อปนุทิ, ตํ เม กเถหีติ อโตฺถฯ

ตโต สารถิ อาห –

๕๖. ‘‘อเกฺขยฺยํ เต อหํ อเยฺย, ทชฺชาสิ อภยํ มม;
ยํ เม สุตํ วา ทิฏฺฐํ วา, ราชปุตฺตสฺส สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **ทชฺชาสี**ติ สเจ อภยํ ทเทยฺยาสิ, โส อิทํ ‘‘สจาหํ ‘ตว ปุโตฺต เนว มูโค น ปโกฺข มธุรกโถ ธมฺมกถิโก’ติ วกฺขามิ, อถ ‘กสฺมา ตํ คเหตฺวา นาคโตสี’ติ ราชา กุโทฺธ ราชทณฺฑมฺปิ เม กเรยฺย, อภยํ ตาว ยาจิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาหฯ

อถ นํ จนฺทาเทวี อาห –

๕๗. ‘‘อภยํ สมฺม เต ทมฺมิ, อภีโต ภณ สารถิ;
ยํ เต สุตํ วา ทิฏฺฐํ วา, ราชปุตฺตสฺส สนฺติเก’’ติฯ

ตโต สารถิ อาห –

๕๘. ‘‘น โส มูโค น โส ปโกฺข, วิสฏฺฐวจโน จ โส;
รชฺชสฺส กิร โส ภีโต, อกรา อาลเย พหูฯ

๕๙. ‘‘ปุริมํ สรติ โส ชาตึ, ยตฺถ รชฺชมการยิ;
การยิตฺวา ตหึ รชฺชํ, ปาปตฺถ นิรยํ ภุสํฯ

๖๐. ‘‘วีสติเญฺจว วสฺสานิ, ตหึ รชฺชมการยิ;
อสีติวสฺสสหสฺสานิ, นิรยมฺหิ อปจฺจิ โสฯ

๖๑. ‘‘ตสฺส รชฺชสฺส โส ภีโต, มา มํ รชฺชาภิเสจยุํ;
ตสฺมา ปิตุ จ มาตุจฺจ, สนฺติเก น ภณี ตทาฯ

๖๒. ‘‘องฺคปจฺจงฺคสมฺปโนฺน , อาโรหปริณาหวา;
วิสฏฺฐวจโน ปโญฺญ, มเคฺค สคฺคสฺส ติฏฺฐติฯ

๖๓. ‘‘สเจ ตฺวํ ทฎฺฐุกามาสิ, ราชปุตฺตํ ตวตฺรชํ;
เอหิ ตํ ปาปยิสฺสามิ, ยตฺถ สมฺมติ เตมิโย’’ติฯ

ตตฺถ **วิสฏฺฐวจโน**ติ อปลิพุทฺธกโถฯ **อกรา อาลเย พหู**ติ ตุมฺหากํ วญฺจนานิ พหูนิ อกาสิฯ **ปโญฺญ**ติ ปญฺญวาฯ **สเจ ตฺวน**ฺติ ราชานํ ธุรํ กตฺวา อุโภปิ เต เอวมาหฯ **ยตฺถ สมฺมติ เตมิโย**ติ ยตฺถ โว ปุโตฺต มยา คหิตปฏิโญฺญ หุตฺวา อจฺฉติ, ตตฺถ ปาปยิสฺสามิ, อิทานิ ปปญฺจํ อกตฺวา ลหุํ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ อาหฯ

กุมาโร ปน สารถึ เปเสตฺวา ปพฺพชิตุกาโม อโหสิฯ ตทา สโกฺก ตสฺส มนํ ญตฺวา ตสฺมึ ขเณ วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต วิสฺสกมฺมเทวปุตฺต, เตมิยกุมาโร ปพฺพชิตุกาโม, ตฺวํ ตสฺส ปณฺณสาลญฺจ ปพฺพชิตปริกฺขารญฺจ มาเปตฺวา เอหี’’ติ เปเสสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ติโยชนิเก วนสเณฺฑ อตฺตโน อิทฺธิพเลน รมณียํ อสฺสมํ มาเปตฺวา รตฺติฎฺฐานทิวาฎฺฐานญฺจ โปกฺขรณิญฺจ อาวาฏญฺจ อกาลผลสมฺปนฺนํ รุกฺขญฺจ กตฺวา ปณฺณสาลสมีเป จตุวีสติหตฺถปฺปมาณํ จงฺกมํ มาเปตฺวา อนฺตจงฺกเม จ ผลิกวณฺณํ รุจิรํ วาลุกํ โอกิริตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร มาเปตฺวา ‘‘เย ปพฺพชิตุกามา, เต อิเม คเหตฺวา ปพฺพชนฺตู’’ติ ภิตฺติยํ อกฺขรานิ ลิขิตฺวา จณฺฑวาเฬ จ อมนาปสเทฺท สเพฺพ มิคปกฺขิโน จ ปลาเปตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ

ตสฺมึ ขเณ มหาสโตฺต ตํ ทิสฺวา สกฺกทตฺติยภาวํ ญตฺวา, ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา วตฺถานิ อปเนตฺวา, รตฺตวากจีรํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อชินจมฺมํ เอกํเส กตฺวา ชฎามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา กาชํ อํเส กตฺวา กตฺตรทณฺฑมาทาย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตสิรึ สมฺพุพฺพหโนฺต อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ‘‘อโห สุขํ, อโห สุข’’นฺติ อุทานํ อุทาเนโนฺต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กฎฺฐตฺถรเณ นิสิโนฺน ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา สายนฺหสมเย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา จงฺกมนโกฏิยํ ฐิตการรุกฺขโต ปณฺณานิ คเหตฺวา , สกฺกทตฺติยภาชเน อโลณเก อตเกฺก นิธูปเน อุทเก เสเทตฺวา อมตํ วิย ปริภุญฺชิตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ

กาสิราชาปิ สุนนฺทสารถิสฺส วจนํ สุตฺวา มหาเสนคุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตรมานรูโปว คมนสชฺชํ กาเรตุํ อาห –

๖๔. ‘‘โยชยนฺตุ รเถ อเสฺส, กจฺฉํ นาคาน พนฺธถ;
อุทีรยนฺตุ สงฺขปณวา, วาทนฺตุ เอกโปกฺขราฯ

๖๕. ‘‘วาทนฺตุ เภรี สนฺนทฺธา, วคฺคู วาทนฺตุ ทุนฺทุภี;
เนคมา จ มํ อเนฺวนฺตุ, คจฺฉํ ปุตฺตนิเวทโกฯ

๖๖. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ, คจฺฉํ ปุตฺตนิเวทโกฯ

๖๗. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ, คจฺฉํ ปุตฺตนิเวทโกฯ

๖๘. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ, คจฺฉํ ปุตฺตนิเวทโก’’ติฯ

ตตฺถ **อุทีรยนฺตู**ติ สทฺทํ มุญฺจนฺตุฯ **วาทนฺตู**ติ วชฺชนฺตุฯ **เอกโปกฺขรา**ติ เอกมุขเภริโยฯ **สนฺนทฺธา**ติ สุฏฺฐุ นทฺธาฯ **วคฺคู**ติ มธุรสฺสราฯ **คจฺฉ**นฺติ คมิสฺสามิฯ **ปุตฺตนิเวทโก**ติ ปุตฺตสฺส นิเวทโก โอวาทโก หุตฺวา คจฺฉามิฯ ตํ โอวทิตฺวา มม วจนํ คาหาเปตฺวา ตเตฺถว ตํ รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา อาเนตุํ คจฺฉามีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ **เนคมา**ติ กุฏุมฺพิกชนาฯ **สมาคตา**ติ สนฺนิปติตา หุตฺวาฯ

เอวํ รญฺญา อาณตฺตา สารถิโน อเสฺส โยเชตฺวา รเถ ราชทฺวาเร ฐเปตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๙. ‘‘อเสฺส จ สารถี ยุเตฺต, สินฺธเว สีฆวาหเน;
ราชทฺวารํ อุปาคจฺฉุํ, ยุตฺตา เทว อิเม หยา’’ติฯ

ตตฺถ **อเสฺส**ติ สินฺธเว สินฺธวชาติเก สีฆวาหเน ชวสมฺปเนฺน อเสฺส อาทายฯ **สารถี**ติ สารถิโนฯ **ยุเตฺต**ติ รเถสุ โยชิเตฯ **อุปาคจฺฉ**นฺติ เต รเถสุ ยุเตฺต อเสฺส อาทาย อาคมํสุ, อาคนฺตฺวา จ ปน ‘‘ยุตฺตา, เทว, อิเม หยา’’ติ อาโรเจสุํฯ

ตโต สารถีนํ วจนํ สุตฺวา ราชา อุปฑฺฒคาถมาห –

๗๐. ‘‘ถูลา ชเวน หายนฺติ, กิสา หายนฺติ ถามุนา’’ติฯ
ตํ สุตฺวา สารถิโนปิ อุปฑฺฒคาถมาหํสุ –

‘‘กิเส ถูเล วิวเชฺชตฺวา, สํสฏฺฐา โยชิตา หยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เทว, กิเส จ ถูเล จ เอวรูเป อเสฺส อคฺคณฺหิตฺวา วเยน วเณฺณน ชเวน พเลน สทิสา หยา โยชิตาติฯ

อถ ราชา ปุตฺตสฺส สนฺติกํ คจฺฉโนฺต จตฺตาโร วเณฺณ อฏฺฐารส เสนิโย สพฺพญฺจ พลกายํ สนฺนิปาตาเปสิฯ ตสฺส สนฺนิปาเตนฺตเสฺสว ตโย ทิวสา อติกฺกนฺตาฯ อถ จตุเตฺถ ทิวเส กาสิราชา นครโต นิกฺขมิตฺวา คเหตพฺพยุตฺตกํ คาหาเปตฺวา อสฺสมปทํ คนฺตฺวา ปุเตฺตน สทฺธิํ ปฏินนฺทิโต ปฏิสนฺถารมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๗๑. ‘‘ตโต ราชา ตรมาโน, ยุตฺตมารุยฺห สนฺทนํ;
อิตฺถาคารํ อชฺฌภาสิ, สพฺพาว อนุยาถ มํฯ

๗๒. ‘‘วาฬพีชนิมุณฺหีสํ, ขคฺคํ ฉตฺตญฺจ ปณฺฑรํ;
อุปาธี รถมารุยฺห, สุวณฺณหิ อลงฺกตาฯ

๗๓. ‘‘ตโต ส ราชา ปายาสิ, ปุรกฺขตฺวาน สารถึ;
ขิปฺปเมว อุปาคจฺฉิ, ยตฺถ สมฺมติ เตมิโยฯ

๗๔. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ, ชลนฺตมิว เตชสา;
ขตฺตสงฺฆปริพฺยูฬฺหํ, เตมิโย เอตทพฺรวิฯ

๗๕. ‘‘กจฺจิ นุ ตาต กุสลํ, กจฺจิ ตาต อนามยํ;
สพฺพา จ ราชกญฺญาโย, อโรคา มยฺห มาตโรฯ

๗๖. ‘‘กุสลเญฺจว เม ปุตฺต, อโถ ปุตฺต อนามยํ;
สพฺพา จ ราชกญฺญาโย, อโรคา ตุยฺห มาตโรฯ

๗๗. ‘‘กจฺจิ อมชฺชโป ตาต, กจฺจิ เต สุรมปฺปิยํ;
กจฺจิ สเจฺจ จ ธเมฺม จ, ทาเน เต รมเต มโนฯ

๗๘. ‘‘อมชฺชโป อหํ ปุตฺต, อโถ เม สุรมปฺปิยํ;
อโถ สเจฺจ จ ธเมฺม จ, ทาเน เม รมเต มโนฯ

๗๙. ‘‘กจฺจิ อโรคํ โยคฺคํ เต, กจฺจิ วหติ วาหนํ;
กจฺจิ เต พฺยาธโย นตฺถิ, สรีรสฺสุปตาปนาฯ

๘๐. ‘‘อโถ อโรคํ โยคฺคํ เม, อโถ วหติ วาหนํ;
อโถ เม พฺยาธโย นตฺถิ, สรีรสฺสุปตาปนาฯ

๘๑. ‘‘กจฺจิ อนฺตา จ เต ผีตา, มเชฺฌ จ พหลา ตว;
โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ, กจฺจิ เต ปฏิสนฺถตํฯ

๘๒. ‘‘อโถ อนฺตา จ เม ผีตา, มเชฺฌ จ พหลา มม;
โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ, สพฺพํ เม ปฏิสนฺถตํฯ

๘๓. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
ปติฏฺฐเปนฺตุ ปลฺลงฺกํ, ยตฺถ ราชา นิสกฺกตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุปาธี รถมารุยฺหา**ติ สุวณฺณปาทุกา จ รถํ อาโรเปนฺตูติ อโตฺถฯ อิเม ตโย ปาเท ปุตฺตสฺส ตเตฺถว อภิเสกกรณตฺถาย ‘‘ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ คณฺหถา’’ติ อาณาเปโนฺต ราชา อาหฯ **สุวเณฺณหิ อลงฺกตา**ติ อิทํ ปาทุกํ สนฺธายาหฯ **อุปาคจฺฉี**ติ อุปาคโต อโหสิฯ กาย เวลายาติ? มหาสตฺตสฺส การปณฺณานิ ปจิตฺวา นิพฺพาเปนฺตสฺส นิสินฺนเวลายฯ **ชลนฺตมิว เตชสา**ติ ราชเตเชน ชลนฺตํ วิยฯ **ขตฺตสงฺฆปริพฺยูฬฺหนฺ**ติ กถาผาสุเกน อมจฺจสเงฺฆน ปริวุตํ, ขตฺติยสมูเหหิ วา ปริวาริตํฯ **เอตทพฺรวี**ติ กาสิราชานํ พหิ ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา ปทสาว ปณฺณสาลํ อาคนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต เอตํ วจนํ อพฺรวิฯ

กุสลํ อนามยนฺติ อุภเยนปิ ปเทน อาโรคฺยเมว ปุจฺฉติฯ **กจฺจิ อมชฺชโป**ติ กจฺจิ มชฺชํ น ปิวสีติ ปุจฺฉติฯ **“อปฺปมโตฺต”**ติปิ ปาโฐ, กุสลธมฺเมสุ นปฺปมชฺชสีติ อโตฺถฯ **สุรมปฺปิย**นฺติ สุราปานํ อปฺปิยํฯ ‘‘สุรมปฺปิยา’’ติปิ ปาโฐ, สุรา อปฺปิยาติ อโตฺถฯ **ธเมฺม**ติ ทสวิเธ ราชธเมฺมฯ **โยคฺค**นฺติ ยุเค ยุญฺชิตพฺพํ **เต** ตว อสฺสโคณาทิกํฯ **กจฺจิ วหตี**ติ กจฺจิ อโรคํ หุตฺวา วหติฯ **วาหน**นฺติ หตฺถิอสฺสาทิ สพฺพํ วาหนํฯ **สรีรสฺสุปตาปนา**ติ สรีรสฺส อุปตาปกราฯ **อนฺตา**ติ ปจฺจนฺตชนปทาฯ **ผีตา**ติ อิทฺธา สุภิกฺขา, วตฺถาภรเณหิ วา อนฺนปาเนหิ วา ปริปุณฺณา คาฬฺหวาสาฯ **มเชฺฌ จา**ติ รฎฺฐสฺส มเชฺฌฯ **พหลา**ติ คามนิคมา ฆนวาสาฯ **ปฎิสนฺถต**นฺติ ปฎิจฺฉาทิตํ คุตฺตํ, ปริปุณฺณํ วาฯ **ยตฺถ ราชา นิสกฺกตี**ติ ยสฺมิํ ปลฺลเงฺก ราชา นิสีทิสฺสติ, ตํ ปญฺญาเปนฺตูติ วทติฯ

ราชา มหาสเตฺต คารเวน ปลฺลเงฺก น นิสีทติฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘สเจ ปลฺลเงฺก น นิสีทติ, ปณฺณสนฺถารํ ปญฺญาเปถา’’ติ วตฺวา ตสฺมิํ ปญฺญเตฺต นิสีทนตฺถาย ราชานํ นิมเนฺตโนฺต คาถมาห –

๘๔. ‘‘อิเธว เต นิสีทสฺสุ, นิยเต ปณฺณสนฺถเร;
เอโตฺต อุทกมาทาย, ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **นิยเต**ติ สุสนฺถเตฯ **เอโตฺต**ติ ปริโภคอุทกํ ทเสฺสโนฺต อาหฯ

ราชา มหาสเตฺต คารเวน ปณฺณสนฺถาเรปิ อนิสีทิตฺวา ภูมิยํ เอว นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ตํ การปณฺณกํ นีหริตฺวา ราชานํ เตน นิมเนฺตโนฺต คาถมาห –

๘๕. ‘‘อิทมฺปิ ปณฺณกํ มยฺหํ, รนฺธํ ราช อโลณกํ;
ปริภุญฺช มหาราช, ปาหุโน เมสิธาคโต’’ติฯ

อถ นํ ราชา อาห –

๘๖. ‘‘น จาหํ ปณฺณํ ภุญฺชามิ, น เหตํ มยฺห โภชนํ;
สาลีนํ โอทนํ ภุเญฺช, สุจิํ มํสูปเสจน’’นฺติฯ

ตตฺถ **น จาห**นฺติ ปฎิเกฺขปวจนํฯ

ราชา ตถารูปํ อตฺตโน ราชโภชนํ วเณฺณตฺวา ตสฺมิํ มหาสเตฺต คารเวน โถกํ ปณฺณกํ หตฺถตเล ฐเปตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ เอวรูปํ โภชนํ ภุญฺชสี’’ติ ปุเตฺตน สทฺธิํ ปิยกถํ กเถโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ จนฺทาเทวี โอโรเธน ปริวุตา เอกมเคฺคน อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส อสฺสมปทํ ปตฺวา ปิยปุตฺตํ ทิสฺวา ตเตฺถว ปติตฺวา วิสญฺญี อโหสิฯ ตโต ปฎิลทฺธสฺสาสา ปติตฎฺฐานโต อุฎฺฐหิตฺวา อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาเท ทฬฺหํ คเหตฺวา วนฺทิตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ โรทิตฺวา วนฺทนฎฺฐานโต อุฎฺฐาย เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ราชา ‘‘ภเทฺท, ตว ปุตฺตสฺส โภชนํ ปสฺสาหี’’ติ วตฺวา โถกํ ปณฺณกํ ตสฺสา หเตฺถ ฐเปตฺวา เสสอิตฺถีนมฺปิ โถกํ โถกํ อทาสิฯ ตา สพฺพาปิ ‘‘สามิ, เอวรูปํ โภชนํ ภุญฺชสี’’ติ วทนฺติโย ตํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน สีเส กตฺวา ‘‘อติทุกฺกรํ กโรสิ, สามี’’ติ วตฺวา นมสฺสมานา นิสีทิํสุฯ ราชา ปุน ‘‘ตาต, อิทํ มยฺหํ อจฺฉริยํ หุตฺวา อุปฎฺฐาตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๗. ‘‘อเจฺฉรกํ มํ ปฎิภาติ, เอกกมฺปิ รโหคตํ;

เอทิสํ ภุญฺชมานานํ, เกน วโณฺณ ปสีทตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอกก**นฺติ ตาต, ตํ เอกกมฺปิ รโหคตํ อิมินา โภชเนน ยาเปนฺตํ ทิสฺวา มม อจฺฉริยํ หุตฺวา อุปฏฺฐาติฯ **เอทิส**นฺติ เอวรูปํ อโลณกํ อตกฺกํ นิธูปนํ รนฺธํ ปตฺตํ ภุญฺชนฺตานํ เกน การเณน วโณฺณ ปสีทตีติ นํ ปุจฺฉิฯ

อถสฺส โส อาจิกฺขโนฺต อาห –

๘๘. ‘‘เอโก ราช นิปชฺชามิ, นิยเต ปณฺณสนฺถเร;
ตาย เม เอกเสยฺยาย, ราช วโณฺณ ปสีทติฯ

๘๙. ‘‘น จ เนตฺตึสพนฺธา เม, ราชรกฺขา อุปฏฺฐิตา;
ตาย เม สุขเสยฺยาย, ราชวโณฺณ ปสีทติฯ

๙๐. ‘‘อตีตํ นานุโสจามิ, นปฺปชปฺปามินาคตํ;
ปจฺจุปฺปเนฺนน ยาเปมิ, เตน วโณฺณ ปสีทติฯ

๙๑. ‘‘อนาคตปฺปชปฺปาย, อตีตสฺสานุโสจนา;
เอเตน พาลา สุสฺสนฺติ, นโฬว หริโต ลุโต’’ติฯ

ตตฺถ **เนตฺตึสพนฺธา**ติ ขคฺคพนฺธาฯ **ราชรกฺขา**ติ ราชานํ รกฺขิตาฯ **นปฺปชปฺปามี**ติ น ปเตฺถมิฯ **หริโต**ติ หริตวโณฺณฯ **ลุโต**ติ ลุญฺจิตฺวา อาตเป ขิตฺตนโฬ วิยฯ

อถ ราชา ‘‘อิเธว นํ อภิสิญฺจิตฺวา อาทาย คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา รเชฺชน นิมเนฺตโนฺต อาห –

๙๒. ‘‘หตฺถานีกํ รถานีกํ, อเสฺส ปตฺตี จ วมฺมิโน;
นิเวสนานิ รมฺมานิ, อหํ ปุตฺต ททามิ เตฯ

๙๓. ‘‘อิตฺถาคารมฺปิ เต ทมฺมิ, สพฺพาลงฺการภูสิตํ;
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, ตฺวํ โน ราชา ภวิสฺสสิฯ

๙๔. ‘‘กุสลา นจฺจคีตสฺส, สิกฺขิตา จาตุริตฺถิโย;
กาเม ตํ รมยิสฺสนฺติ, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสิฯ

๙๕. ‘‘ปฏิราชูหิ เต กญฺญา, อานยิสฺสํ อลงฺกตา;
ตาสุ ปุเตฺต ชเนตฺวาน, อถ ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสิฯ

๙๖. ‘‘ยุวา จ ทหโร จาสิ, ปฐมุปฺปตฺติโก สุสุ;
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทเนฺต, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **หตฺถานีก**นฺติ ทสหตฺถิโต ปฏฺฐาย หตฺถานีกํ นาม, ตถา **รถานีกํฯ วมฺมิโน**ติ วมฺมพทฺธสูรโยเธฯ **กุสลา**ติ เฉกาฯ **สิกฺขิตา**ติ อเญฺญสุปิ อิตฺถิกิเจฺจสุ สิกฺขิตาฯ **จาตุริตฺถิโย**ติ จตุรา วิลาสา อิตฺถิโย, อถ วา จตุรา นาครา อิตฺถิโย, อถ วา จตุรา นาม นาฏกิตฺถิโยฯ **ปฏิราชูหิ เต กญฺญา**ติ อเญฺญหิ ราชูหิ ตว ราชกญฺญาโย อานยิสฺสามิฯ **ยุวา**ติ โยพฺพนปฺปโตฺตฯ **ทหโร**ติ ตรุโณฯ **ปฐมุปฺปตฺติโก**ติ ปฐมวเยน อุปฺปตฺติโต สมฺคคโตฯ **สุสู**ติ อติตรุโณฯ

อิโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส ธมฺมกถา โหติ –

๙๗. “ยุวา จเร พฺรหฺมจริยํ, พฺรหฺมจารี ยุวา สิยา;
ทหรสฺส หิ ปพฺพชฺชา, เอตํ อิสีหิ วณฺณิตํฯ

๙๘. “ยุวา จเร พฺรหฺมจริยํ, พฺรหฺมจารี ยุวา สิยา;
พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ, นาหํ รเชฺชน มตฺถิโกฯ

๙๙. “ปสฺสามิ โวหํ ทหรํ, อมฺม ตาต วทนฺตรํ;
กิจฺฉาลทฺธํ ปิยํ ปุตฺตํ, อปฺปตฺวาว ชรํ มตํฯ

๑๐๐. “ปสฺสามิ โวหํ ทหรึ, กุมารึ จารุทสฺสนึ;
นววํสกฬีรํว, ปลุคฺคํ ชีวิตกฺขยํฯ

๑๐๑. “ทหราปิ หิ มียนฺติ, นรา จ อถ นาริโย;
ตตฺถ โก วิสฺสเส โปโส, ‘ทหโรมฺหี’ติ ชีวิเตฯ

๑๐๒. “ยสฺส รตฺยา วิวสาเน, อายุ อปฺปตรํ สิยา;
อโปฺปทเกว มจฺฉานํ, กึ นุ โกมารกํ ตหึฯ

๑๐๓. “นิจฺจมพฺภาหโต โลโก, นิจฺจญฺจ ปริวาริโต;
อโมฆาสุ วชนฺตีสุ, กึ มํ รเชฺชภิสิญฺจสี”ติฯ

กาสิราชา อาห –

๑๐๔. “เกน มพฺภาหโต โลโก, เกน จ ปริวาริโต;
กาโย อโมฆา คจฺฉนฺติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต”ติฯ

โพธิสโตฺต อาห –

๑๐๕. “มจฺจุนาพฺภาหโต โลโก, ชราย ปริวาริโต;
รโตฺย อโมฆา คจฺฉนฺติ, เอวํ ชานาหิ ขตฺติยฯ

๑๐๖. “ยถาปิ ตเนฺต วิตเต, ยํ ยเทวูปวียติ;
อปฺปกํ โหติ เวตพฺพํ, เอวํ มจฺจาน ชีวิตํฯ

๑๐๗. “ยถา วาริวโห ปูโร, คจฺฉํ นุปนิวตฺตติ;
เอวมายุ มนุสฺสานํ, คจฺฉํ นุปนิวตฺตติฯ

๑๐๘. “ยถา วาริวโห ปูโร, วเห รุเกฺขปกูลเช;
เอวํ ชรามรเณน, วุยฺหเนฺต สพฺพปาณิโน”ติฯ

ตตฺถ **พฺรหฺมจารี ยุวา สิยา**ติ พฺรหฺมจริยํ จรโนฺต ยุวา ภเวยฺยฯ **อิสีหิ วณฺณิต**นฺติ พุทฺธาทีหิ อิสีหิ โถมิตํ ปสตฺถํฯ **นาหํ รเชฺชน มตฺถิโก**ติ อหํ รเชฺชน อตฺถิโก น โหมิฯ **อมฺม ตาต วทนฺตร**นฺติ “อมฺม, ตาตา”ติ วทนฺตํฯ **ปลุคฺค**นฺติ มจฺจุนา ลุญฺจิตฺวา คหิตํฯ **ยสฺส รตฺยา วิวสาเน**ติ มหาราช, ยสฺส มาตุกุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิคฺคหณกาลโต ปฏฺฐาย รตฺติทิวาติกฺกเมน อปฺปตรํ อายุ โหติฯ **โกมารกํ ตหิ**นฺติ ตสฺมึ วเย ตรุณภาโว กึ กริสฺสติฯ

เกน มพฺภาหโตติ เกน อพฺภาหโตฯ อิทํ ราชา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส อตฺถํ อชานนฺโตว ปุจฺฉติฯ **รโตฺย**ติ รตฺติโยฯ ตา หิ อิเมสํ สตฺตานํ อายุญฺจ วณฺณญฺจ พลญฺจ เขเปนฺติโย เอว คจฺฉนฺตีติ อโมฆา คจฺฉนฺติ นามาติ เวทิตพฺพํ ฯ **ยํ ยเทวูปวียตี**ติ ยํ ยํ ตนฺตํ อุปวียติฯ **เวตพฺพ**นฺติ ตนฺตสฺมิํ วีเต เสสํ เวตพฺพํ ยถา อปฺปกํ โหติ, เอวํ สตฺตานํ ชีวิตํฯ **นุปนิวตฺตตี**ติ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ขเณ คตํ คตเมว โหติ, น อุปนิวตฺตติฯ **วเห รุเกฺขปกูลเช**ติ อุปกูลเช รุเกฺข วเหยฺยฯ

ราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘กิํ เม ฆราวาเสนา’’ติ อติวิย อุกฺกณฺฐิโต ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา ‘‘นาหํ ตาว ปุน นครํ คมิสฺสามิ, อิเธว ปพฺพชิสฺสามิฯ สเจ ปน เม ปุโตฺต นครํ คเจฺฉยฺย, เสตจฺฉตฺตมสฺส ทเทยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ วีมํสิตุํ ปุน รเชฺชน นิมเนฺตโนฺต อาห –

๑๐๙.‘‘หตฺถานีกํ รถานีกํ, อเสฺส ปตฺตี จ วมฺมิโน;
นิเวสนานิ รมฺมานิ, อหํ ปุตฺต ททามิ เตฯ

๑๑๐.‘‘อิตฺถาคารมฺปิ เต ทมฺมิ, สพฺพาลงฺการภูสิตํ;
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, ตฺวํ โน ราชา ภวิสฺสสิฯ

๑๑๑.‘‘กุสลา นจฺจคีตสฺส, สิกฺขิตา จาตุริตฺถิโย;
กาเม ตํ รมยิสฺสนฺติ, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสิฯ

๑๑๒.‘‘ปฏิราชูหิ เต กญฺญา, อานยิสฺสํ อลงฺกตา;
ตาสุ ปุเตฺต ชเนตฺวาน, อถ ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสิฯ

๑๑๓.‘‘ยุวา จ ทหโร จาสิ, ปฐมุปฺปตฺติโก สุสุ;
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทเนฺต, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสิฯ

๑๑๔.‘‘โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ, วาหนานิ พลานิ จ;
นิเวสนานิ รมฺมานิ, อหํ ปุตฺต ททามิ เตฯ

๑๑๕.‘‘โคมณฺฑลปริพฺยูโฬฺห, ทาสิสงฺฆปุรกฺขโต;
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทเนฺต, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **โคมณฺฑลปริพฺยูโฬฺห**ติ สุภงฺคีนํ ราชกญฺญานํ มณฺฑเลน ปุรกฺขโตฯ

อถ มหาสโตฺต รเชฺชน อนตฺถิกภาวํ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๑๖.‘‘กิํ ธเนน ยํ ขีเยถ, กิํ ภริยาย มริสฺสติ;
กิํ โยพฺพเนน ชิเณฺณน, ยํ ชรายาภิภุยฺยติฯ

๑๑๗.‘‘ตตฺถ กา นนฺทิ กา ขิฑฺฑา, กา รตี กา ธเนสนา;
กิํ เม ปุเตฺตหิ ทาเรหิ, ราช มุโตฺตสฺมิ พนฺธนาฯ

๑๑๘.‘‘โยหํ เอวํ ปชานามิ, มจฺจุ เม นปฺปมชฺชติ;
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, กา รตี กา ธเนสนาฯ

๑๑๙.‘‘ผลานมิว ปกฺกานํ, นิจฺจํ ปตนโต ภยํ;

เอวํ ชาตาน มจฺจานํ, นิจฺจํ มรณโต ภยํฯ

๑๒๐.‘‘สายเมเก น ทิสฺสนฺติ, ปาโต ทิฎฺฐา พหู ชนา;
ปาโต เอเต น ทิสฺสนฺติ, สายํ ทิฎฺฐา พหู ชนาฯ

๑๒๑.‘‘อเชฺชว กิจฺจํ อาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

๑๒๒.‘‘โจรา ธนสฺส ปเตฺถนฺติ, ราช มุโตฺตสฺมิ พนฺธนา;
เอหิ ราช นิวตฺตสฺสุ, นาหํ รเชฺชน มตฺถิโก’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ขีเยถา**ติ มหาราช, กึ ตฺวํ มํ ธเนน นิมเนฺตสิ, ยํ ขีเยถ ขยํ คเจฺฉยฺยฯ ธนํ วา หิ ปุริสํ จชติ, ปุริโส วา ตํ ธนํ จชิตฺวา คจฺฉตีติ สพฺพถาปิ ขยคามีเยว โหติ, กึ ตฺวํ มํ เตน ธเนน นิมเนฺตสิฯ **กึ ภริยายา**ติ ภริยาย กึ กริสฺสามิ, ยา มยิ ฐิเตเยว มริสฺสติฯ **ชิเณฺณนา**ติ ชราย อนุปริเตน อนุภูเตนฯ **อภิภุยฺยตี**ติ อภิภวิยฺยติฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ เอวํ ชรามรณธเมฺม โลกสนฺนิวาเสฯ **กา นนฺที**ติ กา นาม ตุฎฺฐิฯ **ขิฑฺฑา**ติ กีฬาฯ **รตี**ติ ปญฺจกามคุณรติฯ **พนฺธนา**ติ กามพนฺธนา มุโตฺต อสฺมิ, มหาราชาติ ฌาเนน วิกฺขมฺภิตตฺตา เอวมาหฯ **มจฺจุ เม**ติ มม มจฺจุ นปฺปมชฺชติ, นิจฺจํ มม วธาย อปฺปมโตเยวาติฯ โย อหํ เอวํ ปชานามิ, ตสฺส มม อนฺตเกน อธิปนฺนสฺส วธิตสฺส กา นาม รติ, กา ธเนสนาติฯ **นิจฺจน**ฺติ ชาตกาลโต ปฎฺฐาย สทา ชรามรณโต ภยเมว อุปฺปชฺชติฯ

อาตปฺปนฺติ กุสลกมฺมวีริยํฯ **กิจฺจ**นฺติ กตฺตพฺพํฯ **โก ชญฺญา มรณํ สุเว**ติ สุเว วา ปรสุเว วา มรณํ วา ชีวิตํ วา โก ชาเนยฺยฯ **สงฺคร**นฺติ สเงฺกตํฯ **มหาเสเนนา**ติ ปญฺจวีสติภยพาตฺตึสกมฺมกรณฉนฺนวุติโรคปฺปมุขาทิวเสน ปุถุเสเนนฯ **โจรา ธนสฺสา**ติ ธนตฺถาย ชีวิตํ จชนฺตา โจรา ธนสฺส ปเตฺถนฺติ นาม, อหํ ปน ธนปตฺถนาสงฺขาตา พนฺธนา มุโตฺต อสฺมิ, น เม ธเนน โตฺถติ อโตฺถฯ **นิวตฺตสฺสู**ติ มม วจเนน สมฺมา นิวตฺตสฺสุ, รชฺชํ ปหาย เนกฺขมฺมํ ปฎิสรณํ กตฺวา ปพฺพชสฺสุฯ ยํ ปน จิเนฺตสิ ‘‘อิมํ รเชฺช ปติฎฺฐาเปสฺสามี’’ติ, ตํ มา จินฺตยิ, นาหํ รเชฺชน อตฺถิโกติฯ อิติ มหาสตฺตสฺส ธมฺมเทสนา สหานุสนฺธินา มตฺถกํ ปตฺตาฯ

ตํ สุตฺวา ราชานญฺจ จนฺทาเทวิญฺจ อาทึ กตฺวา โสฬสสหสฺสา โอโรธา จ อมจฺจาทโย จ สเพฺพ ปพฺพชิตุกามา อเหสุํฯ ราชาปิ นคเร เภรึ จราเปสิ ‘‘เย มม ปุตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตุํ อิจฺฉนฺติ, เต ปพฺพชนฺตู’’ติ ฯ สเพฺพสญฺจ สุวณฺณโกฎฺฐาคาราทีนํ ทฺวารานิ วิวราเปตฺวา ‘‘อสุกฎฺฐาเน จ มหานิธิกุมฺภิโย อตฺถิ, อตฺถิกา คณฺหนฺตู’’ติ สุวณฺณปเฎฺฎ อกฺขรานิ ลิขาเปตฺวา มหาถเมฺภ พนฺธาเปสิฯ เต นาครา ยถาปสาริเต อาปเณ จ วิวฎทฺวารานิ เคหานิ จ ปหาย นครโต นิกฺขมิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อาคมึสุฯ ราชา มหาชเนน สทฺธึ มหาสตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ สกฺกทตฺติยํ ติโยชนิกํ อสฺสมปทํ ปริปุณฺณํ อโหสิฯ มหาสโตฺต ปณฺณสาลาโย วิจาเรสิ, มเชฺฌ ฐิตา ปณฺณสาลาโย อิตฺถีนํ ทาเปสิฯ กึการณา? ภีรุกชาติกา เอตาติฯ ปุริสานํ ปน พหิปณฺณสาลาโย ทาเปสิฯ ตา สพฺพาปิ ปณฺณสาลาโย วิสฺสกมฺมเทวปุโตฺตว มาเปสิฯ เต จ ผลธรรุเกฺข วิสฺสกมฺมเทวปุโตฺตเยว อตฺตโน อิทฺธิยา มาเปสิฯ เต สเพฺพ วิสฺสกเมฺมน นิมฺมิเตสุ ผลธรรุเกฺขสุ อุโปสถทิวเส ภูมิยํ ปติตปติตานิ ผลานิ คเหตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ เตสุ โย กามวิตกฺกํ วา พฺยาปาทวิตกฺกํ วา วิหึสาวิตกฺกํ วา วิตเกฺกติ, ตสฺส มนํ ชานิตฺวา มหาสโตฺต อากาเส นิสีทิตฺวา มธุรธมฺมํ กเถสิฯ เต ชนา โพธิสตฺตสฺส มธุรธมฺมํ สุตฺวา เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา ขิปฺปเมว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตสุํฯ

ตทา เอโก สามนฺตราชา ‘‘กาสิราชา กิร พาราณสินครโต นิกฺขมิตฺวา วนํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา ‘‘พาราณสึ คณฺหิสฺสามี’’ติ นครา นิกฺขมิตฺวา พาราณสึ ปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา อลงฺกตนครํ ทิสฺวา ราชนิเวสนํ อารุยฺห สตฺตวิธํ วรรตนํ โอโลเกตฺวา ‘‘กาสิรโญฺญ อิมํ ธนํ นิสฺสาย เอเกน ภเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ จินฺเตโนฺต สุราโสเณฺฑ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘ตุมฺหากํ รโญฺญ อิธ นคเร ภยํ อุปฺปนฺนํ อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติฯ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ ปุโตฺต เตมิยกุมาโร ‘พาราณสึ รชฺชํ น กริสฺสามี’ติ อมูโคปิ มูโค วิย หุตฺวา อิมมฺหา นครา นิกฺขมิตฺวา วนํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิ, เตน การเณน อมฺหากํ ราชา มหาชเนน สทฺธึ อิมมฺหา นครา นิกฺขมิตฺวา เตมิยกุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิโต’’ติ อาโรเจสุํฯ สามนฺตราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา ‘‘อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘ตาต, ตุมฺหากํ ราชา กตรทฺวาเรน นิกฺขโนฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, ปาจีนทฺวาเรนา’’ติ วุเตฺต อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ เตเนว ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา นทีตีเรน ปายาสิฯ

มหาสโตฺตปิ ตสฺส อาคมนํ ญตฺวา วนนฺตรํ อาคนฺตฺวา อากาเส นิสีทิตฺวา มธุรธมฺมํ เทเสสิฯ โส ปริสาย สทฺธึ ตสฺส สนฺติเกเยว ปพฺพชิฯ เอวํ อปเรปิ สตฺต ราชาโน ‘‘พาราณสินครํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อาคตาฯ เตปิ ราชาโน สตฺต รชฺชานิ ฉเฑฺฑตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติเกเยว ปพฺพชิํสุฯ หตฺถีปิ อรญฺญหตฺถี ชาตา, อสฺสาปิ อรญฺญอสฺสา ชาตา, รถาปิ อรเญฺญเยว วินฎฺฐา, ภณฺฑาคาเรสุ กหาปเณ อสฺสมปเท วาลุกํ กตฺวา วิกิริํสุฯ สเพฺพปิ อภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ ติรจฺฉานคตา หตฺถิอสฺสาปิ อิสิคเณ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ฉกามาวจรโลเกสุ นิพฺพตฺติํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ รชฺชํ ปหาย นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, สุนโนฺท สารถิ สาริปุโตฺต, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มูคปกฺขปณฺฑิโต ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสิ’’นฺติฯ

มูคปกฺขชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๓๙] ๒. มหาชนกชาตกวณฺณนา

โกยํ มเชฺฌ **สมุทฺทสฺมิ**นฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ตถาคตสฺส มหาภินิกฺขมนํ วณฺณยนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรเฎฺฐ มิถิลายํ มหาชนโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส เทฺว ปุตฺตา อเหสุํ อริฎฺฐชนโก จ โปลชนโก จาติฯ เตสุ ราชา เชฎฺฐปุตฺตสฺส อุปรชฺชํ อทาสิ, กนิฎฺฐสฺส เสนาปติฎฺฐานํ อทาสิฯ อปรภาเค มหาชนโก กาลมกาสิฯ ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา รโญฺญ อจฺจเยน อริฎฺฐชนโก ราชา หุตฺวา อิตรสฺส อุปรชฺชํ อทาสิฯ ตเสฺสโก ปาทมูลิโก อมโจฺจ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, อุปราชา ตุเมฺห ฆาเตตุกาโม’’ติ อาหฯ ราชา ตสฺส ปุนปฺปุนํ กถํ สุตฺวา กนิฎฺฐสฺส สิเนหํ ภินฺทิตฺวา โปลชนกํ สงฺขลิกาหิ พนฺธาเปตฺวา ราชนิเวสนโต อวิทูเร เอกสฺมิํ เคเห วสาเปตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิฯ กุมาโร ‘‘สจาหํ ภาตุ เวรีมฺหิ, สงฺขลิกาปิ เม หตฺถปาทา มา มุจฺจนฺตุ, ทฺวารมฺปิ มา วิวรียตุ, สเจ โน เวรีมฺหิ, สงฺขลิกาปิ เม หตฺถปาทา มุจฺจนฺตุ, ทฺวารมฺปิ

วิวรียตู’’ติ สจฺจกิริยมกาสิฯ ตาวเทว สงฺขลิกาปิ ขณฺฑาขณฺฑํ ฉิชฺชิํสุ, ทฺวารมฺปิ วิวฏํฯ โส นิกฺขมิตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ

ปจฺจนฺตคามวาสิโน ตํ สญฺชานิตฺวา อุปฏฺฐหิํสุฯ ราชาปิ ตํ คาหาเปตุํ นาสกฺขิฯ โส อนุปุพฺเพน ปจฺจนฺตชนปทํ หตฺถคตํ กตฺวา มหาปริวาโร หุตฺวา ‘‘อหํ ปุเพฺพ ภาตุ น เวรี, อิทานิ ปน เวรีมฺหี’’ติ มหาชนปริวุโต มิถิลํ คนฺตฺวา พหินคเร ขนฺธาวารํ กตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ นครวาสิโน โยธา ‘‘กุมาโร กิร อาคโต’’ติ สุตฺวา เยภุเยฺยน หตฺถิอสฺสวาหนาทีนิ คเหตฺวา ตเสฺสว สนฺติกํ อาคมิํสุ, อเญฺญปิ นาครา อาคมิํสุฯ โส ภาตุ สาสนํ เปเสสิ ‘‘นาหํ ปุเพฺพ ตุมฺหากํ เวรี, อิทานิ ปน เวรีมฺหิ, ฉตฺตํ วา เม เทถ, ยุทฺธํ วา’’ติฯ ราชา ตํ สุตฺวา ยุทฺธํ กาตุํ อิจฺฉโนฺต อคฺคมเหสิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, ยุเทฺธ ชยปราชโย นาม น สกฺกา ญาตุํ, สเจ มม อนฺตราโย โหติ, ตฺวํ คพฺภํ รเกฺขยฺยาสี’’ติ วตฺวา มหติยา เสนาย ปริวุโต นครา นิกฺขมิฯ

อถ นํ ยุเทฺธ โปลชนกสฺส โยธา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุํฯ ตทา ‘‘ราชา มโต’’ติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ ชาตํฯ เทวีปิ ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา สีฆํ สีฆํ สุวณฺณสาราทีนิ คเหตฺวา ปจฺฉิยํ ปกฺขิปิตฺวา มตฺถเก กิลิฏฺฐปิโลติกํ อตฺถริตฺวา อุปริ ตณฺฑุเล โอกิริตฺวา กิลิฏฺฐปิโลติกํ นิวาเสตฺวา สรีรํ วิรูปํ กตฺวา ปจฺฉิํ สีเส ฐเปตฺวา ทิวา ทิวเสฺสว นิกฺขมิ, น โกจิ นํ สญฺชานิฯ สา อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา กตฺถจิ อคตปุพฺพตฺตา มคฺคํ อชานนฺตี ทิสํ ววตฺถาเปตุํ อสโกฺกนฺตี เกวลํ ‘‘กาลจมฺปานครํ นาม อตฺถี’’ติ สุตตฺตา ‘‘กาลจมฺปานครํ คมิกา นาม อตฺถี’’ติ ปุจฺฉมานา เอกิกา สาลายํ นิสีทิฯ กุจฺฉิมฺหิ ปนสฺสา นิพฺพตฺตสโตฺต น โย วา โส วา, ปูริตปารมี มหาสโตฺต นิพฺพตฺติฯ

ตสฺส เตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตสโตฺต มหาปุโญฺญ, มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปฏิจฺฉนฺนโยคฺคํ มาเปตฺวา ตตฺถ มญฺจํ ปญฺญาเปตฺวา มหลฺลกปุริโส วิย โยคฺคํ ปาเชโนฺต ตาย นิสินฺนสาลาย ทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘กาลจมฺปานครํ คมิกา นาม อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ, ตาต, คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ โยคฺคํ อารุยฺห นิสีท, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตาต, อหํ ปริปุณฺณคพฺภา, น สกฺกา มยา โยคฺคํ อภิรุหิตุํ, ปจฺฉโต ปจฺฉโต คมิสฺสามิ, อิมิสฺสา ปน เม ปจฺฉิยา โอกาสํ เทหี’’ติฯ ‘‘อมฺม, กิํ วเทสิ, โยคฺคํ ปาเชตุํ ชานนสมโตฺถ นาม มยา สทิโส นตฺถิฯ อมฺม, มา ภายิ, อารุยฺห นิสีทา’’ติฯ สา ‘‘ตาต, สาธู’’ติ วทติฯ โส ตสฺสา อาโรหนกาเล อตฺตโน อานุภาเวน วาตปุณฺณภสฺตจมฺมํ วิย ปถวิํ อุนฺนาเมตฺวา โยคฺคสฺส ปจฺฉิมเนฺต ปหราเปสิฯ สา อภิรุยฺห สยเน นิปชฺชิตฺวาว ‘‘อยํ เทวตา ภวิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ สา ทิพฺพสยเน นิปนฺนมตฺตาว นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

อถ นํ สโกฺก ติํสโยชนมตฺถเก เอกํ นทิํ ปตฺวา ปโพเธตฺวา ‘‘อมฺม, โอตริตฺวา นทิยํ นฺหายิตฺวา อุสฺสีสเก สาฏกยุคํ อตฺถิ, ตํ นิวาเสหิ, อโนฺตโยเคฺค ปุฏภตฺตํ อตฺถิ, ตํ ภุญฺชาหี’’ติ อาหฯ สา ตถา กตฺวา ปุน นิปชฺชิตฺวา สายนฺหสมเย กาลจมฺปานครํ ปตฺวา ทฺวารฏฺฏาลกปาการเร ทิสฺวา ‘‘ตาต, กิํ นาม นครเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กาลจมฺปานครํ, อมฺมา’’ติฯ ‘‘กิํ วเทสิ, ตาต, นนุ อมฺหากํ นครโต กาลจมฺปานครํ สฏฺฐิโยชนมตฺถเก โหตี’’ติ? ‘‘เอวํ, อมฺม, อหํ ปน อุชุมคฺคํ ชานามี’’ติฯ อถ นํ ทกฺขิณทฺวารสมีเป โอตาเรตฺวา ‘‘อมฺม, อมฺหากํ คาโม ปุรโต อตฺถิ, ตฺวํ คนฺตฺวา นครํ ปวิสาหี’’ติ วตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา วิย สโกฺก อนฺตรธายิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

เทวีปิ เอกิกาว สาลายํ นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย กาลจมฺปานครวาสี มนฺตชฺฌายโก พฺราหฺมโณ ปญฺจหิ มาณวกสเตหิ ปริวุโต นฺหานตฺถาย คจฺฉโนฺต ทูรโตว โอโลเกตฺวา ตํ อภิรูปํ โสภคฺคปฺปตฺตํ ตตฺถ นิสินฺนํ ทิสฺวา ตสฺสา กุจฺฉิยํ มหาสตฺตสฺสานุ

ภาเวน สห ทสฺสเนเนว กนิฏฺฐภคินิสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา มาณวเก พหิ ฐเปตฺวา เอกโกว สาลํ ปวิสิตฺวา ‘‘ภคินิ, กตรคามวาสิกา ตุว’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตาต, มิถิลายํ อริฏฺฐชนกรโญฺญ อคฺคมเหสีมฺหี’’ติฯ ‘‘อมฺม, อิธ กสฺมา อาคตาสี’’ติ? ‘‘ตาต, โปลชนเกน ราชา มาริโต, อถาหํ ภีตา ‘คพฺภํ อนุรกฺขิสฺสามี’ติ อาคตา’’ติฯ ‘‘อมฺม, อิมสฺมิํ ปน เต นคเร โกจิ ญาตโก อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ตาตา’’ติฯ เตน หิ มา จินฺตยิ, อหํ อุทิจฺจพฺราหฺมโณ มหาสาโล ทิสาปาโมกฺขอาจริโย, อหํ ตํ ภคินิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ตุวํ ‘‘ภาติกา’’ติ มํ วตฺวา ปาเทสุ คเหตฺวา ปริเทวาติฯ สา มหาสทฺทํ กตฺวา ตสฺส ปาเทสุ คเหตฺวา ปริเทวิฯ เต เทฺวปิ อญฺญมญฺญํ ปริเทวิํสุฯ

อถสฺส อเนฺตวาสิกา มหาสทฺทํ สุตฺวา ขิปฺปํ อุปธาวิตฺวา ‘‘อาจริย, กิํ เต โหตี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส อาห – ‘‘กนิฏฺฐภคินี เม เอสา, อสุกกาเล นาม มยา วินา ชาตา’’ติฯ อถ มาณวา ‘‘ตว ภคินิํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย มา จินฺตยิตฺถ อาจริยา’’ติ อาหํสุฯ โส มาณเว ปฏิจฺฉนฺนโยคฺคํ อาหราเปตฺวา ตํ ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา ‘‘ตาตา, โว คนฺตฺวา พฺราหฺมณิยา มม กนิฏฺฐภคินิภาวํ กเถตฺวา สพฺพกิจฺจานิ กาตุํ วเทถา’’ติ วตฺวา เคหํ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา พฺราหฺมณิยา กเถสุํฯ อถ นํ พฺราหฺมณีปิ อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา สยนํ ปญฺญาเปตฺวา นิปชฺชาเปสิฯ อถ พฺราหฺมโณปิ นฺหาตฺวา อาคโต โภชนกาเล ‘‘ภคินิํ เม ปโกฺกสถา’’ติ ปโกฺกสาเปตฺวา ตาย สทฺธิํ เอกโต ภุญฺชิตฺวา อโนฺตนิเวสเนเยว ตํ ปฏิชคฺคิฯ

สา น จิรเสฺสว สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘มหาชนกกุมาโร’’ติสฺส อยฺยกสนฺตกํ นาม มกาสิฯ โส วฑฺฒมาโน ทารเกหิ สทฺธิํ กีฬโนฺต เย ตํ โรเสนฺติ, เต อสมฺภินฺนขตฺติยกุเล ชาตตฺตา มหาพลวตาย เจว มานถทฺธตาย จ ทฬฺหํ คเหตฺวา ปหรติฯ ตทา เต มหาสเทฺทน โรทนฺตา ‘‘เกน ปหฏา’’ติ วุเตฺต ‘‘วิธวาปุเตฺตนา’’ติ วทนฺติฯ อถ กุมาโร จิเนฺตสิ ‘‘อิเม มํ ‘วิธวาปุโตฺต’ติ อภิณฺหํ วทนฺติ, โหตุ, มม มาตรํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ โส เอกทิวสํ มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, โก มยฺหํ ปิตา’’ติ? อถ นํ มาตา ‘‘ตาต, พฺราหฺมโณ เต ปิตา’’ติ วเญฺจสิฯ โส ปุนทิวเสปิ ทารเก ปหรโนฺต ‘‘วิธวาปุโตฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘นนุ พฺราหฺมโณ เม ปิตา’’ติ วตฺวา ‘‘พฺราหฺมโณ กิํ เต โหตี’’ติ วุเตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิเม มํ, พฺราหฺมโณ เต กิํ โหตี’ติ อภิณฺหํ วทนฺติ, มาตา เม อิทํ การณํ ยถาภูตํ น กเถสิ, สา อตฺตโน มเนน เม น กเถสฺสติ, โหตุ, กถาเปสฺสามิ น’’นฺติฯ โส ถญฺญํ ปิวโนฺต ถนํ ทเนฺตหิ ฑํสิตฺวา ‘‘อมฺม, เม ปิตรํ กเถหิ, สเจ น กเถสฺสสิ, ถนํ เต ฉินฺทิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา ปุตฺตํ วเญฺจตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘ตาต, ตฺวํ มิถิลายํ อริฏฺฐชนกรโญฺญ ปุโตฺต, ปิตา เต โปลชนเกน มาริโต, อหํ ตํ อนุรกฺขนฺตี อิมํ นครํ อาคตา, อยํ พฺราหฺมโณ มํ ภคินิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคตี’’ติ กเถสิฯ โส ตํ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ‘‘วิธวาปุโตฺต’’ติ วุเตฺตปิ น กุชฺฌิฯ

โส โสฬสวสฺสพฺภนฺตเรเยว ตโย เวเท จ สพฺพสิปฺปานิ จ อุคฺคณฺหิ , โสฬสวสฺสิกกาเล ปน อุตฺตมรูปธโร อโหสิฯ อถ โส ‘‘ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, กิญฺจิ ธนํ เต หเตฺถ อตฺถิ, อุทาหุ โน, อหํ โวหารํ กตฺวา ธนํ อุปฺปาเทตฺวา ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ มาตา อาห – ‘‘ตาต, นาหํ ตุจฺฉหตฺถา อาคตา, ตโย เม หเตฺถ ธนสารา อตฺถิ, มุตฺตสาโร, มณิสาโร, วชิรสาโรติ, เตสุ เอเกโก รชฺชคฺคหณปฺปมาโณ, ตํ คเหตฺวา รชฺชํ คณฺห, มา โวหารํ กรี’’ติฯ ‘‘อมฺม, อิทมฺปิ ธนํ มยฺหเมว อุปฑฺฒํ กตฺวา เทหิ, ตํ ปน คเหตฺวา สุวณฺณภูมิํ คนฺตฺวา พหุํ ธนํ อาหริตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โส อุปฑฺฒํ อาหราเปตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา สุวณฺณภูมิํ คมิเกหิ วาณิเชหิ สทฺธิํ นาวาย ภณฺฑํ อาโรเปตฺวา ปุน นิวตฺติตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘อมฺม, อหํ สุวณฺณภูมิํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ มาตา อาห – ‘‘ตาต,

สมุโทฺท นาม อปฺปสิทฺธิโก พหฺอนฺตราโย, มา คจฺฉ, รชฺชคฺคหณาย เต ธนํ พหู’’ติฯ โส ‘‘คจฺฉิสฺสาเมว อมฺมา’’ติ มาตรํ วนฺทิตฺวา เคหา นิกฺขมฺม นาวํ อภิรุหิฯ

ตํ ทิวสเมว โปลชนกสฺส สรีเร โรโค อุปฺปชฺชิ, อนุฏฺฐานเสยฺยํ สยิฯ ตทา สตฺต ชงฺฆสตานิ นาวํ อภิรุหึสุฯ นาวา สตฺตทิวเสหิ สตฺต โยชนสตานิ คตาฯ สา อติจณฺฑเวเคน คนฺตฺวา อตฺตานํ วหิตุํ นาสกฺขิ, ผลกานิ ภินฺนานิ, ตโต ตโต อุทกํ อุคฺคตํ, นาวา สมุทฺทมชฺฌ นิมุคฺคาฯ มหาชนา โรทนฺติ ปริเทวนฺติ, นานาเทวตาโย นมสฺสนฺติฯ มหาสโตฺต ปน เนว โรทติ น ปริเทวติ, น เทวตาโย นมสฺสติ, นาวาย ปน นิมุชฺชนภาวํ ญตฺวา สปฺปินา สกฺขรํ โอมทฺทิตฺวา กุจฺฉิปูรํ ขาทิตฺวา เทฺว มฏฺฐสาฏเก เตเลน เตเมตฺวา ทฬฺหํ นิวาเสตฺวา กูปกํ นิสฺสาย ฐิโต นาวาย นิมุชฺชนสมเย กูปกํ อภิรุหิฯ มหาชนา มจฺฉกจฺฉปภกฺขา ชาตา, สมนฺตา อุทกํ อฑฺฒูสภมตฺตํ โลหิตํ อโหสิฯ มหาสโตฺต กูปกมตฺถเก ฐิโตว ‘‘อิมาย นาม ทิสาย มิถิลนคร’’นฺติ ทิสํ ววตฺถเปตฺวา กูปกมตฺถกา อุปฺปติตฺวา มจฺฉกจฺฉเป อติกฺกมฺม มหาพลวตาย อุสภมตฺถเก ปติฯ ตํ ทิวสเมว โปลชนโก กาลมกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสโตฺต มณิวณฺณาสุ อูมีสุ ปริวตฺตโนฺต สุวณฺณกฺขโนฺธ วิย สมุทฺทํ ตรติฯ โส ยถา เอกทิวสํ, เอวํ สตฺตาหํ ตรติ, ‘‘อิทานิ ปุณฺณมีทิวโส’’ติ เวลํ ปน โอโลเกตฺวา โลโณทเกน มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิโก โหติฯ

ตทา จ ‘‘เย มาตุปฏฺฐานาทิคุณยุตฺตา สมุเทฺท มริตุํ อนนุจฺฉวิกา สตฺตา, เต อุทฺธาเรหี’’ติ จตูหิ โลกปาเลหิ มณิเมขลา นาม เทวธีตา สมุทฺทรกฺขิกา ฐปิตา โหติฯ สา สตฺต ทิวสานิ สมุทฺทํ น โอโลเกสิ, ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺติยา กิรสฺสา สติ ปมุฏฺฐาฯ ‘‘เทวสมาคมํ คตา’’ติปิ วทนฺติฯ อถ สา ‘‘อชฺช เม สตฺตโม ทิวโส สมุทฺทํ อโนโลเกนฺติยา, กา นุ โข ปวตฺตี’’ติ โอโลเกนฺตี มหาสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘สเจ มหาชนกกุมาโร สมุเทฺท นสฺสิสฺส, เทวสมาคมปเวสนํ น ลภิสฺส’’นฺติ จิเนฺตตฺวา มหาสตฺตสฺส อวิทูเร อลงฺกเตน สรีเรน อากาเส ฐตฺวา มหาสตฺตํ วีมํสมานา ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘โกยํ มเชฺฌ สมุทฺทสฺมึ, อปสฺสํ ตีรมายุเห;
กํ ตฺวํ อตฺถวสํ ญตฺวา, เอวํ วายมเส ภุส’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปสฺสํ ตีรมายุเห**ติ ตีรํ อปสฺสโนฺตว อายูหติ วีริยํ กโรติฯ

อถ มหาสโตฺต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘อชฺช เม สตฺตโม ทิวโส สมุทฺทํ ตรนฺตสฺส, น เม ทุติโย สโตฺต ทิฏฺฐปุโพฺพ, โก นุ มํ วทตี’’ติ อากาสํ โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๔. ‘‘นิสมฺม วตฺตํ โลกสฺส, วายามสฺส จ เทวเต;
ตสฺมา มเชฺฌ สมุทฺทสฺมึ, อปสฺสํ ตีรมายุเห’’ติฯ

ตตฺถ **นิสมฺม วตฺตํ โลกสฺสา**ติ อหํ โลกสฺส วตฺตกิริยํ ทิสฺวา อุปธาเรตฺวา วิหรามีติ อโตฺถฯ **วายามสฺส จา**ติ วายามสฺส จ อานิสํสํ นิสาเมตฺวา วิหรามีติ ทีเปติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา นิสมฺม วิหรามิ, ‘‘ปุริสกาโร นาม น นสฺสติ, สุเข ปติฏฺฐาเปตี’’ติ ชานามิ, ตสฺมา ตีรํ อปสฺสโนฺตปิ อายูหามิ วีริยํ กโรมิ, น อุกฺกณฺฐามีติฯ

สา ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา อุตฺตริ โสตุกามา หุตฺวา ปุน คาถมาห –

๑๒๕. ‘‘คมฺภีเร อปฺปเมยฺยสฺมึ, ตีรํ ยสฺส น ทิสฺสติ;
โมโฆ เต ปุริสวายาโม, อปฺปตฺวาว มริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปตฺวา**ติ ตีรํ อปฺปตฺวาเยวฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘เทวเต, กึ นาเมตํ กเถสิ, วายามํ กตฺวา มรโนฺตปิ ครหโต มุจฺจิสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๑๒๖. ‘‘อนโณ ญาตินํ โหติ, เทวานํ ปิตุนญฺจ โส;
กรํ ปุริสกิจฺจานิ, น จ ปจฺฉานุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนโณ**ติ วายามํ กโรโนฺต ญาตีนเญฺจว เทวตานญฺจ พฺรหฺมานญฺจ อนฺตเร อนโณ โหติ อครหิโต อนินฺทิโตฯ **กรํ ปุริสกิจฺจานี**ติ ยถา โส ปุคฺคโล ปุริเสหิ กตฺตพฺพานิ กมฺมานิ กรํ ปจฺฉากาเล น จ อนุตปฺปติ, ยถา นานุโสจติ, เอวาหมฺปิ วีริยํ กโรโนฺต ปจฺฉากาเล นานุตปฺปามิ นานุโสจามีติ อโตฺถฯ

อถ นํ เทวธีตา คาถมาห –

๑๒๗. ‘‘อปารเนยฺยํ ยํ กมฺมํ, อผลํ กิลมถุทฺทยํ;
ตตฺถ โก วายาเมนโตฺถ, มจฺจุ ยสฺสาภินิปฺปต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปารเนยฺยน**ฺติ วายาเมน มตฺถกํ อปาเปตพฺพํฯ **มจฺจุ ยสฺสาภินิปฺปต**นฺติ ยสฺส อฎฺฐาเน วายามกรณสฺส มรณเมว นิปฺผนฺนํ, ตตฺถ โก วายาเมนโตฺถติฯ

เอวํ เทวธีตาย วุเตฺต ตํ อปฺปฎิภานํ กโรโนฺต มหาสโตฺต อุตฺตริ คาถา อาห –

๑๒๘. ‘‘อปารเนยฺยมจฺจนฺตํ , โย วิทิตฺวาน เทวเต;
น รเกฺข อตฺตโน ปาณํ, ชญฺญา โส ยทิ หาปเยฯ

๑๒๙. ‘‘อธิปฺปายผลํ เอเก, อสฺมิํ โลกสฺมิ เทวเต;
ปโยชยนฺติ กมฺมานิ, ตานิ อิชฺฌนฺติ วา น วาฯ

๑๓๐. ‘‘สนฺทิฎฺฐิกํ กมฺมผลํ, นนุ ปสฺสสิ เทวเต;
สนฺนา อเญฺญ ตรามหํ, ตญฺจ ปสฺสามิ สนฺติเกฯ

๑๓๑. ‘‘โส อหํ วายมิสฺสามิ, ยถาสตฺติ ยถาพลํ;
คจฺฉํ ปารํ สมุทฺทสฺส, กสฺสํ ปุริสการิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อจฺจนฺต**นฺติ โย ‘‘อิทํ กมฺมํ วีริยํ กตฺวา นิปฺผาเทตุํ น สกฺกา, อจฺจนฺตเมว อปารเนยฺย’’นฺติ วิทิตฺวา จณฺฑหตฺถิอาทโย อปริหรโนฺต อตฺตโน ปาณํ น รกฺขติฯ **ชญฺญา โส ยทิ หาปเย**ติ โส ยทิ ตาทิเสสุ ฐาเนสุ วีริยํ หาเปยฺย, ชาเนยฺย ตสฺส กุสีตภาวสฺส ผลํฯ ตฺวํ ยํ วา ตํ วา นิรตฺถกํ วทสีติ ทีเปติฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘ชญฺญา โส ยทิ หาปย’’นฺติ ลิขิตํ, ตํ อฎฺฐกถาสุ นตฺถิฯ **อธิปฺปายผล**นฺติ อตฺตโน อธิปฺปายผลํ สมฺปสฺสมานา เอกเจฺจ ปุริสา กสิวณิชฺชาทีนิ กมฺมานิ ปโยชยนฺติ, ตานิ อิชฺฌนฺติ วา น วา อิชฺฌนฺติฯ ‘‘เอตฺถ คมิสฺสามิ, อิทํ อุคฺคเหสฺสามี’’ติ ปน กายิกเจตสิกวีริยํ กโรนฺตสฺส ตํ อิชฺฌเตว, ตสฺมา ตํ กาตุํ วฎฺฎติเยวาติ ทเสฺสติฯ **สนฺนา อเญฺญ ตรามห**นฺติ อเญฺญ ชนา มหาสมุเทฺท สนฺนา นิมฺคฺคา วีริยํ อกโรนฺตา มจฺฉกจฺฉปภกฺขา ชาตา, อหํ ปน เอกโกว ตรามิฯ **ตญฺจ ปสฺสามิ สนฺติเก**ติ อิทํ เม วีริยผลํ ปสฺส, มยา อิมิ

นา อตฺตภาเวน เทวตา นาม น ทิฏฺฐปุพฺพา, โสหํ ตญฺจ อิมินา ทิพฺพรูเปน มม สนฺติเก ฐิตํ ปสฺสามิฯ **ยถาสตฺติ ยถาพล**นฺติ อตฺตโน สตฺติยา จ พลสฺส จ อนุรูปํฯ **กสฺส**นฺติ กริสฺสามิฯ

ตโต เทวตา ตสฺส ตํ ทฬฺหวจนํ สุตฺวา ถุตึ กโรนฺตี คาถมาห –

๑๓๒. ‘‘โย ตฺวํ เอวํ คเต โอเฆ, อปฺปเมยฺเย มหณฺณเว;
ธมฺมวายามสมฺปนฺโน, กมฺมุนา นาวสีทสิ;
โส ตฺวํ ตตฺถว คจฺฉาหิ, ยตฺถ เต นิรโต มโน’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ คเต**ติ เอวรูเป คมฺภีเร วิตฺถเต มหาสมุทฺเทฯ **ธมฺมวายามสมฺปนฺโน**ติ ธมฺมวายาเมน สมนฺนาคโตฯ **กมฺมุนา**ติ อตฺตโน ปุริสการกมฺเมนฯ **นาวสีทสี**ติ น อวสีทสิฯ **ยตฺถ เต**ติ ยสฺมึ ฐาเน ตว มโน นิรโต, ตตฺถว คจฺฉาหีติฯ

สา เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ปณฺฑิต มหาปรกฺกม, กุหึ ตํ เนมี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มิถิลนคร’’นฺติ วุตฺเต สา มหาสตฺตํ ปุปฺผกลาปํ วิย อุกฺขิปิตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ปริคฺคยฺห อุเร นิปชฺชาเปตฺวา ปิยปุตฺตํ อาทาย คจฺฉนฺตี วิย อากาเส ปกฺขนฺทิฯ มหาสตฺโต สตฺตาหํ โลโณทเกน อุปกฺกสรีโร หุตฺวา ทิพฺพผสฺเสน ผุฏฺโฐ นิทฺทํ โอกฺกมิฯ อถ นํ สา มิถิลํ เนตฺวา อมฺพวนุยฺยาเน มงฺคลสิลาปฏฺเฏ ทกฺขิณปสฺเสน นิปชฺชาเปตฺวา อุยฺยานเทวตาหิ ตสฺส อารกฺขํ คาหาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คตาฯ

ตทา โปลชนกสฺส ปุตฺโต นตฺถิฯ เอกา ปนสฺส ธีตา อโหสิ, สา สีวลิเทวี นาม ปณฺฑิตา พฺยตฺตาฯ อมจฺจา ตเมนํ มรณมญฺเจ นิปนฺนํ ปุจฺฉึสุ ‘‘มหาราช, ตุเมฺหสุ ทิวงฺคเตสุ รชฺชํ กสฺส ทสฺสามา’’ติ? อถ เน ราชา ‘‘ตาตา, มม ธีตรํ สีวลิเทวึ อาราเธตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถ, โย วา ปน จตุรสฺสปลฺลงฺกสฺส อุสฺสีสกํ ชานาติ, โย วา ปน สหสฺสถามธนุํ อาโรเปตุํ สกฺโกติ, โย วา ปน โสฬส มหานิธี นีหริตุํ สกฺโกติ, ตสฺส รชฺชํ เทถา’’ติ อาหฯ อมจฺจา ‘‘เทว, เตสํ โน นิธีนํ อุทฺทานํ กเถถา’’ติ อาหํสุฯ อถ ราชา –

‘‘สูริยุคฺคมเน นิธิ, อโถ โอกฺกมเน นิธิ;
อโนฺต นิธิ พหิ นิธิ, น อโนฺต น พหิ นิธิฯ

‘‘อาโรหเน มหานิธิ, อโถ โอโรหเน นิธิ;
จตูสุ มหาสาเลสุ, สมนฺตา โยชเน นิธิฯ

‘‘ทนฺตเคฺคสุ มหานิธิ, วาลเคฺคสุ จ เกปุเก;
รุกฺขเคฺคสุ มหานิธิ, โสฬเสเต มหานิธีฯ

‘‘สหสฺสถาโม ปลฺลโงฺก, สีวลิอาราธเนน จา’’ติฯ –
มหานิธีหิ สทฺธึ อิตเรสมฺปิ อุทฺทานํ กเถสิฯ ราชา อิมํ กถํ วตฺวา กาลมกาสิฯ

อมจฺจา รโญฺญ อจฺจเยน ตสฺส มตกิจฺจํ กตฺวา สตฺตเม ทิวเส สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ ‘‘อโมฺภ รญฺญา ‘อตฺตโน ธีตรํ อาราเธตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ ทาตพฺพ’นฺติ วุตฺตํ, โก ตํ อาราเธตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติฯ เต ‘‘เสนาปติ วลฺลโภ’’ติ วตฺวา ตสฺส สาสนํ เปเสสุํฯ โส สาสนํ สุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รชฺชตฺถาย ราชทฺวารํ คนฺตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ ราชธีตาย อาโรจาเปสิฯ สา ตสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ ขฺวสฺส เสตจฺฉตฺตสิรึ ธาเรตุํ ธิตี’’ติ ตสฺส วีมํสนตฺ

ถาย ‘‘ขิปฺปํ อาคจฺฉตู’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา สาสนํ สุตฺวา ตํ อาราเธตุกาโม โสปานปาทมูลโต ปฏฺฐาย ชเวนาคนฺตฺวา ตสฺสา สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สา วีมํสมานา ‘‘มหาตเล ชเวน ธาวา’’ติ อาหฯ โส ‘‘ราชธีตรํ โตเสสฺสามี’’ติ เวเคน ปกฺขนฺทิฯ อถ นํ ‘‘ปุน เอหี’’ติ อาหฯ โส ปุน เวเคน อาคโตฯ สา ตสฺส ธิติยา วิรหิตภาวํ ญตฺวา ‘‘เอหิ สมฺม, ปาเท เม สมฺพาหา’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา อาราธนตฺถํ นิสีทิตฺวา ปาเท สมฺพาหิฯ อถ นํ สา อุเร ปาเทน ปหริตฺวา อุตฺตานกํ ปาเตตฺวา ‘‘อิมํ อนฺธพาลปุริสํ ธิติวิรหิตํ โปเถตฺวา คีวายํ คเหตฺวา นีหรถา’’ติ ทาสีนํ สญฺญํ อทาสิฯ ตา ตถา กรึสุฯ โส เตหิ ‘‘กึ เสนาปตี’’ติ ปุฏฺโฐ ‘‘มา กเถถ, สา เนว มนุสฺสิตฺถี, ยกฺขินี’’ติ อาหฯ ตโต ภณฺฑาคาริโก คโต, ตมฺปิ ตเถว ลชฺชาเปสิฯ ตถา เสฏฺฐึ, ฉตฺตคฺคาหํ, อสิคฺคาหนฺติ สเพฺพปิ เต ลชฺชาเปสิเยวฯ

อถ อมจฺจา สนฺนิปติตฺวา ‘‘ราชธีตรํ อาราเธตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, สหสฺสถามธนุํ อาโรเปตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา’’ติ อาห, ตมฺปิ โกจิ อาโรเปตุํ นาสกฺขิฯ ตโต ‘‘จตุรสฺสปลฺลงฺกสฺส อุสฺสีสกํ ชานนฺตสฺส รชฺชํ เทถา’’ติ อาห, ตมฺปิ โกจิ น ชานาติฯ ตโต โสฬส มหานิธี นีหริตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา’’ติ อาห, เตปิ โกจิ นีหริตุํ นาสกฺขิฯ ตโต ‘‘อโมฺภ อราชิกํ นาม รฏฺฐํ ปาเลตุํ น สกฺกา, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ มนฺตยึสุฯ อถ เน ปุโรหิโต อาห – ‘‘โภ ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, ผุสฺสรถํ นาม วิสฺสเชฺชตุํ วฏฺฏติ, ผุสฺสรเถน หิ ลทฺธราชา สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ กาเรตุํ สมตฺโถ โหตี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นครํ อลงฺการาเปตฺวา มงฺคลรเถ จตฺตาโร กุมุทวเณฺณ อเสฺส โยเชตฺวา อุตฺตมปจฺจตฺถรณํ อตฺถริตฺวา ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ อาโรเปตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวาเรสุํฯ ‘‘สสามิกสฺส รถสฺส ปุรโต ตูริยานิ วชฺชนฺติ, อสามิกสฺส ปจฺฉโต วชฺชนฺติ, ตสฺมา สพฺพตูริยานิ ปจฺฉโต วาเทถา’’ติ วตฺวา สุวณฺณภิงฺกาเรน รถธุรญฺจ ปโตทญฺจ อภิสิญฺจิตฺวา ‘‘ยสฺส รชฺชํ กาเรตุํ ปุญฺญํ อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉตู’’ติ รถํ วิสฺสเชฺชสุํฯ อถ รโถ ราชเคหํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เวเคน มหาวีถึ อภิรุหิฯ

เสนาปติอาทโย ‘‘ผุสฺสรโถ มม สนฺติกํ อาคจฺฉตู’’ติ จินฺตยึสุฯ โส สเพฺพสํ เคหานิ อติกฺกมิตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานาภิมุโข ปายาสิฯ อถ นํ เวเคน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘นิวเตฺตถา’’ติ อาหํสุฯ ปุโรหิโต ‘‘มา นิวตฺตยิตฺถ, อิจฺฉโนฺต โยชนสตมฺปิ คจฺฉตุ, มา นิวาเรถา’’ติ อาหฯ รโถ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มงฺคลสิลาปฏฺฏํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาโรหนสโชฺช หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ปุโรหิโต มหาสตฺตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘อโมฺภ เอโก สิลาปเฏฺฏ นิปนฺนโก ปุริโส ทิสฺสติ, เสตจฺฉตฺตานุจฺฉวิกา ปนสฺส ธิติ อตฺถีติ วา นตฺถีติ วา น ชานาม, สเจ เอส ปุญฺญวา ภวิสฺสติ, อเมฺห น โอโลเกสฺสติ, กาฬกณฺณิสโตฺต สเจ ภวิสฺสติ, ภีตตสิโต อุฏฺฐาย กมฺปมาโน โอโลเกสฺสติ, ตสฺมา ขิปฺปํ สพฺพตูริยานิ ปคฺคณฺหถา’’ติ อาหฯ ตาวเทว อเนกสตานิ ตูริยานิ ปคฺคณฺหึสุฯ ตทา ตูริยสโทฺท สาครโฆโส วิย อโหสิฯ

มหาสโตฺต เตน สเทฺทน ปพุชฺฌิตฺวา สีสํ วิวริตฺวา โอโลเกโนฺต มหาชนํ ทิสฺวา ‘‘เสตจฺฉเตฺตน เม อาคเตน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปุน สีสํ ปารุปิตฺวา ปริวตฺติตฺวา วามปเสฺสน นิปชฺชิฯ ปุโรหิโต ตสฺส ปาเท วิวริตฺวา ลกฺขณานิ โอโลเกโนฺต ‘‘ติฏฺฐตุ อยํ เอโก ทีโป, จตุนฺนมฺปิ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรตุํ สมตฺโถ โหตี’’ติ ปุน ตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสิฯ อถ มหาสโตฺต มุขํ วิวริตฺวา ปริวตฺติตฺวา ทกฺขิณปเสฺสน นิปชฺชิตฺวา มหาชนํ โอโลเกสิฯ ตทา ปุโรหิโต ปริสํ อุสฺสาเรตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อวกุโชฺช หุตฺวา ‘‘อุเฏฺฐหิ, เทว, รชฺชํ เต ปาปุณาตี’’ติ อาหฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘ราชา โว กุหึ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กาลกโต เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตสฺส ปุโตฺต วา ภาตา วา นตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถิ เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ สาธุ รชฺชํ กาเรสฺสามี’’ติ วตฺวา อุฏฺฐาย สิลาปเฏฺฏ ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ อถ นํ ตเตฺถว อภิสิญฺจึสุฯ โส มหาชนโก นาม ราชา อโหสิฯ โส

รถวรํ อภิรุยฺห มหนฺเตน สิริวิภเวน นครํ ปวิสิตฺวา ราชนิเวสนํ อภิรุหนฺโต “เสนาปติอาทีนํ ตาเนว ฐานานิ โหนฺตู”ติ วิจาเรตฺวา มหาตลํ อภิรุหิฯ

ราชธีตา ปน ปุริมสญฺญาย เอว ตสฺส วีมํสนตฺถํ เอกํ ปุริสํ อาณาเปสิ “ตาต, ตฺวํ คจฺฉ, ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทหิ ‘เทว, สีวลิเทวี ตุเมฺห ปโกฺกสติ, ขิปฺปํ กิราคจฺฉตู’”ติฯ โส คนฺตฺวา ตถา อาโรเจสิฯ ราชา ปณฺฑิโต ตสฺส วจนํ สุตฺวาปิ อสุณนฺโต วิย “อโห โสภโน วตายํ ปาสาโท”ติ ปาสาทเมว วเณฺณติฯ โส ตํ สาเวตุํ อสโกฺกนฺโต คนฺตฺวา ราชธีตาย ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิ “อเยฺย, ราชา ตุมฺหากํ วจนํ น สุณาติ, ปาสาทเมว วเณฺณติ, ตุมฺหากํ วจนํ ติณํ วิย น คเณตี”ติฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา “โส มหชฺฌาสโย ปุริโส ภวิสฺสตี”ติ จิเนฺตตฺวา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ เปเสสิฯ ราชาปิ อตฺตโน รุจิยา ปกติคมเนน สีโห วิย วิชมฺภมาโน ปาสาทํ อภิรุหิฯ ตสฺมิํ อุปสงฺกมเนฺต ราชธีตา ตสฺส เตเชน สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี อาคนฺตฺวา หตฺถาลมฺพกํ อทาสิฯ

โส ตสฺสา หตฺถํ โอลมฺพิตฺวา มหาตลํ อภิรุหิตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา “อโมฺภ, อตฺถิ ปน โว รญฺญา กาลํ กโรเนฺตน โกจิ โอวาโท ทิโนฺน”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อาม, เทวา”ติ วุเตฺต “เตน หิ วเทถา”ติ อาหฯ เทว “สีวลิเทวิํ อาราเธตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา”ติ เตน วุตฺตนฺติฯ สีวลิเทวิยา อาคนฺตฺวา หตฺถาลมฺพโก ทิโนฺน, อยํ ตาว อาราธิตา นาม, อญฺญํ วเทถาติฯ เทว “จตุรสฺสปลฺลงฺกสฺส อุสฺสีสกํ ชานิตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา”ติ เตน วุตฺตนฺติฯ ราชา “อิทํ ทุชฺชานํ, อุปาเยน สกฺกา ชานิตุ”นฺติ จิเนฺตตฺวา สีสโต สุวณฺณสูจิํ นีหริตฺวา สีวลิเทวิยา หเตฺถ ฐเปสิ “อิมํ ฐเปหี”ติ ฯ สา ตํ คเหตฺวา ปลฺลงฺกสฺส อุสฺสีสเก ฐเปสิฯ “ขคฺคํ อทาสี”ติปิ วทนฺติเยวฯ โส ตาย สญฺญาย “อิทํ อุสฺสีสก”นฺติ ญตฺวา เตสํ กถํ อสุสฺณโนฺต วิย “กิํ กเถถา”ติ วตฺวา ปุน เตหิ ตถา วุเตฺต “อิทํ ชานิตุํ น ครุ, เอตํ อุสฺสีสก”นฺติ วตฺวา “อญฺญํ วเทถา”ติ อาหฯ เทว, “สหสฺสถามธนุํ อาโรเปตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา”ติ เตน วุตฺตนฺติฯ “เตน หิ อาหรถ น”นฺติ อาหราเปตฺวา โส ธนุํ ปลฺลเงฺก ยถานิสิโนฺนว อิตฺถีนํ กปฺปาสโผฏฺฐนธนุํ วิย อาโรเปตฺวา “อญฺญํ วเทถา”ติ อาหฯ “เทว, โสฬส มหานิธี นีหริตุํ สมตฺถสฺส รชฺชํ เทถา”ติ เตน วุตฺตนฺติฯ “เตสํ กิญฺจิ อุทฺทานํ อตฺถี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อาม, เทวา”ติ วุเตฺต “เตน หิ นํ กเถถา”ติ อาหฯ เต “สูริยุคฺคมเน นิธี”ติ อุทฺทานํ กถยิํสุฯ ตสฺส ตํ สุณนฺตเสฺสว คคนตเล ปุณฺณจโนฺท วิย โส อโตฺถ ปากโฏ อโหสิฯ

อถ เน ราชา อาห – “อชฺช, ภเณ, เวลา นตฺถิ, เสฺว นิธี คณฺหิสฺสามี”ติฯ โส ปุนทิวเส อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา ปุจฺฉิ “ตุมฺหากํ ราชา ปเจฺจกพุเทฺธ โภเชสี”ติ? “อาม, เทวา”ติฯ โส จิเนฺตสิ “สูริโยติ นายํ สูริโย, สูริยสทิสตฺตา ปน ปเจฺจกพุทฺธา สูริยา นาม, เตสํ ปจฺจุคฺคมน ฎฺฐาเน นิธินา ภวิตพฺพ”นฺติฯ ตโต ราชา “เตสุ ปเจฺจกพุเทฺธสุ อาคจฺฉเนฺตสุ ปจฺจุคฺคมนํ กโรโนฺต กตรํ ฐานํ คจฺฉตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อสุกฎฺฐานํ นาม เทวา”ติ วุเตฺต “ตํ ฐานํ ขณิตฺวา นิธิํ นีหรถา”ติ นิธิํ นีหราเปสิฯ “คมนกาเล อนุคจฺฉโนฺต กตฺถ ฐตฺวา อุโยฺยเชสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อสุกฎฺฐาเน นามา”ติ วุเตฺต “ตโตปิ นิธิํ นีหรถา”ติ นิธิํ นีหราเปสิฯ อถ มหาชนา อุกฺกุฎฺฐิสหสฺสานิ ปวเตฺตนฺตา **“สูริยุคฺคมเน นิธี”**ติ วุตฺตตฺตา สูริยุคฺคมนทิสายํ ขณนฺตา วิจริํสุฯ อโถ **“โอกฺกมเน นิธี”**ติ วุตฺตตฺตา สูริยตฺถงฺคมนทิสายํ ขณนฺตา วิจริํสุฯ “อิทํ ปน ธนํ อิเธว โหติ, อโห อจฺฉริย”นฺติ ปีติโสมนสฺสํ ปวตฺตยิํสุฯ **อโนฺตนิธี**ติ ราชเคเห มหาทฺวารสฺส อโนฺตอุมฺมาราา นิธิํ นีหราเปสิฯ **พหิ นิธี**ติ พหิอุมฺมารา นิธิํ นีหราเปสิฯ **น อโนฺต น พหิ นิธี**ติ เหฎฺฐาอุมฺมารโต นิธิํ นีหราเปสิ ฯ **อาโรหเน นิธี**ติ มงฺคลหตฺถิํ อาโรหนกาเล สุวณฺณนิเสฺสณิยา อตฺถรณฎฺฐานโต นิธิํ นีหราเปสิฯ อโถ **โอโรหเน นิธี**ติ หตฺถิกฺขนฺธโต โอโรหนฎฺฐานโต นิธิํ นี

หราเปสิฯ **จตูสุ มหาสาเลสู**ติ ภูมิยํ กตอุปฎฺฐานฎฺฐาเน สิริสยนสฺส จตฺตาโร มญฺจปาทา สาลมยา, เตสํ เหฏฺฐา จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย นีหราเปสิฯ **สมนฺตาโยชเน นิธี**ติ โยชนํ นาม รถยุคปมาณํ, สิริสยนสฺส สมนฺตา รถยุคปฺปมาณโต นิธึ นีหราเปสิฯ **ทนฺตเคฺคสุ มหานิธี**ติ มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน ตสฺส ทฺวินฺนํ ทนฺตานํ อภิมุขฏฺฐานโต นิธึ นีหราเปสิฯ **วาลเคฺคสู**ติ มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน ตสฺส วาลธิสมฺมุขฏฺฐานโต นิธึ นีหราเปสิฯ **เกปุเก**ติ เกปุกํ วุจฺจติ อุทกํ, มงฺคลโปกฺขรณิโต อุทกํ นีหราเปตฺวา นิธึ ทเสฺสสิฯ **รุกฺขเคฺคสุ มหานิธี**ติ อุยฺยาเน มหาสาลรุกฺขมูเล ฐิตมชฺฌนฺหิกสมเย ปริมณฺฑลาย รุกฺขจฺฉายาย อโนฺต นิธึ นีหราเปสิฯ เอวํ โสฬส มหานิธโย นีหราเปตฺวา ‘‘อญฺญํ กิญฺจิ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นตฺถิ เทวา’’ติ วทึสุฯ มหาชโน หฏฺฐตุโฏฺฐ อโหสิฯ

อถ ราชา ‘‘อิทํ ธนํ ทานมุเข วิกิริสฺสามี’’ติ นครมเชฺฌ เจว จตูสุ นครทฺวาเรสุ จาติ ปญฺจสุ ฐาเนสุ ปญฺจ ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปฎฺฐเปสิ, กาลจมฺปานครโต อตฺตโน มาตรญฺจ พฺราหฺมณญฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิฯ ตสฺส ตรุณรเชฺชเยว สกลํ วิเทหรฎฺฐํ ‘‘อริฏฺฐชนกรโญฺญ กิร ปุโตฺต มหาชนโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรติ, โส กิร ปณฺฑิโต อุปายกุสโล, ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติ ทสฺสนตฺถาย สงฺขุภิตํ อโหสิฯ ตโต ตโต พหุํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา อาคมึสุ, นาคราปิ มหาฉณํ สชฺชยึสุฯ ราชนิเวสเน อตฺถรณาทีนิ สนฺถริตฺวา คนฺธทามมาลาทามาทีนิ โอสาเรตฺวา วิปฺปกิณฺณลาชากุสุมวาสธูมคนฺธาการํ กาเรตฺวา นานปฺปการํ ปานโภชนํ อุปฎฺฐาเปสุํฯ รโญฺญ ปณฺณาการตฺถาย รชตสุวณฺณภาชนาทีสุ อเนกปฺปการานิ ขาทนียโภชนียมธุผาณิตผลาทีนิ คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปริวาเรตฺวา อฎฺฐํสุฯ เอกโต อมจฺจมณฺฑลํ นิสีทิ, เอกโต พฺราหฺมณคโณ, เอกโต เสฎฺฐิอาทโย นิสีทึสุ, เอกโต อุตฺตมรูปธรา นาฎกิตฺถิโย นิสีทึสุ, พฺราหฺมณาปิ โสตฺถิกาเรน มุขมงฺคลิกานิ กเถนฺติ, นจฺจคีตาทีสุ กุสลา นจฺจคีตาทีนิ ปวตฺตยึสุ, อเนกสตานิ ตูริยานิ ปวชฺชึสูฯ ตทา ราชนิเวสนํ ยุคนฺธรวาตเวเคน ปหฎา สาครกุจฺฉิ วิย เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ โอโลกิโตโลกิตฎฺฐานํ กมฺปติฯ

อถ มหาสโตฺต เสตจฺฉตฺตสฺส เหฎฺฐา ราชาสเน นิสิโนฺนว สกฺกสิริสทิสํ มหนฺตํ สิริวิลาสํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน มหาสมุเทฺท กตวายามํ อนุสฺสริฯ ตสฺส ‘‘วีริยํ นาม กตฺตพฺพยุตฺตกํ, สจาหํ มหาสมุเทฺท วีริยํ นากริสฺสํ, น อิมํ สมฺปตฺตึ อลภิสฺส’’นฺติ ตํ วายามํ อนุสฺสรนฺตสฺส ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ปีติเวเคน อุทานํ อุทาเนโนฺต อาห –

๑๓๓. ‘‘อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

๑๓๔. ‘‘อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

๑๓๕. ‘‘วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

๑๓๖. ‘‘วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

๑๓๗. ‘‘ทุกฺขูปนีโตปิ นโร สปโญฺญ, อาสํ น ฉิเนฺทยฺย สุขาคมาย;
พหู หิ ผสฺสา อหิตา หิตา จ, อวิตกฺกิตา มจฺจุมุปพฺพชนฺติฯ

๑๓๘.‘‘อจินฺติตมฺปิ ภวติ, จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ;
น หิ จินฺตามยา โภคา, อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา’’ติฯ

ตตฺถ **อาสีเสเถวา**ติ อาสาเฉทกมฺมํ อกตฺวา อตฺตโน กมฺมํ อาสํ กโรเถวฯ **น นิพฺพิเนฺทยฺยา**ติ วีริยํ กโรโนฺต น นิพฺพิเนฺทยฺย น อลเสยฺยฯ **ยถา อิจฺฉิ**นฺติ ยถา ราชภาวํ อิจฺฉิํ, ตเถว ราชา ชาโตมฺหิฯ **อุพฺภต**นฺติ นีหฎํฯ **ทุกฺขูปนีโต**ติ กายิกเจตสิกทุเกฺขน ผุโฎฺฐ ปีติ อโตฺถฯ **อหิตา หิตา จา**ติ ทุกฺขผสฺสา อหิตา, สุขผสฺสา หิตาฯ **อวิตกฺกิตา**ติ อวิตกฺกิตา โร อจินฺติตาโรฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เตสุ ผเสฺสสุ อหิตผเสฺสน ผุฎฺฐา สตฺตา ‘‘หิตผโสฺสปิ อตฺถีติ วีริยํ กโรนฺตา ตํ ปาปุณนฺตี’’ติ อจิเนฺตตฺวา วีริยํ น กโรนฺติ, เต อิมสฺส อตฺถสฺส อวิตกฺกิตาโร หิตผสฺสํ อลภิตฺวาว **มจฺจุมุปพฺพชนฺติ** มรณํ ปาปุณนฺติ, ตสฺมา วีริยํ กตฺตพฺพเมวาติฯ

อจินฺติตมฺปีติ อิเมสํ สตฺตานํ อจินฺติตมฺปิ โหติ, จินฺติตมฺปิ วินสฺสติฯ มยาปิ หิ ‘‘อยฺชฺฌิตฺวาว รชฺชํ ลภิสฺสามี’’ติ อิทํ อจินฺติตํ, ‘‘สุวณฺณภูมิโต ธนํ อาหริตฺวา ยุชฺฌิตฺวา ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ปน จินฺติตํ, อิทานิ เม จินฺติตํ นฎฺฐํ, อจินฺติตํ ชาตํฯ **น หิ จินฺตามยา โภคา**ติ อิเมสํ สตฺตานญฺหิ โภคา จินฺตาย อนิปฺผชฺชนโต จินฺตามยา นาม น โหนฺติ, ตสฺมา วีริยเมว กตฺตพฺพํฯ วีริยวโต หิ อจินฺติตมฺปิ โหตีติฯ

โส ตโต ปฎฺฐาย ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิ, ปเจฺจกพุเทฺธ จ อุปฎฺฐาสิฯ อปรภาเค สีวลิเทวี ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘ทีฆาวุกุมาโร’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส ราชา อุปรชฺชํ ทตฺวา สตฺตวสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิฯ โส เอกทิวสํ อุยฺยานปาเลน ผลาผเลสุ เจว นานาปุเปฺผสุ จ อาภเตสุ ตานิ ทิสฺวา ตุโฎฺฐ หุตฺวา ตสฺส สมฺมานํ กาเรตฺวา ‘‘สมฺม อุยฺยานปาล, อหํ อุยฺยานํ ปสฺสิสฺสามิ, ตฺวํ อลงฺกโรหิ น’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา กตฺวา รโญฺญ ปฎิเวเทสิฯ โส หตฺถิกฺขนฺธวรคโต มหเนฺตน ปริวาเรน นครา นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานทฺวารํ ปาปุณิฯ ตตฺร จ เทฺว อมฺพา อตฺถิ นีโลภาสาฯ เอโก อผโล, เอโก ผลธโรฯ โส ปน อติมธุโร, รญฺญา อคฺคผลสฺส อปริภุตฺตตฺตา ตโต โกจิ ผลํ คเหตุํ น อุสฺสหติฯ ราชา หตฺถิกฺขนฺธวรคโตว ตโต เอกํ ผลํ คเหตฺวา ปริภุญฺชิ, ตสฺส ตํ ชิวฺหเคฺค ฐปิตมตฺตเมว ทิโพฺพชํ วิย อุปฎฺฐาสิฯ โส ‘‘นิวตฺตนกาเล พหู ขาทิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ ‘‘รญฺญา อคฺคผลํ ปริภุตฺต’’นฺติ ญตฺวา อุปราชานํ อาทิํ กตฺวา อนฺตมโส หตฺถิเมณฺฑอสฺสเมณฺฑาทโยปิ ผลํ คเหตฺวา ปริภุญฺชิํสุฯ อเญฺญ ผลํ อลภนฺตา ทเณฺฑหิ สาขํ ภินฺทิตฺวา นิปณฺณมกํสุฯ รุโกฺข โอภคฺควิภโคฺค อฎฺฐาสิ, อิตโร ปน มณิปพฺพโต วิย วิลาสมาโน ฐิโตฯ

ราชา อุยฺยานา นิกฺขโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ กิ’’นฺติ อมเจฺจ ปุจฺฉติฯ ‘‘เทเวน อคฺคผลํ ปริภุตฺตนฺติ มหาชเนน วิลุมฺปิโต เทวา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กิํ นุ โข ภเณ, อิมสฺส ปน เนว ปตฺตํ, น วโณฺณ ขีโณ’’ติ? ‘‘นิปฺผลตาย น ขีโณ, เทวา’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา สํเวคํ ปฎิลภิตฺวา ‘‘อยํ รุโกฺข นิปฺผลตาย นีโลภาโส ฐิโต, อยํ ปน สผลตาย โอภคฺควิภโคฺค ฐิโตฯ อิทมฺปิ รชฺชํ สผลรุกฺขสทิสํ, ปพฺพชฺชา ปน นิปฺผลรุกฺขสทิสาฯ สกิญฺจนเสฺสว ภยํ, นากิญฺจนสฺสฯ ตสฺมา อหํ ผลรุโกฺข วิย อหุตฺวา นิปฺผลรุกฺขสทิโส ภวิสฺสามิ, อิมํ สมฺปตฺติํ จชิตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชิสฺสามี’’ติ ทฬฺหํ สมาทานํ กตฺวา มนํ อธิฎฺฐหิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาททฺวาเร ฐิโตว เสนาปติํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มหาเสนาปติ, อชฺช เม ปฎฺฐาย ภตฺตหารกเญฺจว มุโขทกทนฺตกฎฺฐทายกญฺจ เอกํ อุปฎฺฐากํ ฐเปตฺวา อเญฺญ มํ ทฎฺฐุํ มา ลภนฺตุ, โปราณกวินิจฺฉยามเจฺจ คเหตฺวา รชฺชํ อนุสาสถ, อหํ อิโต ปฎฺฐาย อุปริปาสาทตเล สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ปาสาทมารุยฺห เอก

โกว สมณธมฺมํ อกาสิฯ เอวํ คเต กาเล มหาชโน ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา มหาสตฺตํ อทิสฺวา ‘‘น โน ราชา โปราณโก วิย โหตี’’ติ วตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๑๓๙.‘‘อโปราณํ วต โภ ราชา, สพฺพภุโมฺม ทิสมฺปติ;
นชฺช นเจฺจ นิสาเมติ, น คีเต กุรุเต มโนฯ

๑๔๐.‘‘น มิเค นปิ อุยฺยาเน, นปิ หํเส อุทิกฺขติ;
มูโคว ตุณฺหิมาสีโน, น อตฺถมนุสาสตี’’ติฯ

ตตฺถ **มิเค**ติ สพฺพสงฺคาหิกวจนํ, ปุเพฺพ หตฺถี ยุชฺฌาเปติ, เมเณฺฑ ยุชฺฌาเปติ, อชฺช เตปิ น โอโลเกตีติ อโตฺถฯ **อุยฺยาเน**ติ อุยฺยานกีฬมฺปิ นานุโภติฯ **หํเส**ติ ปญฺจปทุมสญฺฉนฺนาสุ อุยฺยานโปกฺขรณีสุ หํสคณํ น โอโลเกติฯ **มูโควา**ติ ภตฺตหารกญฺจ อุปฎฺฐากญฺจ ปุจฺฉิํสุ ‘‘โภ ราชา, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กิญฺจิ อตฺถํ มเนฺตตี’’ติฯ เต ‘‘น มเนฺตตี’’ติ วทิํสุฯ ตสฺมา เอวมาหํสุฯ

ราชา กาเมสุ อนลฺลียเนฺตน วิเวกนิเนฺนน จิเตฺตน อตฺตโน กุลูปกปเจฺจกพุเทฺธ อนุสฺสริตฺวา ‘‘โก นุ โข เม เตสํ สีลาทิคุณยุตฺตานํ อกิญฺจนานํ วสนฎฺฐานํ อาจิกฺขิสฺสตี’’ติ ตีหิ คาถาหิ อุทานํ อุทาเนสิ –

๑๔๑.‘‘สุขกามา รโหสีลา, วธพนฺธา อุปารตา;
กสฺส นุ อชฺช อาราเม, ทหรา วุทฺธา จ อจฺฉเรฯ

๑๔๒.‘‘อติกฺกนฺตวนถา ธีรา, นโม เตสํ มเหสินํ;
เย อุสฺสุกมฺหิ โลกมฺหิ, วิหรนฺติ มนุสฺสุกาฯ

๑๔๓.‘‘เต เฉตฺวา มจฺจุโน ชาลํ, ตตํ มายาวิโน ทฬฺหํ;
ฉินฺนาลยตฺตา คจฺฉนฺติ, โก เตสํ คติมาปเย’’ติฯ

ตตฺถ **สุขกามา**ติ นิพฺพานสุขกามาฯ **รโหสีลา**ติ ปฎิจฺฉนฺนสีลา น อตฺตโน คุณปฺปกาสนาฯ **ทหรา วุฑฺฒา จา**ติ ทหรา เจว มหลฺลกา จฯ **อจฺฉเร**ติ วสนฺติฯ

ตเสฺสวํ เตสํ คุเณ อนุสฺสรนฺตสฺส มหตี ปีติ อุปฺปชฺชิฯ อถ มหาสโตฺต ปลฺลงฺกโต อุฎฺฐาย อุตฺตรสีหปญฺชรํ วิวริตฺวา อุตฺตรทิสาภิมุโข สิรสิ อญฺชลิํ ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา ปเจฺจกพุทฺธา’’ติ นมสฺสมาโน **‘‘อติกฺกนฺตวนถา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อติกฺกนฺตวนถา**ติ ปหีนตณฺหาฯ **มเหสิน**นฺติ มหเนฺต สีลกฺขนฺธาทโย คุเณ เอสิตฺวา ฐิตานํฯ **อุสฺสุกมฺหี**ติ ราคาทีหิ อุสฺสุกฺกํ อาปเนฺน โลกสฺมิํฯ **มจฺจุโน ชาล**นฺติ กิเลสมาเรน ปสาริตํ ตณฺหาชาลํฯ **ตตํ มายาวิโน**ติ อติมายาวิโนฯ **โก เตสํ คติมาปเย**ติ โก มํ เตสํ ปเจฺจกพุทฺธานํ นิวาสฎฺฐานํ ปาเปยฺย, คเหตฺวา คเจฺฉยฺยาติ อโตฺถฯ

ตสฺส ปาสาเทเยว สมณธมฺมํ กโรนฺตสฺส จตฺตาโร มาสา อตีตาฯ อถสฺส อติวิย ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิ, อคารํ โลกนฺตริกนิรโย วิย ขายิ, ตโย ภวา อาทิตฺตา วิย อุปฎฺฐหิํสุฯ โส ปพฺพชฺชาภิมุเขน จิเตฺตน ‘‘กทา นุ โข อิมํ สกฺกภวนํ วิย อลงฺกตปฺปฎิยตฺตํ มิถิลํ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตเวสคหณกาโล มยฺหํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา มิถิลวณฺณนํ นาม อารภิ –

๑๔๔.‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, วิภตฺตํ ภาคโส มิตํ;

ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๔๕. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, วิสาลํ สพฺพโตปภํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๔๖. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, พหุปาการโตรณํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๔๗. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, ทฬฺหมฏฺฏาลโกฏฺฐกํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๔๘. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, สุวิภตฺตํ มหาปถํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๔๙. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, สุวิภตฺตนฺตราปณํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๐. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, ควาสฺสรถปีฬิตํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๑. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, อารามวนมาลินิํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๒. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, อุยฺยานวนมาลินิํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๓. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, ปาสาทวนมาลินิํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๔. ‘‘กทาหํ มิถิลํ ผีตํ, ติปุรํ ราชพนฺธุนิํ;
มาปิตํ โสมนเสฺสน, เวเทเหน ยสสฺสินา;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๕. ‘‘กทาหํ เวเทเห ผีเต, นิจิเต ธมฺมรกฺขิเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๖. ‘‘กทาหํ เวเทเห ผีเต, อเชยฺเย ธมฺมรกฺขิเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๗. ‘‘กทาหํ อเนฺตปุรํ รมฺมํ, วิภตฺตํ ภาคโส มิตํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๘. ‘‘กทาหํ อเนฺตปุรํ รมฺมํ, สุธามตฺติกเลปนํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๕๙. ‘‘กทาหํ อเนฺตปุรํ รมฺมํ, สุจิคนฺธํ มโนรมํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๐."กทาหํ กูฏาคาเร จ, วิภตฺเต ภาคโส มิเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๑."กทาหํ กูฏาคาเร จ, สุธามตฺติกเลปเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๒."กทาหํ กูฏาคาเร จ, สุจิคนฺธ มโนรเม;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๓."กทาหํ กูฏาคาเร จ, ลิเตฺต จนฺทนโผสิเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๔."กทาหํ โสณฺณปลฺลเงฺก, โคนเก จิตฺตสนฺถเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๕."กทาหํ มณิปลฺลเงฺก, โคนเก จิตฺตสนฺถเต;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๖."กทาหํ กปฺปาสโกเสยฺยํ, โขมโกฏุมฺพรานิ จ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๗."กทาหํ โปกฺขรณี รมฺมา, จกฺกวากปกูชิตา;
มนฺทาลเกหิ สญฺฉนฺนา, ปทุมุปฺปลเกหิ จ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๖๘."กทาหํ หตฺถิคุเมฺพ จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
สุวณฺณกเจฺฉ มาตเงฺค, เหมกปฺปนวาสเสฯ

๑๖๙."อารูเฬฺห คามณีเยหิ, โตมรงฺกุสปาณิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๗๐."กทาหํ อสฺสคุเมฺพ จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
อาชานีเยว ชาติยา, สินฺธเว สีฆวาหเนฯ

๑๗๑."อารูเฬฺห คามณีเยหิ, อิลฺลิยาจาปธาริภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๗๒."กทาหํ รถเสนิโย, สนฺนเทฺธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยเคฺฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๗๓."อารูเฬฺห คามณีเยหิ, จาปหเตฺถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๗๔.กทาหํ โสวณฺณรเถ, สนฺนเทฺธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยเคฺฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๗๕."อารูเฬฺห คามณีเยหิ, จาปหเตฺถหิ วมฺมิภิ;

ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๗๖. ‘‘กทาหํ สชฺฌุรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๗๗. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๗๘. ‘‘กทาหํ อสฺสรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๗๙. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๘๐. ‘‘กทาหํ โอฏฺฐรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๑. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๘๒. ‘‘กทาหํ โคณรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๓. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๘๔. ‘‘กทาหํ อชรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๕. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๘๖. ‘‘กทาหํ เมณฺฑรเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๗. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๘๘. ‘‘กทาหํ มิครเถ จ, สนฺนทฺเธ อุสฺสิตทฺธเช;
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเฆ, สพฺพาลงฺการภูสิเตฯ

๑๘๙. ‘‘อารูฬฺเห คามณีเยหิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๐. ‘‘กทาหํ หตฺถาโรเห จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
นีลวมฺมธเร สูเร, โตมรงฺกุสปาณิเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๑. ‘‘กทาหํ อสฺสาโรเห จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
นีลวมฺมธเร สูเร, อิลฺลิยาจาปธาริเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๒. ‘‘กทาหํ รถาโรเห จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
นีลวมฺมธเร สูเร, จาปหตฺเถ กลาปิเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๓. ‘‘กทาหํ ธนุคฺคเห จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
นีลวมฺมธเร สูเร, จาปหตฺเถ กลาปิเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๔. ‘‘กทาหํ ราชปุตฺเต จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
จิตฺรวมฺมธเร สูเร, กญฺจนาเวฬธาริเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๕. ‘‘กทาหํ อริยคเณ จ, วตวนฺเต อลงฺกเต;
หริจนฺทนลิตฺตงฺเค, กาสิกุตฺตมธาริเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๖. ‘‘กทาหํ อมจฺจคเณ จ, สพฺพาลงฺการภูสิเต;
ปีตวมฺมธเร สูเร, ปุรโต คจฺฉมาลิเน;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๗. ‘‘กทาหํ สตฺตสตา ภริยา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๘. ‘‘กทาหํ สตฺตสตา ภริยา, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๑๙๙. ‘‘กทาหํ สตฺตสตา ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๐. ‘‘กทาหํ สตปลํ กํสํ, โสวณฺณํ สตราชิกํ;
ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๑. ‘‘กทาสฺสุ มํ หตฺถิคุมฺพา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
สุวณฺณกจฺฉา มาตงฺคา, เหมกปฺปนวาสสาฯ

๒๐๒. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, โตมรงฺกุสปาณิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๓. ‘‘กทาสฺสุ มํ อสฺสคุมฺพา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
อาชานียาว ชาติยา, สินฺธวา สีฆวาหนาฯ

๒๐๔. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, อิลฺลิยาจาปธาริภิ;

ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๕. ‘‘กทาสฺสุ มํ รถเสนี, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๐๖. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๗. ‘‘กทาสฺสุ มํ โสณฺณรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๐๘. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๐๙. ‘‘กทาสฺสุ มํ สชฺฌุรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๑๐. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๑๑. ‘‘กทาสฺสุ มํ อสฺสรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๑๒. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๑๓. ‘‘กทาสฺสุ มํ โอฏฺฐรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๑๔. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๑๕. ‘‘กทาสฺสุ มํ โคณรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๑๖. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๑๗. ‘‘กทาสฺสุ มํ อชรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๑๘. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๑๙. ‘‘กทาสฺสุ มํ เมณฺฑรถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๒๐. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๑. ‘‘กทาสฺสุ มํ มิครถา, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๒๒๒. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยหิ, จาปหตฺถหิ วมฺมิภิ;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๓. ‘‘กทาสฺสุ มํ หตฺถาโรหา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
นีลวมฺมธรา สูรา, โตมรงฺกุสปาณิโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๔. ‘‘กทาสฺสุ มํ อสฺสาโรหา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
นีลวมฺมธรา สูรา, อิลฺลิยาจาปธาริโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๕. ‘‘กทาสฺสุ มํ รถาโรหา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
นีลวมฺมธรา สูรา, จาปหตฺถา กลาปิโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๖. ‘‘กทาสฺสุ มํ ธนุคฺคหา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
นีลวมฺมธรา สูรา, จาปหตฺถา กลาปิโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๗. ‘‘กทาสฺสุ มํ ราชปุตฺตา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
จิตฺรวมฺมธรา สูรา, กญฺจนาเวฬธาริโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๘. ‘‘กทาสฺสุ มํ อริยคณา, วตวนฺตา อลงฺกตา;
หริจนฺทนลิตฺตงฺคา, กาสิกุตฺตมธาริโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๒๙. ‘‘กทาสฺสุ มํ อมจฺจคณา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
ปีตวมฺมธรา สูรา, ปุรโต คจฺฉมาลิโน;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๐. ‘‘กทาสฺสุ มํ สตฺตสตา ภริยา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๑. ‘‘กทาสฺสุ มํ สตฺตสตา ภริยา, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๒. ‘‘กทาสฺสุ มํ สตฺตสตา ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ยนฺตํ มํ นานุยิสฺสนฺติ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๓. ‘‘กทาหํ ปตฺตํ คเหตฺวาน, มุโณฺฑ สงฺฆาฏิปารุโต;
ปิณฺฑิกาย จริสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๔. ‘‘กทาหํ ปํสุกูลานํ, อุชฺฌิตานํ มหาปเถ;
สงฺฆาฏึ ธารยิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๕. ‘‘กทาหํ สตฺตาหสเมฺมเฆ, โอวโฏฺฐ อลฺลจีวโร;
ปิณฺฑิกาย จริสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๖. ‘‘กทาหํ สพฺพตฺถ คนฺตฺวา, รุกฺขา รุกฺขํ วนา วนํ;
อนเปกฺโข คมิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๗. ‘‘กทาหํ คิริทุเคฺคสุ, ปหีนภยเภรโว;
อทุติโย คมิสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๘. ‘‘กทาหํ วีณํว รุชฺชโก, สตฺตตนฺตึ มโนรมํ;
จิตฺตํ อุชุํ กริสฺสามิ, ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสติฯ

๒๓๙. ‘‘กทาหํ รถการีว, ปริกนฺตํ อุปาหนํ;
กามสโญฺญชเน เฉจฺฉํ, เย ทิเพฺพ เย จ มานุเส’’ติฯ

ตตฺถ **กทา**ติ กาลปริวิตกฺโกฯ **ผีต**นฺติ วตฺถาลงฺการาทีหิ สุปุปฺผิตํฯ **วิภตฺตํ ภาคโส มิต**นฺติ เฉเกหิ นครมาปเกหิ ราชนิเวสนาทีนํ วเสน วิภตฺตํ ทฺวารวีถีนํ วเสน โกฎฺฐาสโต มิตํฯ **ตํ กุทาสฺสุ ภวิสฺสตี**ติ ตํ เอวรูปํ นครํ ปหาย ปพฺพชนํ กุทา นาม เม ภวิสฺสติ ฯ **สพฺพโตปภ**นฺติ สมนฺตโต อลงฺกาโรภาเสน ยุตฺตํฯ **พหุปาการโตรณ**นฺติ พหเลน ปุถุเลน ปาการเรน เจว ทฺวารโตรเณหิ จ สมนฺนาคตํฯ **ทฬฺหมฎฺฎาลโกฎฺฐก**นฺติ ทเฬฺหหิ อฎฺฎาลเกหิ ทฺวารโกฎฺฐเกหิ จ สมนฺนาคตํฯ **ปีฬิต**นฺติ สมากิณฺณํฯ **ติปฺปุร**นฺติ ตีหิ ปุเรหิ สมนฺนาคตํ, ติปาการนฺติ อโตฺถฯ อถวา **ติปฺปุร**นฺติ ติกฺขตฺตุํ ปุณฺณํฯ **ราชพนฺธุนี**นฺติ ราชญฺญตเกเหว ปุณฺณํฯ **โสมนเสฺสนา**ติ เอวํนามเกน วิเทหราเชนฯ

นิจิเตติ ธนธญฺญนิจยาทินา สมฺปเนฺนฯ **อเชเยฺย**ติ ปจฺจามิเตฺตหิ อเชตเพฺพฯ **จนฺทนโผสิเต**ติ โลหิตจนฺทเนน ปริโปฺผสิเตฯ **โกฎฺมฺพรานี**ติ โกฎุมฺพรรเฎฺฐ อุฎฺฐิตวตฺถานิฯ **หตฺถิคุเมฺพ**ติ หตฺถิฆฎาโยฯ **เหมกปฺปนวาสเส**ติ เหมมเยน สีสาลงฺการสงฺขาเตน กปฺปเนน จ เหมชาเลน จ สมนฺนาคเตฯ **คามณีเยหี**ติ หตฺถาจริเยหิฯ **อาชานีเยว ชาติยา**ติ ชาติยา การณาการณชานนตาย อาชานีเยว, ตาทิสานํ อสฺสานํ คุเมฺพฯ **คามณีเยหี**ติ อสฺสาจริเยหิฯ **อิลฺลิยาจาปธาริภี**ติ อิลฺลิยญฺจ จาปญฺจ ธาเรเนฺตหิฯ **รถเสนิโย**ติ รถฆฎาโยฯ **สนฺนเนฺธ**ติ สุฎฺฐุ นเทฺธฯ **ทีเป อโถปิ เวยฺยเคฺฆ**ติ ทีปิพฺยคฺฆจมฺมปริกฺขิเตฺตฯ **คามณีเยหี**ติ รถาจริเยหิฯ **สชฺฌุรเถ**ติ รชตรเถฯ อชรณเมณฺฑรถมิครเถ โสภนตฺถาย โยเชนฺติฯ

อริยคเณติ พฺราหฺมณคเณฯ เต กิร ตทา อริยาจารา อเหสุํ, เตน เต เอวมาหฯ **หริจนฺทนลิตฺตเงฺค**ติ กญฺจนวเณฺณน จนฺทเนน ลิตฺตสรีเรฯ **สตฺตสตา ภริยา**ติ ปิยภริยาเยว สนฺธายาหฯ **สุสญฺญา**ติ สุฎฺฐุ สญฺญิตาฯ **อสฺสวา**ติ สามิกสฺส วจนการิกาฯ **สตปล**นฺติ ปลสเตน สุวเณฺณน การิตํฯ **กํส**นฺติ ปาตึฯ **สตราชิก**นฺติ ปิฎฺฐิปเสฺส ราชิสเตน สมนฺนาคตํฯ **ยนฺตํ มํ**นฺติ อนิตฺถิคนฺธวนสเณฺฑ เอกเมว คจฺฉนฺตํ มํ กทา นุ เต นานุยิสฺสนฺติฯ **สตฺตาหสเมฺมเฆ**ติ สตฺตาหํ

สมุฏฺฐิเต มหาเมเฆ, สตฺตาหวทฺทลิเกติ อโตฺถฯ **โอวโฎฺฐ**ติ โอนตสีโสฯ **สพฺพตฺถา**ติ สพฺพทิสํฯ **รุชฺชโก**ติ วีณาวาทโกฯ **กามสํโยชเน**ติ กามสํโยชนํฯ **ทิเพฺพ**ติ ทิพฺพํฯ **มานุเส**ติ มานุสํฯ

โส กิร ทสวสฺสสหสฺสายุกกาเล นิพฺพโตฺต สตฺตวสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรตฺวา ติวสฺสสหสฺสาวสิเฎฺฐ อายุมฺหิ ปพฺพชิโตฯ ปพฺพชโนฺต ปเนส อุยฺยานทฺวาเร อมฺพรุกฺขสฺส ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย จตฺตาโร มาเส อคาเร วสิตฺวา ‘‘อิมมฺหา ราชเวสา ปพฺพชิตเวโส วรตโร, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุปฎฺฐากํ รหเสฺสน อาณาเปสิ ‘‘ตาต, กญฺจิ อชานาเปตฺวา อนฺตราปณโต กาสายวตฺถานิ เจว มตฺติกาปตฺตญฺจ กิณิตฺวา อาหรา’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ราชา กปฺปกํ ปโกฺกสาเปตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาราเปตฺวา กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา กปฺปกํ อุโยฺยเชตฺวา เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เอกํ อํเส กตฺวา มตฺติกาปตฺตมฺปิ ถวิกาย โอสาเรตฺวา อํเส ลเคฺคสิฯ ตโต กตฺตรทณฺฑํ คเหตฺวา มหาตเล กติปเย วาเร ปเจฺจกพุทฺธลีลาย อปราปรํ จงฺกมิฯ โส ตํ ทิวสํ ตเตฺถว วสิตฺวา ปุนทิวเส สูริยุคฺคมนเวลาย ปาสาทา โอตริตุํ อารภิฯ

ตทา สีวลิเทวี ตา สตฺตสตา วลฺลภิตฺถิโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘จิรํ ทิโฎฺฐ โน ราชา, จตฺตาโร มาสา อตีตา, อชฺช นํ ปสฺสิสฺสาม, สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา ยถาพลํ อิตฺถิกุตฺตหาสวิลาเส ทเสฺสตฺวา กิเลสพนฺธเนน พนฺธิตุํ วายเมยฺยาถา’’ติ วตฺวา อลงฺกตปฺปฎิยตฺตาหิ ตาหิ สทฺธิํ ‘‘ราชานํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ปาสาทํ อภิรุหนฺตี ตํ โอตรนฺตํ ทิสฺวาปิ น สญฺชานิฯ ‘‘รโญฺญ โอวาทํ ทาตุํ อาคโต ปเจฺจกพุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญาย วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ มหาสโตฺตปิ ปาสาทา โอตริฯ อิตราปิ ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา สิริสยนปิเฎฺฐ ภมรวณฺณเกเส จ ปสาธนภณฺฑญฺจ ทิสฺวา ‘‘น โส ปเจฺจกพุโทฺธ, อมฺหากํ ปิยสามิโก ภวิสฺสติ, เอถ นํ ยาจิตฺวา นิวตฺตาเปสฺสามี’’ติ มหาตลา โอตริตฺวา ราชงฺคณํ สมฺปาปุณิฯ ปาปุณิตฺวา จ ปน สพฺพาหิ ตาหิ สทฺธิํ เกเส โมเจตฺวา ปิฎฺฐิยํ วิกิริตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ อุรํ สํสุมฺภิตฺวา ‘‘กสฺมา เอวรูปํ กมฺมํ กโรถ, มหาราชา’’ติ อติกรุณํ ปริเทวมานา ราชานํ อนุพนฺธิ, สกลนครํ สงฺขุภิตํ อโหสิฯ เตปิ ‘‘ราชา กิร โน ปพฺพชิโต, กุโต ปน เอวรูปํ ธมฺมิกราชานํ ลภิสฺสามา’’ติ โรทมานา ราชานํ อนุพนฺธิํสุฯ ตตฺร ตาสํ อิตฺถีนํ ปริเทวนเญฺจว ปริเทวนฺติโยปิ ตา ปหาย รโญฺญ คมนญฺจ อาวิกโรโนฺต สตฺถา อาห –

๒๔๐.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๒๔๑.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๒๔๒.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, กสฺมา โน วิชหิสฺสสิฯ

๒๔๓.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
หิตฺวา สมฺปทฺทวี ราชา, ปพฺพชฺชาย ปุรกฺขโตฯ

๒๔๔.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, สุสญฺญา ตนุมชฺฌิมา;
หิตฺวา สมฺปทฺทวี ราชา, ปพฺพชฺชาย ปุรกฺขโตฯ

๒๔๕.‘‘ตา จ สตฺตสตา ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;

หิตฺวา สมฺปทฺทวี ราชา, ปพฺพชฺชาย ปุรกฺขโตฯ

๒๔๖. ‘‘หิตฺวา สตปลํ กํสํ, โสวณฺณํ สตราชิกํ;
อคฺคหี มตฺติกํ ปตฺตํ, ตํ ทุติยาภิเสจน’’นฺติฯ

ตตฺถ **พาหา ปคฺคยฺหา**ติ พาหา อุกฺขิปิตฺวาฯ **สมฺปทฺทวี**ติ ภิกฺขเว, โส มหาชนโก ราชา, ตา จ สตฺตสตา ภริยา ‘‘กึ โน, เทว, ปหาย คจฺฉสิ, โก อมฺหากํ โทโส’’ติ วิลปนฺติโยว ฉฑฺเฑตฺวา สมฺปทฺทวี คโต, ‘‘ปพฺพชฺชาย ยาหี’’ติ โจทิยมาโน วิย ปุรกฺขโต หุตฺวา คโตติ อตฺโถฯ **ตํ ทุติยาภิเสจน**นฺติ ภิกฺขเว, ตํ มตฺติกาปตฺตคฺคหณํ ทุติยาภิเสจนํ กตฺวา โส ราชา นิกฺขนฺโตติฯ

สีวลิเทวีปิ ปริเทวมานา ราชานํ นิวตฺเตตุํ อสกฺโกนฺตี ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ จินฺเตตฺวา มหาเสนคุตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, รโญฺญ ปุรโต คมนทิสาภาเค ชิณฺณฆรชิณฺณสาลาทีสุ อคฺคึ เทหิ, ติณปณฺณานิ สํหริตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน ธูมํ กาเรหี’’ติ อาณาเปสิฯ โส ตถา กาเรสิฯ สา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา มิถิลาย อาทิตฺตภาวํ อาโรเจนฺตี คาถาทฺวยมาห –

๒๔๗. ‘‘เภสฺมา อคฺคิสมา ชาลา, โกสา ฑยฺหนฺติ ภาคโส;
รชตํ ชาตรูปญฺจ, มุตฺตา เวฬุริยา พหูฯ

๒๔๘. ‘‘มณโย สงฺขมุตฺตา จ, วตฺถิกํ หริจนฺทนํ;
อชินํ ทนฺตภณฺฑญฺจ, โลหํ กาฬายสํ พหู;
เอหิ ราช นิวตฺตสฺสุ, มา เตตํ วินสา ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เภสฺมา**ติ ภยานกาฯ **อคฺคิสมา ชาลา**ติ เตสํ เตสํ มนุสฺสานํ เคหานิ อคฺคิ คณฺหิ, โส เอส มหาชาโลติ อโตฺถฯ **โกสา**ติ สุวณฺณรชตโกฎฺฐาคาราทีนิฯ **ภาคโส**ติ โกฎฺฐาสโต สุวิภตฺตาปิ โน เอเต อคฺคินา ฑยฺหนฺติ, เทวาติฯ **โลหนฺ**ติ ตมฺพโลหาทิกํฯ **มา เตตํ วินสา ธน**นฺติ มา เต เอตํ ธนํ วินสฺสตุ, เอหิ นํ นิพฺพาเปติ, ปจฺฉา คมิสฺสสิ, ‘‘มหาชนโก นครํ ฑยฺหมานํ อโนโลเกตฺวาว นิกฺขนฺโต’’ติ ตุมฺหากํ ครหา ภวิสฺสติ, ตาย เต ลชฺชาปิ วิปฺปฎิสาโรปิ ภวิสฺสติ, เอหิ อมเจฺจ อาณาเปตฺวา อคฺคึ นิพฺพาเปหิ, เทวาติฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘เทวิ, กึ กเถสิ, เยสํ กิญฺจนํ อตฺถิ, เตสํ ตํ ฑยฺหติ, มยํ ปน อกิญฺจนา’’ติ ทีเปโนฺต คาถมาห –

๒๔๙. ‘‘สุสุขํ วต ชีวาม, เยสํ โน นตฺถิ กิญฺจนํ;
มิถิลา ฑยฺหมานาย, น เม กิญฺจิ อฑยฺหถา’’ติฯ

ตตฺถ **กิญฺจน**นฺติ เยสํ อมฺหากํ ปลิพุทฺธกิเลสสงฺขาตํ กิญฺจนํ นตฺถิ, เต มยํ เตน อกิญฺจนภาเวน สุสุขํ วต ชีวามฯ เตเนว การเณน มิถิลาย ฑยฺหมานาย น เม กิญฺจิ อฑยฺหถ, อปฺปมตฺตกมฺปิ อตฺตโน ภณฺฑกํ ฑยฺหมานํ น ปสฺสามีติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิฯ ตาปิสฺส สตฺตสตา ภริยา นิกฺขมิํสุฯ ปุน สีวลิเทวี เอกํ อุปายํ จินฺเตตฺวา ‘‘คามฆาตรฎฺฐวิลุมฺปนาการํ วิย ทเสฺสถา’’ติ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ ตํขณํเยว อาวุธหเตฺถ ปุริเส ตโต ตโต อาธาวเนฺต ปริธาวเนฺต วิลุมฺปเนฺต วิย ส

รีเร ลาขารสํ สิญฺจิตฺวา ลทฺธปฺปหาเร วิย ผลเก นิปชฺชาเปตฺวา วุยฺหเนฺต มเต วิย จ รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ มหาชโน อุปโกฺกสิ ‘‘มหาราช, ตุเมฺหสุ ธรเนฺตสุเยว รฎฺฐํ วิลุมฺปนฺติ, มหาชนํ ฆาเตนฺตี’’ติฯ อถ เทวีปิ ราชานํ วนฺทิตฺวา นิวตฺตนตฺถาย คาถมาห –

๒๕๐.‘‘อฎฺวิโย สมุปฺปนฺนา, รฎฺฐํ วิทฺธํสยนฺติ ตํ;
เอหิ ราช นิวตฺตสฺสุ, มา รฎฺฐํ วินสา อิท’’นฺติฯ

ตตฺถ **อฎฺวิโย**ติ มหาราช, ตุเมฺหสุ ธรเนฺตสุเยว อฎฺวิโจรา สมุปฺปนฺนา สมุฎฺฐิตา, ตํ ตยา ธมฺมรกฺขิตํ ตว รฎฺฐํ วิทฺธํเสนฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘มยิ ธรเนฺตเยว โจรา อุฎฺฐาย รฎฺฐํ วิทฺธํเสนฺตา นาม นตฺถิ, สีวลิเทวิยา กิริยา เอสา ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ อปฺปฎิภานํ กโรเนฺต อาห –

๒๕๑.‘‘สุสุขํ วต ชีวาม, เยสํ โน นตฺถิ กิญฺจนํ;
รเฎฺฐ วิลุมฺปมานมฺหิ, น เม กิญฺจิ อหีรถฯ

๒๕๒.‘‘สุสุขํ วต ชีวาม, เยสํ โน นตฺถิ กิญฺจนํ;
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม, เทวา อาภสฺสรา ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **วิลุมฺปมานมฺหี**ติ วิลุปฺปมาเนฯ **อาภสฺสรา ยถา**ติ ยถา เต พฺรหฺมาโน ปีติภกฺขา หุตฺวา สมาปตฺติสุเขน วีตินาเมนฺติ, ตถา วีตินาเมสฺสามาติฯ

เอวํ วุเตฺตปิ มหาชโน ราชานํ อนุพนฺธิเยวฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อยํ มหาชโน นิวตฺติตุํ น อิจฺฉติ, นิวเตฺตสฺสามิ น’’นฺติฯ โส อฑฺฒคาวุตมตฺตํ คตกาเล นิวตฺติตฺวา มหามเคฺค ฐิโตว อมเจฺจ ‘‘กสฺสิทํ รชฺช’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ , เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ อิมํ เลขํ อนฺตรํ กโรนฺตสฺส ราชทณฺฑํ กโรถา’’ติ กตฺตรทเณฺฑน ติริยํ เลขํ อากฑฺฒิฯ เตน เตชวตา รญฺญา กตํ เลขํ โกจิ อนฺตรํ กาตุํ นาสกฺขิฯ มหาชโน เลขํ อุสฺสีสเก กตฺวา พาฬฺหปริเทวํ ปริเทวิฯ เทวีปิ ตํ เลขํ อนฺตรํ กาตุํ อสโกฺกนฺตี ราชานํ ปิฎฺฐิํ ทตฺวา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี อุรํ ปหริตฺวา มหามเคฺค ติริยํ ปติตฺวา ปริวตฺตมานา อคมาสิฯ มหาชโน ‘‘เลขสามิเกหิ เลขา ภินฺนา’’ติ วตฺวา เทวิยา คตมเคฺคเนว คโตฯ อถ มหาสโตฺตปิ อุตฺตรหิมวนฺตาภิมุโข อคมาสิฯ เทวีปิ สพฺพํ เสนาวาหนํ อาทาย เตน สทฺธิํเยว คตาฯ ราชา มหาชนํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกเนฺตเยว สฎฺฐิโยชนมคฺคํ คโตฯ

ตทา นารโท นาม ตาปโส หิมวเนฺต สุวณฺณคุหายํ วสิตฺวา ปญฺจาภิโญฺญ ฌานสุเขน วีตินาเมตฺวา สตฺตาหํ อติกฺกาเมตฺวา ฌานสุขโต วุฎฺฐาย ‘‘อโห สุขํ, อโห สุข’’นฺติ อุทานํ อุทาเนสิฯ โส ‘‘อตฺถิ นุ โข โกจิ ชมฺพุทีปตเล อิทํ สุขํ ปริเยสโนฺต’’ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกโนฺต มหาชนกพุทฺธงฺกุรํ ทิสฺวา ‘‘ราชา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตปิ สีวลิเทวิปฺปมุขํ มหาชนํ นิวเตฺตตุํ น สโกฺกติ, อนฺตรายมฺปิสฺส กเรยฺย, อิทานิ คนฺตฺวา ภิโยฺยโส มตฺตาย ทฬฺหสมาทานตฺถํ โอวาทํ ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อิทฺธิพเลน คนฺตฺวา รโญฺญ ปุรโต อากาเส ฐิโตว ตสฺส อุสฺสาหํ ชเนตุํ อิมํ คาถมาห –

๒๕๓.‘‘กิเมฺหโส มหโต โฆโส, กา นุ คาเมว กีฬิยา;
สมณ เตว ปุจฺฉาม, กเตฺถโส อภิสโฎ ชโน’’ติฯ

ตสฺส ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๒๕๔. ‘‘มมํ โอหาย คจฺฉนฺตํ, เอเตฺถโส อภิสโฏ ชโน;
สีมาติกฺกมนํ ยนฺตํ, มุนิโมนสฺส ปตฺติยา;
มิสฺสํ นนฺทีหิ คจฺฉนฺตํ, กึ ชานมนุปุจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **กิเมฺหโส**ติ กิมฺหิ เกน การเณน เอโส หตฺถิกายาทิวเสน มหโต สมูหสฺส โฆโสฯ **กา นุ คาเมว กีฬิยา**ติ กา นุ เอสา ตยา สทฺธึ อาคจฺฉนฺตานํ คาเม วิย กีฬาฯ **กเตฺถโส**ติ กิมตฺถํ เอส มหาชโน **อภิสโฏ** สนฺนิปติโต, ตํ ปริวาเรตฺวา อาคจฺฉตีติ ปุจฺฉิฯ **มมน**ฺติ โย อหํ เอตํ ชนํ โอหาย คจฺฉามิ, ตํ มํ โอหาย คจฺฉนฺตํฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ ฐาเน เอโส มหาชโน อภิสโฏ อนุพนฺธนฺโต อาคโตฯ **สีมาติกฺกมนํ ยนฺต**นฺติ ตฺวํ ปน ตํ มํ กิเลสสีมํ อติกฺกมฺม อนคาริยมุนิญาณสงฺขาตสฺส โมนสฺส ปตฺติยา ยนฺตํ, ‘‘ปพฺพชิโต วตมฺหี’’ติ นนฺทึ อวิชหิตฺวา ขเณ ขเณ อุปฺปชฺชมานาหิ นนฺทีหิ มิสฺสเมว คจฺฉนฺตํ กึ ชานนฺโต ปุจฺฉสิ, อุทาหุ อชานนฺโตฯ มหาชนโก กิร วิเทหรฏฺฐํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิโตติ กึ น สุตํ ตยาติฯ

อถสฺส โส ทฬฺหสมาทานตฺถาย ปุน คาถมาห –

๒๕๕. ‘‘มาสฺสุ ติณฺณ อมญฺญิตฺถ, สรีรํ ธารยํ อิมํ;
อตีรเณยฺย ยมิทํ, พหู หิ ปริปนฺถโย’’ติฯ

ตตฺถ **มาสฺสุ ติณฺณ อมญฺญิตฺถา**ติ อิมํ ภณฺฑุกาสาวนิวตฺถํ สรีรํ ธาเรนฺโต ‘‘อิมินา ปพฺพชิตลิงฺคคฺคหณมเตฺตเนว กิเลสสีมํ ติณฺณ อติกฺกนฺตสฺมี’’ติ มา อมญฺญิตฺถฯ **อตีรเณยฺย ยมิท**นฺติ อิทํ กิเลสชาตํ นาม น เอตฺตเกน ตีเรตพฺพํฯ **พหู หิ ปริปนฺถโย**ติ สคฺคมคฺคํ อาวริตฺวา ฐิตา ตว พหู กิเลสปริปนฺถาติฯ

ตโต มหาสโตฺต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปริปเนฺถ ปุจฺฉโนฺต อาห –

๒๕๖. ‘‘โก นุ เม ปริปนฺถสฺส, มมํ เอวํวิหาริโน;
โย เนว ทิเฏฺฐ นาทิเฏฺฐ, กามานมภิปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **โย เนว ทิเฏฺฐ นาทิเฏฺฐ**ติ โย อหํ เนว ทิเฏฺฐ มนุสฺสโลเก, นาทิเฏฺฐ เทวโลเก กามานํ อภิปเตฺถมิ, ตสฺส มม เอวํ เอกวิหาริโน โก นุ ปริปโนฺถ อสฺสาติ วทติฯ

อถสฺส โส ปริปเนฺถ ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๒๕๗. ‘‘นิทฺทา ตนฺที วิชมฺภิตา, อรตี ภตฺตสมฺมโท;
อาวสนฺติ สรีรฏฺฐา, พหู หิ ปริปนฺถโย’’ติฯ

ตตฺถ **นิทฺทา**ติ กปินิทฺทาฯ **ตนฺที**ติ อาลสิยํฯ **อรตี**ติ อุกฺกณฺฐิตาฯ **ภตฺตสมฺมโท**ติ ภตฺตปริฬาโหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘สมณ, ตฺวํ ปาสาทิโก สุวณฺณวโณฺณ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิโต’’ติ วุเตฺต ตุยฺหํ ปณีตํ โอชวนฺตํ ปิณฺฑปาตํ ทสฺสนฺติ, โส ตฺวํ ปตฺตปูรํ อาทาย ยาวทตฺถํ ปริภุญฺชิตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กฏฺฐตฺถรเณ นิปชฺชิตฺวา กากจฺฉมาโน นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา อนฺตรา ปพุโทฺธ อปราปรํ ปริวตฺติตฺวา หตฺถปาเท ปสาเรตฺวา อุฏฺฐาย จีวรวํสํ คเหตฺวา ลคฺคจีวรํ นิวาเสตฺวา อาลสิโย หุตฺวา เนว สมฺมชฺชนึ อาทาย สมฺมชฺชิสฺสสิ, น ปานียํ อาหริสฺสสิ, ปุน นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสสิ , กามวิตกฺกํ วิตเกฺกสฺสสิ, ตทา ปพฺพชฺชาย อุกฺกณฺฐิสฺสสิ, ภตฺตปริฬาโห เต ภ

วิสฺสตีติฯ **อาวสนฺติ สรีรภฏฺฐา**ติ อิเม เอตฺตกา ปริปนฺถา ตว สรีรภฏฺฐกา หุตฺวา นิวสนฺติ, สรีเรเยว เต นิพฺพตฺตนฺตีติ ทเสฺสติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต ถุตึ กโรโนฺต คาถมาห –

๒๕๘. ‘‘กลฺยาณํ วต มํ ภวํ, พฺราหฺมณ มนุสาสติ;
พฺราหฺมณ เตว ปุจฺฉามิ, โก นุ ตฺวมสิ มาริสา’’ติฯ

ตตฺถ **พฺราหฺมณ มนุสาสตี**ติ พฺราหฺมณ, กลฺยาณํ วต มํ ภวํ อนุสาสติฯ

ตโต ตาปโส อาห –

๒๕๙. ‘‘นารโท อิติ เม นามํ, กสฺสโป อิติ มํ วิทู;
โภโต สกาสมาคจฺฉึ, สาธุ สพฺภิ สมาคโมฯ

๒๖๐. ‘‘ตสฺส เต สโพฺพ อานโนฺท, วิหาโร อุปวตฺตตุ;
ยํ อูนํ ตํ ปริปูเรหิ, ขนฺติยา อุปสเมน จฯ

๒๖๑. ‘‘ปสารย สนฺนตญฺจ, อุนฺนตญฺจ ปสารย;
กมฺมํ วิชฺชญฺจ ธมฺมญฺจ, สกฺกตฺวาน ปริพฺพชา’’ติฯ

ตตฺถ **วิทู**ติ โคเตฺตน มํ ‘‘กสฺสโป’’ติ ชานนฺติฯ **สพฺภี**ติ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ สมาคโม นาม สาธุ โหตีติ อาคโตมฺหิฯ **อานโนฺท**ติ ตสฺส ตว อิมิสฺสา ปพฺพชฺชาย อานโนฺท ตุฎฺฐิ โสมนสฺสเมว โหตุ มา อุกฺกณฺฐิฯ **วิหาโร**ติ จตุพฺพิโธ พฺรหฺมวิหาโรฯ **อุปวตฺตตู**ติ นิพฺพตฺตตุฯ **ยํ อูนํ ต**นฺติ ยํ เต สีเลน กสิณปริกเมฺมน ฌาเนน จ อูนํ, ตํ เอเตหิ สีลาทีหิ ปูรยฯ **ขนฺติยา อุปสเมน จา**ติ ‘‘อหํ ราชปพฺพชิโต’’ติ มานํ อกตฺวา อธิวาสนขนฺติยา จ กิเลสูปสเมน จ สมนฺนาคโต โหหิฯ **ปสารยา**ติ มา อุกฺขิป มา ปตฺถร, ปชหาติ อโตฺถฯ **สนฺนตญฺจ อุนฺนตญฺจา**ติ ‘‘โก นามาห’’นฺติอาทินา นเยน ปวตฺตํ โอมานญฺจ ‘‘อหมสฺมิ ชาติสมฺปโนฺน’’ติอาทินา นเยน ปวตฺตํ อติมานญฺจฯ **กมฺม**นฺติ ทสกุสลกมฺมปถํฯ **วิชฺช**นฺติ ปญฺจอภิญฺญา-อฎฺฐสมาปตฺติญาณํฯ **ธมฺม**นฺติ กสิณปริกมฺมสงฺขาตํ สมณธมฺมํฯ **สกฺกตฺวาน ปริพฺพชา**ติ เอเต คุเณ สกฺกตฺวา วตฺตสฺสุ, เอเต วา คุเณ สกฺกตฺวา ทฬฺหํ สมาทาย ปริพฺพช, ปพฺพชฺชํ ปาเลหิ, มา อุกฺกณฺฐีติ อโตฺถฯ

เอวํ โส มหาสตฺตํ โอวทิตฺวา อากาเสน สกฎฺฐานเมว คโตฯ ตสฺมึ คเต อปโรปิ มิคาชิโน นาม ตาปโส ตเถว สมาปตฺติโต วุฎฺฐาย โอโลเกโนฺต โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘มหาชนํ นิวตฺตนตฺถาย ตสฺส โอวาทํ ทสฺสามี’’ติ ตเตฺถวาคนฺตฺวา อากาเส อตฺตานํ ทเสฺสโนฺต อาห –

๒๖๒. ‘‘พหู หตฺถี จ อเสฺส จ, นคเร ชนปทานิ จ;
หิตฺวา ชนก ปพฺพชิโต, กปาเล รติมชฺฌคาฯ

๒๖๓. ‘‘กจฺจิ นุ เต ชานปทา, มิตฺตามจฺจา จ ญาตกา;
ทุพฺภิมกํสุ ชนก, กสฺมา เตตํ อรุจฺจถา’’ติฯ

ตตฺถ **กปาเล**ติ มตฺติกาปตฺตํ สนฺธายาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ตฺวํ เอวรูปํ อิสฺสริยาธิปจฺจํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิโต อิมสฺมึ กปาเล รตึ อชฺฌคา อธิคโตติ ปพฺพชฺชาการณํ ปุจฺฉ

โนฺต เอวมาหฯ **ทุพฺภิ**นฺติ กึ นุ เอเต ตว อนฺตเร กิญฺจิ อปราธํ กรึสุ, กสฺมา ตว เอวรูปํ อิสฺสริยสุขํ ปหาย เอตํ กปาลเมว อรุจฺจิตฺถาติฯ

ตโต มหาสโตฺต อาห –

๒๖๔.‘‘น มิคาชิน ชาตุเจฺฉ, อหํ กญฺจิ กุทาจนํ;
อธเมฺมน ชิเน ญาตึ, น จาปิ ญาตโย มม’’นฺติฯ

ตตฺถ **น มิคาชินา**ติ อโมฺภ มิคาชิน **ชาตุเจฺฉ** เอกํเสเนว อหํ **กญฺจิ** ญาตึ **กุทาจนํ** กิสฺมิญฺจิ กาเล อธเมฺมน น ชินามิฯ เตปิ จ ญาตโย มํ อธเมฺมน น ชินเนฺตว, อิติ น โกจิ มยิ ทุพฺภึ นาม อกาสีติ อโตฺถฯ

เอวมสฺส ปญฺหํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิทานิ เยน การเณน ปพฺพชิโต, ตํ ทเสฺสโนฺต อาห –

๒๖๕.‘‘ทิสฺวาน โลกวตฺตนฺตํ, ขชฺชนฺตํ กทฺทมีกตํ;
หญฺญเร พชฺฌเร เจตฺถ, ยตฺถ สโนฺน ปุถุชฺชโน;
เอตาหํ อุปมํ กตฺวา, ภิกฺขโกสฺมิ มิคาชินา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิสฺวาน โลกวตฺตนฺต**นฺติ วฏฺฏานุคตสฺส พาลโลกสฺส วตฺตํ ตนฺตึ ปเวณึ อหมทฺทสํ, ตํ ทิสฺวา ปพฺพชิโตมฺหีติ ทีเปติฯ **ขชฺชนฺตํ กทฺทมีกต**นฺติ กิเลเสหิ ขชฺชนฺตํ เตเหว จ กทฺทมีกตํ โลกํ ทิสฺวาฯ **ยตฺถ สโนฺน ปุถุชฺชโน**ติ ยมฺหิ กิเลสวตฺถุมฺหิ สโนฺน ลโคฺค ปุถุชฺชโน, ตตฺถ ลคฺคา พหู สตฺตา หญฺญนฺติ เจว อนฺทุพนฺธนาทีหิ จ พชฺฌนฺติฯ **เอตาห**นฺติ อหมฺปิ สเจ เอตฺถ พชฺฌิสฺสามิ, อิเม สตฺตา วิย หญฺญิสฺสามิ เจว พชฺฌิสฺสามิ จาติ เอวํ เอตเทว การณํ อตฺตโน อุปมํ กตฺวา กทฺทมีกตํ โลกํ ทิสฺวา ภิกฺขโก ชาโตติ อโตฺถฯ **มิคาชินา**ติ ตํ นาเมน อาลปติฯ กถํ ปน เตน ตสฺส นามํ ญาตนฺติ? ปฏิสนฺถารกาเล ปฐมเมว ปุจฺฉิตตฺตาฯ

ตาปโส ตํ การณํ วิตฺถารโต โสตุกาโม หุตฺวา คาถมาห –

๒๖๖.‘‘โก นุ เต ภควา สตฺถา, กเสฺสตํ วจนํ สุจิ;
น หิ กปฺปํ วา วิชฺชํ วา, ปจฺจกฺขาย รเถสภ;
สมณํ อาหุ วตฺตนฺตํ, ยถา ทุกฺขสฺสติกฺกโม’’ติฯ

ตตฺถ **กเสฺสต**นฺติ เอตํ ตยา วุตฺตํ สุจิวจนํ กสฺส วจนํ นามฯ **กปฺป**นฺติ กเปฺปตฺวา กเปฺปตฺวา ปวตฺติตานํ อภิญฺญาสมาปตฺตีนํ ลาภึ กมฺมวาทึ ตาปสํฯ **วิชฺช**นฺติ อาสวกฺขยญาณวิชฺชาย สมนฺนาคตํ ปเจฺจกพุทฺธํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – รเถสภ มหาราช, น หิ กปฺปสมณํ วา วิชฺชาสมณํ วา ปจฺจกฺขาย ตโสฺสวาทํ วินา เอวํ ปฏิปชฺชิตุํ สกฺกาฯ ยถา ทุกฺขสฺส อติกฺกโม โหติ, เอวํ วตฺตนฺตํ สมณํ อาหุฯ เตสํ ปน วจนํ สุตฺวา สกฺกา เอวํ ปฏิปชฺชิตุํ, ตสฺมา วเทหิ, โก นุ เต ภควา สตฺถาติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๒๖๗.‘‘น มิคาชิน ชาตุเจฺฉ, อหํ กญฺจิ กุทาจนํ;
สมณํ พฺราหฺมณํ วาปิ, สกฺกตฺวา อนุปาวิสิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สกฺกตฺวา**ติ ปพฺพชฺชาย คุณปุจฺฉนตฺถาย ปูเชตฺวาฯ **อนุปาวิสิ**นฺติ น กญฺจิ อนุป วิฎฺฐปุโพฺพสฺมิ, น มยา อโญฺญ โกจิ สมโณ ปุจฺฉิตปุโพฺพติ วทติฯ อิมินา หิ ปเจฺจกพุทฺธานํ สนฺติเก ธมฺมํ สุณเนฺตนปิ น กทาจิ โอทิสฺสกวเสน ปพฺพชฺชาย คุโณ ปุจฺฉิตปุโพฺพ, ตสฺมา เอวมาหฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา เยน การเณน ปพฺพชิโต, ตํ อาทิโต ปฎฺฐาย ทีเปโนฺต อาห –

๒๖๘. ‘‘มหตา จานุภาเวน, คจฺฉโนฺต สิริยา ชลํ;
คียมาเนสุ คีเตสุ, วชฺชมาเนสุ วคฺคุสุฯ

๒๖๙. ‘‘ตูริยตาฬสงฺฆุเฎฺฐ, สมฺมตาลสมาหิเต;
ส มิคาชิน มทฺทกฺขิํ, ผลิํ อมฺพํ ติโรจฺฉทํ;
หญฺญมานํ มนุเสฺสหิ, ผลกาเมหิ ชนฺตุภิฯ

๒๗๐. ‘‘โส โขหํ ตํ สิริํ หิตฺวา, โอโรหิตฺวา มิคาชิน;
มูลํ อมฺพสฺสุปาคจฺฉิํ, ผลิโน นิปฺผลสฺส จฯ

๒๗๑. ‘‘ผลิํ อมฺพํ หตํ ทิสฺวา, วิทฺธสฺตํ วินฬีกตํ;
อเถกํ อิตรํ อมฺพํ, นีโลภาสํ มโนรมํฯ

๒๗๒. ‘‘เอวเมว นูนเมฺหปิ, อิสฺสเร พหุกณฺฎเก;
อมิตฺตา โน วธิสฺสนฺติ, ยถา อโมฺพ ผลี หโตฯ

๒๗๓. ‘‘อชินมฺหิ หญฺญเต ทีปิ, นาโค ทเนฺตหิ หญฺญเต;
ธนมฺหิ ธนิโน หนฺติ, อนิเกตมสนฺถวํ;
ผลี อโมฺพ อผโล จ, เต สตฺถาโร อุโภ มมา’’ติฯ

ตตฺถ **วคฺคุสู**ติ มธุรสฺสเรสุ ตูริเยสุ วชฺชมาเนสุฯ **ตูริยตาฬสงฺฆุเฎฺฐ**ติ ตูริยานํ ตาฬิเตหิ สงฺฆุเฎฺฐ อุยฺยาเนฯ **สมฺมตาลสมาหิเต**ติ สเมฺมหิ จ ตาเลหิ จ สมนฺนาคเตฯ **ส มิคาชินา**ติ มิคาชิน, โส อหํ อทกฺขิํฯ **ผลิํ อมฺพ**นฺติ ผลิตํ อมฺพรุกฺขนฺติ อโตฺถฯ **ติโรจฺฉท**นฺติ ติโรปาการํ อุยฺยานสฺส อโนฺตฐิตํ พหิปาการํ นิสฺสาย ชาตํ อมฺพรุกฺขํฯ **หญฺญมาน**นฺติ โปถิยมานํฯ **โอโรหิตฺวา**ติ หตฺถิกฺขนฺธา โอตริตฺวาฯ **วินฬีกต**นฺติ นิปตฺตนฬํ กตํฯ

เอวเมวาติ เอวํ เอวฯ **ผลี**ติ ผลสมฺปโนฺนฯ **อชินมฺหี**ติ จมฺมตฺถาย จมฺมการณาฯ **ทเนฺตหี**ติ อตฺตโน ทเนฺตหิ, **หญฺญเต** ทนฺตนิมิตฺตํ หญฺญเตติ อโตฺถฯ **หนฺตี**ติ หญฺญติฯ **อนิเกตมสนฺถว**นฺติ โย ปน นิเกตํ ปหาย ปพฺพชิตตฺตา อนิเกโต นาม สตฺตสงฺขารวตฺถุกสฺส ตณฺหาสนฺถวสฺส อภาวา อสนฺถโว นาม, ตํ อนิเกตํ อสนฺถวํ โก หนิสฺสตีติ อธิปฺปาโยฯ **เต สตฺถาโร**ติ เต เทฺว รุกฺขา มม สตฺถาโร อเหสุนฺติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา มิคาชิโน ‘‘อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ ตสฺมิํ คเต สีวลิเทวี รโญฺญ ปาทมูเล ปติตฺวา อาห –

๒๗๔. ‘‘สโพฺพ ชโน ปพฺยถิโต, ราชา ปพฺพชิโต อิติ;
หตฺถาโรหา อนีกฎฺฐา, รถิกา ปตฺติการกาฯ

๒๗๕. อสฺสาสยิตฺวา ชนตํ, ฐปยิตฺวา ปฏิจฺฉทํ;
ปุตฺตํ รชฺเช ฐเปตฺวาน, อถ ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสี''ติฯ

ตตฺถ **ปพฺยถิโต**ติ ภีโต อุตฺรโสฺตฯ **ปฏิจฺฉท**นฺติ อเมฺห ฑยฺหมาเนปิ วิลุปฺปมาเนปิ ราชา น โอโลเกตีติ ปพฺยถิตสฺส มหาชนสฺส อาวรณํ รกฺขํ ฐเปตฺวา ปุตฺตํ ทีฆาวุกุมารํ รชฺเช ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสีติ อโตฺถฯ

ตโต โพธิสโตฺต อาห –

๒๗๖. ''จตฺตา มยา ชานปทา, มิตฺตามจฺจา จ ญาตกา;
สนฺติ ปุตฺตา วิเทหานํ, ทีฆาวุ รฏฺฐวฑฺฒโน;
เต รชฺชํ การยิสฺสนฺติ, มิถิลายํ ปชาปตี''ติฯ

ตตฺถ **สนฺติ ปุตฺตา**ติ สีวลิ สมณานํ ปุตฺตา นาม นตฺถิ, วิเทหรฏฺฐวาสีนํ ปน ปุตฺตา ทีฆาวุ อตฺถิ, เต รชฺชํ การยิสฺสนฺติฯ **ปชาปตี**ติ เทวิํ อาลปติฯ

เทวี อาห ''เทว, ตุเมฺหสุ ตาว ปพฺพชิเตสุ อหํ กิํ กโรมี''ติฯ อถ นํ โส ''ภเทฺท, อหํ ตํ อนุสิกฺขามิ, วจนํ เม กโรหี''ติ วตฺวา คาถมาห –

๒๗๗. ''เอหิ ตํ อนุสิกฺขามิ, ยํ วากฺยํ มม รุจฺจติ;
รชฺชํ ตุวํ การยสิ, ปาปํ ทุจฺจริตํ พหุํ;
กาเยน วาจา มนสา, เยน คจฺฉสิ ทุคฺคติํฯ

๒๗๘. ปรทินฺนเกน ปรนิฏฺฐิเตน, ปิเณฺฑน ยาเปหิ ส ธีรธโมฺม''ติฯ
ตตฺถ **ตุว**นฺติ ตุวํ ปุตฺตสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ''มม ปุตฺตสฺส รชฺช''นฺติ รชฺชํ อนุสาสมานา พหุํ ปาปํ กริสฺสสิฯ **คจฺฉสี**ติ เยน กายาทีหิ กเตน พหุปาเปน ทุคฺคติํ คมิสฺสสิฯ **ส ธีรธโมฺม**ติ ปิณฺฑิยาโลเปน ยาเปตพฺพํ, เอส ปณฺฑิตานํ ธโมฺมติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตสฺสา โอวาทํ อทาสิฯ เตสํ อญฺญมญฺญํ สลฺลปนฺตานํ คจฺฉนฺตานเญฺญว สูริโย อตฺถงฺคโตฯ เทวี ปติรูเป ฐาเน ขนฺธาวารํ นิวาสาเปสิฯ มหาสโตฺตปิ เอกํ รุกฺขมูลํ อุปคโตฯ โส ตตฺถ รตฺติํ วสิตฺวา ปุนทิวเส สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เทวีปิ ''เสนา ปจฺฉโตว อาคจฺฉตู''ติ วตฺวา ตสฺส ปจฺฉโตว อโหสิฯ เต ภิกฺขาจารเวลายํ ถูณํ นาม นครํ ปาปุณิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ อโนฺตนคเร เอโก ปุริโส สูณโต มหนฺตํ มํสขณฺฑํ กิณิตฺวา สูเลน องฺคาเรสุ ปจาเปตฺวา นิพฺพาปนตฺถาย ผลกโกฏิยํ ฐเปตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตสฺส อญฺญวิหิตสฺส เอโก สุนโข ตํ อาทาย ปลายิฯ โส ญตฺวา ตํ อนุพนฺธโนฺต ยาว พหิทกฺขิณทฺวารํ คนฺตฺวา นิพฺพิโนฺท นิวตฺติฯ ราชา จ เทวี จ สุนขสฺส ปุรโต คจฺฉนฺตา ทฺวิธา อเหสุํ ฯ โส ภเยน มํสขณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ

มหาสโตฺต ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อยํ สุนโข ฉเฑฺฑตฺวา อนเปกฺโข ปลาโต, อโญฺญปิสฺส สามิโก น ปญฺญายติ, เอวรูโป อนวโชฺช ปํสุกูลปิณฺฑปาโต นาม นตฺถิ, ปริภุญฺชิสฺสามิ น''นฺติฯ โส มตฺติกาปตฺตํ นีหริตฺวา ตํ มํสขณฺฑํ อาทาย ปุญฺฉิตฺวา ปเตฺต ปกฺขิปิตฺวา อุทกผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปริภุญฺชิตุํ อารภิฯ ตโต เทวี ''สเจ เอส รเชฺชนตฺถิโก ภเวยฺย, เอวรูปํ เชคุจฺฉํ ปํสุมกฺขิตํ สุนขุจฺฉิฏฺฐกํ น ขาเทยฺยฯ สเจ ขาเทยฺย, อิทาเนส อมฺหากํ สามิโก น ภวิสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา ''มหาราช, เอวรูปํ เชคุจฺฉํ ขาทสี''ติ อาหฯ ''เทวิ, ตฺวํ อนฺธพาลตาย อิมสฺส ปิณฺฑ

ปาตสฺส วิเสสํ น ชานาสี’’ติ วตฺวา ตเสฺสว ปติตฏฺฐานํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อมตํ วิย ปริภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา หเตฺถ โธวติฯ ตสฺมิํ ขเณ เทวี นินฺทมานา อาห –

๒๗๙.‘‘โยปิ จตุเตฺถ ภตฺตกาเล น ภุเญฺช, อชุฏฺฐมารีว ขุทาย มิเยฺย;
น เตฺวว ปิณฺฑํ ลุฬิตํ อนริยํ, กุลปุตฺตรูโป สปฺปุริโส น เสเว;
ตยิทํ น สาธุ ตยิทํ น สุฏฺฐุ, สุนขุจฺฉิฏฺฐกํ ชนก ภุญฺชเส ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อชุฏฺฐมารีวา**ติ อนาถมรณเมวฯ **ลุฬิต**นฺติ ปํสุมกฺขิตํฯ **อนริย**นฺติ อสุนฺทรํฯ **น เสเว**ติ **น**-กาโร ปริปุจฺฉนเตฺถ นิปาโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ จตุเตฺถปิ ภตฺตกาเล น ภุเญฺชยฺย, ขุทาย มเรยฺย, นนุ เอวํ สเนฺตปิ กุลปุตฺตรูโป สปฺปุริโส เอวรูปํ ปิณฺฑํ น เตฺวว เสเวยฺยาติฯ **ตยิท**นฺติ ตํ อิทํฯ

มหาสโตฺต อาห –

๒๘๐.‘‘น จาปิ เม สีวลิ โส อภโกฺข, ยํ โหติ จตฺตํ คิหิโน สุนสฺส วา;
เย เกจิ โภคา อิธ ธมฺมลทฺธา, สโพฺพ โส ภโกฺข อนวโยติ วุโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **อภโกฺข**ติ โส ปิณฺฑปาโต มม อภโกฺข นาม น โหติฯ **ยํ โหตี**ติ ยํ คิหิโน วา สุนสฺส วา จตฺตํ โหติ, ตํ ปํสุกูลํ นาม อสามิกตฺตา อนวชฺชเมว โหติฯ **เย เกจี**ติ ตสฺมา อเญฺญปิ เย เกจิ ธเมฺมน ลทฺธา โภคา, สโพฺพ โส ภโกฺขฯ **อนวโย**ติ อนุอวโย, อนุปุนปฺปุนํ โอโลกิยมาโนปิ อวโย ปริปุณฺณคุโณ อนวโชฺช, อธมฺมลทฺธํ ปน สหสฺสคฺฆนกมฺปิ ชิคุจฺฉนียเมวาติฯ

เอวํ เต อญฺญมญฺญํ กเถนฺตาว ถูณนครทฺวารํ สมฺปาปุณิํสุฯ ตตฺร ทาริกาสุ กีฬนฺตีสุ เอกา กุมาริกา ขุทฺทกกุลฺลเกน วาลุกํ ปโปฺผเฏติฯ ตสฺสา เอกสฺมิํ หเตฺถ เอกํ วลยํ, เอกสฺมิํ เทฺว วลยานิฯ ตานิ อญฺญมญฺญํ สงฺฆเฏฺฏนฺติ, อิตรํ นิสฺสทฺทํฯ ราชา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘สีวลิเทวี มม ปจฺฉโต จรติ, อิตฺถี จ นาม ปพฺพชิตสฺส มลํ, ‘อยํ ปพฺพชิตฺวาปิ ภริยํ ชหิตุํ น สโกฺกตี’ติ ครหิสฺสนฺติ มํฯ สจายํ กุมาริกา ปณฺฑิตา ภวิสฺสติ, สีวลิเทวิยา นิวตฺตนการณํ กเถสฺสติ, อิมิสฺสา กถํ สุตฺวา สีวลิเทวิํ อุโยฺยเชสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๒๘๑.‘‘กุมาริเก อุปเสนิเย, นิจฺจํ นิคฺคฬมณฺฑิเต;
กสฺมา เต เอโก ภุโช ชนติ, เอโก เต น ชนตี ภุโช’’ติฯ

ตตฺถ **อุปเสนิเย**ติ มาตรํ อุปคนฺตฺวา เสนิเกฯ **นิคฺคฬมณฺฑิเต**ติ อคลิตมณฺฑเนน มณฺฑนสีลิเกติ วทติฯ **ชนตี**ติ สทฺทํ กโรติฯ

กุมาริกา อาห –

๒๘๒.‘‘อิมสฺมิํ เม สมณ หเตฺถ, ปฏิมุกฺกา ทุนีวรา;
สงฺฆาตา ชายเต สโทฺท, ทุติยเสฺสว สา คติฯ

๒๘๓.‘‘อิมสฺมิํ เม สมณ หเตฺถ, ปฏิมุโกฺก เอกนีวโร;
โส อทุติโย น ชนติ, มุนิภูโตว ติฏฺฐติฯ

๒๘๔.‘‘วิวาทปฺปโตฺต ทุติโย, เกเนโก วิวทิสฺสติ;
ตสฺส เต สคฺคกามสฺส, เอกตฺตมุปโรจต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุนีวรา**ติ เทฺว วลยานิฯ **สงฺฆาตา**ติ สํหนนโต สงฺฆฏฺฏนโตติ อโตฺถฯ **คตี**ติ นิพฺพตฺติฯ ทุติยเสฺสว หิ เอวรูปา นิพฺพตฺติ โหตีติ อโตฺถฯ **โส**ติ โส นีวโรฯ **มุนิภูโตวา**ติ ปหีนสพฺพกิเลโส อริยปุคฺคโล วิย ติฏฺฐติฯ **วิวาทปฺปโตฺต**ติ สมณ ทุติยโก นาม วิวาทมาปโนฺน โหติ, กลหํ กโรติ, นานาคาหํ คณฺหาติฯ **เกเนโก**ติ เอกโก ปน เกน สทฺธึ วิวทิสฺสติฯ **เอกตฺตมุปโรจตนฺ**ติ เอกีภาโว เต รุจฺจตุฯ สมณา นาม ภคินิมฺปิ อาทาย น จรนฺติ, กึ ปน ตฺวํ เอวรูปํ อุตฺตมรูปธรํ ภริยํ อาทาย วิจรสิ, อยํ เต อนฺตรายํ กริสฺสติ, อิมํ นีหริตฺวา เอกโกว สมณกมฺมํ กโรหีติ นํ โอวทติฯ

โส ตสฺสา กุมาริกาย วจนํ สุตฺวา ปจฺจยํ ลภิตฺวา เทวิยา สทฺธึ กเถโนฺต อาห –

๒๘๕.‘‘สุณาสิ สีวลิ กถา, กุมาริยา ปเวทิตา;
เปสิยา มํ ครหิโตฺถ, ทุติยเสฺสว สา คติฯ

๒๘๖.‘‘อยํ เทฺวธาปโถ ภเทฺท, อนุจิโณฺณ ปถาวิหิ;
เตสํ ตฺวํ เอกํ คณฺหาหิ, อหเมกํ ปุนาปรํฯ

๒๘๗.‘‘มาวจ มํ ตฺวํ ‘ปติ เม’ติ, นาหํ ‘ภริยา’ติ วา ปุนา’’ติฯ

ตตฺถ **กุมาริยา ปเวทิตา**ติ กุมาริกาย กถิตาฯ **เปสิยา**ติ สจาหํ รชฺชํ กาเรยฺยํ, เอสา เม เปสิยา วจนการิกา ภเวยฺย, โอโลเกตุมฺปิ มํ น วิสเหยฺยฯ อิทานิ ปน อตฺตโน เปสิยํ วิย จ มญฺญติ, ‘‘ทุติยเสฺสว สา คตี’’ติ มํ โอวทติฯ **อนุจิโณฺณ**ติ อนุสญฺจริโตฯ **ปถาวิหี**ติ ปถิเกหิฯ **เอกนฺ**ติ ตว รุจฺจนกํ เอกํ มคฺคํ คณฺห, อหํ ปน ตยา คหิตาวเสสํ อปรํ คณฺหิสฺสามิฯ **มาวจ มํ ตฺวนฺ**ติ สีวลิ อิโต ปฏฺฐาย ปุน มํ ‘‘ปติ เม’’ติ มา อวจ, อหํ วา ตฺวํ ‘‘ภริยา เม’’ติ นาวจํฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เทว, ตุเมฺห อุตฺตมา, ทกฺขิณมคฺคํ คณฺหถ, อหํ วามมคฺคํ คณฺหิสฺสามี’’ติ วตฺวา โถกํ คนฺตฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ปุนาคนฺตฺวา รโญฺญา สทฺธึ กเถนฺตี เอกโตว นครํ ปาวิสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อุปฑฺฒคาถมาห –

‘‘อิมเมว กถยนฺตา, ถูณํ นครุปาคมุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นครุปาคมุนฺ**ติ นครํ ปวิฏฺฐาฯ

ปวิสิตฺวา จ ปน มหาสโตฺต ปิณฺฑาย จรโนฺต อุสุการสฺส เคหทฺวารํ ปโตฺตฯ สีวลิเทวีปิ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ สมเย อุสุกาโร องฺคารกปเลฺล อุสุํ ตาเปตฺวา กญฺชิเยน เตเมตฺวา เอกํ อกฺขึ นิมีเลตฺวา เอเกน อกฺขินา โอโลเกโนฺต อุชุํ กโรติฯ ตํ ทิสฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘สจายํ ปณฺฑิโต ภวิสฺสติ, มยฺหํ เอกํ การณํ กเถสฺสติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติฯ โส อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉติฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๘๘.‘‘โกฏฺฐเก อุสุการสฺส, ภตฺตกาเล อุปฏฺฐิเต;
ตตฺรา จ โส อุสุกาโร, เอกํ ทณฺฑํ อุชุํ กตํ;
เอกญฺจ จกฺขุํ นิคฺคยฺห, ชิมฺหเมเกน เปกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **โกฏฺฐเก**ติ ภิกฺขเว, โส ราชา อตฺตโน ภตฺตกาเล อุปฏฺฐิเต อุสุการสฺส โกฏฺฐเก อฏฺฐาสิฯ **ตตฺรา จา**ติ ตสฺมิญฺจ โกฏฺฐเกฯ **นิคฺคยฺหา**ติ นิมีเลตฺวาฯ **ชิมฺหเมเกนา**ติ เอเกน อกฺขินา วงฺกํ สรํ เปกฺขติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๒๘๙.‘‘เอวํ โน สาธุ ปสฺสสิ, อุสุการ สุโณหิ เม;
ยเทกํ จกฺขุํ นิคฺคยฺห, ชิมฺหเมเกน เปกฺขสี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม อุสุการ, เอวํ นุ ตฺวํ สาธุ ปสฺสสิ, ยํ เอกํ จกฺขุํ นิมีเลตฺวา เอเกน จกฺขุนา วงฺกํ สรํ เปกฺขสีติฯ

อถสฺส โส กเถโนฺต อาห –

๒๙๐.‘‘ทฺวีหิ สมณ จกฺขูหิ, วิสาลํ วิย ขายติ;
อสมฺปตฺวา ปรมํ ลิงฺคํ, นุชุภาวาย กปฺปติฯ

๒๙๑.‘‘เอกญฺจ จกฺขุํ นิคฺคยฺห, ชิมฺหเมเกน เปกฺขโต;
สมฺปตฺวา ปรมํ ลิงฺคํ, อุชุภาวาย กปฺปติฯ

๒๙๒.‘‘วิวาทปฺปโตฺต ทุติโย, เกเนโก วิวทิสฺสติ;
ตสฺส เต สคฺคกามสฺส, เอกตฺตมุปโรจต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิสาลํ วิยา**ติ วิตฺถิณฺณํ วิย หุตฺวา ขายติฯ **อสมฺปตฺวา ปรมํ ลิงฺค**นฺติ ปรโต วงฺกฎฺฐานํ อปฺปตฺวาฯ **นุชุภาวายา**ติ น อุชุภาวายฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – วิสาเล ขายมาเน ปรโต อุชุฎฺฐานํ วา วงฺกฎฺฐานํ วา น ปาปุเณยฺย, ตสฺมึ อสมฺปเตฺต อทิสฺสมาเน อุชุภาวาย กิจฺจํ น กปฺปติ น สมฺปชฺชตีติฯ **สมฺปตฺวา**ติ จกฺขุนา ปตฺวา , ทิสฺวาติ อโตฺถฯ **วิวาทปฺปโตฺต**ติ ยถา ทุติเย อกฺขิมฺหิ อุมฺมีลิเต ลิงฺคํ น ปญฺญายติ, วงฺกฎฺฐานมฺปิ อุชุกํ ปญฺญายติ, อุชุฎฺฐานมฺปิ วงฺกํ ปญฺญายตีติ วิวาโท โหติ, เอวํ สมณสฺสปิ ทุติโย นาม วิวาทมาปโนฺน โหติ, กลหํ กโรติ, นานาคาหํ คณฺหาติฯ **เกเนโก**ติ เอโก ปน เกน สทฺธึ วิวทิสฺสติฯ **เอกตฺตมุปโรจต**นฺติ เอกีภาโว เต รุจฺจตุฯ สมณา นาม ภคินิมฺปิ อาทาย น จรนฺติ, กึ ปน ตฺวํ เอวรูปํ อุตฺตมรูปธรํ ภริยํ อาทาย วิจรสิฯ อยํ เต อนฺตรายํ กริสฺสติ, อิมํ นีหริตฺวา เอกโกว สมณธมฺมํ กโรหีติ โส ตํ โอวทติฯ

เอวมสฺส โส โอวาทํ ทตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ มหาสโตฺตปิ ปิณฺฑาย จริตฺวา มิสฺสกภตฺตํ สํกฑฺฒิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุทกผาสุกฎฺฐาเน นิสีทิตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ปตฺตํ ถวิกาย โอสาเรตฺวา สีวลิเทวึ อามเนฺตตฺวา อาห –

๒๙๓.‘‘สุณาสิ สีวลิ กถา, อุสุกาเรน เวทิตา;
เปสิยา มํ ครหิโตฺถ, ทุติยเสฺสว สา คติฯ

๒๙๔.‘‘อยํ เทฺวธาปโถ ภเทฺท, อนุจิโณฺณ ปถาวิหิ;
เตสํ ตฺวํ เอกํ คณฺหาหิ, อหเมกํ ปุนาปรํฯ

๒๙๕.‘‘มาวจ มํ ตฺวํ ‘ปติ เม’ติ, นาหํ ‘ภริยา’ติ วา ปุนา’’ติฯ
ตตฺถ **สุณาสี**ติ สุณ, ตฺวํ กถาฯ **‘‘เปสิยา ม’’**นฺติ อิทํ ปน กุมาริกาย โอวาทเมว สนฺธายาหฯ

สา กิร ‘‘มาวจ มํ ตฺวํ ‘ปติ เม’ติ’’ วุตฺตาปิ มหาสตฺตํ อนุพนฺธิเยวฯ ราชา นํ นิวเตฺตตุํ น สโกฺกติฯ มหาชโนปิ อนุพนฺธิฯ ตโต ปน อฎวี อวิทูเร โหติฯ มหาสโตฺต นีลวนราชึ ทิสฺวา ตํ นิว

เตฺตตฺกาโม หุตฺวา คจฺฉนฺเตเยว มคฺคสมีเป มุญฺชติณํ อทฺทสฯ โส ตโต อีสิกํ ลุญฺจิตฺวา ‘‘ปสฺสสิ สีวลิ, อยํ อิธ ปุน ฆเฏตุํ น สกฺกา, เอวเมว ปุน มยฺหํ ตยา สทฺธึ สํวาโส นาม ฆเฏตุํ น สกฺกา’’ติ วตฺวา อิมํ อุปฑฺฒคาถมาห –

> ‘‘มุญฺชาเวสิกา ปวาฬฺหา, เอกา วิหร สีวลี’’ติฯ

ตตฺถ **เอกา วิหรา**ติ อหํ เอกีภาเวน วิหริสฺสามิ, ตฺวมฺปิ เอกา วิหราหีติ ตสฺสา โอวาทมทาสิฯ

ตํ สุตฺวา สีวลิเทวี ‘‘อิโตทานิ ปฏฺฐาย นตฺถิ มยฺหํ มหาชนกนรินฺเทน สทฺธึ สํวาโส’’ติ โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี อุโภหิ หเตฺถหิ อุรํ ปหริตฺวา มหามเคฺค ปติฯ มหาสโตฺต ตสฺสา วิสญฺญิภาวํ ญตฺวา ปทํ วิโกเปตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ อมจฺจา อาคนฺตฺวา ตสฺสา สรีรํ อุทเกน สิญฺจิตฺวา หตฺถปาเท ปริมชฺชิตฺวา สญฺญํ ลภาเปสุํฯ สา ‘‘ตาตา, กุหึ ราชา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นนุ ตุเมฺหว ชานาถา’’ติ? ‘‘อุปธาเรถ ตาตา’’ติฯ เต อิโต จิโต ธาวิตฺวา วิจินนฺตาปิ มหาสตฺตํ น ปสฺสิํสุฯ เทวี มหาปริเทวํ ปริเทวิตฺวา รโญฺญ ฐิตฏฺฐาเน เจติยํ กาเรตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา นิวตฺติฯ มหาสโตฺตปิ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว ปญฺจ อภิญฺญา จ, อฏฺฐ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ปุน มนุสฺสปถํ นาคมิฯ เทวีปิ อุสุการเรน สทฺธึ กถิตฏฺฐาเน, กุมาริกาย สทฺธึ กถิตฏฺฐาเน, มํสปริโภคฏฺฐาเน, มิคาชิเนน สทฺธึ กถิตฏฺฐาเน, นารเทน สทฺธึ กถิตฏฺฐาเน จาติ สพฺพฏฺฐาเนสุ เจติยานิ กาเรตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา เสนงฺคปริวุตา มิถิลํ ปตฺวา อมฺพวนุยฺยาเน ปุตฺตสฺส อภิเสกํ กาเรตฺวา ตํ เสนงฺคปริวุตํ นครํ เปเสตฺวา สยํ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตเตฺถว อุยฺยาเน วสนฺตี กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อโหสิฯ มหาสโตฺตปิ อปริหีนชฺฌาโน หุตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สมุทฺทรกฺขิกา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, นารโท สาริปุโตฺต, มิคาชิโน โมคฺคลฺลาโน, กุมาริกา เขมา ภิกฺขุนี, อุสุกาโร อานโนฺท, สีวลิเทวี ราหุลมาตา, ทีฆาวุกุมาโร ราหุโล, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, มหาชนกนรินฺท ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสิ’’นฺติฯ

มหาชนกชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๔๐] ๓. สุวณฺณสามชาตกวณฺณนา

โก นุ มํ อุสุนา วิชฺฌีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร อฏฺฐารสโกฏิวิภวสฺส เอกสฺส เสฏฺฐิกุลสฺส เอกปุตฺตโก อโหสิ มาตาปิตูนํ ปิโย มนาโปฯ โส เอกทิวสํ ปาสาทวรคโต สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา วีถึ โอโลเกโนฺต คนฺธมาลาทิหตฺถํ มหาชนํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย เชตวนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อหมฺปิ ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา คนฺธมาลาทีนิ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา วตฺถเภสชฺชปานกาทีนิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทาเปตฺวา คนฺธมาลาทีหิ จ ภควนฺตํ ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ธมฺมํ สุตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ปพฺพชฺชาย จ อานิสํสํ สลฺลเกฺขตฺวา ปริสาย วุฏฺฐิตาย ภควนฺตํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ‘‘มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ ตถาคตา นาม น ปพฺพาเชนฺตี’’ติ สุตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปุน เคหํ คนฺตฺวา สคารเวน มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘อมฺมตาตา, อหํ ตถาคตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส มาตาปิตโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา เอกปุตฺตกภาเวน สตฺตธา ภิชฺชมานหทยา วิย ปุตฺตสิเนเหน กมฺปมานา เอวมาหํสุ ‘‘ตาต ปิยปุตฺตก, ตาต กุลงฺกุร, ตาต

นยน, ตาต หทย, ตาต ปาณสทิส, ตยา วินา กถํ ชีวาม, ตยิ ปฏิพทฺธํ โน ชีวิตํฯ มยฺหิ ตาต, ชราชิณฺณา วุฑฺฒา มหลฺลกา, อชฺช วา สุเว วา ปรสุเว วา มรณํ ปาปุณิสฺสาม, ตสฺมา มา อเมฺห โอหาย คจฺฉสิฯ ตาต, ปพฺพชฺชา นาม อติทุกฺกรา, สีเตน อเตฺถ สติ อุณฺหํ ลภติ, อุเณฺหน อเตฺถ สติ สีตํ ลภติ, ตสฺมา ตาต, มา ปพฺพชาหี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กุลปุโตฺต ทุกฺขี ทุมฺมโน โอนตสีโส ปชฺฌายโนฺตว นิสีทิ สตฺตาหํ นิราหาโรฯ อถสฺส มาตาปิตโร เอวํ จิเนฺตสุํ ‘‘สเจ โน ปุโตฺต อนนุญฺญาโต, อทฺธา มริสฺสติ, ปุน น ปสฺสิสฺสาม, ปพฺพชฺชาย ชีวมานํ ปุน นํ ปสฺสิสฺสามา’’ติฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน ‘‘ตาต ปิยปุตฺตก, ตํ ปพฺพชฺชาย อนุชานาม, ปพฺพชาหี’’ติ อนุชานิํสุฯ ตํ สุตฺวา กุลปุโตฺต ตุฎฺฐมานโส หุตฺวา อตฺตโน สกลสรีรํ โอณาเมตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สตฺถา เอกํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมํ กุมารํ ปพฺพาเชหี’’ติ อาณาเปสิฯ โส ตํ ปพฺพาเชสิฯ ตสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฎฺฐาย มหาลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺติฯ โส อาจริยุปชฺฌาเย อาราเธตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ปญฺจ วสฺสานิ ธมฺมํ ปริยาปุณิตฺวา ‘‘อหํ อิธ อากิโณฺณ วิหรามิ, น เม อิทํ ปติรูป’’นฺติ วิปสฺสนาธุรํ ปูเรตุกาโม หุตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺติเก กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อุปชฺฌายํ วนฺทิตฺวา เชตวนา นิกฺขมิตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย อรเญฺญ วิหาสิฯ โส ตตฺถ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ทฺวาทส วสฺสานิ ฆเฎฺฏโนฺต วายมโนฺตปิ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ มาตาปิตโรปิสฺส คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ทุคฺคตา อเหสุํฯ เย หิ เตสํ เขตฺตํ วา วณิชฺชํ วา ปโยเชสุํ, เต ‘‘อิมสฺมิํ กุเล ปุโตฺต วา ภาตา วา อิณํ โจเทตฺวา คณฺหโนฺต นาม นตฺถี’’ติ อตฺตโน อตฺตโน หตฺถคตํ คเหตฺวา ยถารุจิ ปลายิํสุฯ เคเห ทาสกมฺมกราทโยปิ หิรญฺญสุวณฺณาทีนิ คเหตฺวา ปลายิํสุฯ

อปรภาเค เทฺว ชนา กปณา หุตฺวา หเตฺถ อุทกสิญฺจนมฺปิ อลภิตฺวา เคหํ วิกฺกิณิตฺวา อฆรา หุตฺวา การุญฺญภาวํ ปตฺตา ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา กปาลหตฺถา ภิกฺขาย จริํสุฯ ตสฺมิํ กาเล เอโก ภิกฺขุ เชตวนโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตสฺส วสนฎฺฐานํ อคมาสิฯ โส ตสฺส อาคนฺตุกวตฺตํ กตฺวา สุขนิสินฺนกาเล ‘‘ภเนฺต, กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เชตวนา อาคโต อาวุโส’’ติ วุเตฺต สตฺถุโน เจว มหาสาวกาทีนญฺจ อาโรคฺยํ ปุจฺฉิตฺวา มาตาปิตูนญฺจ ปวตฺติํ ปุจฺฉิ ‘‘กิํ, ภเนฺต, สาวตฺถิยํ อสุกสฺส นาม เสฎฺฐิกุลสฺส อาโรคฺย’’นฺติ? ‘‘อาวุโส, มา ตสฺส กุลสฺส ปวตฺติํ ปุจฺฉา’’ติฯ ‘‘กิํ ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อาวุโส, ตสฺส กิร กุลสฺส เอโก ปุโตฺต อตฺถิ, โส พุทฺธสาสเน ปพฺพชิโต, ตสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฎฺฐาย เอตํ กุลํ ปริกฺขีณํ, อิทานิ เทฺว ชนา ปรมการุญฺญภาวํ ปตฺตา ภิกฺขาย จรนฺตี’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ โรทิตุํ อารภิฯ ‘‘อาวุโส, กิํ โรทสี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, เต มยฺหํ มาตาปิตโร, อหํ เตสํ ปุโตฺต’’ติฯ ‘‘อาวุโส, ตว มาตาปิตโร ตํ นิสฺสาย วินาสํ ปตฺตา, คจฺฉ, เต ปฎิชคฺคาหี’’ติฯ

โส ‘‘อหํ ทฺวาทส วสฺสานิ ฆเฎฺฏโนฺต วายมโนฺตปิ มคฺคํ วา ผลํ วา นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิํ , อภโพฺพ ภวิสฺสามิ, กิํ เม ปพฺพชฺชาย, คิหี หุตฺวา มาตาปิตโร โปเสตฺวา ทานํ ทตฺวา สคฺคปรายโณ ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อรญฺญาวาสํ ตสฺส เถรสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปุนทิวเส อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน คจฺฉโนฺต สาวตฺถิโต อวิทูเร เชตวนปิฎฺฐิวิหารํ ปาปุณิฯ ตตฺถ เทฺว มคฺคา อเหสุํฯ เตสุ เอโก มโคฺค เชตวนํ คจฺฉติ, เอโก สาวตฺถิํฯ โส ตเตฺถว ฐตฺวา ‘‘กิํ นุ โข ปฐมํ มาตาปิตโร ปสฺสามิ, อุทาหุ ทสพล’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มยา มาตาปิตโร จิรํ ทิฎฺฐปุพฺพา, อิโต ปฎฺฐาย ปน เม พุทฺธทสฺสนํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ, ตสฺมา อชฺชเมว สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทิสฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เสฺว ปาโตว มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามี’’ติ สาวตฺถิมคฺคํ ปหาย สายนฺหสมเย เชตวนํ ปาวิสิฯ

ตํ ทิวสํ ปน สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โอโลเกนฺโต อิมสฺส กุลปุตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ อทฺทสฯ โส ตสฺสาคมนกาเล **มาตุโปสกสุตฺเตน** (สํ. นิ. ๑.๒๐๕) มาตาปิตูนํ คุณํ วณฺณสิฯ โส ปน ภิกฺขุ ปริสปริยนฺเต ฐตฺวา สตฺถุสฺส ธมฺมกถํ สุณนฺโต จินฺเตสิ ‘‘อหํ คิหี หุตฺวา มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตุํ สโกฺกมีติ จินฺเตสึ, สตฺถา ปน ‘ปพฺพชิโตว สมาโน ปฏิชคฺคิโต อุปการโก มาตาปิตูน’นฺติ วทติฯ สจาหํ สตฺถารํ อทิสฺวา คโต, เอวรูปาย ปพฺพชฺชาย ปริหีโน ภเวยฺยํฯ อิทานิ ปน คิหี อหุตฺวา ปพฺพชิโตว สมาโน มาตาปิตโร โปเสสฺสามี’’ติฯ

โส สลากคฺคํ คนฺตฺวา สลากภตฺตเญฺจว สลากยาคุญฺจ คณฺหิตฺวา ทฺวาทส วสฺสานิ อรเญฺญ วุตฺถภิกฺขุ ปาราชิกปฺปโตฺต วิย อโหสิฯ โส ปาโตว สาวตฺถึ ปวิสิตฺวา ‘‘กึ นุ โข ปฐมํ ยาคุํ คณฺหิสฺสามิ, อุทาหุ มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘กปณานํ มาตาปิตูนํ สนฺติกํ ตุจฺฉหเตฺถน คนฺตุํ อยุตฺต’’นฺติ จินฺเตตฺวา ยาคุํ คเหตฺวา เอเตสํ โปราณกเคหทฺวารํ คโตฯ มาตาปิตโรปิสฺส ยาคุภิกฺขํ จริตฺวา ปรภิตฺตึ นิสฺสาย วิหรนฺติฯ โส อุปคนฺตฺวา นิสินฺนเก ทิสฺวา อุปฺปนฺนโสโก อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ เตสํ อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ เต ตํ ทิสฺวาปิ น สญฺชานึสุฯ อถ มาตา ‘‘ภิกฺขตฺถาย ฐิโต ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญาย ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ทาตพฺพยุตฺตกํ นตฺถิ, อติจฺฉถา’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา กถํ สุตฺวา หทยปูรํ โสกํ คเหตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ‘‘อติจฺฉถา’’ติ วุจฺจมาโนปิ อฏฺฐาสิเยวฯ อถสฺส ปิตา มาตรํ อาห – ‘‘คจฺฉ, ภเทฺท, ชานาหิ, ปุโตฺต นุ โข โน เอโส’’ติฯ สา อุฏฺฐาย อุปคนฺตฺวา โอโลเกนฺตี สญฺชานิตฺวา ปาทมูเล ปติตฺวา ปริเทวิ, ปิตาปิสฺส ตเถว อกาสิ, มหนฺตํ การุญฺญํ อโหสิฯ

โสปิ มาตาปิตโร ทิสฺวา สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสูนิ ปวเตฺตสิฯ โส โสกํ อธิวาเสตฺวา ‘‘อมฺมตาตา, มา จินฺตยิตฺถ, อหํ โว โปเสสฺสามี’’ติ มาตาปิตโร อสฺสาเสตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา เอกมเนฺต นิสีทาเปตฺวา ปุน ภิกฺขํ อาหริตฺวา เต โภเชตฺวา อตฺตโน อตฺถาย ภิกฺขํ ปริเยสิตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุน ภเตฺตนาปุจฺฉิตฺวา ปจฺฉา สยํ ปริภุญฺชติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อิมินา นิยาเมน มาตาปิตโร ปฏิชคฺคติฯ อตฺตนา ลทฺธานิ ปกฺขิกภตฺตาทีนิ เตสํเยว ทตฺวา สยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ลภมาโน ภุญฺชติ, อลภมาโน น ภุญฺชติ, วสฺสาวาสิกมฺปิ อญฺญมฺปิ ยํ กิญฺจิ ลภิตฺวา เตสํเยว เทติฯ เตหิ ปริภุตฺตํ ชิณฺณปิโลติกํ คเหตฺวา อคฺคฬํ ทตฺวา รชิตฺวา สยํ ปริภุญฺชติฯ ภิกฺขลภนทิวเสหิ ปนสฺส อลภนทิวสา พหู อเหสุํฯ อถสฺส นิวาสนปารุปนํ อติลูขํ โหติฯ

อิติ โส มาตาปิตโร ปฏิชคฺคโนฺตเยว อปรภาเค กิโส อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺต อโหสิฯ อถ นํ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา ภิกฺขู ปุจฺฉึสุ ‘‘อาวุโส, ปุเพฺพ ตว สรีรวโณฺณ โสภติ, อิทานิ ปน กิโส อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺต, พฺยาธิ เต นุ โข อุปฺปโนฺน’’ติฯ โส ‘‘นตฺถิ เม, อาวุโส, พฺยาธิ, อปิจ ปน ปลิโพโธ เม อตฺถี’’ติ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ อถ นํ เต ภิกฺขู อาหํสุ ‘‘อาวุโส, ภควา สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตตุํ น เทติ, ตฺวํ ปน สทฺธาเทยฺยํ คเหตฺวา คิหีนํ ททมาโน อยุตฺตํ กโรสี’’ติฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา ลชฺชิโต โอลียิฯ เต เอตฺตเกนปิ อสนฺตุฏฺฐา ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, อสุโก นาม ภิกฺขุ สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตตฺวา คิหี โปเสตี’’ติ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ สทฺธาเทยฺยํ คเหตฺวา คิหี โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ตํ กิริยํ วเณฺณตุกาโม อตฺตโน จ ปุพฺพจริยํ ปกาเสตุกาโม ‘‘ภิกฺขุ, คิหี โปเสโนฺต เก โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มาตาปิตโร เม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต สตฺถา ตสฺส อุสฺสาหํ ชเนตุํ ‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขู’’ติ ติกฺขตฺตุํ สาธุการํ ทตฺวา ‘‘ตฺวํ มม คตมเคฺค ฐิโต, อหมฺปิ ปุพฺพจริยํ จรโนฺต มาตาปิตโร โปเสสิ’’นฺติ อาหฯ โส อสฺสาสํ ปฏิลภิฯ สตฺถา ตาย ปุพฺพจริยาย อาวิกรณตฺถํ เตหิ ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสินครโต อวิทูเร นทิยา โอริมตีเร เอโก เนสาทคาโม อโหสิ, ปาริมตีเร เอโก เนสาทคาโมฯ เอเกกสฺมึ คาเม ปญฺจ ปญฺจ กุลสตานิ วสนฺติฯ ทฺวีสุปิ คาเมสุ เทฺว เนสาทเชฏฺฐกา สหายกา อเหสุํฯ เต ทหรกาเลเยว กติกวตฺตํ กรึสุ ''สเจ อเมฺหสุ เอกสฺส ธีตา โหติ, เอกสฺส ปุตฺโต โหติ, เตสํ อาวาหวิวาหํ กริสฺสามา''ติฯ อถ โอริมตีเร คามเชฏฺฐกสฺส เคเห ปุตฺโต ชายิ, ชาตกฺขเณเยว ทุกูเลน ปฏิคฺคหิตตฺตา ''ทุกูโล''เตฺววสฺส นามํ กรึสุฯ อิตรสฺส เคเห ธีตา ชายิ, ตสฺสา ปรตีเร ชาตตฺตา ''ปาริกา''ติ นามํ กรึสุฯ เต อุโภปิ อภิรูปา ปาสาทิกา อเหสุํ สุวณฺณวณฺณาฯ เต เนสาทกุเล ชาตาปิ ปาณาติปาตํ นาม น กรึสุฯ

อปรภาเค โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ ทุกูลกุมารํ มาตาปิตโร อาหํสุ ''ปุตฺต, กุมาริกํ เต อานยิสฺสามา''ติฯ โส ปน พฺรหฺมโลกโต อาคโต สุทฺธสโตฺต อุโภ กเณฺณ ปิธาย ''น เม ฆราวาเสนโตฺถ อมฺมตาตา, มา เอวรูปํ อวจุตฺถา''ติ วตฺวา ยาวตติยํ วุจฺจมาโนปิ น อิจฺฉิเยวฯ ปาริกาปิ มาตาปิตูหิ ''อมฺม, อมฺหากํ สหายกสฺส ปุโตฺต อตฺถิ, โส อภิรูโป สุวณฺณวโณฺณ, ตสฺส ตํ ทสฺสามา''ติ วุตฺตา ตเถว วตฺวา อุโภ กเณฺณ ปิทหิฯ สาปิ พฺราหฺมโลกโต อาคตา ฆราวาสํ น อิจฺฉิฯ ทุกูลกุมาโร ปน ตสฺสา รหเสฺสน สาสนํ ปหิณิ ''สเจ ปาริเก เมถุนธเมฺมน อตฺถิกา, อญฺญสฺส เคหํ คจฺฉตุ, มยฺหํ เมถุนธเมฺม ฉโนฺท นตฺถี''ติฯ สาปิ ตสฺส ตเถว สาสนํ เปเสสิฯ

อถ มาตาปิตโร เตสํ อนิจฺฉมานานเญฺญว อาวาหวิวาหํ กรึสุฯ เต อุโภปิ กิเลสสมุทฺทํ อโนตริตฺวา เทฺว มหาพฺรหฺมาโน วิย เอกโตว วสึสุฯ ทุกูลกุมาโร ปน มจฺฉํ วา มิคํ วา น มาเรติ, อนฺตมโส อาหฏมํสมฺปิ น วิกฺกิณาติฯ อถ นํ มาตาปิตโร วทึสุ ''ตาต, ตฺวํ เนสาทกุเล นิพฺพตฺติตฺวาปิ เนว ฆราวาสํ อิจฺฉสิ, น ปาณวธํ กโรสิ, กึ นาม กมฺมํ กริสฺสสี''ติ? ''อมฺมตาตา, ตุเมฺหสุ อนุชานเนฺตสุ มยํ ปพฺพชิสฺสามา''ติฯ ตํ สุตฺวา มาตาปิตโร ''เตน หิ ปพฺพชถา''ติ เทฺว ชเน อนุชานึสุฯ เต ตุฏฺฐหฏฺฐา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา คามโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน คงฺคาตีเรน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ยสฺมึ ฐาเน มิคสมฺมตา นาม นที หิมวนฺตโต โอตริตฺวา คงฺคํ ปตฺตา, ตํ ฐานํ คนฺตฺวา คงฺคํ ปหาย มิคสมฺมตาภิมุขา อภิรุหึสุฯ

ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก โอโลเกโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตตฺวา ''ตาต วิสฺสกมฺม, เทฺว มหาปุริสา คามา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิฏฺฐา, เตสํ นิวาสฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, มิคสมฺมตานทิยา อฑฺฒโกสนฺตเร เอเตสํ ปณฺณสาลญฺจ ปพฺพชิตปริกฺขาเร จ มาเปตฺวา เอหี''ติ อาหฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา **มูคปกฺขชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๑ อาทโย) วุตฺตนเยเนว สพฺพํ สํวิทหิตฺวา อมนาปสเทฺท มิคปกฺขิโน ปลาเปตฺวา เอกปทิกํ ชงฺฆมคฺคํ มาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ เตปิ ตํ มคฺคํ ทิสฺวา เตน มเคฺคน คนฺตฺวา ตํ อสฺสมปทํ ปาปุณึสุฯ ทุกูลปณฺฑิโต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทิสฺวา ''สเกฺกน มยฺหํ ทินฺนา''ติ สกฺกทตฺติยภาวํ ญตฺวา สาฏกํ โอมุญฺจิตฺวา รตฺตวากจีรํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อชินจมฺมํ อํเส กตฺวา ชฏามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา อิสิเวสํ คเหตฺวา ปาริกายปิ ปพฺพชฺชํ อทาสิฯ อุโภปิ กามาวจรเมตฺตํ ภาเวตฺวา ตตฺถ วสึสุฯ เตสํ เมตฺตานุภาเวน สเพฺพปิ มิคปกฺขิโน อญฺญมญฺญํ เมตฺตจิตฺตเมว ปฏิลภึสุ, น โกจิ กญฺจิ วิเหเฐสิฯ ปาริกา ตโต ปฏฺฐาย ปานียํ ปริโภชนียํ อาหรติ, อสฺสมปทํ สมฺมชฺชติ, สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ อุโภปิ ผลาผลานิ อาหริตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺตา ตตฺถ วาสํ กปฺปยึสุฯ

สโกฺก เตสํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉติฯ โส เอกทิวสํ อนุโอโลเกโนฺต ''อิเมสํ จกฺขูนิ ปริหายิสฺสนฺตี''ติ อนฺตรายํ ทิสฺวา ทุกูลปณฺฑิตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา เอวมาห – ''ภเนฺต, ตุมฺหากํ อนฺตราโย ปญฺญายติ, ปฏิชคฺคนกํ ปุตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, โลกธมฺมํ ปฏิเสว

ถา’’ติฯ อถ นํ ทุกูลปณฺฑิโต อาห – ‘‘สกฺก, กินฺนาเมตํ กเถสิ, มยํ อคารมชฺฌ วสนฺตาปิ เอตํ โลกธมฺมํ ปุพฺพกคูถราสึ วิย ชิคุจฺฉิมฺหา, อิทานิ ปน อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา กถํ เอวรูปํ กริสฺสามา’’ติฯ อถ สโกฺก ตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, สเจ เอวํ น กโรถ, ปาริกาย ตาปสิยา อุตฺุนิกาเล นาภึ หเตฺถน ปรามเสยฺยาถา’’ติฯ ทุกูลปณฺฑิโต ‘‘อิทํ สกฺกา กาตุ’’นฺติ สมฺปฏิจฺฉิฯ สโกฺก ตํ วนฺทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

ทุกูลปณฺฑิโตปิ ตํ การณํ ปาริกาย อาจิกฺขิตฺวา อสฺสา อุตฺุนิกาเล นาภึ หเตฺถน ปรามสิฯ ตทา โพธิสโตฺต เทวโลกโต จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน สุว ณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิ, เตเนวสฺส ‘‘สุวณฺณสาโม’’ติ นามํ กริํสุฯ ปาริกาย ผลาผลตฺถาย วนํ คตกาเล ปพฺพตนฺตเร กินฺนริโย ธาติกิจฺจํ กริํสุฯ เต อุโภปิ โพธิสตฺตํ นฺหาเปตฺวา ปณฺณสา ลายํ นิปชฺชาเปตฺวา ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ คจฺฉนฺติฯ ตสฺมิํ ขเณ กินฺนรา กุมารํ คเหตฺวา คิริ กนฺทราทีสุ นฺหาเปตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อารุยฺห นานาปุเปฺผหิ อลงฺกริตฺวา หริตาลมโนสิลาทีนิ สิลายํ ฆํสิตฺวา นลาเฏ ติลเก กตฺวา ปุน อาเนตฺวา ปณฺณสาลายํ นิปชฺชาเปสุํฯ ปาริกาปิ อา คนฺตฺวา ปุตฺตํ ถญฺญํ ปาเยสิฯ ตํ อปรภาเค วฑฺฒิตฺวา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกมฺปิ อนุรกฺขนฺตา มา ตาปิตโร ปณฺณสาลายํ นิสีทาเปตฺวา สยเมว วนมูลผลาผลตฺถาย วนํ คจฺฉนฺติฯ มหาสโตฺต ‘‘มม มาตาปิตูนํ กทาจิ โกจิเทว อนฺตราโย ภเวยฺยา’’ติ จิเนฺตตฺวา เตสํ คตมคฺคํ สลฺลเกฺขสิฯ

อเถกทิวสํ เตสํ วนมูลผลาผลํ อาทาย สายนฺหสมเย นิวตฺตนฺตานํ อสฺสมปทโต อวิทูเร มหาเมโฆ อุฎฺฐหิฯ เต เอกํ รุกฺขมูลํ ปวิสิตฺวา วมฺมิกมตฺถเก อฏฺฐํสุฯ ตสฺส จ อพฺภนฺตเร อาสี วิโส อตฺถิฯ เตสํ สรีรโต เสทคนฺธมิสฺสกํ อุทกํ โอตริตฺวา ตสฺส นาสาปุฏํ ปาวิสิฯ โส กุชฺฌิตฺวา นาสาวาเตน ปหริฯ เทฺวปิ อนฺธา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ น ปสฺสิํสุฯ ทุกูลปณฺฑิโต ปาริกํ อาม เนฺตตฺวา ‘‘ปาริเก มม จกฺขูนิ ปริหีนานิ, อหํ ตํ น ปสฺสามี’’ติ อาหฯ สาปิ ตเถว อาหฯ เต ‘‘นตฺถิ โน อิทานิ ชีวิต’’นฺติ มคฺคํ อปสฺสนฺตา ปริเทวมานา อฏฺฐํสุฯ ‘‘กึ ปน เตสํ ปุพฺ พกมฺม’’นฺติ? เต กิร ปุเพฺพ เวชฺชกุเล อเหสุํฯ อถ โส เวโชฺช เอกสฺส มหาธนสฺส ปุริสสฺส อกฺขิ โรคํ ปฏิชคฺคิฯ โส ตสฺส กิญฺจิ ธนํ น อทาสิฯ อถ เวโชฺช กุชฺฌิตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ภริยาย อาโรเจตฺวา ‘‘ภเทฺท, อหํ ตสฺส อกฺขิโรคํ ปฏิชคฺคามิ, อิทานิ มยฺหํ ธนํ น เทติ, กึ กโร มา’’ติ อาห ฯ สาปิ กุชฺฌิตฺวา ‘‘น โน ตสฺส สนฺตเกนโตฺถ, เภสชฺชํ ตสฺส เอกโยคํ ทตฺวา อกฺขี นิ กาณานิ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตถา อกาสิฯ โส นจิรเสฺสว อโนฺธ โหติฯ เตสํ อุภินฺนมฺปิ อิมินา กเมฺมน จกฺขูนิ อนฺธานิ ชายิํสุฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘มม มาตาปิตโร อเญฺญสุ ทิวเสสุ อิมาย เวลาย อาคจฺฉนฺติ, อิทานิ เตสํ ปวตฺตึ น ชานามิ, ปฏิมคฺคํ คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มคฺคํ คนฺตฺวา สทฺทมกาสิฯ เต ตสฺส สทฺทํ สญฺชานิตฺวา ปฏิสทฺทํ กริตฺวา ปุตฺตสิเนเหน ‘‘ตาต สุวณฺณสาม, อิธ ปริปโนฺถ อตฺถิ, มา อา คมี’’ติ วทิํสุฯ อถ เนสํ ‘‘เตน หิ อิมํ ลฏฺฐิโกฏึ คเหตฺวา มม สนฺติกํ เอถา’’ติ ทีฆลฏฺฐึ อทาสิฯ เต ลฏฺฐิโกฏึ คเหตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคมิํสุฯ อถ เน ‘‘เกน การเณน โว จกฺขูนิ วินฏฺฐานี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ มาตาปิตโร อาหํสุ ‘‘ตาต, มยํ เทเว วสฺสเนฺต อิธ รุกฺขมูเล วมฺมิกมตฺถเก ฐิตา, เตน การเณนา’’ติฯ โส มาตาปิตูนํ กถํ สุตฺวาว อญฺญาสิ ‘‘ตตฺถ อาสีวิเสน ภวิตพฺพํ, เตน กุเทฺ ธน นาสาวาโต วิสฺสโฏฺฐ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส มาตาปิตโร ทิสฺวา โรทิ เจว หสิ จฯ อถ นํ เต ปุจฺฉิํ สุ ‘‘กสฺมา, ตาต, โรทสิ เจว หสสิ จา’’ติ? อมฺมตาตา, ‘‘ตุมฺหากํ ทหรกาเลเยว เอวํ จกฺขูนิ วิน ฏฺฐานี’’ติ โรทิํ, ‘‘อิทานิ ปฏิชคฺคิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ หสิํฯ อมฺมตาตา, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, อหํ โว ปฏิชคฺคิสฺสามีติฯ

โส มาตาปิตโร อสฺสาเสตฺวา อสฺสมปทํ อาเนตฺวา เตสํ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ จงฺกเม ปณฺณสาลายํ วจฺจฏฺฐาเน ปสฺสาวฏฺฐาเน จาติ สพฺพฏฺฐาเนสุ รชฺชุเก พนฺธิ, ตโต ปฏฺฐาย เต อสฺสมปเท ฐเปตฺวา สยํ วนมูลผลาทีนิ อาหริตฺวา ปณฺณสาลายํ ฐเปตฺวา ปาโตว เตสํ วสนฏฺฐานํ สมฺมชฺชิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ฆฏํ อาทาย มิคสมฺมตานทึ คนฺตฺวา ปานียปริโภชนียํ อาหริตฺวา อุปฏฺฐาเปติ, ทนฺตกฏฺฐมุโขทกาทีนิ ทตฺวา มธุรผลาผลํ เทติ, เตหิ ภุญฺชิตฺวา มุเข วิกฺขาลิเต สยํ ขาทิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา มิคคณปริวุโต ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ ปาวิสิฯ ปพฺพตปาเท กินฺนรปริวาโร ผลาผลํ คเหตฺวา สายนฺหสมเย อาคนฺตฺวา ฆเฏน อุทกํ อาหริตฺวา อุโณฺหทเกน เตสํ ยถารุจิ นฺหาปนํ ปาทโธวนํ วา กตฺวา องฺคารกปลฺลํ อุปเนตฺวา หตฺถปาเท เสเทตฺวา เตสํ นิสินฺนานํ ผลาผลํ ทตฺวา ขาทาเปตฺวา ปริโยสาเน สยํ ขาทิตฺวา เสสกํ ฐเปสิฯ อิมินา นิยาเมเนว มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิฯ

ตสฺมึ สมเย พาราณสิยํ ปีฬิยกฺโข นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ โส มิคมํสโลเภน มาตรํ รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มิเค วธิตฺวา มํสํ ขาทนฺโต มิคสมฺมตานทึ ปตฺวา อนุปุพฺเพน สามสฺส ปานียคฺคหณติตฺถํ สมฺปตฺโต มิคปทวลญฺชํ ทิสฺวา มณิวณฺณาหิ สาขาหิ โกฏฺฐกํ กตฺวา ธนุํ อาทาย วิสปีตํ สรํ สนฺนหิตฺวา นิลีโนว อจฺฉิฯ มหาสตฺโตปิ สายนฺหสมเย ผลาผลํ อาหริตฺวา อสฺสมปเท ฐเปตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ‘‘ปานียํ อาหริสฺสามี’’ติ ฆฏํ คเหตฺวา มิคคณปริวุโต เทฺวปิ มิเค เอกโต กตฺวา เตสํ ปิฏฺฐิยํ ปานียฆฏํ ฐเปตฺวา หตฺเถน คเหตฺวา นทีติตฺถํ อคมาสิฯ ราชา โกฏฺฐเก ฐิโตว ตํ ตถา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยา เอตฺตกํ กาลํ เอวํ วิจรเนฺตนปิ มนุโสฺส นาม น ทิฏฺฐปุโพฺพ, เทโว นุ โข เอส นาโค นุ โข, สเจ ปนาหํ เอตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิฯ เทโว เจ ภวิสฺสติ, อากาสํ อุปฺปติสฺสติฯ นาโค เจ, ภูมิยํ ปวิสิสฺสติฯ น โข ปนาหํ สพฺพกาลํ หิมวเนฺตเยว วิจริสฺสามิ, พาราณสึ คมิสฺสามิฯ ตตฺร มํ ปุจฺฉิสฺสนฺติ ‘อปิ นุ โข เต, มหาราช, หิมวเนฺต วสเนฺตน กิญฺจิ อจฺฉริยํ ทิฏฺฐปุพฺพ’นฺติ? ตตฺราหํ ‘เอวรูโป เม สโตฺต ทิฏฺฐปุโพฺพ’ติ วกฺขามิฯ ‘โก นาเมโส’ติ วุเตฺต สเจ ‘น ชานามี’ติ วกฺขามิ , อถ ครหิสฺสนฺติ มํ, ตสฺมา เอตํ วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ

อถ เตสุ มิเคสุ ปฐมเมว โอตริตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา อุตฺติเณฺณสุ โพธิสโตฺต อุคฺคหิตวโตฺต มหาเถโร วิย สณิกํ โอตริตฺวา ปสฺสทฺธทรโถ ปจฺจุตฺตริตฺวา รตฺตวากจีรํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อชินจมฺมํ อํเส กตฺวา ปานียฆฏํ อุกฺขิปิตฺวา อุทกํ ปุญฺฉิตฺวา วามอํสกูเฏ ฐเปสิฯ ตสฺมึ กาเล ‘‘อิทานิ วิชฺฌิตุํ สมโย’’ติ ราชา วิสปีตํ สรํ อุกฺขิปิตฺวา มหาสตฺตํ ทกฺขิณปเสฺส วิชฺฌิ, สโร วามปเสฺสน นิกฺขมิฯ ตสฺส วิทฺธภาวํ ญตฺวา มิคคณา ภีตา ปลายึสุฯ สุวณฺณสามปณฺฑิโต ปน วิโทฺธปิ ปานียฆฏํ ยถา วา ตถา วา อนวสุมฺภิตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สณิกํ โอตาเรตฺวา วาลุกํ วิยูหิตฺวา ฐเปตฺวา ทิสํ ววตฺถเปตฺวา มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานทิสาภาเคน สีสํ กตฺวา รชตปฏฺฏวณฺณาย วาลุกาย สุวณฺณปฏิมา วิย นิปชฺชิตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อิมสฺมึ หิมวนฺตปฺปเทเส มม เวรี นาม นตฺถิ, มยฺหํ มาตาปิตูนญฺจ เวรี นาม นตฺถี’’ติ มุเขน โลหิตํ ฉเฑฺฑตฺวา ราชานํ อทิสฺวาว ปฐมํ คาถมาห –

๒๙๖. ‘‘โก นุ มํ อุสุนา วิชฺฌิ, ปมตฺตํ อุทหารกํ;
ขตฺติโย พฺราหฺมโณ เวโสฺส, โก มํ วิทฺธา นิลียสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปมตฺต**นฺติ เมตฺตาภาวนาย อนุปฏฺฐิตสตึฯ อิทญฺหิ โส สนฺธาย ตสฺมึ ขเณ อตฺตานํ ปมตฺตํ นาม อกาสิฯ **วิทฺธา**ติ วิชฺฌิตฺวาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน อตฺตโน สรีรมํสสฺส อภกฺขสมฺมตภาวํ ทเสฺสตุํ ทุติยํ คาถมาห –

๒๙๗.‘‘ปุน เม มํสานิ ขชฺชานิ, จเมฺมนโตฺถ น วิชฺชติ;
อถ เกน นุ วเณฺณน, วิเทฺธยฺยํ มํ อมญฺญถา’’ติฯ

ทุติยคาถํ วตฺวา ตเมว นามาทิวเสน ปุจฺฉโนฺต อาห –

๒๙๘.‘‘โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มยํ;
ปุโฎฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กึ มํ วิทฺธา นิลียสี’’ติฯ

ตตฺถ **อมญฺญถา**ติ อยํ ปุริโส เกน การเณน มํ วิชฺฌิตพฺพนฺติ อมญฺญิตฺถาติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อยํ มยา วิสปีเตน สเลฺลน วิชฺฌิตฺวา ปาติโตปิ เนว มํ อโกฺกสติ น ปริภาสติ, มม หทยํ สมฺพาหโนฺต วิย ปิยวจเนน สมุทาจรติ, คจฺฉิสฺสามิสฺส สนฺติก’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก ฐิโตว เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๙๙.‘‘ราชาหมสฺมิ กาสีนํ, ปีฬิยโกฺขติ มํ วิทู;
โลภา รฎฺฐํ ปหิตฺวาน, มิคเมสํ จรามหํฯ

๓๐๐.‘‘อิสฺสเตฺถ จสฺมิ กุสโล, ทฬฺหธโมฺมติ วิสฺสุโต;
นาโคปิ เม น มุเจฺจยฺย, อาคโต อุสุปาตน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ราชาหมสฺมี**ติ เอวํ กิรสฺส วิตโกฺก อโหสิ ‘‘เทวาปิ นาคาปิ มนุสฺสภาสาย กเถนฺติเยว, อหเมตํ เทโวติ วา นาโคติ วา มนุโสฺสติ วา น ชานามิฯ สเจ กุเชฺฌยฺย, นาเสยฺย มํ, ‘ราชา’ติ วุเตฺต ปน อภายโนฺต นาม นตฺถี’’ติฯ ตสฺมา อตฺตโน ราชภาวํ ชานาเปตุํ ปฐมํ ‘‘ราชาหมสฺมี’’ติ อาหฯ **โลภา**ติ มิคมํสโลเภนฯ **มิคเมสน**ฺติ มิคํ เอสโนฺตฯ **จรามห**นฺติ จรามิ อหํฯ ทุติยํ คาถํ ปน อตฺตโน พลํ ทีเปตุกาโม เอวมาหฯ ตตฺถ **อิสฺสเตฺถ**ติ ธนุสิเปฺปฯ **ทฬฺหธโมฺม**ติ ทฬฺหธนุํ สหสฺสตฺถามธนุํ โอโรเปตุญฺจ อาโรเปตุญฺจ สมโตฺถฯ

อิติ ราชา อตฺตโน พลํ วเณฺณตฺวา ตสฺส นามโคตฺตํ ปุจฺฉโนฺต อาห –

๓๐๑.‘‘โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มยํ;
ปิตุโน อตฺตโน จาปิ, นามโคตฺตํ ปเวทยา’’ติฯ

ตตฺถ **ปเวทยา**ติ กถยฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ ‘เทวนาคกินฺนรขตฺติยาทีสุ อญฺญตโรหมสฺมี’ติ กเถยฺยํ, สทฺทเหยฺยว เอส, สจฺจเมว ปนสฺส กเถตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห –

๓๐๒.‘‘เนสาทปุโตฺต ภทฺทเนฺต, สาโม อิติ มํ ญาตโย;
อามนฺตยิํสุ ชีวนฺตํ, สฺวเชฺชวาหํ คโต สเยฯ

๓๐๓.‘‘วิโทฺธสฺมิ ปุถุสเลฺลน, สวิเสน ยถา มิโค;
สกมฺหิ โลหิเต ราช, ปสฺส เสมิ ปริปฺลุโตฯ

๓๐๔.‘‘ปฎิวามคตํ สลฺลํ, ปสฺส ธิมฺหามิ โลหิตํ;

อาตุโร ตฺยานุปุจฺฉามิ, กึ มํ วิทฺธา นิลียสิฯ

๓๐๕. ‘‘อชินมฺหิ หญฺญเต ทีปิ, นาโค ทเนฺตหิ หญฺญเต;
อถ เกน นุ วเณฺณน, วิเทฺธยฺยํ มํ อมญฺญถา’’ติฯ

ตตฺถ **ชีวนฺต**นฺติ มํ อิโต ปุเพฺพ ชีวมานํ ‘‘เอหิ สาม, ยาหิ สามา’’ติ ญาตโย อามนฺตยึสุฯ **สฺวเชฺชวาหํ คโต**ติ โส อหํ อเชฺช เอวํ คโต มรณมุเข สมฺปโตฺต, ปวิโฎฺฐติ อโตฺถ ฯ **สเย**ติ สยามิฯ **ปริปฺลุโต**ติ นิมุโคฺคฯ **ปฎิวามคต**นฺติ ทกฺขิณปเสฺสน ปวิสิตฺวา วามปเสฺสน นิคฺคตนฺติ อโตฺถฯ **ปสฺสา**ติ โอโลเกหิ มํฯ **ธิมฺหามี**ติ นิฎฺฐุภามิ, อิทํ โส สตึ ปจฺจุปฎฺฐาเปตฺวา อวิกมฺปมาโนว โลหิตํ มุเขน ฉเฑฺฑตฺวา อาหฯ **อาตุโร ตฺยานุปุจฺฉามี’’**ติ พาฬฺหคิลาโน หุตฺวา อหํ ตํ อนุปุจฺฉามิฯ **นิลียสี**ติ เอตสฺมึ วนคุเมฺพ นิลีโน อจฺฉสิฯ วิเทฺธยฺยนฺติ วิชฺฌิตพฺพํฯ **อมญฺญถา**ติ อมญฺญิตฺถฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ยถาภูตํ อนาจิกฺขิตฺวา มุสาวาทํ กเถโนฺต อาห –

๓๐๖. ‘‘มิโค อุปฎฺฐิโต อาสิ, อาคโต อุสุปาตนํ;
ตํ ทิสฺวา อุพฺพิชี สาม, เตน โกโธ มมาวิสี’’ติฯ

ตตฺถ **อาวิสี**ติ อโชฺฌตฺถริฯ เตน การเณน เม โกโธ อุปฺปโนฺนติ ทีเปติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘กึ วเทสิ, มหาราช, อิมสฺมึ หิมวเนฺต มํ ทิสฺวา ปลายนมิโค นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อาห –

๓๐๗. ‘‘ยโต สรามิ อตฺตานํ, ยโต ปโตฺตสฺมิ วิญฺญุตํ;
น มํ มิคา อุตฺตสนฺติ, อรเญฺญ สาปทานิปิฯ

๓๐๘. ‘‘ยโต นิธึ ปริหรึ, ยโต ปโตฺตสฺมิ โยพฺพนํ;
น มํ มิคา อุตฺตสนฺติ, อรเญฺญ สาปทานิปิฯ

๓๐๙. ‘‘ภีรู กิมฺปุริสา ราช, ปพฺพเต คนฺธมาทเน;
สโมฺมทมานา คจฺฉาม, ปพฺพตานิ วนานิ จฯ

๓๑๐. ‘‘น มํ มิคา อุตฺตสนฺติ, อรเญฺญ สาปทานิปิ;
อถ เกน นุ วเณฺณน, อุตฺราสนฺติ มิคา มม’’นฺติฯ

ตตฺถ **น มํ มิคา**ติ โภ มหาราช, ยโต กาลโต ปฎฺฐาย อหํ อตฺตานํ สรามิ, ยโต กาลโต ปฎฺฐาย อหํ วิญฺญุภาวํ ปโตฺต อสฺมิ ภวามิ, ตโต กาลโต ปฎฺฐาย มํ ทิสฺวา มิคา นาม น อุตฺตสนฺติฯ **สาปทานิปี**ติ วาฬมิคาปิฯ **ยโต นิธิ**นฺติ ยโต กาลโต ปฎฺฐาย อหํ วากจีรํ ปริหรึฯ **ภีรู กิมฺปุริสา**ติ มหาราช, มิคา ตาว ติฎฺฐนฺตุ, กิมฺปุริสา นาม อติภีรุกา โหนฺติฯ เย อิมสฺมึ คนฺธมาทนปพฺพเต วิหรนฺติ, เตปิ มํ ทิสฺวา น อุตฺตสนฺติ, อถ โข มยํ อญฺญมญฺญํ สโมฺมทมานา คจฺฉามฯ **อุตฺราสนฺติ มิคา มม**นฺติ มมํ ทิสฺวา มิคา อุตฺราเสยฺยุํ, เกน การเณน ตฺวํ มํ สทฺทหาเปสฺสสีติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘มยา อิมํ นิรปราธํ วิชฺฌิตฺวา มุสาวาโท กถิโต, สจฺจเมว กถยิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๓๑๑. ‘‘น ตํ ตส มิโค สาม, กึ ตาหํ อลิกํ ภเณ;
โกธโลภาภิภูตาหํ, อุสุํ เต ตํ อวสฺสชิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **น ตํ ตสา**ติ น ตํ ทิสฺวา มิโค ตส, น ภีโตติ อโตฺถฯ **กึ ตาห**นฺติ กึ เต เอวํ กลฺยาณทสฺสนสฺส สนฺติเก อหํ อลิกํ ภณิสฺสามิ ฯ **โกธโลภาภิภูตาห**นฺติ โกเธน จ โลเภน จ อภิภูโต หุตฺวา อหํฯ โส หิ ปฐมเมว มิเคสุ อุปฺปเนฺนน โกเธน ‘‘มิเค วิชฺฌิสฺสามี’’ติ ธนุํ อาโรเปตฺวา ฐิโต ปจฺฉา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส เทวตาทีสุ อญฺญตรภาวํ อชานโนฺต ‘‘ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ โลภํ อุปฺปาเทสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘นายํ สุวณฺณสาโม อิมสฺมึ อรเญฺญ เอกโกว วสิสฺสติ, ญาตเกหิปิสฺส ภวิตพฺพํ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๓๑๒. ‘‘กุโต นุ สาม อาคมฺม, กสฺส วา ปหิโต ตุวํ;
‘อุทหาโร นทึ คจฺฉ’, อาคโต มิคสมฺมต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สามา**ติ มหาสตฺตํ อาลปติฯ **อาคมฺมา**ติ กุโต เทสา อิมํ วนํ อาคมิตฺวา ‘‘อมฺหากํ อุทหาโร อุทกํ อาหริตุํ นทึ คจฺฉา’’ติ **กสฺส วา ปหิโต**เกน ปุคฺคเลน เปสิโต หุตฺวา ตุวํ อิมํ มิคสมฺมตํ อาคโตติ อโตฺถฯ

โส ตสฺส กถํ สุตฺวา มหนฺตํ ทุกฺขเวทนํ อธิวาเสตฺวา มุเขน โลหิตํ ฉเฑฺฑตฺวา คาถมาห –

๓๑๓. ‘‘อนฺธา มาตาปิตา มยฺหํ, เต ภรามิ พฺรหาวเน;
เตสาหํ อุทกาหาโร, อาคโต มิคสมฺมต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภรามี**ติ มูลผลาทีนิ อาหริตฺวา โปเสมิฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต มาตาปิตโร อารพฺภ วิลปโนฺต อาห –

๓๑๔. ‘‘อตฺถิ เนสํ อุสามตฺตํ, อถ สาหสฺส ชีวิตํ;
อุทกสฺส อลาเภน, มเญฺญ อนฺธา มริสฺสเรฯ

๓๑๕. ‘‘น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ลพฺภา หิ ปุมฺนา อิทํ;
ยญฺจ อมฺมํ น ปสฺสามิ, ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโตฯ

๓๑๖. ‘‘น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ลพฺภา หิ ปุมฺนา อิทํ;
ยญฺจ ตาตํ น ปสฺสามิ, ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโตฯ

๓๑๗. ‘‘สา นูน กปณา อมฺมา, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
อฑฺฒรเตฺตว รเตฺต วา, นทีว อวสุจฺจฉติฯ

๓๑๘. ‘‘โส นูน กปโณ ตาโต, จิรรตฺตาย รุจฺฉติ;
อฑฺฒรเตฺตว รเตฺต วา, นทีว อวสุจฺจฉติฯ

๓๑๙. ‘‘อุฏฺฐานปาทจริยาย, ปาทสมฺพาหนสฺส จ;
สาม ตาตวิลปนฺตา, หิณฺฑิสฺสนฺติ พฺรหาวเนฯ

๓๒๐อิทมฺปิ ทุติยํ สลฺลํ, กเมฺปติ หทยํ มมํ;
ยญฺจ อเนฺธ น ปสฺสามิ, มเญฺญ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุสามตฺต**นฺติ โภชนมตฺตํฯ **‘‘อุสา’’**ติ หิ โภชนสฺส นามํ ตสฺส จ อตฺถิตายฯ **สาหสฺส ชีวิต**นฺติ ฉทิวสมตฺตํ ชีวิตนฺติ อโตฺถฯ อิทํ อาหริตฺวา ฐปิตํ ผลาผลํ สนฺธายาห ฯ อถ วา **อุสา**ติ อุสฺมาฯ เตเนตํ ทเสฺสติ – เตสํ สรีเร อุสฺมามตฺตํ อตฺถิ, อถ มยา อาภเตน ผลาผเลน สาหสฺส ชีวิตํ อตฺถีติฯ **มริสฺสเร**ติ มริสฺสนฺตีติ มญฺญามิฯ **ปุมุนา**ติ ปุริเสน, เอวรูปญฺหิ ทุกฺขํ ปุริเสน ลภิตพฺพเมวาติ อโตฺถฯ **จิรรตฺตาย รุจฺฉตี**ติ จิรรตฺตํ โรทิสฺสติฯ **อฑฺฒรเตฺต วา**ติ มชฺฌิมรเตฺต วาฯ **รเตฺต วา**ติ ปจฺฉิมรเตฺต วาฯ **อวสุจฺฉตี**ติ กุนฺนที วิย สุสฺสิสฺสตีติ อโตฺถฯ **อุฎฺฐานปาทจริยายา**ติ มหาราช, อหํ รตฺติมฺปิ ทิวาปิ เทฺว ตโย วาเร อุฎฺฐาย อตฺตโน อุฎฺฐานวีริเยน เตสํ ปาทจริยํ กโรมิ, หตฺถปาเท สมฺพาหามิ, อิทานิ มํ อทิสฺวา มมตฺถาย เต ปริหีนจกฺขุกา ‘‘สามตาตา’’ติ วิลปนฺตา กณฺฎเกหิ วิชฺฌิยมานา วิย อิมสฺมิํ วนปฺปเทเส **หิณฺฑิสฺสนฺติ** วิจริสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **ทุติยํ สลฺล**นฺติ ปฐมวิทฺธวิสปีตสลฺลโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน ทุกฺขตรํ อิทํ ทุติยํ เตสํ อทสฺสนโสกสลฺลํฯ

ราชา ตสฺส วิลาปํ สุตฺวา ‘‘อยํ อจฺจนฺตํ พฺรหฺมจารี ธเมฺม ฐิโต มาตาปิตโร ภรติ, อิทานิ เอวํ ทุกฺขปฺปโตฺตปิ เตสํเยว วิลปติ, เอวํ คุณสมฺปเนฺน นาม มยา อปราโธ กโต, กถํ นุ โข อิมํ สมสฺสาเสยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘นิรเย ปจฺจนกาเล รชฺชํ กิํ กริสฺสติ, อิมินา ปฎิชคฺคิตนิยาเมเนวสฺส มาตาปิตโร ปฎิชคฺคิสฺสามิ, อิมสฺส มรณมฺปิ อมรณํ วิย ภวิสฺสตี’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา อาห –

๓๒๑.‘‘มา พาฬฺหํ ปริเทเวสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสํ เต พฺรหาวเนฯ

๓๒๒.‘‘อิสฺสเตฺถ จสฺมิ กุสโล, ทฬฺหธโมฺมติ วิสฺสุโต;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสํ เต พฺรหาวเนฯ

๓๒๓.‘‘มิคานํ วิฆาสมเนฺวสํ, วนมูลผลานิ จ;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสํ เต พฺรหาวเนฯ

๓๒๔.‘‘กตมํ ตํ วนํ สาม, ยตฺถ มาตาปิตา ตว;
อหํ เต ตถา ภริสฺสํ, ยถา เต อภรี ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภริสฺสํ เต**ติ เต ตว มาตาปิตโร ภริสฺสามิฯ **มิคาน**นฺติ สีหาทีนํ มิคานํ วิฆาสํ อเนฺวสโนฺตฯ อิทํ โส ‘‘อิสฺสเตฺถ จสฺมิ กุสโลติ ถูลถูเล มิเค วธิตฺวา มธุรมํเสน ตว มาตาปิตโร ภริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘มา, มหาราช, อเมฺห นิสฺสาย ปาณวธํ กรี’’ติ วุเตฺต เอวมาหฯ **ยถา เต**ติ ยถา ตฺวํ เต อภริ, ตเถวาหมฺปิ ภริสฺสามีติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘สาธุ, มหาราช, เตน หิ เม มาตาปิตโร ภรสฺสู’’ติ วตฺวา มคฺคํ อาจิกฺขโนฺต อาห –

๓๒๕.‘‘อยํ เอกปที ราช, โยยํ อุสฺสีสเก มม;
อิโต คนฺตฺวา อฑฺฒโกสํ, ตตฺถ เนสํ อคารกํ;
ยตฺถ มาตาปิตา มยฺหํ, เต ภรสฺสุ อิโต คโต’’ติฯ

ตตฺถ **เอกปที**ติ เอกปทมโคฺคฯ **อุสฺสีสเก**ติ โย เอส มม มตฺถกฏฺฐาเนฯ **อฑฺฒโกส**นฺติ อฑฺฒโกสนฺตเรฯ

เอวํ โส ตสฺส มคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา มาตาปิตูสุ พลวสิเนเหน ตถารูปํ เวทนํ อธิวาเสตฺวา เตสํ ภรณตฺถาย อญฺชลึ ปคฺคยฺห ยาจโนฺต ปุน เอวมาห –

๓๒๖. ‘‘นโม เต กาสิราชตฺถุ, นโม เต กาสิวฑฺฒน;
อนฺธา มาตาปิตา มยฺหํ, เต ภรสฺสุ พฺรหาวเนฯ

๓๒๗. ‘‘อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ, กาสิราช นมตฺถุ เต;
มาตรํ ปิตรํ มยฺหํ, วุโตฺต วชฺชาสิ วนฺทน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วุโตฺต วชฺชาสี**ติ ‘‘ปุโตฺต โว สุวณฺณสาโม นทีตีเรวิสปีเตน สเลฺลน วิโทฺธ รชตปฏฺฏสทิเส วาลุกาปุลิเน ทกฺขิณปเสฺสน นิปโนฺน อญฺชลึ ปคฺคยฺห ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทตี’’ติ เอวํ มหาราช, มยา วุโตฺต หุตฺวา มาตาปิตูนํ เม วนฺทนํ วเทยฺยาสีติ อโตฺถฯ

ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหาสโตฺตปิ มาตาปิตูนํ วนฺทนํ เปเสตฺวา วิสญฺญิตํ ปาปุณิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๒๘. ‘‘อิทํ วตฺวาน โส สาโม, ยุวา กลฺยาณทสฺสโน;
มุจฺฉิโต วิสเวเคน, วิสญฺญี สมปชฺชถา’’ติฯ

ตตฺถ **สมปชฺชถา**ติ วิสญฺญี ชาโตฯ

โส หิ เหฏฺฐา เอตฺตกํ กเถโนฺต นิรสฺสาโส วิย อโหสิฯ อิทานิ ปนสฺส วิสเวเคน มทฺทิตา ภวงฺคจิตฺตสนฺตติ หทยรูปํ นิสฺสาย ปวตฺติ, กถา ปจฺฉิชฺชิ, มุขํ ปิหิตํ, อกฺขีนิ นิมีลิตานิ, หตฺถปาทา ถทฺธภาวํ ปตฺตา, สกลสรีรํ โลหิเตน มกฺขิตํฯ ราชา ‘‘อยํ อิทาเนว มยา สทฺธิํ กเถสิ, กิํ นุ โข’’ติ ตสฺส อสฺสาสปสฺสาเส อุปธาเรสิฯ เต ปน นิรุทฺธา, สรีรํ ถทฺธํ ชาตํฯ โส ตํ ทิสฺวา ‘‘นิรุโทฺธ ทานิ สาโม’’ติ โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อุโภ หเตฺถ มตฺถเก ฐเปตฺวา มหาสเทฺทน ปริเทวิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๒๙. ‘‘ส ราชา ปริเทเวสิ, พหุํ การุญฺญสญฺหิตํ;
อชรามโรหํ อาสิํ, อเชฺชตํ ญามิ โน ปุเร;
สามํ กาลงฺกตํ ทิสฺวา, นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโมฯ

๓๓๐. ‘‘ยสฺสุ มํ ปฏิมเนฺตติ, สวิเสน สมปฺปิโต;
สฺวชฺช เอวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสติฯ

๓๓๑. ‘‘นิรยํ นูน คจฺฉามิ, เอตฺถ เม นตฺถิ สํสโย;
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ, จิรรตฺตาย กิพฺพิสํฯ

๓๓๒. ‘‘ภวนฺติ ตสฺส วตฺตาโร, คาเม กิพฺพิสการโก;
อรเญฺญ นิมฺมนุสฺสมฺหิ, โก มํ วตฺตุมรหติฯ

๓๓๓. ‘‘สารยนฺติ หิ กมฺมานิ, คาเม สํคจฺฉ มาณวา;
อรเญฺญ นิมฺมนุสฺสมฺหิ, โก นุ มํ สารยิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อาสิ**นฺติ อหํ เอตฺตกํ กาลํ อชรามโรมฺหีติ สญฺญี อโหสึฯ **อเชฺชต**นฺติ อชฺช อหํ อิมํ สามํ กาลกตํ ทิสฺวา มมเญฺจว อเญฺญสญฺจ นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโมติ ตํ มจฺจุสฺส อาคมนํ อชฺช ชานามิ, อิโต ปุเพฺพ น ชานามีติ วิลปติฯ **สฺวชฺช เอวํ คเต กาเล**ติ โย สวิเสน สเลฺลน สมปฺปิโต อิทาเนว มํ ปฏิมเนฺตติ, โส อชฺช เอวํ คเต กาเล เอวํ มรณกาเล สมฺปเตฺต กิญฺจิ อปฺปมตฺตกมฺปิ น ภาสติฯ **ตทา หี**ติ ตสฺมึ ขเณ สามํ วิชฺฌเนฺตน มยา ปาปํ กตํฯ **จิรรตฺตาย กิพฺพิส**นฺติ ตํ ปน จิรรตฺตํ วิปจฺจนสมตฺถํ ทารุณํ ผรุสํฯ

ตสฺสาติ ตสฺส เอวรูปํ ปาปกมฺมํ กตฺวา วิจรนฺตสฺสฯ **วตฺตาโร**ติ นินฺทิตาโร ภวนฺติ ‘‘กุหึ คาเม กินฺติ กิพฺพิสการโก’’ติฯ อิมสฺมึ ปน อรเญฺญ นิมฺมนุสฺสมฺหิ โก มํ วตฺตุมรหติ, สเจ หิ ภเวยฺย, วเทยฺยาติ วิลปติฯ **สารยนฺตี**ติ คาเม วา นิคมาทีสุ วา **สํคจฺฉ มาณวา** ตตฺถ ตตฺถ พหู ปุริสา สนฺนิปติตฺวา ‘‘อโมฺภ ปุริสฆาตก, ทารุณํ เต กมฺมํ กตํ, อสุกทณฺฑํ ปโตฺต นาม ตฺว’’นฺติ เอวํ กมฺมานิ สาเรนฺติ โจเทนฺติฯ อิมสฺมึ ปน นิมฺมนุเสฺส อรเญฺญ มํ โก สารยิสฺสตีติ อตฺตานํ โจเทโนฺต วิลปติฯ

ตทา พหุสุนฺทรี นาม เทวธีตา คนฺธมาทนวาสินี มหาสตฺตสฺส สตฺตเม อตฺตภาเว มาตุภูตปุพฺพาฯ สา ปุตฺตสิเนเหน โพธิสตฺตํ นิจฺจํ อาวเชฺชติ, ตํ ทิวสํ ปน ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมานา น ตํ อาวเชฺชติฯ ‘‘เทวสมาคมํ คตา’’ติปิ วทนฺติเยวฯ สา ตสฺส วิสญฺญิภูตกาเล ‘‘กึ นุ โข เม ปุตฺตสฺส ปวตฺตี’’ติ อาวชฺชมานา อทฺทส ‘‘อยํ ปีฬิยโกฺข นาม ราชา มม ปุตฺตํ วิสปีเตน สเลฺลน วิชฺฌิตฺวา มิคสมฺมตานทีตีเร วาลุกาปุลิเน ฆาเตตฺวา มหเนฺตน สเทฺทน ปริเทวติฯ สจาหํ น คมิสฺสามิ, มม ปุโตฺต สุวณฺณสาโม เอเตฺถว มริสฺสติ, รโญฺญปิ หทยํ ผลิสฺสติ, สามสฺส มาตาปิตโรปิ นิราหารา ปานียมฺปิ อลภนฺตา สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติฯ มยิ ปน คตาย ราชา ปานียฆฏํ อาทาย ตสฺส มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คมิสฺสติ, คนฺตฺวา จ ปน ‘‘ปุโตฺต โว มยา หโต’ติ กเถสฺสติฯ เอวญฺจ วตฺวา เตสํ วจนํ สุตฺวา เต ปุตฺตสฺส สนฺติกํ อานยิสฺสติฯ อถ โข เต จ อหญฺจ สจฺจกิริยํ กริสฺสาม, สจฺจพเลน สามสฺส วิสํ วินสฺสิสฺสติฯ เอวํ เม ปุโตฺต ชีวิตํ ลภิสฺสติ, มาตาปิตโร จ จกฺขูนิ ลภิสฺสนฺติ, ราชา จ สามสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นครํ คนฺตฺวา มหาทานํ ทตฺวา สคฺคปรายโณ ภวิสฺสติ, ตสฺมา คจฺฉามหํ ตตฺถา’’ติฯ สา คนฺตฺวา มิคสมฺมตานทีตีเร อทิสฺสมาเนน กาเยน อากาเส ฐตฺวา รญฺญา สทฺธึ กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๓๔. ‘‘สา เทวตา อนฺตรหิตา, ปพฺพเต คนฺธมาทเน;
รโญฺญว อนุกมฺปาย, อิมา คาถา อภาสถฯ

๓๓๕. ‘‘อาคุํ กิร มหาราช, อกริ กมฺมทุกฺกฏํ;
อทูสกา ปิตาปุตฺตา, ตโย เอกูสุนา หตาฯ

๓๓๖. ‘‘เอหิ ตํ อนุสิกฺขามิ, ยถา เต สุคตี สิยา;
ธเมฺมนเนฺธ วเน โปส, มเญฺญหํ สุคตี ตยา’’ติฯ

ตตฺถ **รโญฺญวา**ติ รโญฺญเยวฯ **อาคุํ กิรา**ติ มหาราช, ตฺวํ มหาปราธํ มหาปาปํ อกริฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ ยํ กตํ ทุกฺกฏํ โหติ, ตํ ลามกกมฺมํ อกริฯ **อทูสกา**ติ นิโทฺทสาฯ **ปิตาปุตฺตา**ติ มาตา จ ปิตา จ ปุโตฺต จ อิเม ตโย ชนา เอกอุสุนา หตาฯ ตสฺมิญฺหิ หเต ตปฺปฏิพทฺธา ตสฺส มาตาปิตโรปิ หตาว โหนฺติฯ **อนุสิกฺขามี**ติ สิกฺขาเปมิ อนุสาสามิฯ **โปสา**ติ สามสฺส ฐาเน ฐตฺวา สิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สาโม วิย เต อุโภ อเนฺธ โปเสหิฯ **มเญฺญหํ สุคตี ตยา**ติ เอวํ ตยา สุคติเยว คนฺตพฺพา ภวิสฺสตีติ อหํ มญฺญามิฯ

โส เทวตาย วจนํ สุตฺวา ‘‘อหํ กิร ตสฺส มาตาปิตโร โปเสตฺวา สคฺคํ คมิสฺสามี’’ติ สทฺทหิตฺวา ‘‘กึ เม รเชฺชน, เตเยว โปเสสฺสามี’’ติ ทฬฺหํ อธิฏฺฐาย พลวปริเทวํ ปริเทวโนฺต โสกํ ตนุกํ กตฺวา ‘‘สุวณฺณสาโม มโต ภวิสฺสตี’’ติ นานาปุเปฺผหิ ตสฺส สรีรํ ปูเชตฺวา อุทเกน สิญฺจิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา เตน ปูริตํ อุทกฆฏํ อาทาย โทมนสฺสปฺปโตฺต ทกฺขิณทิสาภิมุโข อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๓๗.‘‘ส ราชา ปริเทวิตฺวา, พหุํ การุญฺญสญฺหิตํ;
อุทกกุมฺภมาทาย, ปกฺกามิ ทกฺขิณามุโข’’ติฯ

ปกติยาปิ มหาถาโม ราชา ปานียฆฏํ อาทาย คจฺฉโนฺต อสฺสมปทํ โกเฏฺฏโนฺต วิย ปวิสิตฺวา ทุกูลปณฺฑิตสฺส ปณฺณสาลาทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ ทุกูลปณฺฑิโต อโนฺต นิสิโนฺนว ตสฺส ปทสทฺทํ สุตฺวา ‘‘นายํ สามสฺส ปทสโทฺท, กสฺส นุ โข’’ติ ปุจฺฉโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๓๓๘.‘‘กสฺส นุ เอโส ปทสโทฺท, มนุสฺสเสฺสว อาคโต;
เนโส สามสฺส นิโคฺฆโส, โก นุ ตฺวมสิ มาริสฯ

๓๓๙.‘‘สนฺตญฺหิ สาโม วชติ, สนฺตํ ปาทานิ เนยติ;
เนโส สามสฺส นิโคฺฆโส, โก นุ ตฺวมสิ มาริสา’’ติฯ

ตตฺถ **มนุสฺสเสฺสวา**ติ นายํ สีหพฺยคฺฆทีปิยกฺขนาคกินฺนรานํ, อาคจฺฉโต ปน มนุสฺสเสฺสวายํ ปทสโทฺท, เนโส สามสฺสาติฯ **สนฺตํ หี**ติ อุปสมยุตฺตํ เอวฯ **วชตี**ติ จงฺกมติฯ **เนยตี**ติ ปติฎฺฐาเปติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘สจาหํ อตฺตโน ราชภาวํ อกเถตฺวา ‘มยา ตุมฺหากํ ปุโตฺต มาริโต’ติ วกฺขามิ, อิเม กุชฺฌิตฺวา มยา สทฺธึ ผรุสํ กเถสฺสนฺติฯ เอวํ เม เตสุ โกโธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, อถ เน วิเหเฐสฺสามิ, ตํ มม อกุสลํ ภวิสฺสติ, ‘ราชา’ติ ปน วุเตฺต อภายนฺตา นาม นตฺถิ, ตสฺมา ราชภาวํ ตาว กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปานียมาฬเก ปานียฆฏํ ฐเปตฺวา ปณฺณสาลาทฺวาเร ฐตฺวา อาห –

๓๔๐.‘‘ราชาหมสฺมิ กาสีนํ, ปีฬิยโกฺขติ มํ วิทู;
โลภา รฎฺฐํ ปหิตฺวาน, มิคเมสํ จรามหํฯ

๓๔๑.‘‘อิสฺสเตฺถ จสฺมิ กุสโล, ทฬฺหธโมฺมติ วิสฺสุโต;
นาโคปิ เม น มุเจฺจยฺย, อาคโต อุสุปาตน’’นฺติฯ

ทุกูลปณฺฑิโตปิ เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๓๔๒.‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปโตฺต, ยํ อิธตฺถิ ปเวทยฯ

๓๔๓.‘‘ตินฺทุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช ราช วรํ วรํฯ

๓๔๔.‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาราช, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสี’’ติ;

ตสฺสโตฺถ **สตฺติคุมฺพชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๑๕๙ อาทโย) กถิโตฯ อิธ ปน **“คิริคพฺภรา”**ติ มิคสมฺมตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สา หิ นที คิริคพฺภรา นิกฺขนฺตตฺตา ‘‘คิริคพฺภรา’’ เตฺวว ชาตาฯ

เอวํ เตน ปฏิสนฺถาเร กเต ราชา ‘‘ปุโตฺต โว มยา มาริโต’’ติ ปฐมเมว วตฺตุํ อยุตฺตํ, อชานโนฺต วิย กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๓๔๕. ‘‘นาลํ อนฺธา วเน ทฏฺฐุํ, โก นุ โว ผลมาหริ;
อนนฺธเสฺสวยํ สมฺมา, นิวาโป มยฺห ขายตี’’ติฯ

ตตฺถ **นาล**นฺติ ตุเมฺห อนฺธา อิมสฺมิํ วเน กิญฺจิ ทฏฺฐุํ น สมตฺถาฯ **โก นุ โว ผลมาหรี**ติ โก นุ ตุมฺหากํ อิมานิ ผลาผลานิ อาหริฯ **นิวาโป**ติ อยํ สมฺมา นเยน อุปาเยน การเณน กโต ขาทิตพฺพยุตฺตกานํ ปริสุทฺธานํ ผลาผลานํ นิวาโป สนฺนิจโย อนนฺธสฺส วิย มยฺหํ ขายติ ปญฺญายติ อุปฏฺฐาติฯ

ตํ สุตฺวา ทุกูลปณฺฑิโต ‘‘มหาราช, น มยํ ผลาผลานิ อาหราม, ปุโตฺต ปน โน อาหรตี’’ติ ทเสฺสโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๓๔๖. ‘‘ทหโร ยุวา นาติพฺรหา, สาโม กลฺยาณทสฺสโน;
ทีฆสฺส เกสา อสิตา, อโถ สูนคฺคเวลฺลิตาฯ

๓๔๗. ‘‘โส หเว ผลมาหริตฺวา, อิโต อาทาย กมณฺฑลุํ;
นทิํ คโต อุทหาโร, มเญฺญ น ทูรมาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **นาติพฺรหา**ติ นาติทีโฆ นาติรโสฺสฯ **สูนคฺคเวลฺลิตา**ติ สูนสงฺขาตาย มํสโกฏฺฏฐนโปตฺถนิยา อคฺคํ วิย วินตาฯ **กมณฺฑลุ**นฺติ ฆฏํฯ **น ทูรมาคโต**ติ อิทานิ น ทูรํ อาคโต, อาสนฺนฏฺฐานํ อาคโต ภวิสฺสตีติ มญฺญามีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๓๔๘. ‘‘อหํ ตํ อวธิํ สามํ, โย ตุยฺหํ ปริจารโก;
ยํ กุมารํ ปเวเทถ, สามํ กลฺยาณทสฺสนํฯ

๓๔๙. ‘‘ทีฆสฺส เกสา อสิตา, อโถ สูนคฺคเวลฺลิตา;
เตสุ โลหิตลิเตฺตสุ, เสติ สาโม มยา หโต’’ติฯ

ตตฺถ **อวธิ**นฺติ วิสปีเตน สเรน วิชฺฌิตฺวา มาเรสิํฯ **ปเวเทถา**ติ กเถถฯ **เสตี**ติ มิคสมฺมตานทีตีเร วาลุกาปุลิเน สยติฯ

ทุกูลปณฺฑิตสฺส ปน อวิทูเร ปาริกาย ปณฺณสาลา โหติฯ สา ตตฺถ นิสินฺนาว รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ตํ ปวตฺติํ โสตุกามา อตฺตโน ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา รชฺชุกสญฺญาย ทุกูลปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห –

๓๕๐. ‘‘เกน ทุกูล มเนฺตสิ, ‘หโต สาโม’ติ วาทินา;
‘หโต สาโม’ติ สุตฺวาน, หทยํ เม ปเวธติฯ

๓๕๑. ‘‘อสฺสตฺถเสฺสว ตรุณํ, ปวาฬํ มาลุเตริตํ;
‘หโต สาโม’ติ สุตฺวาน, หทยํ เม ปเวธตี’’ติฯ

ตตฺถ **วาทินา**ติ ‘‘มยา สาโม หโต’’ติ วทเนฺตนฯ **ปวาฬ**นฺติ ปลฺลวํฯ **มาลุเตริต**นฺติ วาเตน ปหฏํฯ

ทุกูลปณฺฑิโต โอวทโนฺต อาห –

๓๕๒. ‘‘ปาริเก กาสิราชายํ, โส สามํ มิคสมฺมเต;
โกธสา อุสุนา วิชฺฌิ, ตสฺส มา ปาปมิจฺฉิมฺหา’’ติฯ

ตตฺถ **มิคสมฺมเต**ติ มิคสมฺมตานทีตีเรฯ **โกธสา**ติ มิเคสุ อุปฺปเนฺนน โกเธนฯ **มา ปาปมิจฺฉิมฺหา**ติ ตสฺส มยํ อุโภปิ ปาปํ มา อิจฺฉิมฺหาฯ

ปุน ปาริกา อาห –

๓๕๓. ‘‘กิจฺฉา ลโทฺธ ปิโย ปุโตฺต, โย อเนฺธ อภรี วเน;
ตํ เอกปุตฺตํ ฆาติมฺหิ, กถํ จิตฺตํ น โกปเย’’ติฯ

ตตฺถ **ฆาติมฺหี**ติ ฆาตเกฯ

ทุกูลปณฺฑิโต อาห –

๓๕๔. ‘‘กิจฺฉา ลโทฺธ ปิโย ปุโตฺต, โย อเนฺธ อภรี วเน;
ตํ เอกปุตฺตํ ฆาติมฺหิ, อโกฺกธํ อาหุ ปณฺฑิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อโกฺกธ**นฺติ โกโธ นาม นิรยสํวตฺตนิโก, ตสฺมา ตํ โกธํ อกตฺวา ปุตฺตฆาตกมฺหิ อโกฺกโธ เอว กตฺตโพฺพติ ปณฺฑิตา อาหุ กเถนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา เต อุโภหิ หเตฺถหิ อุรํ ปหริตฺวา มหาสตฺตสฺส คุเณ วเณฺณตฺวา ภุสํ ปริเทวึสุฯ อถ เน ราชา สมสฺสาเสโนฺต อาห –

๓๕๕. ‘‘มา พาฬฺหํ ปริเทเวถ, ‘หโต สาโม’ติ วาทินา;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสามิ พฺรหาวเนฯ

๓๕๖. ‘‘อิสฺสเตฺถ จสฺมิ กุสโล, ทฬฺหธโมฺมติ วิสฺสุโต;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสามิ พฺรหาวเนฯ

๓๕๗. ‘‘มิคานํ วิฆาสมเนฺวสํ, วนมูลผลานิ จ;
อหํ กมฺมกโร หุตฺวา, ภริสฺสามิ พฺรหาวเน’’ติฯ

ตตฺถ **วาทินา**ติ ตุเมฺห ‘‘สาโม หโต’’ติ วทเนฺตน มยา สทฺธิํ ‘‘ตยา โน เอวํ คุณสมฺปโนฺน ปุโตฺต มาริโต, อิทานิ โก อเมฺห ภริสฺสตี’’ติอาทีนิ วตฺวา มา พาฬฺหํ ปริเทวถ, อหํ ตุมฺหากํ กมฺมกโร หุตฺวา สาโม วิย ตุเมฺห ภริสฺสามีติฯ

เอวํ ราชา ‘‘ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, น มยฺหํ รชฺชนโตฺถ, อหํ โว ยาวชีวํ ภริสฺสามี’’ติ เต อสฺสาเสสิฯ เต เตน สทฺธึ สลฺลปนฺตา อาหํสุ –

๓๕๘. ‘‘เนส ธโมฺม มหาราช, เนตํ อเมฺหสุ กปฺปติ;
ราชา ตฺวมสิ อมฺหากํ, ปาเท วนฺทาม เต มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ สภาโว การณํ วาฯ **เนตํ อเมฺหสุ กปฺปตี**ติ เอตํ ตว กมฺมกรณํ อเมฺหสุ น กปฺปติ น โสภติฯ **‘‘ปาเท วนฺทาม เต มย’’**นฺติ อิทํ ปน เต ปพฺพชิตลิเงฺค ฐิตาปิ ปุตฺตโสเกน สมพฺภาหตาย เจว นิหตมานตาย จ วทึสุฯ ‘‘รโญฺญ วิสฺสาสํ อุปฺปาเทตุํ เอวมาหํสู’’ติปิ วทนฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อติวิย ตุสฺสิตฺวา ‘‘อโห อจฺฉริยํ, เอวํ โทสการเก นาม มยิ ผรุสวจนมตฺตมฺปิ นตฺถิ, ปคฺคณฺหนฺติเยว มม’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๓๕๙. ‘‘ธมฺมํ เนสาทา ภณถ, กตา อปจิตี ตยา;
ปิตา ตฺวมสิ อมฺหากํ, มาตา ตฺวมสิ ปาริเก’’ติฯ

ตตฺถ **ตยา**ติ เอเกกํ วทโนฺต เอวมาหฯ **ปิตา**ติ ทุกูลปณฺฑิต, อชฺช ปฏฺฐาย ตฺวํ มยฺหํ ปิตุฏฺฐาเน ติฏฺฐ, อมฺม ปาริเก, ตฺวมฺปิ เม มาตุฏฺฐาเน ติฏฺฐ, อหํ ปน โว ปุตฺตสฺส สามสฺส ฐาเน ฐตฺวา ปาทโธวนาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ กริสฺสามิ, มํ ราชาติ อสลฺลเกฺขตฺวา สาโมติ สลฺลเกฺขถาติฯ

เต อญฺชลึ ปคฺคยฺห วนฺทิตฺวา ‘‘มหาราช, ตว อมฺหากํ กมฺมกรณกิจฺจํ นตฺถิ, อปิจ โข ปน ลฏฺฐิโกฏิยา โน คเหตฺวา อาเนตฺวา สามํ ทเสฺสหี’’ติ ยาจนฺตา คาถาทฺวยมาหํสุ –

๓๖๐. ‘‘นโม เต กาสิราชตฺถุ, นโม เต กาสิวฑฺฒน;
อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหาม, ยาว สามานุปาปยฯ

๓๖๑. ‘‘ตสฺส ปาเท สมชฺชนฺตา, มุขญฺจ ภุชทสฺสนํ;
สํสุมฺภมานา อตฺตานํ, กาลมาคมยามเส’’ติฯ

ตตฺถ **ยาว สามานุปาปยา**ติ ยาว สาโม ยตฺถ, ตตฺถ อเมฺห อนุปาปยฯ **ภุชทสฺสน**นฺติ กลฺยาณทสฺสนํ อภิรูปํฯ **สํสุมฺภมานา**ติ โปเถนฺตาฯ **กาลมาคมยามเส**ติ กาลกิริยํ อาคเมสฺสามฯ

เตสํ เอวํ กเถนฺตานเญฺญว สูริโย อตฺถงฺคโตฯ อถ ราชา ‘‘สจาหํ อิทาเนว อิเม ตตฺถ เนสฺสามิ, ตํ ทิสฺวาว เนสํ หทยํ ผลิสฺสติ, อิติ ติณฺณมฺปิ เอเตสํ มตกาเล อหํ นิรเย อุปฺปชฺชโนฺตเยว นาม, ตสฺมา เตสํ คนฺตุํ น ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตโสฺส คาถาโย อชฺฌภาสิ –

๓๖๒. ‘‘พฺรหา วาฬมิคากิณฺณํ, อากาสนฺตํว ทิสฺสติ;
ยตฺถ สาโม หโต เสติ, จโนฺทว ปติโต ฉมาฯ

๓๖๓. ‘‘พฺรหา วาฬมิคากิณฺณํ, อากาสนฺตํว ทิสฺสติ;
ยตฺถ สาโม หโต เสติ, สูริโยว ปติโต ฉมาฯ

๓๖๔. ‘‘พฺรหา วาฬมิคากิณฺณํ, อากาสนฺตํว ทิสฺสติ;

ยตฺถ สาโม หโต เสติ, ปํสุนา ปติกุนฺถิโตฯ

๓๖๕.‘‘พฺรหา วาฬมิคากิณฺณํ, อากาสนฺตํว ทิสฺสติ;
ยตฺถ สาโม หโต เสติ, อิเธว วสถสฺสเม’’ติฯ

ตตฺถ **พฺรหา**ติ อจฺจุคฺคตํฯ **อากาสนฺตํวา**ติ เอตํ วนํ อากาสสฺส อโนฺต วิย หุตฺวา ทิสฺสติฯ **อถ วา อากาสนฺต**นฺติ อากาสมานํ, ปกาสมานนฺติ อโตฺถฯ **ฉมา**ติ ฉมายํ, ปถวิยนฺติ อโตฺถฯ ‘‘ฉม’’นฺติปิ ปาโฐ, ปถวิํ ปติโต วิยาติ อโตฺถฯ **ปติกุนฺถิโต**ติ ปริกิโณฺณ, ปลิเวฐิโตติ อโตฺถฯ

อถ เต อตฺตโน วาฬมิคภยาภาวํ ทเสฺสตุํ คาถมาหํสุ –

๓๖๖.‘‘ยทิ ตตฺถ สหสฺสานิ, สตานิ นิยุตานิ จ;
เนวมฺหากํ ภยํ โกจิ, วเน วาเฬสุ วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **โกจี**ติ อิมสฺมิํ วเน กตฺถจิ เอกสฺมิํ ปเทเสปิ อมฺหากํ วาเฬสุ ภยํ นาม นตฺถิฯ

ราชา เต ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต หเตฺถสุ คเหตฺวา ตตฺถ เนสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๖๗.‘‘ตโต อนฺธานมาทาย, กาสิราชา พฺรหาวเน;
หเตฺถ คเหตฺวา ปกฺกามิ, ยตฺถ สาโม หโต อหู’’ติฯ

ตตฺถ **ตโต**ติ ตทาฯ **อนฺธาน**นฺติ อเนฺธฯ **อหู**ติ อโหสิฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ ฐาเน โส นิปโนฺน, ตตฺถ เนสีติ อโตฺถฯ

โส อาเนตฺวา จ ปน สามสฺส สนฺติเก ฐเปตฺวา ‘‘อยํ โว ปุโตฺต’’ติ อาจิกฺขิฯ อถสฺส ปิตา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา มาตา ปาเท คเหตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา นิสีทิตฺวา วิลปิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๖๘.‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
อปวิทฺธํ พฺรหารเญฺญ, จนฺทํว ปติตํ ฉมาฯ

๓๖๙.‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
อปวิทฺธํ พฺรหารเญฺญ, สูริยํว ปติตํ ฉมาฯ

๓๗๐.‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
อปวิทฺธํ พฺรหารเญฺญ, กลูนํ ปริเทวยุํฯ

๓๗๑.‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุํ, ‘อธโมฺม กิร โภ’อิติฯ

๓๗๒.‘‘พาฬฺหํ โข ตฺวํ ปมโตฺตสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
โย อเชฺชวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสสิฯ

๓๗๓.‘‘พาฬฺหํ โข ตฺวํ ปทิโตฺตสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
โย อเชฺชวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสสิฯ

๓๗๔. ‘‘พาฬฺหํ โข ตุวํ ปกุโทฺธสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
โย อเชฺชวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสติฯ

๓๗๕. ‘‘พาฬฺหํ โข ตุวํ ปสุโตฺตสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
โย อเชฺชวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสสิฯ

๓๗๖. ‘‘พาฬฺหํ โข ตุวํ วิมโนสิ, สาม กลฺยาณทสฺสน;
โย อเชฺชวํ คเต กาเล, น กิญฺจิ มภิภาสสิฯ

๓๗๗. ‘‘ชฏํ วลินํ ปํสุคตํ, โกทานิ สณฺฐเปสฺสติ;
สาโม อยํ กาลกโต, อนฺธานํ ปริจารโกฯ

๓๗๘. ‘‘โก เม สมฺมชฺชมาทาย, สมฺมชฺชิสฺสติ อสฺสมํ;
สาโม อยํ กาลกโต, อนฺธานํ ปริจารโกฯ

๓๗๙. ‘‘โกทานิ นฺหาปยิสฺสติ, สีเตนุโณฺหทเกน จ;
สาโม อยํ กาลกโต, อนฺธานํ ปริจารโกฯ

๓๘๐. ‘‘โกทานิ โภชยิสฺสติ, วนมูลผลานิ จ;
สาโม อยํ กาลกโต, อนฺธานํ ปริจารโก’’ติฯ

ตตฺถ **อปวิทฺธ**นฺติ รญฺญา นิรตฺถกํ ฉฑฺฑิตํฯ **อธโมฺม กิร โภ อิตี**ติ อยุตฺตํ กิร โภ, อชฺช อิมสฺมิํ โลเก วตฺตติฯ **ปมโตฺต**ติ ติขิณสุรํ ปิวิตฺวา วิย มโตฺต ปมโตฺต ปมาทํ อาปโนฺนฯ **ปทิโตฺต**ติ ทปฺปิโตฯ **‘‘ปกุโทฺธสิ วิมโนสี’’**ติ สพฺพํ วิลาปวเสน ภณนฺติฯ **ชฏ**นฺติ ตาต , อมฺหากํ ชฏามณฺฑลํฯ **วลินํ ปํสุคต**นฺติ ยทา อากุลํ มลคฺคหิตํ ภวิสฺสติฯ **โกทานี**ติ อิทานิ โก สณฺฐเปสฺสติ, โสเธตฺวา อุชุํ กริสฺสตีติฯ

อถสฺส มาตา พหุํ วิลปิตฺวา ตสฺส อุเร หตฺถํ ฐเปตฺวา สนฺตาปํ อุปธาเรนฺตี ‘‘ปุตฺตสฺส เม สนฺตาโป ปวตฺตติเยว, วิสเวเคน วิสญฺญิตํ อาปโนฺน ภวิสฺสติ, นิพฺพิสภาวตฺถาย จสฺส สจฺจกิริยํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สจฺจกิริยมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๘๑. ‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
อฎฺฏิตา ปุตฺตโสเกน, มาตา สจฺจํ อภาสถฯ

๓๘๒. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, ธมฺมจารี ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๓. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, พฺรหฺมจารี ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๔. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, สจฺจวาที ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๕. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, มาตาเปตฺติภโร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๖. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, กุเล เชฏฺฐาปจายิโก;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๗. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, ปาณา ปิยตโร มม;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๘๘. ‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, มยฺหเญฺจว ปิตุจฺจ เต;
สเพฺพน เตน กุสเลน, วิสํ สามสฺส หญฺญตู’’ติฯ

ตตฺถ **เยน สเจฺจนา**ติ เยน ภูเตน สภาเวนฯ **ธมฺมจารี**ติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมจารีฯ **สจฺจวาที**ติ หสิตวเสนปิ มุสาวาทํ น วทติฯ **มาตาเปตฺติภโร**ติ อนลโส หุตฺวา รตฺตินฺทิวํ มาตาปิตโร ภริฯ **กุเล เชฏฺฐาปจายิโก**ติ เชฏฺฐานํ มาตาปิตูนํ สกฺการการโก โหติฯ

เอวํ มาตรา สตฺตหิ คาถาหิ สจฺจกิริยาย กตาย สาโม ปริวตฺติตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘ชีวติ เม ปุโตฺต, อหมฺปิสฺส สจฺจกิริยํ กริสฺสามี’’ติ ตเถว สจฺจกิริยมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๘๙. ‘‘ทิสฺวาน ปติตํ สามํ, ปุตฺตกํ ปํสุกุนฺถิตํ;
อฏฺฏิโต ปุตฺตโสเกน, ปิตา สจฺจํ อภาสถฯ

๓๙๐. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, ธมฺมจารี ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๑. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, พฺรหฺมจารี ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๒. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, สจฺจวาที ปุเร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๓. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, มาตาเปตฺติภโร อหุ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๔. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, กุเล เชฏฺฐาปจายิโก;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๕. ‘‘เยน สเจฺจนยํ สาโม, ปาณา ปิยตโร มม;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๖. ‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, มยฺหเญฺจว มาตุจฺจ เต;
สเพฺพน เตน กุสเลน, วิสํ สามสฺส หญฺญตู’’ติฯ

เอวํ ปิตริ สจฺจกิริยํ กโรเนฺต มหาสโตฺต ปริวตฺติตฺวา อิตเรน ปเสฺสน นิปชฺชิฯ อถสฺส ตติยํ สจฺจกิริยํ เทวตา อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อห –

๓๙๗. ‘‘สา เทวตา อนฺตรหิตา, ปพฺพเต คนฺธมาทเน;
สามสฺส อนุกมฺปาย, อิมํ สจฺจํ อภาสถฯ

๓๙๘. ‘‘ปพฺพตฺยาหํ คนฺธมาทเน, จิรรตฺตนิวาสินี;
น เม ปิยตโร โกจิ, อโญฺญ สาเมน วิชฺชติ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๓๙๙. ‘‘สเพฺพ วนา คนฺธมยา, ปพฺพเต คนฺธมาทเน;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตุฯ

๔๐๐. ‘‘เตสํ ลาลปฺปมานานํ, พหุํ การุญฺญสญฺหิตํ;
ขิปฺปํ สาโม สมุฎฺฐาสิ, ยุวา กลฺยาณทสฺสโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปพฺพตฺยาห**นฺติ ปพฺพเต อหํฯ **สเพฺพ วนา คนฺธมยา**ติ สเพฺพ รุกฺขา คนฺธมยาฯ น หิ ตตฺถ อคโนฺธ นาม โกจิ รุโกฺข อตฺถิฯ **เตส**นฺติ ภิกฺขเว, เตสํ อุภินฺนํ ลาลปฺปมานานเญฺญว เทวตาย สจฺจกิริยาย ปริโยสาเน ขิปฺปํ สาโม อุฎฺฐาสิ, ปทุมปตฺตโต อุทกํ วิยสฺส วิสํ วินิวเตฺตตฺวา อาพาโธ วิคโต, อิธ นุ โข วิโทฺธ, เอตฺถ นุ โข วิโทฺธติ วิทฺธฎฺฐานมฺปิ น ปญฺญายิฯ

อิติ มหาสตฺตสฺส นิโรคภาโว, มาตาปิตูนญฺจ จกฺขุปฎิลาโภ, อรุณุคฺคมนญฺจ, เทวตานุภาเวน เตสํ จตุนฺนํ อสฺสเมเยว ปากฎภาโว จาติ สพฺพํ เอกกฺขเณเยว อโหสิฯ มาตาปิตโร ‘‘จกฺขูนิ โน ลทฺธานิ, สุวณฺณสาโม จ อโรโค ชาโต’’ติ อติเรกตรํ ตุสฺสิํสุฯ อถ เน สามปณฺฑิโต คาถํ อภาสิ –

๔๐๑. ‘‘สาโมหมสฺมิ ภทฺทํ โว, โสตฺถินามฺหิ สมุฎฺฐิโต;
มา พาฬฺหํ ปริเทเวถ, มญฺจุนาภิวเทถ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **โสตฺถินามฺหิ สมุฎฺฐิโต**ติ โสตฺถินา สุเขน อุฎฺฐิโต อมฺหิ ภวามิฯ **มญฺชุนา**ติ มธุรสฺสเรน มํ อภิวเทถฯ

อถ โส ราชานํ ทิสฺวา ปฎิสนฺถารํ กโรเนฺต อาห –

๔๐๒. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปโตฺต, ยํ อิธตฺถิ ปเวทยฯ

๔๐๓. ‘‘ตินฺทุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช ราช วรํ วรํฯ

๔๐๔. ‘‘อตฺถิ เม ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาราช, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสี’’ติฯ

ราชาปิ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อาห –

๔๐๕. ‘‘สมฺมุยฺหามิ ปมุยฺหามิ, สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา;
เปตํ ตํ สาม มทฺทกฺขิํ, โก นุ ตฺวํ สาม ชีวสี’’ติฯ

ตตฺถ **เปต**นฺติ สาม อหํ ตํ มตํ อทฺทสํฯ **โก นุ ตฺวน**ฺติ กถํ นุ ตฺวํ ชีวิตํ ปฎิลภสีติ ปุจฺฉิฯ

มหาสโตฺต ‘‘อยํ ราชา มํ ‘มโต’ติ สลฺลเกฺขสิ, อมตภาวมสฺส ปกาเสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๔๐๖. ‘‘อปิ ชีวํ มหาราช, ปุริสํ คาฬฺหเวทนํ;
อุปนีตมนสงฺกปฺปํ, ชีวนฺตํ มญฺญเต มตํฯ

๔๐๗. ‘‘อปิ ชีวํ มหาราช, ปุริสํ คาฬฺหเวทนํ;
ตํ นิโรธคตํ สนฺตํ, ชีวนฺตํ มญฺญเต มต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปิ ชีว**นฺติ ชีวมานํ อปิฯ **อุปนีตมนสงฺกปฺป**นฺติ ภวงฺคโอติณฺณจิตฺตาจารํฯ **ชีวนฺต**นฺติ ชีวมานเมว ‘‘เอโส มโต’’ติ มญฺญติฯ **นิโรธคต**นฺติ อสฺสาสปสฺสาสนิโรธํ สมาปนฺนํ สนฺตํ วิชฺชมานํ มํ เอวํ โลโก มตํ วิย ชีวนฺตเมว มญฺญติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต ราชานํ อเตฺถ โยเชตุกาโม ธมฺมํ เทเสโนฺต ปุน เทฺว คาถา อภาสิ –

๔๐๘. ‘‘โย มาตรํ ปิตรํ วา, มโจฺจ ธเมฺมน โปสติ;
เทวาปิ นํ ติกิจฺฉนฺติ, มาตาเปตฺติภรํ นรํฯ

๔๐๙. ‘‘โย มาตรํ ปิตรํ วา, มโจฺจ ธเมฺมน โปสติ;
อิเธว นํ ปสํสนฺติ, เปจฺจ สเคฺค ปโมทตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อจฺฉริยํ วต, โภ, มาตาเปตฺติภรสฺส ชนฺตุโน อุปฺปนฺนโรคํ เทวตาปิ ติกิจฺฉนฺติ, อติวิย อยํ สาโม โสภตี’’ติ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ยาจโนฺต อาห –

๔๑๐. ‘‘เอส ภิโยฺย ปมุยฺหามิ, สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา;
สรณํ ตํ สาม คจฺฉามิ, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา’’ติฯ

ตตฺถ **ภิโยฺย**ติ ยสฺมา ตาทิเส ปริสุทฺธสีลคุณสมฺปเนฺน ตยิ อปรชฺฌิํ, ตสฺมา อติเรกตรํ สมฺมุยฺหามิฯ **ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา**ติ สรณํ คจฺฉนฺตสฺส เม ตฺวํ สรณํ ภว, ปติฏฺฐา โหหิ, เทวโลกคามิมคฺคํ กโรหีติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘สเจปิ, มหาราช, เทวโลกํ คนฺตุกาโมสิ, มหนฺตํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ ปริภุญฺชิตุกาโมสิ, อิมาสุ ทสราชธมฺมจริยาสุ วตฺตสฺสู’’ติ ตสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต ทส ราชธมฺมจริย คาถา อภาสิ –

๔๑๑. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มาตาปิตูสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๒. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๓. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิตฺตามเจฺจสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๔. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, วาหเนสุ พเลสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๕. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, คาเมสุ นิคเมสุ จ;

อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๖. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, รฏฺเฐสุ ชนปเทสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๗. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สมณพฺราหฺมเณสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๘. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิคปกฺขีสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑๙. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ธโมฺม จิโณฺณ สุขาวโห;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๒๐. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา;
สุจิเณฺณน ทิวํ ปตฺตา, มา ธมฺมํ ราช ปามโท’’ติฯ

ตาสํ อโตฺถ **เตสกุณชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑ อาทโย) วิตฺถาริโตวฯ เอวํ มหาสโตฺต ตสฺส ทส ราชธเมฺม เทเสตฺวา อุตฺตริปิ โอวทิตฺวา ปญฺจ สีลานิ อทาสิฯ โส ตสฺส โอวาทํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ โพธิสโตฺตปิ ยาวชีวํ มาตาปิตโร ปริจริตฺวา มาตาปิตูหิ สทฺธิํ ปญฺจ อภิญฺญา จ อฏฺฐ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิทํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, มาตาปิตูนํ โปสนํ นาม ปณฺฑิตานํ วํโส’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ

ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา, สโกฺก อนุรุโทฺธ, ทุกูลปณฺฑิโต มหากสฺสโป, ปาริกา ภทฺทกาปิลานี ภิกฺขุนี, สุวณฺณสามปณฺฑิโต ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสินฺติฯ

สุวณฺณสามชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๔๑] ๔. นิมิชาตกวณฺณนา

อเจฺฉรํ วต โลกสฺมินฺติ อิทํ สตฺถา มิถิลํ อุปนิสฺสาย มฆเทวอมฺพวเน วิหรโนฺต สิตปาตุกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ สตฺถา สายนฺหสมเย สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ ตสฺมิํ อมฺพวเน จาริกํ จรมาโน เอกํ รมณียํ ภูมิปฺปเทสํ ทิสฺวา อตฺตโน ปุพฺพจริยํ กเถตุกาโม หุตฺวา สิตปาตุกมฺมํ กตฺวา อายสฺมตา อานเนฺทน สิตปาตุกมฺมการณํ ปุโฏฺฐ ‘‘อานนฺท, อยํ ภูมิปฺปเทโส ปุเพฺพ มยา มฆเทวราชกาเล ฌานกีฬํ กีฬเนฺตน อชฺฌาวุฏฺฐปุโพฺพ’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรเฏฺฐ มิถิลนคเร มฆเทโว นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ โส จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬํ กีฬิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อุปรชฺชํ กาเรสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรโนฺต ‘‘ยทา เม สมฺม กปฺปก, สิรสฺมิํ ปลิตานิ ปเสฺสยฺยาสิ, ตทา เม อาโรเจยฺยาสี’’ติ อาหฯ อปรภาเค กปฺปโก ปลิตานิ ทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ปลิตํ สุวณฺณสณฺฑาเสน อุทฺธรา

เปตฺวา หตฺถตเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ปลิตํ โอโลเกตฺวา มจฺจุราเชน อาคนฺตฺวา นลาเฏ ลคฺคํ วิย มรณํ สมฺปสฺสมาโน ‘‘อิทานิ เม ปพฺพชิตกาโล’’ติ กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, รชฺชํ ปฏิจฺฉ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กึ การณา เทวา’’ติ วุตฺเต –

> ‘‘อุตฺตมงฺครุหา มยฺหํ, อิเม ชาตา วโยหรา;
> ปาตุภูตา เทวทูตา, ปพฺพชฺชาสมโย มมา’’ติฯ –

วตฺวา ปุตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวมฺปิ เอวรูปํ ปลิตํ ทิสฺวาว ปพฺพเชยฺยาสี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อมฺพวเน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ ปุโตฺตปิสฺส เอเตเนว อุปาเยน ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ ตถา ตสฺส ปุโตฺต, ตถา ตสฺส ปุโตฺตติ เอวํ ทฺวีหิ อูนานิ จตุราสีติขตฺติยสหสฺสานิ สีเส ปลิตํ ทิสฺวาว อิมสฺมึ อมฺพวเน ปพฺพชิตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ

เตสํ สพฺพปฐมํ นิพฺพโตฺต มฆเทวราชา พฺรหฺมโลเก ฐิโตว อตฺตโน วํสํ โอโลเกโนฺต ทฺวีหิ อูนานิ จตุราสีติขตฺติยสหสฺสานิ ปพฺพชิตานิ ทิสฺวา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ‘‘อิโต นุ โข ปรํ ปวตฺติสฺสติ, น ปวตฺติสฺสตี’’ติ โอโลเกโนฺต อปฺปวตฺตนภาวํ ญตฺวา ‘‘มม วํสํ อหเมว ฆเฏสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตโต จวิตฺวา มิถิลนคเร รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา ทสมาสจฺจเยน มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขมิฯ ราชา ตสฺส นามคฺคหณทิวเส เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ เต ตสฺส ลกฺขณานิ โอโลเกตฺวา ‘‘มหาราช, อยํ กุมาโร ตุมฺหากํ วํสํ ฆเฏโนฺต อุปฺปโนฺนฯ ตุมฺหากญฺหิ วํโส ปพฺพชิตวํโส, อิมสฺส ปรโต นาคมิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อยํ กุมาโร รถจกฺกเนมิ วิย มม วํสํ ฆเฏโนฺต ชาโต, ตสฺมา ตสฺส ‘นิมิกุมาโร’ติ นามํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘นิมิกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกาสิฯ

โส ทหรกาลโต ปฏฺฐาย ทาเน สีเล อุโปสถกเมฺม จ อภิรโต อโหสิฯ อถสฺส ปิตา ปุริมนเยเนว ปลิตํ ทิสฺวา กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา ปุตฺตสฺส รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา อมฺพวเน ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ นิมิราชา ปน ทานชฺฌาสยตาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ จาติ ปญฺจสุ ฐาเนสุ ปญฺจ ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ เอเกกาย ทานสาลาย สตสหสฺสํ สตสหสฺสํ กตฺวา เทวสิกํ ปญฺจ ปญฺจ กหาปณสตสหสฺสานิ ปริจฺจชิ, นิจฺจํ ปญฺจ สีลานิ รกฺขิ, ปกฺขทิวเสสุ อุโปสถํ สมาทิยิ, มหาชนมฺปิ ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ สมาทเปสิ, สคฺคมคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา นิรยภเยน ตเชฺชตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ตสฺส โอวาเท ฐิตา มนุสฺสา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุ, เทวโลโก ปริปูริ, นิรโย ตุโจฺฉ วิย อโหสิฯ ตทา ตาวตึสภวเน เทวสงฺฆา สุธมฺมายํ เทวสภายํ สนฺนิปติตฺวา ‘‘อโห, วต อมฺหากํ อาจริโย นิมิราชา, ตํ นิสฺสาย มยํ อิมํ พุทฺธญฺญาเณนปิ อปริจฺฉินฺนทนียํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวามา’’ติ วตฺวา มหาสตฺตสฺส คุเณ วณฺณยึสุ ฯ มนุสฺสโลเกปิ มหาสมุทฺทปิเฏฺฐ อาสิตฺตเตลํ วิย มหาสตฺตสฺส คุณกถา ปตฺถริฯ สตฺถา ตมตฺถํ อาวิภูตํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส กเถโนฺต อาห –

> ๔๒๑.‘‘อเจฺฉรํ วต โลกสฺมึ, อุปฺปชฺชนฺติ วิจกฺขณา;
> ยทา อหุ นิมิราชา, ปณฺฑิโต กุสลตฺถิโกฯ
>
> ๔๒๒.‘‘ราชา สพฺพวิเทหานํ, อทา ทานํ อรินฺทโม;
> ตสฺส ตํ ททโต ทานํ, สงฺกโปฺป อุทปชฺชถ;
> ทานํ วา พฺรหฺมจริยํ วา, กตมํ สุ มหปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยทา อหู**ติ ภิกฺขเว, ยทา ปณฺฑิโต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ กุสลตฺถิโก นิมิราชา อโหสิ, ตทา เทวมนุสฺสา ''อเจฺฉรํ วต, โภ, เอวรูปาปิ นาม อนุปฺปเนฺน พุทฺธญาเณ มหาชนสฺส พุทฺธกิจฺจํ สาธยมานา โลกสฺมิํ วิจกฺขณา อุปฺปชฺชนฺตี''ติ เอวํ ตสฺส คุณกถํ กเถสุนฺติ อโตฺถฯ ''ยถา อหู''ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – ยถา อหุ นิมิราชา ปณฺฑิโต กุสลตฺถิโกเยว, ตถารูปา มหาชนสฺส พุทฺธกิจฺจํ สาธยมานา อุปฺปชฺชนฺติ วิจกฺขณาฯ ยํ เตสํ อุปฺปนฺนํ, ตํ อเจฺฉรํ วต โลกสฺมินฺติฯ อิติ สตฺถา สยเมว อจฺฉริยชาโต เอวมาหฯ **สพฺพวิเทหาน**นฺติ สพฺพวิเทหรฎฺฐวาสีนํฯ **กตมํ สู**ติ เอเตสุ ทฺวีสุ กตมํ นุ โข มหปฺผลนฺติ อโตฺถฯ

โส กิร ปนฺนรสีอุโปสถทิวเส อุโปสถิโก หุตฺวา สพฺพาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา สิริสยนปิเฎฺฐ นิปโนฺนว เทฺว ยาเม นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม ปพุโทฺธ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ''อหํ มหาชนสฺส อปริมาณํ ทานมฺปิ เทมิ, สีลมฺปิ รกฺขามิ, ทานสฺส นุ โข มหนฺตํ ผลํ, อุทาหุ พฺรหฺมจริยสฺสา''ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน กงฺขํ ฉินฺทิตุํ นาสกฺขิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ ตถา วิตเกฺกนฺตํ ทิสฺวา ''กงฺขมสฺส ฉินฺทิสฺสามี''ติ เอกโกว สีฆํ อาคนฺตฺวา สกลนิเวสนํ เอโกภาสํ กตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา อากาเส ฐตฺวา เตน ปุโฎฺฐ พฺยากาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๒๓. ''ตสฺส สงฺกปฺปมญฺญาย, มฆวา เทวกุญฺชโร;
สหสฺสเนโตฺต ปาตุรหุ, วเณฺณน วิหนํ ตมํฯ

๔๒๔. ''สโลมหโฎฺฐ มนุชิโนฺท, วาสวํ อวจา นิมิ;
เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโทฯ

๔๒๕. ''น จ เม ตาทิโส วโณฺณ, ทิโฎฺฐ วา ยทิ วา สุโต;
อาจิกฺข เม ตุวํ ภทฺทเนฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มยํฯ

๔๒๖. ''สโลมหฎฺฐํ ญตฺวาน, วาสโว อวจา นิมิํ;
สโกฺกหมสฺมิ เทวิโนฺท, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;
อโลมหโฎฺฐ มนุชินฺท, ปุจฺฉ ปญฺหํ ยมิจฺฉสิฯ

๔๒๗. ''โส จ เตน กโตกาโส, วาสวํ อวจา นิมิ;
ปุจฺฉามิ ตํ มหาราช, สพฺพภูตานมิสฺสร;
'ทานํ วา พฺรหฺมจริยํ วา, กตมํสุ มหปฺผลํ'ฯ

๔๒๘. ''โส ปุโฎฺฐ นรเทเวน, วาสโว อวจา นิมิํ;
วิปากํ พฺรหฺมจริยสฺส, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๒๙. ''หีเนน พฺรหฺมจริเยน, ขตฺติเย อุปปชฺชติ;
มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ, อุตฺตเมน วิสุชฺฌติฯ

๔๓๐. ''น เหเต สุลภา กายา, ยาจโยเคน เกนจิ;
เย กาเย อุปปชฺชนฺติ, อนาคารา ตปสฺสิโน''ติฯ

ตตฺถ **สโลมหโฎฺฐ**ติ ภิกฺขเว, โส นิมิราชา โอภาสํ ทิสฺวา อากาสํ โอโลเกโนฺต ตํ ทิพฺพาภรณปฎิมณฺฑิตํ ทิสฺวาว ภเยน โลมหโฎฺฐ หุตฺวา **''เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ''**ติอาทินา ปุจฺฉิฯ **อโลมหโฎฺฐ**ติ นิพฺภโย อหฎฺฐโลโม หุตฺวา ปุจฺฉ, มหาราชาติฯ **วาสวํ อวจา**ติ ตุฎฺฐมานโส

หุตฺวา สกฺกํ อโวจฯ **ชานํ อกฺขาสิชานโต**ติ ภิกฺขเว, โส สโกฺก อตีเต อตฺตนา ปจฺจกฺขโต ทิฎฺฐปุพฺพํ พฺรหฺมจริยสฺส วิปากํ ชานนฺโต ตสฺส อชานโต อกฺขาสิฯ

หีเนนาติอาทีสุ ปุถุติตฺถายตเน เมถุนวิรติมตฺตํ สีลํ หีนํ นาม, เตน ขตฺติยกุเล อุปปชฺชติฯ ฌานสฺส อุปจารมตฺตํ มชฺฌิมํ นาม, เตน เทวตฺตํ อุปปชฺชติฯ อฎฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ ปน อุตฺตมํ นาม, เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ, ตํ พาหิรกา นิพฺพานนฺติ กเถนฺติฯ เตนาห ‘‘วิสุชฺฌตี’’ติฯ อิมสฺมิํ ปน พุทฺธสาสเน ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกฺขุโน อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปเตฺถนฺตสฺส พฺรหฺมจริยเจตนา หีนตาย หีนํ นาม, เตน ยถาปตฺถิเต เทวโลเก นิพฺพตฺตติฯ ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกฺขุโน อฎฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ มชฺฌิมํ นาม, เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ ฯ ปริสุทฺธสีลสฺส วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตุปฺปตฺติ อุตฺตมํ นาม, เตน วิสุชฺฌตีติ ฯ อิติ สโกฺก ‘‘มหาราช, ทานโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน พฺรหฺมจริยวาโสว มหปฺผโล’’ติ วเณฺณติฯ **กายา**ติ พฺรหฺมฆฎาฯ **ยาจโยเคนา**ติ ยาจนยุตฺตเกน ยญฺญยุตฺตเกน วาติ อุภยตฺถาปิ ทายกเสฺสเวตํ นามํฯ **ตปสฺสิโน**ติ ตปนิสฺสิตกาฯ

อิมาย คาถาย พฺรหฺมจริยวาสเสฺสว มหปฺผลภาวํ ทีเปตฺวา อิทานิ เย อตีเต มหาทานํ ทตฺวา กามาวจรํ อติกฺกมิตุํ นาสกฺขิํสุ, เต ราชาโน ทเสฺสนฺโต อาห –

๔๓๑. ‘‘ทุทีโป สาคโร เสโล, มุชกินฺท ภคีรโส;
อุสินฺทโร กสฺสโป จ, อสโก จ ปุถุชฺชโนฯ

๔๓๒. ‘‘เอเต จเญฺญ จ ราชาโน, ขตฺติยา พฺราหฺมณา พหู;
ปุถุยญฺญํ ยชิตฺวาน, เปตตฺตํ นาติวตฺติสุ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ปุเพฺพ พาราณสิยํ ทุทีโป นาม ราชา ทานํ ทตฺวา มรณจเกฺกน ฉิโนฺน กามาวจเรเยว นิพฺพตฺติฯ ตถา สาคราทโย อฎฺฐาติ เอเต จ อเญฺญ จ พหู ราชาโน เจว ขตฺติยา พฺราหฺมณา จ ปุถุยญฺญํ ยชิตฺวาน อเนกปฺปการํ ทานํ ทตฺวา กามาวจรภูมิสงฺขาตํ เปตตฺตํ นาติวตฺติํสูติ อโตฺถฯ กามาวจรเทวตา หิ รูปาทิโน กิเลสวตฺถุสฺส การณา ปรํ ปจฺจาสีสนโต กปณตาย ‘‘เปตา’’ติ วุจฺจนฺติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘เย อทฺทิยา น รมนฺติ เอกิกา, วิเวกชํ เย น ลภนฺติ ปีติํ;
กิญฺจาปิ เต อินฺทสมานโภคา, เต เว ปราธีนสุขา วรากา’’ติฯ

เอวมฺปิ ทานผลโต พฺรหฺมจริยผลเสฺสว มหนฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ พฺรหฺมจริยวาเสน เปตภวนํ อติกฺกมิตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตตาปเส ทเสฺสโนฺต อาห –

๔๓๓. ‘‘อถ ยีเม อวตฺติํสุ, อนาคารา ตปสฺสิโน;
สตฺติสโย ยามหนุ, โสมยาโม มโนชโวฯ

๔๓๔. ‘‘สมุโทฺท มาโฆ ภรโต จ, อิสิ กาลปุรกฺขโต;
องฺคีรโส กสฺสโป จ, กิสวโจฺฉ อกตฺติ จา’’ติฯ

ตตฺถ **อวตฺติํสู**ติ กามาวจรํ อติกฺกมิํสุฯ **ตปสฺสิโน**ติ สีลตปเญฺจว สมาปตฺติตปญฺจ นิสฺสิตาฯ **สตฺติสโย**ติ ยามหนุอาทโย สตฺต ภาตโรว สนฺธายาหฯ องฺคีรสาทีหิ จตูหิ สทฺธิํ เอกาทเสเต อวตฺติํสุ อติกฺกมิํสูติ อโตฺถฯ

เอวํ ตาว สุตวเสเนว ทานผลโต พฺรหฺมจริยวาสเสฺสว มหปฺผลตํ วเณฺณตฺวา อิทานิ อตฺตนา ทิฏฺฐปุพฺพํ อาหรโนฺต อาห –

๔๓๕. ‘‘อุตฺตเรน นที สีทา, คมฺภีรา ทุรติกฺกมา;
นฬคฺคิวณฺณา โชตนฺติ, สทา กญฺจนปพฺพตาฯ

๔๓๖. ‘‘ปรูฬฺหกจฺฉา ตครา, รูฬฺหกจฺฉา วนา นคา;
ตตฺราสุํ ทสสหสฺสา, โปราณา อิสโย ปุเรฯ

๔๓๗. ‘‘อหํ เสโฏฺฐสฺมิ ทาเนน, สํยเมน ทเมน จ;
อนุตฺตรํ วตํ กตฺวา, ปกิรจารี สมาหิเตฯ

๔๓๘. ‘‘ชาติมนฺตํ อชจฺจญฺจ, อหํ อุชุคตํ นรํ;
อติเวลํ นมสฺสิสฺสํ, กมฺมพนฺธู หิ มาณวาฯ

๔๓๙. ‘‘สเพฺพ วณฺณา อธมฺมฏฺฐา, ปตนฺติ นิรยํ อโธ;
สเพฺพ วณฺณา วิสุชฺฌนฺติ, จริตฺวา ธมฺมมุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุตฺตเรนา**ติ มหาราช, อตีเต อุตฺตรหิมวเนฺต ทฺวินฺนํ สุวณฺณปพฺพตานํ อนฺตเร ปวตฺตา สีทา นาม นที คมฺภีรา นาวาหิปิ ทุรติกฺกมา อโหสิฯ กึ การณา? สา หิ อติสุขุโมทกา, สุขุมตฺตา อุทกสฺส อนฺตมโส โมรปิญฺฉ-มตฺตมฺปิ ตตฺถ ปติตํ นํ สณฺฐาติ, โอสีทิตฺวา เหฏฺฐาตลเมว คจฺฉติฯ เตเนว สา สีทา นาม อโหสิฯ เต ปน ตสฺสา ตีเรสุ กญฺจนปพฺพตา สทา นฬคฺคิวณฺณา หุตฺวา โชตนฺติ โอภาสนฺติฯ **ปรูฬฺหกจฺฉา ตครา**ติ ตสฺสา ปน นทิยา ตีเร กจฺฉา ปรูฬฺหตครา อเหสุํ ตครคนฺธสุคนฺธิโนฯ **รูฬฺหกจฺฉา วนา นคา**ติ เย ตตฺถ อเญฺญปิ ปพฺพตา, เตสมฺปิ อนฺตเร กจฺฉา รูฬฺหวนา อเหสุํ, ปุปฺผผลูปครุกฺขสญฺฉนฺนาติ อโตฺถฯ **ตตฺราสุ**นฺติ ตสฺมิํ เอวํ รมณีเย ภูมิภาเค ทสสหสฺสา อิสโย อเหสุํฯ เต สเพฺพปิ อภิญฺญาสมาปตฺติลาภิโนวฯ เตสุ ภิกฺขาจารเวลาย เกจิ อุตฺตรกุรุํ คจฺฉนฺติ, เกจิ มหาชมฺพุทีเป ชมฺพุผลํ อาหรนฺติ, เกจิ หิมวเนฺตเยว มธุรผลาผลานิ อาหริตฺวา ขาทนฺติ, เกจิ ชมฺพุทีปตเล ตํ ตํ นครํ คจฺฉนฺติฯ เอโกปิ รสตณฺหาภิภูโต นตฺถิ, ฌานสุเขเนว วีตินาเมนฺติฯ ตทา เอโก ตาปโส อากาเสน พาราณสิํ คนฺตฺวา สุนิวโตฺถ สุปารุโต ปิณฺฑาย จรโนฺต ปุโรหิตสฺส เคหทฺวารํ ปาปุณิฯ โส ตสฺส อุปสเม ปสีทิตฺวา อโนฺตนิเวสนํ อาเนตฺวา โภเชตฺวา กติปาหํ ปฏิชคฺคโนฺต วิสฺสาเสอุปฺปเนฺน ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห กุหิํ วสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อสุกฏฺฐาเน นามาวุโส’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตุเมฺห เอกโกว ตตฺถ วสถ, อุทาหุ อเญฺญปิ อตฺถี’’ติ? ‘‘กึ วเทสิ, อาวุโส, ตสฺมิํ ปเทเส ทสสหสฺสา อิสโย วสนฺติ, สเพฺพว อภิญฺญาสมาปตฺติลาภิโน’’ติฯ ตสฺส เตสํ คุณํ สุตฺวา ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘ภเนฺต, มมฺปิ ตตฺถ เนตฺวา ปพฺพาเชถา’’ติฯ ‘‘อาวุโส, ตฺวํ ราชปุริโส, น ตํ สกฺกา ปพฺพาเชตุ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อชฺชาหํ ราชานํ อาปุจฺฉิสฺสามิ, ตุเมฺห เสฺวปิ อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ โส อธิวาเสสิฯ

อิตโรปิ ภุตฺตปาตราโส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อิจฺฉามหํ, เทว , ปพฺพชิตุ’’นฺติ อาหฯ ‘‘กึ การณา ปพฺพชิสฺสสี’’ติ? ‘‘กาเมสุ โทสํ เนกฺขเมฺม จ อานิสํสํ ทิสฺวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปพฺพชาหิ, ปพฺพชิโตปิ มํ ทเสฺสยฺยาสี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ปุตฺตทารํ อนุสาสิตฺวา สพฺพํ สาปเตยฺยํ ทเสฺสตฺวา อตฺตโน ปพฺพชิตปริกฺขารํ คเหตฺวา ตาปสสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺตว นิสีทิฯ ตาปโสปิ ตเถว อากาเสนาคนฺตฺวา อโนฺตนครํ ปวิสิตฺวา ตสฺส เคหํ ปาวิสิฯ โส ตํ สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยา กถํ กาตพฺพ’’นฺติ อาหฯ โส ตํ พหิน

ครํ เนตฺวา หเตฺถ อาทาย อตฺตโน อานุภาเวน ตตฺถ เนตฺวา ปพฺพาเชตฺวา ปุนทิวเส ตํ ตเตฺถว ฐเปตฺวา ภตฺตํ อาหริตฺวา ทตฺวา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ โส กติปาเหเนว อภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา สยเมว ปิณฺฑาย จรติฯ

โส อปรภาเค ‘‘อหํ รโญฺญ อตฺตานํ ทเสฺสตุํ ปฏิญฺญํ อทาสึ, ทเสฺสสฺสามสฺส อตฺตาน’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตาปเส วนฺทิตฺวา อากาเสน พาราณสึ คนฺตฺวา ภิกฺขํ จรโนฺต ราชทฺวารํ ปาปุณิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา อโนฺตนิเวสนํ ปเวเสตฺวา สกฺการํ กตฺวา ‘‘ภเนฺต, กุหึ วสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อุตฺตรหิมวนฺตปเทเส กญฺจนปพฺพตนฺตเร ปวตฺตาย สีทานทิยา ตีเร, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภเนฺต, เอกโกว ตตฺถ วสถ, อุทาหุ อเญฺญปิ อตฺถี’’ติฯ ‘‘กึ วเทสิ, มหาราช, ตตฺถ ทสสหสฺสา อิสโย วสนฺติ, สเพฺพว อภิญฺญาสมาปตฺติลาภิโน’’ติ? ราชา เตสํ คุณํ สุตฺวา สเพฺพสํ ภิกฺขํ ทาตุกาโม อโหสิฯ อถ นํ ราชา อาห – ‘‘ภเนฺต, อหํ เตสํ อิสีนํ ภิกฺขํ ทาตุกาโมมฺหิ, กึ กโรมี’’ติ? ‘‘มหาราช, เต อิสโย ชิวฺหาวิเญฺญยฺยรเส อคิทฺธา, น สกฺกา อิธาเนตุ’’นฺติฯ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห นิสฺสาย เต โภเชสฺสามิ, อุปายํ เม อาจิกฺขถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, สเจ เตสํ ทานํ ทาตุกาโมสิ, อิโต นิกฺขมิตฺวา สีทานทีตีเร วสโนฺต เตสํ ทานํ เทหี’’ติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สพฺพูปกรณานิ คาหาเปตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย สทฺธึ นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน รชฺชสีมํ ปาปุณิฯ อถ นํ ตาปโส อตฺตโน อานุภาเวน สทฺธึ เสนาย สีทานทีตีรํ เนตฺวา นทีตีเร ขนฺธาวารํ การาเปตฺวา อากาเสน อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปุนทิวเส ปจฺจาคมิฯ อถ นํ ราชา สกฺกจฺจํ โภเชตฺวา ‘‘เสฺว, ภเนฺต, ทสสหเสฺส อิสโย อาทาย อิเธว อาคจฺฉถา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาจารเวลาย เตสํ อิสีนํ อาโรเจสิ ‘‘มาริสา, พาราณสิราชา ‘ตุมฺหากํ ภิกฺขํ ทสฺสามี’ติ อาคนฺตฺวา สีทานทีตีเร นิสิโนฺน เสฺว โว นิมเนฺตติ, ตสฺสานุกมฺปาย ขนฺธาวารํ คนฺตฺวา ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อากาเสน คนฺตฺวา ขนฺธาวารสฺส อวิทูเร โอตรึสุฯ ราชา เต ทิสฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ขนฺธาวารํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสุ นิสีทาเปตฺวา อิสิคณํ ปณีเตนาหาเรน สนฺตเปฺปตฺวา เตสํ อิริยาปเถ ปสโนฺน สฺวาตนายปิ นิมเนฺตสิฯ เอเตนุปาเยน ทสนฺนํ ตาปสสหสฺสานํ ทสวสฺสสหสฺสานิ ทานํ อทาสิฯ ททโนฺต จ ตสฺมึเยว ปเทเส นครํ มาเปตฺวา สสฺสกมฺมํ กาเรสิฯ น โข ปน, มหาราช, ตทา โส ราชา อโญฺญ อโหสิ, อถ โข **อหํ เสโฏฺฐสฺมิ ทาเนน,** อหเมว หิ ตทา ทาเนน เสโฏฺฐ หุตฺวา ตํ มหาทานํ ทตฺวา อิมํ เปตโลกํ อติกฺกมิตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตุํ นาสกฺขึฯ มยา ทินฺนํ ปน ทานํ ภุญฺชิตฺวา สเพฺพว เต ตาปสา กามาวจรํ อติกฺกมิตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตา, อิมินาเปตํ เวทิตพฺพํ ‘‘พฺรหฺมจริยวาโสว มหปฺผโล’’ติฯ

เอวํ ทาเนน อตฺตโน เสฏฺฐภาวํ ปกาเสตฺวา อิตเรหิ ตีหิ ปเทหิ เตสํ อิสีนํ คุณํ ปกาเสติฯ ตตฺถ **สํยเมนา**ติ สีเลนฯ **ทเมนา**ติ อินฺทฺริยทเมนฯ **อนุตฺตร**นฺติ เอเตหิ คุเณหิ นิรนฺตรํ อุตฺตมํ วตํ สมาทานํ จริตฺวาฯ **ปกิรจารี**ติ คณํ ปกิริตฺวา ปฏิกฺขิปิตฺวา ปหาย เอกจาริเก, เอกีภาวํ คเตติ อโตฺถฯ **สมาหิเต**ติ อุปจารปฺปนาสมาธีหิ สมาหิตจิเตฺตฯ เอวรูเป อหํ ตปสฺสิโน อุปฏฺฐหินฺติ ทเสฺสติฯ **อหํ อุชุคต**นฺติ อหํ, มหาราช, เตสํ ทสสหสฺสานํ อิสีนํ อนฺตเร กายวงฺกาทีนํ อภาเวน อุชุคตํ เอกมฺปิ นรํ หีนชโจฺจ วา โหตุ ชาติสมฺปโนฺน วา, ชาตึ อวิจาเรตฺวา เตสํ คุเณสุ ปสนฺนมานโส หุตฺวา สพฺพเมว อติเวลํ นมสฺสิสฺสํ, นิจฺจกาลเมว นมสฺสิสฺสนฺติ วทติฯ กึ การณา? **กมฺมพนฺธู หิ มาณวา**ติ, สตฺตา หิ นาเมเต กมฺมพนฺธู กมฺมปฏิสรณา, เตเนว การเณน สเพฺพ วณฺณาติ เวทิตพฺพาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘กิญฺจาปิ, มหาราช, ทานโต พฺรหฺมจริยเมว มหปฺผลํ, เทฺวปิ ปเนเต มหาปุริสวิตกฺกาว, ตสฺมา ทฺวีสุปิ อปฺปมตฺโตว หุตฺวา ทานญฺจ เทหิ, สีลญฺจ รกฺขาหี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๔๔๐.‘‘อิทํ วตฺวาน มฆวา, เทวราชา สุชมฺปติ;
เวเทหมนุสาสิตฺวา, สคฺคกายํ อปกฺกมี’’ติฯ

ตตฺถ **อปกฺกมี**ติ ปกฺกมิ, สุธมฺมาเทวสภายํ นิสินฺนเมว อตฺตานํ ทเสฺสสีติ อตฺโถฯ

อถ นํ เทวคณา อาหํสุ ‘‘มหาราช, นนุ น ปญฺญายิตฺถ, กุหิํ คตตฺถา’’ติ? ‘‘มาริสา มิถิลายํ นิมิรโญฺญ เอกา กงฺขา อุปฺปชฺชิ, ตสฺส ปญฺหํ กเถตฺวา ตํ ราชานํ นิกฺกงฺขํ กตฺวา อาคโตมฺหี’’ติ วตฺวา ปุน ตํ การณํ คาถาย กเถตุํ อาห –

๔๔๑.‘‘อิมํ โภนฺโต นิสาเมถ, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
ธมฺมิกานํ มนุสฺสานํ, วณฺณํ อุจฺจาวจํ พหุํฯ

๔๔๒.‘‘ยถา อยํ นิมิราชา, ปณฺฑิโต กุสลตฺถิโก;
ราชา สพฺพวิเทหานํ, อทา ทานํ อรินฺทโมฯ

๔๔๓.‘‘ตสฺส ตํ ททโต ทานํ, สงฺกโปฺป อุทปชฺชถ;
ทานํ วา พฺรหฺมจริยํ วา, กตมํ สุ มหปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิม**นฺติ ธมฺมิกานํ กลฺยาณธมฺมานํ มนุสฺสานํ มยา วุจฺจมานํ สีลวเสน อุจฺจํ ทานวเสน อวจํ พหุํ อิมํ วณฺณํ นิสาเมถ สุณาถาติ อตฺโถฯ **ยถา อย**นฺติ อยํ นิมิราชา ยถา อติวิย ปณฺฑิโตติฯ

อิติ โส อปริหาเปตฺวา รโญฺญ วณฺณํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา เทวสงฺฆา ราชานํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา ‘‘อมฺหากํ นิมิราชา อาจริโย, ตโสฺสวาเท ฐตฺวา ตํ นิสฺสาย อเมฺหหิ อยํ ทิพฺพสมฺปตฺติ ลทฺธา, มยํ ทฏฺฐุกามมฺหา, ตํ ปโกฺกสาเปหิ, มหาราชา’’ติ วทิํสุฯ สโกฺก ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มาตลิํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺม มาตลิ, เวชยนฺตรถํ โยเชตฺวา มิถิลํ คนฺตฺวา นิมิราชานํ ทิพฺพยาเน อาโรเปตฺวา อาเนหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รถํ โยเชตฺวา ปายาสิฯ สกฺกสฺส ปน เทเวหิ สทฺธิํ กเถนฺตสฺส มาตลิํ อาณาเปนฺตสฺส จ รถํ โยเชนฺตสฺส จ มนุสฺสคณนาย มาโส อติกฺกโนฺตฯ อิติ นิมิรโญฺญ ปุณฺณมายํ อุโปสถิกสฺส ปาจีนสีหปญฺชรํ วิวริตฺวา มหาตเล นิสีทิตฺวา อมจฺจคณปริวุตสฺส สีลํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส ปาจีนโลกธาตุโต อุคฺคจฺฉเนฺตน จนฺทมณฺฑเลน สทฺธิํเยว โส รโถ ปญฺญายติฯ มนุสฺสา ภุตฺตสายมาสา ฆรทฺวาเรสุ นิสีทิตฺวา สุขกถํ กเถนฺตา ‘‘อชฺช เทฺว จนฺทา อุคฺคตา’’ติ อาหํสุฯ อถ เนสํ สลฺลปนฺตานเญฺญว รโถ ปากโฏ อโหสิฯ มหาชโน ‘‘นายํ, จโนฺท, รโถ’’ติ วตฺวา อนุกฺกเมน สินฺธวสหสฺสยุเตฺต มาตลิสงฺคาหเก เวชยนฺตรเถ จ ปากเฏ ชาเต ‘‘กสฺส นุ โข อิทํ ทิพฺพยานํ อาคจฺฉตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘น กสฺสจิ อญฺญสฺส, อมฺหากํ ราชา ธมฺมิโก, สเกฺกน เวชยนฺตรโถ เปสิโต ภวิสฺสติ, อมฺหากํ รโญฺญว อนุจฺฉวิโก’’ติ ตุฏฺฐปฺปหโฎฺฐ คาถมาห –

๔๔๔.‘‘อพฺภุโต วต โลกสฺมิํ, อุปฺปชฺชิ โลมหํสโน;
ทิโพฺพ รโถ ปาตุรหุ, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อพฺภุโต**ติ อภูตปุพฺโพฯ อจฺฉริโยติ เต วิมฺหยวเสเนวมาหํสุฯ

ตสฺส ปน มหาชนสฺส เอวํ กเถนฺตสฺเสว มาตลิ วาตเวเคน อาคนฺตฺวา รถํ นิวเตฺตตฺวา สีหปญฺชรอุมฺมาเร ปจฺฉาภาเคน ฐเปตฺวา อาโรหณสชฺชํ กตฺวา อาโรหณตฺถาย ราชานํ นิมเนฺตสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๔๕. ‘‘เทวปุโตฺต มหิทฺธิโก, มาตลิ เทวสารถิ;
นิมนฺตยิตฺถ ราชานํ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํฯ

๔๔๖. ‘‘เอหิมํ รถมารุยฺห, ราชเสฎฺฐ ทิสมฺปติ;
เทวา ทสฺสนกามา เต, ตาวตึสา สอินฺทกา;
สรมานา หิ เต เทวา, สุธมฺมายํ สมจฺฉเร’’ติฯ

ตตฺถ **มิถิลคฺคห**นฺติ มิถิลายํ ปติฎฺฐิตเคหํ, จตูหิ วา สงฺคหวตฺถูหิ มิถิลายํ สงฺคาหกํฯ **สมจฺฉเร**ติ ตเวว คุณกถํ กเถนฺตา นิสินฺนาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อทิฎฺฐปุพฺพํ เทวโลกญฺจ ปสฺสิสฺสามิ, มาตลิสฺส จ เม สงฺคโห กโต ภวิสฺสติ, คจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อเนฺตปุรญฺจ มหาชนญฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘อหํ นจิรเสฺสว อาคมิสฺสามิ, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรถา’’ติ วตฺวา รถํ อภิรุหิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๔๗. ‘‘ตโต ราชา ตรมาโน, เวเทโห มิถิลคฺคโห;
อาสนา วุฎฺฐหิตฺวาน, ปมุโข รถมารุหิฯ

๔๔๘. ‘‘อภิรูฬฺหํ รถํ ทิพฺพํ, มาตลิ เอตทพฺรวิ;
เกน ตํ เนมิ มเคฺคน, ราชเสฎฺฐ ทิสมฺปติ;
เยน วา ปาปกมฺมนฺตา, ปุญฺญกมฺมา จ เย นรา’’ติฯ

ตตฺถ **ปมุโข**ติ อุตฺตโม, อภิมุโข วา, มหาชนสฺส ปิฎฺฐึ ทตฺวา อารูโฬฺหติ อโตฺถฯ **เยน วา**ติ เยน มเคฺคน คนฺตฺวา ยตฺถ ปาปกมฺมนฺตา วสนฺติ, ตํ ฐานํ สกฺกา ทฎฺฐุํ, เยน วา คนฺตฺวา เย ปุญฺญกมฺมา นรา วสนฺติ, เตสํ ฐานํ สกฺกา ทฎฺฐุํ, เอเตสุ ทฺวีสุ เกน มเคฺคน ตํ เนมิฯ อิทํ โส สเกฺกน อนาณโตฺตปิ อตฺตโน ทูตวิเสสทสฺสนตฺถํ อาหฯ

อถ นํ ราชา ‘‘มยา เทฺว ฐานานิ อทิฎฺฐปุพฺพานิ, เทฺวปิ ปสฺสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๔๔๙. ‘‘อุภเยเนว มํ เนหิ, มาตลิ เทวสารถิ;
เยน วา ปาปกมฺมนฺตา, ปุญฺญกมฺมา จ เย นรา’’ติฯ

ตโต มาตลิ ‘‘เทฺวปิ เอกปหาเรเนว น สกฺกา ทเสฺสตุํ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปุนคาถมาห –

๔๕๐. ‘‘เกน ตํ ปฐมํ เนมิ, ราชเสฎฺฐ ทิสมฺปติ;
เยน วา ปาปกมฺมนฺตา, ปุญฺญกมฺมา จ เย นรา’’ติฯ

นิรยกณฺฑํ

ตโต ราชา ‘‘อหํ อวสฺสํ เทวโลกํ คมิสฺสามิ, นิรยํ ตาว ปสฺสิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๔๕๑. ‘‘นิรเย ตาว ปสฺสามิ, อาวาเส ปาปกมฺมินํ;
ฐานานิ ลุทฺทกมฺมานํ, ทุสฺสีลานญฺจ ยา คตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยา คตี**ติ ยา เอเตสํ นิพฺพตฺติ, ตญฺจ ปสฺสามีติฯ

อถสฺส เวตรณึ นทึ ตาว ทเสฺสสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๔๕๒. ‘‘ทเสฺสสิ มาตลิ รโญฺญ, ทุคฺคํ เวตรณึ นทึ;
กุถิตํ ขารสํยุตฺตํ, ตตฺตํ อคฺคิสิขูปม’’นฺติฯ

ตตฺถ **เวตรณิ**นฺติ ภิกฺขเว, มาตลิ รโญฺญ กถํ สุตฺวา นิรยาภิมุขํ รถํ เปเสตฺวา กมฺมปจฺจเย อุตุนา สมุฏฺฐิตํ เวตรณึ นทึ ตาว ทเสฺสสิฯ ตตฺถ นิรยปาลา ชลิตานิ อสิสตฺติโตมรภินฺทิวาลมุคฺคราทีนิ อาวุธานิ คเหตฺวา เนรยิกสเตฺต ปหรนฺติ วิชฺฌนฺติ วิเหเฐนฺติฯ เต ตํ ทุกฺขํ อสหนฺตา เวตรณิยํ ปตนฺติฯ สา อุปริ ภินฺทิวาลปฺปมาณาหิ สกณฺฏกาหิ เวตฺตลตาหิ สญฺฉนฺนาฯ เต ตตฺถ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ ปจฺจิํสุฯ เตสุ ปชฺชลเนฺตสุ ขุรธาราติขิเณสุ กณฺฏเกสุ ขณฺฑาขณฺฑิกา โหนฺติฯ เตสํ เหฏฺฐา ตาลกฺขนฺธปฺปมาณานิ ปชฺชลิตอยสูลานิ อุฏฺฐหนฺติฯ เนรยิกสตฺตา พหุํ อทฺธานํ วีตินาเมตฺวา เวตฺตลตาหิ คฬิตฺวา สูเลสุ ปติตฺวา วิทฺธสรีรา สูเลสุ อาวุณิตมจฺฉา วิย จิรํ ปจฺจนฺติฯ ตานิ สูลานิปิ ปชฺชลนฺติ, เนรยิกสตฺตาปิ ปชฺชลนฺติฯ สูลานํ เหฏฺฐา อุทกปิเฏฺฐ ชลิตานิ ขุรธาราสทิสานิ ติขิณานิ อโยโปกฺขรปตฺตานิ โหนฺติฯ เต สูเลหิ คฬิตฺวา อยโปกฺขรปเตฺตสุ ปติตฺวา จิรํ ทุกฺขเวทนํ อนุภวนฺติฯ ตโต ขาโรทเก ปตนฺติ, อุทกํ ปชฺชลติ, เนรยิกสตฺตาปิ ปชฺชลนฺติ, ธูโมปิ อุฏฺฐหติฯ อุทกสฺส ปน เหฏฺฐา นทีตลํ ขุรธาราหิ สญฺฉนฺนํฯ เต ‘‘เหฏฺฐา นุ โข กีทิส’’นฺติ อุทเก นิมุชฺชิตฺวา ขุรธาราสุ ขณฺฑาขณฺฑิกา โหนฺติฯ เต ตํ มหาทุกฺขํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตา มหนฺตํ เภรวํ วิรวนฺตา วิจรนฺติฯ กทาจิ อนุโสตํ วุยฺหนฺติ, กทาจิ ปฏิโสตํฯ อถ เน ตีเร ฐิตา นิรยปาลา อุสฺสตฺติโตมราทีนิ อุกฺขิปิตฺวา มเจฺฉ วิย วิชฺฌนฺติฯ เต ทุกฺขเวทนาปฺปตฺตา มหาวิรวํ รวนฺติฯ อถ เน ปชฺชลิเตหิ อยพฬิเสหิ อุทฺธริตฺวา ปริกฑฺฒิตฺวา ปชฺชลิตอยปถวิยํ นิปชฺชาเปตฺวา เตสํ มุเข ตตฺตํ อโยคุฬํ ปกฺขิปนฺติฯ

อิติ นิมิราชา เวตรณิยํ มหาทุกฺขปีฬิเต เนรยิกสเตฺต ทิสฺวา ภีตตสิโต สงฺกมฺปิตหทโย หุตฺวา ‘‘กึ นาเมเต สตฺตา ปาปกมฺมํ อกํสู’’ติ มาตลึ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส พฺยากาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต อาห –

๔๕๓. ‘‘นิมี หเว มาตลิมชฺฌภาสถ, ทิสฺวา ชนํ ปตมานํ วิทุเคฺค;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา เวตรณึ ปตนฺติฯ

๔๕๔. ‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๕๕. ‘‘เย ทุพฺพเล พลวนฺตา ชีวโลเก, หึ สนฺติ โรเสนฺติ สุปาปธมฺมา;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา เวตรณึ ปตนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **วินฺทตี**ติ อหํ อตฺตโน อนิสฺสโร หุตฺวา ภยสนฺตโก วิย ชาโตฯ **ทิสฺวา**ติ ปตมานํ ทิสฺวาฯ **ชานนฺ**ติ ภิกฺขเว, โส มาตลิ สยํ ชานโนฺต ตสฺส อชานโต อกฺขาสิฯ **ทุพฺพเล**ติ สรีรพลโภคพลอาณาพลวิรหิเตฯ **พลวนฺตา**ติ เตหิ พเลหิ สมนฺนาคตาฯ **หึสนฺตี**ติ ปาณิปฺปหาราทีหิ กิลเมนฺติฯ **โรเสนฺตี**ติ นานปฺปกาเรหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺติ ฆเฏฺฏนฺติฯ **ปสเวตฺวา**ติ ชเนตฺวา, กตฺวาติ อโตฺถฯ

เอวํ มาตลิ ตสฺส ปญฺหํ พฺยากริตฺวา รญฺญา เวตรณินิรเย ทิเฎฺฐ ตํ ปเทสํ อนฺตรธาเปตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา สุนขาทีหิ ขาทนฎฺฐานํ ทเสฺสตฺวา ตํ ทิสฺวา ภีเตน รญฺญา ปญฺหํ ปุโฎฺฐ พฺยากาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๕๖. ‘‘สามา จ โสณา สพลา จ คิชฺฌา, กาโกลสงฺฆา อทนฺติ เภรวา;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิํมกํสุ ปาปํ, เยเม ชเน กาโกลสงฺฆา อทนฺติฯ

๔๕๗. ‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๕๘. ‘‘เย เกจิเม มจฺฉริโน กทริยา, ปริภาสกา สมณพฺราหฺมณานํ;
หิํสนฺติ โรเสนฺติ สุปาปธมฺมา, เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชเน กาโกลสงฺฆา อทนฺตี’’ติฯ

อิโต ปเรสุ ปเญฺหสุ เจว พฺยากรเณสุ จ เอเสว นโยฯ ตตฺถ **สามา**ติ รตฺตวณฺณาฯ **โสณา**ติ สุนขาฯ **สพลา จา**ติ กพรวณฺณา จ, เสตกาฬปีตโลหิตวณฺณา จาติ เอวํ ปญฺจวณฺณสุนเข ทเสฺสติฯ เต กิร มหาหตฺถิปฺปมาณา ชลิตอยปถวิยํ เนรยิกสเตฺต มิเค วิย อนุพนฺธิตฺวา ปิณฺฑิกมํเสสุ ฑํสิตฺวา เตสํ ติคาวุตปฺปมาณํ สรีรํ ชลิตอยปถวิยํ ปาเตตฺวา มหารวํ รวนฺตานํ ทฺวีหิ ปุริมปาเทหิ อุรํ อกฺกมิตฺวา อฎฺฐิเมว เสเสตฺวา มํสํ ลุญฺจิตฺวา ขาทนฺติฯ **คิชฺฌา**ติ มหาภณฺฑสกฎปฺปมาณา โลหตุณฺฑา คิชฺฌาฯ เอเต เตสํ กณยสทิเสหิ ตุเณฺฑหิ อฎฺฐีนิ ภินฺทิตฺวา อฎฺฐิมิญฺชํ ขาทนฺติฯ **กาโกลสงฺฆา**ติ โลหตุณฺฑกากคณาฯ เต อติวิย ภยานกา ทิเฎฺฐ ทิเฎฺฐ ขาทนฺติฯ **เยเม ชเน**ติ เย อิเม เนรยิกสเตฺต กาโกลสงฺฆา ขาทนฺติ, อิเม นุ มจฺจา กิํ นาม ปาปํ อกํสูติ ปุจฺฉิฯ **มจฺฉริโน**ติ อเญฺญสํ อทายกาฯ **กทริยา**ติ ปเร เทเนฺตปิ ปฎิเสธกา ถทฺธมจฺฉริโนฯ **สมณพฺราหฺมณานนฺ**ติ สมิตพาหิตปาปานํฯ

๔๕๙. ‘‘สโชติภูตา ปถวิํ กมนฺติ, ตเตฺตหิ ขเนฺธหิ จ โปถยนฺติ;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา ขนฺธหตา สยนฺติฯ

๔๖๐. ‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๖๑. ‘‘เย ชีวโลกสฺมิ สุปาปธมฺมิโน, นรญฺจ นาริญฺจ อปาปธมฺมํ;
หิํสนฺติ โรเสนฺติ สุปาปธมฺมา, เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชนา ขนฺธหตา สยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **สโชติภูตา**ติ ปชฺชลิตสรีราฯ **ปถวิ**นฺติ ปชฺชลิตํ นวโยชนพหลํ อยปถวิํฯ **กมนฺตี**ติ อกฺกมนฺติฯ **ขเนฺธหิ จ โปถยนฺตี**ติ นิรยปาลา อนุพนฺธิตฺวา ตาลปฺปมาเณหิ ชลิตอยกฺขเนฺธหิ ชงฺฆาทีสุ ปหริตฺวา ปาเตตฺวา เตเหว ขเนฺธหิ โปถยนฺติ, จุณฺณวิจุณฺณํ กโรนฺติฯ **สุปาปธมฺมิโน**ติ อตฺตนา สุฎฺฐุ ปาปธมฺมา หุตฺวาฯ **อปาปธมฺม**นฺติ สีลาจาราทิสมฺปนฺนํ, นิรปราธํ วาฯ

๔๖๒. ‘‘องฺคารกาสุํ อปเร ผุณนฺติ, นรา รุทนฺตา ปริทฑฺฒคตฺตา;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กึ มกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา องฺคารกาสุํ ผุณนฺติฯ

๔๖๓. ‘‘ตสฺส ปุฎฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๖๔. ‘‘เย เกจิ ปูคาย ธนสฺส เหตุ, สกฺขิํ กริตฺวา อิณํ ชาปยนฺติ;
เต ชาปยิตฺวา ชนตํ ชนินฺท, เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชนา องฺคารกาสุํ ผุณนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคารกาสุ**นฺติ สมฺม มาตลิ, เก นาเมเต อปเร วชํ อปวิสนฺติโย คาโว วิย สมฺปริวาเรตฺวา นิรยปาเลหิ ชลิตอยคุเฬหิ โปถิยมานา องฺคารกาสุํ ปตนฺติฯ ตตฺร จ เนสํ ยาว กฎิปฺปมาณา นิมฺคุคานํ มหตีหิ อยปจฺฉีหิ อาทาย อุปริองฺคาเร โอกิรนฺติ, อถ เน องฺคาเร สมฺปฎิจฺฉิตุํ อสโกฺกนฺตา โรทนฺตา ทฑฺฒคตฺตา ผุณนฺติ วิธุนนฺติ, กมฺมพเลน วา อตฺตโน สีเส องฺคาเร ผุณนฺติ โอกิรนฺตีติ อโตฺถฯ **ปูคาย ธนสฺสา**ติ โอกาเส สติ ทานํ วา ทสฺสาม, ปูชํ วา ปวเตฺตสฺสาม, วิหารํ วา กริสฺสามาติ สํกฑฺฒิตฺวา ฐปิตสฺส ปูคสนฺตกสฺส ธนสฺส เหตุฯ **ชาปยนฺตี**ติ ตํ ธนํ ยถารุจิ ขาทิตฺวา คณเชฎฺฐกานํ ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘อสุกฎฺฐาเน เอตฺตกํ วยกรณํ คตํ, อสุกฎฺฐาเน อเมฺหหิ เอตฺตกํ ทินฺน’’นฺติ กูฎสกฺขิํ กริตฺวา ตํ อิณํ ชาปยนฺติ วินาเสนฺติฯ

๔๖๕. ‘‘สโชติภูตา ชลิตา ปทิตฺตา, ปทิสฺสติ มหตี โลหกุมฺภี;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา อวํสิรา โลหกุมฺภิํ ปตนฺติฯ

๔๖๖. ‘‘ตสฺส ปุฎฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๖๗. ‘‘เย สีลวนฺตํ สมณํ พฺราหฺมณํ วา, หิํสนฺติ โรเสนฺติ สุปาปธมฺมา;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา อวํสิรา โลหกุมฺภิํ ปตนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปทิตฺตา**ติอาทิตฺตาฯ **มหตี**ติ ปพฺพตปฺปมาณา กเปฺปน สณฺฐิตโลหรเสน สมฺปุณฺณาฯ **อวํสิรา**ติ ภยานเกหิ นิรยปาเลหิ อุทฺธํปาเท อโธสิเร กตฺวา ขิปิยมานา ตํ โลหกุมฺภิํ ปตนฺติฯ **สีลวนฺต**นฺติ สีลอาจารคุณสมฺปนฺนํฯ

๔๖๘. ‘‘ลุญฺจนฺติ คีวํ อถ เวฐยิตฺวา, อุเณฺหหกสฺมิํ ปกิเลทยิตฺวา;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา ลุตฺตสิรา สยนฺติฯ

๔๖๙. ‘‘ตสฺส ปุฎฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๗๐. ‘‘เย ชีวโลกสฺมิ สุปาปธมฺมิโน, ปกฺขี คเหตฺวาน วิเหฐยนฺติ เต;
วิเหฐยิตฺวา สกุณํ ชนินฺท, เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชนา ลุตฺตสิรา สย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ลุญฺจนฺตี**ติ อุปฺปาเฏนฺติฯ **อถ เวฐยิตฺวา**ติ ชลิตโลหโยเตฺตหิ อโธมุขํ เวฐยิตฺวาฯ **อุโณฺหทกสฺมิ**นฺติ กเปฺปน สณฺฐิตโลหอุทกสฺมิํฯ **ปกิเลทยิตฺวา**ติ เตเมตฺวา ขิปิตฺวาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม มาตลิ, เยสํ อิเม นิรยปาลา ชลิตโลหโยเตฺตหิ คีวํ เวเฐตฺวา ติคาวุตปฺปมาณํ สรีรํ โอนาเมตฺวา ตํ คีวํ สมฺปริวตฺตกํ ลุญฺจิตฺวา ชลิตอยทเณฺฑหิ อาทาย เอกสฺมิํ ชลิตโลหรเส ปกฺขิปิตฺวา ตุฎฺฐหฎฺฐา โหนฺติ, ตาย จ คีวาย ลุญฺจิตาย ปุน สีเสน สทฺธิํ คีวา อุปฺปชฺชติเยวฯ กิํ นาเมเต กมฺมํ กริํสุ? เอเต หิ เม ทิสฺวา ภยํ อุปฺปชฺชตีติฯ **ปกฺขี คเหตฺวาน วิเหฐยนฺตี**ติ มหาราช, เย ชีวโลกสฺมิํ สกุเณ คเหตฺวา ปเกฺข ลุญฺจิตฺวา คีวํ เวเฐตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ขาทนฺติ วา วิกฺกิณนฺติ วา, เต อิเม ลุตฺตสิรา สยนฺตีติฯ

๔๗๑. ‘‘ปหูตโตยา อนิคาธกูลา, นที อยํ สนฺทติ สุปฺปติตฺถา;
ฆมฺมาภิตตฺตา มนุชา ปิวนฺติ, ปีตญฺจ เตสํ ภุส โหติ ปานิฯ

๔๗๒. ‘‘ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, ปีตญฺจ เตสํ ภุส โหติ ปานิฯ

๔๗๓. ‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๗๔. ‘‘เย สุทฺธธญฺญํ ปลาเสน มิสฺสํ, อสุทฺธกมฺมา กยิโน ททนฺติ;
ฆมฺมาภิตตฺตาน ปิปาสิตานํ, ปีตญฺจ เตสํ ภุส โหติ ปานี’’ติฯ

ตตฺถ **อนิคาธกูลา**ติ อคมฺภีรตีราฯ **สุปฺปติตฺถา**ติ โสภเนหิ ติเตฺถหิ อุเปตาฯ **ภุส โหตี**ติ วีหิภุสํ สมฺปชฺชติฯ **ปานี**ติ ปานียํฯ ตสฺมิํ กิร ปเทเส ปหูตสลิลา รมณียา นที สนฺทติ, เนรยิกสตฺตา อคฺคิสนฺตาเปน ตตฺตา ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตา พาหา ปคฺคยฺห ชลิตโลหปถวิํ มทฺทนฺตา ตํ นทิํ โอตรนฺติ, ตงฺขณเญฺญว ตีรา ปชฺชลนฺติ, ปานียํ ภุสปลาสภาวํ อาปชฺชิตฺวา ปชฺชลติฯ เต ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตา ตํ ชลิตํ ภุสปลาสํ ขาทนฺติฯ ตํ เตสํ สกลสรีรํ ฌาเปตฺวา อโธภาเคน นิกฺขมติฯ เต ตํ ทุกฺขํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตา พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติฯ **สุทฺธธญฺญ**นฺติ วีหิอาทิสตฺตวิธํ ปริสุทฺธธญฺญํฯ **ปลาเสน มิสฺส**นฺติ ปลาเสน วา ภุเสน วา วาลุกามตฺติกาทีหิ วา มิสฺสกํ กตฺวา ฯ **อสุทฺธกมฺมา**ติ กิลิฎฺฐกายวจีมโนกมฺมาฯ **กยิโน**ติ ‘‘สุทฺธธญฺญํ ทสฺสามี’’ติ กยิกสฺส หตฺถโต มูลํ คเหตฺวา ตถารูปํ อสุทฺธธญฺญํ ททนฺติฯ

๔๗๕. ‘‘อุสูหิ สตฺตีหิ จ โตมเรหิ, ทุภยานิ ปสฺสานิ ตุทนฺติ กนฺทตํ;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา สตฺติหตา สยนฺติฯ

๔๗๖. ‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๗๗. ‘‘เย ชีวโลกสฺมิํ อสาธุกมฺมิโน, อทินฺนมาทาย กโรนฺติ ชีวิกํ;
ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ, อเชฬกญฺจาปิ ปสุํ มหิํสํ;

เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา สตฺติหตา สยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุภยานี**ติ อุภยานิฯ **ตุทนฺตี**ติ วิชฺฌนฺติฯ **กนฺทต**นฺติ กนฺทนฺตานํฯ ผรุสา นิรยปาลา อรเญฺญ ลุทฺทา มิคํ วิย สมฺปริวาเรตฺวา อุสฺอาทีหิ นานาวุเธหิ เทฺว ปสฺสานิ ตุทนฺติ, สรีรํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ ปุราณปณฺณํ วิย ขายติฯ **อทินฺนมาทายาติ**ปรสนฺตกํ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ สนฺธิเจฺฉทาทีหิ เจว วญฺจนาย จ คเหตฺวา ชีวิกํ กเปฺปนฺติฯ

๔๗๘.‘‘คีวาย พทฺธา กิสฺส อิเม ปุเนเก, อเญฺญ วิกนฺตา พิลกตา สยนฺติ;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา พิลกตา สยนฺติฯ

๔๗๙.‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๘๐.‘‘โอรพฺภิกา สูกริกา จ มจฺฉิกา, ปสุํ มหิํสญฺจ อเชฬกญฺจ;
หนฺตฺวาน สูเนสุ ปสารยิํสุ, เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชนา พิลกตา สยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **คีวาย พทฺธา**ติ มหเนฺตหิ ชลิตโลหโยเตฺตหิ คีวาย พนฺธิตฺวา อากฑฺฒิตฺวา อยปถวิยํ ปาเตตฺวา นานาวุเธหิ โกฎฺฎิยมาเน ทิสฺวา ปุจฺฉิฯ **อเญฺญ วิกนฺตา**ติ อเญฺญ ปน ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺนาฯ **พิลกตา**ติ ชลิเตสุ อยผลเกสุ ฐเปตฺวา มํสํ วิย โปตฺถนิยา โกเฎฺฎตฺวา ปุญฺชกตา หุตฺวา สยนฺติฯ **มจฺฉิกา**ติ มจฺฉฆาตกาฯ **ปสุ**นฺติ คาวิํฯ **สูเนสุ ปสารยิํสู**ติ มํสํ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกกปฺปนตฺถํ สูนาปเณสุ ฐเปสุํฯ

๔๘๑.‘‘รหโท อยํ มุตฺตกรีสปูโร, ทุคฺคนฺธรูโป อสุจิ ปูติ วาติ;
ขุทาปเรตา มนุชา อทนฺติ, ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา;
ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ, อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ;
เยเม ชนา มุตฺตกรีสภกฺขาฯ

๔๘๒.‘‘ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิ ชานโตฯ

๔๘๓.‘‘เย เกจิเม การณิกา วิโรสกา, ปเรสํ หิํสาย สทา นิวิฎฺฐา;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, มิตฺตทฺทุโน มีฬฺหมทนฺติ พาลา’’ติ;

ตตฺถ **ขุทาปเรตา มนุชา อทนฺตี**ติ เอเต เนรยิกา สตฺตา ฉาตเกน ผุฎฺฐา ขุทํ สหิตุํ อสโกฺกนฺตา ปกฺกุถิตํ ธูมายนฺตํ ปชฺชลนฺตํ กเปฺปน สณฺฐิตํ ปุราณมีฬฺหํ ปิณฺฑํ ปิณฺฑํ กตฺวา อทนฺติ ขาทนฺติฯ **การณิกา**ติ การณการกาฯ **วิโรสกา**ติ มิตฺตสุหชฺชานมฺปิ วิเหฐกาฯ **มิตฺตทฺทุโน**ติ เย เตสเญฺญว เคเห ขาทิตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา สยิตฺวา ปุน มาสกหาปณํ นาม อาหราเปนฺติ, ลญฺชํ คณฺหนฺติ, เต มิตฺตทูสกา พาลา เอวรูปํ มีฬฺหํ ขาทนฺติ, มหาราชาติฯ

๔๘๔.‘‘รหโท อยํ โลหิตปุพฺพปูโร, ทุคฺคนฺธรูโป อสุจิ ปูติ วาติ;
ฆมฺมาภิตตฺตา มนุชา ปิวนฺติ, ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา;
ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ, อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ;

เยเม ชนา โลหิตปุพฺพภกฺขาฯ

๔๘๕. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๘๖. ‘‘เย มาตรํ วา ปิตรํ วา ชีวโลเก, ปาราชิกา อรหเนฺต หนนฺติ;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา โลหิตปุพฺพภกฺขา’’ติฯ

ตตฺถ **ฆมฺมาภิตตฺตา**ติ สนฺตาเปน ปีฬิตาฯ **ปาราชิกา**ติ ปราชิตา ชราชิเณฺณ มาตาปิตโร ฆาเตตฺวา คิหิภาเวเยว ปาราชิกํ ปตฺตาฯ **อรหเนฺต**ติ ปูชาวิเสสสฺส อนุจฺฉวิเกฯ **หนนฺตี**ติ ทุกฺกรการเก มาตาปิตโร มาเรนฺติฯ อปิจ ‘‘อรหเนฺต’’ติ ปเทน พุทฺธสาวเกปิ สงฺคณฺหาติฯ

อปรสฺมิมฺปิ อุสฺสทนิรเย นิรยปาลา เนรยิกานํ ตาลปฺปมาเณน ชลิตอยพฬิเสน ชิวฺหํ วิชฺฌิตฺวา อากฑฺฒิตฺวา เต สเตฺต ชลิตอยปฐวิยํ ปาเตตฺวา อุสภจมฺมํ วิย ปตฺถริตฺวา สงฺกุสเตน หนนฺติฯ เต ถเล ขิตฺตมจฺฉา วิย ผนฺทนฺติ, ตญฺจ ทุกฺขํ สหิตุํ อสโกฺกนฺตา โรทนฺตา ปริเทวนฺตา มุเขน เขฬํ มุญฺจนฺติฯ ตสฺมึ ราชา มาตลินา ทสฺสิเต อาห –

๔๘๗. ‘‘ชิวฺห จ ปสฺส พฬิเสน วิทฺธํ, วิหตํ ยถา สงฺกุสเตน จมฺมํ;
ผนฺทนฺติ มจฺฉาว ถลมฺหิ ขิตฺตา, มุญฺจนฺติ เขฬํ รุทมานา กิเมเตฯ

๔๘๘. ‘‘ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา วงฺกฆสฺตา สยนฺตี’’ติฯ

๔๘๙. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๙๐. ‘‘เย เกจิ สนฺธานคตา มนุสฺสา, อเคฺฆน อคฺฆํ กยํ หาปยนฺติ;
กูเฏน กูฏํ ธนโลภเหตุ, ฉนฺนํ ยถา วาริจรํ วธายฯ

๔๙๑. ‘‘น หิ กูฏการิสฺส ภวนฺติ ตาณา, สเกหิ กเมฺมหิ ปุรกฺขตสฺส;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา วงฺกฆสฺตา สยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **กิเมเต**ติ กิํการณา เอเตฯ **วงฺกฆสฺตา**ติ คิลิตพฬิสาฯ **สนฺธานคตา**ติ สนฺธานํ มริยาทํ คตา, อคฺฆาปนกฏฺฐาเน ฐิตาติ อโตฺถฯ **อเคฺฆน อคฺฆ**นฺติ ตํ ตํ อคฺฆํ ลญฺชํ คเหตฺวา หตฺถิอสฺสาทีนํ วา ชาตรูปรชตาทีนํ วา เตสํ เตสํ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกานํ อคฺฆํ หาเปนฺติฯ **กย**นฺติ ตํ หาเปนฺตา กายิกานํ กยํ หาเปนฺติ, สเต ทาตเพฺพ ปณฺณาสํ ทาเปนฺติ, อิตรํ เตหิ สทฺธิํ วิภชิตฺวา คณฺหนฺติฯ **กูเฏน กูฏ**นฺติ ตุลากูฏาทีสุ ตํ ตํ กูฏํฯ **ธนโลภเหตู**ติ ธนโลเภน เอตํ กูฏกมฺมํ กโรนฺติฯ **ฉนฺนํ ยถา วาริจรํ วธายา**ติ ตํ ปน กมฺมํ กโรนฺตาปิ มธุรวาจาย ตถากตภาวํ ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา ยถา วาริจรํ มจฺฉํ วธาย อุปคจฺฉนฺตา พฬิสํ อามิเสน ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา ตํ วเธนฺติ, เอวํ ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา ตํ กมฺมํ กโรนฺติฯ **น หิ กูฏการิสฺสา**ติ ปฏิจฺฉนฺนํ มม กมฺมํ, น ตํ โกจิ ชานาตีติ มญฺญมานสฺส หิ กูฏการิสฺส ตาณา นาม น โหนฺติฯ โส เตหิ กเมฺมหิ ปุรกฺขโต ปติฏฺฐํ น ลภติฯ

๔๙๒. ‘‘นารี อิมา สมฺปริภินฺนคตฺตา, ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ ภุเช ทุชจฺจา;
สมฺมกฺขิตา โลหิตปุพฺพลิตฺตา, คาโว ยถา อาฆาตเน วิกนฺตา;

ตา ภูมิภาคสฺมิํ สทา นิขาตา, ขนฺธาติวตฺตนฺติ สโชติภูตาฯ

๔๙๓. ‘‘ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิมา นุ นาริโย กิมกํสุ ปาปํ, ยา ภูมิภาคสฺมิํ สทา นิขาตา;
ขนฺธาติวตฺตนฺติ สโชติภูตาฯ

๔๙๔. ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๙๕. โกลิตฺถิยาโย อิธ ชีวโลเก, อสุทฺธกมฺมา อสตํ อจารุํ;
ตา ทิตฺตรูปา ปติ วิปฺปหาย, อญฺญํ อจารุํ รติขิฑฺฑเหตุ;
ตา ชีวโลกสฺมิํ รมาปยิตฺวา, ขนฺธาติวตฺตนฺติ สโชติภูตา’’ติฯ

ตตฺถ **นารี**ติ อิตฺถิโยฯ **สมฺปริภินฺนคตฺตา**ติ สุฏฺฐุ สมนฺตโต ภินฺนสรีราฯ **ทุชจฺจา**ติ ทุชฺชาติกา วิรูปา เชคุจฺฉาฯ **อาฆาตเน**ติ คาวฆาตฏฺฐาเนฯ **วิกนฺตา**ติ ฉินฺนสีสา คาโว วิย ปุพฺพโลหิตลิตฺตา หุตฺวา ฯ **สทา นิขาตา**ติ นิจฺจํ ชลิตอยปถวิยํ กฏิมตฺตํ ปเวเสตฺวา นิขณิตฺวา ฐปิตา วิย ฐิตาฯ **ขนฺธาติวตฺตนฺตี**ติ สมฺม มาตลิ, ตา นาริโย เอเต ปพฺพตกฺขนฺธา อติกฺกมนฺติฯ ตาสํ กิร เอวํ กฏิปฺปมาณํ ปวิสิตฺวา ฐิตกาเล ปุรตฺถิมาย ทิสาย ชลิตอยปพฺพโต สมุฏฺฐหิตฺวา อสนิ วิย วิรวโนฺต อาคนฺตฺวา สรีรํ สณฺหกรณี วิย ปิสโนฺต คจฺฉติฯ ตสฺมิํ อติวตฺติตฺวา ปจฺฉิมปเสฺส ฐิเต ปุน จ ตาสํ สรีรํ ปาตุ ภวติฯ ตา ทุกฺขํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺติโย พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติฯ เสสทิสาสุ วุฏฺฐิเตสุ ชลิตปพฺพเตสุปิ เอเสว นโยฯ เทฺว ปพฺพตา สมุฏฺฐาย อุจฺฉุฆฏิกํ วิย ปีเฬนฺติ, โลหิตํ ปกฺกุถิตํ สนฺทติฯ กทาจิ ตโย ปพฺพตา สมุฏฺฐาย ปีเฬนฺติฯ กทาจิ จตฺตาโร ปพฺพตา สมุฏฺฐาย ตาสํ สรีรํ ปีเฬนฺติฯ เตนาห ‘‘ขนฺธาติวตฺตนฺตี’’ติฯ

โกลิตฺถิยาโยติ กุเล ปติฏฺฐิตา กุลธีตโรฯ **อสตํ อจารุ**นฺติ อสญฺญตกมฺมํ กริํสุฯ **ทิตฺตรูปา**ติ สฐรูปา ธุตฺตชาติกา หุตฺวาฯ **ปติ วิปฺปหายา**ติ อตฺตโน ปติํ ปชหิตฺวาฯ **อจารุ**นฺติ อคมํสุฯ **รติขิฑฺฑเหตู**ติ กามรติเหตุ เจว ขิฑฺฑาเหตุ จฯ **รมาปยิตฺวา**ติ ปรปุริเสหิ สทฺธิํ อตฺตโน จิตฺตํ รมาปยิตฺวา อิธ อุปฺปนฺนาฯ อถ ตาสํ สรีรํ อิเม ขนฺธาติวตฺตนฺติ สโชติภูตาติฯ

๔๙๖. ‘‘ปาเท คเหตฺวา กิสฺส อิเม ปุเนเก, อวํสิรา นรเก ปาตยนฺติ;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา อวํสิรา นรเก ปาตยนฺติฯ

๔๙๗. ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๔๙๘. เย ชีวโลกสฺมิํ อสาธุกมฺมิโน, ปรสฺส ทารานิ อติกฺกมนฺติ;
เต ตาทิสา อุตฺตมภณฺฑเถนา, เตเม ชนา อวํสิรา นรเก ปาตยนฺติฯ

๔๙๙. เต วสฺสปูคานิ พหูนิ ตตฺถ, นิรเยสุ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยนฺติ;
น หิ ปาปการิสฺส ภวนฺติ ตาณา, สเกหิ กเมฺมหิ ปุรกฺขตสฺส;
เต ลุทฺทกมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, เตเม ชนา อวํสิรา นรเก ปาตยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **นรเก**ติ ชลิตองฺคารปุเณฺณ มหาอาวาเฏฯ เต กิร วชํ อปวิสนฺติโย คาโว วิย นิรยปาเลหิ นานาวุธานิ คเหตฺวา วิชฺฌิยมานา โปถิยมานา ยทา ตํ นรกํ อุปคจฺฉนฺติ, อถ เต นิรย

ปาลา อุทฺธํปาเท กตฺวา ตตฺถ ปาตยนฺติ ขิปนฺติฯ เอวํ เต ปาติยมาเน ทิสฺวา ปุจฺฉโนฺต เอว มาหฯ **อุตฺตมภณฺฑเถนา**ติ มนุเสฺสหิ ปิยายิตสฺส วรภณฺฑสฺส เถนกาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มาตลิสงฺคาหโก ตํ นิรยํ อนฺตรธาเปตฺวา รถํ ปุรโต เปเสตฺวา มิจฺฉาทิฎฺฐิกานํ ปจฺจนฎฺฐานํ นิรยํ ทเสฺสสิฯ เตน ปุโฎฺฐ จสฺส วิยากาสิฯ

๕๐๐. ''อุจฺจาวจาเม วิวิธา อุปกฺกมา, นิรเยสุ ทิสฺสนฺติ สุโฆรรูปา;
ภยญฺหิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ ปาปํ, เยเม ชนา อธิมตฺตา ทุกฺขา ติพฺพา;
ขรา กฎุกา เวทนา เวทยนฺติฯ

๕๐๑. ''ตสฺส ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปาปกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๐๒. ''เย ชีวโลกสฺมิํ สุปาปทิฎฺฐิโน, วิสฺสาสกมฺมานิ กโรนฺติ โมหา;
ปรญฺจ ทิฎฺฐีสุ สมาทเปนฺติ, เต ปาปทิฎฺฐีํ ปสเวตฺว ปาปํ;
เตเม ชนา อธิมตฺตา ทุกฺขา ติพฺพา, ขรา กฎุกา เวทนา เวทยนฺตี''ติฯ

ตตฺถ **อุจฺจาวจาเม**ติ อุจฺจา อวจา อิเม, ขุทฺทกา จ มหนฺตา จาติ อโตฺถฯ **อุปกฺกมา**ติ การณปฺปโยคาฯ **สุปาปทิฎฺฐิโน**ติ ''นตฺถิ ทินฺน''นฺติอาทิกาย ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฎฺฐิยา สุฎฺฐุ ปาปทิฎฺฐิโนฯ **วิสฺสาสกมฺมานี**ติ ตาย ทิฎฺฐิยา วิสฺสาเสน ตนฺนิสฺสิตา หุตฺวา นานาวิธานิ ปาปกมฺมานิ กโรนฺติฯ **เตเม**ติ เต อิเม ชนา เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุภวนฺติฯ

อิติ รโญฺญ มิจฺฉาทิฎฺฐิกานํ ปจฺจนนิรยํ อาจิกฺขิฯ เทวโลเกปิ เทวคณา รโญฺญ อาคม นมคฺคํ โอโลกยมานา สุธมฺมายํ เทวสภายํ นิสีทิํสุเยวฯ สโกฺกปิ ''กิํ นุ โข, มาตลิ, จิรายตี''ติ อุปธาเรโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ''มาตลิ, อตฺตโน ทูตวิเสสํ ทเสฺสตุํ 'มหาราช, อสุกกมฺมํ กตฺวา อสุกนิรเย นาม ปจฺจนฺตี'ติ นิรเย ทเสฺสโนฺต วิจรติ, นิมิรโญฺญ ปน อปฺปเมว อายุ ขีเยถ, นิ รยทสฺสนํ นาสฺส ปริยนฺตํ คเจฺฉยฺยา''ติ เอกํ มหาชวํ เทวปุตฺตํ เปเสสิ ''ตฺวํ 'สีฆํ ราชานํ คเหตฺ วา อาคจฺฉตู'ติ มาตลิสฺส วเทหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ชเวน คนฺตฺวา อาโรเจสิฯ มาตลิ, ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''น สกฺกา จิรายิตุ''นฺติ รโญฺญ เอกปหาเรเนว จตูสุ ทิสาสุ พหู นิรเย ทเสฺสตฺวา คาถมาห –

๕๐๓. ''วิทิตานิ เต มหาราช, อาวาสํ ปาปกมฺมินํ;
ฐานานิ ลุทฺทกมฺมานํ, ทุสฺสีลานญฺจ ยา คติ;
อุยฺยาหิ ทานิ ราชีสิ, เทวราชสฺส สนฺติเก''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, อิมํ ปาปกมฺมีนํ สตฺตานํ อาวาสํ ทิสฺวา ลุทฺทกมฺมานญฺจ ฐานานิ ตยา วิทิตานิฯ ทุสฺสีลานญฺจ ยา คติ นิพฺพตฺติ, สาปิ เต วิทิตาฯ อิทานิ เทวราชสฺส สนฺติเก ทิพฺพสมฺปตฺติํ ทสฺสนตฺถํ อุยฺยาหิ คจฺฉาหิ, มหาราชาติฯ

นิรยกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

สคฺคกณฺฑํ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มาตลิ เทวโลกาภิมุขํ รถํ เปเสสิฯ ราชา เทวโลกํ คจฺฉนฺโต ทฺวาทส โยชนิกํ มณิมยํ ปญฺจถูปิกํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ อุยฺยานโปกฺขรณิสมฺปนฺนํ กปฺปรุกฺขปริวุตํ พีรณิยา เทวธีตาย อากาสฏฺฐกวิมานํ ทิสฺวา, ตญฺจ เทวธีตรํ อโนฺตกูฏาคาเร สยนปิฏฺเฐ นิสินฺนํ อจฺฉราสหสฺสปริวุตํ มณิสีหปญฺชรํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺตึ ทิสฺวา มาตลึ ปุจฺฉนฺโต คาถมาหฯ อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๐๔. ‘‘ปญฺจถูปํ ทิสฺสติทํ วิมานํ, มาลาปิฬนฺธา สยนสฺส มชฺฌ;
ตตฺถจฺฉติ นารี มหานุภาวา, อุจฺจาวจํ อิทฺธิ วิกุพฺพมานาฯ

๕๐๕. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ นารี กิมกาสิ สาธุํ, ยา โมทติ สคฺคปตฺตา วิมาเนฯ

๕๐๖. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๐๗. ‘‘ยทิ เต สุตา พีรณี ชีวโลเก, อามายทาสี อหุ พฺราหฺมณสฺส;
สา ปตฺตกาลํ อติถึ วิทิตฺวา, มาตาว ปุตฺตํ สกิมาภินนฺที;
สํยมา สํวิภาคา จ, สา วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปญฺจถูป**นฺติ ปญฺจหิ กูฏาคาเรหิ สมนฺนาคตํฯ **มาลาปิฬนฺธา**ติ มาลาทีหิ สพฺพาภรเณหิ ปฏิมณฺฑิตาติ อโตฺถฯ **ตตฺถจฺฉตี**ติ ตสฺมึ วิมาเน อจฺฉติฯ **อุจฺจาวจํ อิทฺธิ วิกุพฺพมานา**ติ นานปฺปการํ เทวิทฺธึ ทสฺสยมานาฯ **ทิสฺวา**ติ เอตํ ทิสฺวา ฐิตํ มํ วิตฺติ วินฺทติ ปฏิลภติ, วิตฺติสนฺตโก วิย โหมิ ตุฏฺฐิยา อติภูตตฺตาติ อโตฺถฯ **อามายทาสี**ติ เคหทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ชาตทาสีฯ **อหุ พฺราหฺมณสฺสา**ติ สา กิร กสฺสปทสพลสฺส กาเล เอกสฺส พฺราหฺมณสฺส ทาสี อโหสิฯ **สา ปตฺตกาล**นฺติ เตน พฺราหฺมเณน อฏฺฐ สลากภตฺตานิ สงฺฆสฺส ปริจฺจตฺตานิ อเหสุํฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ‘‘เสฺว ปฏฺฐาย เอเกกสฺส ภิกฺขุสฺส เอเกกํ กหาปณคฺฆนกํ กตฺวา อฏฺฐ สลากภตฺตานิ สมฺปาเทยฺยาสี’’ติ พฺราหฺมณึ อาหฯ สา ‘‘สามิ, ภิกฺขุ นาม ธุโตฺต, นาหํ สกฺขิสฺสามี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ธีตโรปิสฺส ปฏิกฺขิปึสุฯ โส ทาสึ ‘‘สกฺขิสฺสสิ อมฺมา’’ติ อาหฯ สา ‘‘สกฺขิสฺสามิ อยฺยา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สกฺกจฺจํ ยาคุขชฺชกภตฺตาทีนิ สมฺปาเทตฺวา สลากํ ลภิตฺวา อาคตํ ปตฺตกาลํ อติถึ วิทิตฺวา หริตโคมยุปลิเตฺต กตปุปฺผุปหาเร สุปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ยถา นาม วิปฺปวาสา อาคตํ ปุตฺตํ มาตา สกึ อภินนฺทติ, ตถา นิจฺจกาลํ อภินนฺทติ, สกฺกจฺจํ ปริวิสติ, อตฺตโน สนฺตกมฺปิ กิญฺจิ เทติฯ **สํยมา สํวิภาคา จา**ติ สา สีลวตี อโหสิ จาควตี จ, ตสฺมา เตน สีเลน เจว จาเคน จ อิมสฺมึ วิมาเน โมทติฯ อถ วา **สํยมา**ติ อินฺทฺริยทมนาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มาตลิ ปุรโต รถํ เปเสตฺวา โสณทินฺนเทวปุตฺตสฺส สตฺต กนกวิมานานิ ทเสฺสสิฯ โส ตานิ จ ตสฺส จ สิริสมฺปตฺตึ ทิสฺวา เตน กตกมฺมํ ปุจฺฉิฯ อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๐๘. ‘‘ททฺทลฺลมานา อาเภนฺติ, วิมานา สตฺต นิมฺมิตา;
ตตฺถ ยโกฺข มหิทฺธิโก, สพฺพาภรณภูสิโต;
สมนฺตา อนุปริยาติ, นารีคณปุรกฺขโตฯ

๕๐๙. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ มโจฺจ กิมกาสิ สาธุํ, โย โมทติ สคฺคปโตฺต วิมาเนฯ

๕๑๐. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๑๑. ‘‘โสณทินฺโน คหปติ, เอส ทานปตี อหุ;
เอส ปพฺพชิตุทฺทิสฺส, วิหาเร สตฺต การยิฯ

๕๑๒. ‘‘สกฺกจฺจํ เต อุปฏฺฐาสิ, ภิกฺขโว ตตฺถ วาสิเก;
อจฺฉาทนญฺจ ภตฺตญฺจ, เสนาสนํ ปทีปิยํ;
อทาสิ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสนฺเนน เจตสาฯ

๕๑๓. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๑๔. ‘‘อุโปสถํ อุปวสี, สทา สีเลสุ สํวุโต;
สํยมา สํวิภาคา จ, โส วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **ททฺทลฺลมานา**ติ ชลมานาฯ **อาเภนฺตี**ติ ตรุณสูริโย วิย โอภาสนฺติฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ ปฏิปาฏิยา ฐิเตสุ สตฺตสุ วิมาเนสุฯ **ยโกฺข**ติ เอโก เทวปุตฺโตฯ **โสณทินฺโน**ติ มหาราช, อยํ ปุเพฺพ กสฺสปทสพลสฺส กาเล กาสิรเฏฺฐ อญฺญตรสฺมึ นิคเม โสณทินฺโน นาม คหปติ ทานปติ อโหสิฯ โส ปพฺพชิเต อุทฺทิสฺส สตฺต วิหารกุฏิโย กาเรตฺวา ตตฺถ วาสิเก ภิกฺขู จตูหิ ปจฺจเยหิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐาสิ, อุโปสถญฺจ อุปวสิ, นิจฺจํ สีเลสุ จ สํวุโต อโหสิฯ โส ตโต จวิตฺวา อิธูปปโนฺน โมทตีติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ **ปาฏิหาริยปกฺข**นฺติ อิทํ ปน อฏฺฐมีอุโปสถสฺส ปจฺจุคฺคมนานุคมนวเสน สตฺตมินวมิโย, จาตุทฺทสีปนฺนรสีนํ ปจฺจุคฺคมนานุคมนวเสน เตรสีปาฏิปเท จ สนฺธาย วุตฺตํฯ

เอวํ โสณทินฺนสฺส กตกมฺมํ กเถตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา ผลิกวิมานํ ทเสฺสสิฯ ตํ อุเพฺพธโต ปญฺจวีสติโยชนํ อเนกสเตหิ สตฺตรตนมยตฺถเมฺภหิ สมนฺนาคตํ, อเนกสตกูฏาคารปฏิมณฺฑิตํ , กิงฺกิณิกชาลาปริกฺขิตฺตํ, สมุสฺสิตสุวณฺณรชตมยธชํ, นานาปุปฺผวิจิตฺตอุยฺยานวนวิภูสิตํ, รมณียโปกฺขรณิสมนฺนาคตํ, นจฺจคีตวาทิตาทีสุ เฉกาหิ อจฺฉราหิ สมฺปริกิณฺณํฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ตาสํ อจฺฉรานํ กตกมฺมํ ปุจฺฉิ, อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๑๕. ‘‘ปภาสติ มิทํ พฺยมฺหํ, ผลิกาสุ สุนิมฺมิตํ;
นารีวรคณากิณฺณํ, กูฏาคารวโรจิตํ;
อุเปตํ อนฺนปาเนหิ, นจฺจคีเตหิ จูภยํฯ

๕๑๖. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ สาธุํ, ยา โมทเร สคฺคปตฺตา วิมาเนฯ

๕๑๗. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๑๘. ‘‘ยา กาจิ นาริโย อิธ ชีวโลเก, สีลวนฺติโย อุปาสิกา;
ทาเน รตา นิจฺจํ ปสนฺนจิตฺตา, สเจฺจ ฐิตา อุโปสเถ อปฺปมตฺตา;
สํยมา สํวิภาคา จ, ตา วิมานสฺมิ โมทเร’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยมฺหนฺ**ติ วิมานํ, ปาสาโทติ วุตฺตํ โหติฯ **ผลิกาสู**ติ ผลิกภิตฺตีสุฯ **นารีวรคณากิณฺณ**นฺติ วรนาริคเณหิ อากิณฺณํฯ **กูฏาคารวโรจิต**นฺติ วรกูฏาคาเรหิ โอจิตํ สโมจิตํ, วฑฺฒิตนฺติ อโตฺถฯ **อุภย**นฺติ อุภเยหิฯ **“ยา กาจี”**ติ อิทํ กิญฺจาปิ อนิยเมตฺวา วุตฺตํ, ตาปน กสฺสปพุทฺธสาสเน พาราณสิยํ อุปาสิกา หุตฺวา คณพนฺธเนน เอตานิ วุตฺตปฺปการานิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

อถสฺส โส ปุรโต รถํ เปเสตฺวา เอกํ รมณียํ มณิวิมานํ ทเสฺสสิฯ ตํ สเม ภูมิภาเค ปติฏฺฐิตํ อุเพฺพธสมฺปนฺนํ มณิปพฺพโต วิย โอภาสมานํ ติฏฺฐติ, ทิพฺพคีตวาทิตนินฺนาทิตํ พหูหิ เทวปุเตฺตหิ สมฺปริกิณฺณํฯ ตํ ทิสฺวา ราชา เตสํ เทวปุตฺตานํ กตกมฺมํ ปุจฺฉิ, อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๑๙. “ปภาสติ มิทํ พฺยมฺหํ, เวฬุริยาสุ นิมฺมิตํ;
อุเปตํ ภูมิภาเคหิ, วิภตฺตํ ภาคโส มิตํฯ

๕๒๐. “อาฬมฺพรา มุทิงฺคา จ, นจฺจคีตา สุวาทิตา;
ทิพฺพา สทฺทา นิจฺฉรนฺติ, สวนียา มโนรมาฯ

๕๒๑. “นาหํ เอวํคตํ ชาตุ, เอวํสุรุจิรํ ปุเร;
สทฺทํ สมภิชานามิ, ทิฏฺฐํ วา ยทิ วา สุตํฯ

๕๒๒. “วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ สาธุํ, เย โมทเร สคฺคปตฺตา วิมาเนฯ

๕๒๓. “ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๒๔. “เย เกจิ มจฺจา อิธ ชีวโลเก, สีลวนฺตา อุปาสกา;
อาราเม อุทปาเน จ, ปปา สงฺกมนานิ จ;
อรหเนฺต สีติภูเต, สกฺกจฺจํ ปฏิปาทยุํฯ

๕๒๕. “จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ, ปจฺจยํ สยนาสนํ;
อทํสุ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๕๒๖. “จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๒๗. “อุโปสถํ อุปวสุํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
สํยมา สํวิภาคา จ, เต วิมานสฺมิ โมทเร”ติฯ

ตตฺถ **เวฬุริยาสู**ติ เวฬุริยภิตฺตีสุฯ **ภูมิภาเคหี**ติ รมณีเยหิ ภูมิภาเคหิ อุเปตํฯ **อาฬมฺพรา มุทิงฺคา จา**ติ เอเต เทฺว เอตฺถ วชฺชนฺติฯ **นจฺจคีตา สุวาทิตา**ติ นานปฺปการานิ นจฺจานิ เจว คีตานิ จ อปเรสมฺปิ ตูริยานํ สุวาทิตานิ เจตฺถ ปวตฺตนฺติฯ **เอวํคต**นฺติ เอวํ มโนรมภาวํ คตํฯ **“เย เกจี”**ติ อิทมฺปิ กามํ อนิยเมตฺวา วุตฺตํ, เต ปน กสฺสปพุทฺธกาเล พาราณสิวาสิโน อุปาสกา หุตฺวา คณพนฺธเนน เอตานิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตํ สมฺปตฺตึ ปตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **ปฏิปาทยุ**นฺติ ปฏิปาทยึสุ, เตสํ อทํสูติ อโตฺถฯ **ปจฺจย**นฺติ คิลานปจฺจยํฯ **อทํสู**ติ เอวํ นานปฺปการกํ ทานํ อทํสูติฯ

อิติสฺส โส เตสํ กตกมฺมํ อาจิกฺขิตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา อปรมฺปิ ผลิกวิมานํ ทเสฺสสิฯ ตํ อเนกกูฏาคารปฏิมณฺฑิตํ, นานากุสุมสญฺฉนฺนทิพฺพตรุณวนปฏิมณฺฑิตตีราย, วิวิธวิหงฺคมนินฺนาทิตาย นิมฺมลสลิลาย นทิยา ปริกฺขิตฺตํ , อจฺฉราคณปริวุตเสฺสกสฺส ปุญฺญวโต นิวาสภูตํฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ตสฺส กตกมฺมํ ปุจฺฉิ, อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๒๘.‘‘ปภาสติ มิทํ พฺยมฺหํ, ผลิกาสุ สุนิมฺมิตํ;
นารีวรคณากิณฺณํ, กูฏาคารวโรจิตํฯ

๕๒๙.‘‘อุเปตํ อนฺนปาเนหิ, นจฺจคีเตหิ จูภยํ;
นโชฺช จานุปริยาติ, นานาปุปฺผทฺุมายุตาฯ

๕๓๐.‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ มโจฺจ กึมกาสิ สาธุํ, โย โมทตี สคฺคปโตฺต วิมาเนฯ

๕๓๑.‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๓๒.‘‘มิถิลายํ คหปติ, เอส ทานปตี อหุ;
อาราเม อุทปาเน จ, ปปา สงฺกมนานิ จ;
อรหเนฺต สีติภูเต, สกฺกจฺจํ ปฏิปาทยิฯ

๕๓๓.‘‘จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ, ปจฺจยํ สยนาสนํ;
อทาสิ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๕๓๔.‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฎฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฎฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๓๕.‘‘อุโปสถํ อุปวสี, สทา สีเลสุ สํวุโต;
สํยมา สํวิภาคา จ, โส วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **นโชฺช**ติ วจนวิปลฺลาโส, เอกา นที ตํ วิมานํ ปริกฺขิปิตฺวา คตาติ อโตฺถฯ **นานาปุปฺผทฺุมายุตา**ติ สา นที นานาปุเปฺผหิ ทฺุเมหิ อายุตาฯ **มิถิลาย**นฺติ เอส มหาราช, กสฺสปพุทฺธกาเล มิถิลนคเร เอโก คหปติ ทานปติ อโหสิฯ โส เอตานิ อารามโรปนาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปโตฺตติฯ

เอวมสฺส เตน กตกมฺมํ อาจิกฺขิตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา อปรมฺปิ ผลิกวิมานํ ทเสฺสสิฯ ตํ ปุริมวิมานโต อติเรกาย นานาปุปฺผผลสญฺฉนฺนาย ตรุณวนฆฎาย สมนฺนาคตํฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ตาย สมฺปตฺติยา สมนฺนาคตสฺส เทวปุตฺตสฺส กตกมฺมํ ปุจฺฉิ, อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๓๖.‘‘ปภาสติ มิทํ พฺยมฺหํ, ผลิกาสุ สุนิมฺมิตํ;
นารีวรคณากิณฺณํ, กูฏาคารวโรจิตํฯ

๕๓๗.‘‘อุเปตํ อนฺนปาเนหิ, นจฺจคีเตหิ จูภยํ;
นโชฺช จานุปริยาติ, นานาปุปฺผทฺุมายุตาฯ

๕๓๘.‘‘ราชายตนา กปิตฺถา จ, อมฺพา สาลา จ ชมฺพุโย;

ตินฺทุกา จ ปิยาลา จ, ทุมา นิจฺจผลา พหูฯ

๕๓๙. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ มจฺโจ กิมกาสิ สาธุํ, โย โมทตี สคฺคปฺปตฺโต วิมาเนฯ

๕๔๐. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๔๑. ‘‘มิถิลายํ คหปติ, เอส ทานปตี อหุ;
อาราเม อุทปาเน จ, ปปา สงฺกมนานิ จ;
อรหนฺเต สีติภูเต, สกฺกจฺจํ ปฏิปาทยิฯ

๕๔๒. ‘‘จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ, ปจฺจยํ สยนาสนํ;
อทาสิ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนน เจตสาฯ

๕๔๓. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๔๔. ‘‘อุโปสถํ อุปวสี, สทา สีเลสุ สํวุโต;
สํยมา สํวิภาคา จ, โส วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **มิถิลาย**นฺติ เอส, มหาราช, กสฺสปพุทฺธกาเล วิเทหรฏฺเฐ มิถิลนคเร เอโก คหปติ ทานปติ อโหสิฯ โส เอตานิ ปุญฺญานิ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปตฺโตติฯ

เอวมสฺส เตน กตกมฺมํ อาจิกฺขิตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา ปุริมสทิสเมว อปรมฺปิ เวฬุริยวิมานํ ทเสฺสตฺวา ตตฺถ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตสฺส เทวปุตฺตสฺส กตกมฺมํ ปุฏฺโฐ อาจิกฺขิฯ

๕๔๕. ‘‘ปภาสติ มิทํ พฺยมฺหํ, เวฬุริยาสุ นิมฺมิตํ;
อุเปตํ ภูมิภาเคหิ, วิภตฺตํ ภาคโส มิตํฯ

๕๔๖. ‘‘อาฬมฺพรา มุทิงฺคา จ, นจฺจคีตา สุวาทิตา;
ทิพฺยา สทฺทา นิจฺฉรนฺติ, สวนียา มโนรมาฯ

๕๔๗. ‘‘นาหํ เอวํคตํ ชาตุ, เอวํสุรุจิรํ ปุเร;
สทฺทํ สมภิชานามิ, ทิฏฺฐํ วา ยทิ วา สุตํฯ

๕๔๘. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ มจฺโจ กิมกาสิ สาธุํ, โย โมทตี สคฺคปฺปตฺโต วิมาเนฯ

๕๔๙. ‘‘ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๕๐. ‘‘พาราณสิยํ คหปติ, เอส ทานปตี อหุ;
อาราเม อุทปาเน จ, ปปา สงฺกมนานิ จ;
อรหนฺเต สีติภูเต, สกฺกจฺจํ ปฏิปาทยิฯ

๕๕๑. ‘‘จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ, ปจฺจยํ สยนาสนํ;

อทาสิ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๕๕๒. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๕๓. ‘‘อุโปสถํ อุปวสี, สทา สีเลสุ สํวุโต;
สํยมา สํวิภาคา จ, โส วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

อถสฺส ปุรโต รถํ เปเสตฺวา พาลสูริยสนฺนิภํ กนกวิมานํ ทเสฺสตฺวา ตตฺถ นิวาสิโน เทวปุตฺตสฺส สมฺปตฺตึ ปุโฏฺฐ อาจิกฺขิฯ

๕๕๔. ‘‘ยถา อุทยมาทิโจฺจ, โหติ โลหิตโก มหา;
ตถูปมํ อิทํ พฺยมฺหํ, ชาตรูปสฺส นิมฺมิตํฯ

๕๕๕. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อยํ นุ มโจฺจ กิมกาสิ สาธุํ, โย โมทตี สคฺคปโตฺต วิมาเนฯ

๕๕๖. ‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๕๗. ‘‘สาวตฺถิยํ คหปติ, เอส ทานปตี อหุ;
อาราเม อุทปาเน จ, ปปา สงฺกมนานิ จ;
อรหเนฺต สีติภูเต, สกฺกจฺจํ ปฏิปาทยิฯ

๕๕๘. ‘‘จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ, ปจฺจยํ สยนาสนํ;
อทาสิ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๕๕๙. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๕๖๐. ‘‘อุโปสถํ อุปวสี, สทา สีเลสุ สํวุโต;
สํยมา สํวิภาคา จ, โส วิมานสฺมิ โมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุทยมาทิโจฺจ**ติ อุคฺคจฺฉโนฺต อาทิโจฺจฯ **สาวตฺถิยนฺ**ติ กสฺสปพุทฺธกาเล สาวตฺถินคเร เอโก คหปติ ทานปติ อโหสิฯ โส เอตานิ ปุญฺญานิ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปโตฺตติฯ

เอวํ เตน อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ วิมานานํ กถิตกาเล สโกฺก เทวราชา ‘‘มาตลิ, อติวิย จิรายตี’’ติ อปรมฺปิ ชวนเทวปุตฺตํ เปเสสิฯ โส เวเคน คนฺตฺวา อาโรเจสิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘น สกฺกา อิทานิ จิรายิตุ’’นฺติ จตูสุ ทิสาสุ เอกปฺปหาเรเนว พหูนิ วิมานานิ ทเสฺสสิฯ รญฺญา จ ตตฺถ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตานํ เทวปุตฺตานํ กตกมฺมํ ปุโฏฺฐ อาจิกฺขิฯ

๕๖๑. ‘‘เวหายสาเม พหุกา, ชาตรูปสฺส นิมฺมิตา;
ททฺทลฺลมานา อาเภนฺติ, วิชฺชุวพฺภฆนนฺตเรฯ

๕๖๒. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิเม นุ มจฺจา กิมกํสุ สาธุํ, เย โมทเร สคฺคปตฺตา วิมาเนฯ

๕๖๓. ‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๖๔. ‘‘สทฺธาย สุนิวิฏฺฐาย, สทฺธมฺเม สุปฺปเวทิเต;
อกํสุ สตฺถุ วจนํ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน;
เตสํ เอตานิ ฐานานิ, ยานิ ตฺวํ ราช ปสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **เวหายสาเม**ติ เวหายสา อิเม อากาเสเยว สณฺฐิตาฯ อากาสฏฺฐกวิมานา อิเมติ วทติฯ **วิชฺชุวพฺภฆนนฺตเร**ติ ฆนวลาหกนฺตเร ชลมานา วิชฺชุ วิยฯ **สุนิวิฏฺฐายา**ติ มเคฺคน อาคตตฺตา สุปฺปติฏฺฐิตายฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, เอเต ปุเร นิยฺยานิเก กสฺสปพุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา ปริสุทฺธสีลา สมณธมฺมํ กโรนฺตา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตฺวา อรหตฺตํ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา ตโต จุตา อิเมสุ กนกวิมาเนสุ อุปฺปนฺนาฯ เอเตสํ กสฺสปพุทฺธสาวกานํ ตานิ ฐานานิ, ยานิ ตฺวํ, มหาราช, ปสฺสสีติฯ

เอวมสฺส อากาสฏฺฐกวิมานานิ ทเสฺสตฺวา สกฺกสฺส สนฺติกํ คมนตฺถาย อุสฺสาหํ กโรโนฺต อาห –

๕๖๕. ‘‘วิทิตานิ เต มหาราช, อาวาสํ ปาปกมฺมินํ;
อโถ กลฺยาณกมฺมานํ, ฐานานิ วิทิตานิ เต;
อุยฺยาหิ ทานิ ราชีสิ, เทวราชสฺส สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **อาวาส**นฺติ มหาราช, ตยา ปฐมเมว เนรยิกานํ อาวาสํ ทิสฺวา ปาปกมฺมานํ ฐานานิ วิทิตานิ, อิทานิ ปน อากาสฏฺฐกวิมานานิ ปสฺสเนฺตน อโถ กลฺยาณกมฺมานํ ฐานานิ วิทิตานิ, อิทานิ เทวราชสฺส สนฺติเก สมฺปตฺตึ ทฏฺฐุํ อุยฺยาหิ คจฺฉาหีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา สิเนรุํ ปริวาเรตฺวา ฐิเต สตฺต ปริภณฺฑปพฺพเต ทเสฺสสิฯ เต ทิสฺวา รญฺญา มาตลิสฺส ปุฏฺฐภาวํ อาวิกโรโนฺต สตฺถา อาห –

๕๖๖. ‘‘สหสฺสยุตฺตํ หยวาหึ, ทิพฺพยานมธิฏฺฐิโต;
ยายมาโน มหาราชา, อทฺทา สีทนฺตเร นเค;
ทิสฺวานามนฺตยี สูตํ, อิเม เก นาม ปพฺพตา’’ติฯ

ตตฺถ **หยวาหิ**นฺติ หเยหิ วาหิยมานํฯ **ทิพฺพยานมธิฏฺฐิโต**ติ ทิพฺพยาเน ฐิโต หุตฺวาฯ **อทฺทา**ติ อทฺทสฯ **สีทนฺตเร**ติ สีทามหาสมุทฺทสฺส อนฺตเรฯ ตสฺมิํ กิร มหาสมุเทฺท อุทกํ สุขุมํ, โมรปิญฺฉมตฺตมฺปิ ปกฺขิตฺตํ ปติฏฺฐาตุํ น สโกฺกติ สีทเตว, ตสฺมา โส ‘‘สีทามหาสมุโทฺท’’ติ วุจฺจติฯ ตสฺส อนฺตเรฯ **นเค**ติ ปพฺพเตฯ **เก นามา**ติ เก นาม นาเมน อิเม ปพฺพตาติฯ

เอวํ นิมิรญฺญา ปุโฏฺฐ มาตลิ เทวปุโตฺต อาห –

๕๖๘. ‘‘สุทสฺสโน กรวีโก, อีสธโร ยุคนฺธโร;
เนมินฺธโร วินตโก, อสฺสกโณฺณ คิรี พฺรหาฯ

๕๖๙. ‘‘เอเต สีทนฺตเร นคา, อนุปุพฺพสมุคฺคตา;
มหาราชานมาวาสา, ยานิ ตฺวํ ราช ปสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **สุทสฺสโน**ติ อยํ, มหาราช, เอเตสํ สพฺพพาหิโร สุทสฺสโน ปพฺพโต นาม, ต ทนนฺตเร กรวีโก นาม, โส สุทสฺสนโต อุจฺจตโร ฯ อุภินฺนมฺปิ ปน เตสํ อนฺตเร เอโกปิ สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ กรวีกสฺส อนนฺตเร อีสธโร นาม, โส กรวีกโต อุจฺจตโรฯ เตสมฺปิ อนฺตเร เอโก สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ อีสธรสฺส อนนฺตเร ยุคนฺธโร นาม, โส อีสธรโต อุจฺจตโรฯ เตสมฺปิ อนฺตเร เอโก สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ ยุคนฺธรสฺส อนนฺตเร เนมินฺธโร นาม, โส ยุคนฺธรโต อุจฺจตโรฯ เตสมฺปิ อนฺตเร เอโก สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ เนมินฺธรสฺส อนนฺตเร วินตโก นาม, โส เนมินฺธรโต อุจฺจตโรฯ เตสมฺปิ อนฺตเร เอโก สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ วินตกสฺส อนนฺตเร อสฺสกโณฺณ นาม, โส วินตกโต อุจฺจตโรฯ เตสมฺปิ อนฺตเร เอโก สีทนฺตรมหาสมุโทฺทฯ **อนุปุพฺพสมุคฺคตา**ติ เอเต สีทนฺตรมหาสมุเทฺท สตฺต ปพฺพตา อนุปฏิปาฏิยา สมุคฺคตา โสปานสทิสา หุตฺวา ฐิตาฯ **ยานี**ติ เย ตฺวํ, มหาราช, อิเม ปพฺพเต ปสฺสสิ, เอเต จตุณฺณํ มหาราชานํ อาวาสาติฯ

เอวมสฺส จาตุมหาราชิกเทวโลกํ ทเสฺสตฺวา ปุรโต รถํ เปเสตฺวา ตาวตึสภวนสฺส จิตฺตกูฏทฺวารโกฎฺฐกํ ปริวาเรตฺวา ฐิตา อินฺทปฏิมา ทเสฺสสิฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ปุจฺฉิ, อิตโรปิสฺส พฺยากาสิฯ

๕๗๐. ‘‘อเนกรูปํ รุจิรํ, นานาจิตฺรํ ปกาสติ;
อากิณฺณํ อินฺทสทิเสหิ, พฺยเคฺฆเหว สุรกฺขิตํฯ

๕๗๑. ‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิมํ นุ ทฺวารํ กิมภญฺญมาหุ, มโนรมํ ทิสฺสติ ทูรโตวฯ

๕๗๒. ‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๗๓. ‘‘‘จิตฺรกูโฎ’ติ ยํ อาหุ, เทวราชปเวสนํ;
สุทสฺสนสฺส คิริโน, ทฺวารเญฺหตํ ปกาสติฯ

๕๗๔. ‘‘อเนกรูปํ รุจิรํ, นานาจิตฺรํ ปกาสติ;
อากิณฺณํ อินฺทสทิเสหิ, พฺยเคฺฆเหว สุรกฺขิตํ;
ปวิเสเตน ราชีสิ, อรชํ ภูมิมกฺกมา’’ติฯ

ตตฺถ **อเนกรูปนฺ**ติ อเนกชาติกํฯ **นานาจิตฺรนฺ**ติ นานารตนจิตฺรํฯ **ปกาสตี**ติ กิํ นาม เอตํ ปญฺญายติฯ **อากิณฺณนฺ**ติ สมฺปริปุณฺณํฯ **พฺยเคฺฆเหว สุรกฺขิตนฺ**ติ ยถา นาม พฺยเคฺฆหิ วา สีเหหิ วา มหาวนํ, เอวํ อินฺทสทิเสเหว สุรกฺขิตํฯ ตาสญฺจ ปน อินฺทปฏิมานํ อารกฺขณตฺถาย ฐปิตภาโว เอกกนิปาเต **กุลาวกชาตเก** (ชา. ๑.๑.๓๑) วุตฺตนเยน คเหตโพฺพฯ **กิมภญฺญมาหู**ติ กินฺนามํ วทนฺติฯ **ปเวสนนฺ**ติ นิกฺขมนปฺปเวสนตฺถาย นิมฺมิตํฯ **สุทสฺสนสฺสา**ติ โสภนทสฺสนสฺส สิเนรุคิริโนฯ **ทฺวารํ เหตนฺ**ติ เอตํ สิเนรุมตฺถเก ปติฎฺฐิตสฺส ทสสหสฺสโยชนิกสฺส เทวนครสฺส ทฺวารํ ปกาสติ, ทฺวารโกฎฺฐโก ปญฺญายตีติ อโตฺถฯ **ปวิเสเตนา**ติ เอเตน ทฺวาเรน เทวนครํ ปวิสฯ **อรชํ ภูมิมกฺกมา**ติ อรชํ สุวณฺณรชตมณิมยํ นานาปุเปฺผหิ สมากิณฺณํ ทิพฺพภูมิํ ทิพฺพยาเนน อกฺกม, มหาราชาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มาตลิ ราชานํ เทวนครํ ปเวเสสิฯ เตน วุตฺตํ –

๕๗๕.สหสฺสยุตฺตํ หยวาหิํ, ทิพฺพยานมธิฏฺฐิโต;
ยายมาโน มหาราชา, อทฺทา เทวสภํ อิท’’นฺติฯ

โส ทิพฺพยาเน ฐิโตว คจฺฉนฺโต สุธมฺมาเทวสภํ ทิสฺวา มาตลิํ ปุจฺฉิ, โสปิสฺส อาจิกฺขิฯ

๕๗๖.‘‘ยถา สรเท อากาเส, นีโลภาโส ปทิสฺสติ;
ตถูปมํ อิทํ พฺยมฺหํ, เวฬุริยาสุ นิมฺมิตํฯ

๕๗๗.‘‘วิตฺตี หิ มํ วินฺทติ สูต ทิสฺวา, ปุจฺฉามิ ตํ มาตลิ เทวสารถิ;
อิมํ นุ พฺยมฺหํ กิมภญฺญมาหุ, มโนรมํ ทิสฺสติ ทูรโตวฯ

๕๗๘.ตสฺส ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, มาตลิ เทวสารถิ;
วิปากํ ปุญฺญกมฺมานํ, ชานํ อกฺขาสิชานโตฯ

๕๗๙.‘‘สุธมฺมา’ อิติ ยํ อาหุ, ปเสฺสสา ทิสฺสเต สภา;
เวฬุริยารุจิรา จิตฺรา, ธารยนฺติ สุนิมฺมิตาฯ

๕๘๐.‘‘อฏฺฐํสา สุกตา ถมฺภา, สเพฺพ เวฬุริยามยา;
ยตฺถ เทวา ตาวติํสา, สเพฺพ อินฺทปุโรหิตาฯ

๕๘๑.‘‘อตฺถํ เทวมนุสฺสานํ, จินฺตยนฺตา สมจฺฉเร;
ปวิเสเตน ราชีสิ, เทวานํ อนุโมทนนฺติฯ

ตตฺถ **อิท**นฺติ นิปาตมตฺตํ, เทวสภํ อทฺทสาติ อโตฺถฯ **ปเสฺสสา**ติ ปสฺส เอสาฯ **เวฬุริยารุจิรา**ติ รุจิรเวฬุริยาฯ **จิตฺรา**ติ นานารตนวิจิตฺราฯ **ธารยนฺตี**ติ อิมํ สภํ เอเต อฏฺฐํสาทิเภทา สุกตา ถมฺภา ธารยนฺติฯ **อินฺทปุโรหิตา**ติ อินฺทํ ปุโรหิตํ ปุเรจาริกํ กตฺวา ปริวาเรตฺวา ฐิตา เทวมนุสฺสานํ อตฺถํ จินฺตยนฺตา อจฺฉนฺติฯ **ปวิเสเตนา**ติ อิมินา มเคฺคน ยตฺถ เทวา อญฺญมญฺญํ อนุโมทนฺตา อจฺฉนฺติ, ตํ ฐานํ เทวานํ อนุโมทนํ ปวิสฯ

เทวาปิ โข ตสฺสาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตาว นิสีทิํสุฯ เต ‘‘ราชา อาคโต’’ติ สุตฺวา ทิพฺพคนฺธวาสปุปฺผหตฺถา ยาว จิตฺตกูฏทฺวารโกฏฺฐกา ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ ทิพฺพคนฺธมาลาทีหิ ปูชยนฺตา สุธมฺมาเทวสภํ อานยิํสุฯ ราชา รถา โอตริตฺวา เทวสภํ ปาวิสิฯ เทวา อาสเนน นิมนฺตยิํสุฯ สโกฺกปิ อาสเนน เจว กาเมหิ จ นิมเนฺตสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๕๘๒.‘‘ตํ เทวา ปฏินนฺทิํสุ, ทิสฺวา ราชานมาคตํ;
สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
นิสีท ทานิ ราชีสิ, เทวราชสฺส สนฺติเกฯ

๕๘๓.‘‘สโกฺกปิ ปฏินนฺทิตฺถ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํ;
นิมนฺตยิตฺถ กาเมหิ, อาสเนน จ วาสโวฯ

๕๘๔.‘‘สาธุ โขสิ อนุปฺปโตฺต, อาวาสํ วสวตฺตินํ;
วส เทเวสุ ราชีสิ, สพฺพกามสมิทฺธิสุ;
ตาวติํเสสุ เทเวสุ, ภุญฺช กาเม อมานุเส’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏินนฺทิํสูติ** สมฺปิยายิํสุ, หฏฺฐตุฏฺฐาว หุตฺวา สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ **สพฺพกามสมิทฺธิสูติ** สเพฺพสํ กามานํ สมิทฺธิยุเตฺตสุฯ

เอวํ สเกฺกน ทิพฺพกาเมหิ เจว อาสเนน จ นิมนฺติโต ราชา ปฏิกฺขิปโนฺต อาห –

๕๘๕. ‘‘ยถา ยาจิตกํ ยานํ, ยถา ยาจิตกํ ธนํ;
เอวํ สมฺปทเมเวตํ, ยํ ปรโต ทานปจฺจยาฯ

๕๘๖. ‘‘น จาหเมตมิจฺฉามิ, ยํ ปรโต ทานปจฺจยา;
สยํกตานิ ปุญฺญานิ, ตํ เม อาเวณิกํ ธนํฯ

๕๘๗. ‘‘โสหํ คนฺตฺวา มนุเสฺสสุ, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สํยเมน ทเมน จ;
ยํ กตฺวา สุขิโต โหติ, น จ ปจฺฉานุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ปรโต ทานปจฺจยาติ** ยํ ปรโต ตสฺส ปรสฺส ทานปจฺจยา เตน ทินฺนตฺตา ลพฺภติ, ตํ ยาจิตกสทิสํ โหติ, ตสฺมา นาหํ เอตํ อิจฺฉามิฯ **สยํกตานีติ** ยานิ ปน มยา อตฺตนา กตานิ ปุญฺญานิ, ตเมว มม ปเรหิ อสาธารณตฺตา อาเวณิกํ ธนํ อนุคามิยธนํฯ **สมจริยายาติ** ตีหิ ทฺวาเรหิ สมจริยายฯ **สํยเมนาติ** สีลรกฺขเณนฯ **ทเมนาติ** อินฺทฺริยทเมนฯ

เอวํ มหาสโตฺต เทวานํ มธุรสเทฺทน ธมฺมํ เทเสสิฯ ธมฺมํ เทเสโนฺตเยว มนุสฺสคณนาย สตฺต ทิวสานิ ฐตฺวา เทวคณํ โกเสตฺวา เทวคณมเชฺฌ ฐิโตว มาตลิสฺส คุณํ กเถโนฺต อาห –

๕๘๘. ‘‘พหูปกาโร โน ภวํ, มาตลิ เทวสารถิ;
โย เม กลฺยาณกมฺมานํ, ปาปานํ ปฏิทสฺสยี’’ติฯ

ตตฺถ **โย เม กลฺยาณกมฺมานํ, ปาปานํ ปฏิทสฺสยีติ** โย เอส มยฺหํ กลฺยาณกมฺมานํ เทวานญฺจ ฐานานิ ปาปกมฺมานํ เนรยิกานญฺจ ปาปานิ ฐานานิ ทเสฺสสีติ อโตฺถฯ

สคฺคกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

อถ ราชา สกฺกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อิจฺฉามหํ, มหาราช, มนุสฺสโลกํ คนฺตุ’’นฺติ อาหฯ สโกฺก ‘‘เตน หิ, สมฺม มาตลิ, นิมิราชานํ ตเตฺถว มิถิลํ เนหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รถํ อุปฏฺฐาเปสิฯ ราชา เทวคเณหิ สทฺธิํ สโมฺมทิตฺวา เทเว นิวตฺตาเปตฺวา รถํ อภิรุหิฯ มาตลิ รถํ เปเสโนฺต ปาจีนทิสาภาเคน มิถิลํ ปาปุณิฯ มหาชโน ทิพฺพรถํ ทิสฺวา ‘‘ราชา โน อาคโต’’ติ ปมุทิโต อโหสิฯ มาตลิ มิถิลํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ตสฺมิํเยว สีหปญฺชเร มหาสตฺตํ โอตาเรตฺวา ‘‘คจฺฉามหํ, มหาราชา’’ติ อาปุจฺฉิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ มหาชโนปิ ราชานํ ปริวาเรตฺวา ‘‘กีทิโส, เทว, เทวโลโก’’ติ ปุจฺฉิฯ ราชา เทวตานญฺจ สกฺกสฺส จ เทวรโญฺญ สมฺปตฺติํ วเณฺณตฺวา ‘‘ตุเมฺหปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรถ, เอวํ ตสฺมิํ เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺสถา’’ติ มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ

โส อปรภาเค กปฺปเกน ปลิตสฺส ชาตภาเว อาโรจิเต ปลิตํ สุวณฺณสณฺฑาเสน อุทฺธราเปตฺวา หเตฺถ ฐเปตฺวา กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา ปุตฺตสฺส รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ เตน จ ‘‘กสฺมา, เทว, ปพฺพชิสฺสสี’’ติ วุเตฺต –

‘‘อุตฺตมงฺครุหา มยฺหํ, อิเม ชาตา วโยหรา;
ปาหุภูตา เทวทูตา, ปพฺพชฺชาสมโย มมา’’ติฯ –

คาถํ วตฺวา ปุริมราชาโน วิย ปพฺพชิตฺวา ตสฺมิํเยว อมฺพวเน วิหรนฺโต จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ ตเสฺสวํ ปพฺพชิตภาวํ อาวิกโรนฺโต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๕๘๙. อิทํ วตฺวา นิมิราชา, เวเทโห มิถิลคฺคโห;
ปุถุยญฺญํ ยชิตฺวาน, สํยมํ อชฺฌุปาคมี’’ติฯ

ตตฺถ **อิทํ วตฺวา**ติ ‘‘อุตฺตมงฺครุหา มยฺห’’นฺติ อิมํ คาถํ วตฺวาฯ **ปุถุยญฺญํ ยชิตฺวานา**ติ มหาทานํ ทตฺวาฯ **สํยมํ อชฺฌุปาคมี**ติ สีลสํยมํ อุปคโตฯ

ปุโตฺต ปนสฺส กาฬารชนโก นาม ตํ วํสํ อุปจฺฉินฺทิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, มาตลิ อานโนฺท, จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ พุทฺธปริสา, นิมิราชา ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโหสิ’’นฺติฯ

นิมิชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๔๒] ๕. อุมงฺคชาตกวณฺณนา

ปญฺจาโล สพฺพเสนายาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ตถาคตสฺส ปญฺญาปารมิํ วณฺณยนฺตา นิสีทิํสุ ‘‘มหาปโญฺญ, อาวุโส, ตถาคโต ปุถุปโญฺญ คมฺภีรปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ ปรปฺปวาทมทฺทโน, อตฺตโน ปญฺญานุภาเวน กูฏทนฺตาทโย พฺราหฺมเณ, สภิยาทโย ปริพฺพาชเก, องฺคุลิมาลาทโย โจเร, อาฬวกาทโย ยเกฺข, สกฺกาทโย เทเว, พกาทโย พฺรหฺมาโน จ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวเน อกาสิ, พหุชนกาเย ปพฺพชฺชํ ทตฺวา มคฺคผเลสุ ปติฎฺฐาเปสิ, เอวํ มหาปโญฺญ, อาวุโส, สตฺถา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว ปญฺญวา, อตีเตปิ อปริปเกฺก ญาเณ โพธิญาณตฺถาย จริยํ จรโนฺตปิ ปญฺญวาเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรเฎฺฐ มิถิลายํ เวเทโห นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสกา จตฺตาโร ปณฺฑิตา อเหสุํ เสนโก, ปุกฺกุโส, กามิโนฺท, เทวิโนฺท จาติฯ ตทา ราชา โพธิสตฺตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส ปจฺจูสกาเล เอวรูปํ สุปินํ อทฺทส – ราชงฺคเณ จตูสุ โกเณสุ จตฺตาโร อคฺคิกฺขนฺธา มหาปาการปฺปมาณา อุฎฺฐาย ปชฺชลนฺติฯ เตสํ มเชฺฌ ขโชฺชปนกปฺปมาโณ อคฺคิกฺขโนฺท อุฎฺฐหิตฺวา ตงฺขณเญฺญว จตฺตาโร อคฺคิกฺขเนฺธ อติกฺกมิตฺวา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฎฺฐาย สกลจกฺกวาฬํ โอภาเสตฺวา ฐิโต, ภูมิยํ ปติโต สาสปพีชมตฺตมฺปิ ปญฺญายติฯ ตํ สเทวกา โลกา สมารกา สพฺรหฺมกา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชนฺติ, มหาชโน ชาลนฺตเรเนว จรติ, โลมกูปมตฺตมฺปิ อุณฺหํ น คณฺหาติฯ ราชา อิมํ สุปินํ ทิสฺวา ภีตตสิโต อุฎฺฐาย ‘‘กิํ นุ โข เม ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตโนฺต นิสินฺนโกว อรุณํ อุฎฺฐาเปสิฯ

จตฺตาโรปิ ปณฺฑิตา ปาโตวาคนฺตฺวา ‘‘กจฺจิ, เทว, สุขํ สยิตฺถา’’ติ สุขเสยฺยํ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘กุโต เม สุขเสยฺยํ ลทฺธ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เอวรูโป เม สุปิโน ทิโฏฺฐ’’ติ สพฺพํ กเถสิฯ อถ นํ เสนกปณฺฑิโต ‘‘มา ภายิ, มหาราช, มงฺคลสุปิโน เอส, วุฑฺฒิ โว ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘กึ การณา อาจริยา’’ติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, อเมฺห จตฺตาโร ปณฺฑิเต อภิภวิตฺวา อโญฺญ โว ปญฺจโม ปณฺฑิโต อุปฺปชฺชิสฺสติ, มยญฺหิ จตฺตาโร ปณฺฑิตา จตฺตาโร อคฺคิกฺขนฺธา วิย, เตสํ มเชฺฌ อุปฺปโนฺน อคฺคิกฺขโนฺธ วิย อโญฺญ ปญฺจโม ปณฺฑิโต อุปฺปชฺชิสฺสติ, โส สเทวเก โลเก อสทิโส ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘อิทานิ ปเนส กุหิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, อชฺช ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหเณน วา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมเนน วา ภวิตพฺพ’’นฺติ อตฺตโน สิปฺปพเลน ทิพฺพจกฺขุนา ทิโฏฺฐ วิย พฺยากาสิฯ ราชาปิ ตโต ปฏฺฐาย ตํ วจนํ อนุสฺสริฯ

มิถิลายํ ปน จตูสุ ทฺวาเรสุ ปาจีนยวมชฺฌโก, ทกฺขิณยวมชฺฌโก, ปจฺฉิมยวมชฺฌโก, อุตฺตรยวมชฺฌโกติ จตฺตาโร คามา อเหสุํฯ เตสุ ปาจีนยวมชฺฌเก สิริวฑฺฒโน นาม เสฏฺฐิ ปฏิวสติ, สุมนเทวี นามสฺส ภริยา อโหสิฯ มหาสโตฺต ตํ ทิวสํ รญฺญา สุปินสฺส ทิฏฺฐเวลาย ตาวตึสภวนโต จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺมึเยว กาเล อปเรปิ เทวปุตฺตสหสฺสา ตาวตึสภวนโต จวิตฺวา ตสฺมึเยว คาเม เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนํ กุเลสุ ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุฯ สุมนเทวีปิ ทสมาสจฺจเยน สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก มนุสฺสโลกํ โอโลเกโนฺต มหาสตฺตสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมํ พุทฺธงฺกุรํ สเทวเก โลเก ปากฏํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ มหาสตฺตสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตกฺขเณ อทิสฺสมานกาเยน คนฺตฺวา ตสฺส หเตฺถ เอกํ โอสธฆฏิกํ ฐเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ มหาสโตฺต ตํ มุฎฺฐึ กตฺวา คณฺหิฯ ตสฺมึ ปน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขเนฺต มาตุ อปฺปมตฺตกมฺปิ ทุกฺขํ นาโหสิ, ธมกรณโต อุทกมิว สุเขน นิกฺขมิฯ

สา ตสฺส หเตฺถ โอสธฆฏิกํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, กึ เต ลทฺธ’’นฺติ อาหฯ ‘‘โอสธํ, อมฺมา’’ติ ทิโพฺพสธํ มาตุ หเตฺถ ฐเปสิฯ ฐเปตฺวา จ ปน ‘‘อมฺม, อิทํ โอสธํ เยน เกนจิ อาพาเธน อาพาธิกานํ เทถา’’ติ อาหฯ สา ตุฎฺฐปหฏฺฐา สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิโน อาโรเจสิฯ ตสฺส ปน สตฺตวสฺสิโก สีสาพาโธ อตฺถิฯ โส ตุฎฺฐปหโฏฺฐ หุตฺวา ‘‘อยํ มาตุกุจฺฉิโต ชายมาโน โอสธํ คเหตฺวา อาคโต, ชาตกฺขเณเยว มาตรา สทฺธึ กเถสิ, เอวรูเปน ปุญฺญวตา ทินฺนํ โอสธํ มหานุภาวํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ โอสธํ คเหตฺวา นิสทายํ ฆํสิตฺวา โถกํ นลาเฏ มเกฺขสิฯ ตสฺมึ ขเณ ตสฺส สตฺตวสฺสิโก สีสาพาโธ ปทุมปตฺตโต อุทกํ วิย นิวตฺติตฺวา คโตฯ โส ‘‘มหานุภาวํ โอสธ’’นฺติ โสมนสฺสปฺปโตฺต อโหสิฯ มหาสตฺตสฺส โอสธํ คเหตฺวา อาคตภาโว สพฺพตฺถ ปากโฏ ชาโตฯ เยเกจิ อาพาธิกา, สเพฺพ เสฏฺฐิสฺส เคหํ คนฺตฺวา โอสธํ ยาจนฺติฯ สเพฺพสํ นิสทายํ ฆํสิตฺวา โถกํ คเหตฺวา อุทเกน อาโฬเลตฺวา เทติ ฯ ทิโพฺพสเธน สรีเร มกฺขิตมเตฺตเยว สพฺพาพาธา วูปสมฺมนฺติฯ สุขิตา มนุสฺสา ‘‘สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิโน เคเห โอสธสฺส มหโนฺต อานุภาโว’’ติ วณฺณยนฺตา ปกฺกมึสุฯ มหาสตฺตสฺส ปน นามคฺคหณทิวเส มหาเสฏฺฐิ ‘‘มม ปุตฺตสฺส อยฺยกาทีนํ น นาเมน อโตฺถ อตฺถิ, ชายมานสฺส โอสธํ คเหตฺวา อาคตตฺตา โอสธนามโกว โหตู’’ติ วตฺวา ‘‘มโหสธกุมาโร’’เตฺววสฺส นามมกาสิฯ

อิทญฺจสฺส อโหสิ ‘‘มม ปุโตฺต มหาปุโญฺญ, น เอกโกว นิพฺพตฺติสฺสติ, อิมินา สทฺธึ ชาตทารเกหิ ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส โอโลกาเปโนฺต ทารกสหสฺสานํ นิพฺพตฺตภาวํ สุตฺวา สเพฺพสมฺปิ กุมารกานํ ปิฬนฺธนานิ ทตฺวา ธาติโย ทาเปสิ ‘‘ปุตฺตสฺส เม อุปฏฺฐากา ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ โพธิสเตฺตน สทฺธึเยว เตสํ มงฺคลฏฺฐาเน มงฺคลํ กาเรสิฯ ทารเก อลงฺกริตฺวา มหาสตฺตสฺส อุปฏฺฐาตุํ อาเนนฺติฯ โพธิสโตฺต เตหิ สทฺธึ กีฬโนฺต วฑฺฒิตฺวา สตฺตวสฺสิกกาเล สุวณฺณปฏิมา วิย อภิรูโป อโหสิฯ อถสฺส คามมเชฺฌ เตหิ สทฺธึ กีฬนฺตสฺส หตฺถิอสฺสาทีสุ อาคจฺฉเนฺตสุ กีฬา

มณฺฑลํ ภิชฺชติฯ วาตาตปปหรณกาเล ทารกา กิลมนฺติฯ เอกทิวสญฺจ เตสํ กีฬนฺตานํเยว อกาลเมโฆ อุฏฺฐหิฯ ตํ ทิสฺวา นาคพโล โพธิสตฺโต ธาวิตฺวา เอกสาลํ ปาวิสิฯ อิตเร ทารกา ปจฺฉโต ธาวนฺตา อญฺญมญฺญสฺส ปาเทสุ ปหริตฺวา อุปกฺขลิตฺวา ปติตา ชณฺณุกเภทาทีนิ ปาปุณิํสุฯ โพธิสตฺโตปิ ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน กีฬาสาลํ กาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ วาเต วา วสฺเส วา อาตเป วา อาคเต น กิลมิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา เต ทารเก อาห – ‘‘สมฺมา, อิมสฺมิํ ฐาเน วาเต วา วสฺเส วา อาตเป วา อาคเต ฐานนิสชฺชสยนกฺขมํ เอกํ สาลํ กาเรสฺสาม, เอเกกํ กหาปณํ อาหรถา’’ติฯ เต ตถา กริํสุฯ

มหาสตฺโต มหาวฑฺฒกิํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน สาลํ กโรหี’’ติ สหสฺสํ อทาสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สหสฺสํ คเหตฺวา ขาณุกณฺฏเก โกเฏฺฏตฺวา ภูมิํ สมํ กาเรตฺวา สุตฺตํ ปสาเรสิฯ มหาสตฺโต ตสฺส สุตฺตปสารณวิธานํ อนาราเธเนฺต ‘‘อาจริย, เอวํ อปสาเรตฺวา สาธุกํ ปสาเรหี’’ติ อาหฯ สามิ, อหํ อตฺตโน สิปฺปานุรูเปน ปสาเรสิํ, อิโต อญฺญํ น ชานามีติฯ ‘เอตฺตกํ อชานโนฺต ตฺวํ อมฺหากํ ธนํ คเหตฺวา สาลํ กถํ กริสฺสสิ, อาหร, สุตฺตํ ปสาเรตฺวา เต ทสฺสามี’’ติ อาหราเปตฺวา สยํ สุตฺตํ ปสาเรสิฯ ตํ วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตสฺส ปสาริตํ วิย อโหสิฯ ตโต วฑฺฒกิํ อาห ‘‘เอวํ ปสาเรตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ? ‘‘น สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มม วิจารณาย ปน กาตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสามิ, สามี’’ติฯ มหาสตฺโต ยถา ตสฺสา สาลาย เอกสฺมิํ ปเทเส อนาถานํ วสนฏฺฐานํ โหติ, เอกสฺมิํ อนาถานํ อิตฺถีนํ วิชายนฏฺฐานํ, เอกสฺมิํ อาคนฺตุกสมณพฺราหฺมณานํ วสนฏฺฐานํ, เอกสฺมิํ อาคนฺตุกมนุสฺสานํ วสนฏฺฐานํ, เอกสฺมิํ อาคนฺตุกวาณิชานํ ภณฺฑฏฺฐปนฏฺฐานํ โหติ, ตถา สพฺพานิ ฐานานิ พหิมุขานิ กตฺวา สาลํ วิจาเรสิฯ ตเตฺถว กีฬามณฺฑลํ, ตเตฺถว วินิจฺฉยํ, ตเตฺถว ธมฺมสภํ กาเรสิฯ กติปาเหเนว นิฏฺฐิตาย สาลาย จิตฺตกาเร ปโกฺกสาเปตฺวา สยํ วิจาเรตฺวา รมณียํ จิตฺตกมฺมํ กาเรสิฯ สาลา สุธมฺมาเทวสภาปฏิภาคา อโหสิฯ

ตโต ‘‘น เอตฺตเกน สาลา โสภติ, โปกฺขรณิํ ปน กาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ โปกฺขรณิํ ขณาเปตฺวา อิฏฺฐกวฑฺฒกิํ ปโกฺกสาเปตฺวา สยํ วิจาเรตฺวา สหสฺสวงฺกํ สตติตฺถํ โปกฺขรณิํ กาเรสิฯ สา ปญฺจวิธปทุมสญฺฉนฺนา นนฺทาโปกฺขรณี วิย อโหสิฯ ตสฺสา ตีเร ปุปฺผผลธเร นานารุเกฺข โรปาเปตฺวา นนฺทนวนกปฺปํ อุยฺยานํ กาเรสิฯ ตเมว จ สาลํ นิสฺสาย ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานเญฺจว อาคนฺตุกคมิกาทีนญฺจ ทานวตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ ตสฺส สา กิริยา สพฺพตฺถ ปากฏา อโหสิ ฯ พหู มนุสฺสา โอสรนฺติฯ มหาสตฺโต สาลาย นิสีทิตฺวา สมฺปตฺตสมฺปตฺตานํ การณาการณํ ยุตฺตายุตฺตํ กเถสิ, วินิจฺฉยํ ฐเปสิ, พุทฺธุปฺปาทกาโล วิย อโหสิฯ

เวเทหราชาปิ สตฺตวสฺสจฺจเยน ‘‘จตฺตาโร ปณฺฑิตา ‘อเมฺห อภิภวิตฺวา ปญฺจโม ปณฺฑิโต อุปฺปชฺชิสฺสตี’ติ เม กถยิํสุ, กตฺถ โส เอตรหี’’ติ สริตฺวา ‘‘ตสฺส วสนฏฺฐานํ ชานาถา’’ติํ จตูหิ ทฺวาเรหิ จตฺตาโร อมเจฺจ เปเสสิฯ เสสทฺวาเรหิ นิกฺขนฺตา อมจฺจา มหาสตฺตํ น ปสฺสิํสุฯ ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขโนฺต อมโจฺจ ปน สาลาทีนิ ทิสฺวา ‘‘ปณฺฑิเตน นาม อิมิสฺสา สาลาย การเกน วา การาปเกน วา ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา มนุเสฺส ปุจฺฉิ ‘‘อยํ สาลา กตรวฑฺฒกินา กตา’’ติ? มนุสฺสา ‘‘นายํ วฑฺฒกินา กตา, สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิปุเตฺตน มโหสธปณฺฑิเตน อตฺตโน ปญฺญาพเลน วิจาเรตฺวา กตา’’ติ วทิํสุฯ ‘‘กติวโสฺส ปน ปณฺฑิโต’’ติ? ‘‘ปริปุณฺณสตฺตวโสฺส’’ติฯ อมโจฺจ รญฺญา ทิฏฺฐสุปินทิวสโต ปฏฺฐาย วสฺสํ คเณตฺวา ‘‘รโญฺญ ทิฏฺฐสุปิเนน สเมติ, อยเมว โส ปณฺฑิโต’’ติ รโญฺญ ทูตํ เปเสสิ ‘‘เทว, ปาจีนยวมชฺฌกคาเม สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต นาม สตฺตวสฺสิโกว สมาโน เอวรูปํ นาม สาลํ วิจาเรสิ, โปกฺขรณิํ อุยฺยานญฺจ กาเรสิ, อิมํ ปณฺฑิตํ คเหตฺวา อาเนมี’’ติฯ ราชา ตํ กถํ สุตฺวาว ตุฏฺฐจิ

โตฺต หุตฺวา เสนกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘กึ, อาจริย, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ลาภํ มจฺฉรายโนฺต ‘‘มหาราช, สาลาทีนํ การาปิตมเตฺตน ปณฺฑิโต นาม น โหติ, โย โกจิ เอตานิ กาเรติ, อปฺปมตฺตกํ เอต’’นฺติ อาหฯ โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘ภวิตพฺพเมตฺถ การเณนา’’ติ ตุณฺหี หุตฺวา ‘‘ตเตฺถว วสโนฺต ปณฺฑิตํ วีมํสตู’’ติ อมจฺจสฺส ทูตํ ปฏิเปเสสิฯ ตํ สุตฺวา อมโจฺจ ตเตฺถว วสโนฺต ปณฺฑิตํ วีมํสิฯ

สตฺตทารกปโญฺห

ตตฺริทํ วีมํสนุทฺทานํ –

‘‘มํสํ โคโณ คนฺถิ สุตฺตํ, ปุโตฺต โคโต รเถน จ;
ทโณฺฑ สีสํ อหี เจว, กุกฺกุโฎ มณิ วิชายนํ;
โอทนํ วาลุกญฺจาปิ, ตฬากุยฺยานํ คทฺรโภ มณี’’ติฯ

ตตฺถ **มํส**นฺติ เอกทิวสํ โพธิสเตฺต กีฬามณฺฑลํ คจฺฉเนฺต เอโก เสโน สูนผลกโต มํสเปสึ คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ตํ ทิสฺวา ทารกา ‘‘มํสเปสึ ฉฑฺฑาเปสฺสามา’’ติ เสนํ อนุพนฺธึสุฯ เสโน อิโต จิโต จ ธาวติฯ เต อุทฺธํ โอโลเกตฺวา ตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต คจฺฉนฺตา ปาสาณาทีสุ อุปกฺขลิตฺวา กิลมนฺติฯ อถ เน ปณฺฑิโต อาห ‘‘ฉฑฺฑาเปสฺสามิ น’’นฺติฯ ‘‘ฉฑฺฑาเปหิ สามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปสฺสถา’’ติ โส อุทฺธํ อโนโลเกตฺวาว วาตเวเคน ธาวิตฺวา เสนสฺส ฉายํ อกฺกมิตฺวา ปาณึ ปหริตฺวา มหารวํ รวิฯ ตสฺส เตเชน โส สโทฺท เสนสฺส กุจฺฉิยํ วินิวิชฺฌิตฺวา นิจฺฉาริโต วิย อโหสิฯ โส ภีโต มํสํ ฉเฑฺฑสิฯ มหาสโตฺต ฉฑฺฑิตภาวํ ญตฺวา ฉายํ โอโลเกโนฺตว ภูมิยํ ปติตุํ อทตฺวา อากาเสเยว สมฺปฏิจฺฉิฯ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา มหาชโน นทโนฺต วคฺคโนฺต อโปฺผเฏโนฺต มหาสทฺทํ อกาสิฯ อมโจฺจ ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา รโญฺญ ทูตํ เปเสสิ ‘‘ปณฺฑิโต อิมินา อุปาเยน มํสเปสึ ฉฑฺฑาเปสิ, อิทํ เทโว ชานาตู’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติ? โส จิเนฺตสิ ‘‘ตสฺส อิธาคตกาลโต ปฏฺฐาย มยํ นิปฺปภา ภวิสฺสาม, อตฺถิภาวมฺปิ โน ราชา น ชานิสฺสติ, น ตํ อาเนตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส พลวลาภมจฺฉริยตาย ‘‘มหาราช, เอตฺตเกน ปณฺฑิโต นาม น โหติ, อปฺปมตฺตกํ กิญฺจิ เอต’’นฺติ อาหฯ ราชา มชฺฌโตฺตว หุตฺวา ‘‘ตเตฺถว นํ วีมํสตู’’ติ ปุน เปเสสิฯ

โคโณติ เอโก ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสี ปุริโส ‘‘วเสฺส ปติเต กสิสฺสามี’’ติ คามนฺตรโต โคเณ กิณิตฺวา อาเนตฺวา เคเห วสาเปตฺวา ปุนทิวเส โคจรตฺถาย ติณภูมึ อาเนตฺวา โคณปิเฎฺฐ นิสิโนฺน กิลนฺตรูโป โอตริตฺวา รุกฺขมูเล นิปโนฺนว นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก โจโร โคเณ คเหตฺวา ปลายิฯ โส ปพุชฺฌิตฺวา โคเณ อปสฺสโนฺต อิโต จิโต จ โอโลเกตฺวา โคเณ คเหตฺวา ปลายนฺตํ โจรํ ทิสฺวา เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ‘‘กุหึ เม โคเณ เนสี’’ติ อาหฯ ‘‘มม โคเณ อตฺตโน อิจฺฉิตฏฺฐานํ เนมี’’ติฯ เตสํ วิวาทํ สุตฺวา มหาชโน สนฺนิปติฯ ปณฺฑิโต เตสํ สาลาทฺวาเรน คจฺฉนฺตานํ สทฺทํ สุตฺวา อุโภปิ ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ กิริยํ ทิสฺวาว ‘‘อยํ โจโร, อยํ โคณสามิโก’’ติ ชานาติฯ ชานโนฺตปิ ‘‘กสฺมา วิวทถา’’ติ ปุจฺฉิฯ โคณสามิโก อาห – ‘‘สามิ, อิเม อหํ อสุกคามโต อสุกสฺส นาม หตฺถโต กิณิตฺวา อาเนตฺวา เคเห วสาเปตฺวา โคจรตฺถาย ติณภูมึ เนสึ, ตตฺถ มม ปมาทํ ทิสฺวา อยํ โคเณ คเหตฺวา ปลายิฯ สฺวาหํ อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต อิมํ ทิสฺวา อนุพนฺธิตฺวา คณฺหึ, อสุกคามวาสิโน มยา เอเตสํ กิณิตฺวา คหิตภาวํ ชานนฺตี’’ติฯ โจโร ปน ‘‘มเมเต ฆรชาติกา, อยํ มุสา ภณตี’’ติ อาหฯ

อถ เน ปณฺฑิโต ‘‘อหํ โว อฑฺฑํ ธเมฺมน วินิจฺฉินิสฺสามิ, ฐสฺสถ เม วินิจฺฉเย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, สามิ, ฐสฺสามา’’ติ วุเตฺต ‘‘มหาชนสฺส มนํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปฐมํ โจรํ ปุจฺฉิ ‘‘ตยา อิเม โคณา กึ ขาทาปิตา กึ ปายิตา’’ติ? ‘‘ยาคุํ ปายิตา ติลปิฏฺฐญฺจ มาเส จ ขาทาปิตา’’ติฯ ตโต โคณสามิกํ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘สามิ, กุโต เม ทุคฺคตสฺส ยาคุอาทีนิ ลทฺธานิ, ติณเมว ขาทาปิตา’’ติฯ ปณฺฑิโต เตสํ กถํ ปริสํ คาหาเปตฺวา ปิยงฺคุปตฺตานิ อาหราเปตฺวา โกฏฺฏา เปตฺวา อุทเกน มทฺทาเปตฺวา โคเณ ปาเยสิฯ โคณา ติณเมว ฉฑฺฑยึสุฯ ปณฺฑิโต ‘‘ปสฺสเถต’’นฺติ มหาชนสฺส ทเสฺสตฺวา โจรํ ปุจฺฉิ ‘‘ตฺวํ โจโรสิ, น โจโรสี’’ติ? โส ‘‘โจโรมฺหี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย มา เอวรูปมกาสี’’ติ โอวทิฯ โพธิสตฺตสฺส ปริสา ปน ตํ หตฺถปาเทหิ โกเฏฺฏตฺวา ทุพฺพลมกาสิฯ อถ นํ ปณฺฑิโต ‘‘ทิฏฺฐธเมฺมเยว ตาว อิมํ ทุกฺขํ ลภสิ, สมฺปราเย ปน นิรยาทีสุ มหาทุกฺขํ อนุภวิสฺสสิ, สมฺม, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ปชเหตํ กมฺม’’นฺติ วตฺวา ตสฺส ปญฺจ สีลานิ อทาสิฯ อมโจฺจ ตํ ปวตฺตึ ยถาภูตํ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติฯ ‘‘โคณอฑฺฑํ นาม, มหาราช, เย เกจิ วินิจฺฉินนฺติ, อาคเมหิ ตาวา’’ติ วุเตฺต ราชา มชฺฌโตฺต หุตฺวา ปุน ตเถว สาสนํ เปเสสิฯ สพฺพฏฺฐาเนสุปิ เอวํ เวทิตพฺพํฯ อิโต ปรํ ปน อุทฺทานมเตฺตเมว วิภชิตฺวา ทสฺสยิสฺสามาติฯ

คนฺถีติ เอกา ทุคฺคติตฺถี นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิ คนฺถิเก พนฺธิตฺวา กตํ สุตฺตคนฺถิตปิฬนฺธนํ คีวโต โมเจตฺวา สาฏกสฺส อุปริ ฐเปตฺวา นฺหายิตุํ ปณฺฑิเตน การิตโปกฺขรณึ โอตริฯ อปรา ตรุณิตฺถี ตํ ทิสฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อมฺม, อติวิย โสภนํ อิทํ กิตฺตเกน เตกตํ, อหมฺปิ อตฺตโน เอวรูปํ กริสฺสามิ, คีวาย ปิฬนฺธิตฺวา ปมาณํ ตาวสฺส อุปธาเรมี’’ติ วตฺวา ตาย อุชุจิตฺตตาย ‘‘อุปธาเรหี’’ติ วุเตฺต คีวาย ปิฬนฺธิตฺวา ปกฺกามิฯ อิตรา ตํ ทิสฺวา สีฆํ อุตฺตริตฺวา สาฏกํ นิวาเสตฺวา อุปธาวิตฺวา ‘‘กหํ เม ปิฬนฺธนํ คเหตฺวา ปลายิสฺสสี’’ติ สาฏเก คณฺหิฯ อิตรา ‘‘นาหํ ตว สนฺตกํ คณฺหามิ, มม คีวายเมว ปิฬนฺธน’’นฺติ อาหฯ มหาชโน ตํ สุตฺวา สนฺนิปติฯ ปณฺฑิโต ทารเกหิ สทฺธึ กีฬโนฺต ตาสํ กลหํ กตฺวา สาลาทฺวาเรน คจฺฉนฺตีนํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ สโทฺท เอโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา อุภินฺนํ กลหการณํ สุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา อาการเนว โจริญฺจ อโจริญฺจ ญตฺวาปิ ตมตฺถํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อหํ โว ธเมฺมน วินิจฺฉินิสฺสามิ, มม วินิจฺฉเย ฐสฺสถา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ฐสฺสาม, สามี’’ติ วุเตฺต ปฐมํ โจรึ ปุจฺฉิ ‘‘ตฺวํ อิมํ ปิฬนฺธนํ ปิฬนฺธนฺตี กตรคนฺธํ วิลิมฺปสี’’ติ? ‘‘อหํ นิจฺจํ สพฺพสํหารกํ วิลิมฺปามี’’ติฯ สพฺพสํหารโก นาม สพฺพคเนฺธหิ โยเชตฺวา กตคโนฺธฯ ตโต อิตรํ ปุจฺฉิฯ สา อาห ‘‘กุโต, สามิ, ลโทฺธ ทุคฺคตาย มยฺหํ สพฺพสํหารโก, อหํ นิจฺจํ ปิยงฺคุปุปฺผคนฺธเมว วิลิมฺปามี’’ติฯ ปณฺฑิโต อุทกปาตึ อาหราเปตฺวา ตํ ปิฬนฺธนํ ตตฺถ ปกฺขิปาเปตฺวา คนฺธิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอตํ คนฺธํ อุปสิงฺฆิตฺวา อสุกคนฺธภาวํ ชานาหี’’ติ อาหฯ โส อุปสิงฺฆโนฺต ปิยงฺคุปุปฺผภาวํ ญตฺวา อิมํ เอกกนิปาเต คาถมาห –

> ‘‘สพฺพสํหารโก นตฺถิ, สุทฺธํ กงฺคุ ปวายติ;
> อลิกํ ภาสติยํ ธุตฺตี, สจฺจมาหุ มหลฺลิกา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๑๐);

ตตฺถ **ธุตฺตี**ติ ธุตฺติกาฯ **อาหุ**ติ อาห, อยเมว วา ปาโฐฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตํ การณํ มหาชนํ ชานาเปตฺวา ‘‘ตฺวํ โจรีสิ, น โจรีสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา โจริภาวํ ปฏิชานาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตสฺส ปณฺฑิตภาโว ปากโฏ ชาโตฯ

สุตฺตนฺติ เอกา กปฺปาสเกฺขตฺตรกฺขิกา อิตฺถี กปฺปาสเกฺขตฺตํ รกฺขนฺตี ตเตฺถว ปริสุทฺธํ กปฺปาสํ คเหตฺวา สุขุมสุตฺตํ กนฺติตฺวา คุฬํ กตฺวา อุจฺฉเงฺค ฐเปตฺวา คามํ อาคจฺฉนฺตี ‘‘ปณฺฑิตสฺส โปกฺขรณิยํ นฺหายิสฺสามี’’ติ ตีรํ คนฺตฺวา สาฏกํ มุญฺจิตฺวา สาฏกสฺส อุปริ สุตฺตคุฬํ ฐเปตฺวา โอ

ตริตฺวา โปกฺขรณิยํ นฺหายติฯ อปรา ตํ ทิสฺวา ลุทฺธจิตฺตตาย ตํ คเหตฺวา ‘‘อโห มนาปํ สุตฺตํ, อมฺม, ตยา กต’’นฺติ อจฺฉรํ ปหริตฺวา โอโลเกนฺตี วิย อุจฺฉงฺเค กตฺวา ปกฺกามิฯ เสสํ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ปณฺฑิโต ปฐมํ โจรึ ปุจฺฉิ ‘‘ตฺวํ คุฬํ กโรนฺตี อโนฺต กึ ปกฺขิปิตฺวา อกาสี’’ติ? ‘‘กปฺปาสผลฏฺฐิเมว สามี’’ติฯ ตโต อิตรํ ปุจฺฉิฯ สา ‘‘สามิ ติมฺพรุอฏฺฐิ’’นฺติ อาหฯ โส อุภินฺนํ วจนํ ปริสํ คาหาเปตฺวา สุตฺตคุฬํ นิเพฺพฐาเปตฺวา ติมฺพรุอฏฺฐึ ทิสฺวา ตํ โจริภาวํ สมฺปฏิจฺฉาเปสิฯ มหาชโน หฏฺฐตุฏฺโฐ ‘‘สุวินิจฺฉิโต อโฑฺฑ’’ติ สาธุการสหสฺสานิ ปวเตฺตสิฯ

ปุโตฺตติ เอกทิวสํ เอกา อิตฺถี ปุตฺตํ อาทาย มุขโธวนตฺถาย ปณฺฑิตสฺส โปกฺขรณึ คนฺตฺวา ปุตฺตํ นฺหาเปตฺวา อตฺตโน สาฏเก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน มุขํ โธวิตุํ โอตริฯ ตสฺมึ ขเณ เอกา ยกฺขินี ตํ ทารกํ ทิสฺวา ขาทิตุกามา หุตฺวา อิตฺถิเวสํ คเหตฺวา ‘‘สหายิเก, โสภติ วตายํ ทารโก, ตเวโส ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ปาเยมิ น’’นฺติ วตฺวา ‘‘ปาเยหี’’ติ วุตฺตา ตํ คเหตฺวา โถกํ กีฬาเปตฺวา อาทาย ปลายิฯ อิตรา ตํ ทิสฺวา ธาวิตฺวา ‘‘กุหึ เม ปุตฺตํ เนสี’’ติ คณฺหิฯ ยกฺขินี ‘‘กุโต ตยา ปุโตฺต ลโทฺธ, มเมโส ปุโตฺต’’ติ อาหฯ ตา กลหํ กโรนฺติโย สาลาทฺวาเรน คจฺฉนฺติฯ ปณฺฑิโต ตํ กลหสทฺทํ สุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ตา ตสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต อกฺขีนํ อนิมิสตาย เจว รตฺตตาย จ นิราสงฺกตาย จ ฉายาย อภาวตาย จ ‘‘อยํ ยกฺขินี’’ติ ญตฺวาปิ ‘‘มม วินิจฺฉเย ฐสฺสถา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ฐสฺสามา’’ติ วุเตฺต ภูมิยํ เลขํ กฑฺฒยิตฺวา เลขามเชฺฌ ทารกํ นิปชฺชาเปตฺวา ยกฺขินึ หเตฺถสุ, มาตรํ ปาเทสุ คาหาเปตฺวา ‘‘เทฺวปิ กฑฺฒิตฺวา คณฺหถ, กฑฺฒิตุํ สโกฺกนฺติยา เอว ปุโตฺต’’ติ อาหฯ

ตา อุโภปิ กฑฺฒึสุฯ ทารโก กฑฺฒิยมาโน ทุกฺขปฺปโตฺต หุตฺวา วิรวิฯ มาตา หทเยน ผลิเตน วิย หุตฺวา ปุตฺตํ มุญฺจิตฺวา โรทมานา อฏฺฐาสิฯ ปณฺฑิโต มหาชนํ ปุจฺฉิ ‘‘อโมฺภ, ทารเก, มาตุ หทยํ มุทุกํ โหติ, อุทาหุ อมาตู’’ติฯ ‘‘มาตุ หทยํ มุทุกํ โหตี’’ติฯ ‘‘กึ ทานิ ทารกํ คเหตฺวา ฐิตา มาตา โหติ, อุทาหุ วิสฺสเชฺชตฺวา ฐิตา’’ติ? ‘‘วิสฺสเชฺชตฺวา ฐิตา ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘อิมํ ปน ทารกโจรึ ตุเมฺห ชานาถา’’ติ? ‘‘น ชานาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ อถ เน ปณฺฑิโต อาห – ‘‘ยกฺขินี เอสา, เอตํ ขาทิตุํ คณฺหี’’ติฯ ‘‘กถํ ชานาสิ, ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘อกฺขีนํ อนิมิสตาย เจว รตฺตตาย จ นิราสงฺกตาย จ ฉายาย อภาเวน จ นิกฺกรุณตาย จา’’ติฯ อถ นํ ปุจฺฉิ ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘ยกฺขินีมฺหิ สามี’’ติฯ ‘‘กสฺมา อิมํ ทารกํ คณฺหี’’ติ? ‘‘ขาทิตุํ คณฺหามิ, สามี’’ติฯ ‘‘อนฺธพาเล, ตฺวํ ปุเพฺพปิ ปาปกมฺมํ กตฺวา ยกฺขินี ชาตาสิ, อิทานิ ปุนปิ ปาปํ กโรสิ, อโห อนฺธพาลาสี’’ติ วตฺวา ตํ ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ปาปกมฺมํ มา อกาสี’’ติ วตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ ทารกมาตาปิ ทารกํ ลภิตฺวา ‘‘จิรํ ชีวตุ สามี’’ติ ปณฺฑิตํ โถเมตฺวา ปุตฺตํ อาทาย ปกฺกามิฯ

โคโฬติ เอโก กิร ลกุณฺฑกตฺตา โคโฬ, กาฬวณฺณตา จ กาโฬติ โคฬกาโฬ นาม ปุริโส สตฺตสํวจฺฉรานิ กมฺมํ กตฺวา ภริยํ ลภิฯ สา นาเมน ทีฆตาลา นามฯ โส เอกทิวสํ ตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, ปูวขาทนียํ ปจาหิ, มาตาปิตโร ทฏฺฐุํ คมิสฺสามา’’ติ วตฺวา ‘‘กึ เต มาตาปิตูหี’’ติ ตาย ปฏิกฺขิโตฺตปิ ยาวตติยํ วตฺวา ปูวขาทนียํ ปจาเปตฺวา ปาเถยฺยเญฺจว ปณฺณาการญฺจ อาทาย ตาย สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปโนฺน อนฺตรามเคฺค อุตฺตานวาหินึ เอกํ นทึ อทฺทสฯ เต ปน เทฺวปิ อุทกภีรุกชาติกาว, ตสฺมา ตํ อุตฺตริตุํ อวิสหนฺตา ตีเร อฏฺฐํสุฯ ตทา ทีฆปิฏฺฐิ นาเมโก ทุคฺคตปุริโส อนุวิจรโนฺต ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ อถ นํ เต ทิสฺวา ปุจฺฉึสุ ‘‘สมฺม, อยํ นที คมฺภีรา อุตฺตานา’’ติฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา อุทกภีรุกภาวํ ญตฺวา ‘‘สมฺม, อยํ นที คมฺภีรา พหุจณฺฑมจฺฉากิณฺณา’’ติ อาหฯ ‘‘สมฺม, กถํ ตฺวํ คมิสฺสสี’’ติ? โส อาห – ‘‘สํสุมารมกรานํ อเมฺหหิ ปริจโย

อตฺถิ, เตน เต อเมฺห น วิเหเฐนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สมฺม, อเมฺหปิ เนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถสฺส เต ขชฺชโภชนํ อทํสุฯ โส กตภตฺตกิจฺโจ ‘‘สมฺม, กํ ปฐมํ เนมี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘ตว สหายิกํ ปฐมํ เนหิ, มํ ปจฺฉา เนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ ขเนฺธ กตฺวา ปาเถยฺยเญฺจว ปณฺณาการญฺจ คเหตฺวา นทึ โอตริตฺวา โถกํ คนฺตฺวา อุกฺกุฏิโก นิสีทิตฺวา ปกฺกามิฯ

โคตกาโฬ ตีเร ฐิโตว ‘‘คมฺภีราวตายํ นที, เอวํ ทีฆสฺสปิ นาม เอวรูปา, มยฺหํ ปน อปสยฺหาว ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ อิตโรปิ ตํ นทีมชฺฌํ เนตฺวา ‘‘ภเทฺท, อหํ ตํ โปเสสฺสามิ, สมฺปนฺนวตฺถาลงฺการา ทาสิทาสปริวุตา วิจริสฺสสิ, กึ เต อยํ ลกุณฺฑกวามนโก กริสฺสติ, มม วจนํ กโรหี’’ติ อาหฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวาว อตฺตโน สามิเก สิเนหํ ภินฺทิตฺวา ตํขณเญฺญว ตสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ‘‘สามิ, สเจ มํ น ฉเฑฺฑสฺสสิ, กริสฺสามิ เต วจน’’นฺติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ‘‘ภเทฺท, กึ วเทสิ, อหํ ตํ โปเสสฺสามี’’ติฯ เต ปรตีรํ คนฺตฺวา อุโภปิ สมคฺคา สโมฺมทมานา ‘‘โคตกาฬํ ปหาย ติฏฺฐ ตฺว’’นฺติ วตฺวา ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว ขาทนียํ ขาทนฺตา ปกฺกมิํสุฯ โส ทิสฺวา ‘‘อิเม เอกโต หุตฺวา มํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายนฺติ มเญฺญ’’ติ อปราปรํ ธาวโนฺต โถกํ โอตริตฺวา ภเยน นิวตฺติตฺวา ปุน เตสุ โกเปน ‘‘ชีวามิ วา มรามิ วา’’ติ อุลฺลงฺฆิตฺวา นทิยํ ปติโต อุตฺตานภาวํ ญตฺวา นทึ อุตฺตริตฺวา เวเคน ตํ ปาปุณิตฺวา ‘‘อโมฺภ ทุฏฺฐโจร, กุหึ เม ภริยํ เนสี’’ติ อาหฯ อิตโรปิ ตํ ‘‘อเร ทุฏฺฐวามนก, กุโต ตว ภริยา, มเมสา ภริยา’’ติ วตฺวา คีวายํ คเหตฺวา ขิปิฯ โส ทีฆตาลํ หเตฺถ คเหตฺวา’’ติฏฺฐ ตฺวํ กุหึ คจฺฉสิ, สตฺต สํวจฺฉรานิ กมฺมํ กตฺวา ลทฺธภริยา เมสี’’ติ วตฺวา เตน สทฺธึ กลหํ กโรโนฺต สาลาย สนฺติกํ ปาปุณิฯ มหาชโน สนฺนิปติฯ

ปณฺฑิโต ‘‘กึ สโทฺท นาเมโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เต อุโภปิ ปโกฺกสาเปตฺวา วจนปฺปฏิวจนํ สุตฺวา ‘‘มม วินิจฺฉเย ฐสฺสถา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ฐสฺสามา’’ติ วุเตฺต ปฐมํ ทีฆปิฏฺฐึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตฺวํ โกนาโมสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ทีฆปิฏฺฐิโก นาม, สามี’’ติฯ ‘‘ภริยา เต กา นามา’’ติ? โส ตสฺสา นามํ อชานโนฺต อญฺญํ กเถสิฯ ‘‘มาตาปิตโร เต เก นามา’’ติ? ‘‘อสุกา นามา’’ติฯ ‘‘ภริยาย ปน เต มาตาปิตโร เก นามา’’ติ? โส อชานิตฺวา อญฺญํ กเถสิฯ ตสฺส กถํ ปริสํ คาหาเปตฺวา ตํ อปเนตฺวา อิตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุริมนเยเนว สเพฺพสํ นามานิ ปุจฺฉิฯ โส ยถาภูตํ ชานโนฺต อวิรชฺฌิตฺวา กเถสิฯ ตมฺปิ อปเนตฺวา ทีฆตาลํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตฺวํ กา นามา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ทีฆตาลา นาม สามี’’ติฯ ‘‘สามิโก เต โกนาโม’’ติ? สา อชานนฺตี อญฺญํ กเถสิฯ ‘‘มาตาปิตโร เต เก นามา’’ติฯ ‘‘อสุกา นาม สามี’’ติฯ ‘‘สามิกสฺส ปน เต มาตาปิตโร เก นามา’’ติ? สาปิ วิลปนฺตี อญฺญํ กเถสิ ฯ อิตเร เทฺว ปโกฺกสาเปตฺวา มหาชนํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ อิมิสฺสา ทีฆปิฏฺฐิสฺส วจเนน สเมติ, อุทาหุ โคตกาฬสฺสา’’ติฯ ‘‘โคตกาฬสฺส ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘อยํ เอติสฺสา สามิโก, อิตโร โจโร’’ติฯ อถ นํ ‘‘โจโรสิ, น โจโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, สามิ, โจโรมฺหี’’ติ โจรภาวํ สมฺปฏิจฺฉิฯ ปณฺฑิตสฺส วินิจฺฉเยน โคตกาโฬ อตฺตโน ภริยํ ลภิตฺวา มหาสตฺตํ โถเมตฺวา ตํ อาทาย ปกฺกามิฯ ปณฺฑิโต ทีฆปิฏฺฐิมาห ‘‘มา ปุน เอวมกาสี’’ติฯ

รเถน จาติ เอกทิวสํ เอโก ปน ปุริโส รเถ นิสีทิตฺวา มุขโธวนตฺถาย นิกฺขมิฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ปณฺฑิตํ ทิสฺวา ‘‘มโหสธพุทฺธงฺกุรสฺส ปญฺญานุภาวํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา มนุสฺสเวเสนาคนฺตฺวา รถสฺส ปจฺฉาภาคํ คเหตฺวา ปายาสิฯ รเถ นิสิโนฺน ปุริโส ‘‘ตาต, เกนเตฺถนาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตุเมฺห อุปฏฺฐาตุ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ยานา โอรุยฺห สรีรกิจฺจตฺถาย คโตฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก รถํ อภิรุหิตฺวา เวเคน ปาเชสิฯ รถสามิโก ปน สรีรกิจฺจํ กตฺวา นิกฺขโนฺต สกฺกํ รถํ คเหตฺวา ปลายนฺตํ ทิสฺวา เวเคน คนฺตฺวา ‘‘ติฏฺฐ ติฏฺฐ, กุหึ เม รถํ เนสี’’ติ วตฺวา ‘‘ตว รโถ อโญฺญ ภวิสฺสติ, อยํ ปน มม รโถ’’ติ วุเตฺต เตน สทฺธึ

กลหํ กโรโนฺต สาลาทฺวารํ ปโตฺตฯ ปณฺฑิโต ‘‘กึ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา เต ปโกฺกสาเปตฺวา อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา นิพฺภยตาย เจว อกฺขีนํ อนิมิสตาย จ ‘‘อยํ สโกฺก, อยํ รถสามิโก’’ติ อญฺญาสิ, เอวํ สเนฺตปิ วิวาทการณํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มม วินิจฺฉเย ฐสฺสถา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ฐสฺสามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ รถํ ปาเชสฺสามิ, ตุเมฺห เทฺวปิ รถํ ปจฺฉโต คเหตฺวา คจฺฉถ, รถสามิโก น วิสฺสเชฺชสฺสติ, อิตโร วิสฺสเชฺชสฺสตี’’ติ วตฺวา ปุริสํ อาณาเปสิ ‘‘รถํ ปาเชหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ

อิตเรปิ เทฺว ปจฺฉโต คเหตฺวา คจฺฉนฺติฯ รถสามิโก โถกํ คนฺตฺวา วิสฺสเชฺชตฺวา ฐิโต, สโกฺก ปน รเถน สทฺธึ คนฺตฺวา รเถเนว สทฺธึ นิวตฺติฯ ปณฺฑิโต มนุเสฺส อาจิกฺขิ ‘‘อยํ ปุริโส โถกํ คนฺตฺวา รถํ วิสฺสเชฺชตฺวา ฐิโต, อยํ ปน รเถน สทฺธึ ธาวิตฺวา รเถเนว สทฺธึ นิวตฺติ, เนวสฺส สรีเร เสทพินฺทุมตฺตมฺปิ อตฺถิ, อสฺสาสปสฺสาโสปิ นตฺถิ, อภีโต อนิมิสเนโตฺต, เอส สโกฺก เทวราชา’’ติฯ อถ นํ ‘‘สโกฺก เทวราชาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา อาคโตสี’’ติ วตฺวา ‘‘ตเวว ปญฺญาปกาสนตฺถํ ปณฺฑิตา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ มา ปุน เอวมกาสี’’ติ โอวทติฯ สโกฺกปิ สกฺกานุภาวํ ทเสฺสเนฺต อากาเส ฐตฺวา ‘‘สุวินิจฺฉิโต ปณฺฑิเตน อโฑฺฑ’’ติ ปณฺฑิตสฺส ถุตึ กตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ ตทา โส อมโจฺจ สยเมว รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, ปณฺฑิเตน เอวํ รถอโฑฺฑ สุวินิจฺฉิโต, สโกฺกปิ เตน ปราชิโต, กสฺมา ปุริสวิเสสํ น ชานาสิ, เทวา’’ติ อาหฯ ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติฯ โส ลาภมจฺฉเรน ‘‘มหาราช, เอตฺตเกน ปณฺฑิโต นาม น โหติ, อาคเมถ ตาว วีมํสิตฺวา ชานิสฺสามา’’ติ อาหฯ

สตฺตทารกปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

คทฺรภปโญฺห

ทโณฺฑติ อเถกทิวสํ ราชา ‘‘ปณฺฑิตํ วีมํสิสฺสามา’’ติ ขทิรทณฺฑํ อาหราเปตฺวา ตโต วิทตฺถึ คเหตฺวา จุนฺทกาเร ปโกฺกสาเปตฺวา สุฏฺฐุ ลิขาเปตฺวา ปาจีนยวมชฺฌกคามํ เปเสสิ ‘‘ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน กิร ปณฺฑิตา, ‘อิมสฺส ขทิรทณฺฑสฺส อิทํ อคฺคํ, อิทํ มูล’นฺติ ชานนฺตุ, อชานนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ’’ติฯ คามวาสิโน สนฺนิปติตฺวา ชานิตุํ อสโกฺกนฺตา เสฏฺฐิโน กถยึสุ ‘‘กทาจิ มโหสธปณฺฑิโต ชาเนยฺย, ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ ปุจฺฉถา’’ติฯ เสฏฺฐิ ปณฺฑิตํ กีฬามณฺฑลา ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ตาต, มยํ ชานิตุํ น สโกฺกม, อปิ นุ ตฺวํ สกฺขิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต จิเนฺตสิ ‘‘รโญฺญ อิมสฺส อเคฺคน วา มูเลน วา ปโยชนํ นตฺถิ, มม วีมํสนตฺถาย เปสิตํ ภวิสฺสตี’’ติฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน ‘‘อาหรถ, ตาต, ชานิสฺสามี’’ติ อาหราเปตฺวา หเตฺถน คเหตฺวาว ‘‘อิทํ อคฺคํ อิทํ มูล’’นฺติ ญตฺวาปิ มหาชนสฺส หทยคฺคหณตฺถํ อุทกปาตึ อาหราเปตฺวา ขทิรทณฺฑกสฺส มเชฺฌ สุเตฺตน พนฺธิตฺวา สุตฺตโกฏิยํ คเหตฺวา ขทิรทณฺฑกํ อุทกปิเฏฺฐ ฐเปสิฯ มูลํ ภาริยตาย ปฐมํ อุทเก นิมฺุชฺชิฯ ตโต มหาชนํ ปุจฺฉิ ‘‘รุกฺขสฺส นาม มูลํ ภาริยํ โหติ, อุทาหุ อคฺค’’นฺติ? ‘‘มูลํ ปณฺฑิตา’’ติฯ เตน หิ อิมสฺส ปฐมํ นิมุคฺคํ ปสฺสถ, เอตํ มูลนฺติ อิมาย สญฺญาย อคฺคญฺจ มูลญฺจ อาจิกฺขิฯ คามวาสิโน ‘‘อิทํ อคฺคํ อิทํ มูล’’นฺติ รโญฺญ ปหิณึสุฯ ราชา ‘‘โก อิมํ ชานาตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิโน ปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต’’ติ สุตฺวา ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อธิวาเสหิ, เทว, อเญฺญนปิ อุปาเยน นํ วีมํสิสฺสามาติฯ

สีสนฺติ อเถกทิวสํ อิตฺถิยา จ ปุริสสฺส จาติ เทฺว สีสานิ อาหราเปตฺวา ‘‘อิทํ อิตฺถิสีสํ, อิทํ ปุริสสีสนฺติ ชานนฺตุ, อชานนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ’’ติ ปหิณึสุฯ คามวาสิโน อชานนฺตา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉึสุฯ โส ทิสฺวาว อญฺญาสิฯ กถํ ชานาติ? ปุริสสีเส กิร สิพฺพินี อุชุกาว โหติ, อิตฺถิสีเส

สิพฺพินี วงฺกา โหติ, ปริวตฺติตฺวา คจฺฉติฯ โส อิมินา อภิญฺญาเณน ‘‘อิทํ อิตฺถิยา สีสํ, อิทํ ปุริสสฺส สีส’’นฺติ อาจิกฺขิฯ คามวาสิโนปิ รโญฺญ ปหิณึสุฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

อหีติ อเถกทิวสํ สปฺปญฺจ สปฺปินิญฺจ อาหราเปตฺวา ‘‘อยํ สโปฺป, อยํ สปฺปินีติ ชานนฺตุ, อชานนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ’’ติ วตฺวา คามวาสีนํ เปเสสุฯ คามวาสิโน อชานนฺตา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉึสุฯ โส ทิสฺวาว ชานาติฯ สปฺปสฺส หิ นงฺคุฎฺฐํ ถูลํ โหติ, สปฺปินิยา ตนุกํ โหติ, สปฺปสฺส สีสํ ปุถุลํ โหติ, สปฺปินิยา ตนุกํ โหติ, สปฺปสฺส อกฺขีนิ มหนฺตานิ, สปฺปินิยา ขุทฺทกานิ, สปฺปสฺส โสวตฺติโก ปราพโทฺธ โหติ, สปฺปินิยา วิจฺฉินฺนโกฯ โส อิเมหิ อภิญฺญาเณหิ ‘‘อยํ สโปฺป, อยํ สปฺปินี’’ติ อาจิกฺขิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

กุกฺกุโฎติ อเถกทิวสํ ‘‘ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน อมฺหากํ สพฺพเสตํ ปาทวิสาณํ สีสกกุธํ ตโย กาเล อนติกฺกมิตฺวา นทนฺตํ อุสภํ เปเสนฺตุ, โน เจ เปเสนฺติ, สหสฺสทโณฺฑ’’ติ ปหิณึสุฯ เต อชานนฺตา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉึสุฯ โส อาห – ‘‘ราชา โว สพฺพเสตํ กุกฺกุฎํ อาหราเปสิ, โส หิ ปาทนขสิขตาย ปาทวิสาโณ นาม, สีสจูฬตาย สีสกกุโธ นาม, ติกฺขตฺตุํ วสฺสนโต ตโย กาเล อนติกฺกมิตฺวา นทติ นาม, ตสฺมา เอวรูปํ กุกฺกุฬํ เปเสถา’’ติ อาหฯ เต เปสยึสุฯ

มณีติ สเกฺกน กุสรโญฺญ ทินฺนํ มณิกฺขนฺโธ อฎฺฐสุ ฐาเนสุ วโงฺก โหติฯ ตสฺส ปุราณสุตฺตํ ฉินฺนํ, โกจิ ปุราณสุตฺตํ นีหริตฺวา นวสุตฺตํ ปเวเสตุํ น สโกฺกติ, ตสฺมา เอกทิวสํ ‘‘อิมสฺมา มณิกฺขนฺธา ปุราณสุตฺตํ นีหริตฺวา นวสุตฺตํ ปเวเสนฺตู’’ติ เปสยึสุฯ คามวาสิโน ปุราณสุตฺตํ นีหริตฺวา นวสุตฺตํ ปเวเสตุํ อสโกฺกนฺตา ปณฺฑิตสฺส อาจิกฺขึสุฯ โส ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มธุํ อาหรถา’’ติ อาหราเปตฺวา มณิโน ทฺวีสุ ปเสฺสสุ มธุนา ฉิทฺทํ มเกฺขตฺวา กมฺพลสุตฺตํ วเฎฺฎตฺวา โกฎิยํ มธุนา มเกฺขตฺวา โถกํ ฉิเทฺท ปเวเสตฺวา กิปิลฺลิกานํ นิกฺขมนฎฺฐาเน ฐเปสิฯ กิปิลฺลิกา มธุคเนฺธน นิกฺขมิตฺวา มณิมฺหิ ปุราณสุตฺตํ ขาทมานา คนฺตฺวา กมฺพลสุตฺตโกฎิยํ ฑํสิตฺวา กฑฺฒนฺตา เอเกน ปเสฺสน นีหรึสุฯ ปณฺฑิโต ปเวสิตภาวํ ญตฺวา ‘‘รโญฺญ เทถา’’ติ คามวาสีนํ อทาสิฯ เต รโญฺญ เปสยึสุฯ โส ปเวสิตอุปายํ สุตฺวา ตุสฺสิฯ

วิชายนนฺติ อเถกทิวสํ รโญฺญ มงฺคลอุสภํ พหู มาเส ขาทาเปตฺวา มโหทรํ กตฺวา วิสาณานิ โธวิตฺวา เตเลน มเกฺขตฺวา หลิทฺทิยา นฺหาเปตฺวา คามวาสีนํ ปหิณึสุ ‘‘ตุเมฺห กิร ปณฺฑิตา, อยญฺจ รโญฺญ มงฺคลอุสโภ ปติฎฺฐิตคโพฺภ, เอตํ วิชายาเปตฺวา สวจฺฉกํ เปเสถ, อเปเสนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ’’ติฯ คามวาสิโน ‘‘น สกฺกา อิทํ กาตุํ, กึ นุ โข กริสฺสามา’’ติ ปณฺฑิตํ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘อิมินา เอเกน ปญฺหปฎิภาเคน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสถ ปเนกํ รญฺญา สทฺธึ กเถนสมตฺถํ วิสารทํ ปุริสํ ลทฺธุ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ครุ เอตํ, ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ นํ ปโกฺกสถา’’ติฯ เต ปโกฺกสึสุฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘เอหิ, โภ ปุริส, ตฺวํ ตว เกเส ปิฎฺฐิยํ วิกิริตฺวา นานปฺปการํ พลวปริเทวํ ปริเทวโนฺต ราชทฺวารํ คจฺฉ, อเญฺญหิ ปุจฺฉิโตปิ กิญฺจิ อวตฺวาว ปริเทว, รญฺญา ปน ปโกฺกสาเปตฺวา ปริเทวการณํ ปุจฺฉิโตว สมาโน ‘ปิตา เม เทว วิชายิตุํ น สโกฺกติ, อชฺช สตฺตโม ทิวโส, ปฎิสรณํ เม โหหิ, วิชายนุปายมสฺส กโรหี’ติ วตฺวา รญฺญา ‘กึ วิลปสิ อฎฺฐานเมตํ, ปุริสา นาม วิชายนฺตา นตฺถี’ติ วุเตฺต ‘สเจ เทว, เอวํ นตฺถิ, อถ กสฺมา ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน กถํ มงฺคลอุสภํ วิชายาเปสฺสนฺตี’ติ วเทยฺยาสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ ราชา ‘‘เกนิทํ ปญฺหปฎิภาคํ จินฺติต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มโหสธปณฺฑิเตนา’’ติ สุตฺวา ตุสฺสิฯ

โอทนนฺติ อปรสฺมึ ทิวเส ‘‘ปณฺฑิตํ วีมํสิสฺสามา’’ติ ‘‘ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน อมฺหากํ อฎฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อมฺพิโลทนํ ปจิตฺวา เปเสนฺตุฯ ตตฺริมานิ อฎฺฐงฺคานิ – น ตณฺฑุเลหิ,

น อุทเกน, น อุกฺขลิยา, น อุทฺธเนน, น อคฺคินา, น ทารูหิ, น อิตฺถิยา น ปุริเสน, น มเคฺคนาติฯ อเปเสนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ''ติ ปหิณิํสุฯ คามวาสิโน ตํ การณํ อชานนฺตา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิํสุฯ โส ''มา จินฺตยิตฺถา''ติ วตฺวา ''น ตณฺฑุเลหีติ กณิกํ คาหาเปตฺวา, น อุทเกนาติ หิมํ คาหาเปตฺวา, น อุกฺขลิยาติ อญฺญํ นวมตฺติกาภาชนํ คาหาเปตฺวา, น อุทฺธเนนาติ ขาณุเก โกฏฺฏาเปตฺวา, น อคฺคินาติ ปกติอคฺคิํ ปหาย อรณิอคฺคิํ คาหาเปตฺวา, น ทารูหีติ ปณฺณานิ คาหาเปตฺวา อมฺพิโลทนํ ปจาเปตฺวา นวภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ลญฺฉิตฺวา, น อิตฺถิยา น ปุริเสนาติ ปณฺฑเกน อุกฺขิปาเปตฺวา, น มเคฺคนาติ มหามคฺคํ ปหาย ชงฺฆมเคฺคน รโญฺญ เปเสถา''ติ อาหฯ เต ตถา กริํสุฯ ราชา ''เกน ปเนส ปโญฺห ญาโต''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''มโหสธปณฺฑิเตนา''ติ สุตฺวา ตุสฺสิฯ

วาลุกนฺติ อปรสฺมิํ ทิวเส ปณฺฑิตสฺส วีมํสนตฺถํ คามวาสีนํ ปหิณิํสุ ''ราชา โทลาย กีฬิตุกาโม, ราชกุเล ปุราณโยตฺตํ ฉินฺนํ, เอกํ วาลุกโยตฺตํ วเฏฺฏตฺวา เปเสนฺตุ, อเปเสนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ''ติฯ เต ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิํสุฯ ปณฺฑิโต ''อิมินาปิ ปณฺหปฏิภาเคเนว ภวิตพฺพ''นฺติ คามวาสิโน อสฺสาเสตฺวา วจนกุสเล เทฺว ตโย ปุริเส ปโกฺกสาเปตฺวา ''คจฺฉถ ตุเมฺห, ราชานํ วเทถ 'เทว, คามวาสิโน ตสฺส โยตฺตสฺส ตนุกํ วา ถูลํ วา ปมาณํ น ชานนฺติ, ปุราณวาลุกโยตฺตโต วิทตฺถิมตฺตํ วา จตุรงฺคุลมตฺตํ วา ขณฺฑํ เปเสถ, ตํ โอโลเกตฺวา เตน ปมาเณน วเฏฺฏสฺสนฺตี'ติฯ สเจ, โว ราชา 'อมฺหากํ ฆเร วาลุกโยตฺตํ นาม น กทาจิ สุตปุพฺพ'นฺติ วทติ, อถ นํ 'สเจ, มหาราช, โว เอวรูปํ น สกฺกา กาตุํ, ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน กถํ กริสฺสนฺตี'ติ วเทยฺยาถา''ติ เปเสสิฯ เต ตถา กริํสุฯ ราชา ''เกน จินฺติตํ ปณฺหปฏิภาค''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''มโหสธปณฺฑิเตนา''ติ สุตฺวา ตุสฺสิฯ

ตฬากนฺติ อปรสฺมิํ ทิวเส ปณฺฑิตสฺส วีมํสนตฺถํ ''ราชา อุทกกีฬํ กีฬิตุกาโม, ปญฺจวิธปทุมสญฺฉนฺนํ โปกฺขรณิํ เปเสนฺตุ, อเปเสนฺตานํ สหสฺสทโณฺฑ''ติ คามวาสีนํ เปสยิํสุฯ เต ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุํฯ โส ''อิมินาปิ ปณฺหปฏิภาเคเนว ภวิตพฺพ''นฺติ จิเนฺตตฺวา วจนกุสเล กติปเย มนุเสฺส ปโกฺกสาเปตฺวา ''เอถ ตุเมฺห อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา อกฺขีนิ รตฺตานิ กตฺวา อลฺลเกสา อลฺลวตฺถา กทฺทมมกฺขิตสรีรา โยตฺตทณฺฑเลฑฺฑุหตฺถา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ทฺวาเร ฐิตภาวํ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา กโตกาสา ปวิสิตฺวา 'มหาราช, ตุเมฺหหิ กิร ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน โปกฺขรณิํ เปเสนฺตูติ ปหิตา มยํ ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกํ มหนฺตํ โปกฺขรณิํ อาทาย อาคตาฯ สา ปน อรญฺญวาสิกตฺตา นครํ ทิสฺวา ทฺวารปาการปริขาอฏฺฏาลกาทีนิ โอโลเกตฺวา ภีตตสิตา โยตฺตานิ ฉินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา อรญฺญเมว ปวิฏฺฐา, มยํ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ โปเถนฺตาปิ นิวเตฺตตุํ น สกฺขิมฺหา, ตุมฺหากํ อรญฺญา อานีตํ ปุราณโปกฺขรณิํ เปเสถ, ตาย สทฺธิํ โยเชตฺวา หริสฺสามา'ติ วตฺวา รญฺญาน กทาจิ มม อรญฺญโต อานีตโปกฺขรณี นาม ภูตปุพฺพา, น จ มยา กสฺสจิ โยเชตฺวา อาหรณตฺถาย โปกฺขรณี เปสิตปุพฺพา'ติ วุเตฺต 'สเจ, เทว, โว เอวํ น สกฺกา กาตุํ, ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน กถํ โปกฺขรณิํ เปเสสฺสนฺตี'ติ วเทยฺยาถา''ติ วตฺวา เปเสสิฯ เต ตถา กริํสุฯ ราชา ปณฺฑิเตน ญาตภาวํ สุตฺวา ตุสฺสิฯ

อุยฺยานนฺติ ปุเนกทิวสํ ''มยํ อุยฺยานกีฬํ กีฬิตุกามา, อมฺหากญฺจ ปุราณอุยฺยานํ ปริชิณฺณํ, โอภคฺคํ ชาตํ, ปาจีนยวมชฺฌกคามวาสิโน สุปุปฺผิตตรุณรุกฺขสญฺฉนฺนํ นวอุยฺยานํ เปเสนฺตู''ติ ปหิณิํสุฯ คามวาสิโน ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุํฯ ปณฺฑิโต ''อิมินาปิ ปณฺหปฏิภาเคเนว ภวิตพฺพ''นฺติ เต สมสฺสาเสตฺวา มนุเสฺส เปเสตฺวา ปุริมนเยเนว กถาเปสิฯ

ตทาปิ ราชา ตุสฺสิตฺวา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติฯ โส ลาภมจฺฉริเยน ‘‘เอตฺตเกน ปณฺฑิโต นาม น โหติ, อาคเมถ, เทวา’’ติ อาหฯ ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา ราชา จินฺเตสิ ‘‘มโหสธปณฺฑิโต สตฺตทารกปเญฺหหิ มม มนํ คณฺหิ, เอวรูเปสุปิสฺส คุยฺหปญฺหวิสฺสชฺชเนสุ เจว ปญฺหปฏิภาเคสุ จ พุทฺธสฺส วิย พฺยากรณํ, เสนโก เอวรูปํ ปณฺฑิตํ อาเนตุํ น เทติ, กึ เม เสนเกน, อาเนสฺสามิ น’’นฺติฯ โส มหนฺเตน ปริวาเรน ตํ คามํ ปายาสิฯ ตสฺส มงฺคลอสฺสํ อภิรุหิตฺวา คจฺฉนฺตสฺส อสฺสสฺส ปาโท ผลิตภูมิยา อนฺตรํ ปวิสิตฺวา ภิชฺชิฯ ราชา ตโตว นิวตฺติตฺวา นครํ ปาวิสิฯ อถ นํ เสนโก อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘มหาราช, ปณฺฑิตํ กิํ อาเนตุํ ปาจีนยวมชฺฌกคามํ อคมิตฺถา’’ติฯ ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘มหาราช, ตุเมฺห มํ อนตฺถกามํ กตฺวา ปสฺสถ, ‘อาคเมถ ตาวา’ติ วุเตฺตปิ อติตุริตา นิกฺขมิตฺถ, ปฐมคมเนเนว มงฺคลอสฺสสฺส ปาโท ภิโนฺน’’ติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุณฺหี หุตฺวา ปุเนกทิวสํ เตน สทฺธิํ มเนฺตสิ ‘‘กึ, เสนก, อาเนม ปณฺฑิต’’นฺติฯ เทว, สยํ อคนฺตฺวา ทูตํ เปเสถ ‘‘ปณฺฑิต, อมฺหากํ ตว สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตานํ อสฺสสฺส ปาโท ภิโนฺน, อสฺสตรํ วา โน เปเสตุ เสฏฺฐตรํ วา’’ติฯ ‘‘ยทิ อสฺสตรํ เปเสสฺสติ, สยํ อาคมิสฺสติฯ เสฏฺฐตรํ เปเสโนฺต ปิตรํ เปเสสฺสติ, อยเมโก โน ปโญฺห ภวิสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา กตฺวา ทูตํ เปเสสิฯ ปณฺฑิโต ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ราชา มมเญฺจว ปิตรญฺจ ปสฺสิตุกาโม’’ติ จินฺเตตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ตาต, ราชา ตุเมฺห เจว มมญฺจ ทฏฺฐุกาโม, ตุเมฺห ปฐมตรํ เสฏฺฐิสหสฺสปริวุตา คจฺฉถ, คจฺฉนฺตา จ ตุจฺฉหตฺถา อคนฺตฺวา นวสปฺปิปูรํ จนฺทนกรณฺฑกํ อาทาย คจฺฉถฯ ราชา ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘คหปติ ปติรูปํ อาสนํ ญตฺวา นิสีทาหี’ติ วกฺขติ, อถ ตุเมฺห ตถารูปํ อาสนํ ญตฺวา นิสีเทยฺยาถฯ ตุมฺหากํ นิสินฺนกาเล อหํ อาคมิสฺสามิ, ราชา มยาปิ สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘ปณฺฑิต, ตวานุรูปํ อาสนํ ญตฺวา นิสีทา’ติ วกฺขติ, อถาหํ ตุเมฺห โอโลเกสฺสามิ, ตุเมฺห ตาย สญฺญาย อาสนา วุฏฺฐาย ‘ตาต มโหสธ, อิมสฺมิํ อาสเน นิสีทา’ติ วเทยฺยาถ, อชฺช โน เอโก ปโญฺห มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วุตฺตนเยเนว คนฺตฺวา อตฺตโน ทฺวาเร ฐิตภาวํ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา ‘‘ปวิสตู’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ

ราชา เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘คหปติ, ตวปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปจฺฉโต อาคจฺฉติ, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘ปจฺฉโต อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ‘‘มหาเสฏฺฐิ อตฺตโน ยุตฺตาสนํ ญตฺวา นิสีทา’’ติ อาหฯ โส อตฺตโน ยุตฺตาสนํ ญตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ อลงฺกตปฏิยโตฺต ทารกสหสฺสปริวุโต อลงฺกตรเถ นิสีทิตฺวา นครํ ปวิสโนฺต ปริขาปิเฏฺฐ จรมานํ เอกํ คทฺรภํ ทิสฺวา ถามสมฺปเนฺน มาณเว เปเสสิ ‘‘อโมฺภ, เอตํ คทฺรภํ อนุพนฺธิตฺวา ยถา สทฺทํ น กโรติ, เอวมสฺส มุขพนฺธนํ กตฺวา กิลเญฺชน เวเฐตฺวา ตสฺมิํ เอเกน ตฺถรเณน ปฏิจฺฉาเทตฺวา อํเสนาทาย อาคจฺฉถา’’ติฯ เต ตถา กริํสุฯ โพธิสโตฺตปิ มหเนฺตน ปริวาเรน นครํ ปาวิสิฯ มหาชโน ‘‘เอส กิร สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิโน ปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต นาม, เอส กิร ชายมาโน โอสธฆฏิกํ หเตฺถน คเหตฺวา ชาโต, อิมินา กิร เอตฺตกานํ วีมํสนปญฺหานํ ปญฺหปฏิภาโค ญาโต’’ติ มหาสตฺตํ อภิตฺถวโนฺต โอโลเกโนฺตปิ ติตฺติํ น คจฺฉติฯ โส ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ปฏิเวเทสิฯ ราชา สุตฺวาว หฏฺฐตุโฏฺฐ ‘‘มม ปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต ขิปฺปํ อาคจฺฉตู’’ติ อาหฯ โส ทารกสหสฺสปริวุโต ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวาว โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, ปติรูปํ อาสนํ ญตฺวา นิสีทา’’ติ อาหฯ อถ โส ปิตรํ โอโลเกสิฯ อถสฺส ปิตาปิ โอโลกิตสญฺญาย อุฏฺฐาย ‘‘ปณฺฑิต, อิมสฺมิํ อาสเน นิสีทา’’ติ อาหฯ โส ตสฺมิํ อาสเน นิสีทิฯ

ตํ ตตฺถ นิสินฺนํ ทิสฺวาว เสนกปุกฺกุสกามินฺทเทวินฺทา เจว อเญฺญ จ อนฺธพาลา ปาณึ ปหริตฺวา มหาหสิตํ หสิตฺวา ‘‘อิมํ อนฺธพาลํ ‘ปณฺฑิโต’ติ วทึสุ, โส ปิตรํ อาสนา วุฏฺฐาเปตฺวา สยํ นิสีทติ, อิมํ ‘ปณฺฑิโต’ติ วตฺตุํ อยุตฺต’’นฺติ ปริหาสํ กรึสุฯ ราชาปิ ทุมฺมุโข อนตฺตมโน อโหสิฯ อถ นํ มหาสตฺโต ปุจฺฉิ ‘‘กึ, มหาราช, ทุมฺมุขตฺถา’’ติ ? ‘‘อาม ปณฺฑิต, ทุมฺมุโขมฺหิ, สวนเมว เต มนาปํ, ทสฺสนํ ปน อมนาปํ ชาต’’นฺติฯ ‘‘กึ การณา, มหาราชา’’ติ? ‘‘ปิตรํ อาสนา วุฏฺฐาเปตฺวา นิสินฺนตฺตา’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตฺวํ, มหาราช, ‘สพฺพฏฺฐาเนสุ ปุเตฺตหิ ปิตโรว อุตฺตมา’ติ มญฺญสี’’ติฯ ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ อถ มหาสตฺโต ‘‘นนุ, มหาราช, ตุเมฺหหิ อมฺหากํ ‘อสฺสตรํ วา เปเสตุ เสฏฺฐตรํ วา’ติ สาสนํ ปหิต’’นฺติ วตฺวา อาสนา วุฏฺฐาย เต มาณเว โอโลเกตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ คหิตํ คทฺรภํ อาเนถา’’ติ อาณาเปตฺวา รโญฺญ ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ‘‘มหาราช, อยํ คทฺรโภ กึ อคฺฆตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปณฺฑิต, สเจ อุปการโก, อฏฺฐ กหาปเณ อคฺฆตี’’ติฯ ‘‘อิมํ ปฏิจฺจ ชาโต อาชานียวฬวาย กุจฺฉิมฺหิ วุฏฺฐอสฺสตโร กึ อคฺฆตี’’ติ? ‘‘อนโคฺฆ ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘เทว, กสฺมา เอวํ กเถถ, นนุ ตุเมฺหหิ อิทาเนว วุตฺตํ ‘สพฺพฏฺฐาเนสุ ปุเตฺตหิ ปิตโรว อุตฺตมา’ติฯ สเจ ตํ สจฺจํ, ตุมฺหากํ วาเท อสฺสตรโต คทฺรโภว อุตฺตโม โหติ, กึ ปน, มหาราช, ตุมฺหากํ ปณฺฑิตา เอตฺตกมฺปิ ชานิตุํ อสโกฺกนฺตา ปาณึ ปหริตฺวา หสนฺติ, อโห ตุมฺหากํ ปณฺฑิตานํ ปญฺญาสมฺปตฺติ, กุโต โว เอเต ลทฺธา’’ติ จตฺตาโร ปณฺฑิเต ปริหสิตฺวา ราชานํ อิมาย เอกกนิปาเต คาถาย อชฺฌภาสิ –

> ‘‘หํจิ ตุวํ เอวมญฺญสิ ‘เสโยฺย, ปุเตฺตน ปิตา’ติ ราชเสฏฺฐ;
> หนฺทสฺสตรสฺส เต อยํ, อสฺสตรสฺส หิ คทฺรโภ ปิตา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๑๑);

ตสฺสโตฺถ – ยทิ, ตฺวํ ราชเสฏฺฐ, สพฺพฏฺฐาเนสุ เสโยฺย ปุเตฺตน ปิตาติ เอวํ มญฺญสิ, ตว อสฺสตรโตปิ อยํ คทฺรโภ เสโยฺย โหตุฯ กึ การณา? อสฺสตรสฺส หิ คทฺรโภ ปิตาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสตฺโต อาห – ‘‘มหาราช , สเจ ปุตฺตโต ปิตา เสโยฺย, มม ปิตรํ คณฺหถฯ สเจ ปิติโต ปุโตฺต เสโยฺย, มํ คณฺหถ ตุมฺหากํ อตฺถายา’’ติฯ ราชา โสมนสฺสปฺปโตฺต อโหสิฯ สพฺพา ราชปริสาปิ ‘‘สุกถิโต ปณฺฑิเตน ปโญฺห’’ติ อุนฺนทนฺตา สาธุการสหสฺสานิ อทํสุ, องฺคุลิโผฏา เจว เจลุเกฺขปา จ ปวตฺตึสุ ฯ จตฺตาโร ปณฺฑิตาปิ ทุมฺมุขา ปชฺฌายนฺตาว อเหสุํฯ นนุ มาตาปิตูนํ คุณํ ชานโนฺต โพธิสเตฺตน สทิโส นาม นตฺถิ , อถ โส กสฺมา เอวมกาสีติ? น โส ปิตุ อวมานนตฺถาย, รญฺญา ปน ‘‘อสฺสตรํ วา เปเสตุ เสฏฺฐตรํ วา’’ติ เปสิตํ, ตสฺมา ตเสฺสว ปญฺหสฺส อาวิภาวตฺถํ อตฺตโน จ ปณฺฑิตภาวสฺส ญาปนตฺถํ จตุนฺนญฺจ ปณฺฑิตานํ อปฺปฏิภานกรณตฺถํ เอวมกาสีติฯ

คทฺรภปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

เอกูนวีสติมปโญฺห

ราชา ตุสฺสิตฺวา คโนฺธทกปุณฺณํ สุวณฺณภิงฺการํ อาทาย ‘‘ปาจีนยวมชฺฌกคามํ ราชโภเคน ปริภุญฺชตู’’ติ เสฏฺฐิสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา ‘‘เสสเสฏฺฐิโน เอตเสฺสว อุปฏฺฐากา โหนฺตู’’ติ วตฺวา โพธิสตฺตสฺส มาตุ จ สพฺพาลงฺกาเร เปเสตฺวา คทฺรภปเญฺห ปสโนฺน โพธิสตฺตํ ปุตฺตํ กตฺวา คณฺหิตุํ เสฏฺฐึ อโวจ – ‘‘คหปติ, มโหสธปณฺฑิตํ มม ปุตฺตํ กตฺวา เทหี’’ติฯ ‘‘เทว, อติตรุโณ อยํ, อชฺชาปิสฺส มุเข ขีรคโนฺธ วายติ, มหลฺลกกาเล ตุมฺหากํ สนฺติเก ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘คหปติ, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย เอตสฺมึ นิราลโย โหหิ, อยํ อชฺชตเคฺค มม ปุโตฺต, อหํ มม ปุตฺตํ โปเสตุํ สกฺขิสฺสามิ, คจฺฉ ตฺว’’นฺติ ตํ อุโยฺยเชสิฯ โส ราชานํ วนฺทิตฺวา ปณฺฑิตํ อาลิงฺคิตฺวา อุเร

นิปชฺชาเปตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ‘‘ตาต, อปฺปมตฺโต โหหี’’ติ โอวาทมสฺส อทาสิฯ โสปิ ปิตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ตาต, มา จินฺตยิตฺถา’’ติ อสฺสาเสตฺวา ปิตรํ อุยฺยเชสิฯ ราชา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิ ‘‘ตาต, อนฺโตภตฺติโก ภวิสฺสสิ, อุทาหุ พหิภตฺติโก’’ติฯ โส ‘‘มหา เม ปริวาโร, ตสฺมา พหิภตฺติเกน มยา ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘พหิภตฺติโก ภวิสฺสามิ, เทวา’’ติ อาหฯ อถสฺส ราชา อนุรูปํ เคหํ ทาเปตฺวา ทารกสหสฺสํ อาทึ กตฺวา ปริพฺพยํ ทาเปตฺวา สพฺพปริโภเค ทาเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ราชานํ อุปฏฺฐาสิฯ

ราชาปิ นํ วีมํสิตุกาโม อโหสิฯ ตทา จ นครสฺส ทกฺขิณทฺวารโต อวิทูเร โปกฺขรณิตีเร เอกสฺมึ ตาลรุกฺเข กากกุลาวเก มณิรตนํ อโหสิฯ ตสฺส ฉายา โปกฺขรณิยํ ปญฺญายิฯ มหาชโน ‘‘โปกฺขรณิยํ มณิ อตฺถี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ โส เสนกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘โปกฺขรณิยํ กิร มณิรตนํ ปญฺญายติ, กถํ ตํ คณฺหาเปสฺสามา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มหาราช, อุทกํ นีหราเปตฺวา คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ, อาจริย, เอวํ กโรหี’’ติ ตเสฺสว ภารมกาสิฯ โส พหู มนุเสฺส สนฺนิปาตาเปตฺวา อุทกญฺจ กทฺทมญฺจ นีหราเปตฺวา ภูมึ ภินฺทิตฺวาปิ มณึ นาทฺทสฯ ปุน ปุณฺณาย โปกฺขรณิยา มณิจฺฉายา ปญฺญายิ ฯ โส ปุนปิ ตถา กตฺวา น จ อทฺทสฯ ตโต ราชา ปณฺฑิตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, โปกฺขรณิยํ เอโก มณิ ปญฺญายติ, เสนโก อุทกญฺจ กทฺทมญฺจ นีหราเปตฺวา ภูมึ ภินฺทิตฺวาปิ นาทฺทส, ปุน ปุณฺณาย โปกฺขรณิยา ปญฺญายติ, สกฺขิสฺสสิ ตํ มณึ คณฺหาเปตุ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘เนตํ, มหาราช, ครุ, เอถ ทเสฺสสฺสามี’’ติ อาหฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ปสฺสิสฺสามิ อชฺช ปณฺฑิตสฺส ญาณพล’’นฺติ มหาชนปริวุโต โปกฺขรณิตีรํ คโตฯ

มหาสโตฺต ตีเร ฐตฺวา มณึ โอโลเกโนฺต ‘‘นายํ มณิ โปกฺขรณิยํ, ตาลรุเกฺข กากกุลาวเก มณินา ภวิตพฺพ’’นฺติ ญตฺวา ‘‘นตฺถิ, เทว, โปกฺขรณิยํ มณี’’ติ วตฺวา ‘‘นนุ อุทเก ปญฺญายตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ อุทกปาตึ อาหรา’’ติ อุทกปาตึ อาหราเปตฺวา ‘‘ปสฺสถ, เทว, นายํ มณิ โปกฺขรณิยํเยว ปญฺญายติ, ปาติยมฺปิ ปญฺญายตี’’ติ วตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, กตฺถ ปน มณินา ภวิตพฺพ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘เทว, โปกฺขรณิยมฺปิ ปาติยมฺปิ ฉายาว ปญฺญายติ, น มณิ, มณิ ปน ตาลรุเกฺข กากกุลาวเก อตฺถิ, ปุริสํ อาณาเปตฺวา อาหราเปหี’’ติ อาหฯ ราชา ตถา กตฺวา มณึ อาหราเปสิฯ โส อาหริตฺวา ปณฺฑิตสฺส อทาสิฯ ปณฺฑิโต ตํ คเหตฺวา รโญฺญ หเตฺถ ฐเปสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาชโน ปณฺฑิตสฺส สาธุการํ ทตฺวา เสนกํ ปริภาสโนฺต ‘‘มณิรตนํ ตาลรุเกฺข กากกุลาวเก อตฺถิ, เสนกพาโล พหู มนุเสฺส โปกฺขรณิเมว ภินฺทาเปสิ, ปณฺฑิเตน นาม มโหสธสทิเสน ภวิตพฺพ’’นฺติ มหาสตฺตสฺส ถุติมกาสิฯ ราชาปิสฺส ตุโฏฺฐ อตฺตโน คีวาย ปิฬนฺธนํ มุตฺตาหารํ ทตฺวา ทารกสหสฺสานมฺปิ มุตฺตาวลิโย ทาเปสิฯ โพธิสตฺตสฺส จ ปริวารสฺส จ อิมินา ปริหาเรน อุปฏฺฐานํ อนุชานีติฯ

เอกูนวีสติมปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

กกณฺฏกปโญฺห

ปุเนกทิวสํ ราชา ปณฺฑิเตน สทฺธึ อุยฺยานํ อคมาสิฯ ตทา เอโก กกณฺฏโก โตรณเคฺค วสติฯ โส ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา โอตริตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชิฯ ราชา ตสฺส ตํ กิริยํ โอโลเกตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, อยํ กกณฺฏโก กึ กโรตี’’ติ ปุจฺฉิฯ มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, ตุเมฺห เสวตี’’ติ อาหฯ ‘‘สเจ เอวํ อมฺหากํ เสวติ, เอตสฺส มา นิปฺผโล โหตุ, โภคมสฺส ทาเปหี’’ติฯ ‘‘เทว, ตสฺส โภเคน กิจฺจํ นตฺถิ, ขาทนียมตฺตํ อลเมตสฺสา’’ติ ฯ ‘‘กึ ปเนส, ขาทตี’’ติ? ‘‘มํสํ เทวา’’ติฯ ‘‘กิตฺตกํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘กากณิกมตฺตคฺฆนกํ เทวา’’ติฯ ราชา เอกํ ปุริสํ อาณาเปสิ ‘‘ราชทาโย นาม กากณิกมตฺตํ น วฏฺฏติ, อิมสฺส นิพทฺธํ อฑฺฒมาสคฺฆนกํ มํสํ อาหริตฺวา เทหี’’ติฯ โส

‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตถา อกาสิฯ โส เอกทิวสํ อุโปสเถ มาฆาเต มํสํ อลภิตฺวา ตเมว อฑฺฒมาสกํ วิชฺฌิตฺวา สุเตฺตน อาวุนิตฺวา ตสฺส คีวายํ ปิฬนฺธิฯ อถสฺส ตํ นิสฺสาย มาโน อุปฺปชฺชิฯ ตํ ทิวสเมว ราชา ปุน มโหสเธน สทฺธึ อุยฺยานํ อคมาสิฯ โส ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาปิ ธนํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนมานวเสน ‘‘เวเทห, ตฺวํ นุ โข มหทฺธโน, อหํ นุ โข’’ติ รญฺญา สทฺธึ อตฺตานํ สมํ กโรโนฺต อโนตริตฺวา โตรณเคฺคเยว สีสํ จาเลโนฺต นิปชฺชิฯ ราชา ตสฺส ตํ กิริยํ โอโลเกตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, เอส ปุเพฺพ วิย อชฺช น โอตรติ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘นายํ ปุเร อุนฺนมติ, โตรณเคฺค กกณฺฎโก;
มโหสธ วิชานาหิ, เกน ถโทฺธ กกณฺฎโก’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๓๙);

ตตฺถ **อุนฺนมตี**ติ ยถา อชฺช อโนตริตฺวา โตรณเคฺคเยว สีสํ จาเลโนฺต อุนฺนมติ, เอวํ ปุเร น อุนฺนมติฯ **เกน ถโทฺธ**ติ เกน การเณน ถทฺธภาวํ อาปโนฺนติฯ

ปณฺฑิโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, อุโปสเถ มาฆาเต มํสํ อลภเนฺตน ราชปุริเสน คีวาย พทฺธํ อฑฺฒมาสกํ นิสฺสาย ตสฺส มาเนน ภวิตพฺพ’’นฺติ ญตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘อลทฺธปุพฺพํ ลทฺธาน, อฑฺฒมาสํ กกณฺฎโก;
อติมญฺญติ ราชานํ, เวเทหํ มิถิลคฺคห’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๔๐);

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตํ ปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ โส ยถาภูตํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘กญฺจิ อปุจฺฉิตฺวาว สพฺพญฺญุพุเทฺธน วิย ปณฺฑิเตน กกณฺฎกสฺส อชฺฌาสโย ญาโต’’ติ อติวิย ปสีทิตฺวา ปณฺฑิตสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ สุงฺกํ ทาเปสิฯ กกณฺฎกสฺส ปน กุชฺฌิตฺวา วตฺตํ หาเรตุํ อารภิฯ ปณฺฑิโต ปน ‘‘มา หาเรหิ มหาราชา’’ติ ตํ นิวาเรสิฯ

กกณฺฎกปโญฺห นิฎฺฐิโตฯ

สิริกาฬกณฺณิปโญฺห

อเถโก มิถิลวาสี ปิงฺคุตฺตโร นาม มาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺขโนฺต ขิปฺปเมว สิกฺขิฯ โส อนุโยคํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉามห’’นฺติ อาจริยํ อาปุจฺฉิฯ ตสฺมิํ ปน กุเล ‘‘สเจ วยปฺปตฺตา ธีตา โหติ, เชฎฺฐเนฺตวาสิกสฺส ทาตพฺพา’’ติ วตฺตํว, ตสฺมา ตสฺส อาจริยสฺส วยปฺปตฺตา เอกา ธีตา อตฺถิ, สา อภิรูปา เทวจฺฉราปฏิภาคาฯ อถ นํ อาจริโย ‘‘ธีตรํ เต, ตาต, ทสฺสามิ, ตํ อาทาย คมิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส ปน มาณโว ทุพฺภโค กาฬกณฺณี, กุมาริกา ปน มหาปุญฺญาฯ ตสฺส ตํ ทิสฺวา จิตฺตํ น อลฺลียติฯ โส ตํ อโรเจโนฺตปิ ‘‘อาจริยสฺส วจนํ น ภินฺทิสฺสามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อาจริโย ธีตรํ ตสฺส อทาสิฯ โส รตฺติภาเค อลงฺกตสิริสยเน นิปโนฺน ตาย อาคนฺตฺวา สยนํ อภิรุฬฺหมตฺตาย อฏฺฏียมาโน หรายมาโน ชิคุจฺฉมาโน ปกมฺปมาโน โอตริตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชิฯ สาปิ โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา นิปชฺชิ, โส อุฎฺฐาย สยนํ อภิรุหิฯ สาปิ ปุน สยนํ อภิรุหิ, โส ปุน สยนา โอตริตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชิฯ กาฬกณฺณี นาม สิริยา สทฺธึ น สเมติฯ กุมาริกา สยเนเยว นิปชฺชิ, โส ภูมิยํ สยิฯ

เอวํ สตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา ตํ อาทาย อาจริยํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิ, อนฺตรามเคฺค อาลาปสลฺลาปมตฺตมฺปิ นตฺถิฯ อนิจฺฉมานาว อุโภปิ มิถิลํ สมฺปตฺตาฯ อถ ปิงฺคุตฺตโร นครา อวิทูเร ผลสมฺปนฺนํ อุทุมฺพรรุกฺขํ ทิสฺวา ขุทาย ปีฬิโต ตํ อภิรุหิตฺวา ผลานิ ขาทิฯ สาปิ ฉาตชฺฌตฺตา รุกฺ

ขมูลํ คนฺตฺวา ‘‘สามิ, มยฺหมฺปิ ผลานิ ปาเตถา’’ติ อาหฯ กึ ตว หตฺถปาทา นตฺถิ, สยํ อภิรุหิตฺวา ขาทาติฯ สา อภิรุหิตฺวา ขาทิฯ โส ตสฺสา อภิรุฬฺหภาวํ ญตฺวา ขิปฺปํ โอตริตฺวา รุกฺขํ กณฺฏเกหิ ปริกฺขิปิตฺวา ‘‘มุตฺโตมฺหิ กาฬกณฺณิยา’’ติ วตฺวา ปลายิฯ สาปิ โอตริตุํ อสโกฺกนฺตี ตเตฺถว นิสีทิฯ อถ ราชา อุยฺยาเน กีฬิตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสิโนฺน สายนฺหสมเย นครํ ปวิสโนฺต ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ‘‘สปริคฺคหา, อปริคฺคหา’’ติ ปุจฺฉาเปสิฯ สาปิ ‘‘อตฺถิ เม, สามิ, กุลทตฺติโก ปติ, โส ปน มํ อิธ นิสีทาเปตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา ปลาโต’’ติ อาหฯ อมโจฺจ ตํ การณํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘อสามิกภณฺฑํ นาม รโญฺญ ปาปุณาตี’’ติ ตํ โอตาเรตฺวา หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา นิเวสนํ เนตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปาฯ อุทุมฺพรรุกฺเข ลทฺธตฺตา ‘‘อุทุมฺพรเทวี’’เตฺววสฺสา นามํ สญฺชานิํสุฯ

อเถกทิวสํ รโญฺญ อุยฺยานคมนตฺถาย ทฺวารคามวาสิเกหิ มคฺคํ ปฏิชคฺคาเปสุํฯ ปิงฺคุตฺตโรปิ ภตึ กโรโนฺต กจฺฉํ พนฺธิตฺวา กุทฺทาเลน มคฺคํ ตจฺฉิฯ มเคฺค อนิฏฺฐิเตเยว ราชา อุทุมฺพรเทวิยา สทฺธึ รเถ นิสีทิตฺวา นิกฺขมิฯ อุทุมฺพรเทวี กาฬกณฺณึ มคฺคํ ตจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘เอวรูปํ สิริํ ธาเรตุํ นาสกฺขิ อยํ กาฬกณฺณี’’ติ ตํ โอโลเกนฺตี หสิฯ ราชา หสมานํ ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กสฺมา หสี’’ติ ปุจฺฉิฯ เทว, อยํ มคฺคตจฺฉโก ปุริโส มยฺหํ โปราณกสามิโก, เอส มํ อุทุมฺพรรุกฺขํ อาโรเปตฺวา กณฺฏเกหิ ปริกฺขิปิตฺวา คโต, อิมาหํ โอโลเกตฺวา ‘‘เอวรูปํ สิริํ ธาเรตุํ นาสกฺขิ กาฬกณฺณี อย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา หสินฺติฯ ราชา ‘‘ตฺวํ มุสาวาทํ กเถสิ, อญฺญํ กญฺจิ ปุริสํ ทิสฺวา ตยา หสิตํ ภวิสฺสติ, ตํ มาเรสฺสามี’’ติ อสิํ อคฺคเหสิฯ สา ภยปฺปตฺตา ‘‘เทว, ปณฺฑิเต ตาว ปุจฺฉถา’’ติ อาหฯ ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘เสนก, อิมิสฺสา วจนํ ตฺวํ สทฺทหสี’’ติฯ ‘‘น สทฺทหามิ, เทว, โก นาม เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ ปหาย คมิสฺสตี’’ติฯ สา ตสฺส กถํ สุตฺวา อติเรกตรํ ภีตา อโหสิฯ อถ ราชา ‘‘เสนโก กึ ชานาติ, ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อิตฺถี สิยา รูปวตี, สา จ สีลวตี สิยา;
> ปุริโส ตํ น อิเจฺฉยฺย, สทฺทหาสิ มโหสธา’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๘๓);

ตตฺถ **สีลวตี**ติ อาจารคุณสมฺปนฺนาฯ

ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต คาถมาห –

> ‘‘สทฺทหามิ มหาราช, ปุริโส ทุพฺภโค สิยา;
> สิรี จ กาฬกณฺณี จ, น สเมนฺติ กุทาจน’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๘๔);

ตตฺถ **น สเมนฺตี**ติ สมุทฺทสฺส โอริมตีรปาริมตีรานิ วิย จ คคนตลปถวิตลานิ วิย จ น สมาคจฺฉนฺติฯ

ราชา ตสฺส วจเนน ตํ การณํ สุตฺวา ตสฺสา น กุชฺฌิ, หทยมสฺส นิพฺพายิฯ โส ตสฺส ตุสฺสิตฺวา ‘‘สเจ ปณฺฑิโต นาภวิสฺส, อชฺชาหํ พาลเสนกสฺส กถาย เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ หีโน อสฺสํ, ตํ นิสฺสาย มยา เอสา ลทฺธา’’ติ สตสหเสฺสน ปูชํ กาเรสิฯ เทวีปิ ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘เทว, ปณฺฑิตํ นิสฺสาย มยา ชีวิตํ ลทฺธํ, อิมาหํ กนิฏฺฐภาติกฏฺฐาเน ฐเปตุํ วรํ ยาจามี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, เทวิ, คณฺหาหิ, ทมฺมิ เต วร’’นฺติฯ ‘‘เทว, อชฺช ปฏฺฐาย มม กนิฏฺฐํ วินา กิญฺจิ มธุรรสํ น ขาทิสฺสามิ, อิโต ปฏฺฐาย เวลาย วา อเวลาย วา ทฺวารํ วิวราเปตฺวา อิมสฺส มธุรรสํ เปเสตุํ ลภนกวรํ คณฺหามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเทฺท, อิมญฺจ วรํ คณฺหาหี’’ติฯ

สิริกาฬกณฺณิปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

เมณฺฑกปโญฺห

อปรสฺมึ ทิวเส ราชา กตปาตราโส ปาสาทสฺส ทีฆนฺตเร จงฺกมโนฺต วาตปานนฺตเรน โอโลเกโนฺต เอกํ เอฬกญฺจ สุนขญฺจ มิตฺตสนฺถวํ กโรนฺตํ อทฺทสฯ โส กิร เอฬโก หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา หตฺถิสฺส ปุรโต ขิตฺตํ อนามฏฺฐติณํ ขาทิฯ อถ นํ หตฺถิโคปกา โปเถตฺวา นีหรึสุฯ โส วิรวิตฺวา ปลายิฯ อถ นํ เอโก ปุริโส เวเคนาคนฺตฺวา ปิฏฺฐิยํ ทเณฺฑน ติริยํ ปหริฯ โส ปิฏฺฐึ โอนาเมตฺวา เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา คนฺตฺวา ราชเคหสฺส มหาภิตฺตึ นิสฺสาย ปิฏฺฐิกาย นิปชฺชิฯ ตํ ทิวสเมว รโญฺญ มหานเส อฏฺฐิจมฺมาทีนิ ขาทิตฺวา วฑฺฒิตสุนโข ภตฺตการเก ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา พหิ ฐตฺวา สรีเร เสทํ นิพฺพาเปเนฺต มจฺฉมํสคนฺธํ ฆายิตฺวา ตณฺหํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต มหานสํ ปวิสิตฺวา ภาชนปิธานํ ปาเตตฺวา มํสํ ขาทิฯ อถ ภตฺตการโก ภาชนสเทฺทน ปวิสิตฺวา ตํ ทิสฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา ตํ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ โปเถสิฯ โส ขาทิตมํสํ มุเขเนว ฉเฑฺฑตฺวา วิรวิตฺวา นิกฺขมิฯ ภตฺตการโกปิ ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา อนุพนฺธิตฺวา ปิฏฺฐิยํ ทเณฺฑน ติริยํ ปหริฯ โส เวทนาปฺปโตฺต ปิฏฺฐึ โอนาเมตฺวา เอกํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา เอฬกสฺส นิปนฺนฏฺฐานเมว ปาวิสิฯ อถ นํ เอฬโก ‘‘สมฺม, กึ ปิฏฺฐึ โอนาเมตฺวา อาคจฺฉสิ, กึ เต วาโต วิชฺฌตี’’ติ ปุจฺฉิฯ สุนโขปิ ‘‘ตฺวมฺปิ ปิฏฺฐึ โอนาเมตฺวา นิปโนฺนสิ, กึ เต วาโต วิชฺฌตี’’ติ ปุจฺฉิฯ เต อญฺญมญฺญํ อตฺตโน ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ

อถ นํ เอฬโก ปุจฺฉิ ‘‘กึ ปน ตฺวํ ปุน ภตฺตเคหํ คนฺตุํ สกฺขิสฺสสิ สมฺมา’’ติ? ‘‘น สกฺขิสฺสามิ, สมฺม, คตสฺส เม ชีวิตํ นตฺถี’’ติฯ ‘‘ตฺวํ ปน ปุน หตฺถิสาลํ คนฺตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘มยาปิ ตตฺถ คนฺตุํ น สกฺกา, คตสฺส เม ชีวิตํ นตฺถี’’ติฯ เต ‘‘กถํ นุ โข มยํ อิทานิ ชีวิสฺสามา’’ติ อุปายํ จิเนฺตสุํฯ อถ นํ เอฬโก อาห – ‘‘สเจ มยํ สมคฺควาสํ วสิตุํ สโกฺกม, อเตฺถโก อุปาโย’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถหี’’ติฯ ‘‘สมฺม, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย หตฺถิสาลํ ยาหิ, ‘‘นายํ ติณํ ขาทตี’’ติ ตยิ หตฺถิโคปกา อาสงฺกํ น กริสฺสนฺติ, ตฺวํ มม ติณํ อาหเรยฺยาสิฯ อหมฺปิ ภตฺตเคหํ ปวิสิสฺสามิ, ‘‘นายํ มํสขาทโก’’ติ ภตฺตการโก มยิ อาสงฺกํ น กริสฺสติ, อหํ เต มํสํ อาหริสฺสามี’’ติฯ เต ‘‘สุนฺทโร อุปาโย’’ติ อุโภปิ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ สุนโข หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา ติณกลาปํ ฑํสิตฺวา อาคนฺตฺวา มหาภิตฺติปิฏฺฐิกาย ฐเปสิฯ อิตโรปิ ภตฺตเคหํ คนฺตฺวา มํสขณฺฑํ มุขปูรํ ฑํสิตฺวา อาเนตฺวา ตเตฺถว ฐเปสิฯ สุนโข มํสํ ขาทิ, เอฬโก ติณํ ขาทิฯ เต อิมินา อุปาเยน สมคฺคา สโมฺมทมานา มหาภิตฺติปิฏฺฐิกาย วสนฺติฯ ราชา เตสํ มิตฺตสนฺถวํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อทิฏฺฐปุพฺพํ วต เม การณํ ทิฏฺฐํ, อิเม ปจฺจามิตฺตา หุตฺวาปิ สมคฺควาสํ วสนฺติฯ อิทํ การณํ คเหตฺวา ปญฺหํ กตฺวา ปญฺจ ปณฺฑิเต ปุจฺฉิสฺสามิ, อิมํ ปญฺหํ อชานนฺตํ รฏฺฐา ปพฺพาเชสฺสามิ, ตํ ชานนฺตสฺส ‘เอวรูโป ปณฺฑิโต นตฺถี’ติ มหาสกฺการํ กริสฺสามิฯ อชฺช ตาว อเวลา, เสฺว อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ โส ปุนทิวเส ปณฺฑิเตสุ อาคนฺตฺวา นิสิเนฺนสุ ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘เยสํ น กทาจิ ภูตปุพฺพํ, สขฺยํ สตฺตปทมฺปิมสฺมิ โลเก;
ชาตา อมิตฺตา ทุเว สหายา, ปฏิสนฺธาย จรนฺติ กิสฺส เหตู’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๙๔);

ตตฺถ **ปฏิสนฺธายา**ติ สทฺทหิตฺวา ฆฏิตา หุตฺวาฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา ปุน เอวมาห –

‘‘ยทิ เม อชฺช ปาตราสกาเล, ปญฺหํ น สกฺกุเณยฺยาถ วตฺตุเมตํ;

รฏฺฐา ปพฺพาชยิสฺสามิ โว สพฺเพ, น หิ มโตฺถ ทุปฺปญฺญชาติเกหี''ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๙๕);

ตทา ปน เสนโก อคฺคาสเน นิสิโนฺน อโหสิ, ปณฺฑิโต ปน ปริยเนฺต นิสิโนฺนฯ โส ตํ ปญฺหํ อุปธาเรโนฺต ตมตฺถํ อทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อยํ ราชา ทนฺธธาตุโก อิมํ ปญฺหํ จิเนฺตตฺวา สงฺขริตุํ อสมโตฺถ, กิญฺจิเทว, เตน ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ, เอกทิวสํ โอกาสํ ลภโนฺต อิมํ ปญฺหํ นีหริสฺสามิ, เสนโก เกนจิ อุปาเยน อเชฺชกทิวสมตฺตํ อธิวาสาเปตู''ติฯ อิตเรปิ จตฺตาโร ปณฺฑิตา อนฺธการคพฺภํ ปวิฏฺฐา วิย น กิญฺจิ ปสฺสิํสุฯ เสนโก ''กา นุ โข มโหสธสฺส ปวตฺตี''ติ โพธิสตฺตํ โอโลเกสิฯ โสปิ ตํ โอโลเกสิฯ เสนโก โพธิสตฺตสฺส โอโลกิตาการเนว ตสฺส อธิปฺปายํ ญตฺวา ''ปณฺฑิตสฺสปิ น อุปฏฺฐาติ, เตเนกทิวสํ โอกาสํ อิจฺฉติ, ปูเรสฺสามิสฺส มโนรถ''นฺติ จิเนฺตตฺวา รญฺญา สทฺธิํ วิสฺสาเสน มหาหสิตํ หสิตฺวา ''กิํ, มหาราช, สเพฺพว อเมฺห ปญฺหํ กเถตุํ อสโกฺกเนฺต รฏฺฐา ปพฺพาเชสฺสสิ, เอตมฺปิ 'เอโก คณฺฐิปโญฺห'ติ ตุวํ สลฺลเกฺขสิ, น มยํ เอตํ กเถตุํ น สโกฺกม, อปิจ โข โถกํ อธิวาเสหิฯ คณฺฐิปโญฺห เอส, น สโกฺกม มหาชนมเชฺฌ กเถตุํ, เอกมเนฺต จิเนฺตตฺวา ปจฺฉา ตุมฺหากํ กเถสฺสาม , โอกาสํ โน เทหี''ติ มหาสตฺตํ โอโลเกตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

''มหาชนสมาคมมฺหิ โฆเร, ชนโกลาหลสงฺคมมฺหิ ชาเต;
วิกฺขิตฺตมนา อเนกจิตฺตา, ปญฺหํ น สกฺกุโณม วตฺตุเมตํฯ

''เอกคฺคจิตฺตาว เอกเมกา, รหสิ คตา อตฺถํ นิจินฺตยิตฺวา;
ปวิเวเก สมฺมสิตฺวาน ธีรา, อถ วกฺขนฺติ ชนินฺท เอตมตฺถ''นฺติฯ (ชา. ๑.๑๒.๙๖-๙๗);

ตตฺถ **สมฺมสิตฺวานา**ติ กายจิตฺตวิเวเก ฐิตา อิเม ธีรา อิมํ ปญฺหํ สมฺมสิตฺวา อถ โว เอตํ อตฺถํ วกฺขนฺติฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา อนตฺตมโน หุตฺวาปิ ''สาธุ จิเนฺตตฺวา กเถถ, อกเถเนฺต ปน โว ปพฺพาเชสฺสามี''ติ ตเชฺชสิเยวฯ จตฺตาโร ปณฺฑิตา ปาสาทา โอตริํสุฯ เสนโก อิตเร อาห – ''สมฺมา, ราชา สุขุมปญฺหํ ปุจฺฉิ, อกถิเต มหนฺตํ ภยํ ภวิสฺสติ, สปฺปายโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สมฺมา อุปธาเรถา''ติฯ เต อตฺตโน อตฺตโน เคหํ คตาฯ ปณฺฑิโตปิ อุฏฺฐาย อุทุมฺพรเทวิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ''เทวิ, อชฺช วา หิโยฺย วา ราชา กตฺถ จิรํ อฏฺฐาสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''ตาต, ทีฆนฺตเร วาตปาเนน โอโลเกโนฺต จงฺกมตี''ติฯ ตโต ปณฺฑิโต จิเนฺตสิ ''รญฺญา อิมินา ปเสฺสน กิญฺจิ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี''ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา พหิ โอโลเกโนฺต เอฬกสุนขานํ กิริยํ ทิสฺวา ''อิเม ทิสฺวา รญฺญา ปโญฺห อภิสงฺขโต''ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา เคหํ คโตฯ อิตเรปิ ตโย จิเนฺตตฺวา กิญฺจิ อทิสฺวา เสนกสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ โส เต ปุจฺฉิ ''ทิโฏฺฐ โว ปโญฺห''ติฯ ''น ทิโฏฺฐ อาจริยา''ติฯ ''ยทิ เอวํ ราชา โว ปพฺพาเชสฺสติ, กิํ กริสฺสถา''ติ? ''ตุเมฺหหิ ปน ทิโฏฺฐ''ติ? ''อหมฺปิ น ปสฺสามี''ติฯ ''ตุเมฺหสุ อปสฺสเนฺตสุ มยํ กิํ ปสฺสาม, รโญฺญ ปน สนฺติเก 'จิเนฺตตฺวา กเถสฺสามา'ติ สีหนาทํ นทิตฺวา อาคตมฺหา, อกถิเต อเมฺห ราชา กุชฺฌิสฺสติ, กิํ กโรม, อยํ ปโญฺห น สกฺกา อเมฺหหิ ทฏฺฐุํ , ปณฺฑิเตน ปน สตคุณํ สหสฺสคุณํ สตสหสฺสคุณํ กตฺวา จินฺติโต ภวิสฺสติ, เอถ ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามา''ติ เต จตฺตาโร ปณฺฑิตา โพธิสตฺตสฺส ฆรทฺวารํ อาคตภาวํ อาโรจาเปตฺวา ''ปวิสนฺตุ ปณฺฑิตา''ติ วุเตฺต เคหํ ปวิสิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา มหาสตฺตํ ปุจฺฉิํสุ ''กิํ ปน, ปณฺฑิต, จินฺติโต ปโญฺห''ติ? ''อาม, จินฺติโต, มยิ อจิเนฺตเนฺต อโญฺญ โก จินฺตยิสฺสตี''ติฯ ''เตน หิ ปณฺฑิต อมฺหากมฺปิ กเถถา''ติฯ

ปณฺฑิโต ‘‘สจาหํ เอเตสํ น กเถสฺสามิ, ราชา เต รฏฺฐา ปพฺพาเชสฺสติ, มํ ปน สตฺตหิ รตเนหิ ปูเชสฺสติ, อิเม อนฺธพาลา มา วินสฺสนฺตุ, กเถสฺสามิ เตส’’นฺติ จินฺเตตฺวา เต จตฺตาโรปิ นีจาสเน นิสีทาเปตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคณฺหาเปตฺวา รญฺญา ทิฏฺฐตฺถํ อชานาเปตฺวา ‘‘รญฺญา ปุจฺฉิตกาเล เอวํ กเถยฺยาถา’’ติ จตุนฺนมฺปิ จตโสฺส คาถาโย พนฺธิตฺวา ปาฬิเมว อุคฺคณฺหาเปตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เต ทุติยทิวเส ราชุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิํสุฯ ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘ญาโต เต, เสนก, ปโญฺห’’ติ? ‘‘มหาราช, มยิ อชานเนฺต อโญฺญ โก ชานิสฺสตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถหี’’ติฯ ‘‘สุณาถ เทวา’’ติ โส อุคฺคหิตนิยาเมเนว คาถมาห –

‘‘อุคฺคปุตฺตราชปุตฺติยานํ, อุรพฺภสฺส มํสํ ปิยํ มนาปํ;
น สุนขสฺส เต อเทนฺติ มํสํ, อถ เมณฺฑสฺส สุเณน สขฺยมสฺสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๙๘);

ตตฺถ **อุคฺคปุตฺตราชปุตฺติยาน**นฺติ อุคฺคตานํ อมจฺจปุตฺตานเญฺจว ราชปุตฺตานญฺจฯ

คาถํ วตฺวาปิ เสนโก อตฺถํ น ชานาติฯ ราชา ปน อตฺตโน ทิฏฺฐภาเวน ปชานาติ, ตสฺมา ‘‘เสนเกน ตาว ญาโต’’ติ ปุกฺกุสํ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส ‘‘กิํ อหมฺปิ อปณฺฑิโต’’ติ วตฺวา อุคฺคหิตนิยาเมเนว คาถมาห –

‘‘จมฺมํ วิหนนฺติ เอฬกสฺส, อสฺสปิฏฺฐตฺถรสฺสุขสฺส เหตุ;
น จ เต สุนขสฺส อตฺถรนฺติ, อถ เมณฺฑสฺส สุเณน สขฺยมสฺสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๙๙);

ตสฺสปิ อโตฺถ อปากโฏเยวฯ ราชา ปน อตฺตโน ปากฏตฺตา ‘‘อิมินาปิ ปุกฺกุเสน ญาโต’’ติ กามินฺทํ ปุจฺฉิฯ โสปิ อุคฺคหิตนิยาเมเนว คาถมาห –

‘‘อาเวลฺลิตสิงฺคิโก หิ เมโณฺฑ, น จ สุนขสฺส วิสาณกานิ อตฺถิ;
ติณภโกฺข มํสโภชโน จ, อถ เมณฺฑสฺส สุเณน สขฺยมสฺสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๑๐๐);

ราชา ‘‘อิมินาปิ ญาโต’’ติ เทวินฺทํ ปุจฺฉิฯ โสปิ อุคฺคหิตนิยาเมเนว คาถมาห –

‘‘ติณมาสิ ปลาสมาสิ เมโณฺฑ, น จ สุนโข ติณมาสิ โน ปลาสํ;
คเณฺหยฺย สุโณ สสํ พิฬารํ, อถ เมณฺฑสฺส สุเณน สขฺยมสฺสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๑๐๑);

ตตฺถ **ติณมาสิ ปลาสมาสี**ติ ติณขาทโก เจว ปณฺณขาทโก จฯ **โน ปลาส**นฺติ ปณฺณมฺปิ น ขาทติฯ

อถ ราชา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตาต, ตฺวมฺปิ อิมํ ปญฺหํ ชานาสี’’ติ? ‘‘มหาราช, อวีจิโต ยาว ภวคฺคา มํ ฐเปตฺวา โก อโญฺญ เอตํ ชานิสฺสตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถหี’’ติฯ ‘‘สุณ มหาราชา’’ติ ตสฺส ปญฺหสฺส อตฺตโน ปากฏภาวํ ปกาเสโนฺต คาถาทฺวยมาห –

‘‘อฑฺฒฑฺฒปโท จตุปฺปทสฺส, เมโณฺฑ อฏฺฐนโข อทิสฺสมาโน;
ฉาทิยมาหรตี อยํ อิมสฺส, มํสํ อาหรตี อยํ อมุสฺสฯ

‘‘ปาสาทวรคโต วิเทหเสโฏฺฐ, วีติหารํ อญฺญมญฺญโภชนานํ;

อทฺทกฺขิ กิร สกฺขิกํ ชนิโนฺท, พฺภุกฺกสฺส ปุณฺณํมุขสฺส เจต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๒.๑๐๒-๑๐๓);

ตตฺถ **อฏฺฐฑฺฒปโท**ติ พฺยญฺชนกุสลตาย เอฬกสฺส จตุปฺปาทํ สนฺธายาหฯ **เมโณฺฑ**ติ เอฬโกฯ **อฏฺฐนโข**ติ เอเกกสฺมึ ปาเท ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ขุรานํ วเสเนตํ วุตฺตํฯ **อทิสฺสมาโน**ติ มํสํ อาหรณกาเล อปญฺญายมาโนฯ **ฉาทิยนฺ**ติ เคหจฺฉทนํฯ ติณนฺติ อโตฺถฯ **อยํ อิมสฺสา**ติ สุนโข เอฬกสฺสฯ **วีติหาร**นฺติ วีติหรณํฯ **อญฺญมญฺญโภชนาน**นฺติ อญฺญมญฺญสฺส โภชนานํฯ เมโณฺฑ หิ สุนขสฺส โภชนํ หรติ, โส ตสฺส วีติหรติ, สุนโขปิ ตสฺส หรติ, อิตโร วีติหรติฯ **อทฺทกฺขิ**ติ ตํ เตสํ อญฺญมญฺญโภชนานํ วีติหรณํ สกฺขิกํ อตฺตโน ปจฺจกฺขํ กตฺวา อทฺทสฯ **พฺภุกฺกสฺสา**ติ ภฏฺภูติ สทฺทกรณสุนขสฺสฯ **ปุณฺณํมุขสฺสา**ติ เมณฺฑสฺสฯ อิเมสํ เอตํ มิตฺตสนฺถวํ ราชา สยํ ปสฺสีติฯ

ราชา อิตเรหิ โพธิสตฺตํ นิสฺสาย ญาตภาวํ อชานโนฺต ‘‘ปญฺจ ปณฺฑิตา อตฺตโน อตฺตโน ญาณพเลน ชานึสู’’ติ มญฺญมาโน โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘ลาภา วต เม อนปฺปรูปา, ยสฺส เมทิสา ปณฺฑิตา กุลมฺหิ;
ปญฺหสฺส คมฺภีรคตํ นิปุณมตฺถํ, ปฏิวิชฺฌนฺติ สุภาสิเตน ธีรา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๑๐๔);

ตตฺถ **ปฏิวิชฺฌนฺตี**ติ สุภาสิเตน เต วิทิตฺวา กเถนฺติฯ

อถ เนสํ ‘‘ตุเฏฺฐน นาม ตุฏฺฐาการโร กตฺตโพฺพ’’ติ ตํ กโรโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘อสฺสตริรถญฺจ เอกเมกํ, ผีตํ คามวรญฺจ เอกเมกํ;
สเพฺพสํ โว ทมฺมิ ปณฺฑิตานํ, ปรมปฺปตีตมโน สุภาสิเตนา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๒.๑๐๕);

อิติ วตฺวา เตสํ ตํ สพฺพํ ทาเปสิฯ

ทฺวาทสนิปาเต เมณฺฑกปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

สิริมนฺตปโญฺห

อุทุมฺพรเทวี ปน อิตเรหิ ปณฺฑิตํ นิสฺสาย ปญฺหสฺส ญาตภาวํ ญตฺวา ‘‘รญฺญา มุคฺคํ มาเสน นิพฺพิเสสกํ กโรเนฺตน วิย ปญฺจนฺนํ สมโกว สกฺกาโร กโต, นนุ มยฺหํ กนิฏฺฐสฺส วิเสสํ สกฺการํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘เทว, เกน โว ปโญฺห กถิโต’’ติ? ‘‘ปญฺจหิ ปณฺฑิเตหิ, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘เทว, จตฺตาโร ชนา ตํ ปญฺหํ กํ นิสฺสาย ชานึสู’’ติ? ‘‘น ชานามิ, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘มหาราช, กึ เต ชานนฺติ, ปณฺฑิโต ปน ‘มา นสฺสนฺตุ อิเม พาลา’ติ ปญฺหํ อุคฺคณฺหาเปสิ, ตุเมฺห สเพฺพสํ สมกํ สกฺการํ กโรถ, อยุตฺตเมตํ, ปณฺฑิตสฺส วิเสสกํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ราชา ‘‘อตฺตานํ นิสฺสาย ญาตภาวํ น กเถสี’’ติ ปณฺฑิตสฺส ตุสฺสิตฺวา อติเรกตรํ สกฺการํ กาตุกาโม จิเนฺตสิ ‘‘โหตุ มม ปุตฺตํ เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา กถิตกาเล มหนฺตํ สกฺการํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ปญฺหํ จิเนฺตโนฺต สิริมนฺตปญฺหํ จิเนฺตตฺวา เอกทิวสํ ปญฺจนฺนํ ปณฺฑิตานํ อุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา สุขนิสินฺนกาเล เสนกํ อาห – ‘‘เสนก, ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ ‘‘ปุจฺฉ เทวา’’ติฯ ราชา สิริมนฺตปเญฺห ปฐมํ คาถมาห –

‘‘ปญฺญายุเปตํ สิริยา วิหีนํ, ยสสฺสินํ วาปิ อเปตปญฺญํ;

ปุจฺฉามิ ตํ เสนก เอตมตฺถํ, กเมตฺถ เสโยฺย กุสลา วทนฺตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๓);

ตตฺถ **กเมตฺถ เสโยฺย**ติ อิเมสุ ทฺวีสุ กตรํ ปณฺฑิตา เสโยฺยติ วทนฺติฯ

อยญฺจ กิร ปโญฺห เสนกสฺส วํสานุคโต, เตน นํ ขิปฺปเมว กเถสิ –

‘‘ธีรา จ พาลา จ หเว ชนินฺท, สิปฺปูปปนฺนา จ อสิปฺปิโน จ;
สุชาติมโนฺตปิ อชาติมสฺส, ยสสฺสิโน เปสกรา ภวนฺติ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญ นิหีโน สิรีมาว เสโยฺย’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๔);

ตตฺถ **ปโญฺญ นิหีโน**ติ ปญฺญวา นิหีโน, อิสฺสโรว อุตฺตโมติ อโตฺถฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อิตเร ตโย อปุจฺฉิตฺวา สงฺฆนวกํ หุตฺวา นิสินฺนํ มโหสธปณฺฑิตํ อาห –

‘‘ตฺวมฺปิ ปุจฺฉามิ อโนมปญฺญ, มโหสธ เกวลธมฺมทสฺสิ;
พาลํ ยสสฺสิํ ปณฺฑิตํ อปฺปโภคํ, กเมตฺถ เสโยฺย กุสลา วทนฺตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๕);

ตตฺถ **เกวลธมฺมทสฺสี**ติ สพฺพธมฺมทสฺสิฯ

อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘สุณ, มหาราชา’’ติ วตฺวา กเถสิ –

‘‘ปาปานิ กมฺมานิ กโรติ พาโล, อิธเมว เสโยฺย อิติ มญฺญมาโน;
อิธโลกทสฺสี ปรโลกมทสฺสี, อุภยตฺถ พาโล กลิมคฺคเหสิ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๖);

ตตฺถ **อิธเมว เสโยฺย**ติ อิธโลเก อิสฺสริยเมว มยฺหํ เสฏฺฐนฺติ มญฺญมาโนฯ **กลิมคฺคเหสี**ติ พาโล อิสฺสริยมาเนน ปาปกมฺมํ กตฺวา นิรยาทิํ อุปปชฺชโนฺต ปรโลเก จ ปุน ตโต อาคนฺตฺวา นีจกุเล ทุกฺขภาวํ ปตฺวา นิพฺพตฺตมาโน อิธโลเก จาติ อุภยตฺถ ปราชยเมว คณฺหาติฯ เอตมฺปิ การณํ อหํ ทิสฺวา ปญฺญาสมฺปโนฺนว อุตฺตโม, อิสฺสโร ปน พาโล น อุตฺตโมติ วทามิฯ

เอวํ วุเตฺต ราชา เสนกํ โอโลเกตฺวา ‘‘นนุ มโหสโธ ปญฺญวนฺตเมว อุตฺตโมติ วทตี’’ติ อาหฯ เสนโก ‘‘มหาราช, มโหสโธ ทหโร, อชฺชาปิสฺส มุเข ขีรคโนฺธ วายติ, กิเมส ชานาตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘นิสิปฺปเมตํ วิทธาติ โภคํ, น พนฺธุวา น สรีรวโณฺณ โย;
ปเสฺสฬมูคํ สุขเมธมานํ, สิรี หิ นํ ภชเต โครวินฺทํ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญ นิหีโน สิรีมาว เสโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **เอฬมูค**นฺติ ปคฺฆริตลาลมุขํฯ **โครวินฺทน**ฺติ โส กิร ตสฺมิํเยว นคเร อสีติโกฏิวิภโว เสฏฺฐิ วิรูโปฯ นาสฺส ปุโตฺต น จ ธีตา, น กิญฺจิ สิปฺปํ ชานาติฯ กเถนฺตสฺสปิสฺส หนุกสฺส อุโภหิปิ ปเสฺสหิ ลาลาธารา ปคฺฆรติฯ เทวจฺฉรา วิย เทฺว อิตฺถิโย สพฺพาลงฺการเหิ วิภูสิตา สุปุปฺผิตานิ นีลุปฺปลานิ คเหตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ ฐิตา ตํ ลาลํ นีลุปฺปเลหิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นีลุปฺ

ปลานิ วาตปาเนน ฉฑฺเฑนฺติฯ สุราโสณฺฑาปิ ปานาคารํ ปวิสนฺตา นีลุปฺปเลหิ อเตฺถ สติ ตสฺส เคหทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘สามิ โครวินฺท, เสฏฺฐี’’ติ วทนฺติฯ โส เตสํ สทฺทํ สุตฺวา วาตปาเน ฐตฺวา ‘‘กึ, ตาตา’’ติ วทติฯ อถสฺส ลาลาธารา ปคฺฆรติ ฯ ตา อิตฺถิโย ตํ นีลุปฺปเลหิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นีลุปฺปลานิ อนฺตรวีถิยํ ขิปนฺติฯ สุราธุตฺตา ตานิ คเหตฺวา อุทเกน วิกฺขาเลตฺวา ปิฬนฺธิตฺวา ปานาคารํ ปวิสนฺติฯ เอวํ สิริสมฺปนฺโน อโหสิฯ เสนโก ตํ อุทาหรณํ กตฺวา ทเสฺสนฺโต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘กีทิสํ, ตาต, มโหสธปณฺฑิตา’’ติ อาหฯ ปณฺฑิโต ‘‘เทว, กึ เสนโก ชานาติ, โอทนสิตฺถฏฺฐาเน กาโก วิย ทธึ ปาตุํ อารทฺธสุนโข วิย จ ยสเมว ปสฺสติ, สีเส ปตนฺตํ มหามุคฺครํ น ปสฺสติ, สุณ, เทวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘ลทฺธา สุขํ มชฺชติ อปฺปปโญฺญ, ทุเกฺขน ผุโฏฺฐปิ ปโมหเมติ;
อาคนฺตุนา ทุกฺขสุเขน ผุโฏฺฐ, ปเวธติ วาริจโรว ฆเมฺม;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๘);

ตตฺถ **สุข**นฺติ อิสฺสริยสุขํ ลภิตฺวา พาโล ปมชฺชติ, ปมโตฺต สมาโน ปาปํ กโรติฯ **ทุเกฺขนา**ติ กายิกเจตสิกทุเกฺขนฯ **อาคนฺตุนา**ติ น อชฺฌตฺติเกนฯ สตฺตานญฺหิ สุขมฺปิ ทุกฺขมฺปิ อาคนฺตุกเมว, น นิจฺจปวตฺตํฯ **ฆเมฺม**ติ อุทกา อุทฺธริตฺวา อาตเป ขิตฺตมโจฺฉ วิยฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘กีทิสํ อาจริยา’’ติ อาหฯ เสนโก ‘‘เทว, กิเมส ชานาติ, ติฏฺฐนฺตุ ตาว มนุสฺสา, อรเญฺญ ชาตรุเกฺขสุปิ ผลสมฺปนฺนเมว พหู วิหงฺคมา ภชนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘ทุมํ ยถา สาทุผลํ อรเญฺญ, สมนฺตโต สมภิสรนฺติ ปกฺขี;
เอวมฺปิ อฑฺฒํ สธนํ สโภคํ, พหุชฺชโน ภชติ อตฺถเหตุ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญ นิหีโน สิรีมาว เสโยฺย’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๘๙);

ตตฺถ **พหุชฺชโน**ติ มหาชโนฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘กีทิสํ ตาตา’’ติ อาหฯ ปณฺฑิโต ‘‘กิเมส มโหทโร ชานาติ, สุณ, เทวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘น สาธุ พลวา พาโล, สาหสา วินฺทเต ธนํ;
กนฺทนฺตเมตํ ทุเมฺมธํ, กฑฺฒนฺติ นิรยํ ภุสํ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๐);

ตตฺถ **สาหสา**ติ สาหเสน สาหสิกกมฺมํ กตฺวา ชนํ ปีเฬตฺวา ธนํ วินฺทติฯ อถ นํ นิรยปาลา กนฺทนฺตเมว ทุเมฺมธํ พลวเวทนํ นิรยํ กฑฺฒนฺติฯ

ปุน รญฺญา ‘‘กึ เสนกา’’ติ วุเตฺต เสนโก อิมํ คาถมาห –

‘‘ยา กาจิ นโชฺช คงฺคมภิสฺสวนฺติ, สพฺพาว ตา นามโคตฺตํ ชหนฺติ;
คงฺคา สมุทฺทํ ปฏิปชฺชมานา, น ขายเต อิทฺธึ ปโญฺญปิ โลเก;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญ นิหีโน สิรีมาว เสโยฺย’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๑);

ตตฺถ **นโชฺช**ติ นินฺนา หุตฺวา สนฺทมานา อนฺตมโส กุนฺนทิโยปิ คงฺคํ อภิสฺสวนฺติฯ **ชหนฺตี**ติ คงฺคาเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉนฺติ, อตฺตโน นามโคตฺตํ ชหนฺติฯ **น ขายเต**ติ สาปิ คงฺคา สมุทฺทํ ปฏิปชฺชมานา น ปญฺญายติ, สมุโทฺทเตฺวว นามํ ลภติฯ เอวเมว มหาปโญฺญปิ อิสฺสรสนฺติกํ ปโตฺต น ขายติ น ปญฺญายติ,สมุทฺทํ ปวิฏฺฐคงฺคา วิย โหติฯ

ปุน ราชา ''กึ ปณฺฑิตา''ติ อาหฯ โส ''สุณ, มหาราชา''ติ วตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

''ยเมตมกฺขา อุทธึ มหนฺตํ, สวนฺติ นโชฺช สพฺพกาลมสงฺขฺยํ;
โส สาคโร นิจฺจมุฬารเวโค, เวลํ น อเจฺจติ มหาสมุโทฺทฯ

''เอวมฺปิ พาลสฺส ปชปฺปิตานิ, ปญฺญํ น อเจฺจติ สิรี กทาจิ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๒-๙๓);

ตตฺถ **ยเมตมกฺขา**ติ ยํ เอตํ อกฺขาสิ วเทสิฯ **อสงฺขฺย**นฺติ อคณนํฯ **เวลํ น อเจฺจตี**ติ อุฬารเวโคปิ หุตฺวา อูมิสหสฺสํ อุกฺขิปิตฺวาปิ เวลํ อติกฺกมิตุํ น สโกฺกติ, เวลํ ปตฺวา อวสฺสํ สพฺพา อูมิโย ภิชฺชนฺติฯ **เอวมฺปิ พาลสฺส ปชปฺปิตานี**ติ พาลสฺส วจนานิปิ เอวเมว ปญฺญวนฺตํ อติกฺกมิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตํ ปตฺวาว ภิชฺชนฺติฯ **ปญฺญํ น อเจฺจตี**ติ ปญฺญวนฺตํ สิริมา นาม นาติกฺกมติฯ น หิ โกจิ มนุโช อตฺถานเตฺถ อุปฺปนฺนกโงฺข ตํฉินฺทนตฺถาย ปญฺญวนฺตํ อติกฺกมิตฺวา พาลสฺส อิสฺสรสฺส ปาทมูลํ คจฺฉติ, ปญฺญวนฺตสฺส ปน ปาทมูเลเยว วินิจฺฉโย นาม ลพฺภตีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''กถํ เสนกา''ติ อาหฯ โส ''สุณ, เทวา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

''อสญฺญโต เจปิ ปเรสมตฺถํ, ภณาติ สนฺธานคโต ยสสฺสี;
ตเสฺสว ตํ รูหติ ญาติมเชฺฌ, สิรี หิ นํ การยเต น ปญฺญา;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญ นิหีโน สิรีมาว เสโยฺย''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๔);

ตตฺถ **อสญฺญโต เจปี**ติ อิสฺสโร หิ สเจปิ กายาทีหิ อสญฺญโต ทุสฺสีโลฯ **สนฺธานคโต**ติ วินิจฺฉเย ฐิโต หุตฺวา ปเรสํ อตฺถํ ภณติ, ตสฺมึ วินิจฺฉยมณฺฑเล มหาปริวารปริวุตสฺส มุสาวาทํ วตฺวา สามิกมฺปิ อสฺสามิกํ กโรนฺตสฺส ตเสฺสว ตํ วจนํ รุหติฯ สิรี หิ นํ ตถา การยเต น ปญฺญา, ตสฺมา ปโญฺญ นิหีโน, สิริมาว เสโยฺยติ วทามิฯ

ปุน รญฺญา ''กึ, ตาตา''ติ วุเตฺต ปณฺฑิโต ''สุณ, เทว, พาลเสนโก กึ ชานาตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

''ปรสฺส วา อตฺตโน วาปิ เหตุ, พาโล มุสา ภาสติ อปฺปปโญฺญ;
โส นินฺทิโต โหติ สภาย มเชฺฌ, ปจฺฉาปิ โส ทุคฺคติคามี โหติ;
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๕);

ตโต เสนโก อิมํ คาถมาห –

''อตฺถมฺปิ เจ ภาสติ ภูริปโญฺญ, อนาฬฺหิโย อปฺปธโน ทลิโทฺท;
น ตสฺส ตํ รูหติ ญาติมเชฺฌ, สิรี จ ปญฺญาณวโต น โหติ;

เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปญฺโญ นิหีโน สิรีมาว เสยฺโย''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๖);

ตตฺถ **อตฺถมฺปี**ติ การณมฺปิ เจ ภาสติฯ **ญาติมเชฺฌ**ติ ปริสมเชฺฌฯ **ปญฺญาณวโต**ติ มหาราช, ปญฺญาณวนฺตสฺส สิริโสภคฺคปฺปตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปกติยา วิชฺชมานาปิ สิรี นาม น โหติฯ โส หิ ตสฺส สนฺติเก สูริยุคฺคมเน ขโชฺชปนโก วิย ขายตีติ ทเสฺสติฯ

ปุน รญฺญา ''กีทิสํ, ตาตา''ติ วุเตฺต ปณฺฑิโต ''กึ ชานาติ, เสนโก, อิธโลกมตฺตเมว โอโลเกติ, น ปรโลก''นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''ปรสฺส วา อตฺตโน วาปิ เหตุ, น ภาสติ อลิกํ ภูริปญฺโญ;
> โส ปูชิโต โหติ สภาย มเชฺฌ, ปจฺฉาปิ โส สุคฺคติคามี โหติ;
> เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปญฺโญว เสยฺโย น ยสสฺสิ พาโล''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๗);

ตโต เสนโก คาถมาห –

> ''หตฺถี ควาสฺสา มณิกุณฺฑลา จ, ถิโย จ อิเทฺธสุ กุเลสุ ชาตา;
> สพฺพาว ตา อุปโภคา ภวนฺติ, อิทฺธสฺส โปสสฺส อนิทฺธิมนฺโต;
> เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปญฺโญ นิหีโน สิรีมาว เสยฺโย''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๘);

ตตฺถ **อิทฺธสฺสา**ติ อิสฺสรสฺสฯ **อนิทฺธิมโนฺต**ติ น เกวลํ ตา นาริโยว, อถ โข สเพฺพ อนิทฺธิมโนฺตปิ สตฺตา ตสฺส อุปโภคา ภวนฺติฯ

ตโต ปณฺฑิโต ''กึ เอส ชานาตี''ติ วตฺวา เอกํ การณํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ''อสํวิหิตกมฺมนฺตํ , พาลํ ทุเมฺมธมนฺตินํ;
> สิรี ชหติ ทุเมฺมธํ, ชิณฺณํว อุรโค ตจํ;
> เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ;
> ปญฺโญว เสยฺโย น ยสสฺสิ พาโล''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๙๙);

ตตฺถ **''สิรี ชหตี''**ติ ปทสฺส **เจติยชาตเกน** (ชา. ๑.๘.๔๕ อาทโย) อโตฺถ วเณฺณตโพฺพฯ

อถ เสนโก รญฺญา ''กีทิส''นฺติ วุเตฺต ''เทว, กึ เอส ตรุณทารโก ชานาติ, สุณาถา''ติ วตฺวา ''ปณฺฑิตํ อปฺปฏิภานํ กริสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''ปญฺจ ปณฺฑิตา มยํ ภทฺทเนฺต, สเพฺพ ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตา;
> ตฺวํ โน อภิภุยฺย อิสฺสโรสิ, สกฺกุว ภูตปติ เทวราชา;
> เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปญฺโญ นิหีโน สิรีมาว เสยฺโย''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๑๐๐);

อิทํ กิร สุตฺวา ราชา ''สาธุรูปํ เสนเกน การณํ อาภตํ, สกฺขิสฺสติ นุ โข เม ปุโตฺต อิมสฺส วาทํ ภินฺทิตฺวา อญฺญํ การณํ อาหริตุ''นฺติ จิเนฺตตฺวา ''กีทิสํ ปณฺฑิตา''ติ อาหฯ เสนเกน กิร อิมสฺมึ การเณ อาภเต ฐเปตฺวา โพธิสตฺตํ อโญฺญ ตํ วาทํ ภินฺทิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ตสฺมา

มหาสโต฿ อตฺตโน ญาณพเลน ตสฺส วาทํ ภินฺทนฺโต ‘‘มหาราช, กิเมส พาโล ชานาติ, ยส เมว โอโลเกติ, ปญฺญาย วิเสสํ น ชานาติ, สุณาถา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ทาโสว ปญฺญสฺส ยสสฺสิ พาโล, อเตฺถสุ ชาเตสุ ตถาวิเธสุ;
> ยํ ปณฺฑิโต นิปุณํ สํวิเธติ, สโมฺมหมาปชฺชติ ตตฺถ พาโล;
> เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ, ปโญฺญว เสโยฺย น ยสสฺสิ พาโล’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๑๐๑);

ตตฺถ **อเตฺถสู**ติ กิเจฺจสุ ชาเตสุฯ **สํวิเธตี**ติ สํวิทหติฯ

อิติ มหาสโตฺต สิเนรุปาทโต สุวณฺณวาลุกํ อุทฺธรโนฺต วิย คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย จ นยการณํ ทเสฺสสิฯ เอวํ มหาสเตฺตน ปญฺญานุภาวํ ทเสฺสตฺวา กถิเต ราชา เสนกํ อาห – ‘‘กีทิสํ, เสนก, สโกฺกโนฺต อุตฺตริปิ กเถหี’’ติฯ โส โกเฎฺฐ ฐปิตธญฺญํ วิย อุคฺคหิตกํ เขเปตฺวา อปฺปฏิภาโน มงฺกุภูโต ปชฺฌายโนฺต นิสีทิฯ สเจ หิ โส อญฺญํ การณํ อาหเรยฺย, น คาถาสหเสฺสนปิ อิมํ ชาตกํ นิฎฺฐาเยถฯ ตสฺส ปน อปฺปฏิภานสฺส ฐิตกาเล คมฺภีรํ โอฆํ อาเนโนฺต วิย มหาสโตฺต อุตฺตริปิ ปญฺญเมว วเณฺณโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อทฺธา หิ ปญฺญาว สตํ ปสตฺถา, กนฺตา สิรี โภครตา มนุสฺสา;
> ญาณญฺจ พุทฺธานมตุลฺยรูปํ, ปญฺญํ น อเจฺจติ สิรี กทาจี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๑๐๒);

ตตฺถ **สต**นฺติ พุทฺธาทีนํ สปฺปุริสานํฯ **โภครตา**ติ มหาราช, ยสฺมา อนฺธพาลมนุสฺสา โภครตาว, ตสฺมา เตสํ สิรี กนฺตาฯ ยโส นาเมส ปณฺฑิเตหิ ครหิโต พาลานํ กโนฺตติ จายํ อโตฺถ **ภิสชาตเกน** (ชา. ๑.๑๔.๗๘ อาทโย) วเณฺณตโพฺพฯ **พุทฺธาน**นฺติ สพฺพญฺญุพุทฺธานญฺจ ญาณํฯ **กทาจี**ติ กิสฺมิญฺจิ กาเล ญาณวนฺตํ สิรี นาม นาติกฺกมติ, เทวาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา มหาสตฺตสฺส ปญฺหพฺยากรเณน ตุโฎฺฐ ฆนวสฺสํ วเสฺสโนฺต วิย มหาสตฺตํ ธเนน ปูเชโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน, มโหสธ เกวลธมฺมทสฺสี;
> ควํ สหสฺสํ อุสภญฺจ นาคํ, อาชญฺญยุเตฺต จ รเถ ทส อิเม;
> ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน ตุโฎฺฐ, ททามิ เต คามวรานิ โสฬสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๑๐๓);

ตตฺถ **อุสภญฺจ นาค**นฺติ ตสฺส ควํ สหสฺสสฺส อุสภํ กตฺวา อลงฺกตปฎิยตฺตํ อาโรหนียํ นาคํ ทมฺมีติฯ

วีสตินิปาเต สิริมนฺตปโญฺห นิฎฺฐิโตฯ

ฉนฺนปถปโญฺห

ตโต ปฎฺฐาย โพธิสตฺตสฺส ยโส มหา อโหสิฯ ตํ สพฺพํ อุทุมฺพรเทวีเยว วิจาเรสิฯ สา ตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล จิเนฺตสิ ‘‘มม กนิโฎฺฐ มหลฺลโก ชาโต, ยโสปิสฺส มหา อโหสิ, อาวาหมสฺส กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ สา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘สาธุ ชานาเปหิ น’’นฺติ อาหฯ สา ตํ ชานาเปตฺวา เตน สมฺปฎิจฺฉิเต ‘‘เตน หิ, ตาต, เต กุมาริกํ อาเนมี’’ติ อาหฯ อถ มหาส

โตฺต “กทาจิ อิเมหิ อานีตา มม น รุเจฺจยฺยุ, สยเมว ตาว อุปธาเรมี”ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห – “เทวิ, กติปาหํ มา กิญฺจิ รโญฺญ วเทถ, อหํ เอกํ กุมาริกํ สยํ ปริเยสิตฺวา มม จิตฺตรุจิตํ ตุมฺหากํ อาจิกฺขิสฺสามี”ติฯ “เอวํ กโรหิ, ตาตา”ติฯ โส เทวิํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ฆรํ คนฺตฺวา สหายกานํ สญฺญํ ทตฺวา อญฺญาตกเวเสน ตุนฺนวายอุปกรณานิ คเหตฺวา เอกโกว อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุตฺตรยวมชฺฌกํ ปายาสิฯ ตทา ปน ตตฺถ เอกํ โปราณเสฏฺฐิกุลํ ปริกฺขีณํ อโหสิฯ ตสฺส กุลสฺส ธีตา อมราเทวี นาม อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนา ปุญฺญวตีฯ สา ตํ ทิวสํ ปาโตว ยาคุํ ปจิตฺวา อาทาย “ปิตุ กสนฏฺฐานํ คมิสฺสามี”ติ นิกฺขมิตฺวา ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ มหาสโต฻ต ตํ อาคจฺฉนฺติํ ทิสฺวา “สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนายํ อิตฺถี, สเจ อปริคฺคหา, อิมาย เม ปาทปริจาริกาย ภวิตุํ วฏฺฏตี”ติ จิเนฺตสิฯ

สาปิ ตํ ทิสฺวาว “สเจ เอวรูปสฺส ปุริสสฺส เคเห ภเวยฺยํ, สกฺกา มยา กุฏุมฺพํ สณฺฐาเปตุ”นฺติ จิเนฺตสิฯ

อถ มหาสโต฻ต – “อิมิสฺสา สปริคฺคหาปริคฺคหภาวํ น ชานามิ, หตฺถมุฏฺฐิยา นํ ปุจฺฉิสฺสามิ, สเจ เอสา ปณฺฑิตา ภวิสฺสติ, ชานิสฺสติฯ โน เจ, น ชานิสฺสติ, อิเธว นํ ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉามี”ติ จิเนฺตตฺวา ทูเร ฐิโตว หตฺถมุฏฺฐิมกาสิฯ สาปิ “อยํ มม สสามิกาสามิกภาวํ ปุจฺฉตี”ติ ญตฺวา หตฺถํ ปสาเรสิฯ โส อปริคฺคหภาวํ ญตฺวา สมีปํ คนฺตฺวา “ภเทฺท, กา นาม ตฺว”นฺติ ปุจฺฉิฯ “สามิ, อหํ อตีเต วา อนาคเต วา เอตรหิ วา ยํ นตฺถิ, ตนฺนามิกา”ติฯ “ภเทฺท, โลเก อมรา นาม นตฺถิ, ตฺวํ อมรา นาม ภวิสฺสสี”ติฯ “เอวํ, สามี”ติฯ “ภเทฺท, กสฺส ยาคุํ หริสฺสสี”ติ? “ปุพฺพเทวตาย, สามี”ติฯ “ภเทฺท, ปุพฺพเทวตา นาม มาตาปิตโร, ตว ปิตุ ยาคุํ หริสฺสสิ มเญฺญ”ติฯ “เอวํ, สามี”ติฯ “ภเทฺท, ตว ปิตา กิํ กโรตี”ติ? “สามิ, เอกํ ทฺวิธา กโรตี”ติฯ “เอกสฺส ทฺวิธากรณํ นาม กสนํ, ตว ปิตา กสตี”ติ ฯ “เอวํ, สามี”ติฯ “กตรสฺมิํ ปน ฐาเน เต ปิตา กสตี”ติ? “ยตฺถ สกิํ คตา น เอนฺติ, ตสฺมิํ ฐาเน, สามี”ติฯ “สกิํ คตานํ น ปจฺจาคมนฏฺฐานํ นาม สุสานํ, สุสานสนฺติเก กสติ, ภเทฺท”ติฯ “เอวํ, สามี”ติฯ “ภเทฺท, อเชฺชว เอสฺสสี”ติฯ “สเจ เอสฺสติ, น เอสฺสา”มิฯ “โน เจ เอสฺสติ, เอสฺสามิ, สามี”ติฯ “ภเทฺท, ปิตา เต มเญฺญ นทีปาเร กสติ, อุทเก เอเนฺต น เอสฺสสิ, อเนเนฺต เอสฺสสี”ติฯ “เอวํ, สามี”ติฯ เอตฺตกํ นาม มหาสโต฻ต อาลาปสลฺลาปํ กโรติฯ

อถ นํ อมราเทวี “ยาคุํ ปิวิสฺสสิ, สามี”ติ นิมเนฺตสิฯ มหาสโต฻ต “ปฐมเมว ปฏิกฺขิปนํ นาม อวมงฺคล”นฺติ จิเนฺตตฺวา “อาม, ปิวิสฺสามี”ติ อาหฯ สา ปน ยาคุฆฏํ โอตาเรสิฯ มหาสโต฻ต จิเนฺตสิ “สเจ ปาติํ อโธวิตฺวา หตฺถโธวนํ อทตฺวา ทสฺสติ, เอเตฺถว นํ ปหาย คมิสฺสามี”ติฯ สา ปน ปาติํ โธวิตฺวา ปาติยา อุทกํ อาหริตฺวา หตฺถโธวนํ ทตฺวา ตุจฺฉปาติํ หเตฺถ อฏฺฐเปตฺวา ภูมิยํ ฐเปตฺวา ฆฏํ อาลุเฬตฺวา ยาคุยา ปูเรสิ, ตตฺถ ปน สิตฺถานิ มหนฺตานิฯ อถ นํ มหาสโต฻ต อาห “กิํ, ภเทฺท, อติพหลา ยาคู”ติฯ “อุทกํ น ลทฺธํ, สามี”ติ ฯ “เกทาเร อุทกํ น ลทฺธํ ภวิสฺสติ มเญฺญ”ติฯ “เอวํ, สามี”ติฯ สา ปิตุ ยาคุํ ฐเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อทาสิฯ โส ยาคุํ ปิวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา “ภเทฺท, ตุยฺหํ มาตุ เคหํ คมิสฺสามิ, มคฺคํ เม อาจิกฺขา”ติ อาหฯ สา “สาธู”ติ วตฺวา มคฺคํ อาจิกฺขนฺตี เอกกนิปาเต อิมํ คาถมาห –

“เยน สตฺตุพิลงฺคา จ, ทิคุณปลาโส จ ปุปฺผิโต;
เยน ททามิ เตน วทามิ, เยน น ททามิ น เตน วทามิ;
เอส มโคฺค ยวมชฺฌกสฺส, เอตํ อนฺนปถํ วิชานาหี”ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๑๒);

ตสฺสโตฺถ – ‘‘สามิ, อโนฺตคามํ ปวิสิตฺวา เอกํ สตฺตุอาปณํ ปสฺสิสฺสสิ, ตโต กณฺชิกาปณํ, เตสํ ปุรโต ทิคุณปโณฺณ โกวิฬาโร สุปุปฺผิโต, ตสฺมา ตฺวํ เยน สตฺตุพิลงฺคา จ โกวิฬาโร จ ปุปฺผิโต, เตน คนฺตฺวา โกวิฬารมูเล ฐตฺวา ทกฺขิณํ คณฺห วามํ มุญฺจ, เอส มโคฺค ยวมชฺฌกสฺส ยวมชฺฌกคาเม ฐิตสฺส อมฺหากํ เคหสฺส, เอตํ เอวํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา มยา วุตฺตํ ฉนฺนปถํ ปฏิจฺฉนฺนปถํ ฉนฺนปถํ วา ปฏิจฺฉนฺนการณํ วิชานาหี’’ติฯ เอตฺถ หิ **เยน ททามี**ติ เยน หเตฺถน ททามิ, อิทํ ทกฺขิณหตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํ, อิตรํ วามหตฺถํฯ เอวํ สา ตสฺส มคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา ปิตุ ยาคุํ คเหตฺวา อคมาสิฯ

ฉนฺนปถปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

อมราเทวิปริเยสนา

โสปิ ตาย กถิตมเคฺคเนว ตํ เคหํ คโตฯ อถ นํ อมราเทวิยา มาตา ทิสฺวา อาสนํ ทตฺวา ‘‘ยาคุํ ปิวิสฺสสิ, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, กนิฏฺฐภคินิยา เม อมราเทวิยา โถกา ยาคุ เม ทินฺนา’’ติฯ ตํ สุตฺวา สา ‘‘ธีตุ เม อตฺถาย อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ มหาสโตฺต เตสํ ทุคฺคตภาวํ ชานโนฺตปิ ‘‘อมฺม, อหํ ตุนฺนวาโย, กิญฺจิ สิพฺพิตพฺพยุตฺตกํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, สามิ, มูลํ ปน นตฺถี’’ติ? ‘‘อมฺม มูเลน กมฺมํ นตฺถิ, อาเนหิ, สิพฺพิสฺสามิ น’’นฺติฯ สา ชิณฺณสาฏกานิ อาหริตฺวา อทาสิฯ โพธิสโตฺต อาหฏาหฏํ นิฏฺฐาเปสิเยวฯ ปุญฺญวโต หิ กิริยา นาม สมิชฺฌติเยวฯ อถ นํ อาห ‘‘อมฺม, วีถิภาเคน อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ สา สกลคามํ อาโรเจสิฯ มหาสโตฺต ตุนฺนวายกมฺมํ กตฺวา เอกาเหเนว สหสฺสํ กหาปณํ อุปฺปาเทสิฯ มหลฺลิกาปิสฺส ปาตราสภตฺตํ ปจิตฺวา ทตฺวา ‘‘ตาต, สายมาสํ กิตฺตกํ ปจามี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, ยตฺตกา อิมสฺมิํ เคเห ภุญฺชนฺติ, เตสํ ปมาเณนา’’ติฯ สา อเนกสูปพฺยญฺชนํ พหุภตฺตํ ปจิฯ อมราเทวีปิ สายํ สีเสน ทารุกลาปํ, อุจฺฉเงฺคน ปณฺณํ อาทาย อรญฺญโต อาคนฺตฺวา ปุรเคหทฺวาเร ทารุกลาปํ นิกฺขิปิตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเรน เคหํ ปาวิสิฯ ปิตาปิสฺสา สายตรํ อาคมาสิฯ มหาสโตฺต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิฯ อิตรา มาตาปิตโร โภเชตฺวา ปจฺฉา สยํ ภุญฺชิตฺวา มาตาปิตูนํ ปาเท โธวิตฺวา มหาสตฺตสฺส ปาเท โธวิฯ

โส ตํ ปริคฺคณฺหโนฺต กติปาหํ ตเตฺถว วสิฯ อถ นํ วีมํสโนฺต เอกทิวสํ อาห – ‘‘ภเทฺท, อฑฺฒนาฬิกตณฺฑุเล คเหตฺวา ตโต มยฺหํ ยาคุญฺจ ปูวญฺจ ภตฺตญฺจ ปจาหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตณฺฑุเล โกเฏฺฏตฺวา มูลตณฺฑุเลหิ ภตฺตํ, มชฺฌิมตณฺฑุเลหิ ยาคุํ, กณกาหิ ปูวํ ปจิตฺวา ตทนุรูปํ สูปพฺยญฺชนํ สมฺปาเทตฺวา มหาสตฺตสฺส สพฺยญฺชนํ ยาคุํ อทาสิฯ สา ยาคุ มุเข ฐปิตมตฺตาว สตฺต รสหรณิสหสฺสานิ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ตสฺสา วีมํสนตฺถเมว ‘‘ภเทฺท, ยาคุํ ปจิตุํ อชานนฺตี กิมตฺถํ มม ตณฺฑุเล นาเสสี’’ติ กุโทฺธ วิย สห เขเฬน นิฏฺฐุภิตฺวา ภูมิยํ ปาเตสิฯ สา ตสฺส อกุชฺฌิตฺวาว ‘‘สามิ, สเจ ยาคุ น สุนฺทรา, ปูวํ ขาทา’’ติ ปูวํ อทาสิฯ ตมฺปิ ตเถว อกาสิฯ ‘‘สเจ, สามิ, ปูวํ น สุนฺทรํ, ภตฺตํ ภุญฺชา’’ติ ภตฺตํ อทาสิฯ ภตฺตมฺปิ ตเถว กตฺวา ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ ปจิตุํ อชานนฺตี มม สนฺตกํ กิมตฺถํ นาเสสี’’ติ กุโทฺธ วิย ตีณิปิ เอกโต มทฺทิตฺวา สีสโต ปฏฺฐาย สกลสรีรํ ลิมฺปิตฺวา ‘‘คจฺฉ, ทฺวาเร นิสีทาหี’’ติ อาหฯ สา อกุชฺฌิตฺวาว ‘‘สาธุ, สามี’’ติ คนฺตฺวา ตถา อกาสิฯ โส ตสฺสา นิหตมานภาวํ ญตฺวา ‘‘ภเทฺท, เอหี’’ติ อาหฯ สา อกุชฺฌิตฺวา เอกวจเนเนว อาคตาฯ มหาสโตฺต ปน อาคจฺฉโนฺต กหาปณสหเสฺสน สทฺธิํ เอกสาฏกยุคํ ตมฺพูลปสิพฺพเก ฐเปตฺวา อาคโตฯ อถ โส ตํ สาฏกํ นีหริตฺวา ตสฺสา หเตฺถ ฐเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, ตว สหายิกาหิ สทฺธิํ นฺหายิตฺวา อิมํ สาฏกํ นิวาเสตฺวา เอหี’’ติ อาหฯ สา ตถา อกาสิฯ

ปณฺฑิโต อุปฺปาทิตธนญฺจ, อาภตธนญฺจ สพฺพํ ตสฺสา มาตาปิตูนํ ทตฺวา สมสฺสาเสตฺวา สสฺเร อาปุจฺฉิตฺวา ตํ อาทาย นคราภิมุโข อคมาสิฯ อนฺตรามเคค ตสฺสา วีมํสนตฺถาย ฉตฺตญฺจ อุปาหนญฺจ ทตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเทฺท, อิมํ ฉตฺตํ คเหตฺวา อตฺตานํ ธาเรหิ, อุปาหนํ อภิรุหิตฺวา ยาหี’’ติฯ สา ตํ คเหตฺวา ตถา อกตฺวา อโพฺภกาเส สูริยสนฺตาเป ฉตฺตํ อธาเรตฺวา วนเนฺต ธาเรตฺวา คจฺฉติ, ถลฏฺฐาเน อุปาหนํ ปฏิมุญฺจิตฺวา อุทกฏฺฐานํ สมฺปตฺตกาเล อภิรุหิตฺวา คจฺฉติฯ โพธิสโตฺต ตํ การณํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ ‘‘กึ, ภเทฺท, ถลฏฺฐาเน อุปาหนํ ปฏิมุญฺจิตฺวา อุทกฏฺฐาเน อภิรุหิตฺวา คจฺฉสิ, สูริยสนฺตาเป ฉตฺตํ อธาเรตฺวา วนเนฺต ธาเรตฺวา’’ติ? สา อาห – ‘‘สามิ, ถลฏฺฐาเน กณฺฏกาทีนิ ปสฺสามิ, อุทกฏฺฐาเน มจฺฉกจฺฉปกณฺฏกาทีนิ น ปสฺสามิ, เตสุ ปาเท ปวิเฏฺฐสุ ทุกฺขเวทนา ภเวยฺย, อโพฺภกาเส สุกฺขรุกฺขกณฺฏกาทีนิ นตฺถิ, วนนฺตรํ ปวิฏฺฐานํ ปน สุกฺขรุกฺขทณฺฑกาทิเกสุ มตฺถเก ปติเตสุ ทุกฺขเวทนา ภเวยฺย, ตสฺมา ตานิ ปฏิฆาตนตฺถาย เอวํ กโรมี’’ติฯ

โพธิสโตฺต ทฺวีหิ การเณหิ ตสฺสา กถํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา คจฺฉโนฺต เอกสฺมึ ฐาเน ผลสมฺปนฺนํ เอกํ พทรรุกฺขํ ทิสฺวา พทรรุกฺขมูเล นิสีทิฯ สา พทรรุกฺขมูเล นิสินฺนํ มหาสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘สามิ, อภิรุหิตฺวา พทรผลํ คเหตฺวา ขาทาหิ, มยฺหมฺปิ เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘ภเทฺท, อหํ กิลมามิ, อภิรุหิตุํ น สโกฺกมิ, ตฺวเมว อภิรุหา’’ติฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา พทรรุกฺขํ อภิรุยฺห สาขนฺตเร นิสีทิตฺวา ผลํ โอจินิฯ โพธิสโตฺต ตํ อาห – ‘‘ภเทฺท, ผลํ มยฺหํ เทหี’’ติฯ สา ‘‘อยํ ปุริโส ปณฺฑิโต วา อปณฺฑิโต วา วีมํสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ อาห ‘‘สามิ, อุณฺหผลํ ขาทิสฺสสิ, อุทาหุ สีตผล’’นฺติ? โส ตํ การณํ อชานโนฺต วิย เอวมาห – ‘‘ภเทฺท, อุณฺหผเลน เม อโตฺถ’’ติ ฯ สา ผลานิ ภูมิยํ ขิปิตฺวา ‘‘สามิ, ขาทา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตํ คเหตฺวา ธเมโนฺต ขาทิฯ ปุน วีมํสมาโน นํ เอวมาห – ‘‘ภเทฺท, สีตลํ เม เทหี’’ติฯ อถ สา พทรผลานิ ติณภูมิยา อุปริ ขิปิฯ โส ตํ คเหตฺวา ขาทิตฺวา ‘‘อยํ ทาริกา อติวิย ปณฺฑิตา’’ติ จิเนฺตตฺวา ตุสฺสิฯ อถ มหาสโตฺต ตํ อาห – ‘‘ภเทฺท, พทรรุกฺขโต โอตราหี’’ติฯ สา มหาสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา รุกฺขโต โอตริตฺวา ฆฏํ คเหตฺวา นทึ คนฺตฺวา อุทกํ อาเนตฺวา มหาสตฺตสฺส อทาสิฯ มหาสโตฺต ปิวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ตโต อุฏฺฐาย คจฺฉโนฺต นครเมว สมฺปโตฺตฯ

อถ โส ตํ วีมํสนตฺถาย โทวาริกสฺส เคเห ฐเปตฺวา โทวาริกสฺส ภริยาย อาจิกฺขิตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ คนฺตฺวา ปุริเส อามเนฺตตฺวา ‘‘อสุกเคเห อิตฺถึ ฐเปตฺวา อาคโตมฺหิ, อิมํ สหสฺสํ อาทาย คนฺตฺวา ตํ วีมํสถา’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา เปเสสิฯ เต ตถา กรึสุฯ สา อาห – ‘‘อิทํ มม สามิกสฺส ปาทรชมฺปิ น อคฺฆตี’’ติฯ เต อาคนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุํฯ ปุนปิ ยาวตติยํ เปเสตฺวา จตุเตฺถ วาเร มหาสโตฺต เตเยว ‘‘เตน หิ นํ หเตฺถ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตา อาเนถา’’ติ อาหฯ เต ตถา กรึสุฯ สา มหาสตฺตํ มหาสมฺปตฺติยํ ฐิตํ น สญฺชานิ, นํ โอโลเกตฺวา จ ปน หสิ เจว โรทิ จฯ โส อุภยการณํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘สามิ, อหํ หสมานา ตว สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ‘อยํ อการเณน น ลทฺธา, ปุริมภเว กุสลํ กตฺวา ลทฺธา, อโห ปุญฺญานํ ผลํ นามา’ติ หสึฯ โรทมานา ปน ‘อิทานิ ปรสฺส รกฺขิตโคปิตวตฺถุมฺหิ อปรชฺฌิตฺวา นิรยํ คมิสฺสตี’ติ ตยิ การุเญฺญน โรทิ’’นฺติฯ

โส ตํ วีมํสิตฺวา สุทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘คจฺฉถ นํ ตเตฺถว เนถา’’ติ วตฺวา เปเสตฺวา ปุน ตุนฺนวายเวสํ คเหตฺวา คนฺตฺวา ตาย สทฺธึ สยิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว ราชกุลํ ปวิสิตฺวา อุทุมฺพรเทวิยา อาโรเจสิฯ สา รโญฺญ อาโรเจตฺวา อมราเทวึ สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา มหาโยเคค นิสีทาเปตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน มหาสตฺตสฺส เคหํ เนตฺวา มงฺคลํ กาเรสิฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส สหสฺสมูลํ ปณฺณาการํ เปเสสิฯ โทวาริเก อาทึ กตฺวา สกลนครวาสิโน ปณฺณาการ

ปหิณึสุฯ อมราเทวีปิ รญฺญา ปหิตํ ปณฺณาการํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสํ รโญฺญ เปเสสิฯ เอเตนุปาเยน สกลนครวาสีนมฺปิ ปณฺณาการํ เปเสตฺวา นครํ สงฺคณฺหิฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสโตฺต ตาย สทฺธึ สมคฺควาสํ วสโนฺต รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสิฯ

อมราเทวิปริเยสนา นิฏฺฐิตาฯ

สพฺพรตนเถนวณฺณนา

อเถกทิวสํ เสนโก อิตเร ตโย อตฺตโน สนฺติกํ อาคเต อามเนฺตสิ ‘‘อโมฺภ, มยํ คหปติปุตฺตสฺส มโหสธเสฺสว นปฺปโหม, อิทานิ ปน เตน อตฺตนา พฺยตฺตตรา ภริยา อานีตา, กินฺติ นํ รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทยฺยามา’’ติฯ ‘‘อาจริย, มยํ กึ ชานาม, ตฺวํเยว ชานาหี’’ติฯ ‘‘โหตุ มา จินฺตยิตฺถ, อเตฺถโก อุปาโย, อหํ รโญฺญ จูฬามณึ เถเนตฺวา อาหริสฺสามิ, ปุกฺกุส, ตฺวํ สุวณฺณมาลํ อาหร, กามินฺท, ตฺวํ กมฺพลํ, เทวินฺท, ตฺวํ สุวณฺณปาทุกนฺติ เอวํ มยํ จตฺตาโรปิ อุปาเยน ตานิ อาหริสฺสาม, ตโต อมฺหากํ เคเห อฏฺฐเปตฺวา คหปติปุตฺตสฺส เคหํ เปเสสฺสามา’’ติฯ อถ โข เต จตฺตาโรปิ ตถา กรึสุฯ เตสุ เสนโก ตาว จูฬามณึ ตกฺกฆเฏ ปกฺขิปิตฺวา ทาสิยา หเตฺถ ฐเปตฺวา เปเสสิ ‘‘อิมํ ตกฺกฆฏํ อเญฺญสํ คณฺหนฺตานํ อทตฺวา สเจ มโหสธสฺส เคเห คณฺหาติ, ฆเฏเนว สทฺธึ เทหี’’ติฯ สา ปณฺฑิตสฺส ฆรทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘ตกฺกํ คณฺหถ, ตกฺกํ คณฺหถา’’ติ อปราปรํ จรติฯ

อมราเทวี ทฺวาเร ฐิตา ตสฺสา กิริยํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อญฺญตฺถ น คจฺฉติ, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณนา’’ติ อิงฺคิตสญฺญาย ทาสิโย ปฏิกฺกมาเปตฺวา สยเมว ‘‘อมฺม, เอหิ ตกฺกํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ปโกฺกสิตฺวา ตสฺสา อาคตกาเล ทาสีนํ สญฺญํ ทตฺวา ตาสุ อนาคจฺฉนฺตีสุ ‘‘คจฺฉ, อมฺม, ทาสิโย ปโกฺกสาหี’’ติ ตเมว เปเสตฺวา ตกฺกฆเฏ หตฺถํ โอตาเรตฺวา มณึ ทิสฺวา ตํ ทาสึ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, ตฺวํ กสฺส สนฺตกา’’ติ? ‘‘อเยฺย, เสนกปณฺฑิตสฺส ทาสีมฺหี’’ติฯ ตโต ตสฺสา นามํ ตสฺสา จ มาตุยา นามํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกา นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อมฺม, อิมํ ตกฺกํ กติมูล’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อเยฺย, จตุนาฬิก’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, อมฺม, อิมํ ตกฺกํ เม เทหี’’ติ วตฺวา ‘‘อเยฺย, ตุเมฺหสุ คณฺหนฺตีสุ มูเลน เม โก อโตฺถ, ฆเฏเนว สทฺธึ คณฺหถา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ ยาหี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา สา ‘‘อสุกมาเส อสุกทิวเส เสนกาจริโย อสุกาย นาม ทาสิยา ธีตาย อสุกาย นาม หเตฺถ รโญฺญ จูฬามณึ ปเหนกตฺถาย ปหิณี’’ติ ปเณฺณ ลิขิตฺวา ตกฺกํ คณฺหิฯ ปุกฺกุโสปิ สุวณฺณมาลํ สุมนปุปฺผจโงฺกฏเก ฐเปตฺวา สุมนปุเปฺผน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ตเถว เปเสสิฯ กามิโนฺทปิ กมฺพลํ ปณฺณปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา ปเณฺณหิ ฉาเทตฺวา เปเสสิฯ เทวิโนฺทปิ สุวณฺณปาทุกํ ยวกลาปนฺตเร พนฺธิตฺวา เปเสสิฯ สา สพฺพานิปิ ตานิ คเหตฺวา ปเณฺณ อกฺขรานิ อาโรเปตฺวา มหาสตฺตสฺส อาจิกฺขิตฺวา ฐเปสิฯ

เตปิ จตฺตาโร ปณฺฑิตา ราชกุลํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, เทว, ตุเมฺห จูฬามณึ น ปิฬนฺธถา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘ปิฬนฺธิสฺสามิ อาหรถา’’ติ ปุริเส อาหฯ เต มณึ น ปสฺสึสุ, อิตรานิปิ น ปสฺสึสุเยวฯ อถ เต จตฺตาโร ปณฺฑิตา ‘‘เทว, ตุมฺหากํ อาภรณานิ มโหสธสฺส เคเห อตฺถิ, โส ตานิ สยํ วฬเญฺชติ, ปฏิสตฺตุ เต มหาราช, คหปติปุโตฺต’’ติ ตํ ภินฺทึสุฯ อถสฺส อตฺถจรกา มนุสฺสา สีฆํ คนฺตฺวา อาโรเจสุํฯ โส ‘‘ราชานํ ทิสฺวา ชานิสฺสามี’’ติ ราชุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา ‘‘โก ชานิสฺสติ, กึ ภวิสฺสติ กึ กริสฺสตี’’ติ อตฺตานํ ปสฺสิตุํ นาทาสิฯ ปณฺฑิโต รโญฺญ กุทฺธภาวํ ญตฺวา อตฺตโน นิเวสนเมว คโตฯ ราชา ‘‘นํ คณฺหถา’’ติ อาณาเปสิฯ ปณฺฑิโต อตฺถจรกานํ วจนํ สุตฺวา ‘‘มยา อปคนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อมราเทวิยา สญฺญํ ทตฺวา อญฺญาตกเวเสน นครา นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณยวมชฺฌกคามํ คนฺตฺวา ตสฺมึ กุมฺภการกมฺมํ อกาสิฯ นคเร ‘‘ปณฺฑิโต ปลาโต’’ติ เอกโกลาหลํ ชาตํฯ

เสนกาทโยปิ จตฺตาโร ชนา ตสฺส ปลาตภาวํ ญตฺวา ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มยํ กึ อปณฺฑิตา’’ติ อญฺญมญฺญํ อชานาเปตฺวาว อมราเทวิยา ปณฺณาการํ ปหิณึสุ สา เตหิ จตูหิ เปสิตปณฺณาการํ คเหตฺวา ‘‘อสุก-อสุกเวลาย อาคจฺฉตู’’ติ วตฺวา เอกํ กูปํ ขณาเปตฺวา คูถราสิโน สห อุทเกน ตตฺถ ปูเรตฺวา คูถกูปสฺส อุปริตเล ยนฺตผลกาหิ ปิทหิตฺวา กิฟเฌชน ปฏิจฺฉาเทตฺวา สพฺพํ นิฏฺฐาเปสิฯ อถ เสนโก สายนฺหสมเย นฺหตฺวา อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา โพธิสตฺตสฺส เคหํ อคมาสิฯ โส ฆรทฺวาเร ฐตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ ชานาเปสิฯ สา ‘‘เอหิ, อาจริยา’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา ตสฺสา สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ สา เอวมาห – ‘‘สามิ, อิทานิ อหํ ตว วสํ คตา, อตฺตโน สรีรํ อนฺหายิตฺวา สยิตุํ อยุตฺต’’นฺติฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ สา นิกฺขมิตฺวา อุทกปูรํ ฆฏํ คเหตฺวา อาสิตฺตา วิย ‘‘เอหิ, อาจริย, นฺหานตฺถาย ผลกานิ อารุหา’’ติ วตฺวา ตสฺส ผลกานิ อภิรุยฺห ฐิตกาเล เคหํ ปวิสิตฺวา ผลกโกฏิยํ อกฺกมิตฺวา คูถกูเป ปาเตสิฯ

ปุกฺกุโสปิ สายนฺหสมเย นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา โพธิสตฺตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ฆรทฺวาเร ฐตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ ชานาเปสิฯ เอกา ปริจาริกา อิตฺถี อมราเทวิยา อาโรเจสิฯ สา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘เอหิ, อาจริย, อตฺตโน สรีรํ อนฺหายิตฺวา สยิตุํ อยุตฺต’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ สา นิกฺขมิตฺวา อุทกปูรํ ฆฏํ คเหตฺวา อาสิญฺจมานา วิย ‘‘เอหิ, อาจริย, นฺหานตฺถาย ผลกานิ อภิรุหา’’ติ อาหฯ ตสฺส ผลกานิ อภิรุยฺห ฐิตกาเล สา เคหํ ปวิสิตฺวา ผลกานิ อากฑฺฒิตฺวา คูถกูเป ปาเตสิฯ ปุกฺกุสํ เสนโก ‘‘โก เอโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ ปุกฺกุโส’’ติฯ ‘‘ตฺวํ โก นาม มนุสฺส’’ติ? ‘‘อหํ เสนโก’’ติ อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉิตฺวา อฏฺฐํสุฯ ตถา อิตเร เทฺวปิ ตเตฺถว ปาเตสิฯ สเพฺพปิ เต เชคุเจฺฉ คูถกูเป อฏฺฐํสุฯ สา วิภาตาย รตฺติยา ตโต อุกฺขิปาเปตฺวา, จตฺตาโรปิ ชเน ขุรมุเณฺฑ การาเปตฺวา ตณฺฑุลานิ คาหาเปตฺวา อุทเกน เตเมตฺวา โกฏฺฏาเปตฺวา จุณฺณํ พหลยาคุํ ปจาเปตฺวา มทฺทิตฺวา สีสโต ปฏฺฐาย สกลสรีรํ วิลิมฺปาเปตฺวา ตูลปิจูนิ คาหาเปตฺวา ตเถว สีสโต ปฏฺฐาย โอกิราเปตฺวา มหาทุกฺขํ ปาเปตฺวา กิลญฺชกุจฺฉิยํ นิปชฺชาเปตฺวา เวเฐตฺวา รโญฺญ อาโรเจตุกามา หุตฺวา เตหิ สทฺธึ จตฺตาริ รตนานิ คาหาเปตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา – ‘‘เทว, เสตวานรํ นาม มหาปณฺณาการํ ปฏิคฺคณฺหถา’’ติ วตฺวา จตฺตาริ กิลญฺชานิ รโญฺญ ปาทมูเล ฐปาเปสิฯ อถ ราชา วิวราเปตฺวา เสตมกฺกฏสทิเส จตฺตาโรปิ ชเน ปสฺสิฯ อถ สเพฺพ มนุสฺสา ‘‘อโห อทิฏฺฐปุพฺพา, อโห มหาเสตวานรา’’ติ วตฺวา มหาหสิตํ หสึสุฯ เต จตฺตาโรปิ มหาลชฺชา อเหสุํฯ

อถ อมราเทวี อตฺตโน สามิโน นิโทฺทสภาวํ กเถนฺตี ราชานํ อาห – ‘‘เทว, มโหสธปณฺฑิโต น โจโร, อิเม จตฺตาโรว โจราฯ เอเตสุ หิ เสนโก มณิโจโร, ปุกฺกุโส สุวณฺณมาลาโจโร, กามิโนฺท กมฺพลโจโร, เทวิโนฺท สุวณฺณปาทุกาโจโรฯ อิเม โจรา อสุกมาเส อสุกทิวเส อสุกทาสิธีตานํ อสุกทาสีนํ หเตฺถ อิมานิ รตนานิ ปหิณนฺติฯ อิมํ ปณฺณํ ปสฺสถ, อตฺตโน สนฺตกญฺจ คณฺหถ, โจเร จ, เทว, ปฏิจฺฉถา’’ติฯ สา จตฺตาโรปิ ชเน มหาวิปฺปการํ ปาเปตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน เคหเมว คตาฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส ปลาตภาเวน ตสฺมึ อาสงฺกาย จ อเญฺญสํ ปณฺฑิตปติมนฺตีนํ อภาเวน จ เตสํ กิญฺจิ อวตฺวา ‘‘ปณฺฑิตา นฺหาเปตฺวา อตฺตโน เคหานิ คจฺฉถา’’ติ เปเสสิฯ จตฺตาโร ชนา มหาวิปฺปการํ ปตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน เคหเมว คตาฯ

สพฺพรตนเถนา นิฏฺฐิตาฯ

ขโชฺชปนกปโญฺห

อถสฺส ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ อสฺสุณนฺตี ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ อาวชฺชมานา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘ปณฺฑิตสฺส อานยนการณํ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา รตฺติภาเค ฉตฺตปิณฺฑิกํ วิวริตฺวา ราชานํ จตุกฺกนิปาเต เทวตาย ปุจฺฉิตปเญฺห อาคเต ‘‘หนฺติ หเตฺถหิ ปาเทหี’’ติอาทิเก จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิฯ ราชา อชานนฺโต ‘‘อหํ น ชานามิ, อเญฺญ ปณฺฑิเต ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ เอกทิวสํ โอกาสํ ยาจิตฺวา ปุนทิวเส ‘‘อาคจฺฉนฺตู’’ติ จตุนฺนํ ปณฺฑิตานํ สาสนํ เปเสสิฯ เตหิ ‘‘มยํ ขุรมุณฺฑา วีถึ โอตรนฺตา ลชฺชามา’’ติ วุเตฺต ราชา จตฺตาโร นาฬิปเฎฺฏ เปเสสิ ‘‘อิเม สีเสสุ กตฺวา อาคจฺฉนฺตู’’ติฯ ตทา กิร เต นาฬิปฎฺฏา อุปฺปนฺนาฯ เต อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทึสุฯ อถ ราชา ‘‘เสนก, อชฺช รตฺติภาเค ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา มํ จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิ, อหํ ปน อชานนฺโต ‘ปณฺฑิเต ปุจฺฉิสฺสามี’ติ อวจํ, กเถหิ เม เต ปเญฺห’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘หนฺติ หเตฺถหิ ปาเทหิ, มุขญฺจ ปริสุมฺภติ;
ส เว ราช ปิโย โหติ, กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๙๗);

เสนโก อชานนฺโต ‘‘กึ หนฺติ, กถํ หนฺตี’’ติ ตํ ตํ วิลปิตฺวา เนว อนฺตํ ปสฺสิ, น โกฏึ ปสฺสิฯ เสสาปิ อปฺปฏิภานา อเหสุํฯ อถ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ปุน รตฺติภาเค เทวตาย ‘‘ปโญฺห เต ญาโต’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘มยา จตฺตาโร ปณฺฑิตา ปุฏฺฐา, เตปิ น ชานึสู’’ติ อาหฯ เทวตา ‘‘กึ เต ชานิสฺสนฺติ, ฐเปตฺวา มโหสธปณฺฑิตํ อโญฺญ โกจิ เอเต ปเญฺห กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ สเจ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอเต ปเญฺห น กถาเปสฺสสิ, อิมินา เต ชลิเตน อยกูเฏน สีสํ ภินฺทิสฺสามี’’ติ ราชานํ ตเชฺชตฺวา ‘‘มหาราช, อคฺคินา อเตฺถ สติ ขโชฺชปนกํ ธมิตุํ น วฏฺฏติ, ขีเรน อเตฺถ สติ วิสาณํ ทุหิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ ปญฺจกนิปาเต ขโชฺชปนกปญฺหํ อุทาหริ –

‘‘โก นุ สนฺตมฺหิ ปโชฺชเต, อคฺคิปริเยสนํ จรํ;
อทฺทกฺขิ รตฺติ ขโชฺชตํ, ชาตเวทํ อมญฺญถฯ

‘‘สฺวสฺส โคมยจุณฺณานิ, อภิมตฺถํ ติณานิ จ;
วิปรีตาย สญฺญาย, นาสกฺขิ ปชฺชเลตเวฯ

‘‘เอวมฺปิ อนุปาเยน, อตฺถํ น ลภเต มิโค;
วิสาณโต ควํ โทหํ, ยตฺถ ขีรํ น วินฺทติฯ

‘‘วิวิเธหิ อุปาเยหิ, อตฺถํ ปโปฺปนฺติ มาณวา;
นิคฺคเหน อมิตฺตานํ, มิตฺตานํ ปคฺคเหน จฯ

‘‘เสนาโมกฺขปลาเภน, วลฺลภานํ นเยน จ;
ชคตึ ชคติปาลา, อาวสนฺติ วสุนฺธร’’นฺติฯ (ชา. ๑.๕.๗๕-๗๙);

ตตฺถ **สนฺตมฺหิ ปโชฺชเต**ติ อคฺคิมฺหิ สเนฺตฯ **จรนฺ**ติ จรโนฺตฯ **อทฺทกฺขี**ติ ปสฺสิ, ทิสฺวา จ ปน วณฺณสามญฺญตาย ขโชฺชปนกํ ‘‘ชาตเวโท อยํ ภวิสฺสตี’’ติ อมญฺญิตฺถฯ **สฺวสฺสา**ติ โส อสฺส ขโชฺชปนกสฺส อุปริ สุขุมานิ โคมยจุณฺณานิ เจว ติณานิ จฯ **อภิมตฺถนฺ**ติ หเตฺถหิ ฆํสิตฺวา อากิรโนฺต ชณฺณุเกหิ ภูมิยํ ปติฏฺฐาย มุเขน ธมโนฺต ชาเลสฺสามิ นนฺติ วิปรีตาย สญฺญาย วายมโนฺตปิ ชาเลตุํ นาสกฺขิฯ **มิโค**ติ มิคสทิโส อนฺธพาโล เอวํ อนุปาเยน ปริเยสโนฺต อตฺถํ น ลภติฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมึ วิสาเณ ขีรเมว นตฺถิ, ตโต คาวึ ทุหโนฺต วิย จ อตฺถํ น วินฺทติฯ **เสนา**

โมกฺขปลาเภนาติ เสนาโมกฺขานํ อมจฺจานํ ลาเภนฯ **วลฺลภาน**นฺติ ปิยมนาปานํ วิสฺสาสิกานํ อมจฺจานํ นเยน จฯ **วสุนฺธร**นฺติ วสุสงฺขาตานํ รตนานํ ธารณโต วสุนฺธรนฺติ ลทฺธนามํ ชคตึ ชคติปาลา ราชาโน อาวสนฺติฯ

น เต ตยา สทิสา หุตฺวา อคฺคิมฺหิ วิชฺชมาเนเยว ขโชฺชปนกํ ธมนฺติฯ มหาราช, ตฺวํ ปน อคฺคิมฺหิ สติ ขโชฺชปนกํ ธมโนฺต วิย, ตุลํ ฉเฑฺฑตฺวา หเตฺถน ตุลยโนฺต วิย, ขีเรน อเตฺถ ชาเต วิสาณโต ทุหโนฺต วิย จ, เสนกาทโย ปุจฺฉสิ, เอเต กึ ชานนฺติฯ ขโชฺชปนกสทิสา เหเตฯ อคฺคิกฺขนฺธสทิโส มโหสโธ ปญฺญาย ชลติ, ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉฯ อิเม เต ปเญฺห อชานนฺตสฺส ชีวิตํ นตฺถีติ ราชานํ ตเชฺชตฺวา อนฺตรธายิฯ

ขโชฺชปนกปโญฺห นิฎฺฐิโตฯ

ภูริปโญฺห

อถ ราชา มรณภยตชฺชิโต ปุนทิวเส จตฺตาโร อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา, ตุเมฺห จตฺตาโร จตูสุ รเถสุ ฐตฺวา จตูหิ นครทฺวาเรหิ นิกฺขมิตฺวา ยตฺถ มม ปุตฺตํ มโหสธปณฺฑิตํ ปสฺสถ, ตเตฺถวสฺส สกฺการํ กตฺวา ขิปฺปํ อาเนถา’’ติ อาณาเปสิฯ เตปิ จตฺตาโร เอเกเกน ทฺวาเรน นิกฺขมึสุฯ เตสุ ตโย ชนา ปณฺฑิตํ น ปสฺสึสุฯ ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขโนฺต ปน ทกฺขิณยวมชฺฌกคาเม มหาสตฺตํ มตฺติกํ อาหริตฺวา อาจริยสฺส จกฺกํ วเฎฺฏตฺวา มตฺติกามกฺขิตสรีรํ ปลาลปิฎฺฐเก นิสีทิตฺวา มุฎฺฐึ มุฎฺฐึ กตฺวา อปฺปสูปํ ยวภตฺตํ ภุญฺชมานํ ปสฺสิฯ กสฺมา ปเนส เอตํ กมฺมํ อกาสีติ? ราชา กิร ‘‘นิสฺสํสยํ ปณฺฑิโต รชฺชํ คณฺหิสฺสตี’’ติ อาสงฺกติฯ ‘‘โส ‘กุมฺภการกเมฺมน ชีวตี’ติ สุตฺวา นิราสโงฺก ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอวมกาสีติฯ โส อมจฺจํ ทิสฺวา อตฺตโน สนฺติกํ อาคตภาวํ ญตฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ ยโส ปุน ปากติโก ภวิสฺสติ, อมราเทวิยา สมฺปาทิตํ นานคฺครสโภชนเมว ภุญฺชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คหิตํ ยวภตฺตปิณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา อุฎฺฐาย มุขํ วิกฺขาเลตฺวา นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ โส อมโจฺจ ตํ อุปสงฺกมิฯ โส ปน เสนกปกฺขิโก, ตสฺมา นํ ฆเฎฺฎโนฺต ‘‘ปณฺฑิต, อาจริยเสนกสฺส วจนํ นิยฺยานิกํ, ตว นาม ยเส ปริหีเน ตถารูปา ปญฺญา ปติฎฺฐา โหตุํ นาสกฺขิ, อิทานิ มตฺติกามกฺขิโต ปลาลปิเฎฺฐ นิสีทิตฺวา เอวรูปํ ภตฺตํ ภุญฺชสี’’ติ วตฺวา ทสกนิปาเต ภูริปเญฺห ปฐมํ คาถมาห –

‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ อปิ ภูริปญฺญ, ยา ตาทิสี สิรี ธิตี มตี จ;
น ตายเตภาววสูปนิตํ, โย ยวกํ ภุญฺชสิ อปฺปสูป’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๔๕);

ตตฺถ **สจฺจํ กิรา**ติ ยํ อาจริยเสนโก อาห, ตํ กิร สจฺจเมวฯ **สิรี**ติ อิสฺสริยํฯ **ธิตี**ติ อโพฺภจฺฉินฺนวีริยํฯ **น ตายเตภาววสูปนิต**นฺติ อภาวสฺส อวุฑฺฒิยา วสํ อุปนีตํ ตํ น รกฺขติ น โคเปติ, ปติฎฺฐา โหตุํ น สโกฺกติฯ **ยวก**นฺติ ยวภตฺตํฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘อนฺธพาล, อหํ อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปุน ตํ ยสํ ปากติกํ กาตุกาโม เอวํ กโรมี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

‘‘สุขํ ทุเกฺขน ปริปาจยโนฺต, กาลากาลํ วิจินํ ฉนฺทฉโนฺน;
อตฺถสฺส ทฺวารานิ อวาปุรโนฺต, เตนาหํ ตุสฺสามิ ยโวทเนนฯ

‘‘กาลญฺจ ญตฺวา อภิชีหนาย, มเนฺตหิ อตฺถํ ปริปาจยิตฺวา;

วิชมฺภิสฺสํ สีหวิชมฺภิตานิ, ตายิทฺธิยา ทกฺขสิ มํ ปุนาปี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๔๖-๑๔๗);

ตตฺถ **ทุเกฺขนา**ติ อิมินา กายิกเจตสิกทุเกฺขน อตฺตโน โปราณกสุขํ ปฏิปากติกกรเณน **ปริปาจยโนฺต**วเฑฺฒโนฺตฯ **กาลากาล**นฺติ อยํ ปฏิจฺฉโนฺน หุตฺวา จรณกาโล, อยํ อปฺปฏิจฺฉโนฺนติ เอวํ กาลญฺจ อกาลญฺจ วิจินโนฺต รโญฺญ กุทฺธกาเล ฉเนฺนน จริตพฺพนฺติ ญตฺวา ฉเนฺทน อตฺตโน รุจิยา ฉโนฺน ปฏิจฺฉโนฺน หุตฺวา กุมฺภการกเมฺมน ชีวโนฺต อตฺตโน อตฺถสฺส การณสงฺขาตานิ ทฺวารานิ อวาปุรโนฺต วิหรามิ, เตน การเณนาหํ ยโวทเนน ตุสฺสามีติ อโตฺถฯ **อภิชีหนายา**ติ วีริยกรณสฺสฯ **มเนฺตหิ อตฺถํ ปริปาจยิตฺวา**ติ อตฺตโน ญาณพเลน มม ยสํ วเฑฺฒตฺวา มโนสิลาตเล วิชมฺภมาโน สีโห วิย วิชมฺภิสฺสํ, ตาย อิทฺธิยา มํ ปุนปิ ตฺวํ ปสฺสิสฺสสีติฯ

อถ นํ อมโจฺจ อาห – ‘‘ปณฺฑิต, ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา ราชานํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ราชา จตฺตาโร ปณฺฑิเต ปุจฺฉิฯ เตสุ เอโกปิ ตํ ปญฺหํ กเถตุํ นาสกฺขิ, ตสฺมา ราชา ตว สนฺติกํ มํ ปหิณี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ปญฺญาย อานุภาวํ กสฺมา น ปสฺสสิ, เอวรูเป หิ กาเล น อิสฺสริยํ ปติฏฺฐา โหติ, ปญฺญาสมฺปโนฺนว ปติฏฺฐา โหตี’’ติ มหาสโตฺต ปญฺญาย อานุภาวํ วเณฺณสิฯ อมโจฺจ รโญฺญ ‘‘ปณฺฑิตํ ทิฏฺฐฏฺฐาเนเยว สกฺการํ กตฺวา อาเนถา’’ติ ทินฺนํ กหาปณสหสฺสํ มหาสตฺตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ กุมฺภกาโร ‘‘มโหสธปณฺฑิโต กิร มยา เปสการกมฺมํ การิโต’’ติ ภยํ อาปชฺชิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มา ภายิ, อาจริย, พหูปกาโร ตฺวํ อมฺหาก’’นฺติ อสฺสาเสตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา มตฺติกามกฺขิเตเนว สรีเรน รเถ นิสีทิตฺวา นครํ ปาวิสิฯ อมโจฺจ รโญฺญ อาโรเจตฺวา ‘‘ตาต, กุหึ ปณฺฑิโต ทิโฏฺฐ’’ติ วุเตฺต ‘‘เทว, ทกฺขิณยวมชฺฌกคาเม กุมฺภการกมฺมํ กตฺวา ชีวติ, ตุเมฺห ปโกฺกสถาติ สุตฺวาว อนฺหายิตฺวา มตฺติกามกฺขิเตเนว สรีเรน อาคโต’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สเจ มยฺหํ ปจฺจตฺถิโก อสฺส, อิสฺสริยวิธินา จเรยฺย, นายํ มม ปจฺจตฺถิโก’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มม ปุตฺตสฺส ‘อตฺตโน ฆรํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา มยา ทินฺนวิธาเนน อาคจฺฉตู’ติ วเทยฺยาถา’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต ตถา กตฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘ปวิสตู’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ราชา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ปณฺฑิตํ วีมํสโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘สุขีปิ เหเก น กโรนฺติ ปาปํ, อวณฺณสํสคฺคภยา ปุเนเก;
ปหู สมาโน วิปุลตฺถจินฺตี, กึ การณา เม น กโรสิ ทุกฺข’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๔๘);

ตตฺถ **สุขี**ติ ปณฺฑิต, เอกเจฺจ ‘‘มยํ สุขิโน สมฺปนฺนอิสฺสริยา, อลํ โน เอตฺตเกนา’’ติ อุตฺตริ อิสฺสริยการณา ปาปํ น กโรนฺติ, เอกเจฺจ ‘‘เอวรูปสฺส โน ยสทายกสฺส สามิกสฺส อปรชฺฌนฺตานํ อวโณฺณ ภวิสฺสตี’’ติ อวณฺณสํสคฺคภยา น กโรนฺติฯ เอโก น สมโตฺถ โหติ, เอโก มนฺทปโญฺญ, ตฺวํ ปน สมโตฺถ จ วิปุลตฺถจินฺตี จ, อิจฺฉโนฺต ปน สกลชมฺพุทีเป รชฺชมฺปิ กาเรยฺยาสิฯ กึ การณา มม รชฺชํ คเหตฺวา ทุกฺขํ น กโรสีติฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต อาห –

‘‘น ปณฺฑิตา อตฺตสุขสฺส เหตุ, ปาปานิ กมฺมานิ สมาจรนฺติ;
ทุเกฺขน ผุฏฺฐา ขลิตาปิ สนฺตา, ฉนฺทา จ โทสา น ชหนฺติ ธมฺม’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๔๙);

ตตฺถ **ขลิตาปี**ติ สมฺปตฺติโต ขลิตฺวา วิปตฺติยํ ฐิตสภาวา หุตฺวาปิฯ **น ชหนฺติ ธมฺม**นฺติ ปเวณิยธมฺมมฺปิ สุจริตธมฺมมฺปิ น ชหนฺติฯ

ปุน ราชา ตสฺส วีมํสนตฺถํ ขตฺติยมายํ กเถนฺโต อิมํ คาถมาห –

‘‘เยน เกนจิ วเณฺณน, มุทุนา ทารุเณน วา;
อุทฺธเร ทีนมตฺตานํ, ปจฺฉา ธมฺมํ สมาจเร’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๕๐);

ตตฺถ **ทีน**นฺติ ทุคฺคตํ อตฺตานํ อุทฺธริตฺวา สมฺปตฺติยํ ฐเปยฺยาติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต รุกฺขูปมํ ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโก’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๕๑);

เอวญฺจ ปน วตฺวา – ‘‘มหาราช, ยทิ ปริภุตฺตรุกฺขสฺส สาขํ ภญฺชโนฺตปิ มิตฺตทุพฺภี โหติ , เยหิ ตุเมฺหหิ มม ปิตา อุฬาเร อิสฺสริเย ปติฏฺฐาปิโต, อหญฺจ มหเนฺตน อนุคฺคเหน อนุคฺคหิโต, เตสุ ตุเมฺหสุ อปรชฺฌโนฺต อหํ กถํ นาม มิตฺตทุโพฺภ น ภเวยฺย’’นฺติ สพฺพถาปิ อตฺตโน อมิตฺตทุพฺภิภาวํ กเถตฺวา รโญฺญ จิตฺตาจารํ โจเทโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘ยสฺสาปิ ธมฺมํ ปุริโส วิชญฺญา, เย จสฺส กงฺขํ วินยนฺติ สโนฺต;
ตํ หิสฺส ทีปญฺจ ปรายณญฺจ, น เตน เมตฺติํ ชรเยถ ปโญฺญ’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๕๒);

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ยสฺส อาจริยสฺส สนฺติกา โย ปุริโส อปฺปมตฺตกมฺปิ ธมฺมํ การณํ ชาเนยฺย, เย จสฺส สโนฺต อุปฺปนฺนํ กงฺขํ วินยนฺติ, ตํ ตสฺส ปติฏฺฐานเฎฺฐน ทีปเญฺจว ปรายณญฺจ, ตาทิเสน อาจริเยน สทฺธิํ ปณฺฑิโต มิตฺตภาวํ นาม น ชีเรยฺย น นาเสยฺยฯ

อิทานิ ตํ โอวทโนฺต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

‘‘อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุฯ

‘‘นิสมฺม ขตฺติโย กยิรา, นานิสมฺม ทิสมฺปติ;
นิสมฺมการิโน ราช, ยโส กิตฺติ จ วฑฺฒตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๑๕๓-๑๕๔);

ตตฺถ **น สาธู**ติ น สุนฺทโรฯ **อนิสมฺมการี**ติ กิญฺจิ สุตฺวา อนุปธาเรตฺวา อตฺตโน ปจฺจกฺขํ อกตฺวา การโกฯ **ยโส กิตฺติ จา**ติ อิสฺสริยปริวาโร จ คุณกิตฺติ จ เอกเนฺตน วฑฺฒตีติฯ

ภูริปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

เทวตาปโญฺห

เอวํ วุเตฺต ราชา มหาสตฺตํ สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา สยํ นีจาสเน นิสีทิตฺวา อาห – ‘‘ปณฺฑิต, เสตจฺฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา มํ จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิ, เต อหํ น ชานามิฯ จตฺตาโรปิ ปณฺฑิตา น ชานิํสุ, กเถหิ เม, ตาต, เต ปเญฺห’’ติฯ มหาราช, ฉเตฺต อธิ

วตฺถา เทวตา วา โหตุ, จาตุมหาราชิกาทโย วา โหนฺตุ, เยน เกนจิ ปุจฺฉิตปญฺหํ อหํ กเถตุํ ส โกฺกมิฯ วท, มหาราช, เทวตาย ปุจฺฉิตปเญฺหติฯ อถ ราชา เทวตาย ปุจฺฉิตนิยาเมเนว กเถ โนฺต ปฐมํ คาถมาห –

> ‘‘หนฺติ หเตฺถหิ ปาเทหิ, มุขญฺจ ปริสุมฺภติ;
> ส เว ราช ปิโย โหติ, กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๙๗);

ตตฺถ **หนฺตี**ติ ปหรติฯ **ปริสุมฺภตี**ติ ปหรติเยวฯ **ส เว**ติ โส เอวํ กโรโนฺต ปิโย โหติฯ **กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี**ติ เตน ปหรณการเณน ปิยํ กตมํ ปุคฺคลํ ตฺวํ, ราช, อภิปสฺสสีติฯ

มหาสตฺตสฺส ตํ กถํ สุตฺวาว คคนตเล ปุณฺณจโนฺท วิย อโตฺถ ปากโฏ อโหสิฯ อถ มหาส โตฺต ‘‘สุณ, มหาราช, ยทา หิ มาตุอเงฺก นิปโนฺน ทหรกุมาโร หฏฺฐตุโฏฺฐ กีฬโนฺต มาตรํ หเตฺถ ปาเทหิ ปหรติ, เกเส ลุญฺจติ, มุฎฺฐินา มุขํ ปหรติ, ตทา นํ มาตา ‘โจรปุตฺตก, กถํ ตฺวํ โน เอวํ ปหรสี’ติอาทีนิ เปมสิเนหวเสเนว วตฺวา เปมํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี อาลิงฺคิตฺวา ถนนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา มุขํ ปริจุมฺพติฯ อิติ โส ตสฺสา เอวรูเป กาเล ปิยตโร โหติ, ตถา ปิตุโนปี’’ติ เอวํ คคนมเชฺฌ สูริยํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย ปากฎํ กตฺวา ปญฺหํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา เทวตา ฉตฺตปิณฺฑิกํ วิวริตฺวา นิกฺขมิตฺวา อุปฑฺฒํ สรีรํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สุกถิโต ปณฺฑิเตน ปโญฺห’’ติ มธุ รสฺสเรน สาธุการํ ทตฺวา รตนจโงฺกฎกํ ปูเรตฺวา ทิพฺพปุปฺผคนฺธวาเสหิ โพธิสตฺตํ ปูเชตฺวา อนฺตรธายิฯ ราชาปิ ปณฺฑิตํ ปุปฺผาทีหิ ปูเชตฺวา อิตรํ ปญฺหํ ยาจิตฺวา ‘‘วท, มหาราชา’’ติ วุ เตฺต ทุติยํ คาถมาห –

> ‘‘อโกฺกสติ ยถากามํ, อาคมญฺจสฺส อิจฺฉติ;
> ส เว ราช ปิโย โหติ, กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๙๘);

อถสฺส มหาสโตฺต – ‘‘มหาราช, มาตา วจนเปสนํ กาตุํ สมตฺถํ สตฺตฎฺฐวสฺสิกํ ปุตฺตํ ‘ตาต, เขตฺตํ คจฺฉ, อนฺตราปณํ คจฺฉา’ติอาทีนิ วตฺวา ‘อมฺม, สเจ อิทญฺจิทญฺจ ขาทนียํ โภชนี ยํ ทสฺสสิ, คมิสฺสามี’ติ วุเตฺต ‘สาธุ, ปุตฺต, คณฺหาหี’ติ วตฺวา เทติฯ โส ทารโก ตํ ขาทิตฺวา พหิ คนฺตฺวา ทารเกหิ สทฺธึ กีฬิตฺวา มาตุเปสนํ น คจฺฉติฯ มาตรา ‘‘ตาต, คจฺฉาหี’ติ วุเตฺต โส มาตรํ ‘อมฺม, ตฺวํ สีตาย ฆรจฺฉายาย นิสีทสิ, กึ ปน อหํ ตว พหิ เปสนกมฺมํ กริสฺสามิ, อหํ ตํ วเญฺจมี’ติ วตฺวา หตฺถวิการมุขวิกาเร กตฺวา คโตฯ สา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวา ทณฺฑกํ ค เหตฺวา ‘ตฺวํ มม สนฺตกํ ขาทิตฺวา เขเตฺต กิจฺจํ กาตุํ น อิจฺฉสี’ติ ตเชฺชนฺตี เวเคน ปลายนฺตํ อนุ พนฺธิตฺวา ปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตี ‘โจรา ตํ ขณฺฑาขณฺฑํ ฉินฺทนฺตู’ติอาทีนิ วตฺวา ยถากามํ อ โกฺกสติ ปริภาสติฯ ยํ ปน มุเขน ภณติ, ตถา หทเย อปฺปมตฺตกมฺปิ น อิจฺฉติ, อาคมนญฺจสฺส อิจฺฉติ, โส ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา สายํ เคหํ ปวิสิตุํ อวิสหโนฺต ญาตกานํ สนฺติกํ คจฺฉติฯ มาตา ปิสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตี อนาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘ปวิสิตุํ น วิสหติ มเญฺญ’ติ โสกสฺส หทยํ ปูเรตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ญาติฆเร อุปธาเรนฺตี ปุตฺตํ ทิสฺวา อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ คเหตฺวา ‘ตาต ปิยปุตฺตก, มม วจนํ หทเย ฐเปสี’ติ อติเรกตรํ เปมํ อุปฺ ปาเทสิฯ เอวํ, มหาราช, มาตุยา กุทฺธกาเล ปุโตฺต ปิยตโร นาม โหตี’’ติ ทุติยํ ปญฺหํ กเถสิฯ เทวตา ตเถว ปูเชสิฯ

ราชาปิ ปูเชตฺวา ตติยํ ปญฺหํ ยาจิตฺวา ‘‘วท, มหาราชา’’ติ วุเตฺต ตติยํ คาถมาห –

> ‘‘อพฺภกฺขาติ อภูเตน, อลิเกนาภิสารเย;

ส เว ราช ปิโย โหติ, กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๙๙);

อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘ราช, ยถา อุโภ ชยมฺปติกา รโหคตา โลกสฺสาทรติยา กีฬนฺตา ‘ภทฺท, ตว มยิ เปมํ นตฺถิ, หทยํ เต พหิ คต’นฺติ เอวํ อญฺญมญฺญํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ, อลิเกน สาเรนฺติ โจเทนฺติ, ตทา เต อติเรกตรํ อญฺญมญฺญํ ปิยายนฺติฯ เอวมสฺส ปญฺหสฺส อตฺถํ ชานาหี’’ติ กเถสิฯ เทวตา ตเถว ปูเชสิฯ

ราชาปิ ปูเชตฺวา อิตรํ ปญฺหํ ยาจิตฺวา ‘‘วท, มหาราชา’’ติ วุเตฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

‘‘หรํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, วตฺถเสนาสนานิ จ;
อญฺญทตฺถุหรา สนฺตา, เต เว ราช ปิยา โหนฺติ;
กํ เตน ตฺวาภิปสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๒๐๐);

อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, อยํ ปโญฺห ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ สนฺธาย วุโตฺตฯ สทฺธานิ หิ กุลานิ อิธโลกปรโลกํ สทฺทหิตฺวา เทนฺติ เจว ทาตุกามานิ จ โหนฺติ, ตานิ ตถารูเป สมณพฺราหฺมเณ ยาจเนฺตปิ ลทฺธํ หรเนฺต ภุญฺชเนฺตปิ ทิสฺวา ‘อเมฺหเยว ยาจนฺติ, อมฺหากํเยว สนฺตกานิ อนฺนปานาทีนิ ปริภุญฺชนฺตี’ติ เตสุ อติเรกตรํ เปมํ กโรนฺติฯ เอวํ โข, มหาราช, อญฺญทตฺถุหรา สนฺตา เอกํเสน ยาจนฺตา เจว ลทฺธํ หรนฺตา จ สมานา ปิยา โหนฺตี’’ติ กเถสิฯ อิมสฺมิํ ปน ปเญฺห กถิเต เทวตา ตเถว ปูเชตฺวา สาธุการํ ทตฺวา สตฺตรตนปูรํ รตนจงฺโกฏกํ ‘‘คณฺห, มหาปณฺฑิตา’’ติ มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล ขิปิฯ ราชาปิสฺส อติเรกตรํ ปูชํ กโรโนฺต อติวิย ปสีทิตฺวา เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตสฺส ยโส มหา อโหสิฯ

เทวตาปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

ปญฺจปณฺฑิตปโญฺห

ปุน เต จตฺตาโร ปณฺฑิตา ‘‘อโมฺภ, คหปติปุโตฺต อิทานิ มหนฺตตโร ชาโต, กิํ กโรมา’’ติ มนฺตยิํสุฯ อถ เน เสนโก อาห – ‘‘โหตุ ทิโฎฺฐ เม อุปาโย, มยํ คหปติปุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘รหสฺสํ นาม กสฺส กเถตุํ วฏฺฏตี’ติ ปุจฺฉิสฺสาม, โส ‘น กสฺสจิ กเถตพฺพ’นฺติ วกฺขติฯ อถ นํ ‘คหปติปุโตฺต เต, เทว, ปจฺจตฺถิโก ชาโต’ติ ปริภินฺทิสฺสามา’’ติฯ เต จตฺตาโรปิ ปณฺฑิตา ตสฺส ฆรํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกามมฺหา’’ติ วตฺวา ‘‘ปุจฺฉถา’’ติ วุเตฺต เสนโก ปุจฺฉิ ‘‘ปณฺฑิต, ปุริเสน นาม กตฺถ ปติฏฺฐาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘สเจฺจ ปติฏฺฐาตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘สเจฺจ ปติฏฺฐิเตน กิํ อุปฺปาเทตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ธนํ อุปฺปาเทตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘ธนํ อุปฺปาเทตฺวา กิํ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘มโนฺต คเหตโพฺพ’’ติฯ ‘‘มนฺตํ คเหตฺวา กิํ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘อตฺตโน รหสฺสํ ปรสฺส น กเถตพฺพ’’นฺติฯ เต ‘‘สาธุ ปณฺฑิตา’’ติ วตฺวา ตุฏฺฐมานสา หุตฺวา ‘‘อิทานิ คหปติปุตฺตสฺส ปิฏฺฐิํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, คหปติปุโตฺต เต ปจฺจตฺถิโก ชาโต’’ติ วทิํสุฯ ‘‘นาหํ ตุมฺหากํ วจนํ สทฺทหามิ, น โส มยฺหํ ปจฺจตฺถิโก ภวิสฺสตี’’ติ ฯ สจฺจํ, มหาราช, สทฺทหถ, อสทฺทหโนฺต ปน ตเมว ปุจฺฉถ ‘‘ปณฺฑิต, อตฺตโน รหสฺสํ นาม กสฺส กเถตพฺพ’’นฺติ? สเจ ปจฺจตฺถิโก น ภวิสฺสติ, ‘‘อสุกสฺส นาม กเถตพฺพ’’นฺติ วกฺขติฯ สเจ ปจฺจตฺถิโก ภวิสฺสติ, ‘‘กสฺสจิ น กเถตพฺพํ, มโนรเถ ปริปุเณฺณ กเถตพฺพ’’นฺติ วกฺขติฯ ตทา อมฺหากํ วจนํ สทฺทหิตฺวา นิกฺกงฺขา ภเวยฺยาถาติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกทิวสํ สเพฺพสุ สมาคนฺตฺวา นิสิเนฺนสุ วีสตินิปาเต ปญฺจปณฺฑิตปเญฺห ปฐมํ คาถมาห –

‘‘ปญฺจ ปณฺฑิตา สมาคตาตฺถ, ปญฺหา เม ปฏิภาติ ตํ สุณาถ;
นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, กสฺสวาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๑๕);

เอวํ วุตฺเต เสนโก ‘‘ราชานมฺปิ อมฺหากํเยว อพฺภนฺตเร ปกฺขิปิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘ตฺวํ อาวิกโรหิ ภูมิปาล, ภตฺตา ภารสโห ตุวํ วเทตํ;
ตว ฉนฺทรุจีนิ สมฺมสิตฺวา, อถ วกฺขนฺติ ชนินฺท ปญฺจ ธีรา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๑๖);

ตตฺถ **ภตฺตา**ติ ตฺวํ อมฺหากํ สามิโก เจว อุปฺปนฺนสฺส จ ภารสฺส สโห, ปฐมํ ตาว ตุวเมว เอตํ วเทหิฯ **ตว ฉนฺทรุจีนี**ติ ปจฺฉา ตว ฉนฺทเญฺจว รุจฺจนการณานิ จ สมฺมสิตฺวา อิเม ปญฺจ ปณฺฑิตา วกฺขนฺติฯ

อถ ราชา อตฺตโน กิเลสวสิกตาย อิมํ คาถมาห –

‘‘ยา สีลวตี อนญฺญเถยฺยา, ภตฺตุจฺฉนฺทวสานุคา ปิยา มนาปา;
นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, ภริยายาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๑๗);

ตตฺถ **อนญฺญเถยฺยา**ติ กิเลสวเสน อเญฺญน น เถนิตพฺพาฯ

ตโต เสนโก ‘‘อิทานิ ราชานํ อมฺหากํ อพฺภนฺตเร ปกฺขิปิมฺหา’’ติ ตุสฺสิตฺวา สยํกตการณเมว ทีเปโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘โย กิจฺฉคตสฺส อาตุรสฺส, สรณํ โหติ คตี ปรายณญฺจ;
นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, สขิโนวาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๑๘);

อถ ราชา ปุกฺกุสํ ปุจฺฉิ ‘‘กถํ, ปุกฺกุส, ปสฺสสิ, นินฺทิยํ วา ปสํสิยํ วา รหสฺสํ กสฺส กเถตพฺพ’’นฺติ? โส กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘เชโฏฺฐ อถ มชฺฌิโม กนิโฏฺฐ, โย เจ สีลสมาหิโต ฐิตโตฺต;
นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, ภาตุวาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๑๙);

ตตฺถ **ฐิตโตฺต**ติ ฐิตสภาโว นิพฺพิเสวโนฯ

ตโต ราชา กามินฺทํ ปุจฺฉิ ‘‘กถํ กามินฺท ปสฺสสิ, รหสฺสํ กสฺส กเถตพฺพ’’นฺติ? โส กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘โย เว ปิตุหทยสฺส ปทฺธคู, อนุชาโต ปิตรํ อโนมปโญฺญ;
นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, ปุตฺตสฺสาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๐);

ตตฺถ **ปทฺธคู**ติ เปสนการโก โย ปิตุสฺส เปสนํ กโรติ, ปิตุ จิตฺตสฺส วเส วตฺตติ, โอวาทกฺขโม โหตีติ อโตฺถฯ **อนุชาโต**ติ ตโย ปุตฺตา อติชาโต จ อนุชาโต จ อวชาโต จาติฯ อนุปฺปนฺนํ ยสํ อุปฺปาเทโนฺต อติชาโต, กุลภาโร อวชาโต, กุลปเวณิรกฺขโก ปน อนุชาโตฯ ตํ สนฺธาย เอวมาหฯ

ตโต ราชา เทวินฺทํ ปุจฺฉิ – ‘‘กถํ เทวินฺท, ปสฺสสิ, รหสฺสํ กสฺส กเถตพฺพ’’นฺติ? โส อตฺตโน กตการณเมว กเถนฺโต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘มาตา ทฺวิปทาชนินฺทเสฏฺฐ, ยา นํ โปเสติ ฉนฺทสา ปิเยน;
> นินฺทิยมตฺถํ ปสํสิยํ วา, มาตุยาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๑);

ตตฺถ **ทฺวิปทาชนินฺทเสฏฺฐา**ติ ทฺวิปทานํ เสฏฺฐ, ชนินฺทฯ **ฉนฺทสา ปิเยนา**ติ ฉเนฺทน เจว เปเมน จฯ

เอวํ เต ปุจฺฉิตฺวา ราชา ปณฺฑิตํ ปุจฺฉิ ‘‘กถํ ปสฺสสิ, ปณฺฑิต, รหสฺสํ กสฺส กเถตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘มหาราช, ยาว อตฺตโน อิจฺฉิตํ น นิปฺผชฺชติ, ตาว ปณฺฑิโต อธิวาเสยฺย, กสฺสจิ น กเถยฺยา’’ติ โส อิมํ คาถมาห –

> ‘‘คุยฺหสฺส หิ คุยฺหเมว สาธุ, น หิ คุยฺหสฺส ปสตฺถมาวิกมฺมํ;
> อนิปฺผนฺนตา สเหยฺย ธีโร, นิปฺผโนฺนว ยถาสุขํ ภเณยฺยา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๒);

ตตฺถ **อนิปฺผนฺนตา**ติ มหาราช, ยาว อตฺตโน อิจฺฉิตํ น นิปฺผชฺชติ, ตาว ปณฺฑิโต อธิวาเสยฺย, น กสฺสจิ กเถยฺยาติฯ

ปณฺฑิเตน ปน เอวํ วุตฺเต ราชา อนตฺตมโน อโหสิฯ เสนโก ราชานํ โอโลเกสิ, ราชาปิ เสนกมุขํ โอโลเกสิฯ โพธิสตฺโต เตสํ กิริยํ ทิสฺวาว ชานิ ‘‘อิเม จตฺตาโร ชนา ปฐมเมว มํ รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทึสุ, วีมํสนวเสน ปโญฺห ปุจฺฉิโต ภวิสฺสตี’’ติฯ เตสํ ปน กเถนฺตานเญฺญว สูริโย อตฺถงฺคโต, ทีปา ชลิตาฯ ปณฺฑิโต ‘‘ราชกมฺมานิ นาม ภาริยานิ, น ปญฺญายติ ‘กึ ภวิสฺสตี’ติ, ขิปฺปเมว คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อุฏฺฐายาสนา ราชานํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อิเมสุ เอโก ‘สหายกสฺส กเถตุํ วฏฺฏตี’ติ อาห , เอโก ‘ภาตุสฺส, เอโก ปุตฺตสฺส, เอโก มาตุ กเถตุํ วฏฺฏตี’ติ อาหฯ อิเมหิ เอตํ กตเมว ภวิสฺสติ, ทิฏฺฐเมว กถิตนฺติ มญฺญามิ, โหตุ อเชฺชว เอตํ ชานิสฺสามี’’ติฯ เต ปน จตฺตาโรปิ อเญฺญสุ ทิวเสสุ ราชกุลา นิกฺขมิตฺวา ราชนิเวสนทฺวาเร เอกสฺส ภตฺตอมฺพณสฺส ปิเฏฺฐ นิสีทิตฺวา กิจฺจกรณียานิ มเนฺตตฺวา ฆรานิ คจฺฉนฺติฯ ตสฺมา ปณฺฑิโต ‘‘อหํ เอเตสํ จตุนฺนํ รหสฺสํ อมฺพณสฺส เหฏฺฐา นิปชฺชิตฺวา ชานิตุํ สกฺกุเณยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ อมฺพณํ อุกฺขิปาเปตฺวา อตฺถรณํ อตฺถราเปตฺวา อมฺพณสฺส เหฏฺฐา ปวิสิตฺวา ปุริสานํ สญฺญํ อทาสิ ‘‘ตุเมฺห จตูสุ ปณฺฑิเตสุ มเนฺตตฺวา คเตสุ อาคนฺตฺวา มํ อาเนยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปกฺกมึสุฯ เสนโกปิ ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, อมฺหากํ วจนํ น สทฺทหถ, อิทานิ กึ กริสฺสถา’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ คเหตฺวา อนิสาเมตฺวาว ภีตตสิโต หุตฺวา ‘‘อิทานิ กึ กโรม, เสนก ปณฺฑิตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, ปปญฺจํ อกตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวา คหปติปุตฺตํ มาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ราชา ‘‘เสนก, ฐเปตฺวา ตุเมฺห อโญฺญ มม อตฺถกาโม นาม นตฺถิ, ตุเมฺห อตฺตโน สุหเท คเหตฺวา ทฺวารนฺตเร ฐตฺวา คหปติปุตฺตสฺส ปาโตว อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตสฺส ขเคฺคน สีสํ ฉินฺทถา’’ติ อตฺตโน ขคฺครตนํ อทาสิฯ เต ‘‘สาธุ, เทว, มา ภายิ, มยํ ตํ มาเรสฺสามา’’ติ วตฺวา นิกฺขมิตฺวา ‘‘ทิฏฺฐา โน ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี’’ติ ภตฺตอมฺพณสฺส ปิเฏฺฐ นิสีทึสุฯ ตโต เสนโก อาห ‘‘อโมฺภ, โก คหปติปุตฺตํ มาเรสฺสตี’’ติฯ อิตเร ‘‘ตุเมฺหเยว อาจริย, มาเรถา’’ติ ตเสฺสว ภารํ กรึสุฯ

อถ เน เสนโก ปุจฺฉิ ‘‘ตุเมฺห ‘รหสฺสํ นาม อสุกสฺส อสุกสฺส กเถตพฺพ’นฺติ วทถ, กึ โว เอตํ กตํ, อุทาหุ ทิฏฺฐํ สุต’’นฺติ? ‘‘กตํ เอตํ, อาจริยา’’ติฯ ตุเมฺห ‘‘รหสฺสํ นาม สหายกสฺส

กเถตพฺพ’’นฺติ วทถ, ‘‘กึ โว เอตํ กตํ, อุทาหุ ทิฏฺฐํ สุต’’นฺติ? ‘‘กตํ เอตํ มยา’’ติ? ‘‘กเถถ, อาจริยา’’ติฯ ‘‘อิมสฺมึ รหเสฺส รญฺญา ญาเต ชีวิตํ เม นตฺถี’’ติฯ ‘‘มา ภายถ อาจริย, อิธ ตุมฺหากํ รหสฺสเภทโก นตฺถิ, กเถถา’’ติฯ โส นเขน อมฺพณํ โกเฏฺฏตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข อิมสฺส เหฏฺฐา คหปติปุโตฺต’’ติ อาหฯ ‘‘อาจริย, คหปติปุโตฺต อตฺตโน อิสฺสริเยน เอวรูปํ ฐานํ น ปวิสิสฺสติ, อิทานิ ยเสน มโตฺต ภวิสฺสติ, กเถถ ตุเมฺห’’ติฯ เสนโก ตาว อตฺตโน รหสฺสํ กเถโนฺต อาห – ‘‘ตุเมฺห อิมสฺมึ นคเร อสุกํ นาม เวสึ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, อาจริยา’’ติฯ ‘‘อิทานิ สา ปญฺญายตี’’ติฯ ‘‘น ปญฺญายติ, อาจริยา’’ติฯ ‘‘อหํ สาลวนุยฺยาเน ตาย สทฺธึ ปุริสกิจฺจํ กตฺวา ตสฺสา ปิฬนฺธเนสุ โลเภน ตํ มาเรตฺวา ตสฺสาเยว สาฏเกน ภณฺฑิกํ กตฺวา อาหริตฺวา อมฺหากํ ฆเร อสุกภูมิกาย อสุเก นาม คเพฺภ นาคทนฺตเก ลเคฺคสึ, วฬเญฺชตุํ ๓ วิสหามิ, ปุราณภาวมสฺส โอโลเกมิ, เอวรูปํ อปราธกมฺมํ กตฺวา มยา เอกสฺส สหายกสฺส กถิตํ, น เตน กสฺสจิ กถิตปุพฺพํ, อิมินา การเณน ‘สหายกสฺส คุยฺหํ กเถตพฺพ’นฺติ มยา กถิต’’นฺติฯ ปณฺฑิโต ตสฺส รหสฺสํ สาธุกํ ววตฺถเปตฺวา สลฺลเกฺขสิฯ

ปุกฺกุโสปิ อตฺตโน รหสฺสํ กเถโนฺต อาห – ‘‘มม อูรุยา กุฏฺฐํ อตฺถิ, กนิโฏฺฐ เม ปาโตว กญฺจิ อชานาเปตฺวา ตํ โธวิตฺวา เภสเชฺชน มเกฺขตฺวา อุปริ ปิโลติกํ ทตฺวา พนฺธติฯ ราชา มยิ มุทุจิโตฺต ‘เอหิ ปุกฺกุสา’ติ มํ ปโกฺกสิตฺวา เยภุเยฺยน มม อูรุยาเยว สยติ , สเจ ปน เอตํ ราชา ชาเนยฺย, มํ มาเรยฺยฯ ตํ มม กนิฏฺฐํ ฐเปตฺวา อโญฺญ ชานโนฺต นาม นตฺถิ, เตน การเณน ‘รหสฺสํ นาม ภาตุ กเถตพฺพ’นฺติ มยา วุตฺต’’นฺติฯ กามิโนฺทปิ อตฺตโน รหสฺสํ กเถโนฺต อาห – ‘‘มํ กาฬปเกฺข อุโปสถทิวเส นรเทโว นาม ยโกฺข คณฺหาติ, อหํ อุมฺมตฺตกสุนโข วิย วิรวามิ, สฺวาหํ ตมตฺถํ ปุตฺตสฺส กเถสึฯ โส มม ยเกฺขน คหิตภาวํ ญตฺวา มํ อโนฺตเคหคเพฺภ นิปชฺชาเปตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา นิกฺขมิตฺวา มม สทฺทํ ปฏิจฺฉาทนตฺถํ ทฺวาเร สมชฺชํ กาเรสิ, อิมินา การเณน ‘รหสฺสํ นาม ปุตฺตสฺส กเถตพฺพ’นฺติ มยา วุตฺต’’นฺติฯ ตโต ตโยปิ เทวินฺทํ ปุจฺฉิํสุฯ โส อตฺตโน รหสฺสํ กเถโนฺต อาห – ‘‘มยา มณิปหํสนกมฺมํ กโรเนฺตน รโญฺญ สนฺตกํ สเกฺกน กุสรโญฺญ ทินฺนํ, สิริปเวสนํ มงฺคลมณิรตนํ เถเนตฺวา มาตุยา ทินฺนํฯ สา กญฺจิ อชานาเปตฺวา มม ราชกุลํ ปวิสนกาเล ตํ มยฺหํ เทติ, อหํ เตน มณินา สิรึ ปเวเสตฺวา ราชนิเวสนํ คจฺฉามิฯ ราชา ตุเมฺหหิ สทฺธึ อกเถตฺวา ปฐมตรํ มยา สทฺธึ กเถสิฯ เทวสิกํ อฏฺฐ, โสฬส, ทฺวตฺติํส, จตุสฏฺฐิ กหาปเณ มม ปริพฺพยตฺถาย เทติ ฯ สเจ ตสฺส มณิรตนสฺส ฉนฺนภาวํ ราชา ชาเนยฺย, มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถิ, อิมินา การเณน ‘รหสฺสํ นาม มาตุ กเถตพฺพ’นฺติ มยา วุตฺต’’นฺติฯ

มหาสโตฺต สเพฺพสมฺปิ คุยฺหํ อตฺตโน ปจฺจกฺขํ อกาสิ ฯ เต ปน อตฺตโน อุทรํ ผาเลตฺวา อนฺตํ พาหิรํ กโรนฺตา วิย รหสฺสํ อญฺญมญฺญํ กเถตฺวา ‘‘ตุเมฺห อปฺปมตฺตา ปาโตว อาคจฺฉถ, คหปติปุตฺตํ มาเรสฺสามา’’ติ อุฏฺฐาย ปกฺกมิํสุฯ เตสํ คตกาเล ปณฺฑิตสฺส ปุริสา อาคนฺตฺวา อมฺพณํ อุกฺขิปิตฺวา มหาสตฺตํ อาทาย ปกฺกมิํสุฯ โส ฆรํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา ‘‘อชฺช เม ภคินี อุทุมฺพรเทวี ราชเคหโต สาสนํ เปเสสฺสตี’’ติ ญตฺวา ทฺวาเร ปจฺจายิกํ ปุริสํ ฐเปสิ ‘‘ราชเคหโต อาคตํ สีฆํ ปเวเสตฺวา มม ทเสฺสยฺยาสี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา สยนปิเฏฺฐ นิปชฺชิฯ ตสฺมึ ขเณ ราชาปิ สยนปิเฏฺฐ นิปโนฺนว ปณฺฑิตสฺส คุณํ สริตฺวา ‘‘มโหสธปณฺฑิโต สตฺตวสฺสิกกาลโต ปฏฺฐาย มํ อุปฏฺฐหโนฺต น กิญฺจิ มยฺหํ อนตฺถํ อกาสิ, เทวตาย ปุจฺฉิตปเญฺหปิ ปณฺฑิเต อสติ ชีวิตํ เม ลทฺธํ น สิยาฯ เวริปจฺจามิตฺตานํ วจนํ คเหตฺวา ‘อสมธุรํ ปณฺฑิตํ มาเรถา’ติ ขคฺคํ เทเนฺตน อยุตฺตํ มยา กตํ, เสฺว ทานิ นํ ปสฺสิตุํ น ลภิสฺสามี’’ติ โสกํ อุปฺปาเทสิฯ สรีรโต เสทา มุจฺจิํสุฯ โส โสกสมปฺปิโต จิตฺตสฺสาทํ น ลภิฯ อุทุมฺพรเทวีปิ เตน สทฺธึ เอกสยนคตา ตํ อาการํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข มยฺหํ โกจิ อปราโธ อตฺถิ, อุทาหุ เทวสฺส กิญฺจิ โสกการณํ อุปฺปนฺนํ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ อิมํ คาถมาห –

“กึ ตุวํ วิมโนสิ ราชเสฏฺฐ, ทฺวิปทชนินฺท วจนํ สุโณม เมตํ;
กึ จินฺตยมาโน ทุมฺมโนสิ, นูน เทว อปราโธ อตฺถิ มยฺห”นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๓);

อถ ราชา กเถนฺโต คาถมาห –

“ปเณฺห วโชฺฌ มโหสโธติ, อาณตฺโต เม วธาย ภูริปโญฺญ;
ตํ จินฺตยมาโน ทุมฺมโนสฺมิ, น หิ เทวี อปราโธ อตฺถิ ตุยฺห”นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๔);

ตตฺถ **อาณตฺโต**ติ ภทฺเท, จตฺตาโร ปณฺฑิตา “มโหสโธ มม ปจฺจตฺถิโก”ติ กถยึสุฯ มยา ตถโต อวิจินิตฺวา “วเธถ น”นฺติ ภูริปโญฺญ วธาย อาณตฺโตฯ ตํ การณํ จินฺตยมาโน ทุมฺมโนสฺมีติฯ

ตสฺสา ตสฺส วจนํ สุตฺวาว มหาสเตฺต สิเนเหน ปพฺพตมตฺโต โสโก อุปฺปชฺชิฯ ตโต สา จิเนฺตสิ “เอเกน อุปาเยน ราชานํ อสฺสาเสตฺวา รโญฺญ นิทฺทํ โอกฺกมนกาเล มม กนิฏฺฐสฺส สาสนํ ปหิณิสฺสามี”ติฯ อถ สา “มหาราช, ตยาเวตํ กตํ คหปติปุตฺตํ มหเนฺต อิสฺสริเย ปติฏฺฐาเปเนฺตน, ตุเมฺหหิ โส เสนาปติฏฺฐาเน ฐปิโต, อิทานิ กิร โส ตุมฺหากํเยว ปจฺจตฺถิโก ชาโต, น โข ปน ปจฺจตฺถิโก ขุทฺทโก นาม อตฺถิ, มาเรตโพฺพว, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา”ติ ราชานํ อสฺสาเสสิฯ โส ตนุภูตโสโก นิทฺทํ โอกฺกมิฯ เทวี อุฏฺฐาย คพฺภํ ปวิสิตฺวา “ตาต มโหสธ, จตฺตาโร ปณฺฑิตา ตํ ปริภินฺทึสุ, ราชา กุโทฺธ เสฺว ทฺวารนฺตเร ตํ วธาย อาณาเปสิ, เสฺว ราชกุลํ มา อาคเจฺฉยฺยาสิ, อาคจฺฉเนฺต ปน นครํ หตฺถคตํ กตฺวา สมโตฺถ หุตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสี”ติ ปณฺณํ ลิขิตฺวา โมทกสฺส อเนฺต ปกฺขิปิตฺวา โมทกํ สุเตฺตน เวเฐตฺวา นวภาชเน กตฺวา ฉาเทตฺวา ลเญฺฉตฺวา อตฺตจาริกาย ทาสิยา อทาสิ “อิมํ โมทกํ คเหตฺวา มม กนิฏฺฐสฺส เทหี”ติฯ สา ตถา อกาสิฯ “รตฺตึ กถํ นิกฺขนฺตา”ติ น จิเนฺตตพฺพํฯ รญฺญา ปฐมเมว เทวิยา วโร ทิโนฺน, เตน น นํ โกจิ นิวาเรสิฯ โพธิสโตฺต ปณฺณาการํ คเหตฺวา นํ อุโยฺยเชสิฯ สา ปุน อาคนฺตฺวา ทินฺนภาวํ อาโรเจสิฯ ตสฺมึ ขเณ เทวี อาคนฺตฺวา รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิฯ มหาสโตฺตปิ โมทกํ ภินฺทิตฺวา ปณฺณํ วาเจตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ วิจาเรตฺวา สยเน นิปชฺชิฯ

อิตเรปิ จตฺตาโร ชนา ปาโตว ขคฺคํ คเหตฺวา ทฺวารนฺตเร ฐตฺวา ปณฺฑิตํ อปสฺสนฺตา ทุมฺมนา หุตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา “กึ ปณฺฑิตา มาริโต โว คหปติปุโตฺต”ติ วุเตฺต “น ปสฺสาม, เทวา”ติ อาหํสุฯ มหาสโตฺตปิ อรุณุคฺคมเนเยว นครํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อารกฺขํ ฐเปตฺวา มหาชนปริวุโต รถํ อารุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน ราชทฺวารํ อคมาสิฯ ราชา สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา พหิ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ อถ มหาสโตฺต รถา โอตริตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ “สเจ อยํ มม ปจฺจตฺถิโก ภเวยฺย , น มํ วเนฺทยฺยา”ติฯ อถ นํ ปโกฺกสาเปตฺวา ราชา อาสเน นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ เอกมนฺตํ นิสีทิฯ จตฺตาโรปิ ปณฺฑิตา ตเตฺถว นิสีทึสุฯ อถ นํ ราชา กิญฺจิ อชานโนฺต วิย “ตาต, ตฺวํ หิโยฺย คนฺตฺวา อิทานิ อาคจฺฉสิ, กึ มํ ปริจฺจชสี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

“อภิโทสคโต ทานิ เอหิสิ, กึ สุตฺวา กึ สงฺกเต มโน เต;
โก เต กิมโวจ ภูริปญฺญ, อิงฺฆ วจนํ สุโณม พฺรูหิ เมต”นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๕);

ตตฺถ **อภิโทสคโต**ติ หิโยฺย ปฐมยาเม คโต อิทานิ อาคโตฯ **กึ สงฺกเต**ติ กึ อาสงฺกเตฯ **กิมโวจา**ติ กึ รโญฺญ สนฺติกํ มา คมีติ ตํ โกจิ อโวจฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, ตยา เม จตุนฺนํ ปณฺฑิตานํ วจนํ คเหตฺวา วโธ อาณโตฺต, เตนาหํ น เอมี’’ติ โจเทนฺโต อิมํ คาถมาห –

‘‘ปเณฺห วโชฺฌ มโหสโธติ, ยทิ เต มนฺตยิตํ ชนินฺท โทสํ;
ภริยาย รโหคโต อสํสิ, คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๖);

ตตฺถ **ยทิ เต**ติ ยสฺมา ตยาฯ **มนฺตยิต**นฺติ กถิตํฯ **โทส**นฺติ อภิโทสํ, รตฺติภาเคติ อโตฺถฯ กสฺส กถิตนฺติ? ภริยายฯ ตฺวญฺหิ หิโยฺย ตสฺสา อิมมตฺถํ รโหคโต อสํสิฯ **คุยฺหํ ปาตุกต**นฺติ ตสฺสา เอวรูปํ อตฺตโน รหสฺสํ ปาตุกตํฯ **สุตํ มเมต**นฺติ มยา ปเนตํ ตสฺมิํ ขเณเยว สุตํฯ

ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘อิมาย ตงฺขณเญฺญว สาสนํ ปหิตํ ภวิสฺสตี’’ติ กุโทฺธ เทวิํ โอโลเกสิฯ ตํ ญตฺวา มหาสโตฺต ‘‘กิํ, เทว, เทวิยา กุชฺฌถ, อหํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ สพฺพํ ชานามิฯ เทว, ตุมฺหากํ ตาว รหสฺสํ เทวิยา กถิตํ โหตุ, อาจริยเสนกสฺส ปุกฺกุสาทีนํ วา รหสฺสํ มม เกน กถิตํ, อหํ เอเตสมฺปิ รหสฺสํ ชานามิเยวา’’ติ เสนกสฺส ตาว รหสฺสํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘ยํ สาลวนสฺมิํ เสนโก, ปาปกมฺมํ อกาสิ อสพฺภิรูปํ;
สขิโนว รโหคโต อสํสิ, คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๗);

ตตฺถ **อสพฺภิรูป**นฺติ อสาธุชาติกํ ลามกํ อกุสลกมฺมํ อกาสิฯ อิมสฺมิํเยว หิ นคเร อสุกํ นาม เวสิํ สาลวนุยฺยาเน ปุริสกิจฺจํ กตฺวา ตํ มาเรตฺวา อลงฺการํ คเหตฺวา ตสฺสาเยว สาฎเกน ภณฺฑิกํ กตฺวา อตฺตโน ฆเร อสุกฎฺฐาเน นาคทนฺตเก ลเคฺคตฺวา ฐเปสิฯ **สขิโนวา**ติ อถ นํ, มหาราช, เอกสฺส สหายกสฺส รโหคโต หุตฺวา อกฺขาสิ, ตมฺปิ มยา สุตํฯ นาหํ เทวสฺส ปจฺจตฺถิโก, เสนโกเยวฯ ยทิ เต ปจฺจตฺถิเกน กมฺมํ อตฺถิ, เสนกํ คณฺหาเปหีติฯ

ราชา เสนกํ โอโลเกตฺวา ‘‘สจฺจํ, เสนกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติ วุเตฺต ตสฺส พนฺธนาคารปฺปเวสนํ อาณาเปสิฯ ปณฺฑิโต ปุกฺกุสสฺส รหสฺสํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘ปุกฺกุสปุริสสฺส เต ชนินฺท, อุปฺปโนฺน โรโค อราชยุโตฺต;
ภาตุจฺจ รโหคโต อสํสิ, คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๘);

ตตฺถ **อราชยุโตฺต**ติ มหาราช, เอตสฺส กุฎฺฐโรโค อุปฺปโนฺน, โส ราชานํ ปตฺตุํ อยุโตฺต, ฉุปนานุจฺฉวิโก น โหติฯ ตุเมฺห จ ‘‘ปุกฺกุสสฺส อูรุ มุทุโก’’ติ เยภุเยฺยน ตสฺส อูรุมฺหิ นิปชฺชถฯ โส ปเนส วณพนฺธปิโลติกาย ผโสฺส, เทวาติฯ

ราชา ตมฺปิ โอโลเกตฺวา ‘‘สจฺจํ ปุกฺกุสา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ เทวา’’ติ วุเตฺต ตมฺปิ พนฺธนาคารํ ปเวสาเปสิฯ ปณฺฑิโต กามินฺทสฺสปิ รหสฺสํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘อาพาโธยํ อสพฺภิรูโป, กามิโนฺท นรเทเวน ผุโฎฺฐ;
ปุตฺตสฺส รโหคโต อสํสิ, คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๒๙);

ตตฺถ **อสพฺภิรูโป**ติ เยน โส อาพาเธน ผุโฎฺฐ อุมฺมตฺตกสุนโข วิย วิรวติ, โส นรเทวยกฺขาพาโธ อสพฺภิชาติโก ลามโก, ราชกุลํ ปวิสิตุํ น ยุโตฺต, มหาราชาติ วทติฯ

ราชา ตมฺปิ โอโลเกตฺวา ‘‘สจฺจํ กามินฺทา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ เทวา’’ติ วุตฺเต ตมฺปิ พนฺธนาคารํ ปเวสาเปสิฯ ปณฺฑิโต เทวินฺทสฺสปิ รหสฺสํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อฏฺฐวงฺกํ มณิรตนํ อุฬารํ, สโกฺก เต อททา ปิตามหสฺส;
> เทวินฺทสฺส คตํ ตทชฺช หตฺถํ, มาตุจฺจ รโหคโต อสํสิ;
> คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๓๐);

ตตฺถ **ปิตามหสฺสา**ติ ตว ปิตามหสฺส กุสราชสฺสฯ **ตทชฺช หตฺถ**นฺติ ตํ มงฺคลสมฺมตํ มณิรตนํ อชฺช เทวินฺทสฺส หตฺถคตํ, มหาราชาติฯ

ราชา ตมฺปิ โอโลเกตฺวา ‘‘สจฺจํ เทวินฺทา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ เทวา’’ติ วุตฺเต ตมฺปิ พนฺธนาคารํ ปเวสาเปสิฯ เอวํ ‘‘โพธิสตฺตํ วธิสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา สเพฺพปิ เต พนฺธนาคารํ ปวิฏฺฐาฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, อิมินา การเณนาหํ ‘อตฺตโน คุยฺหํ ปรสฺส น กเถตพฺพ’นฺติ วทามิ, วทนฺตา ปน มหาวินาสํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา อุตฺตริ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

> ‘‘คุยฺหสฺส หิ คุยฺหเมว สาธุ, น คุยฺหสฺส ปสตฺถมาวิกมฺมํ;
> อนิปฺผนฺนตา สเหยฺย ธีโร, นิปฺผโนฺนว ยถาสุขํ ภเณยฺยฯ
>
> ‘‘น คุยฺหมตฺถํ วิวเรยฺย, รเกฺขยฺย นํ ยถา นิธึ;
> น หิ ปาตุกโต สาธุ, คุโยฺห อโตฺถ ปชานตาฯ
>
> ‘‘ถิยา คุยฺหํ น สํเสยฺย, อมิตฺตสฺส จ ปณฺฑิโต;
> โย จามิเสน สํหีโร, หทยเตฺถโน จ โย นโรฯ
>
> ‘‘คุยฺหมตฺถํ อสมฺพุทฺธํ, สโมฺพธยติ โย นโร;
> มนฺตเภทภยา ตสฺส, ทาสภูโต ติติกฺขติฯ
>
> ‘‘ยาวโนฺต ปุริสสฺสตฺถํ, คุยฺหํ ชานนฺติ มนฺตินํ;
> ตาวโนฺต ตสฺส อุเพฺพคา, ตสฺมา คุยฺหํ น วิสฺสเชฯ
>
> ‘‘วิวิจฺจ ภาเสยฺย ทิวา รหสฺสํ, รตฺตึ คิรํ นาติเวลํ ปมุเญฺจ;
> อุปสฺสุติกา หิ สุณนฺติ มนฺตํ, ตสฺมา มโนฺต ขิปฺปมุเปติ เภท’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๓๑-๓๓๖);

ตตฺถ **อมิตฺตสฺส จา**ติ อิตฺถิยา จ ปจฺจตฺถิกสฺส จ น กเถยฺยฯ **สํหีโร**ติ โย จ เยน เกนจิ อามิเสน สํหีรติ อุปลาปติ สงฺคหํ คจฺฉติ, ตสฺสปิ น สํเสยฺยฯ **หทยเตฺถโน**ติ โย จ อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก มุเขน อญฺญํ กเถติ, หทเยน อญฺญํ จินฺเตติ, ตสฺสปิ น สํเสยฺยฯ **อสมฺพุทฺธ**นฺติ ปเรหิ อญฺญาตํฯ ‘‘อสโมฺพธ’’นฺติปิ ปาโฐ, ปเรสํ โพเธตุํ อยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **ติติกฺขตี**ติ ตสฺส อโกฺกสมฺปิ ปริภาสมฺปิ ปหารมฺปิ ทาโส วิย หุตฺวา อธิวาเสติฯ **มนฺติน**นฺติ มนฺติตํ, มนฺตีนํ วา อนฺตเร ยาวโนฺต ชานนฺตีติ อโตฺถฯ **ตาวโนฺต**ติ เต คุยฺหชานนเก ปฏิจฺจ ตตฺตกา ตสฺส อุเพฺพคา สนฺตาสา อุปฺปชฺชนฺติฯ **น วิสฺสเช**ติ น วิสฺสเชฺชยฺย ปรํ น ชานาเปยฺยฯ **วิวิจฺจา**ติ สเจ ทิวา รหสฺสํ มเนฺตตุกาโม โหติ, วิวิตฺตํ โอกาสํ กาเรตฺวา สุปฺปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน มเนฺตยฺยฯ **นาติเวล**นฺติ รตฺตึ รหสฺสํ กเถโนฺต ปน อติเวลํ มริยาทาติกฺกนฺตํ มหาสทฺทํ กโรโนฺต คิรํ นปฺปมุเญฺจยฺยฯ **อุปสฺ**

สุติกา หีติ มนุตนฎฺฐานํ อุปคนฺตฺวา ติโรกุฎฺฎาทีสุ ฐตฺวา โสตาโรฯ **ตสฺมาติ** มหาราช, เตน การเณน โส มโนฺต ขิปฺปเมว เภทมุปาคมีติฯ

ราชา มหาสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘เอเต สยํ ราชเวริโน หุตฺวา ปณฺฑิตํ มม เวรึ กโรนฺตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘คจฺฉถ เน นครา นิกฺขมาเปตฺวา สูเลสุ วา อุตฺตาเสถ, สีสานิ วา เตสํ ฉินฺทถา’’ติ อาณาเปสิฯ เตสุ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา จตุกฺเก จตุกฺเก กสาหิ ปหารสหสฺสํ ทตฺวา นียมาเนสุ ปณฺฑิโต ‘‘เทว, อิเม ตุมฺหากํ โปราณกา อมจฺจา, ขมถ เนสํ อปราธ’’นฺติ ราชานํ ขมาเปสิฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ตเสฺสว ทาเส กตฺวา อทาสิฯ โส ปน เต ตเตฺถว ภุชิเสฺส อกาสิฯ ราชา ‘‘เตน หิ มม วิชิเต มา วสนฺตู’’ติ ปพฺพาชนียกมฺมํ อาณาเปสิฯ ปณฺฑิโต ‘‘ขมถ, เทว, เอเตสํ อนฺธพาลานํ โทส’’นฺติ ขมาเปตฺวา เตสํ ฐานนฺตรานิ ปุน ปากติกานิ กาเรสิฯ ราชา ‘‘ปจฺจามิเตฺตสุปิ ตาวสฺส เอวรูปา เมตฺตา ภวติ, อเญฺญสุ ชเนสุ กถํ น ภวิสฺสตี’’ติ ปณฺฑิตสฺส อติวิย ปสโนฺน อโหสิฯ ตโต ปฎฺฐาย จตฺตาโร ปณฺฑิตา อุทฺธตทาฐา วิย สปฺปา นิพฺพิสา หุตฺวา กิญฺจิ กเถตุํ นาสกฺขิํสุฯ

ปญฺจปณฺฑิตปโญฺห นิฎฺฐิโตฯ

นิฎฺฐิตา จ ปริภินฺทกถาฯ

ยุทฺธปราชยกณฺฑํ

ตโต ปฎฺฐาย ปณฺฑิโตว รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘รโญฺญ เสตฉตฺตมเตฺตเมว, รชฺชํ ปน อหเมว วิจาเรมิ , มยา อปฺปมเตฺตน ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส นคเร มหาปาการํ นาม กาเรสิ, ตถา อนุปาการญฺจ ทฺวารฎฺฎาลเก อนฺตรฎฺฎาลเก อุทกปริขํ กทฺทมปริขํ สุกฺขปริขนฺติ ติโสฺส ปริขาโย กาเรสิ, อโนฺตนคเร ชิณฺณเคหานิ ปฎิสงฺขราเปสิ, มหาโปกฺขรณิโย กาเรตฺวา ตาสุ อุทกนิธานํ กาเรสิ, นคเร สพฺพโกฎฺฐาคารานิ ธญฺญสฺส ปูราเปสิ, หิมวนฺตปฺปเทสโต กุลุปกตาปเสหิ กุทฺรูสกุมุทพีชานิ อาหราเปสิ, อุทกนิทฺธมนานิ โสธาเปตฺวา ตตฺถ โรปาเปสิ, พหินคเรปิ ชิณฺณสาลาปฎิสงฺขรณกมฺมํ กาเรสิฯ กิํ การณา? อนาคตภยปฎิพาหนตฺถํฯ ตโต ตโต อาคตวาณิชเกปิ ‘‘สมฺมา, ตุเมฺห กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกฎฺฐานโต’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุมฺหากํ รญฺญา กิํ ปิย’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกํ นามา’’ติ วุเตฺต เตสํ สมฺมานํ กาเรตฺวา อุโยฺยเชตฺวา อตฺตโน เอกสเต โยเธ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺมา, มยา ทิเนฺน ปณฺณาการ คเหตฺวา เอกสตราชธานิโย คนฺตฺวา อิเม ปณฺณาการ อตฺตโน ปิยกามตาย เตสํ ราชูนํ ทตฺวา เตเยว อุปฎฺฐหนฺตา เตสํ กิริยํ วา มนฺตํ วา ญตฺวา มยฺหํ สาสนํ เปเสนฺตา ตเตฺถว วสถ, อหํ โว ปุตฺตทารํ โปเสสฺสามี’’ติ วตฺวา เกสญฺจิ กุณฺฑเล, เกสญฺจิ ปาทุกาโย, เกสญฺจิ ขเคฺค, เกสญฺจิ สุวณฺณมาลาโย อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา ‘‘ยทา มม กิจฺจํ อตฺถิ, ตทา ปญฺญายนฺตู’’ติ อธิฎฺฐหิตฺวา เตสํ หเตฺถ ทตฺวา เปเสสิฯ เต ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ เตสํ ราชูนํ ปณฺณาการํ ทตฺวา ‘‘เกนเตฺถนาคตา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุเมฺหว อุปฎฺฐาตุํ อาคตมฺหา’’ติ วตฺวา ‘‘กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุฎฺฐา อาคตฎฺฐานํ อวตฺวา อญฺญานิ ฐานานิ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เตน หิ สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิเต อุปฎฺฐหนฺตา เตสํ อพฺภนฺตริกา อเหสุํฯ

ตทา กปิลรเฎฺฐ สงฺขพลโก นาม ราชา อาวุธานิ สชฺชาเปสิ, เสนํ สงฺกฑฺฒิฯ ตสฺส สนฺติเก อุปนิกฺขิตฺตกปุริโส ปณฺฑิตสฺส สาสนํ เปเสสิ ‘‘สามิ, มยํ อิธ ปวตฺติํ ‘อิทํ นาม กริสฺสตี’ติ น ชานาม, อาวุธานิ สชฺชาเปติ, เสนํ สงฺกฑฺฒติ, ตุเมฺห ปุริสวิเสเส เปเสตฺวา อิทํ ปวตฺติํ ตถโต ชานาถา’’ติฯ อถ มหาสโตฺต สุวโปตกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, กปิลรเฎฺฐ สงฺขพลโก นาม ราชา

อาวุธานิ สชฺชาเปสิ, ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ‘อิมํ นาม กโรตี’ติ ตถโต ญตฺวา สกลชมฺพุทีปํ อาหิณฺฑิตฺวา มยฺหํ ปวตฺตึ อาหราหี’’ติ วตฺวา มธุลาเช ขาทาเปตฺวา มธุปานียํ ปาเยตฺวา สตปากสหสฺสปาเกหิ เตเลหิ ปกฺขนฺตรํ มเกฺขตฺวา ปาจีนสีหปญฺชเร ฐตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โสปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส สนฺติกา ตสฺส รโญฺญ ปวตฺตึ ตถโต ญตฺวา สกลชมฺพุทีปํ ปริคฺคณฺหโนฺต กปิลรเฎฺฐ อุตฺตรปญฺจาลนครํ ปาปุณิฯ ตทา ตตฺถ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส เกวโฎฺฏ นาม พฺราหฺมโณ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสติ, ปณฺฑิโต พฺยโตฺตฯ โส ปจฺจูสกาเล ปพุชฺฌิตฺวา ทีปาโลเกน อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ สิริคพฺภํ โอโลเกโนฺต อตฺตโน มหนฺตํ ยสํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มม ยโส, กสฺส สนฺตโก’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘น อญฺญสฺส สนฺตโก จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส , เอวรูปํ ปน ยสทายกํ ราชานํ สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชานํ กาตุํ วฎฺฎติ, อหญฺจ อคฺคปุโรหิโต ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปาโตว นฺหตฺวา ภุญฺชิตฺวา อลงฺกริตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, สุขํ สยถา’’ติ สุขเสยฺยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติ วุเตฺต ราชานํ ‘‘เทว, มเนฺตตพฺพํ อตฺถี’’ติ อาหฯ ‘‘วท, อาจริยา’’ติฯ ‘‘เทว, อโนฺตนคเร รโห นาม น สกฺกา ลทฺธุํ, อุยฺยานํ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘สาธุ, อาจริยา’’ติ ราชา เตน สทฺธึ อุยฺยานํ คนฺตฺวา พลกายํ พหิ ฐเปตฺวา อารกฺขํ กาเรตฺวา พฺราหฺมเณน สทฺธึ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มงฺคลสิลาปเฎฺฏ นิสีทิฯ

ตทา สุวโปตโกปิ ตํ กิริยํ ทิสฺวา ‘‘ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน, อชฺช ปณฺฑิตสฺส อาจิกฺขิตพฺพยุตฺตกํ กิญฺจิ สุณิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มงฺคลสาลรุกฺขสฺส ปตฺตนฺตเร นิลียิตฺวา นิสีทิฯ ราชา ‘‘กเถถ, อาจริยา’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, ตว กเณฺณ อิโต กโรหิ, จตุกฺกโณฺณว มโนฺต ภวิสฺสติฯ สเจ, มหาราช, มม วจนํ กเรยฺยาสิ, สกลชมฺพุทีเป ตํ อคฺคราชานํ กโรมี’’ติฯ โส มหาตณฺหตาย ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘กเถถ, อาจริย, กริสฺสามิ เต วจน’’นฺติ อาหฯ ‘‘เทว, มยํ เสนํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ปฐมํ ขุทฺทกนครํ รุมฺภิตฺวา คณฺหิสฺสาม, อหญฺหิ จูฬทฺวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ วกฺขามิ – มหาราช, ตว ยุเทฺธน กิจฺจํ นตฺถิ, เกวลํ อมฺหากํ รโญฺญ สนฺตโก โหหิ, ตว รชฺชํ ตเวว ภวิสฺสติ, ยุชฺฌโนฺต ปน อมฺหากํ พลวาหนสฺส มหนฺตตาย เอกเนฺตน ปราชิสฺสสี’’ติฯ ‘‘สเจ เม วจนํ กริสฺสติ, สงฺคณฺหิสฺสาม นํฯ โน เจ, ยุชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา เทฺว เสนา คเหตฺวา อญฺญํ นครํ คณฺหิสฺสาม, ตโต อญฺญนฺติ เอเตนุปาเยน สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ‘ชยปานํ ปิวิสฺสามา’ติ วตฺวา เอกสตราชาโน อมฺหากํ นครํ อาเนตฺวา อุยฺยาเน อาปานมณฺฑปํ กาเรตฺวา ตตฺถ นิสิเนฺน วิสมิสฺสกํ สุรํ ปาเยตฺวา สเพฺพปิ เต ราชาโน ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา เอกสตราชธานีสุ รชฺชํ อมฺหากํ หตฺถคตํ กริสฺสามฯ เอวํ ตฺวํ สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชา ภวิสฺสสี’’ติฯ โสปิ ‘‘สาธุ, อาจริย, เอวํ กริสฺสามี’’ติ วทติฯ ‘‘มหาราช, จตุกฺกโณฺณ มโนฺต นาม, อยญฺหิ มโนฺต น สกฺกา อเญฺญน ชานิตุํ, ตสฺมา ปปญฺจํ อกตฺวา สีฆํ นิกฺขมถา’’ติฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ

สุวโปตโก ตํ สุตฺวา เตสํ มนฺตปริโยสาเน สาขายํ โอลมฺพกํ โอตาเรโนฺต วิย เกวฎฺฎสฺส สีเส ฉกณปิณฺฑํ ปาเตตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ มุขํ วิวริตฺวา อุทฺธํ โอโลเกนฺตสฺส อปรมฺปิ มุเข ปาเตตฺวา ‘‘กิริ กิรี’’ติ สทฺทํ วิรวโนฺต สาขโต อุปฺปติตฺวา ‘‘เกวฎฺฎ, ตฺวํ จตุกฺกณฺณมโนฺตติ มญฺญสิ, อิทาเนว ฉกฺกโณฺณ ชาโต, ปุน อฎฺฐกโณฺณ ภวิตฺวา อเนกสตกโณฺณปิ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘คณฺหถ, คณฺหถา’’ติ วทนฺตานเญฺญว วาตเวเคน มิถิลํ คนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส นิเวสนํ ปาวิสิฯ ตสฺส ปน อิทํ วตฺตํ – สเจ กุโตจิ อาภตสาสนํ ปณฺฑิตเสฺสว กเถตพฺพํ โหติ, อถสฺส อํสกูเฎ โอตรติ, สเจ อมราเทวิยาปิ โสตุํ วฎฺฎติ, อุจฺฉเงฺค โอตรติ, สเจ มหาชเนน โสตพฺพํ, ภูมิยํ โอตรติฯ ตทา โส ปณฺฑิตสฺส อํสกูเฎ โอตริฯ ตาย สญฺญาย ‘‘รหเสฺสน ภวิตพฺพ’’นฺติ มหาชโน ปฎิกฺกมิฯ ปณฺฑิโต ตํ คเหตฺวา อุปริปาสาทตลํ อภิรุยฺห ‘‘กึ เต, ตาต, ทิฎฺฐํ สุต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ

อถสฺส โส ‘‘อหํ, เทว, สกลชมฺพุทีเป วิจรโนฺต อญฺญสฺส รโญฺญ สนฺติเก กิญฺจิ คุยฺหํ น ปสฺสามิ, อุตฺตรปญฺจาลนคเร ปน จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส ปุโรหิโต เกวโฏฺฏ นาม พฺราหฺมโณ ราชานํ อุยฺยานํ เนตฺวา จตุกฺกณฺณมนฺตํ คณฺหิฯ อถาหํ สาขนฺตเร นิสีทิตฺวา เตสํ มนฺตํ สุณิตฺวา มนฺตปริโยสาเน ตสฺส สีเส จ มุเข จ ฉกณปิณฺฑํ ปาเตตฺวา อาคโตมฺหี’’ติ วตฺวา สพฺพํ กเถสิฯ ‘รญฺญา สมฺปฏิจฺฉิต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘สมฺปฏิจฺฉิ, เทวา’’ติ อาหฯ

อถสฺส ปณฺฑิโต กตฺตพฺพยุตฺตกํ สกฺการํ กริตฺวา ตํ มุทุปจฺจตฺถรเณ สุวณฺณปญฺชเร สุฏฺฐุ สยาเปตฺวา ‘‘เกวโฏฺฏ มม มโหสธสฺส ปณฺฑิตภาวํ น ชานาติ มเญฺญ, อหํ น ทานิสฺส มนฺตสฺส มตฺถกํ ปาปุณิตุํ ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา นครโต ทุคฺคตกุลานิ นีหราเปตฺวา พหิ นิวาสาเปสิ, รฏฺฐชนปททฺวารคาเมสุ สมิทฺธานิ อิสฺสริยกุลานิ อาหริตฺวา อโนฺตนคเร นิวาสาเปสิ, พหุํ ธนธญฺญํ กาเรสิฯ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺตปิ เกวฏฺฏสฺส วจนํ คเหตฺวา เสนงฺคปริวุโต คนฺตฺวา เอกํ ขุทฺทกนครํ ปริกฺขิปิฯ เกวโฏฺฏปิ วุตฺตนเยเนว ตตฺถ ปวิสิตฺวา ตํ ราชานํ สญฺญาเปตฺวา อตฺตโน สนฺตกมกาสิฯ เทฺว เสนา เอกโต กตฺวา ตโต อญฺญํ นครํ รุมฺภติฯ เอเตนุปาเยน ปฏิปาฏิยา สพฺพานิ ตานิ นครานิ คณฺหิฯ เอวํ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต เกวฏฺฏสฺส โอวาเท ฐิโต, ฐเปตฺวา เวเทหราชานํ เสสราชาโน สกลชมฺพุทีเป อตฺตโน สนฺตเก อกาสิฯ โพธิสตฺตสฺส ปน อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา ‘‘จูฬนิพฺรหฺมทเตฺตน เอตฺตกานิ นครานิ คหิตานิ , อปฺปมโตฺต โหตู’’ติ นิจฺจํ สาสนํ ปหิณิํสุฯ โสปิ เตสํ ‘‘อหํ อิธ อปฺปมโตฺต วสามิ, ตุเมฺหปิ อนุกฺกณฺฐนฺตา อปฺปมโตฺต หุตฺวา วสถา’’ติ ปฏิเปเสสิฯ

จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต สตฺตทิวสสตฺตมาสาธิเกหิ สตฺตสํวจฺฉเรหิ วิเทหรชฺชํ วเชฺชตฺวา เสสํ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา เกวฏฺฏํ อาห – ‘‘อาจริย, มิถิลายํ วิเทหรชฺชํ คณฺหามา’’ติฯ ‘‘มหาราช, มโหสธปณฺฑิตสฺส วสนนคเร รชฺชํ คณฺหิตุํ น สกฺขิสฺสามฯ โส หิ เอวํ ญาณสมฺปโนฺน เอวํ อุปายกุสโล’’ติ โส วิตฺถาเรตฺวา จนฺทมณฺฑลํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย มโหสธสฺส คุเณ กเถสิฯ อยญฺหิ สยมฺปิ อุปายกุสโลว, ตสฺมา ‘‘มิถิลนครํ นาม เทว อปฺปมตฺตกํ, สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ อมฺหากํ ปโหติ, กิํ โน เอเตนา’’ติ อุปาเยเนว ราชานํ สลฺลกฺขาเปสิฯ เสสราชาโนปิ ‘‘มยํ มิถิลรชฺชํ คเหตฺวาว ชยปานํ ปิวิสฺสามา’’ติ วทนฺติฯ เกวโฏฺฏ เตปิ นิวาเรตฺวา ‘‘วิเทหรชฺชํ คเหตฺวา กิํ กริสฺสาม, โสปิ ราชา อมฺหากํ สนฺตโกว, ตสฺมา นิวตฺตถา’’ติ เต อุปาเยเนว โพเธสิฯ เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา นิวตฺติํสุฯ มหาสตฺตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา สาสนํ เปสยิํสุ ‘‘พฺรหฺมทโตฺต เอกสตราชปริวุโต มิถิลํ อาคจฺฉโนฺตว นิวตฺติตฺวา อตฺตโน นครเมว คโต’’ติฯ โสปิ เตสํ ‘‘อิโต ปฏฺฐาย ตสฺส กิริยํ ชานนฺตู’’ติ ปฏิเปเสสิฯ พฺรหฺมทโตฺตปิ เกวเฏฺฏน สทฺธิํ ‘‘อิทานิ กิํ กริสฺสามี’’ติ มเนฺตตฺวา ‘‘ชยปานํ ปิวิสฺสามา’’ติ วุเตฺต อุยฺยานํ อลงฺกริตฺวา จาฏิส เตสุ จาฏิสหเสฺสสุ สุรํ ฐเปถ, นานาวิธานิ จ มจฺฉมํสาทีนิ อุปเนถา’’ติ เสวเก อาณาเปสิฯ อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา ตํ ปวตฺติํ ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุํฯ เต ปน ‘‘วิเสน สุรํ โยเชตฺวา ราชาโน มาเรตุกาโม’’ติ น ชานิํสุฯ มหาสโตฺต ปน สุวโปตกสฺส สนฺติกา สุตตฺตา ตถโต ชานิตฺวา ‘‘เนสํ สุราปานทิวสํ ตถโต ชานิตฺวา มม เปเสถา’’ติ ปฏิสาสนํ เปเสสิฯ เต ตถา กริํสุฯ

ปณฺฑิโต ‘‘มาทิเส ธรมาเน เอตฺตกานํ ราชูนํ มรณํ อยุตฺตํ, อวสฺสโย เนสํ ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สหชาตํ โยธสหสฺสํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺมา, จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต กิร อุยฺยานํ อลงฺการาเปตฺวา เอกสตราชปริวุโต สุรํ ปาตุกาโม, ตุเมฺห ตตฺถ คนฺตฺวา ราชูนํ อาสเนสุ ปญฺญเตฺตสุ กิสฺมิญฺจิ อนิสิเนฺนเยว ‘จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส อนนฺตรํ มหารหํ อาสนํ อมฺหากํ รโญฺญว เทถา’ติ วทนฺตา คเหตฺวา เตสํ ปุริเสหิ ‘ตุเมฺห กสฺส ปุริสา’ติ วุเตฺต ‘วิเทหราชสฺสา’ติ วเทยฺยาถฯ เต ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ‘มยํ สตฺตทิวสสตฺตมาสาธิกานิ สตฺตวสฺสานิ รชฺชํ คณฺหนฺตา เอกทิวสมฺปิ วิ

เทหราชานํ น ปสฺสาม, กึ ราชา นาเมส, คจฺฉถ ปริยเนฺต อาสนํ คณฺหถา’ติ วทนฺตา กลหํ กริสฺสนฺติฯ อถ ตุเมฺห ‘ฐเปตฺวา พฺรหฺมทตฺตํ อโญฺญ อมฺหากํ รโญฺญ อุตฺตริตโร อิธ นตฺถี’ติ กลหํ วเฑฺฒตฺวา อมฺหากํ รโญฺญ อาสนมตฺตมฺปิ อลภนฺตา ‘น ทานิ โว สุรํ ปาตุํ มจฺฉมํสํ ขาทิตุํ ทสฺสามา’ติ นทนฺตา วคฺคนฺตา มหาโฆสํ กโรนฺตา เตสํ สนฺตาสํ ชเนนฺตา มหเนฺตหิ เลฑฺฑุทเณฺฑหิ สพฺพจาฏิโย ภินฺทิตฺวา มจฺฉมํสํ วิปฺปกิริตฺวา อปริโภคํ กตฺวา ชเวน เสนาย อนฺตรํ ปวิสิตฺวา เทวนครํ ปวิฏฺฐา อสุรา วิย อุโลฺลฬึ อุฏฺฐาเปตฺวา ‘มยํ มิถิลนคเร มโหสธปณฺฑิตสฺส ปุริสา, สโกฺกนฺตา อเมฺห คณฺหถา’ติ ตุมฺหากํ อาคตภาวํ ชานาเปตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ เปเสสิฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุธา นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา นนฺทนวนมิว อลงฺกตอุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต เอกสตราชปลฺลเงฺก อาทึ กตฺวา อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ สิริวิภวํ ทิสฺวา มหาสเตฺตน วุตฺตนิยาเมเนว สพฺพํ กตฺวา มหาชนํ สโงฺขเภตฺวา มิถิลาภิมุขา ปกฺกมิํสุฯ ราชปุริสาปิ ตํ ปวตฺติํ เตสํ ราชูนํ อาโรเจสุํฯ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺตปิ ‘‘เอวรูปสฺส นาม เม วิสโยคสฺส อนฺตราโย กโต’’ติ กุชฺฌิฯ ราชาโนปิ ‘‘อมฺหากํ ชยปานํ ปาตุํ นาทาสี’’ติ กุชฺฌิํสุฯ พลกายาปิ ‘‘มยํ อมูลกํ สุรํ ปาตุํ น ลภิมฺหา’’ติ กุชฺฌิํสุฯ

จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต เต ราชาโน อามเนฺตตฺวา ‘‘เอถ, โภ, มิถิลํ คนฺตฺวา วิเทหราชสฺส ขเคฺคน สีสํ ฉินฺทิตฺวา ปาเทหิ อกฺกมิตฺวา นิสินฺนา ชยปานํ ปิวิสฺสาม, เสนํ คมนสชฺชํ กโรถา’’ติ วตฺวา ปุน รโหคโต เกวฏฺฏสฺสปิ เอตมตฺถํ กเถตฺวา ‘‘อมฺหากํ เอวรูปสฺส มนฺตสฺส อนฺตรายกรํ ปจฺจามิตฺตํ คณฺหิสฺสาม, เอกสตราชูนํ อฏฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย ปริวุตา คจฺฉาม, เอถ, อาจริยา’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ อตฺตโน ปณฺฑิตภาเวน จิเนฺตสิ ‘‘มโหสธปณฺฑิตํ ชินิตุํ นาม น สกฺกา, อมฺหากํเยว ลชฺชิตพฺพํ ภวิสฺสติ, นิวตฺตาเปสฺสามิ น’’นฺติฯ อถ นํ เอวมาห – ‘‘มหาราช, น เอส วิเทหราชสฺส ถาโม, มโหสธปณฺฑิตสฺส สํวิธานเมตํ, มหานุภาโว ปเนส, เตน รกฺขิตา มิถิลา สีหรกฺขิตคุหา วิย น สกฺกา เกนจิ คเหตุํ, เกวลํ อมฺหากํ ลชฺชนกํ ภวิสฺสติ, อลํ ตตฺถ คมเนนา’’ติฯ ราชา ปน ขตฺติยมาเนน อิสฺสริยมเทน มโตฺต หุตฺวา ‘‘กิํ โส กริสฺสตี’’ติ วตฺวา เอกสตราชปริวุโต อฏฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย สทฺธิํ นิกฺขมิฯ เกวโฏฺฏปิ อตฺตโน กถํ คณฺหาเปตุํ อสโกฺกเนฺต ‘‘รโญฺญ ปจฺจนีกวุตฺติ นาม อยุตฺตา’’ติ เตน สทฺธิํเยว นิกฺขมิฯ เตปิ โยธา เอกรเตฺตเนว มิถิลํ ปตฺวา อตฺตนา กตกิจฺจํ ปณฺฑิตสฺส กถยิํสุฯ ปฐมํ อุปนิกฺขิตฺตกปุริสาปิสฺส สาสนํ ปหิณิํสุฯ ‘‘จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต ‘วิเทหราชานํ คณฺหิสฺสามี’ติ เอกสตราชปริวุโต อาคจฺฉติ, ปณฺฑิโต อปฺปมโตฺต โหตุ, อชฺช อสฺสกฏฺฐานํ นาม อาคโต, อชฺช อสฺสกฏฺฐานํ, อชฺช นครํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ ปณฺฑิตสฺส นิพทฺธํ เปเสนฺติเยวฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต อปฺปมโตฺต อโหสิฯ วิเทหราชา ปน ‘‘พฺรหฺมทโตฺต กิร อิมํ นครํ คเหตุํ อาคจฺฉตี’’ติ ปรมฺปรโฆเสน อโสฺสสิฯ

อถ พฺรหฺมทโตฺต อคฺคปโทเสเยว อุกฺกาสตสหเสฺสน ธาริยมาเนน อาคนฺตฺวา สกลนครํ ปริวาเรสิฯ อถ นํ หตฺถิปาการรถปาการาทีหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา เตสุ เตสุ ฐาเนสุ พลคุมฺพํ ฐเปสิฯ มนุสฺสา อุนฺนาเทนฺตา อโปฺผเฐนฺตา เสเฬนฺตา นจฺจนฺตา คชฺชนฺตา ตเชฺชนฺตา มหาโฆสํ กโรนฺตา อฏฺฐํสุฯ ทีโปภาเสน เจว อลงฺกาโรภาเสน จ สกลสตฺตโยชนิกา มิถิลา เอโกภาสา อโหสิฯ หตฺถิอสฺสรถตูริยานํ สเทฺทน ปถวิยา ภิชฺชนกาโล วิย อโหสิฯ จตฺตาโร ปณฺฑิตา อุโลฺลฬิสทฺทํ สุตฺวา อชานนฺตา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, อุโลฺลฬิสโทฺท ชาโต, น โข ปน มยํ ชานาม, กิํ นาเมตํ, วีมํสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหํสุฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต นุ โข อาคโต ภเวยฺยา’’ติ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา โอโลเกโนฺต ตสฺสาคมนภาวํ ญตฺวา ภีตตสิโต ‘‘นตฺถิ อมฺหากํ ชีวิตํ, สเพฺพ โน ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสตี’’ติ เตหิ สทฺธิํ สลฺลปโนฺต นิสีทิฯ มหาสโตฺต

ปน ตสฺสาคตภาวํ ญตฺวา สีโห วิย อฉมฺภิโต สกลนคเร อารกฺขํ สํวิทหิตฺวา ‘‘ราชานํ อสฺสาเสสฺสามี’’ติ ราชนิเวสนํ อภิรุหิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวาว ปฏิลทฺธสฺสาโส หุตฺวา ‘‘ฐเปตฺวา มม ปุตฺตํ มโหสธปณฺฑิตํ อโญฺญ มํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมเจตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถี’’ติ จินฺเตตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต อาห –

๕๙๐. ‘‘ปญฺจาโล สพฺพเสนาย, พฺรหฺมทโตฺตยมาคโต;
สายํ ปญฺจาลิยา เสนา, อปฺปเมโยฺย มโหสธฯ

๕๙๑. ‘‘วีถิมตี ปตฺติมตี, สพฺพสงฺคามโกวิทา;
โอหารินี สทฺทวตี, เภริสงฺขปฺปโพธนาฯ

๕๙๒. ‘‘โลหวิชฺชาลงฺการาภา, ธชินี วามโรหินี;
สิปฺปิเยหิ สุสมฺปนฺนา, สูเรหิ สุปฺปติฎฺฐิตาฯ

๕๙๓. ‘‘ทเสตฺถ ปณฺฑิตา อาหุ, ภูริปญฺญา รโหคมา;
มาตา เอกาทสี รโญฺญ, ปญฺจาลิยํ ปสาสติฯ

๕๙๔. ‘‘อเถเตฺถกสตํ ขตฺยา, อนุยนฺตา ยสสฺสิโน;
อจฺฉินฺนรฎฺฐา พฺยถิตา, ปญฺจาลิยํ วสํ คตาฯ

๕๙๕. ‘‘ยํวทา ตกฺกรา รโญฺญ, อกามา ปิยภาณิโน;
ปญฺจาลมนุยายนฺติ, อกามา วสิโน คตาฯ

๕๙๖. ‘‘ตาย เสนาย มิถิลา, ติสนฺธิปริวาริตา;
ราชธานี วิเทหานํ, สมนฺตา ปริขญฺญติฯ

๕๙๗. ‘‘อุทฺธํ ตารกชาตาว, สมนฺตา ปริวาริตา;
มโหสธ วิชานาหิ, กถํ โมโกฺข ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพเสนายา**ติ สพฺพาย เอกสตราชนายิกาย อฏฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย สทฺธึ อาคโต กิร, ตาตาติ วทติฯ **ปญฺจาลิยา**ติ ปญฺจาลรโญฺญ สนฺตกาฯ **วีถิมตี**ติ วีถิยา อานีเต ทพฺพสมฺภาเร คเหตฺวา วิจรเนฺตน วฑฺฒกิคเณน สมนฺนาคตาฯ **ปตฺติมตี**ติ ปทสญฺจเรน พลกาเยน สมนฺนาคตาฯ **สพฺพสงฺคามโกวิทา**ติ สพฺพสงฺคาเม กุสลาฯ **โอหารินี**ติ ปรเสนาย อนฺตรํ ปวิสิตฺวา อปญฺญายนฺตาว ปรสีสํ อาหริตุํ สมตฺถาฯ **สทฺทวตี**ติ ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺตาฯ **เภริสงฺขปฺปโพธนา**ติ ‘‘เอถ ยาถ ยุชฺฌถา’’ติอาทีนิ ตตฺถ วจีเภเทน ชานาเปตุํ น สกฺกา, ตาทิสานิ ปเนตฺถ กิจฺจานิ เภริสงฺขสเทฺทเหว โพเธนฺตีติ เภริสงฺขปฺปโพธนาฯ **โลหวิชฺชาลงฺการาภา**ติ เอตฺถ **โลหวิชฺชา**ติ โลหสิปฺปานิฯ สตฺตรตนปฏิมณฺฑิตานํ กวจจมฺมชาลิกาสีสกรณิกาทีนํ เอตํ นามํฯ **อลงฺการา**ติ ราชมหามตฺตาทีนํ อลงฺการาฯ ตสฺมา โลหวิชฺชาหิ เจว อลงฺกาเรหิ จ ภาสตีติ โลหวิชฺชาลงฺการาภาติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **ธชินี**ติ สุวณฺณาทิปฏิมณฺฑิเตหิ นานาวตฺถสมุชฺชเลหิ รถาทีสุ สมุสฺสิตธเชหิ สมนฺนาคตาฯ **วามโรหินี**ติ หตฺถี จ อเสฺส จ อาโรหนฺตา วามปเสฺสน อาโรหนฺติ, เตน ‘‘วามโรหินี’’ติ วุจฺจนฺติ, เตหิ สมนฺนาคตา, อปริมิตหตฺถิอสฺสสมากิณฺณาติ อโตฺถฯ **สิปฺปิเยหี**ติ หตฺถิสิปฺปอสฺสสิปฺปาทีสุ อฏฺฐารสสุ สิเปฺปสุ นิปฺผตฺตึ ปเตฺตหิ สุฎฺฐุ สมนฺนาคตา สุสมากิณฺณาฯ **สูเรหี**ติ ตาต, เอสา กิร เสนา สีหสมานปรกฺกเมหิ สูรโยเธหิ สุปฺปติฎฺฐิตาฯ

อาหูติ ทส กิเรตฺถ เสนาย ปณฺฑิตาติ วทนฺติฯ **ภูริปญฺญา**ติ ปถวิสมาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคตาฯ **รโหคมา**ติ รโห คมนสีลา รโห นิสีทิตฺวา มนฺตนสีลาฯ เต กิร เอกา หทฺวีหํ จินฺเตตฺวา ลภนฺตา ปถวึ ปริวตฺเตตุํ อากาเส คณฺหิตุํ สมตฺถาฯ **เอกาทสี**ติ เตหิ กิร ปณฺฑิเตหิ อติเรกตรปญฺญา ปญฺจาลรโญฺญ มาตาฯ สา เตสํ เอกาทสี หุตฺวา ปญฺจาลิยํ เสนํ ปสาสติ อนุสาสติฯ

เอกทิวสํ กิเรโก ปุริโส เอกํ ตณฺฑุลนาฬิญฺจ ปุฏกภตฺตญฺจ กหาปณสหสฺสญฺจ คเหตฺวา ‘‘นทึ ตริสฺสามี’’ติ โอติโณฺณ นทิมชฺฌํ ปตฺวา ตริตุํ อสโกฺกโนฺต ตีเร ฐิเต มนุเสฺส เอวมาห – ‘‘อโมฺภ, มม หเตฺถ เอกา ตณฺฑุลนาฬิ ปุฏกภตฺตํ กหาปณสหสฺสญฺจ อตฺถิ, อิโต ยํ มยฺหํ รุจฺจติ, ตํ ทสฺสามิฯ โย สโกฺกติ, โส มํ อุตฺตาเรตู’’ติฯ อเถโก ถามสมฺปโนฺน ปุริโส คาฬฺหํ นิวาเสตฺวา นทึ โอคาเหตฺวา ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ปรตีรํ อุตฺตาเรตฺวา ‘‘เทหิ เม ทาตพฺพ’’นฺติ อาหฯ ‘‘โส ตณฺฑุลนาฬึ วา ปุฏกภตฺตํ วา คณฺหาหี’’ติ ฯ ‘‘สมฺม, อหํ ชีวิตํ อคเณตฺวา ตํ อุตฺตาเรสึ, น เม เอเตหิ อโตฺถ, กหาปณํ เม เทหี’’ติฯ อหํ ‘‘อิโต มยฺหํ ยํ รุจฺจติ, ตํ ทสฺสามี’’ติ อวจํ, อิทานิ มยฺหํ ยํ รุจฺจติ, ตํ ทมฺมิ, อิจฺฉโนฺต คณฺหาติฯ โส สมีเป ฐิตสฺส เอกสฺส กเถสิฯ โสปิ ตํ ‘‘เอส อตฺตโน รุจฺจนกํ ตว เทติ, คณฺหา’’ติ อาหฯ โส ‘‘อหํ น คณฺหิสฺสามี’’ติ ตํ อาทาย วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา วินิจฺฉยามจฺจานํ อาโรเจสิฯ เตปิ สพฺพํ สุตฺวา ตเถวาหํสุฯ โส เตสํ วินิจฺฉเยน อตุฎฺฐ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชาปิ วินิจฺฉยามเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ สนฺติเก อุภินฺนํ วจนํ สุตฺวา วินิจฺฉินิตุํ อชานโนฺต อตฺตโน ชีวิตํ ปหาย นทึ โอติณฺณํ ปรชฺชาเปสิฯ

ตสฺมึ ขเณ รโญฺญ มาตา จลากเทวี นาม อวิทูเร นิสิโนฺนา อโหสิฯ สา รโญฺญ ทุพฺพินิจฺฉิตภาวํ ญตฺวา ‘‘ตาต, อิมํ อฑฺฑํ ญตฺวาว สุฎฺฐุ วินิจฺฉิต’’นฺติ อาหฯ ‘‘อมฺม, อหํ เอตฺตกํ ชานามิฯ สเจ ตุเมฺห อุตฺตริตรํ ชานาถ, ตุเมฺหว วินิจฺฉินถา’’ติฯ สา ‘‘เอวํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ตํ ปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอหิ, ตาต, ตว หตฺถคตานิ ตีณิปิ ภูมิยํ ฐเปหี’’ติ ปฎิปาฎิยา ฐปาเปตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ อุทเก วุยฺหมาโน อิมสฺส กึ กเถสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นามเยฺย’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ ตว รุจฺจนกํ คณฺหา’’ติ อาหฯ โส สหสฺสตฺถวิกํ คณฺหิฯ อถ นํ สา โถกํ คตกาเล ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, สหสฺสํ เต รุจฺจตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, รุจฺจตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตาต, ตยา ‘อิโต ยํ มยฺหํ รุจฺจติ, ตํ ทสฺสามี’ติ อิมสฺส วุตฺตํ, น วุตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วุตฺตํ เทวี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ อิมํ สหสฺสํ เอตสฺส เทหี’’ติ วตฺวา ทาเปสิฯ โส โรทโนฺต ปริเทวโนฺต อทาสิฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา อมจฺจา จ ตุสฺสิตฺวา สาธุการํ ปวตฺตยึสุฯ ตโต ปฎฺฐาย ตสฺสา ปณฺฑิตภาโว สพฺพตฺถ ปากโฎ ชาโตฯ ตํ สนฺธาย วิเทหราชา ‘‘มาตา เอกาทสี รโญฺญ’’ติ อาหฯ

ขตฺยาติ ขตฺติยาฯ **อจฺฉินฺนรฎฺฐา**ติ จูฬนิพฺรหฺมทเตฺตน อจฺฉินฺทิตฺวา คหิตรฎฺฐาฯ **พฺยถิตา**ติ มรณภยภีตา อญฺญํ คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺตาฯ **ปญฺจาลิยํ วสํ คตา**ติ เอตสฺส ปญฺจาลรโญฺญ วสํ คตาติ อโตฺถฯ สามิวจนเตฺถ หิ เอตํ อุปโยควจนํฯ **ยํวทา ตกฺกรา**ติ ยํ มุเขน วทนฺติ, ตํ รโญฺญ กาตุํ สโกฺกนฺตาวฯ **วสีโน คตา**ติ ปุเพฺพ สยํวสิโน อิทานิ ปนสฺส วสํ คตาติ อโตฺถฯ **ติสนฺธี**ติ ปฐมํ หตฺถิปากาเรน ปริกฺขิตฺตา, ตโต รถปากาเรน, ตโต อสฺสปากาเรน, ตโต โยธปตฺติปากาเรน ปริกฺขิตฺตาติ อิเมหิ จตูหิ สเงฺขเปหิ ติสนฺธีหิ ปริวาริตาฯ หตฺถิรถานญฺหิ อนฺตรํ เอโก สนฺธิ, รถอสฺสานํ อนฺตรํ เอโก สนฺธิ, อสฺสปตฺตีนํ อนฺตรํ เอโก สนฺธิฯ **ปริขญฺญตี**ติ ขนียติฯ อิมญฺหิ อิทานิ อุปฺปาเฎตฺวา คณฺหิตุกามา วิย สมนฺตโต ขนนฺติฯ **อุทฺธํ ตารกชาตาวา**ติ ตาต, ยาย เสนาย สมนฺตา ปริวาริตา, สา อเนกสตสหสฺสทณฺฑทีปิกาหิ อุทฺธํ ตารกชาตา วิย ขายติฯ **วิชานาหี**ติ ตาต มโหสธปณฺฑิต, อวีจิโต ยาว ภวคฺคา อโญฺญ ตยา

สทิโส อุปายกุสโล ปณฺฑิโต นาม นตฺถิ, ปณฺฑิตภาโว นาม เอวรูเปสุ ฐาเนสุ ปญฺญายติ, ตสฺมา ตฺวเมว ชานาหิ, กถํ อมฺหากํ อิโต ทุกฺขา ปโมกฺข ภวิสฺสตีติฯ

อิมํ รโญฺญ กถํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ราชา อติวิย มรณภยภีโต, คิลานสฺส โข ปน เวโชฺช ปฏิสรณํ, ฉาตสฺส โภชนํ, ปิปาสิตสฺส ปานียํ, อิมสฺสปิ มํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติฯ อถ มหาสโตฺต มโนสิลาตเล นทโนฺต สีโห วิย ‘‘มา ภายิ, มหาราช, รชฺชสุขํ อนุภว, อหํ เลฑฺฑุํ

คเหตฺวา กากํ วิย, ธนุํ คเหตฺวา มกฺกฎํ วิย จ, อิมํ อฎฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขํ เสนํ อุทเร พนฺธสาฎกานมฺปิ อสฺสามิกํ กตฺวา ปลาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา นวมํ คาถมาห –

๕๙๘.ปาเท เทว ปสาเรหิ, ภุญฺช กาเม รมสฺสุ จ;
หิตฺวา ปญฺจาลิยํ เสนํ, พฺรหฺมทโตฺต ปลายิตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ‘‘เทว, ตฺวํ ยถาสุขํ อตฺตโน รชฺชสุขสงฺขาเต เต ปาเท ปสาเรหิ, ปสาเรโนฺต จ สงฺคาเม จิตฺตํ อกตฺวา ภุญฺช, กาเม รมสฺสุ จ, เอส พฺรหฺมทโตฺต อิมํ เสนํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิสฺสตี’’ติฯ

เอวํ ปณฺฑิโต ราชานํ สมสฺสาเสตฺวา วนฺทิตฺวา ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา นคเร ฉณเภรึ จราเปตฺวา นาคเร อาห – ‘‘อโมฺภ, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, สตฺตาหํ มาลาคนฺธวิเลปนปาน โภชนาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ฉณกีฬํ ปฏฺฐเปถฯ ตตฺถ ตตฺถ มนุสฺสา ยถารูปํ มหาปานํ ปิวนฺตุ, คนฺธพฺพํ กโรนฺตุ, วาเทนฺตุ วคฺคนฺตุ เสเฬนฺตุ นทนฺตุ นจฺจนฺตุ คายนฺตุ อโปฺผเฎนฺตุ, ปริพฺพโย ปน โว มม สนฺตโกว โหตุ, อหํ มโหสธปณฺฑิโต นาม, ปสฺสิสฺสถ เม อานุภาว’’นฺติฯ เต ตถา กรึสุฯ ตทา คีตวาทิตาทิสทฺทํ พหินคเร ฐิตา สุณนฺติ, จูฬทฺวาเรน มนุสฺสา นครํ ปวิสนฺติฯ ฐเปตฺวา ปฏิสตฺตุํ ทิฎฺฐํ ทิฎฺฐํ น คณฺหนฺติ, ตสฺมา สญฺจาโร น ฉิชฺชติ, นครํ ปวิฎฺฐมนุสฺสา ฉณกีฬนิสฺสิตํ ชนํ ปสฺสนฺติฯ

จูฬนิพฺรหฺมทโตฺตปิ นคเร โกลาหลํ สุตฺวา อมเจฺจ เอวมาห – ‘‘อโมฺภ, อเมฺหสุ อฎฺฐารส อโกฺขภณิยา เสนาย นครํ ปริวาเรตฺวา ฐิเตสุ นครวาสีนํ ภยํ วา สารชฺชํ วา นตฺถิ, อานนฺทิตา โสมนสฺสปฺปตฺตา อโปฺผเฎนฺติ นทนฺติ เสเฬนฺติ นจฺจนฺติ คายนฺติ, กึ นาเมต’’นฺติ? อถ นํ อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา มุสาวาทํ กตฺวา เอวมาหํสุ ‘‘เทว, มยํ เอเกน กเมฺมน จูฬทฺวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา ฉณนิสฺสิตํ มหาชนํ ทิสฺวา ปุจฺฉิมฺหา ‘อโมฺภ , สกลชมฺพุทีปราชาโน อาคนฺตฺวา ตุมฺหากํ นครํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตา, ตุเมฺห ปน อติปมตฺตา, กึ นาเมต’นฺติ? เต เอวมาหํสุ ‘อโมฺภ, อมฺหากํ รโญฺญ กุมารกาเล เอโก มโนรโถ อโหสิ สกลชมฺพุทีปราชูหิ นคเร ปริวาริเต ฉณํ กริสฺสามีติ, ตสฺส อชฺช มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, ตสฺมา ฉณเภรึ จราเปตฺวา สยํ มหาตเล มหาปานํ ปิวตี’’’ติฯ

ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา กุชฺฌิตฺวา เสนํ อาณาเปสิ – ‘‘โภโนฺต, คจฺฉถ, ขิปฺปํ อิโต จิโต จ นครํ อวตฺถริตฺวา ปริขํ ภินฺทิตฺวา ปาการํ มทฺทนฺตา ทฺวารฎฺฎาลเก ภินฺทนฺตา นครํ ปวิสิตฺวา สกเฎหิ กุมฺภณฺฑานิ วิย มหาชนสฺส สีสานิ คณฺหถ, วิเทหรโญฺญ สีสํ อาหรถา’’ติฯ ตํ สุตฺวา สูรโยธา นานาวุธหตฺถา ทฺวารสมีปํ คนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส ปุริเสหิ สกฺขรวาลุกกลลสิญฺจนปาสาณปตนาทีหิ อุปทฺทุตา ปฎิกฺกมนฺติฯ ‘‘ปาการํ ภินฺทิสฺสามา’’ติ ปริขํ โอติเณฺณปิ อนฺตรฎฺฎาลเกสุ ฐิตา อุสฺสตฺติโตมราทีหิ วิชฺฌนฺตา มหาวินาสํ ปาเปนฺติฯ ปณฺฑิตสฺส โยธา

จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส โยเธ หตฺถวิการาทีนิ ทเสฺสตฺวา นานปฺปกาเรหิ อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ ตเชฺชนฺติฯ ‘‘ตุเมฺห กิลมนฺตา ภตฺตํ อลภนฺตา โถกํ ปิวิสฺสถ ขาทิสฺสถา’’ติ สุราปิฏฺฐกานิ เจว มจฺฉมํสสูลานิ จ ปสาเรตฺวา สยเมว ปิวนฺติ ขาทนฺติ, อนุปากาเร จงฺกมนฺติฯ อิตเร กิญฺจิ กาตุํ อสโกฺกนฺตา จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, ฐเปตฺวา อิทฺธิมเนฺต อเญฺญหิ นิทฺธริตุํ น สกฺกา’’ติ วทิํสุฯ

ราชา จตุปญฺจาหํ วสิตฺวา คเหตพฺพยุตฺตกํ อปสฺสโนฺต เกวฏฺฏํ ปุจฺฉิ ‘‘อาจริย, นครํ คณฺหิตุํ น สโกฺกม, เอโกปิ อุปสงฺกมิตุํ สมโตฺถ นตฺถิ, กิํ กาตพฺพ’’นฺติฯ เกวโฏฺฏ ‘‘โหตุ, มหาราช, นครํ นาม พหิอุทกํ โหติ, อุทกกฺขเยน นํ คณฺหิสฺสาม, มนุสฺสา อุทเกน กิลมนฺตา ทฺวารํ วิวริสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตโต ปฏฺฐาย อุทกํ ปเวเสตุํ น เทนฺติฯ ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา ปณฺณํ ลิขิตฺวา กเณฺฑ พนฺธิตฺวา ตํ ปวตฺติํ เปเสสุํฯ เตนปิ ปฐมเมว อาณตฺตํ ‘‘โย โย กเณฺฑ ปณฺณํ ปสฺสติ, โส โส เม อาหรตู’’ติฯ อเถโก ปุริโส ตํ ทิสฺวา ปณฺฑิตสฺส ทเสฺสสิฯ โส ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ‘‘น เม ปณฺฑิตภาวํ ชานนฺตี’’ติ สฏฺฐิหตฺถํ เวฬุํ ทฺวิธา ผาเลตฺวา ปริสุทฺธํ โสธาเปตฺวา ปุน เอกโต กตฺวา จเมฺมน พนฺธิตฺวา อุปริ กลเลน มเกฺขตฺวา หิมวนฺตโต อิทฺธิมนฺตตาปเสหิ อานีตํ กุทฺรูสกมุทฺทพีชํ โปกฺขรณิตีเร กลเลสุ โรปาเปตฺวา อุปริ เวฬุํ ฐปาเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปสิฯ เอกรเตฺตเนว วฑฺฒิตฺวา ปุปฺผํ เวฬุมตฺถกโต อุคฺคนฺตฺวา รตนมตฺตํ อฎฺฐาสิฯ

อถ นํ อุปฺปาเฏตฺวา ‘‘อิทํ จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส เทถา’’ติ อตฺตโน ปุริสานํ ทาเปสิฯ เตตสฺส ทณฺฑกํ วลยํ กตฺวา ‘‘อโมฺภ, พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาทมูลิกา ฉาตเกน มา มริตฺถ, คณฺหเถตํ อุปฺปลํ ปิฬนฺธิตฺวา ทณฺฑกํ กุจฺฉิปูรํ ขาทถา’’ติ วตฺวา ขิปิํสุฯ ตเมโก ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริโส อุฎฺฐาย คณฺหิ, อถ ตํ รโญฺญ สนฺติกํ อาหริตฺวา ‘‘ปสฺสถ, เทว, อิมสฺส ทณฺฑกํ, น โน อิโต ปุเพฺพ เอวํ ทีฆทณฺฑโก ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติ วตฺวา ‘‘มินถ น’’นฺติ วุเตฺต ปณฺฑิตสฺส ปุริสา สฎฺฐิหตฺถํ ทณฺฑกํ อสีติหตฺถํ กตฺวา มินิํสุฯ ปุน รญฺญา ‘‘กเตฺถตํ ชาต’’นฺติ วุเตฺต เอโก มุสาวาทํ กตฺวา เอวมาห – ‘‘เทว, อหํ เอกทิวสํ ปิปาสิโต หุตฺวา ‘สุรํ ปิวิสฺสามี’ติ จูฬทฺวาเรน นครํ ปวิโฏฺฐ, นาคจรานํ อุทกกีฬตฺถาย กตํ มหาโปกฺขรณิํ ปสฺสิํ, มหาชโน นาวาย นิสีทิตฺวา ปุปฺผานิ คณฺหาติฯ ตตฺถ อิทํ ตีรปฺปเทเส ชาตํ, คมฺภีรฏฺฐาเน ชาตสฺส ปน ทณฺฑโก สตหโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา เกวฏฺฏํ อาห – ‘‘อาจริย, น สกฺกา อุทกกฺขเยน อิทํ คณฺหิตุํ, หรเถตํ อุปาย’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ธญฺญกฺขเยน คณฺหิสฺสาม, นครํ นาม พหิธญฺญํ โหตี’’ติฯ เอวํ โหตุ อาจริยาติ, ปณฺฑิโต ปุริมนเยเนว ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ‘‘น เม เกวฏฺฏพฺราหฺมโณ ปณฺฑิตภาวํ ชานาตี’’ติ อนุปาการมตฺถเก กลลํ กตฺวา วีหิํ ตตฺถ โรปาเปสิฯ โพธิสตฺตานํ อธิปฺปาโย นาม สมิชฺฌตีติ วีหี เอกรเตฺตเนว วุฏฺฐาย ปาการมตฺถเก นีลา หุตฺวา ปญฺญายนฺติฯ ตํ ทิสฺวา จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต ‘‘อโมฺภ, กิเมตํ ปาการมตฺถเก นีลํ หุตฺวา ปญฺญายตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริโส รโญฺญ วจนํ มุขโต ชิวฺหํ ลุญฺจโนฺต วิย คเหตฺวา ‘‘เทว, คหปติปุโตฺต มโหสธปณฺฑิโต อนาคตภยํ ทิสฺวา ปุเพฺพว รฏฺฐโต ธญฺญํ อาหราเปตฺวา โกฏฺฐาคาราทีนิ ปูราเปตฺวา เสสธญฺญํ ปาการปเสฺส นิกฺขิปาเปสิฯ เต กิร วีหโย อาตเปน สุกฺขนฺตา วเสฺสน เตเมนฺตา ตเตฺถว สสฺสํ ชเนสุํฯ อหํ เอกทิวสํ เอเกน กเมฺมน จูฬทฺวาเรน ปวิสิตฺวา ปาการมตฺถเก วีหิราสิโต วีหิํ หเตฺถน คเหตฺวา วีถิยํ ฉเฑฺฑเนฺต ปสฺสิํฯ อถ เต มํ ปริหาสนฺตา ‘ฉาโตสิ มเญฺญ, วีหิํสาฎกทสเนฺต พนฺธิตฺวา ตว เคหํ หริตฺวา โกเฏฺฏตฺวา ปจาเปตฺวา ภุญฺชาหี’ติ วทิํสู’’ติ อาโรเจสิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา เกวฏฺฏํ ‘‘อาจริย, ธญฺญกฺขเยนปิ คณฺหิตุํ น สกฺกา, อยมฺปิ อนุปาโย’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ทารุกฺขเยน คณฺหิสฺสาม, นครํ นาม พหิทารุกํ โหตี’’ติฯ ‘‘เอวํ โหตุ, อาจริยา’’ติฯ ปณฺฑิโต ปุริมนเยเนว ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ปาการมตฺถเก วีหึ อติกฺกมิตฺวา ปญฺญายมานํ ทารุราสึ กาเรสิฯ ปณฺฑิตสฺส มนุสฺสา จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส ปุริเสหิ สทฺธึ ปริหาสํ กโรนฺตา ‘‘สเจ ฉาตตฺถ, ยาคุภตฺตํ ปจิตฺวา ภุญฺชถา’’ติ มหนฺตมหนฺตานิ ทารูนิ ขิปึสุฯ ราชา ‘‘ปาการมตฺถเกน ทารูนิ ปญฺญายนฺติ, กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เทว, คหปติปุตฺโต กิร มโหสธปณฺฑิโต อนาคตภยํ ทิสฺวา ทารูนิ อาหราเปตฺวา กุลานํ ปจฺฉาเคเหสุ ฐปาเปตฺวา อติเรกานิ ปาการํ นิสฺสาย ฐปาเปสี’’ติ อุปนิกฺขิตฺตกาเนเนญฺญว สนฺติกา วจนํ สุตฺวา เกวฏฺฏํ อาห – ‘‘อาจริย, ทารุกฺขเยนปิ น สกฺกา อเมฺหหิ คณฺหิตุํ, อาหรเถกํ อุปาย’’นฺติฯ ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มหาราช, อโญฺญ อุปาโย อตฺถี’’ติฯ ‘‘อาจริย, กึ อุปาโย นาเมส, นาหํ ตว อุปายสฺส อนฺตํ ปสฺสามิ, น สกฺกา อเมฺหหิ เวเทหํ คณฺหิตุํ, อมฺหากํ นครเมว คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘เทว, ‘จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต เอกสตขตฺติเยหิ สทฺธึ เวเทหํ คณฺหิตุํ นาสกฺขี’ติ อมฺหากํ ลชฺชนกํ ภวิสฺสติ, กึ ปน มโหสโธว ปณฺฑิโต, อหมฺปิ ปณฺฑิโตเยว, เอกํ เลสํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กึ เลโส นาม, อาจริยา’’ติฯ ‘‘ธมฺมยุทฺธํ นาม กริสฺสาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กิเมตํ ธมฺมยุทฺธํ นามา’’ติ? ‘‘มหาราช น เสนา ยุชฺฌิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนํ ปน ราชูนํ เทฺว ปณฺฑิตา เอกฏฺฐาเน ภวิสฺสนฺติฯ เตสุ โย วนฺทิสฺสติ, ตสฺส ปราชโย ภวิสฺสติฯ มโหสโธ ปน อิมํ มนฺตํ น ชานาติ, อหํ มหลฺลโก, โส ทหโร, มํ ทิสฺวาว วนฺทิสฺสติ, ตทา วิเทโห ปราชิโต นาม ภวิสฺสติ, อถ มยํ วิเทหํ ปราเชตฺวา อตฺตโน นครเมว คมิสฺสาม, เอวํ โน ลชฺชนกํ น ภวิสฺสติฯ อิทํ ธมฺมยุทฺธํ นามา’’ติฯ

ปณฺฑิโต ตมฺปิ รหสฺสํ ปุริมนเยเนว ญตฺวา ‘‘สเจ เกวฏฺฏสฺส ปรชฺชามิ, นาหํ ปณฺฑิโตสฺมี’’ติ จินฺเตสิฯ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺตปิ ‘‘โสภโน, อาจริย, อุปาโย’’ติ วตฺวา ‘‘เสฺว ธมฺมยุทฺธํ ภวิสฺสติ, ทฺวินฺนมฺปิ ปณฺฑิตานํ ธเมฺมน ชยปราชโย ภวิสฺสติฯ โย ธมฺมยุทฺธํ น กริสฺสติ, โสปิ ปราชิโต นาม ภวิสฺสตี’’ติ ปณฺณํ ลิขาเปตฺวา จูฬทฺวาเรน เวเทหสฺส เปเสสิฯ ตํ สุตฺวา เวเทโห ปณฺฑิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ปณฺฑิโต ‘‘สาธุ, เทว, เสฺว ปาโตว ปจฺฉิมทฺวาเร ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ สเชฺชสฺสนฺติ, ‘ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ อาคจฺฉตู’ติ เปเสถา’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ราชา อาคตทูตเสฺสว หตฺถ ปณฺณกํ อทาสิฯ ปณฺฑิโต ปุนทิวเส ‘‘เกวฏฺฏเสฺสว ปราชโย โหตู’’ติ ปจฺฉิมทฺวาเร ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ สชฺชาเปสิฯ เตปิ โข เอกสตปุริสา ‘‘โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี’’ติ ปณฺฑิตสฺส อารกฺขตฺถาย เกวฏฺฏํ ปริวารยึสุฯ เตปิ เอกสตราชาโน ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ คนฺตฺวา ปาจีนทิสํ โอโลเกนฺตา อฏฺฐํสุ, ตถา เกวฏฺฏพฺราหฺมโณปิฯ

โพธิสโตฺต ปน ปาโตว คโนฺธทเกน นฺหตฺวา สตสหสฺสคฺฆนกํ กาสิกวตฺถํ นิวาเสตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘ปวิสตุ เม ปุโตฺต’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา ‘‘กุหึ คมิสฺสสิ, ตาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘ธมฺมยุทฺธมณฺฑลํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘เทว, เกวฏฺฏพฺราหฺมณํ มณิรตเนน วเญฺจตุกาโมมฺหิ, อฏฺฐวงฺกํ มณิรตนํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘คณฺห, ตาตา’’ติฯ โส ตํ คเหตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ราชนิเวสนา โอติโณฺณ สหชาเตหิ โยธสหเสฺสหิ ปริวุโต นวุติกหาปณสหสฺสคฺฆนกํ เสตสินฺธวยุตฺตํ รถวรมารุยฺห ปาตราสเวลาย ทฺวารสมีปํ ปาปุณิฯ เกวโฏฺฏ ปน ‘‘อิทานิ อาคมิสฺสติ, อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ ตสฺสาคมนํ โอโลเกโนฺตเยว อฏฺฐาสิ, โอโลกเนน ทีฆคีวตํ ปโตฺต วิย อโหสิ, สูริยเตเชน เสทา มุจฺจนฺติฯ มหาสโตฺตปิ มหาปริวารตาย มหาสมุโทฺท วิย อโชฺฌตฺถรโนฺต เกสรสีโห วิย อฉมฺภิโต วิคตโลมหํโส ทฺวารํ วิวราเปตฺวา นครา นิกฺขมฺม รถา โอรุยฺห สีโห วิย วิชมฺภมาโน ปายาสิฯ เอกสตราชาโนปิ ตสฺส รูปสิรึ ทิสฺ

วา ‘‘เอส กิร สิริวฑฺฒนเสฏฺฐิปุตฺโต มโหสธปณฺฑิโต ปญฺญาย สกลชมฺพุทีเป อทุติโย’’ติ อุกฺกุฏฺฐิสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุฯ

โสปิ มรุคณปริวุโต วิย สโกฺก อโนเมน สิริวิภเวน ตํ มณิรตนํ หตฺถน คเหตฺวา เกวฏฺฏาภิมุโข อคมาสิฯ เกวโฏฺฏปิ ตํ ทิสฺวาว สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา เอวมาห – ‘‘ปณฺฑิต มโหสธ, มยํ เทฺว ปณฺฑิตา, อมฺหากํ ตุเมฺห นิสฺสาย เอตฺตกํ กาลํ วสนฺตานํ ตุเมฺหหิ ปณฺณาการมตฺตมฺปิ น เปสิตปุพฺพํ, กสฺมา เอวมกตฺถา’’ติ? อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘ปณฺฑิต, ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกํ ปณฺณาการํ โอโลเกนฺตา อชฺช มยํ อิมํ มณิรตนํ ลภิมฺหา, หนฺท, อิมํ มณิรตนํ คณฺหถ, เอวรูปํ นาม อญฺญํ มณิรตนํ นตฺถี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส หตฺถ ชลมานํ มณิรตนํ ทิสฺวา ‘‘ทาตุกาโม เม ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘เตน หิ, ปณฺฑิต, เทหี’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ มหาสโตฺต ‘‘คณฺหาหิ, อาจริยา’’ติ ขิปิตฺวา ปสาริตหตฺถสฺส องฺคุลีสุ ปาเตสิฯ พฺราหฺมโณ ครุํ มณิรตนํ องฺคุลีหิ ธาเรตุํ นาสกฺขิฯ มณิรตนํ ปริคฬิตฺวา มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล ปติฯ พฺราหฺมโณ โลเภน ‘‘คณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ ตสฺส ปาทมูเล โอณโต อโหสิฯ อถสฺส มหาสโตฺต อุฏฺฐาตุํ อทตฺวา เอเกน หเตฺถน ขนฺธฏฺฐิเก, เอเกน ปิฏฺฐิกจฺฉายํ คเหตฺวา ‘‘อุเฏฺฐถ อาจริย, อุเฏฺฐถ อาจริย, อหํ อติทหโร ตุมฺหากํ นตฺตุมโตฺต, มา มํ วนฺทถา’’ติ วทโนฺต อปราปรํ กตฺวา มุขํ ภูมิยํ ฆํสิตฺวา โลหิตมกฺขิตํ กตฺวา ‘‘อนฺธพาล, ตฺวํ มม สนฺติกา วนฺทนํ ปจฺจาสีสสี’’ติ คีวายํ คเหตฺวา ขิปิฯ โส อุสภมเตฺต ฐาเน ปติตฺวา อุฏฺฐาย ปลายิฯ มณิรตนํ ปน มหาสตฺตสฺส มนุสฺสาเยว คณฺหึสุฯ

โพธิสตฺตสฺส ปน ‘‘อุเฏฺฐถ อาจริย, อุเฏฺฐถ อาจริย, มา มํ วนฺทถา’’ติ วจีโฆโส สกลปริสํ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ ‘‘เกวโฏฺฏพฺราหฺมโณ มโหสธสฺส ปาเท วนฺทตี’’ติ ปุริสาปิสฺส เอกปฺปหาเรเนว อุนฺนาทาทีนิ อกํสุฯ พฺรหฺมทตฺตํ อาทึ กตฺวา สเพฺพปิ เต ราชาโน เกวฏฺฏํ มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล โอณตํ อทฺทสํสุเยวฯ เต ‘‘อมฺหากํ ปณฺฑิเตน มโหสโธ วนฺทิโต, อิทานิ ปราชิตมฺหา, น โน ชีวิตํ ทสฺสตี’’ติ อตฺตโน อตฺตโน อเสฺส อภิรุหิตฺวา อุตฺตรปญฺจาลาภิมุขา ปลายิตุํ อารภึสุฯ เต ปลายเนฺต ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส ปุริสา ‘‘จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต เอกสตขตฺติเย คเหตฺวา ปลายตี’’ติ ปุน อุกฺกุฏฺฐิมกํสุฯ ตํ สุตฺวา เต ราชาโน มรณภยภีตา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปลายนฺตา เสนงฺคํ ภินฺทึสุฯ โพธิสตฺตสฺส ปุริสาปิ นทนฺตา วคฺคนฺตา สุฏฺฐุตรํ โกลาหลมกํสุ ฯ มหาสโตฺต เสนงฺคปริวุโต นครเมว ปาวิสิฯ จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส เสนาปิ ติโยชนมตฺตํ ปกฺขนฺทิฯ

เกวโฏฺฏ อสฺสํ อภิรุยฺห นลาเฏ โลหิตํ ปุญฺฉมาโน เสนํ ปตฺวา อสฺสปิฏฺฐิยํ นิสิโนฺนว ‘‘โภโนฺต มา ปลายถ, โภโนฺต มา ปลายถ, นาหํ คหปติปุตฺตํ วนฺทามิ, ติฏฺฐถ ติฏฺฐถา’’ติ อาหฯ เสนา อสทฺทหนฺตา อฏฺฐตฺวา อาคจฺฉนฺตํ เกวฏฺฏํ อโกฺกสนฺตา ปริภาสนฺตา ‘‘ปาปธมฺม ทุฏฺฐพฺราหฺมณ, ‘ธมฺมยุทฺธํ นาม กริสฺสามี’ติ วตฺวา นตฺตุมตฺตํ อปฺปโหนฺตมฺปิ วนฺทติ, นตฺถิ ตว กตฺตพฺพ’’นฺติ กถํ อสุณนฺตา วิย คจฺฉเนฺตวฯ โส เวเคน คนฺตฺวา เสนํ ปาปุณิตฺวา ‘‘โภโนฺต วจนํ สทฺทหถ มยฺหํ, นาหํ ตํ วนฺทามิ, มณิรตเนน มํ วเญฺจสี’’ติ สเพฺพปิ เต ราชาโน นานาการเณหิ สโมฺพเธตฺวา อตฺตโน กถํ คณฺหาเปตฺวา ตถา ภินฺนํ เสนํ ปฏินิวเตฺตสิฯ สา ปน ตาว มหตี เสนา สเจ เอเกกปํสุมุฏฺฐึ วา เอเกกเลฑฺฑุํ วา คเหตฺวา นคราภิมุขา ขิเปยฺย, ปริขํ ปูเรตฺวา ปาการปฺปมาณา ราสิ ภเวยฺยฯ โพธิสตฺตานํ ปน อธิปฺปาโย นาม สมิชฺฌติเยว, ตสฺมา เอโกปิ ปํสุมุฏฺฐึ วา เลฑฺฑุํ วา นคราภิมุขํ ขิปโนฺต นาม นาโหสิฯ สเพฺพปิ เต นิวตฺติตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ขนฺธาวารฏฺฐานเมว ปจฺจาคมึสุ ฯ

ราชา เกวฏฺฏํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ กโรม, อาจริยา’’ติฯ ‘‘เทว, กสฺสจิ จูฬทฺวาเรน นิกฺขมิตุํ อทตฺวา สญฺจารํ ฉินฺทาม, มนุสฺสา นิกฺขมิตุํ อลภนฺตา อุกฺกณฺฐิตฺวา ทฺวารํ วิวริสฺสนฺติ, อถ มยํ ปจฺจามิตฺตํ คณฺหิสฺสามา’’ติฯ ปณฺฑิโต ตํ ปวตฺตึ ปุริมนเยเนว ญตฺวา จินฺเตสิ ‘‘อิเมสุ จิรํ อิเธว วสนฺเตสุ ผาสุกํ นาม นตฺถิฯ อุปาเยเนว เต ปลาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ‘‘มนฺเตน เต ปลาเปสฺสามี’’ติ เอกํ มนฺตกุสลํ อุปธาเรโนฺต อนุเกวฏฺฏํ นาม พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อาจริย, อมฺหากํ เอกํ กมฺมํ นิทฺธริตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ กโรม, ปณฺฑิต, วเทหี’’ติฯ ‘‘อาจริย, ตุเมฺห อนฺปาการเร ฐตฺวา อมฺหากํ มนุสฺสานํ ปมาทํ โอโลเกตฺวา อนฺตรนฺตรา พฺรหฺมทตฺตสฺส มนุสฺสานํ ปูวมจฺฉมํสาทีนิ ขิปิตฺวา ‘‘อโมฺภ, อิทญฺจิทญฺจ ขาทถ มา อุกฺกณฺฐถ, อญฺญํ กติปาหํ วสิตุํ วายมถ, นครวาสิโน ปญฺชเร พทฺธกุกฺกุฏา วิย อุกฺกณฺฐิตา นจิรเสฺสว โว ทฺวารํ วิวริสฺสนฺติฯ อถ ตุเมฺห เวเทหญฺจ ทุฏฺฐคหปติปุตฺตญฺจ คณฺหิสฺสถา’’ติ วเทยฺยาถ ฯ อมฺหากํ มนุสฺสา ตํ กถํ สุตฺวา ตุเมฺห อโกฺกสิตฺวา ตเชฺชตฺวา พฺรหฺมทตฺตสฺส มนุสฺสานํ ปสฺสนฺตานเญฺญว ตุเมฺห หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา เวฬุเปสิกาทีหิ ปหรนฺตา วิย หุตฺวา เกเส โอหาเรตฺวา ปญฺจ จูฬา คาหาเปตฺวา อิฏฺฐกจุเณฺณน โอกิราเปตฺวา กณวีรมาลํ กเณฺณ กตฺวา กติปยปหาเร ทตฺวา ปิฏฺฐิยํ ราชิโย ทเสฺสตฺวา ปาการํ อาโรเปตฺวา สิกฺกาย ปกฺขิปิตฺวา โยเตฺตน โอตาเรตฺวา ‘‘คจฺฉ มนฺตเภทก, โจรา’’ติ จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส มนุสฺสานํ ทสฺสนฺติฯ เต ตํ รโญฺญ สนฺติกํ อาเนสฺสนฺติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘โก เต อปราโธ’’ติ ปุจฺฉิสฺสติฯ อถสฺส เอวํ วเทยฺยาถ ‘‘มหาราช, มยฺหํ ปุเพฺพ ยโส มหโนฺต, คหปติปุโตฺต มนฺตเภทโก’’ติ มํ กุชฺฌิตฺวา รโญฺญ กเถตฺวา สพฺพํ เม วิภวํ อจฺฉินฺทิ, ‘‘อหํ มม ยสเภทกสฺส คหปติปุตฺตสฺส สีสํ คณฺหาเปสฺสามี’’ติ ตุมฺหากํ มนุสฺสานํ อุกฺกณฺฐิตโมจเนน เอเตสํ ฐิตานํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา เทมิฯ เอตฺตเกน มํ โปราณเวรํ หทเย กตฺวา อิมํ พฺยสนํ ปาเปสิฯ ‘‘ตํ สพฺพํ ตุมฺหากํ มนุสฺสา ชานนฺติ, มหาราชา’’ติ นานปฺปกาเรหิ ตํ สทฺทหาเปตฺวา วิสฺสาเส อุปฺปเนฺน วเทยฺยาถ ‘‘มหาราช, ตุเมฺห มมํ ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย มา จินฺตยิตฺถฯ อิทานิ เวเทหสฺส จ คหปติปุตฺตสฺส จ ชีวิตํ นตฺถิ, อหํ อิมสฺมึ นคเร ปาการสฺส ถิรฏฺฐานทุพฺพลฏฺฐานญฺจ ปริขายํ กุมฺภีลาทีนํ อตฺถิฏฺฐานญฺจ นตฺถิฏฺฐานญฺจ ชานามิ, น จิรเสฺสว โว นครํ คเหตฺวา ทสฺสามี’’ติฯ อถ โส ราชา สทฺทหิตฺวา ตุมฺหากํ สกฺการํ กริสฺสติ, เสนาวาหนญฺจ ปฏิจฺฉาเปสฺสติฯ อถสฺส เสนํ วาฬกุมฺภีลฏฺฐาเนสฺเยว โอตาเรยฺยาถฯ ตสฺส เสนา กุมฺภีลภเยน น โอตริสฺสติ, ตทา ตุเมฺห ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ เสนาย, เทว, คหปติปุเตฺตน ลโญฺช ทิโนฺน, สเพฺพ ราชาโน จ อาจริยเกวฏฺฏญฺจ อาทึ กตฺวา น เกนจิ ลโญฺช อคฺคหิโต นาม อตฺถิฯ เกวลํ เอเต ตุเมฺห ปริวาเรตฺวา จรนฺติ, สเพฺพ ปน คหปติปุตฺตสฺส สนฺตกาว, อหเมโกว ตุมฺหากํ ปุริโสฯ สเจ เม น สทฺทหถ, สเพฺพ ราชาโน อลงฺกริตฺวา มํ ทสฺสนาย อาคจฺฉนฺตู’’ติ เปเสถฯ ‘‘อถ เนสํ คหปติปุเตฺตน อตฺตโน นามรูปํ ลิขิตฺวา ทิเนฺนสุ วตฺถาลงฺการขคฺคาทีสุ อกฺขรานิ ทิสฺวา นิฏฺฐํ คเจฺฉยฺยาถา’’ติ วเทยฺยาถฯ โส ตถา กตฺวา ตานิ ทิสฺวา นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ภีตตสิโต เต ราชาโน อุโยฺยเชตฺวา ‘‘อิทานิ กึ กโรม ปณฺฑิตา’’ติ ตุเมฺห ปุจฺฉิสฺสติฯ ตเมนํ ตุเมฺห เอวํ วเทยฺยาถ ‘‘มหาราช, คหปติปุโตฺต พหุมาโยฯ สเจ อญฺญานิ กติปยทิวสานิ วสิสฺสถ, สพฺพํ โว เสนํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ตุเมฺห คณฺหิสฺสติฯ ตสฺมา ปปญฺจํ อกตฺวา อเชฺชว มชฺฌิมยามานนฺตเร อสฺสปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวา ปลายิสฺสาม, มา โน ปรหเตฺถ มรณํ โหตู’’ติฯ โส ตุมฺหากํ วจนํ สุตฺวา ตถา กริสฺสติฯ ตุเมฺห ตสฺส ปลายนเวลาย นิวตฺติตฺวา อมฺหากํ มนุเสฺส ชานาเปยฺยาถาติฯ

ตํ สุตฺวา อนุเกวฏฺฏพฺราหฺมโณ ‘‘สาธุ ปณฺฑิต, กริสฺสามิ เต วจน’’นฺติ อาหฯ ‘‘เตน หิ กติปยปหาเร สหิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘ปณฺฑิต , มม ชีวิตญฺจ หตฺถปาเท จ ฐเปตฺวา เสสํ อตฺตโน รุจิวเสน กโรหี’’ติฯ โส ตสฺส เคเห มนุสฺสานํ สกฺการํ กาเรตฺวา อนุเกวฏฺฏํ วุตฺตนเยน วิปฺปการํ ปาเปตฺวา โยเตฺตน โอตาเรตฺวา พฺรหฺมทตฺตมนุสฺสานํ ทาเปสิฯ อถ เต ตํ คเหตฺวา ตสฺส ทเสฺส

สุํฯ ราชา ตํ วีมํสิตฺวา สทฺทหิตฺวา สกฺการมสฺส กตฺวา เสนํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ โสปิ ตํ วาฬกุมฺภีลฏฺฐาเนสฺเยว โอตาเรติฯ มนุสฺสา กุมฺภีเลหิ ขชฺชมานา อฏฺฏาลกฏฺฐิเตหิ มนุสฺเสหิ อุสฺสตฺติโตมเรหิ วิชฺฌิยมานา มหาวินาสํ ปาปุณนฺติฯ ตโต ปฏฺฐาย โกจิ ภเยน อุปคนฺตุํ น สโกฺกติฯ อนุเกวโฏฺฏ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ตุมฺหากํ อตฺถาย ยุชฺฌนกา นาม นตฺถิ, สเพฺพหิ ลโญฺช คหิโต, อสทฺทหโนฺต ปโกฺกสาเปตฺวา นิวตฺถวตฺถาทีสุ อกฺขรานิ โอโลเกถา''ติ อาหฯ ราชา ตถา กตฺวา สเพฺพสํ วตฺถาทีสุ อกฺขรานิ ทิสฺวา ''อทฺธา อิเมหิ ลโญฺช คหิโต''ติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ''อาจริย, อิทานิ กิํ กตฺตพฺพ''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''เทว, อญฺญํ กาตพฺพํ นตฺถิฯ สเจ ปปญฺจํ กริสฺสถ, คหปติปุโตฺต โว คณฺหิสฺสติ, อาจริยเกวโฏฺฏปิ เกวลํ นลาเฏ วณํ กตฺวา จรติ, ลโญฺช ปน เอเตนปิ คหิโตฯ อยญฺหิ มณิรตนํ คเหตฺวา ตุเมฺห ติโยชนํ ปลาเปสิ, ปุน สทฺทหาเปตฺวา นิวเตฺตสิ, อยมฺปิ ปริภินฺทโกวฯ เอกรตฺติวาโสปิ มยฺหํ น รุจฺจติ, อเชฺชว มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ปลายิตุํ วฏฺฏติ, มํ ฐเปตฺวา อโญฺญ ตว สุหทโย นาม นตฺถี''ติ วุเตฺต ''เตน หิ อาจริย ตุเมฺหเยว เม อสฺสํ กเปฺปตฺวา ยานสชฺชํ กโรถา''ติ อาหฯ

พฺราหฺมโณ ตสฺส นิจฺฉเยน ปลายนภาวํ ญตฺวา ''มา ภายิ, มหาราชา''ติ อสฺสาเสตฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา อุปนิกฺขิตฺตกปุริสานํ ''อชฺช ราชา ปลายิสฺสติ, มา นิทฺทายิตฺถา''ติ โอวาทํ ทตฺวา รโญฺญ อโสฺส ยถา อากฑฺฒิโต สุฏฺฐุตรํ ปลายติ, เอวํ อวกปฺปนาย กเปฺปตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ''กปฺปิโต, เทว, อโสฺส, เวลํ ชานาหี''ติ อาหฯ ราชา อสฺสํ อภิรุหิตฺวา ปลายิฯ อนุเกวโฏฺฏปิ อสฺสํ อภิรุหิตฺวา เตน สทฺธิํ คจฺฉโนฺต วิย โถกํ คนฺตฺวา นิวโตฺตฯ อวกปฺปนาย กปฺปิตอโสฺส อากฑฺฒิยมาโนปิ ราชานํ คเหตฺวา ปลายิฯ อนุเกวโฏฺฏ เสนาย อนฺตรํ ปวิสิตฺวา ''จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต ปลาโต''ติ อุกฺกุฏฺฐิมกาสิฯ อุปนิกฺขิตฺตกปุริสาปิ อตฺตโน มนุเสฺสหิ สทฺธิํ อุปโฆสิํสุฯ เสสราชาโน ตํ สุตฺวา ''มโหสธปณฺฑิโต ทฺวารํ วิวริตฺวา นิกฺขโนฺต ภวิสฺสติ, น โน ทานิ ชีวิตํ ทสฺสตี''ติ ภีตตสิตา อุปโภคปริโภคภณฺฑานิปิ อโนโลเกตฺวา อิโต จิโต จ ปลายิํสุฯ มนุสฺสา ''ราชาโน ปลายนฺตี''ติ สุฏฺฐุตรํ อุปโฆสิํสุฯ ตํ สุตฺวา ทฺวารฏฺฏาลกาทีสุ ฐิตาปิ อุนฺนาทิํสุ อโปฺผฏยิํสุฯ อิติ ตสฺมิํ ขเณ ปถวี วิย ภิชฺชมานา สมุโทฺท วิย สงฺขุภิโต สกลนครํ อโนฺต จ พหิ จ เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ อฏฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขา มนุสฺสา ''มโหสธปณฺฑิเตน กิร พฺรหฺมทโตฺต เอกสตราชาโน จ คหิตา''ติ มรณภยภีตา อตฺตโน อตฺตโน อุทรพทฺธสาฏกมฺปิ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ ขนฺธาวารฏฺฐานํ ตุจฺฉํ อโหสิฯ จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต เอกสเต ขตฺติเย คเหตฺวา อตฺตโน นครเมว คโตฯ ปุนทิวเส ปน ปาโตว นครทฺวารานิ วิวริตฺวา พลกายา นครา นิกฺขมิตฺวา มหาวิโลปํ ทิสฺวา ''กิํ กโรม, ปณฺฑิตา''ติ มหาสตฺตสฺส อาโรจยิํสุฯ โส อาห – ''เอเตหิ ฉฑฺฑิตํ ธนํ อมฺหากํ ปาปุณาติ, สเพฺพสํ ราชูนํ สนฺตกํ อมฺหากํ รโญฺญ, เทถ, เสฏฺฐีนญฺจ เกวฏฺฏพฺราหฺมณสฺส จ สนฺตกํ อมฺหากํ อาหรถ, อวเสสํ ปน นครวาสิโน คณฺหนฺตู''ติฯ เตสํ มหคฺฆรตนภณฺฑเมว อาหรนฺตานํ อฑฺฒมาโส วีติวโตฺตฯ เสสํ ปน จตูหิ มาเสหิ อาหริํสุฯ มหาสโตฺต อนุเกวฏฺฏสฺส มหนฺตํ สกฺการมกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ กิร มิถิลวาสิโน พหู หิรญฺญสุวณฺณา ชาตาฯ พฺรหฺมทตฺตสฺสปิ เตหิ ราชูหิ สทฺธิํ อุตฺตรปญฺจาลนคเร วสนฺตสฺส เอกวสฺสํ อตีตํฯ

พฺรหฺมทตฺตสฺส ยุทฺธปราชยกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

สุวกณฺฑํ

อเถกทิวสํ เกวโฏฺฏ อาทาเส มุขํ โอโลเกโนฺต นลาเฏ วณํ ทิสฺวา ''อิทํ คหปติปุตฺตสฺส กมฺมํ, เตนาหํ เอตฺตกานํ ราชูนํ อนฺตเร ลชฺชาปิโต''ติ จิเนฺตตฺวา สมุปฺปนฺนโกโธ หุตฺวา ''กทา

นุ ขฺวสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิตุํ สมตฺถ ภวิสฺสามี’’ติ จินฺเตนฺโต ‘‘อเตฺถโส อุปาโย, อมฺหากํ รโญฺญ ธีตา ปญฺจาลจนฺที นาม อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉราปฏิภาคา, ตํ วิเทหรโญฺญ ทสฺสามา’’ติ วตฺวา ‘‘เวเทหํ กาเมน ปโลเภตฺวา คิลิตพฬิสํ วิย มจฺฉํ สทฺธึ มโหสเธน อาเนตฺวา อุโภ เต มาเรตฺวา ชยปานํ ปิวิสฺสามา’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘เทว, เอโก มโนฺต อตฺถี’’ติฯ ‘‘อาจริย, ตว มนฺตํ นิสฺสาย อุทรพทฺธสาฎกสฺสปิ อสฺสามิโน ชาตมฺหา, อิทานิ กึ กริสฺสสิ, ตุณฺหี โหหี’’ติฯ ‘‘มหาราช, อิมินา อุปาเยน สทิโส อโญฺญ นตฺถี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ภณาหี’’ติฯ ‘‘มหาราช, อเมฺหหิ ทฺวีหิเยว เอกโต ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘เอวํ โหตู’’ติฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ อุปริปาสาทตลํ อาโรเปตฺวา อาห – ‘‘มหาราช, วิเทหราชานํ กิเลเสน ปโลเภตฺวา อิธาเนตฺวา สทฺธึ คหปติปุเตฺตน มาเรสฺสามา’’ติฯ ‘‘สุนฺทโร, อาจริย, อุปาโย, กถํ ปน ตํ ปโลเภตฺวา อาเนสฺสามา’’ติ? ‘‘มหาราช, ธีตา โว ปญฺฉาลจนฺที อุตฺตมรูปธรา, ตสฺสา รูปสมฺปตฺตึ จาตุริยวิลาเสน กวีหิ คีตํ พนฺธาเปตฺวา ตานิ กพฺพานิ มิถิลายํ คายาเปตฺวา ‘เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ อลภนฺตสฺส วิเทหนรินฺทสฺส กึ รเชฺชนา’ติ ตสฺส สวนสํสเคฺคเนว ปฎิพทฺธภาวํ ญตฺวา อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปสฺสามิฯ โส มยิ ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา อาคเต คิลิตพฬิโส วิย มโจฺฉ คหปติปุตฺตํ คเหตฺวา อาคมิสฺสติ, อถ เน มาเรสฺสามา’’ติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา ‘‘สุนฺทโร อุปาโย, อาจริย, เอวํ กริสฺสามา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตํ ปน มนฺตํ จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส สยนปาลิกา สาฬิกา สุตฺวา ปจฺจกฺขมกาสิฯ ราชา นิปุเณ กพฺพการเร ปโกฺกสาเปตฺวา พหุํ ธนํ ทตฺวา ธีตรํ เตสํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตาตา, เอติสฺสา รูปสมฺปตฺตึ นิสฺสาย กพฺพํ กโรถา’’ติ อาหฯ เต อติมโนหรานิ คีตานิ พนฺธิตฺวา ราชานํ สาวยึสุฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา พหุํ ธนํ เตสํ อทาสิฯ กวีนํ สนฺติกา นฎา สิกฺขิตฺวา สมชฺชมณฺฑเล คายึสุฯ อิติ ตานิ วิตฺถาริตานิ อเหสุํฯ เตสุ มนุสฺสานํ อนฺตเร วิตฺถาริตตฺตํ คเตสุ ราชา คายเก ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘ตาตา, ตุเมฺห มหาสกุเณ คเหตฺวา รตฺติภาเค รุกฺขํ อภิรุยฺห ตตฺถ นิสินฺนา คายิตฺวา ปจฺจูสกาเล เตสํ คีวาสุ กํสตาเล พนฺธิตฺวา เต อุปฺปาเตตฺวา โอตรถา’’ติฯ โส กิร ‘‘ปญฺจาลรโญฺญ ธีตุ สรีรวณฺณํ เทวตาปิ คายนฺตี’’ติ ปากฎภาวกรณตฺถํ ตถา กาเรสิฯ ปุน ราชา กวี ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา, อิทานิ ตุเมฺห ‘เอวรูปา กุมาริกา ชมฺพุทีปตเล อญฺญสฺส รโญฺญ นานุจฺฉวิกา, มิถิลายํ เวเทหรโญฺญ อนุจฺฉวิกา’ติ รโญฺญ จ อิสฺสริยํ อิมาย จ รูปํ วเณฺณตฺวา คีตานิ พนฺธถา’’ติ อาหฯ เต ตถา กตฺวา รโญฺญ อาโรจยึสุฯ

ราชา เตสํ ธนํ ทตฺวา ปุน คายเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา, มิถิลํ คนฺตฺวา ตตฺถ อิมินาว อุปาเยน คายถา’’ติ เปเสสิฯ เต ตานิ คายนฺตา อนุปุเพฺพน มิถิลํ คนฺตฺวา สมชฺชมณฺฑเล คายึสุฯ ตานิ สุตฺวา มหาชโน อุกฺกุฎฺฐิสหสฺสานิ ปวเตฺตตฺวา เตสํ พหุํ ธนํ อทาสิฯ เต รตฺติสมเย รุเกฺขสุปิ คายิตฺวา ปจฺจูสกาเล สกุณานํ คีวาสุ กํสตาเล พนฺธิตฺวา โอตรนฺติฯ อากาเส กํสตาลสทฺทํ สุตฺวา ‘‘ปญฺจาลราชธีตุ สรีรวณฺณํ เทวตาปิ คายนฺตี’’ติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ราชา สุตฺวา คายเก ปโกฺกสาเปตฺวา อโนฺตนิเวสเน สมชฺชํ กาเรตฺวา ‘‘เอวรูปํ กิร อุตฺตมรูปธรํ ธีตรํ จูฬนิราชา มยฺหํ ทาตุกาโม’’ติ ตุสฺสิตฺวา เตสํ พหุํ ธนํ อทาสิฯ เต อาคนฺตฺวา พฺรหฺมทตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ อถ นํ เกวโฏฺฎ อาห – ‘‘อิทานิ, มหาราช, ทิวสํ ววตฺถปนตฺถาย คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อาจริย, กึ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘โถกํ ปณฺณาการ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ คณฺหา’’ติ ทาเปสิฯ โส ตํ อาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน เวเทหรฎฺฐํ ปาปุณิฯ ตสฺสาคมนํ สุตฺวา นคเร เอกโกลาหลํ ชาตํ ‘‘จูฬนิราชา กิร เวเทโห จ มิตฺตสนฺถวํ กริสฺสนฺติ, จูฬนิราชา อตฺตโน ธีตรํ อมฺหากํ รโญฺญ ทสฺสติ , เกวโฏฺฎ ทิวสํ ววตฺถเปตุํ เอตี’’ติฯ เวเทหราชาปิ สุณิ, มหาสโตฺตปิ, สุตฺวาน ปนสฺส เอตทโหสิ ‘‘ตสฺสาคมนํ มยฺหํ น รุจฺจติ, ตถโต นํ ชานิสฺสามี’’ติฯ โส จูฬนิสนฺติเก อุปนิกฺขิตฺตกปุริสานํ สาสนํ เปเสสิ ‘‘อิมมตฺถํ ตถโต ชานิตฺวา เปเสนฺตู’’ติฯ อถ

เต ‘‘มยเมตํ ตถโต น ชานาม, ราชา จ เกวโฏฺฏ จ สยนคพฺเภ นิสีทิตฺวา มเนฺตนฺติ, รโญฺญ ปน สยนปาลิกา สาฬิกา สกุณิกา เอตมตฺถํ ชาเนยฺยา’’ติ ปฏิเปสยึสุฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘ยถา ปจฺจามิตฺตานํ โอกาโส น โหติ, เอวํ สุวิภตฺตํ กตฺวา สุสชฺชิตํ นครํ อหํ เกวฏฺฏสฺส ทฏฺฐุํ น ทสฺสามี’’ติฯ โส นครทฺวารโต ยาว ราชเคหา, ราชเคหโต จ ยาว อตฺตเคหา, คมนมคฺคํ อุโภสุ ปเสฺสสุ กิลเญฺชหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา มตฺถเกปิ กิลเญฺชหิ ปฏิจฺฉาทาเปตฺวา จิตฺตกมฺมํ การาเปตฺวา ภูมิยํ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ปุณฺณฆเฏ ฐปาเปตฺวา กทลิโย พนฺธาเปตฺวา ธเช ปคฺคณฺหาเปสิฯ เกวโฏฺฏ นครํ ปวิสิตฺวา สุวิภตฺตํ นครํ อปสฺสโนฺต ‘‘รญฺญา เม มโคฺค อลงฺการาปิโต’’ติ จิเนฺตตฺวา นครสฺส อทสฺสนตฺถํ กตภาวํ น ชานิฯ โส คนฺตฺวา ราชานํ ทิสฺวา ปณฺณาการํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา รญฺญา กตสกฺการสมฺมาโน อาคตการณํ อาโรเจโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๙๙. ‘‘ราชา สนฺถวกาโม เต, รตนานิ ปเวจฺฉติ;
อาคจฺฉนฺตุ อิโต ทูตา, มญฺชุกา ปิยภาณิโนฯ

๖๐๐. ‘‘ภาสนฺตุ มุทุกา วาจา, ยา วาจา ปฏินนฺทิตา;
ปญฺจาโล จ วิเทโห จ, อุโภ เอกา ภวนฺตุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺถวกาโม**ติ มหาราช, อมฺหากํ ราชา ตยา สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ กาตุกาโมฯ **รตนานี**ติ อิตฺถิรตนํ อตฺตโน ธีตรํ อาทิํ กตฺวา ตุมฺหากํ สพฺพรตนานิ ทสฺสติฯ **อาคจฺฉนฺตู**ติ อิโต ปฏฺฐาย กิร อุตฺตรปญฺจาลนครโต ปณฺณาการํ คเหตฺวา มธุรวจนา ปิยภาณิโน ทูตา อิธ อาคจฺฉนฺตุ, อิโต จ ตตฺถ คจฺฉนฺตุฯ **เอกา ภวนฺตู**ติ คโงฺคทกํ วิย ยมุโนทเกน สทฺธึ สํสนฺทนฺตา เอกสทิสาว โหนฺตูติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มหาราช, อมฺหากํ ราชา อญฺญํ มหามตฺตํ เปเสตุกาโม หุตฺวาปิ ‘อโญฺญ มนาปํ กตฺวา สาสนํ อาโรเจตุํ น สกฺขิสฺสตี’ติ มํ เปเสสิ ‘อาจริย, ตุเมฺห ราชานํ สาธุกํ ปโพเธตฺวา อาทาย อาคจฺฉถา’ติ, คจฺฉถ ราชเสฏฺฐ อภิรูปญฺจ กุมาริกํ ลภิสฺสถ, อมฺหากญฺจ รญฺญา สทฺธึ มิตฺตภาโว ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส ‘‘อุตฺตมรูปธรํ กิร กุมาริกํ ลภิสฺสามี’’ติ สวนสํสเคฺคน พชฺฌิตฺวา ‘‘อาจริย, ตุมฺหากญฺจ กิร มโหสธปณฺฑิตสฺส จ ธมฺมยุเทฺธ วิวาโท อโหสิ, คจฺฉถ ปุตฺตํ เม ปสฺสถ, อุโภปิ ปณฺฑิตา อญฺญมญฺญํ ขมาเปตฺวา มเนฺตตฺวา เอถา’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา เกวโฏฺฏ ‘‘ปสฺสิสฺสามิ ปณฺฑิต’’นฺติ ตํ ปสฺสิตุํ อคมาสิฯ มหาสโตฺตปิ ตํ ทิวสํ ‘‘เตน เม ปาปธเมฺมน สทฺธึ สลฺลาโป มา โหตู’’ติ ปาโตว โถกํ สปฺปิํ ปิวิ, เคหมฺปิสฺส พหเลน อลฺลโคมเยน เลปาเปสิ, ถเมฺภ เตเลน มเกฺขสิ, ตสฺส นิปนฺนมญฺจกํ ฐเปตฺวา เสสานิ มญฺจปีฐาทีนิ นีหราเปสิฯ

โส มนุสฺสานํ สญฺญมทาสิ ‘‘ตาตา, พฺราหฺมเณ กเถตุํ อารเทฺธ เอวํ วเทยฺยาถ ‘พฺราหฺมณ, มา ปณฺฑิเตน สทฺธึ กถยิตฺถ, อชฺช เตน ติขิณสปฺปิ ปีวิต’นฺติฯ มยิ จ เตน สทฺธึ กถนาการํ กโรเนฺตปิ ‘เทว ติขิณสปฺปิ เต ปีวิตํ, มา กเถถา’ติ มํ นิวาเรถา’’ติฯ เอวํ วิจาเรตฺวา มหาสโตฺต รตฺตปฏํ นิวาเสตฺวา สตฺตสุ ทฺวารโกฏฺฐเกสุ มนุเสฺส ฐเปตฺวา สตฺตเม ทฺวารโกฏฺฐเก ปฏมญฺจเก นิปชฺชิฯ เกวโฏฺฏปิสฺส ปฐมทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา ‘‘กหํ ปณฺฑิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ เต มนุสฺสา ‘‘พฺราหฺมณ, มา สทฺทมกริ, สเจปิ อาคจฺฉิตุกาโม, ตุณฺหี หุตฺวา เอหิ, อชฺช ปณฺฑิเตน ติขิณสปฺปิ ปีตํ, มหาสทฺทํ กาตุํ น ลพฺภตี’’ติ อาหํสุฯ เสสทฺวารโกฏฺฐเกสุปิ นํ ตเถว อาหํสุฯ โส สตฺตมทฺวารโกฏฺฐกํ อติกฺกมิตฺวา ปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ปณฺฑิโต กถ

นาการํ ทเสฺสสิฯ อถ นํ มนุสฺสา ‘‘เทว, มา กถยิตฺถ, ติขิณสปฺปิ เต ปีตํ, กึ เต อิมินา ทุฏฺฐพฺราหฺมเณน สทฺธึ กถิเตนา’’ติ วตฺวา วารยึสุฯ อิติ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เนว นิสีทิตุํ, น อาสนํ นิสฺสาย ฐิตฏฺฐานํ ลภิ, อลฺลโคมยํ อกฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ โอโลเกตฺวา เอโก อกฺขีนิ นิมีลิ, เอโก ภมุกํ อุกฺขิปิ, เอโก กปฺปรํ กณฺฑูยิฯ โส เตสํ กิริยํ โอโลเกตฺวา มงฺกุภูโต ‘‘คจฺฉามหํ ปณฺฑิตา’’ติ วตฺวา อปเรน ‘‘อเร ทุฏฺฐพฺราหฺมณ, ‘มา สทฺทมกาสี’ติ วุตฺโตปิ สทฺทเมว กโรสิ, อฏฺฐีนิ เต ภินฺทิสฺสามี’’ติ วุตฺเต ภีตตสิโต หุตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกสิฯ อถ นํ อโญฺญ เวฬุเปสิกาย ปิฏฺฐิยํ ตาเลสิ, อโญฺญ คีวายํ คเหตฺวา ขิปิ, อโญฺญ ปิฏฺฐิยํ หตฺถตเลน ปหริฯ โส ทีปิมุขา มุตฺตมิโค วิย ภีตตสิโต นิกฺขมิตฺวา ราชเคหํ คโตฯ ราชา จินฺเตสิ ‘‘อชฺช มม ปุตฺโต อิมํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตุฏฺโฐ ภวิสฺสติ, ทฺวินฺนํ ปณฺฑิตานํ มหติยา ธมฺมสากจฺฉาย ภวิตพฺพํ, อชฺช อุโภ อญฺญมญฺญํ ขมาเปสฺสนฺติ, ลาภา วต เม’’ติฯ โส เกวฏฺฏํ ทิสฺวา ปณฺฑิเตน สทฺธึ สํสนฺทนาการํ ปุจฺฉนฺโต คาถมาห –

๖๐๑.‘‘กถํ นุ เกวฏฺฏ มโหสเธน, สมาคโม อาสิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
กจฺจิ เต ปฏินิชฺฌโตฺต, กจฺจิ ตุโฏฺฐ มโหสโธ’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏินิชฺฌโตฺต**ติ ธมฺมยุทฺธมณฺฑเล ปวตฺตวิคฺคหสฺส วูปสมนตฺถํ กจฺจิ ตุวํ เตน, โส จ ตยา นิชฺฌโตฺต ขมาปิโตฯ **กจฺจิ ตุโฏฺฐ**ติ กจฺจิ ตุมฺหากํ รณฺญา เปสิตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตุโฏฺฐติฯ

ตํ สุตฺวา เกวโฏฺฏ ‘‘มหาราช, ตุเมฺห ‘ปณฺฑิโต’ติ ตํ คเหตฺวา วิจรถ, ตโต อสปฺปุริสตโร นาม นตฺถี’’ติ คาถมาห –

๖๐๒.‘‘อนริยรูโป ปุริโส ชนินฺท, อสโมฺมทโก ถโทฺธ อสพฺภิรูโป;
ยถา มูโค จ พธิโร จ, น กิญฺจิตฺถํ อภาสถา’’ติฯ

ตตฺถ **อสพฺภิรูโป**ติ อปณฺฑิตชาติโกฯ **น กิญฺจิตฺถ**นฺติ มยา สห กิญฺจิ อตฺถํ น ภาสิตฺถ, เตเนว นํ อปณฺฑิโตติ มญฺญามีติ โพธิสตฺตสฺส อคุณํ กเถสิฯ

ราชา ตสฺส วจนํ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ตสฺส จ เตน สทฺธึ อาคตานญฺจ ปริพฺพยเญฺจว นิวาสเคหญฺจ ทาเปตฺวา ‘‘คจฺฉถาจริย, วิสฺสมถา’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา ‘‘มม ปุโตฺต ปณฺฑิโต ปฏิสนฺถารกุสโล, อิมินา กิร สทฺธึ เนว ปฏิสนฺถารํ อกาสิ, น ตุฏฺฐึ ปเวเทสิฯ กิญฺจิ เตน อนาคตภยํ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี’’ติ สยเมว กถํ สมุฏฺฐาเปสิ –

๖๐๓.‘‘อทฺธา อิทํ มนฺตปทํ สุทุทฺทสํ, อโตฺถ สุโทฺธ นรวิริเยน ทิโฏฺฐ;
ตถา หิ กาโย มม สมฺปเวธติ, หิตฺวา สยํ โก ปรหตฺถเมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิท**นฺติ ยํ มม ปุเตฺตน ทิฏฺฐํ, อทฺธา อิทํ มนฺตปทํ อเญฺญน อิตรปุริเสน สุทุทฺทสํฯ **นรวิริเยนา**ติ วีริยวนฺเตน มโหสธปณฺฑิเตน สุโทฺธ อโตฺถ ทิโฏฺฐ ภวิสฺสติฯ **สย**นฺติ สกํ รฏฺฐํ หิตฺวา โก ปรหตฺถํ คมิสฺสติฯ

‘‘มม ปุเตฺตน พฺราหฺมณสฺส อาคมเน โทโส ทิโฏฺฐ ภวิสฺสติฯ อยญฺหิ อาคจฺฉโนฺต น มิตฺตสนฺถวตฺถาย อาคมิสฺสติ, มํ ปน กาเมน ปโลเภตฺวา นครํ เนตฺวา คณฺหนตฺถาย อาคเตน ภวิตพฺพํฯ ตํ อนาคตภยํ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ ปณฺฑิเตนา’’ติ ตสฺส ตมตฺถํ อาวเชฺชตฺวา ภีตตสิตสฺส นิ

สินฺนกาเล จตฺตาโร ปณฺฑิตา อาคมึสุฯ ราชา เสนกํ ปุจฺฉิ ‘‘เสนก, รุจฺจติ เต อุตฺตรปญฺจาลนครํ คนฺตฺวา จูฬนิราชสฺส ธีตุ อานยน’’นฺติ? กึ กเถถ มหาราช, น หิ สิรึ อาคจฺฉนฺตึ ทเณฺฑน ปหริตฺวา ปลาเปตุํ วฏฺฏติฯ สเจ ตุเมฺห ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ คณฺหิสฺสถ, ฐเปตฺวา จูฬนิพฺรหฺมทตฺตํ อโญฺญ ตุเมฺหหิ สโม ชมฺพุทีปตเล น ภวิสฺสติฯ กึ การณา? เชฏฺฐราชธีตาย คหิตตฺตาฯ โส หิ ‘‘เสสราชาโน มม มนุสฺสา, เวเทโห เอโกว มยา สทิโส’’ติ สกลชมฺพุทีเป อุตฺตมรูปธรํ ธีตรํ ตุมฺหากํ ทาตุกาโม ชาโต, กโรถสฺส วจนํฯ มยมฺปิ ตุเมฺห นิสฺสาย วตฺถาลงฺกาเร ลภิสฺสามาติฯ ราชา เสเสปิ ปุจฺฉิฯ เตปิ ตเถว กเถสุํฯ ตสฺส เตหิ สทฺธึ กเถนฺตเสฺสว เกวฏฺฏพฺราหฺมโณ อตฺตโน นิวาสเคหา นิกฺขมิตฺวา ‘‘ราชานํ อามเนฺตตฺวา คมิสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา ‘‘มหาราช, น สกฺกา อเมฺหหิ ปปญฺจํ กาตุํ, คมิสฺสาม มยํ นรินฺทา’’ติ อาหฯ ราชา ตสฺส สกฺการํ กตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ มหาสโตฺต ตสฺส คมนภาวํ ญตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา ราชุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ปุโตฺต เม มโหสธปณฺฑิโต มหามนฺตี มนฺตปารงฺคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อตฺถํ ชานาติฯ อมฺหากํ ตตฺถ คนฺตุํ ยุตฺตภาวํ วา อยุตฺตภาวํ วา ปณฺฑิโต ชานิสฺสตี’’ติฯ โส อตฺตนา ปฐมํ จินฺติตํ อวตฺวา ราครโตฺต โมหมูโฬฺห หุตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๖๐๔. ‘‘ฉนฺนญฺหิ เอกาว มตี สเมติ, เย ปณฺฑิตา อุตฺตมภูริปตฺตา;
ยานํ อยานํ อถ วาปิ ฐานํ, มโหสธ ตฺวมฺปิ มตึ กโรหี’’ติฯ

ตตฺถ **ฉนฺน**นฺติ ปณฺฑิต, เกวฏฺฏพฺราหฺมณสฺส จ มม จ อิเมสญฺจ จตุนฺนนฺติ ฉนฺนํ อมฺหากํ **เอกาว มติ** เอโกเยว อชฺฌาสโย คโงฺคทกํ วิย ยมุโนทเกน สํสนฺทติ สเมติฯ เย มยํ ฉปิ ชนา ปณฺฑิตา อุตฺตมภูริปตฺตา, เตสํ โน ฉนฺนมฺปิ จูฬนิราชธีตุ อานยนํ รุจฺจตีติฯ **ฐาน**นฺติ อิเธว วาโสฯ **มตึ กโรหี**ติ อมฺหากํ รุจฺจนกํ นาม อปฺปมาณํ, ตฺวมฺปิ จิเนฺตหิ, กึ อมฺหากํ อาวาหตฺถาย ตตฺถ ยานํ, อุทาหุ อยานํ, อทุ อิเธว วาโส รุจฺจตีติฯ

ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต ‘‘อยํ ราชา อติวิย กามคิโทฺธ อนฺธพาลภาเวน อิเมสํ จตุนฺนํ วจนํ คณฺหาติ, คมเน โทสํ กเถตฺวา นิวเตฺตสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา จตโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๖๐๕. ‘‘ชานาสิ โข ราช มหานุภาโว, มหพฺพโล จูฬนิพฺรหฺมทโตฺต;
ราชา จ ตํ อิจฺฉติ มารณตฺถํ, มิคํ ยถา โอกจเรน ลุโทฺทฯ

๖๐๖. ‘‘ยถาปิ มโจฺฉ พฬิสํ, วงฺกํ มํเสน ฉาทิตํ;
อามคิโทฺธ น ชานาติ, มโจฺฉ มรณมตฺตโนฯ

๖๐๗. ‘‘เอวเมว ตุวํ ราช, จูฬเนยฺยสฺส ธีตรํ;
กามคิโทฺธ น ชานาสิ, มโจฺฉว มรณมตฺตโนฯ

๖๐๘. ‘‘สเจ คจฺฉสิ ปญฺจาลํ, ขิปฺปมตฺตํ ชหิสฺสสิ;
มิคํ ปนฺถานุพนฺธํว, มหนฺตํ ภยเมสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ราชา**ติ วิเทหํ อาลปติฯ **มหานุภาโว**ติ มหายโสฯ **มหพฺพโล**ติ อฏฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขน พเลน สมนฺนาคโตฯ **มารณตฺถ**นฺติ มารณสฺส อตฺถายฯ **โอกจเรนา**ติ โอกจาริกาย มิคิยาฯ ลุโทฺท หิ เอกํ มิคึ สิกฺขาเปตฺวา รชฺชุเกน พนฺธิตฺวา อรญฺญํ เนตฺวา มิคานํ โคจรฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สา พาลมิคํ อตฺตโน สนฺติกํ อาเนตุกามา สกสญฺญาย ราคํ ชเนนฺตี วิรวติฯ ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา พาลมิโค มิคคณปริวุโต วนคุเมฺพ นิปโนฺน เสสมิคีสุ สญฺญํ อกตฺวา ตสฺสา

สทฺทสฺสวนสํสเคฺคน พโทฺธ วุฏฺฐาย นิกฺขมิตฺวา คีวํ อุกฺขิปิตฺวา กิเลสวเสน ตํ มิคํ อุปคนฺตฺวา ลุทฺทสฺส ปสฺสํ ทตฺวา ติฏฺฐติฯ ตเมนํ โส ติขิณาย สตฺติยา วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปติฯ ตตฺถ ลุโทฺท วิย จูฬนิราชา, โอกจาริกา วิย อสฺส ธีตา, ลุทฺทสฺส หเตฺถ อาวุธํ วิย เกวฏฺฏพฺราหฺมโณฯ อิติ ยถา โอกจเรน ลุโทฺท มิคํ มารณตฺถาย อิจฺฉติ, เอวํ โสปิ ราชา ตํ อิจฺฉตีติ อโตฺถฯ

อามคิโทฺธติ พฺยามสตคมฺภีเร อุทเก วสโนฺตปิ ตสฺมิํ พฬิสสฺส วงฺกฏฺฐานํ ฉาเทตฺวา ฐิเต อามสงฺขาเต อามิเส คิโทฺธ หุตฺวา พฬิสํ คิลติ, อตฺตโน มรณํ น ชานาติฯ ธีตรนฺติ จูฬนิพาฬิสิกสฺส เกวฏฺฏพฺราหฺมณสฺส วจนพฬิสํ ฉาเทตฺวา ฐิตํ อามิสสทิสํฯ ตสฺส รโญฺญ ธีตรํ กามคิโทฺธ หุตฺวา มโจฺฉ อตฺตโน มรณสงฺขาตํ อามิสํ วิย น ชานาสิฯ **ปญฺจาล**นฺติ อุตฺตรปญฺจาลนครํฯ **อตฺต**นฺติ อตฺตานํฯ **ปนฺถานุพนฺธ**นฺติ ยถา คามทฺวารมคฺคํ อนุพนฺธมิคํ **มหนฺตํ ภยเมสฺสติ,** ตญฺหิ มิคํ มารณตฺถาย อาวุธานิ คเหตฺวา นิกฺขเนฺตสุ มนุเสฺสสุ เย เย ปสฺสนฺติ, เต เต มาเรนฺติ, เอวํ อุตฺตรปญฺจาลนครํ คจฺฉนฺตมฺปิ ตํ มหนฺตํ มรณภยํ เอสฺสติ อุปคมิสฺสตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต จตูหิ คาถาหิ ราชานํ นิคฺคณฺหิตฺวา กเถสิฯ โส ราชา เตน อติวิย นิคฺคหิโตว ‘‘อยํ มํ อตฺตโน ทาสํ วิย มญฺญติ, ราชาติ สญฺญมฺปิ น กโรติ, อคฺคราเชน ‘ธีตรํ ทสฺสามี’ติ มม สนฺติกํ เปสิตํ ญตฺวา เอกมฺปิ มงฺคลปฏิสํยุตฺตํ กถํ อกเถตฺวา มํ ‘พาลมิโค วิย, คิลิตพฬิสมโจฺฉ วิย ปนฺถานุพนฺธมิโค วิย, มรณํ ปาปุณิสฺสตี’ติ วทตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๐๙.‘‘มยเมว พาลมฺหเส เอฬมูคา, เย อุตฺตมตฺถานิ ตยี ลปิมฺหา;
กิเมว ตฺวํ นงฺคลโกฏิวโฑฺฒ, อตฺถานิ ชานาสิ ยถาปิ อเญฺญ’’ติฯ

ตตฺถ **พาลมฺหเส**ติ พาลามฺหฯ **เอฬมูคา**ติ ลาลมุขา มยเมวฯ **อุตฺตมตฺถานี**ติ อุตฺตมอิตฺถิรตนปฏิลาภการณานิฯ **ตยี ลวิมฺหา**ติ ตว สนฺติเก กถยิมฺหาฯ **กิเมวา**ติ ครหเตฺถ นิปาโตฯ **นงฺคลโกฏิวโฑฺฒ**ติ คหปติปุโตฺต ทหรกาลโต ปฏฺฐาย นงฺคลโกฏิํ วหโนฺตเยว วฑฺฒติ, ตมตฺถํ สนฺธาย ‘‘ตฺวํ คหปติกมฺมเมว ชานาสิ, น ขตฺติยานํ มงฺคลกมฺม’’นฺติ อิมินา อธิปฺปาเยเนวมาหฯ **อเญฺญ**ติ ยถา เกวโฏฺฏ วา เสนกาทโย วา อเญฺญ ปณฺฑิตา อิมานิ ขตฺติยานํ มงฺคลตฺถานิ ชานนฺติ, ตถา ตฺวํ ตานิ กิํ ชานาสิ, คหปติกมฺมชานนเมว ตวานุจฺฉวิกนฺติฯ

อิติ นํ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ‘‘คหปติปุโตฺต มม มงฺคลนฺตรายํ กโรติ, นีหรถ น’’นฺติ นีหราเปตุํ คาถมาห –

๖๑๐.‘‘อิมํ คเล คเหตฺวาน, นาเสถ วิชิตา มม;
โย เม รตนลาภสฺส, อนฺตรายาย ภาสตี’’ติฯ

โส รโญฺญ กุทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘สเจ โข ปน มํ โกจิ รโญฺญ วจนํ คเหตฺวา หเตฺถ วา คีวาย วา ปรามเสยฺย, ตํ เม อลํ อสฺส ยาวชีวํ ลชฺชิตุํ, ตสฺมา สยเมว นิกฺขมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน เคหํ คโตฯ ราชาปิ เกวลํ โกธวเสเนว วทติ, โพธิสเตฺต ปน ครุจิตฺตตาย น กญฺจิ ตถา กาตุํ อาณาเปสิฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘อยํ ราชา พาโล อตฺตโน หิตาหิตํ น ชานาติ , กามคิโทฺธ หุตฺวา ‘ตสฺส ธีตรํ ลภิสฺสามิเยวา’ติ อนาคตภยํ อชานิตฺวา คจฺฉโนฺต มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสติฯ นาสฺส กถํ หทเย กาตุํ วฏฺฏติ, พหุปกาโร เม เอส มหายสทายโก, อิมสฺส

มยา ปจฺจเยน ภวิตุํ วฏฺฏติฯ ปฐมํ โข ปน สุวโปตกํ เปเสตฺวา ตถโต ญตฺวา ปจฺฉา อหํ คมิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา สุวโปตกํ เปเสสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๖๑๑. ''ตโต จ โส อปกฺกมฺม, เวเทหสฺส อุปนฺติกา;
อถ อามนฺตยี ทูตํ, มาธรํ สุวปณฺฑิตํฯ

๖๑๒. ''เอหิ สมฺม หริตปกฺข, เวยฺยาวจฺจํ กโรหิ เม;
อตฺถิ ปญฺจาลราชสฺส, สาฬิกา สยนปาลิกาฯ

๖๑๓. ''ตํ พนฺธเนน ปุจฺฉสฺสุ, สา หิ สพฺพสฺส โกวิทา;
สา เตสํ สพฺพํ ชานาติ, รโญฺญ จ โกสิยสฺส จฯ

๖๑๔. ''อาโมติ โส ปฏิสฺสุตฺวา, มาธโร สุวปณฺฑิโต;
อคมาสิ หริตปกฺโข, สาฬิกาย อุปนฺติกํฯ

๖๑๕. ''ตโต จ โข โส คนฺตฺวาน, มาธโร สุวปณฺฑิโต;
อถามนฺตยิ สุฆรํ, สาฬิกํ มญฺชุภาณิกํฯ

๖๑๖. ''กจฺจิ เต สุฆเร ขมนียํ, กจฺจิ เวเสฺส อนามยํ;
กจฺจิ เต มธุนา ลาชา, ลพฺภเต สุฆเร ตุวํฯ

๖๑๗. ''กุสลเญฺจว เม สมฺม, อโถ สมฺม อนามยํ;
อโถ เม มธุนา ลาชา, ลพฺภเต สุวปณฺฑิตฯ

๖๑๘. ''กุโต นุ สมฺม อาคมฺม, กสฺส วา ปหิโต ตุวํ;
น จ เมสิ อิโต ปุพฺเพ, ทิฏฺโฐ วา ยทิ วา สุโต''ติฯ

ตตฺถ **หริตปกฺขา**ติ หริตปตฺตสมานปกฺขาฯ **เวยฺยาวจฺจ**นฺติ ''เอหิ, สมฺมา''ติ วุเตฺต อาคนฺตฺวา อเงฺก นิสินฺนํ ''สมฺม, อเญฺญน มนุสฺสภูเตน กาตุํ อสกฺกุเณยฺยํ มเมกํ เวยฺยาวฏิกํ กโรหี''ติ อาหฯ

''กิํ กโรมิ, เทวา''ติ วุเตฺต ''สมฺม, เกวฏฺฏพฺราหฺมณสฺส ทูเตเยฺยนาคตการณํ ฐเปตฺวา ราชานญฺจ เกวฏฺฏญฺจ อเญฺญ น ชานนฺติ, อุโภว รโญฺญ สยนคเพฺภ นิสินฺนา มนฺตยิํสุฯ ตสฺส ปน อตฺถิ ปญฺจาลราชสฺส สาฬิกา สยนปาลิกาฯ สา กิร ตํ รหสฺสํ ชานาติ, ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ตาย สทฺธิํ เมถุนปฏิสํยุตฺตํ วิสฺสาสํ กตฺวา เตสํ ตํ รหสฺสํ พนฺธเนน ปุจฺฉสฺสุฯ ตํ สาฬิกํ ปฏิจฺฉเนฺน ปเทเส ยถา ตํ โกจิ น ชานาติ, เอวํ ปุจฺฉฯ สเจ หิ เต โกจิ สทฺทํ สุณาติ, ชีวิตํ เต นตฺถิ, ตสฺมา ปฏิจฺฉเนฺน ฐาเน สณิกํ ปุจฺฉา''ติฯ **สา เตสํ สพฺพ**นฺติ สา เตสํ รโญฺญ จ โกสิยโคตฺตสฺส จ เกวฏฺฏสฺสาติ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ สพฺพํ รหสฺสํ ชานาติฯ

อาโมตีติ ภิกฺขเว, โส สุวโปตโก ปณฺฑิเตน ปุริมนเยเนว สกฺการํ กตฺวา เปสิโต ''อาโม''ติ ตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วิวฏสีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา วาตเวเคน สิวิรเฏฺฐ อริฏฺฐปุรํ นาม คนฺตฺวา ตตฺถ ปวตฺติํ สลฺลเกฺขตฺวา สาฬิกาย สนฺติกํ คโตฯ กถํ? โส หิ ราชนิเวสนสฺส กณฺณกปิฏฺฐิกาย นิสีทิตฺวา ราคนิสฺสิตํ มธุรรวํ รวิฯ กิํ การณา? อิมํ สทฺทํ สุตฺวา สาฬิกา ปฏิรวิสฺสติ, ตาย สญฺญาย ตสฺสา สนฺติกํ คมิสฺสามีติฯ สาปิ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ราชสยนสฺส สนฺติเก สุวณฺณปญฺชเร นิสินฺนา ราครตฺตจิตฺตา หุตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปฏิรวิฯ โส

โถกํ คนฺตฺวา ปุนปฺปุนํ สทฺทํ กตฺวา ตาย กตสทฺทานุสาเรน กเมน สีหปญฺชรอุมฺมาเร ฐตฺวา ปริสฺสยาภาวํ โอโลเกตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คโตฯ อถ นํ สา ‘‘เอหิ, สมฺม, สุวณฺณปญฺชเร นิสีทา’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา นิสีทิฯ **อามนฺตยี**ติ เอวํ โส คนฺตฺวา เมถุนปฏิสํยุตฺตํ วิสฺสาสํ กตฺตุกาโม หุตฺวา ตํ อามเนฺตสิฯ **สุฆร**นฺติ กญฺจนปญฺชเร วสนตาย สุนฺทรฆรํฯ **เวเสฺส**ติ เวสฺสิเก เวสฺสชาติเกฯ สาฬิกา กิร สกุเณสุ เวสฺสชาติกา นาม, เตน ตํ เอวํ อาลปติฯ **ตุว**นฺติ สุฆเร ตํ ปุจฺฉามิ ‘‘กจฺจิ เต มธุนา สทฺธึ ลาชา ลพฺภตี’’ติฯ **อาคมฺมา**ติ สมฺม, กุโต อาคนฺตฺวา อิธ ปวิโฏฺฐสีติ ปุจฺฉติฯ **กสฺส วา**ติ เกน วา เปสิโต ตฺวํ อิธาคโตติฯ

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘สจาหํ ‘มิถิลโต อาคโต’ติ วกฺขามิ, เอสา มรณมาปนฺนาปิ มยา สทฺธึ วิสฺสาสํ น กริสฺสติฯ สิวิรเฎฺฐ โข ปน อริฎฺฐปุรํ สลฺลเกฺขตฺวา อาคโต, ตสฺมา มุสาวาทํ กตฺวา สิวิราเชน เปสิโต หุตฺวา ตโต อาคตภาวํ กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๖๑๙.‘‘อโหสึ สิวิราชสฺส, ปาสาเท สยนปาลโก;
ตโต โส ธมฺมิโก ราชา, พเทฺธ โมเจสิ พนฺธนา’’ติฯ

ตตฺถ **พเทฺธ**ติ อตฺตโน ธมฺมิกตาย สเพฺพ พทฺธเก พนฺธนา โมเจสิฯ เอวํ โมเจนฺโต มมฺปิ สทฺทหิตฺวา ‘‘มุญฺจถ น’’นฺติ โมจาเปสิฯ โสหํ วิวฎฺฏา สุวณฺณปญฺชรา นิกฺขมิตฺวาปิ พหิปาสาเท ยตฺถิจฺฉามิ, ตตฺถ โคจรํ คเหตฺวา สุวณฺณปญฺชเรเยว วสามิฯ ยถา ตฺวํ, น เอวํ นิจฺจกาลํ ปญฺชเรเยว อจฺฉามีติฯ

อถสฺส สา อตฺตโน อตฺถาย สุวณฺณตฏฺฏเก ฐปิเต มธุลาเช เจว มธุโรทกญฺจ ทตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ ทูรโต อาคโต, เกนเตฺถน อิธาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา รหสฺสํ โสตุกาโม มุสาวาทํ กตฺวา อาห –

๖๒๐.‘‘ตสฺส เมกา ทุติยาสิ, สาฬิกา มญฺชุภาณิกา;
ตํ ตตฺถ อวธี เสโน, เปกฺขโต สุฆเร มมา’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺส เมกา**ติ ตสฺส มยฺหํ เอกาฯ **ทุติยาสี**ติ ปุราณทุติยิกา อโหสิฯ

อถ นํ สา ปุจฺฉิ ‘‘กถํ ปน เต ภริยํ เสโน อวธี’’ติ? โส ตสฺสา อาจิกฺขโนฺต ‘‘สุณ ภเทฺท, เอกทิวสํ อมฺหากํ ราชา อุทกกีฬํ คจฺฉโนฺต มมฺปิ ปโกฺกสิฯ อถาหํ ภริยํ อาทาย เตน สทฺธึ คนฺตฺวา กีฬิตฺวา สายนฺหสมเย เตเนว สทฺธึ ปจฺจาคนฺตฺวา รญฺญา สทฺธึเยว ปาสาทํ อภิรุยฺห สรีรํ สุกฺขาปนตฺถาย ภริยํ อาทาย สีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา กูฎาคารกุจฺฉิยํ นิสีทิํฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก เสโน กูฎาคารา นิกฺขโนฺต อเมฺห คณฺหิตุํ ปกฺขนฺทิฯ อหํ มรณภยภีโต เวเคน ปลายิํฯ สา ปน ตทา ครุคพฺภา อโหสิ, ตสฺมา เวเคน ปลายิตุํ นาสกฺขิฯ อถ โส มยฺหํ ปสฺสนฺตเสฺสว ตํ มาเรตฺวา อาทาย คโตฯ อถ มํ ตสฺสา โสเกน โรทมานํ ทิสฺวา อมฺหากํ ราชา ‘สมฺม, กิํ โรทสี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘มา พาฬฺหํ, สมฺม, โรทสิ, อญฺญํ ภริยํ ปริเยสาหี’ติ วตฺวา ‘กิํ, เทว, อญฺญาย อนาจาราย ทุสฺสีลาย ภริยาย อานีตาย, ตโตปิ เอกเกเนว จริตุํ วร’นฺติ วุเตฺต ‘สมฺม, อหํ เอกํ สกุณิกํ สีลาจารสมฺปนฺนํ อโสฺสสิํ, ตว ภริยาย สทิสเมวฯ จูฬนิราชสฺส หิ สยนปาลิกา สาฬิกา เอวรูปา, ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺสา มนํ ปุจฺฉิตฺวา โอกาสํ กาเรตฺวา สเจ เต รุจฺจติ, อาคนฺตฺวา อมฺหากํ อาจิกฺขฯ อถาหํ โว วิวาหํ กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ อาเนสฺสามา’ติ วตฺวา มํ อิธ ปหิณิ, เตนมฺหิ การเณนาคโต’’ติ วตฺวา คาถํ อาห –

๖๒๑.‘‘ตสฺสา กามา หิ สมฺมโตฺต, อาคโตสฺมิ ตวนฺติ เก;

สเจ กเรยฺย โอกาสํ, อุภโยว วสามเส’’ติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิฯ เอวํ สเนฺตปิ อตฺตโน ปิยภาวํ อชานาเปตฺวา อนิจฺฉมานา วิย อาห –

๖๒๒.‘‘สุโวว สุวึ กาเมยฺย, สาฬิโก ปน สาฬิกํ;
สุวสฺส สาฬิกาเยว, สํวาโส โหติ กีทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **สุโว**ติ สมฺม สุวปณฺฑิต, สุโวว สุวึ กาเมยฺยฯ **กีทิโส**ติ อสมานชาติกานํ สํวาโส นาม กีทิโส โหติฯ สุโว หิ สมานชาติกํ สุวึ ทิสฺวา จิรสนฺถวมฺปิ สาฬิกํ ชหิสฺสติ, โส ปิยวิปฺปโยโค มหโต ทุกฺขาย ภวิสฺสติ, อสมานชาติกานํ สํวาโส นาม น สเมตีติฯ

อิตโร ตํ สุตฺวา ‘‘อยํ มํ น ปฏิกฺขิปติ, ปริหารเมว กโรติ, อทฺธา มํ อิจฺฉิสฺสติ, นานาวิธาหิ นํ อุปมาหิ สทฺทหาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๖๒๓.‘‘โยยํ กาเม กามยติ, อปิ จณฺฑาลิกามปิ;
สโพฺพ หิ สทิโส โหติ, นตฺถิ กาเม อสาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **จณฺฑาลิกามปี**ติ จณฺฑาลิกํ อปิฯ **สทิโส**ติ จิตฺตสทิสตาย สโพฺพ สํวาโส สทิโสว โหติฯ กามสฺมิญฺหิ จิตฺตเมว ปมาณํ, น ชาตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มนุเสฺสสุ ตาว นานาชาติกานํ สมานภาวทสฺสนตฺถํ อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๒๔.‘‘อตฺถิ ชมฺปาวตี นาม, มาตา สิวิสฺส ราชิโน;
สา ภริยา วาสุเทวสฺส, กณฺหสฺส มเหสี ปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ชมฺปาวตี**ติ สิวิรโญฺญ มาตา ชมฺปาวตี นาม จณฺฑาลี อโหสิฯ สา กณฺหายน โคตฺตสฺส ทสภาติกานํ เชฏฺฐกสฺส วาสุเทวสฺส ปิยา มเหสี อโหสิฯ โส กิเรกทิวสํ ทฺวารวติโต นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต นครํ ปวิสนฺตึ เอกมเนฺต ฐิตํ อภิรูปํ เอกํ จณฺฑาลิกํ ทิสฺวาว ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ‘‘กึ ชาติกา’’ติ ปุจฺฉาเปตฺวา ‘‘จณฺฑาลชาติกา’’ติ สุตฺวาปิ ปฏิพทฺธจิตฺตตาย อสามิกภาวํ ปุจฺฉาเปตฺวา ‘‘อสามิกา’’ติ สุตฺวา ตํ อาทาย ตโต นิวตฺติตฺวา นิเวสนํ เนตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิฯ สา สิวึ นาม ปุตฺตํ วิชายิฯ โส ปิตุ อจฺจเยน ทฺวารวติยํ รชฺชํ กาเรสิฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

อิติ โส อิมํ อุทาหรณํ อาหริตฺวา ‘‘เอวรูโปปิ นาม ขตฺติโย จณฺฑาลิยา สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปสิ, อเมฺหสุ ติรจฺฉานคเตสุ กึ วตฺตพฺพํ, อญฺญมญฺญํ สํวาสโรจนํเยว ปมาณ’’นฺติ วตฺวา อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหรโนฺต อาห –

๖๒๕.‘‘รฏฺฐวตี กิมฺปุริสี, สาปิ วจฺฉํ อกามยิ;
มนุโสฺส มิคิยา สทฺธึ, นตฺถิ กาเม อสาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **วจฺฉ**นฺติ เอวํนามกํ ตาปสํฯ กถํ ปน สา ตํ กาเมสีติ? อตีตสฺมิญฺหิ เอโก พฺราหฺมโณ กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา มหนฺตํ ยสํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวเนฺต ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วสิฯ ตสฺส ปณฺณสาลโต อวิทูเร เอกิสฺสา คุหาย พหู กินฺนรา วสนฺติฯ ตเตฺถว เอโก

มกฺกฏโก ทฺวาเร วสติฯ โส ชาลํ วิเนตฺวา เตสํ สีสํ ภินฺทิตฺวา โลหิตํ ปิวติฯ กินฺนรา นาม ทุพฺพลา โหนฺติ ภีรุกชาติกาฯ โสปิ มกฺกฏโก อติวิสาโลฯ เต ตสฺส กิญฺจิ กาตุํ อสกฺโกนฺตา ตํ ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา กตปฏิสนฺถารา อาคตการณํ ปุฏฺฐา ‘‘เทว, เอโก มกฺกฏโก ชีวิตํ โน หนติ, ตุเมฺห ฐเปตฺวา อมฺหากํ อญฺญํ ปฏิสรณํ น ปสฺสาม, ตํ มาเรตฺวา อมฺหากํ โสตฺถิภาวํ กโรหี’’ติ อาหํสุฯ ตํ สุตฺวา ตาปโส ‘‘อเปถ น มาทิสา ปาณาติปาตํ กโรนฺตี’’ติ อปสาเทสิฯ เตสุ รฏฺฐวตี นาม กินฺนรี อภิรูปา ปาสาทิกา อสามิกา อโหสิฯ เต ตํ อลงฺกริตฺวา ตาปสสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘เทว, อยํ เต ปาทปริจาริกา โหตุ, อมฺหากํ ปจฺจามิตฺตํ วเธหี’’ติ อาหํสุฯ ตาปโส ตํ ทิสฺวาว ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ตาย สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปตฺวา คุหาทฺวาเร ฐตฺวา โคจรตฺถาย นิกฺขนฺตํ มกฺกฏกํ มุคฺคเรน โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ โส ตาย สทฺธึ สมคฺควาสํ วสโนฺต ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิตฺวา ตเตฺถว กาลมกาสิฯ เอวํ สา ตํ กาเมสิฯ สุวโปตโก อิมํ อุทาหรณํ อาหริตฺวา ‘‘วจฺฉ ตาปโส ตาว มนุโสฺส หุตฺวา ติรจฺฉานคตาย กินฺนริยา สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปสิ, กิมงฺคํ ปน อมฺหากํ? มยญฺหิ อุโภ ปกฺขิโนว ติรจฺฉานคตาวา’’ติ ทีเปโนฺต **‘‘มนุโสฺส มิคิยา สทฺธิ’’**นฺติ อาหฯ เอวํ มนุสฺสา ติรจฺฉานคตาหิ สทฺธึ สมคฺควาสํ วสนฺติ, นตฺถิ กาเม อสาทิโส นาม, จิตฺตเมว ปมาณนฺติ กเถสิฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สามิ, จิตฺตํ นาม สพฺพกาลํ เอกสทิสํ น โหติ, ปิยวิปฺปโยคสฺส ภายามี’’ติ อาหฯ โสปิ สุวโปตโก อิตฺถิมายาสุ กุสโล, เตน ตํ วีมํสโนฺต ปุน คาถมาห –

๖๒๖.‘‘หนฺท ขฺวาหํ คมิสฺสามิ, สาฬิเก มญฺชุภาณิเก;
ปจฺจกฺขานุปทเญฺหตํ, อติมญฺญสิ นูน ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปจฺจกฺขานุปทํ เหต**นฺติ ยํ ตฺวํ วเทสิ, สพฺพเมตํ ปจฺจกฺขานสฺส อนุปทํ, ปจฺจกฺขานการณํ ปจฺจกฺขานโกฏฺฐาโส ปเนสฯ **อติมญฺญสิ นูน ม**นฺติ ‘‘นูน มํ อิจฺฉติ อย’’นฺติ ตฺวํ มํ อติกฺกมิตฺวา มญฺญสิ, มยฺหํ สารํ น ชานาสิ ฯ อหญฺหิ ราชปูชิโต, น มยฺหํ ภริยา ทุลฺลภา, อญฺญํ ภริยํ ปริเยสิสฺสามีติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวาว ภิชฺชมานหทยา วิย ตสฺส สห ทสฺสเนเนว อุปฺปนฺนกามรติยา อนุฑยฺหมานา วิย หุตฺวาปิ อตฺตโน อิตฺถิมายาย อนิจฺฉมานา วิย หุตฺวา ทิยฑฺฒํ คาถมาห –

๖๒๗.น สิรี ตรมานสฺส, มาธร สุวปณฺฑิต;
อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ, ยาว ราชาน ทกฺขสิ;
โสสฺสิ สทฺทํ มุทิงฺคานํ, อานุภาวญฺจ ราชิโน’’ติฯ

ตตฺถ **น สิรี**ติ สมฺม สุวปณฺฑิต, ตรมานสฺส สิรี นาม น โหติ, ตรมาเนน กตกมฺมํ น โสภติ, ‘‘ฆราวาโส จ นาเมส อติครุโก’’ติ จิเนฺตตฺวา ตุเลตฺวา กาตโพฺพฯ อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ, ยาว มหเนฺตน ยเสน สมนฺนาคตํ อมฺหากํ ราชานํ ปสฺสิสฺสสิฯ **โสสฺสี**ติ สายนฺหสมเย กินฺนริสมานลีลาหิ อุตฺตมรูปธราหิ นารีหิ วชฺชมานานํ มุทิงฺคานํ อเญฺญสญฺจ คีตวาทิตานํ สทฺทํ ตฺวํ สุณิสฺสสิ, รโญฺญ จ อานุภาวํ มหนฺตํ สิริโสภคฺคํ ปสฺสิสฺสสิฯ ‘‘สมฺม, กึ ตฺวํ ตุริโตสิ, กึ เลสมฺปิ น ชานาสิ, อจฺฉสฺสุ ตาว, ปจฺฉา ชานิสฺสามา’’ติฯ

อถ เต สายนฺหสมนนฺตเร เมถุนสํวาสํ กรึสุ, สมคฺคา สโมฺมทมานา ปิยสํวาสํ วสึสุฯ อถ นํ สุวโปตโก ‘‘น อิทาเนสา มยฺหํ รหสฺสํ คุหิสฺสติ, อิทานิ นํ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สาฬิเก’’ติ อาหฯ ‘‘กึ, สามี’’ติ? ‘‘อหํ กิญฺจิ เต วตฺตุกาโมมฺหี’’ติฯ ‘‘วท, สามี’’ติฯ

‘‘โหตุ, อชฺช อมฺหากํ มงฺคลทิวโส, อญฺญตรสฺมึ ทิวเส ชานิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ มงฺคลปฏิสํยุตฺตา กถา ภวิสฺสติ, กเถหิฯ โน เจ, มา กเถหิ สามี’’ติฯ ‘‘มงฺคลกถาเวสา, ภทฺเท’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถหี’’ติฯ อถ นํ ‘‘ภทฺเท, สเจ โสตุกามา ภวิสฺสสิ, กเถสฺสามิ เต’’ติ วตฺวา ตํ รหสฺสํ ปุจฺฉนฺโต ทิยฑฺฒํ คาถมาห –

๖๒๘.‘‘โย นุ ขฺวายํ ติโพฺพ สทฺโท, ติโรชนปเท สุโต;
ธีตา ปญฺจาลราชสฺส, โอสธี วิย วณฺณินี;
ตํ ทสฺสติ วิเทหานํ, โส วิวาโห ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – โย นุ โข อยํ สทฺโท ติโพฺพ พหโล, ติโรชนปเท สุโต ปรรฏฺฐสฺสุ ชนปเทสุ วิสฺสุโต ปญฺญาโต ปากโฏ ปตฺถโฏฯ กินฺติ? ธีตา ปญฺจาลราชสฺส โอสธีตารกา วิย วิโรจมานา ตาย เอว สมานวณฺณินี อตฺถิ, ตํ โส วิเทหานํ ทสฺสติ, โส วิวาโห ภวิสฺสติฯ โย โส เอวํ ปตฺถโฏ สทฺโท, อหํ ตํ สุตฺวา จินฺเตสึ ‘‘อยํ กุมาริกา อุตฺตมรูปธรา, วิเทหราชาปิ จูฬนิรโญฺญ ปฏิสตฺตุ อโหสิฯ อเญฺญ พหู ราชาโน จูฬนิพฺรหฺมทตฺตสฺส วสวตฺติโน สนฺติ, เตสํ อทตฺวา กึ การณา วิเทหสฺส ธีตรํ ทสฺสตี’’ติ?

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา เอวมาห – ‘‘สามิ, กึ การณา มงฺคลทิวเส อวมงฺคลํ กเถสี’’ติ? ‘‘อหํ, ภทฺเท, ‘มงฺคล’นฺติ กเถมิ, ตฺวํ ‘อวมงฺคล’นฺติ กเถสิ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ? ‘‘สามิ, อมิตฺตานมฺปิ เตสํ เอวรูปา มงฺคลกิริยา มา โหตู’’ติฯ ‘‘กเถหิ ตาว ภทฺเท’’ติฯ ‘‘สามิ, น สกฺกา กเถตุ’’นฺติฯ ‘‘ภทฺเท, ตยา วิทิตํ รหสฺสํ มม อกถิตกาลโต ปฏฺฐาย นตฺถิ อมฺหากํ สมคฺคสํวาโส’’ติฯ สา เตน นิปฺปีฬิยมานา ‘‘เตน หิ, สามิ, สุณาหี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๒๙.‘‘เอทิโส มา อมิตฺตานํ, วิวาโห โหตุ มาธร;
ยถา ปญฺจาลราชสฺส, เวเทเหน ภวิสฺสตี’’ติฯ

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุน เตน ‘‘ภทฺเท, กสฺมา เอวรูปํ กถํ กเถสี’’ติ วุตฺเต ‘‘เตน หิ สุณาหิ, เอตฺถ โทสํ เต กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๓๐.‘‘อานยิตฺวาน เวเทหํ, ปญฺจาลานํ รเถสโภ;
ตโต นํ ฆาตยิสฺสติ, นสฺส สขี ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตโต นํ ฆาตยิสฺสตี**ติ ยทา โส อิมํ นครํ อาคโต ภวิสฺสติ, ตทา เตน สทฺธึ สขิภาวํ มิตฺตธมฺมํ น กริสฺสติ, ทฏฺฐุมฺปิสฺส ธีตรํ น ทสฺสติฯ เอโก กิรสฺส ปน อตฺถธมฺมานุสาสโก มโหสธปณฺฑิโต นาม อตฺถิ, เตน สทฺธึ ตํ ฆาเตสฺสติฯ เต อุโภ ชเน ฆาเตตฺวา ชยปานํ ปิวิสฺสามาติ เกวโฏฺฏ รญฺญา สทฺธึ มเนฺตตฺวา ตํ คณฺหิตฺวา อาคนฺตุํ คโตติฯ

เอวํ สา คุยฺหมนฺตํ นิเสฺสสํ กตฺวา สุวปณฺฑิตสฺส กเถสิฯ ตํ สุตฺวา สุวปณฺฑิโต ‘‘อาจริโย เกวโฏฺฏ อุปายกุสโล, อจฺฉริยํ ตสฺส รโญฺญ เอวรูเปน อุปาเยน ฆาตน’’นฺติ เกวฏฺฏํ วเณฺณตฺวา ‘‘เอวรูเปน อวมงฺคเลน อมฺหากํ โก อโตฺถ, ตุณฺหีภูตา สยามา’’ติ วตฺวา อาคมนกมฺมสฺส นิปฺผตฺตึ ญตฺวา ตํ รตฺตึ ตาย สทฺธึ วสิตฺวา ‘‘ภทฺเท, อหํ สิวิรฏฺฐํ คนฺตฺวา มนาปาย ภริยาย ลทฺธภาวํ สิวิรโญฺญ เทวิยา จ อาโรเจสฺสามี’’ติ คมนํ อนุชานาเปตุํ อาห –

๖๓๑.‘‘หนฺท โข มํ อนุชานาหิ, รตฺติโย สตฺตมตฺติโย;
ยาวาหํ สิวิราชสฺส, อาโรเจมิ มเหสิโน;

ลโทฺธ จ เม อาวสโถ, สาฬิกาย อุปนฺติก''นฺติฯ

ตตฺถ **มเหสิโน**ติ มเหสิยา จสฺสฯ **อาวสโถ**ติ วสนฏฺฐานํฯ **อุปนฺติก**นฺติ อถ เน ''เอถ ตสฺสา สนฺติกํ คจฺฉามา''ติ วตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส อิธาเนตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน ตํ คเหตฺวา คมิสฺสามิ, ยาว มมาคมนํ, ตาว มา อุกฺกณฺฐีติฯ

ตํ สุตฺวา สาฬิกา เตน วิโยคํ อนิจฺฉมานาปิ ตสฺส วจนํ ปฏิกฺขิปิตุํ อสโกฺกนฺตี อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๓๒.''หนฺท โข ตํ อนุชานามิ, รตฺติโย สตฺตมตฺติโย;
สเจ ตฺวํ สตฺตรเตฺตน, นาคจฺฉสิ มมนฺติเก;
มเญฺญ โอกฺกนฺตสตฺตํ มํ, มตาย อาคมิสฺสสี''ติฯ

ตตฺถ **มเญฺญ โอกฺกนฺตสตฺตํ ม**นฺติ เอวํ สเนฺต อหํ มํ อปคตชีวิตํ สลฺลเกฺขมิฯ โส ตฺวํ อฏฺฐเม ทิวเส อนาคจฺฉโนฺต มยิ มตาย อาคมิสฺสสิ, ตสฺมา มา ปปญฺจํ อกาสีติฯ

อิตโรปิ ''ภเทฺท, กึ วเทสิ, มยฺหมฺปิ อฏฺฐเม ทิวเส ตํ อปสฺสนฺตสฺส กุโต ชีวิต''นฺติ วาจาย วตฺวา หทเยน ปน ''ชีว วา ตฺวํ มร วา, กึ ตยา มยฺห''นฺติ จิเนฺตตฺวา อุฏฺฐาย โถกํ สิวิรฏฺฐาภิมุโข คนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา มิถิลํ คนฺตฺวา ปณฺฑิตสฺส อํสกูเฏ โอตริตฺวา มหาสเตฺตน ปน ตาย สญฺญาย อุปริปาสาทํ อาโรเปตฺวา ปุโฏฺฐ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสิฯ โสปิสฺส ปุริมนเยเนว สพฺพํ สกฺการมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๓๓.''ตโต จ โข โส คนฺตฺวาน, มาธโร สุวปณฺฑิโต;
มโหสธสฺส อกฺขาสิ, สาฬิกาวจนํ อิท''นฺติฯ

ตตฺถ **สาฬิกาวจนํ อิท**นฺติ อิทํ สาฬิกาย วจนนฺติ สพฺพํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสีติฯ

สุวขณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

มหาอุมงฺคกณฺฑํ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ''ราชา มม อนิจฺฉมานเสฺสว คมิสฺสติ, คนฺตฺวา จ ปน มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสติฯ อถ มยฺหํ 'เอวรูปสฺส นาม ยสทายกสฺส รโญฺญ วจนํ หทเย กตฺวา ตสฺส สงฺคหํ นากาสี'ติ ครหาปิ อุปฺปชฺชิสฺสติ, มาทิเส ปณฺฑิเต วิชฺชมาเน กึการณา เอส นสฺสิสฺสติ, อหํ รโญฺญ ปุเรตรเมว คนฺตฺวา จูฬนึ ทิสฺวา สุวิภตฺตํ กตฺวา วิเทหรโญฺญ นิวาสตฺถาย นครํ มาเปตฺวา คาวุตมตฺตํ ชงฺฆอุมงฺคํ, อฑฺฒโยชนิกญฺจ มหาอุมงฺคํ, กาเรตฺวา จูฬนิรโญฺญ ธีตรํ อภิสิญฺจิตฺวา อมฺหากํ รโญฺญปาทปริจาริกํ กตฺวา อฏฺฐารสอโกฺขภณิสเงฺขหิ พเลหิ เอกสตราชูสุ ปริวาเรตฺวา ฐิเตเสฺวว อมฺหากํ ราชานํ ราหุมุขโต จนฺทํ วิย โมเจตฺวา อาทายาคมนํ นาม มม ภาโร''ติฯ ตเสฺสวํ จิเนฺตนฺตสฺส สรีเร ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ปีติเวเคน อุทานํ อุทาเนโนฺต อิมํ อุปฑฺฒคาถมาห –

๖๓๔.''ยเสฺสว ฆเร ภุเญฺชยฺย โภคํ, ตเสฺสว อตฺถํ ปุริโส จเรยฺยา''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยสฺส รโญฺญ สนฺติเก ปุริโส มหนฺตํ อิสฺสริยํ ลภิตฺวา โภคํ ภุเญฺชยฺย, อโกฺกสนฺตสฺสปิ ปหรนฺตสฺสปิ คเล คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒนฺตสฺสปิ ตเสฺสว อตฺถํ หิตํ วุฑฺฒึ ปณฺฑิโต

กายทฺวาราทีหิ ตีหิ ทฺวาเรหิ จเรยฺยฯ น หิ มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ ปณฺฑิเตหิ กาตพฺพนฺติฯ

อิติ จินฺเตตฺวา โส นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา มหนฺเตน ยเสน ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต อาห – ‘‘กึ, เทว, คจฺฉิสฺสถ อุตฺตรปญฺจาลนคร’’นฺติ? ‘‘อาม, ตาต, ปญฺจาลจนฺทึ อลภนฺตสฺส มม กึ รเชฺชน, มา มํ ปริจฺจชิ, มยา สทฺธึเยว เอหิฯ ตตฺถ อมฺหากํ คตการณา เทฺว อตฺถา นิปฺผชฺชิสฺสนฺติ, อิตฺถิรตนญฺจ ลจฺฉามิ, รญฺญา จ เม สทฺธึ เมตฺติ ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ ปณฺฑิโต ‘‘เตน หิ, เทว, อหํ ปุเร คนฺตฺวา ตุมฺหากํ นิเวสนานิ มาเปสฺสามิ, ตุเมฺห มยา ปหิตสาสเนน อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ วทโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

‘‘หนฺทาหํ คจฺฉามิ ปุเร ชนินฺท, ปญฺจาลราชสฺส ปุรํ สุรมฺมํ;
นิเวสนานิ มาเปตุํ, เวเทหสฺส ยสสฺสิโนฯ

๖๓๕. ‘‘นิเวสนานิ มาเปตฺวา, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน;
ยทา เต ปหิเณยฺยามิ, ตทา เอยฺยาสิ ขตฺติยา’’ติฯ

ตตฺถ **เวเทหสฺสา**ติ ตว วิเทหราชสฺสฯ **เอยฺยาสี**ติ อาคเจฺฉยฺยาสีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘น กิร มํ ปณฺฑิโต ปริจฺจชตี’’ติ หฏฺฐตุฎฺฐ หุตฺวา อาห – ‘‘ตาต, ตว ปุเร คจฺฉนฺตสฺส กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘พลวาหนํ, เทวา’’ติฯ ‘‘ยตฺตกํ อิจฺฉสิ, ตตฺตกํ คณฺห, ตาตา’’ติฯ ‘‘จตฺตาริ พนฺธนาคารานิ วิวราเปตฺวา โจรานํ สงฺขลิกพนฺธนานิ ภินฺทาเปตฺวา เตปิ มยา สทฺธึ เปเสถ เทวา’’ติฯ ‘‘ยถารุจิ กโรหิ, ตาตา’’ติฯ มหาสโตฺต พนฺธนาคารทฺวารานิ วิวราเปตฺวา สูเร มหาโยเธ คตฏฺฐาเน กมฺมํ นิปฺผาเทตุํ สมเตฺถ นีหราเปตฺวา ‘‘มํ อุปฏฺฐหถา’’ติ วตฺวา เตสํ สกฺการํ กาเรตฺวา วฑฺฒกิกมฺมารจมฺมการอิฏฺฐกปาสาณการจิตฺตการาทโย นานาสิปฺปกุสลา อฏฺฐารส เสนิโย อาทาย วาสิผรสุกุทฺทาลขณิตฺติอาทีนิ พหูนิ อุปกรณานิ คาหาเปตฺวา มหาพลกายปริวุโต นครา นิกฺขมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๓๖. ‘‘ตโต จ ปายาสิ ปุเร มโหสโธ, ปญฺจาลราชสฺส ปุรํ สุรมฺมํ;
นิเวสนานิ มาเปตุํ, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน’’ติฯ

มหาสโตฺตปิ คจฺฉโนฺต โยชนนฺตเร โยชนนฺตเร เอเกกํ คามํ นิเวเสตฺวา เอเกกํ อมจฺจํ ‘‘ตุเมฺห รโญฺญ ปญฺจาลจนฺทึ คเหตฺวา นิวตฺตนกาเล หตฺถิอสฺสรเถ กเปฺปตฺวา ราชานํ อาทาย ปจฺจามิเตฺต ปฏิพาหนฺตา ขิปฺปํ มิถิลํ ปาเปยฺยาถา’’ติ วตฺวา ฐเปสิฯ คงฺคาตีรํ ปน ปตฺวา อานนฺทกุมารํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อานนฺท, ตฺวํ ตีณิ วฑฺฒกิสตานิ อาทาย อุทฺธํคงฺคํ คนฺตฺวา สารทารูนิ คาหาเปตฺวา ติสตมตฺตา นาวา มาเปตฺวา นครสฺสตฺถาย ตเตฺถว ตจฺฉาเปตฺวา สลฺลหุกานํ ทารูนํ นาวาย ปูราเปตฺวา ขิปฺปํ อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ เปเสสิฯ สยํ ปน นาวาย คงฺคํ ตริตฺวา โอติณฺณฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ปทสญฺญาเยว คเณตฺวา ‘‘อิทํ อฑฺฒโยชนฏฺฐานํ, เอตฺถ มหาอุมโงฺค ภวิสฺสติ, อิมสฺมึ ฐาเน รโญฺญ นิเวสนนครํ ภวิสฺสติ, อิโต ปฏฺฐาย ยาว ราชเคหา คาวุตมเตฺต ฐาเน ชงฺฆอุมโงฺค ภวิสฺสตี’’ติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา นครํ ปาวิสิฯ จูฬนิราชา โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, ปจฺจามิตฺตานํ ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามิ, อิมสฺมึ อาคเต เวเทโหปิ น จิรเสฺสว อาคมิสฺสติ, อถ เน อุโภปิ มาเรตฺวา สกลชมฺพุทีปตเล เอกรชฺชํ กริสฺสามี’’ติ ปรมตุฏฺฐึ ปโตฺต อโหสิฯ สกลนครํ สงฺขุภิ ‘‘เอส กิร มโหสธปณฺฑิโต, อิมินา กิร เอกสตราชาโน เลฑฺฑุนา กากา วิย ปลาปิตา’’ติฯ

มหาสโตฺต นาคเรสุ อตฺตโน รูปสมฺปตฺตึ ปสฺสเนฺตสฺเยว ราชทฺวารํ คนฺตฺวา รโญฺญ ปฏิเวเทตฺวา ‘‘ปวิสตู’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ราชา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ตาต, ราชา กทา อาคมิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยา เปสิตกาเล, เทวา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ ปน กิมตฺถํ อาคโตสี’’ติฯ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ นิเวสนํ มาเปตุํ, เทวา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติฯ อถสฺส เสนายปริพฺพยํ ทาเปตฺวา มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กาเรตฺวา นิเวสนเคหํ ทาเปตฺวา ‘‘ตาต, ยาว เต ราชา นาคจฺฉติ, ตาว อนุกฺกณฺฐมาโน อมฺหากมฺปิ กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรเนฺตว วสาหิ ตฺว’’นฺติ อาหฯ โส กิร ราชนิเวสนํ อภิรุหเนฺตว มหาโสปานปาทมูเล ฐตฺวา ‘‘อิธ ชงฺฆอุมงฺคทฺวารํ ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘ราชา ‘อมฺหากมฺปิ กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรหี’ติ วทติ, อุมเงฺค ขณิยมาเน ยถา อิทํ โสปานํ น โอสกฺกติ, ตถา กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ อถ ราชานํ เอวมาห – ‘‘เทว, อหํ ปวิสเนฺต โสปานปาทมูเล ฐตฺวา นวกมฺมํ โอโลเกเนฺต มหาโสปาเน โทสํ ปสฺสึฯ สเจ เต รุจฺจติ, อหํ ทารูนิ ลภเนฺต มนาปํ กตฺวา อตฺถเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ปณฺฑิต, อตฺถราหี’’ติฯ โส ‘‘อิธ อุมงฺคทฺวารํ ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตํ โปราณโสปานํ หริตฺวา ยตฺถ อุมงฺคทฺวารํ ภวิสฺสติ, ตตฺถ ปํสุโน อปตนตฺถาย ผลกสนฺถารํ กาเรตฺวา ยถา โสปานํ น โอสกฺกติ, เอวํ นิจฺจลํ กตฺวา โสปานํ อตฺถริฯ ราชา ตํ การณํ อชานเนฺต ‘‘มม สิเนเหน กโรตี’’ติ มญฺญิฯ

เอวํ ตํ ทิวสํ เตเนว นวกเมฺมน วีตินาเมตฺวา ปุนทิวเส ราชานํ อาห – ‘‘เทว, สเจ อมฺหากํ รโญฺญ วสนฎฺฐานํ ชาเนยฺยาม, มนาปํ กตฺวา ปฏิชเคฺคยฺยามา’’ติฯ สาธุ, ปณฺฑิต, ฐเปตฺวา มม นิเวสนํ สกลนคเร ยํ นิเวสนํ อิจฺฉสิ, ตํ คณฺหาติฯ มหาราช, มยํ อาคนฺตุกา, ตุมฺหากํ พหู วลฺลภา โยธา, เต อตฺตโน อตฺตโน เคเหสุ คยฺหมาเนสุ อเมฺหหิ สทฺธึ กลหํ กริสฺสนฺติฯ ‘‘ตทา, เทว, เตหิ สทฺธึ มยํ กึ กริสฺสามา’’ติ? ‘‘เตสํ วจนํ มา คณฺหฯ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ฐานเมว คณฺหาเปหี’’ติฯ ‘‘เทว, เต ปุนปฺปุนํ อาคนฺตฺวา ตุมฺหากํ กเถสฺสนฺติ, เตน ตุมฺหากํ จิตฺตสุขํ น ลภิสฺสติฯ สเจ ปน อิเจฺฉยฺยาถ, ยาว มยํ นิเวสนานิ คณฺหาม, ตาว อมฺหากํเยว มนุสฺสา โทวาริกา อสฺสุฯ ตโต เต ทฺวารํ อลภิตฺวา นาคมิสฺสนฺติฯ เอวํ สเนฺต ตุมฺหากมฺปิ จิตฺตสุขํ ลภิสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

มหาสโตฺต โสปานปาทมูเล โสปานสีเส มหาทฺวาเรติ สพฺพตฺถ อตฺตโน มนุเสฺสเยว ฐเปตฺวา ‘‘กสฺสจิ ปวิสิตุํ มา อทตฺถา’’ติ วตฺวา อถ รโญฺญ มาตุ นิเวสนํ คนฺตฺวา ‘‘ภินฺทนาการํ ทเสฺสถา’’ติ มนุเสฺส อาณาเปสิฯ เต ทฺวารโกฎฺฐกาลินฺทโต ปฎฺฐาย อิฎฺฐกา จ มตฺติกา จ อปเนตุํ อารภึสุฯ ราชมาตา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘กิสฺส, ตาตา, มม เคหํ ภินฺทถา’’ติ อาหฯ ‘‘มโหสธปณฺฑิโต ภินฺทาเปตฺวา อตฺตโน รโญฺญ นิเวสนํ กาตุกาโม’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ อิเธว วสถา’’ติฯ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ มหนฺตํ พลวาหนํ, อิทํ นปฺปโหติ, อญฺญํ มหนฺตํ เคหํ กริสฺสามา’’ติฯ ‘‘ตุเมฺห มํ น ชานาถ, อหํ ราชมาตา, อิทานิ ปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ชานิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มยํ รโญฺญ วจเนน ภินฺทาม, สโกฺกนฺตี วาเรหี’’ติฯ สา กุชฺฌิตฺวา ‘‘อิทานิ โว กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ ราชทฺวารํ อคมาสิฯ อถ นํ ‘‘มา ปวิสา’’ติ โทวาริกา วารยึสุฯ ‘‘อหํ ราชมาตา’’ติฯ ‘‘น มยํ ตํ ชานาม, มยํ รญฺญา ‘กสฺสจิ ปวิสิตุํ มา อทตฺถา’ติ อาณตฺตา, คจฺฉ ตฺว’’นฺติฯ สา คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺตี นิวตฺติตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ โอโลเกนฺตี อฎฺฐาสิฯ อถ นํ เอโก ปุริโส ‘‘กึ อิธ กโรสิ, คจฺฉสิ, น คจฺฉสี’’ติ คีวาย คเหตฺวา ภูมิยํ ปาเตสิฯ

สา จิเนฺตสิ ‘‘อทฺธา อิเม รโญฺญ อาณตฺตา ภวิสฺสนฺติ, อิตรถา เอวํ กาตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, ปณฺฑิตเสฺสว สนฺติกํ คจฺฉิสฺสามี’’ติฯ สา คนฺตฺวา ‘‘ตาต มโหสธ, กสฺมา มม นิเวสนํ ภินฺทาเปสี’’ติ อาหฯ โส ตาย สทฺธึ น กเถสิ, สนฺติเก ฐิโต ปุริโส ปนสฺส ‘‘เทวิ, กึ กเถสี’’ติ อาหฯ

‘‘ตาต, มโหสธปณฺฑิโต กสฺมา มม เคหํ ภินฺทาเปตี’’ติ? ‘‘เวเทหรโญฺญ วสนฏฺฐานํ กาตุ’’นฺติฯ ‘‘กึ, ตาต, เอวํ มหเนฺต นคเร อญฺญตฺถ นิเวสนฏฺฐานํ น ลพฺภตี’’ติ มญฺญติฯ ‘‘อิมํ สตสหสฺสํ ลญฺชํ คเหตฺวา อญฺญตฺถ เคหํ กาเรถู’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทวิ, ตุมฺหากํ เคหํ วิสฺสชฺชาเปสฺสามิ, ลญฺชสฺส คหิตภาวํ มา กสฺสจิ กถยิตฺถฯ มา โน อเญฺญปิ ลญฺชํ ทตฺวา เคหานิ วิสฺสชฺชาเปตุกามา อเหสุ’’นฺติฯ สาธุ, ตาต, ‘‘รโญฺญ มาตา ลญฺชํ อทาสี’’ติ มยฺหมฺปิ ลชฺชนกเมว, ตสฺมา น กสฺสจิ กเถสฺสามีติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตสฺสา สนฺติกา สตสหสฺสํ คเหตฺวา เคหํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา เกวฏฺฏสฺส เคหํ อคมาสิฯ โสปิ ทฺวารํ คนฺตฺวา เวฬุเปสิกาหิ ปิฏฺฐิจมฺมุปฺปาฏนํ ลภิตฺวา คเหตพฺพคหณํ อปสฺสโนฺต ปุน เคหํ คนฺตฺวา สตสหสฺสเมว อทาสิฯ เอเตนุปาเยน สกลนคเร เคหฏฺฐานํ คณฺหเนฺตน ลญฺชํ คเหตฺวา ลทฺธกหาปณานเญฺญว นว โกฏิโย ชาตาฯ

มหาสโตฺต สกลนครํ วิจริตฺวา ราชกุลํ อคมาสิฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ ‘‘กึ, ปณฺฑิต, ลทฺธํ เต วสนฏฺฐาน’’นฺติ? ‘‘มหาราช, อเทนฺตา นาม นตฺถิ, อปิจ โข ปน เคเหสุ คยฺหมาเนสุ กิลมนฺติฯ เตสํ ปิยวิปฺปโยคํ กาตุํ อมฺหากํ อยุตฺตํฯ พหินคเร คาวุตมเตฺต ฐาเน คงฺคาย จ นครสฺส จ อนฺตเร อสฺสกฏฺฐาเน อมฺหากํ รโญฺญ วสนนครํ กริสฺสามี’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อโนฺตนคเร ยุชฺฌนฺตุมฺปิ ทุกฺขํ, เนว สกเสนา, น ปรเสนา ญาตุํ สกฺกาฯ พหินคเร ปน สุขํ ยุทฺธํ กาตุํ, ตสฺมา พหินคเรเยว เต โกเฏฺฏตฺวา มาเรสฺสามา’’ติ ตุสฺสิตฺวา ‘‘สาธุ, ปณฺฑิต, ตยา สลฺลกฺขิตฏฺฐาเนเยว กาเรหี’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, อหํ กาเรสฺสามิ, ตุมฺหากํ ปน มนุเสฺสหิ ทารุปณฺณาทีนํ อตฺถาย อมฺหากํ นวกมฺมฏฺฐานํ นาคนฺตพฺพํฯ อาคจฺฉนฺตา หิ กลหํ กริสฺสนฺติ, เตเนว ตุมฺหากญฺจ อมฺหากญฺจ จิตฺตสุขํ น ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ปณฺฑิต, เตน ปเสฺสน นิสญฺจารํ กาเรหี’’ติฯ ‘‘เทว, อมฺหากํ หตฺถี อุทกาภิรตา อุทเกเยว กีฬิสฺสนฺติฯ อุทเก อาวิเล ชาเต ‘มโหสธสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปสนฺนํ อุทกํ ปาตุํ น ลภามา’ติ สเจ นาครา กุชฺฌิสฺสนฺติ, ตมฺปิ สหิตพฺพ’’นฺติ ฯ ราชา ‘‘วิสฺสตฺถา ตุมฺหากํ หตฺถี กีฬนฺตู’’ติ วตฺวา นคเร เภรึ จราเปสิ – ‘‘โย อิโต นิกฺขมิตฺวา มโหสธสฺส นครมาปิตฏฺฐานํ คจฺฉติ, ตสฺส สหสฺสทโณฺฑ’’ติฯ

มหาสโตฺต ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปริสํ อาทาย นิกฺขมิตฺวา ยถาปริจฺฉินฺนฏฺฐาเน นครํ มาเปตุํ อารภิฯ ปารคงฺคาย วคฺคุลึ นาม คามํ กาเรตฺวา หตฺถิอสฺสรถวาหนเญฺจว โคพลิพทฺทเญฺจ ตตฺถ ฐเปตฺวา นครกรณํ วิจาเรโนฺต ‘‘เอตฺตกา อิทํ กโรนฺตู’’ติ สพฺพกมฺมานิ วิภชิตฺวา อุมงฺคกมฺมํ ปฏฺฐเปสิฯ มหาอุมงฺคทฺวารํ คงฺคาติเตฺถ อโหสิฯ สฏฺฐิมตฺตานิ โยธสตานิ มหาอุมงฺคํ ขณนฺติฯ มหเนฺตหิ จมฺมปสิพฺพเกหิ วาลุกปํสุํ หริตฺวา คงฺคาย ปาเตนฺติฯ ปาติตปาติตํ ปํสุํ หตฺถี มทฺทนฺติ, คงฺคา อาฬุลา สนฺทติฯ นครวาสิโน ‘‘มโหสธสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปสนฺนํ อุทกํ ปาตุํ น ลภาม, คงฺคา อาฬุลา สนฺทติ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ วทนฺติฯ อถ เนสํ ปณฺฑิตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา อาโรเจนฺติ ‘‘มโหสธสฺส กิร หตฺถี อุทกํ กีฬนฺตา คงฺคาย กทฺทมํ กโรนฺติ, เตน คงฺคา อาฬุลา สนฺทตี’’ติฯ

โพธิสตฺตานํ อธิปฺปาโย นาม สมิชฺฌติ, ตสฺมา อุมเงฺค มูลานิ วา ขาณุกานิ วา มรุมฺพานิ วา ปาสาณานิ วา สเพฺพปิ ภูมิยํ ปวิสึสุฯ ชงฺฆอุมงฺคสฺส ทฺวารํ ตสฺมึเยว นคเร อโหสิฯ ตีณิ ปุริสสตานิ ชงฺฆอุมงฺคํ ขณนฺติ , จมฺมปสิพฺพเกหิ ปํสุํหริตฺวา ตสฺมึ นคเร ปาเตนฺติฯ ปาติตปาติตํ อุทเกน มทฺทาเปตฺวา ปาการํ จินนฺติ, อญฺญานิ วา กมฺมานิ กโรนฺติฯ มหาอุมงฺคสฺส ปวิสนทฺวารํ นคเร อโหสิ อฏฺฐารสหตฺถุเพฺพเธน ยนฺตยุตฺตทฺวาเรน สมนฺนาคตํฯ ตญฺหิ เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย ปิธียติ, เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย วิวรียติฯ มหาอุมงฺคสฺส ทฺวีสุ ปเสฺสสุ อิฏฺฐกาหิ จินิตฺวา สุธากมฺมํ กาเรสิ, มตฺถเก ผลเกน ฉนฺนํ กาเรตฺวา อุโลฺลกํ มตฺติกาย ลิมฺปาเปตฺวา เสตกมฺมํ กาเรตฺวา จิตฺตกมฺมํ กาเรสิฯ สพฺพานิ ปเนตฺถ อสีติ มหาทฺวารานิ จตุสฏฺฐิ จูฬทฺ

วารานิ อเหสุํ, สพฺพานิ ยนฺตยุตฺตาเนวฯ เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย สพฺพาเนว ปิธียนฺติ, เอกาย อาณิยา อกฺกนฺตาย สพฺพาเนว วิวรียนฺติฯ ทฺวีสุ ปเสฺสสุ อเนกสตทีปาลยา อเหสุํ, เตปิ ยนฺตยุตฺตาเยวฯ เอกสฺมิํ วิวริยมาเน สเพฺพ วิวรียนฺติ, เอกสฺมิํ ปิธียมาเน สเพฺพ ปิธียนฺติฯ ทฺวีสุ ปเสฺสสุ เอกสตานํ ขตฺติยานํ เอกสตสยนคพฺภา อเหสุํฯ เอเกกสฺมิํ คเพฺภ นานาวณฺณปจฺจตฺถรณตฺถตํ เอเกกํ มหาสยนํ สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตํ, เอเกกํ มหาสยนํ นิสฺสาย เอเกกํ มาตุคามรูปกํ อุตฺตมรูปธรํ ปติฏฺฐิตํฯ ตํ หเตฺถน อปรามสิตฺวา ''มนุสฺสรูป''นฺติ น สกฺกา ญาตุํ, อปิจ อุมงฺคสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ กุสลา จิตฺตการา นานปฺปการํ จิตฺตกมฺมํ กริํสุฯ สกฺกวิลาสสิเนรุสตฺตปริภณฺฑจกฺกวาฬสาครสตฺตมหาสร- จตุมหาทีป-หิมวนฺต-อโนตตฺตสร-มโนสิลาตล จนฺทิมสูริย-จาตุมหาราชิกาทิฉกามาวจรสมฺปตฺติโยปิ สพฺพา อุมเงฺคเยว ทสฺสยิํสุฯ ภูมิยํ รชตปฏฺฏวณฺณา วาลุกา โอกิริํสุ, อุปริ อุโลฺลกปทุมานิ ทเสฺสสุํฯ อุโภสุ ปเสฺสสุ นานปฺปกาเร อาปเณปิ ทสฺสยิํสุฯ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ คนฺธทามปุปฺผทามาทีนิ โอลเมฺพตฺวา สุธมฺมาเทวสภํ วิย อุมงฺคํ อลงฺกริํสุฯ

ตานิปิ โข ตีณิ วฑฺฒกิสตานิ ตีณิ นาวาสตานิ พนฺธิตฺวา นิฏฺฐิตปริกมฺมานํ ทพฺพสมฺภารานํ ปูเรตฺวา คงฺคาย อาหริตฺวา ปณฺฑิตสฺส อาโรเจสุํ ฯ ตานิ โส นคเร อุปโยคํ เนตฺวา ''มยา อาณตฺตทิวเสเยว อาหเรยฺยาถา''ติ วตฺวา นาวา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐปาเปสิฯ นคเร อุทกปริขา, กทฺทมปริขา, สุกฺขปริขาติ ติโสฺส ปริขาโย กาเรสิฯ อฏฺฐารสหโตฺถ ปาการโร โคปุรฏฺฏาลโก ราชนิเวสนานิ หตฺถิสาลาทโย โปกฺขรณิโยติ สพฺพเมตํ นิฏฺฐํ อคมาสิฯ อิติ มหาอุมโงฺค ชงฺฆอุมโงฺค นครนฺติ สพฺพเมตํ จตูหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตํฯ อถ มหาสโตฺต จตุมาสจฺจเยน รโญฺญ อาคมนตฺถาย ทูตํ ปาเหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๓๗. ''นิเวสนานิ มาเปตฺวา, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน;
อถสฺส ปาหิณี ทูตํ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํ;
เอหิ ทานิ มหาราช, มาปิตํ เต นิเวสน''นฺติฯ

ตตฺถ **ปาหิณี**ติ เปเสสิฯ

ราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต หุตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นครา นิกฺขมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๓๘. ''ตโต จ ราชา ปายาสิ, เสนาย จตุรงฺคิยา;
อนนฺตวาหนํ ทฏฺฐุํ, ผีตํ กปิลิยํ ปุร''นฺติฯ

ตตฺถ **อนนฺตวาหน**นฺติ อปริมิตหตฺถิอสฺสาทิวาหนํฯ **กปิลิยํ ปุร**นฺติ กปิลรเฏฺฐ มาปิตํ นครํฯ

โส อนุปุเพฺพน คนฺตฺวา คงฺคาตีรํ ปาปุณิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อตฺตนา กตนครํ ปเวเสสิฯ โส ตตฺถ ปาสาทวรคโต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา โถกํ วิสฺสมิตฺวา สายนฺหสมเย อตฺตโน อาคตภาวํ ญาเปตุํ จูฬนิรโญฺญ ทูตํ เปเสสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๓๙. ''ตโต จ โข โส คนฺตฺวาน, พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาหิณิ;
อาคโตสฺมิ มหาราช, ตว ปาทานิ วนฺทิตุํฯ

๖๔๐. ''ททาหิ ทานิ เม ภริยํ, นาริํ สพฺพงฺคโสภินิํ;

สุวเณฺณน ปฏิจฺฉนฺนํ, ทาสีคณปุรกฺขต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วนฺทิตุ**นฺติ เวเทโห มหลฺลโก, จูฬนิราชา ตสฺส ปุตฺตนตฺตมโตฺตปิ น โหติ, กิเลสวเสน มุจฺฉิโต ปน หุตฺวา ‘‘ชามาตเรน นาม สสุโร วนฺทนีโย’’ติ จินฺเตตฺวา ตสฺส จิตฺตํ อชานโนฺตว วนฺทนสาสนํ ปหิณิฯ **ททาหิ ทานี**ติ อหํ ตยา ‘‘ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ ปโกฺกสาปิโต, ตํ เม อิทานิ เทหีติ ปหิณิฯ **สุวเณฺณน ปฏิจฺฉนฺน**นฺติ สุวณฺณาลงฺกาเรน ปฏิมณฺฑิตํฯ

จูฬนิราชา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต ‘‘อิทานิ เม ปจฺจามิโตฺต กุหิํ คมิสฺสติ, อุภินฺนมฺปิ เนสํ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา ชยปานํ ปิวิสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา เกวลํ โสมนสฺสํ ทเสฺสโนฺต ทูตสฺส สกฺการํ กตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๔๑. ‘‘สฺวาคตํ เตว เวเทห, อโถ เต อทุราคตํ;
นกฺขตฺตเญฺญว ปริปุจฺฉ, อหํ กญฺญํ ททามิ เต;
สุวเณฺณน ปฏิจฺฉนฺนํ, ทาสีคณปุรกฺขต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เวเทหา**ติ เวเทหสฺส สาสนํ สุตฺวา ตํ ปุรโต ฐิตํ วิย อาลปติฯ อถ วา ‘‘เอวํ พฺรหฺมทเตฺตน วุตฺตนฺติ วเทหี’’ติ ทูตํ อาณาเปโนฺต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา ทูโต เวเทหสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, มงฺคลกิริยาย อนุจฺฉวิกํ นกฺขตฺตํ กิร ชานาหิ, ราชา เต ธีตรํ เทตี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อเชฺชว นกฺขตฺตํ โสภน’’นฺติ ปุน ทูตํ ปหิณิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๔๒. ‘‘ตโต จ ราชา เวเทโห, นกฺขตฺตํ ปริปุจฺฉถ;
นกฺขตฺตํ ปริปุจฺฉิตฺวา, พฺรหฺมทตฺตสฺส ปาหิณิฯ

๖๔๓. ‘‘ททาหิ ทานิ เม ภริยํ, นาริํ สพฺพงฺคโสภินิํ;
สุวเณฺณน ปฏิจฺฉนฺนํ, ทาสีคณปุรกฺขต’’นฺติฯ

จูฬนิราชาปิ –

๖๔๔. ‘‘ททามิ ทานิ เต ภริยํ, นาริํ สพฺพงฺคโสภินิํ;
สุวเณฺณน ปฏิจฺฉนฺนํ, ทาสีคณปุรกฺขต’’นฺติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ‘‘อิทานิ เปเสมิ, อิทานิ เปเสมี’’ติ มุสาวาทํ กตฺวา เอกสตราชูนํ สญฺญํ อทาสิ ‘‘อฎฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย สทฺธิํ สเพฺพ ยุทฺธสชฺชา หุตฺวา นิกฺขมนฺตุ, อชฺช อุภินฺนมฺปิ ปจฺจตฺถิกานํ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา เสฺว ชยปานํ ปิวิสฺสามา’’ติฯ เต สเพฺพปิ นิกฺขมิํสุฯ สยํ นิกฺขโนฺต ปน มาตรํ จลากเทวิญฺจ อคฺคมเหสิํ, นนฺทาเทวิญฺจ, ปุตฺตํ ปญฺจาลจนฺทญฺจ, ธีตรํ ปญฺจาลจนฺทิญฺจาติ จตฺตาโร ชเน โอโรเธหิ สทฺธิํ ปาสาเท นิวาสาเปตฺวา นิกฺขมิฯ โพธิสโตฺตปิ เวเทหรโญฺญ เจว เตน สทฺธิํ อาคตเสนาย จ มหนฺตํ สกฺการํ กาเรสิ ฯ เกจิ มนุสฺสา สุรํ ปิวนฺติ, เกจิ มจฺฉมํสาทีนิ ขาทนฺติ, เกจิ ทูรมคฺคา อาคตตฺตา กิลนฺตา สยนฺติฯ วิเทหราชา ปน เสนกาทโย จตฺตาโร ปณฺฑิเต คเหตฺวา อมจฺจคณปริวุโต อลงฺกตมหาตเล นิสีทิฯ

จูฬนิราชาปิ อฎฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย สพฺพํ ตํ นครํ ติสนฺติํ จตุสเงฺขปํ ปริกฺขิปิตฺวา อเนกสตสหสฺสาหิ อุกฺกาหิ ธาริยมานาหิ อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺตเยว คหณสโชฺช หุตฺวา อฎฺฐาสิฯ ตํ ญตฺวา มหาสโตฺต อตฺตโน โยธานํ ตีณิ สตานิ เปเสสิ ‘‘ตุเมฺห ชงฺฆอุมเงฺคน คนฺตฺ

วา รโญฺญ มาตรญฺจ อคฺคมเหสิญฺจ ปุตฺตญฺจ ธีตรญฺจ ชงฺฆอุมเงฺคน อาเนตฺวา มหาอุมเงฺคน เนตฺวา อุมงฺคทฺวารโต พหิ อกตฺวา อโนฺตอุมเงฺคเยว ฐเปตฺวา ยาว อมฺหากํ อาคมนา รกฺขนฺตา ตตฺถ ฐตฺวา อมฺหากํ อาคมนกาเล อุมงฺคา นีหริตฺวา อุมงฺคทฺวาเร มหาวิสาลมาฬเก ฐเปถา''ติฯ เต ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ชงฺฆอุมเงฺคน คนฺตฺวา โสปานปาทมูเล ผลกสนฺถรณํ อุคฺฆาเฏตฺวา โสปานปาทมูเล โสปานสีเส มหาตเลติ เอตฺตเก ฐาเน อารกฺขมนุเสฺส จ ขุชฺชาทิปริจาริกาโย จ หตฺถปาเทสุ พนฺธิตฺวา มุขญฺจ ปิทหิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา รโญฺญ ปฏิยตฺตํ ขาทนียโภชนียํ กิญฺจิ ขาทิตฺวา กิญฺจิ ภินฺทิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา อปริโภคํ กตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา อุปริปาสาทํ อภิรุหึสุฯ ตทา จลากเทวี นนฺทาเทวิญฺจ ราชปุตฺตญฺจ ราชธีตรญฺจ คเหตฺวา ''โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี''ติ มญฺญมานา อตฺตนา สทฺธึ เอกสยเนเยว สยาเปสิฯ เต โยธา คพฺภทฺวาเร ฐตฺวา ปโกฺกสึสุฯ สา นิกฺขมิตฺวา ''กึ, ตาตา''ติ อาหฯ ''เทวิ, อมฺหากํ ราชา เวเทหญฺจ มโหสธญฺจ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ กตฺวา เอกสตราชปริวุโต มหเนฺตน ยเสน อชฺช มหาชยปานํ ปิวโนฺต ตุเมฺห จตฺตาโรปิ ชเน คเหตฺวา อาเนหี''ติ อเมฺห ปหิณีติฯ

เตปิ เตสํ วจนํ สทฺทหิตฺวา ปาสาทา โอตริตฺวา โสปานปาทมูลํ อคมึสุฯ อถ เน คเหตฺวา ชงฺฆอุมงฺคํ ปวิสึสุฯ เต อาหํสุ ''มยํ เอตฺตกํ กาลํ อิธ วสนฺตา อิมํ วีถึ น โอติณฺณปุพฺพา''ติฯ ''เทวิ, อิมํ วีถึ น สพฺพทา โอตรนฺติ, มงฺคลวีถิ นาเมสา, อชฺช มงฺคลทิวสภาเวน ราชา อิมินา มเคฺคน อาเนตุํ อาณาเปสี''ติฯ เต เตสํ วจนํ สทฺทหึสุฯ อเถกเจฺจ เต จตฺตาโร คเหตฺวา คจฺฉึสุฯ เอกเจฺจ นิวตฺติตฺวา ราชนิเวสเน รตนคพฺภํ วิวริตฺวา ยถิจฺฉิตํ รตนสารํ คเหตฺวา อาคมึสุฯ อิตเรปิ จตฺตาโร ขตฺติยา ปุรโต มหาอุมงฺคํ ปตฺวา อลงฺกตเทวสภํ วิย อุมงฺคํ ทิสฺวา ''รโญฺญ อตฺถาย สชฺชิต''นฺติ สญฺญํ กรึสุฯ อถ เน คงฺคาย อวิทูรฏฺฐานํ เนตฺวา อโนฺตอุมเงฺคเยว อลงฺกตคเพฺภ นิสีทาเปตฺวา เอกเจฺจ อารกฺขํ คเหตฺวา อจฺฉึสุฯ เอกเจฺจ เตสํ อานีตภาวํ ญาเปตุํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา ''อิทานิ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี''ติ โสมนสฺสชาโต รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ราชาปิ กิเลสาตุรตาย ''อิทานิ เม ธีตรํ เปเสสฺสติ, อิทานิ เม ธีตรํ เปเสสฺสตี''ติ ปลฺลงฺกโต อุฏฺฐาย วาตปาเนน โอโลเกโนฺต อเนเกหิ อุกฺกาสตสหเสฺสหิ เอโกภาสํ ชาตํ นครํ มหติยา เสนาย ปริวุตํ ทิสฺวา อาสงฺกิตปริสงฺกิโต ''กึ นุ โข เอต''นฺติ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ มเนฺตโนฺต คาถมาห –

๖๔๕. ''หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี, เสนา ติฏฺฐนฺติ วมฺมิตา;
อุกฺกา ปทิตฺตา ฌายนฺติ, กึ นุ มญฺญนฺติ ปณฺฑิตา''ติฯ

ตตฺถ **กึ นุ มญฺญนฺตีติ** จูฬนิราชา อมฺหากํ ตุโฏฺฐ, อุทาหุ กุโทฺธ, กึ นุ ปณฺฑิตา มญฺญนฺตีติ ปุจฺฉิฯ

ตํ สุตฺวา เสนโก อาห – ''มา จินฺตยิตฺถ, มหาราช, อติพหู อุกฺกา ปญฺญายนฺติ, ราชา ตุมฺหากํ ทาตุํ ธีตรํ คเหตฺวา เอติ มเญฺญ''ติฯ ปุกฺกุโสปิ ''ตุมฺหากํ อาคนฺตุกสกฺการํ กาตุํ อารกฺขํ คเหตฺวา ฐิโต ภวิสฺสตี''ติ อาหฯ เอวํ เตสํ ยํ ยํ รุจฺจติ, ตํ ตํ กถยึสุฯ ราชา ปน ''อสุกฏฺฐาเน เสนา ติฏฺฐนฺตุ, อสุกฏฺฐาเน อารกฺขํ คณฺหถ, อปฺปมตฺตา โหถา''ติ วทนฺตานํ สทฺทํ สุตฺวา โอโลเกโนฺต สนฺนทฺธปญฺจาวุธํ เสนํ ปสฺสิตฺวา มรณภยภีโต หุตฺวา มหาสตฺตสฺส กถํ ปจฺจาสีสโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๖๔๖. ''หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี, เสนา ติฏฺฐนฺติ วมฺมิตา;
อุกฺกา ปทิตฺตา ฌายนฺติ, กึ นุ กาหนฺติ ปณฺฑิตา''ติฯ

ตตฺถ **กึ นุ กาหนฺติ ปณฺฑิตา**ติ ปณฺฑิต, กึ นาม จิเนฺตสิ, อิมา เสนา อมฺหากํ กึ กริสฺสนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ''อิมํ อนฺธพาลํ โถกํ สนฺตาเสตฺวา ปจฺฉา มม ปญฺญาพลํ ทเสฺสตฺวา อสฺสาเสสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๖๔๗. ''รกฺขติ ตํ มหาราช, จูฬเนโยฺย มหพฺพโล;
ปทุโฎฺฐ พฺรหฺมทเตฺตน, ปาโต ตํ ฆาตยิสฺสตี''ติฯ

ตํ สุตฺวา สเพฺพ มรณภยตชฺชิตา ชาตาฯ รโญฺญ กโณฺฑ สุสฺสิ มุเข เขโฬ ปริฉิชฺชิ, สรีเร ทาโห อุปฺปชฺชิฯ โส มรณภยภีโต ปริเทวโนฺต เทฺว คาถา อาห –

๖๔๘. ''อุเพฺพธติ เม หทยํ, มุขญฺจ ปริสุสฺสติ;
นิพฺพุตึ นาธิคจฺฉามิ, อคฺคิทโฑฺฒว อาตเปฯ

๖๔๙. ''กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา, อโตฺถ ฌายติ โน พหิ;
เอวมฺปิ หทยํ มยฺหํ, อโนฺต ฌายติ โน พหี''ติฯ

ตตฺถ **อุเพฺพธตี**ติ ตาต มโหสธปณฺฑิต, หทยํ เม มหาวาตปฺปหริตํ วิย ปลฺลวํ กมฺปติฯ **อโนฺต ฌายตี**ติ โส ''อุกฺกา วิย มยฺหํ หทยมํสํ อพฺภนฺตเร ฌายติ, พหิ ปน น ฌายตี''ติ ปริเทวติฯ

มหาสโตฺต ตสฺส ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา ''อยํ อนฺธพาโล อเญฺญสุ ทิวเสสุ มม วจนํ น อกาสิ, ภิโยฺย นํ นิคฺคณฺหิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๖๕๐. ''ปมโตฺต มนฺตนาตีโต, ภินฺนมโนฺตสิ ขตฺติย;
อิทานิ โข ตํ ตายนฺตุ, ปณฺฑิตา มนฺติโน ชนาฯ

๖๕๑. ''อกตฺวามจฺจสฺส วจนํ, อตฺถกามหิเตสิโน;
อตฺตปีติรโต ราชา, มิโค กูเฎว โอหิโตฯ

๖๕๒. ''ยถาปิ มจฺฉ พฬิสํ, วงฺกํ มํเสน ฉาทิตํ;
อามคิโทฺธ น ชานาติ, มจฺฉ มรณมตฺตโนฯ

๖๕๓. ''เอวเมว ตุวํ ราช, จูฬเนยฺยสฺส ธีตรํ;
กามคิโทฺธ น ชานาสิ, มจฺฉว มรณมตฺตโนฯ

๖๕๔. ''สเจ คจฺฉสิ ปญฺจาลํ, ขิปฺปมตฺตํ ชหิสฺสสิ;
มิคํ ปนฺถานุพนฺธํว, มหนฺตํ ภยเมสฺสติฯ

๖๕๕. ''อนริยรูโป ปุริโส ชนินฺท, อหีว อุจฺฉงฺคคโต ฑเสยฺย;
น เตน มิตฺตึ กยิราถ ธีโร, ทุโกฺข หเว กาปุริเสน สงฺคโมฯ

๖๕๖. ''ยเทว ชญฺญา ปุริสํ ชนินฺท, สีลวายํ พหุสฺสุโต;
เตเนว มิตฺตึ กยิราถ ธีโร, สุโข หเว สปฺปุริเสน สงฺคโม''ติฯ

ตตฺถ **ปมโตฺต**ติ มหาราช, ตฺวํ กาเมน ปมโตฺตฯ **มนฺตนาตีโต**ติ มยา อนาคตภยํ ทิสฺวา ปญฺญาย ปริจฺฉินฺทิตฺวา มนฺติตมนฺตนํ อติกฺกมโนฺตฯ **ภินฺนมโนฺต**ติ มนฺตนาติกฺกนฺตตฺตาเยว ภินฺนมโนฺต, โย วา เต เสนกาทีหิ สทฺธึ มโนฺต คหิโต, เอโส ภิโนฺนติปิ ภินฺนมโนฺตสิ ชาโตฯ **ปณฺฑิตา**ติ อิเม เสนกาทโย จตฺตาโร ชนา อิทานิ ตํ รกฺขนฺตุ, ปสฺสามิ เนสํ พลนฺติ ทีเปติฯ **อกตฺวามจฺจสฺสา**ติ มม อุตฺตมอมจฺจสฺส วจนํ อกตฺวาฯ **อตฺตปีติรโต**ติ อตฺตโน กิเลสปีติยา อภิรโต หุตฺวาฯ **มิโค กูเฏว โอหิโต**ติ ยถา นาม นิวาปโลเภน อาคโต มิโค กูฏปาเส พชฺฌติ, เอวํ มม วจนํ อคฺคเหตฺวา ‘‘ปญฺจาลจนฺทึ ลภิสฺสามี’’ติ กิเลสโลเภน อาคนฺตฺวา อิทานิ กูฏปาเส พโทฺธ มิโค วิย ชาโตสีติฯ

‘‘ยถาปิ มโจฺฉ’’ติ คาถาทฺวยํ ‘‘ตทา มยา อยํ อุปมา อาภตา’’ติ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **‘‘สเจ คจฺฉสี’’**ติ คาถาปิ ‘‘น เกวลํ เอตฺตกเมว, อิมมฺปิ อหํ อาหริ’’นฺติ ทเสฺสตุํ วุตฺตาฯ **อนริยรูโป**ติ เกวฏฺฏพฺราหฺมณสทิโส อสปฺปุริสชาติโก นิลฺลชฺชปุริโสฯ **น เตน มิตฺติ**นฺติ ตาทิเสน สทฺธึ มิตฺติธมฺมํ น กยิราถ, ตฺวํ ปน เกวเฏฺฏน สทฺธึ มิตฺติธมฺมํ กตฺวา ตสฺส วจนํ คณฺหิฯ **ทุโกฺข**ติ เอวรูเปน สทฺธึ สงฺคโม นาม เอกวารมฺปิ กโต อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ มหาทุกฺขาวหนโต ทุโกฺข นาม โหติฯ **ยเทวา**ติ ยํ เอว, อยเมว วา ปาโฐฯ **สุโข**ติ อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ สุโขเยวฯ

อถ นํ ‘‘ปุน เอวรูปํ กริสฺสตี’’ติ สุฏฺฐุตรํ นิคฺคณฺหโนฺต ปุเพฺพ รญฺญา กถิตกถํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต –

๖๕๗. ‘‘พาโล ตุวํ เอฬมูโคสิ ราช, โย อุตฺตมตฺถานิ มยี ลปิโตฺถ;
กิเมวหํ นงฺคลโกฏิวโฑฺฒ, อตฺถานิ ชานามิ ยถาปิ อเญฺญฯ

๖๕๘. ‘‘อิมํ คเล คเหตฺวาน, นาเสถ วิชิตา มม;
โย เม รตนลาภสฺส, อนฺตรายาย ภาสตี’’ติฯ –

อิมา เทฺว คาถา วตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ คหปติปุโตฺต, ยถา ตว อเญฺญ เสนกาทโย ปณฺฑิตา อตฺถานิ ชานนฺติ, ตถา กิเมว อหํ ชานิสฺสํ, อโคจโร เอส มยฺหํ, คหปติสิปฺปเมวาหํ ชานามิ, อยํ อโตฺถ เสนกาทีนํ ปณฺฑิตานํ ปากโฏ โหติ, อชฺช เต อฎฺฐารสอโกฺขภณิสงฺขาย เสนาย ปริวาริตสฺส เสนกาทโย อวสฺสยา โหนฺตุ, มํ ปน คีวายํ คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒิตุํ อาณาเปสิ, อิทานิ มํ กสฺมา ปุจฺฉสี’’ติ เอวํ สุนิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ปณฺฑิโต มยา กถิตโทสเมว กเถติฯ ปุเพฺพว หิ อิทํ อนาคตภยํ ชานิ, เตน มํ อติวิย นิคฺคณฺหาติ, น โข ปนายํ เอตฺตกํ กาลํ นิกฺกมฺมโกว อจฺฉิสฺสติ, อวสฺสํ อิมินา มยฺหํ โสตฺถิภาโว กโต ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ ปริคฺคณฺหโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๕๙. ‘‘มโหสธ อตีเตน, นานุวิชฺฌนฺติ ปณฺฑิตา,
กึ มํ อสฺสํว สมฺพทฺธํ, ปโตเทเนว วิชฺฌสิฯ

๖๖๐. ‘‘สเจ ปสฺสสิ โมกฺขํ วา, เขมํ วา ปน ปสฺสสิ;
เตเนว มํ อนุสาส, กึ อตีเตน วิชฺฌสี’’ติฯ

ตตฺถ **นานุวิชฺฌนฺตี**ติ อตีตโทสํ คเหตฺวา มุขสตฺตีหิ น วิชฺฌนฺติฯ **อสฺสํว สมฺพทฺธ**นฺติ สตฺตุเสนาย ปริวุตตฺตา สุฏฺฐุ พนฺธิตฺวา ฐปิตํ อสฺสํ วิย กึ มํ วิชฺฌสิฯ **เตเนว ม**นฺติ เอวํ เต โม

โกฺข ภวิสฺสติ, เอวํ เขมนฺติ เตเนว โสตฺถิภาเวน มํ อนุสาส อสฺสาเสหิ, ตญฺหิ ฐเปตฺวา อญฺญํ เม ปฏิสรณํ นตฺถีติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘อยํ ราชา อติวิย อนฺธพาโล, ปุริสวิเสสํ น ชานาติ, โถกํ กิลเมตฺวา ปจฺฉา ตสฺส อวสฺสโย ภวิสฺสมี’’ติ จินฺเตตฺวา อาห –

๖๖๑. ‘‘อตีตํ มานุสํ กมฺมํ, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํ;
น ตํ สโกฺกปิ โมเจตุํ, ตฺวํ ปชานสฺสุ ขตฺติยฯ

๖๖๒. ‘‘สนฺติ เวหายสา นาคา, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโน;
เตปิ อาทาย คเจฺฉยฺยุํ, ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธาฯ

๖๖๓. ‘‘สนฺติ เวหายสา อสฺสา, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโน;
เตปิ อาทาย คเจฺฉยฺยุํ, ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธาฯ

๖๖๔. ‘‘สนฺติ เวหายสา ปกฺขี, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโน;
เตปิ อาทาย คเจฺฉยฺยุํ, ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธาฯ

๖๖๕. ‘‘สนฺติ เวหายสา ยกฺขา, อิทฺธิมโนฺต ยสสฺสิโน;
เตปิ อาทาย คเจฺฉยฺยุํ, ยสฺส โหนฺติ ตถาวิธาฯ

๖๖๖. ‘‘อตีตํ มานุสํ กมฺมํ, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํ;
น ตํ สโกฺกมิ โมเจตุํ, อนฺตลิเกฺขน ขตฺติยา’’ติฯ

ตตฺถ **กมฺมน**ฺติ มหาราช, อิทํ อิโต ตว โมจนํ นาม อตีตํ, มนุเสฺสหิ กตฺตพฺพกมฺมํ อตีตํฯ **ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวน**ฺติ เนว กาตุํ, น สมฺภวิตุํ สกฺกาฯ **น ตํ สโกฺกมี**ติ อหํ ตํ อิโต โมเจตุํ น สโกฺกมิฯ **ตฺวํ ปชานสฺสุ ขตฺติยา**ติ มหาราช, ตฺวเมเวตฺถ กตฺตพฺพํ ชานสฺสุฯ **เวหายสา**ติ อากาเสน คมนสมตฺถาฯ **นาคา**ติ หตฺถิโนฯ **ยสฺสา**ติ ยสฺส รโญฺญฯ **ตถาวิธา**ติ ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา ชาตา นาคา โหนฺติ, ตํ ราชานํ เต อาทาย คเจฺฉยฺยุํฯ **อสฺสา**ติ วลาหกอสฺสราชกุเล ชาตา อสฺสาฯ **ปกฺขี**ติ ครุฬาทิ สนฺธายาหฯ **ยกฺขา**ติ สาตาคิราทโย ยกฺขาฯ **อนฺตลิเกฺขนา**ติ อนฺตลิเกฺขน โมเจตุํ น สโกฺกมิ, ตํ อาทาย อากาเสน มิถิลํ เนตุํ น สโกฺกมีติ อโตฺถฯ

ราชา ตํ สุตฺวา อปฺปฏิภาโน นิสีทิฯ อถ เสนโก จินฺตสิ ‘‘อิทานิ รโญฺญ เจว อมฺหากญฺจ ฐเปตฺวา ปณฺฑิตํ อญฺญํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, ราชา ปนสฺส กถํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต กิญฺจิ วตฺตุํ น สโกฺกติ, อหํ ปณฺฑิตํ ยาจิสฺสามี’’ติฯ โส ยาจโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๖๗. ‘‘อตีรทสฺสี ปุริโส, มหเนฺต อุทกณฺณเว;
ยตฺถ โส ลภเต คาธํ, ตตฺถ โส วินฺทเต สุขํฯ

๖๖๘. ‘‘เอวํ อมฺหญฺจ รโญฺญ จ, ตฺวํ ปติฎฺฐา มโหสธ;
ตฺวํ โนสิ มนฺตินํ เสโฎฺฐ, อเมฺห ทุกฺขา ปโมจยา’’ติฯ

ตตฺถ **อตีรทสฺสี**ติ สมุทฺท ภินฺนนาโว ตีรํ อปสฺสโนฺตฯ **ยตฺถา**ติ อูมิเวคพฺภาหโต วิจรโนฺต ยมฺหิ ปเทเส ปติฎฺฐํ ลภติฯ **ปโมจยา**ติ ปุเพฺพปิ มิถิลํ ปริวาเรตฺวา ฐิตกาเล ตยาว ปโมจิตมฺหา, อิทานิปิ ตฺวเมว อเมฺห ทุกฺขา โมเจหีติ ยาจิฯ

อถ นํ นิคฺคณฺหนฺโต มหาสโตฺต คาถาย อชฺฌภาสิ –

๖๖๙. ‘‘อตีตํ มานุสํ กมฺมํ, ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํ;
น ตํ สโกฺกมิ โมเจตุํ, ตฺวํ ปชานสฺสุ เสนกา’’ติฯ

ตตฺถ **ปชานสฺสุ เสนกา**ติ เสนก, อหํ น สโกฺกมิ, ตฺวํ ปน อิมํ ราชานํ อากาเสน มิถิลํ เนหีติฯ

ราชา คเหตพฺพคหณํ อปสฺสโนฺต มรณภยตชฺชิโต มหาสเตฺตน สทฺธิํ กเถตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘กทาจิ เสนโกปิ กิญฺจิ อุปายํ ชาเนยฺย, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๖๗๐. ‘‘สุโณหิ เมตํ วจนํ, ปสฺส เสนํ มหพฺภยํ;
เสนกํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ กิจฺจํ อิธ มญฺญสี’’ติฯ

ตตฺถ **กิํ กิจฺจ**นฺติ กิํ กาตพฺพยุตฺตกํ อิธ มญฺญสิ, มโหสเธนมฺหิ ปริจฺจโตฺต, ยทิ ตฺวํ ชานาสิ, วเทหีติฯ

ตํ สุตฺวา เสนโก ‘‘มํ ราชา อุปายํ ปุจฺฉติ, โสภโน วา โหตุ มา วา, กเถสฺสามิ เอกํ อุปาย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๖๗๑. ‘‘อคฺคิํ วา ทฺวารโต เทม, คณฺหามเส วิกนฺตนํ;
อญฺญมญฺญํ วธิตฺวาน, ขิปฺปํ หิสฺสาม ชีวิตํ;
มา โน ราชา พฺรหฺมทโตฺต, จิรํ ทุเกฺขน มารยี’’ติฯ

ตตฺถ **ทฺวารโต**ติ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา ตตฺถ อคฺคิํ เทมฯ **วิกนฺตน**นฺติ อญฺญมญฺญํ วิกนฺตนํ สตฺถํ คณฺหามฯ **หิสฺสามา**ติ ชีวิตํ ขิปฺปํ ชหิสฺสาม, อลงฺกตปาสาโทเยว โน ทารุจิตโก ภวิสฺสติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อนตฺตมโน ‘‘อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส เอวรูปํ จิตกํ กโรหี’’ติ วตฺวา ปุกฺกุสาทโย ปุจฺฉิฯ เตปิ อตฺตโน ปติรูปา พาลกถาเยว กถยิํสุฯ เตน วุตฺตํ –

๖๗๒. ‘‘สุโณหิ เมตํ วจนํ, ปสฺส เสนํ มหพฺภยํ;
ปุกฺกุสํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ กิจฺจํ อิธ มญฺญสิฯ

๖๗๓. ‘‘วิสํ ขาทิตฺวา มียาม, ขิปฺปํ หิสฺสาม ชีวิตํ;
มา โน ราชา พฺรหฺมทโตฺต, จิรํ ทุเกฺขน มารยิฯ

๖๗๔. สุโณหิ เมตํ วจนํ, ปสฺส เสนํ มหพฺภยํ;
กามินฺทํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ กิจฺจํ อิธ มญฺญสิฯ

๖๗๕. รชฺชุยา พชฺฌ มียาม, ปปาตา ปปตามเส;
มา โน ราชา พฺรหฺมทโตฺต, จิรํ ทุเกฺขน มารยิฯ

๖๗๖. ‘‘สุโณหิ เมตํ วจนํ, ปสฺส เสนํ มหพฺภยํ;
เทวินฺทํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ กิจฺจํ อิธ มญฺญสิฯ

๖๗๗.“อคฺคึ วา ทฺวารโต เทม, คณฺหามเส วิกนฺตนํ;
อญฺญมญฺญํ วธิตฺวาน, ขิปฺปํ หิสฺสาม ชีวิตํ;
น โน สโกฺกติ โมเจตุํ, สุเขเนว มโหสโธ’’ติฯ

อปิจ เอเตสุ เทวิโนฺท ‘‘อยํ ราชา กึ กโรติ, อคฺคิมฺหิ สเนฺต ขโชฺชปนกํ ธมติ, ฐเปตฺวา มโหสธํ อโญฺญ อิธ โสตฺถิภาวํ กาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อยํ ตํ อปุจฺฉิตฺวา อเมฺห ปุจฺฉติ, มยํ กึ ชานามา’’ติ จิเนฺตตฺวา อญฺญํ อุปายํ อปสฺสโนฺต เสนเกน กถิตเมว กเถตฺวา มหาสตฺตํ วเณฺณโนฺต เทฺว ปาเท อาหฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – ‘‘มหาราช, มยํ สเพฺพปิ ปณฺฑิตเมว ยาจามฯ สเจ ปน ยาจิยมาโนปิ น โน สโกฺกติ โมเจตุํ สุเขเนว มโหสโธ, อถ เสนกสฺส วจนํ กริสฺสามา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปุเพฺพ โพธิสตฺตสฺส กถิตโทสํ สริตฺวา เตน สทฺธึ กเถตุํ อสโกฺกโนฺต ตสฺส สุณนฺตเสฺสว ปริเทวโนฺต อาห –

๖๗๘.“ยถา กทลิโน สารํ, อเนฺวสํ นาธิคจฺฉติ;
เอวํ อเนฺวสมานา นํ, ปญฺหํ นชฺฌคมามเสฯ

๖๗๙.“ยถา สิมฺพลิโน สารํ, อเนฺวสํ นาธิคจฺฉติ;
เอวํ อเนฺวสมานา นํ, ปญฺหํ นชฺฌคมามเสฯ

๖๘๐.“อเทเส วต โน วุฎฺฐํ, กุญฺชรานํ วโนทเก;
สกาเส ทุมฺมนุสฺสานํ, พาลานํ อวิชานตํฯ

๖๘๑.“อุเพฺพธติ เม หทยํ, มุขญฺจ ปริสุสฺสติ;
นิพฺพุตึ นาธิคจฺฉามิ, อคฺคิทโฑฺฒว อาตเปฯ

๖๘๒.“กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา, อโนฺต ฌายติ โน พหิ;
เอวมฺปิ หทยํ มยฺหํ, อโนฺต ฌายติ โน พหี’’ติฯ

ตตฺถ **กทลิโน**ติ ยถา กทลิกฺขนฺธสฺส นิสฺสารตฺตา สารตฺถิโก ปุริโส อเนฺวสโนฺตปิ ตโต สารํ นาธิคจฺฉติ, เอวํ มยํ อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจนุปายํ ปญฺหํ ปญฺจ ปณฺฑิเต ปุจฺฉิตฺวา อเนฺวสมานาปิ ปญฺหํ นชฺฌคมามเสฯ อเมฺหหิ ปุจฺฉิตํ อุปายํ อชานนฺตา อสฺสุณนฺตา วิย ชาตา, มยํ ตํ ปญฺหํ นาธิคจฺฉามฯ ทุติยคาถายปิ เอเสว นโยฯ **กุญฺชรานํ วโนทเก**ติ ยถา กุญฺชรานํ นิรุทเก ฐาเน วุฎฺฐํ อเทเส วุฎฺฐํ นาม โหติ, เต หิ ตถารูเป นิรุทเก วนคหเน ปเทเส วสนฺตา ขิปฺปเมว ปจฺจามิตฺตานํ วสํ คจฺฉนฺติ, เอวํ อเมฺหหิปิ อิเมสํ ทุมฺมนุสฺสานํ พาลานํ สนฺติเก วสเนฺตหิ อเทเส วุฎฺฐํฯ เอตฺตเกสุ หิ ปณฺฑิเตสุ เอโกปิ เม อิทานิ ปฎิสรณํ นตฺถีติ นานาวิเธน วิลปติฯ

ตํ สุตฺวา ปณฺฑิโต ‘‘อยํ ราชา อติวิย กิลมติฯ สเจ นํ น อสฺสาเสสฺสามิ, หทเยน ผลิเตน มริสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อสฺสาเสสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๘๓.“ตโต โส ปณฺฑิโต ธีโร, อตฺถทสฺสี มโหสโธ;
เวเทหํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๖๘๔.“มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ราหุคฺคหํว จนฺทิมํฯ

๖๘๕. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ราหุคฺคหํว สูริยํฯ

๖๘๖. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ปเงฺก สนฺนํว กุญฺชรํฯ

๖๘๗. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, เปฬาพทฺธํว ปนฺนคํฯ

๖๘๘. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ปกฺขึ พทฺธํว ปญฺชเรฯ

๖๘๙. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, มเจฺฉ ชาลคเตริวฯ

๖๙๐. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, สโยคฺคพลวาหนํฯ

๖๙๑. ‘‘มา ตฺวํ ภายิ มหาราช, มา ตฺวํ ภายิ รเถสภ;
ปญฺจาลํ วาหยิสฺสามิ, กากเสนํว เลฑฺฑุนาฯ

๖๙๒. ‘‘อทุ ปญฺญา กิมตฺถิยา, อมโจฺจ วาปิ ตาทิโส;
โย ตํ สมฺพาธปกฺขนฺทํ, ทุกฺขา น ปริโมจเย’’ติฯ

ตตฺถ **อิท**นฺติ ทฺวาทสหตฺถเคหํ อรเญฺญ ฆนวสฺสํ วสฺสาเปนฺโต วิย นํ อสฺสาเสนฺโต อิทํ ‘‘มา ตฺวํ ภายิ, มหาราชา’’ติอาทิกํ วจนํ อพฺรวิฯ ตตฺถ **สนฺน**นฺติ ลคฺคํฯ **เปฬาพทฺธ**นฺติ เปฬาย อพฺภนฺตรคตํ สปฺปํฯ **ปญฺจาล**นฺติ เอตํ เอวํ มหนฺตมฺปิ ปญฺจาลรโญฺญ เสนํฯ **วาหยิสฺสามี**ติ ปลาเปสฺสามิ ฯ **อทู**ติ นามเตฺถ นิปาโต, ปญฺญา นาม กิมตฺถิยาติ อโตฺถฯ **อมโจฺจ วาปิ ตาทิโส**ติ ตาทิโส ปญฺญาย สมฺปโนฺน อมโจฺจ วาปิ กิมตฺถิโย, โย ตํ เอวํ มรณสมฺพาธปฺปตฺตํ ทุกฺขา น ปริโมจเยฯ มหาราช, อหํ ปฐมตรํ อาคจฺฉโนฺต นาม กิมตฺถํ อาคโตติ มญฺญสิฯ มา ภายิ, อหํ ตํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมจยิสฺสามีติ อสฺสาเสสิฯ

โสปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ เม ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ อสฺสาสํ ปฏิลภิฯ โพธิสเตฺตน สีหนาเท กเต สเพฺพ จ ตุสฺสึสุฯ อถ นํ เสนโก ปุจฺฉิ ‘‘ปณฺฑิต, ตฺวํ สเพฺพ อเมฺห คเหตฺวา คจฺฉโนฺต เกนุปาเยน คมิสฺสสี’’ติ? ‘‘อลงฺกตอุมเงฺคน เนสฺสามิ, ตุเมฺห คมนสชฺชา โหถา’’ติ วตฺวา อุมงฺคทฺวารวิวรณตฺถํ โยเธ อาณาเปโนฺต คาถมาห –

๖๙๓. ‘‘เอถ มาณวา อุเฏฺฐถ, มุขํ โสเธถ สนฺธิโน;
เวเทโห สหมเจฺจหิ, อุมเงฺคน คมิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **มาณวา**ติ ตรุณาธิวจนํฯ **มุขํ โสเธถา**ติ อุมงฺคทฺวารํ วิวรถฯ **สนฺธิโน**ติ ฆรสนฺธิโน จ ทฺวารํ โสเธถ, เอกสตานํ สยนคพฺภานํ ทฺวารํ วิวรถ, อเนกสตานํ ทีปาลยานํ ทฺวารํ วิวรถาติฯ

เต อุฎฺฐาย อุมงฺคทฺวารํ วิวรึสุฯ สกโล อุมโงฺค เอโกภาโส อลงฺกตเทวสภา วิย วิโรจิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๖๙๔. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, ปณฺฑิตสฺสานุจาริโน;
อุมงฺคทฺวารํ วิวรึสุ, ยนฺตยุตฺเต จ อคฺคเฬ’’ติฯ

ตตฺถ **อนุจาริโน**ติ เวยฺยาวจฺจกราฯ **ยนฺตยุตฺเต จ อคฺคเฬ**ติ สูจิฆฏิกสมฺปนฺนานิ จ ทฺวารกวาฏานิฯ

เต อุมงฺคทฺวารํ วิวริตฺวา มหาสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โส รญฺโญ สญฺญมทาสิ ‘‘กาโล, เทว, ปาสาทา โอตรถา’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา โอตริฯ อถ เสนโก สีสโต นาฬิปฏฺฏํ อปเนตฺวา สาฏกํ โอมุญฺจิตฺวา กจฺฉํ ทฬฺหํ พนฺธิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ทิสฺวา ‘‘เสนก, กึ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปณฺฑิต, อุมเงฺคน คจฺฉเนฺตหิ นาม เวฐนํ โมเจตฺวา กจฺฉํ ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา คนฺตพฺพ’’นฺติ ฯ ‘‘เสนก, ‘อุมงฺคํ ปวิสโนฺต โอนมิตฺวา ชณฺณุเกหิ ปติฏฺฐาย ปวิสิสฺสามี’ติ มา สญฺญมกาสิฯ สเจ หตฺถินา คนฺตุกาโมสิ, หตฺถึ อภิรุยฺห คจฺฉาหิฯ สเจ อเสฺสน คนฺตุกาโมสิ, อสฺสํ อภิรุยฺห คจฺฉาหิฯ อุโจฺจ อุมโงฺค อฏฺฐารสหตฺถุเพฺพโธ วิสาลทฺวาโร, ตฺวํ ยถารุจิยา อลงฺกตปฺปฏิยโตฺต รโญฺญ ปุรโต คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต กิร เสนกสฺส คมนํ ปุรโต วิจาเรตฺวา ราชานํ มเชฺฌ กตฺวา สยํ ปจฺฉโต อโหสิฯ กึ การณา? ราชา อลงฺกตอุมงฺคํ โอโลเกโนฺต มา สณิกํ อคมาสีติฯ อุมเงฺค มหาชนสฺส ยาคุภตฺตขาทนียาทีนิ อปฺปมาณานิ อเหสุํฯ เต มนุสฺสา ขาทนฺตา ปิวนฺตา อุมงฺคํ โอโลเกนฺตา คจฺฉนฺติฯ มหาสโตฺต ‘‘ยาถ มหาราช, ยาถ มหาราชา’’ติ โจเทโนฺต ปจฺฉโต ยาติฯ ราชา อลงฺกตเทวสภํ วิย อุมงฺคํ โอโลเกโนฺต ยาติฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๙๕. ‘‘ปุรโต เสนโก ยาติ, ปจฺฉโต จ มโหสโธ;
มเชฺฌ จ ราชา เวเทโห, อมจฺจปริวาริโต’’ติฯ

รโญฺญ อาคตภาวํ ญตฺวา เต มาณวา ราชมาตรญฺจ เทวิญฺจ ปุตฺตญฺจ ธีตรญฺจ อุมงฺคา นีหริตฺวา มหาวิสาลมาฬเก ฐเปสุํฯ ราชาปิ โพธิสเตฺตน สทฺธึ อุมงฺคา นิกฺขมิฯ เต ราชานญฺจ ปณฺฑิตญฺจ ทิสฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ ปรหตฺถํ คตมฺหา, อเมฺห คเหตฺวา อาคเตหิ ปณฺฑิตสฺส ปุริเสหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ มรณภยตชฺชิตา มหาวิรวํ วิรวึสุฯ จูฬนิราชาปิ กิร เวเทหรโญฺญ ปลายนภเยน คงฺคาโต คาวุตมตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐาสิฯ โส สนฺนิสินฺนาย รตฺติยา เตสํ วิรวํ สุตฺวา ‘‘นนฺทาเทวิยา วิย สโทฺท’’ติ วตฺตุกาโมปิ ‘‘กุหึ นนฺทาเทวึ ปสฺสิสฺสสี’’ติ ปริหาสภเยน น กิญฺจิ อาหฯ มหาสโตฺต ปน ตสฺมึ ฐาเน ปญฺจาลจนฺทึ กุมาริกํ รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา ‘‘มหาราช, ตฺวํ อิมิสฺสา การณา อาคโต, อยํ เต อคฺคมเหสี โหตู’’ติ อาหฯ ตีณิ นาวาสตานิ อุปฏฺฐาเปสุํ, ราชา วิสาลมาฬกา โอตริตฺวา อลงฺกตนาวํ อภิรุหิฯ เตปิ จตฺตาโร ขตฺติยา นาวํ อภิรุหึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๙๖. ‘‘อุมงฺคา นิกฺขมิตฺวาน, เวเทโห นาวมารุหิ;
อภิรุฬฺหญฺจ ตํ ญตฺวา, อนุสาสิ มโหสโธฯ

๖๙๗. ‘‘อยํ เต สสุโร เทว, อยํ สสฺสุ ชนาธิป;
ยถา มาตุ ปฏิปตฺติ, เอวํ เต โหตุ สสฺสุยาฯ

๖๙๘. ‘‘ยถาปิ นิยโก ภาตา, สอุทริโย เอกมาตุโก;

เอวํ ปญฺจาลจโนฺท เต, ทยิตโพฺพ รเถสภฯ

๖๙๙. ‘‘อยํ ปญฺจาลจนฺที เต, ราชปุตฺตี อภิจฺฉิตา;
กามํ กโรหิ เต ตาย, ภริยา เต รเถสภา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุสาสี**ติ เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘กทาจิ เอโส กุชฺฌิตฺวา จูฬนิรโญฺญ มาตรํ มาเรยฺย, อภิรูปาย นนฺทาเทวิยา สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปยฺย, ราชกุมารํ วา มาเรยฺย, ปฏิญฺญมสฺส คณฺหิสฺสามี’’ติฯ ตสฺมา **‘‘อยํ เต’’**ติอาทีนิ วทโนฺต อนุสาสิฯ ตตฺถ **อยํ เต สสฺสุโร**ติ อยํ ตว สสฺสุรสฺส จูฬนิรโญฺญ ปุโตฺต ปญฺจาลจนฺทิยา กนิฏฺฐภาติโก, อยํ เต อิทานิ สสฺสุโรฯ **อยํ สสฺสู**ติ อยํ อิมิสฺสา มาตา นนฺทาเทวี นาม ตว สสฺสุฯ **ยถามาตู**ติ ยถา มาตุ ปุตฺตา วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กโรนฺติ , เอวํ เต เอติสฺสา โหตุ, พลวตึ มาตุสญฺญํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา มา นํ กทาจิ โลภจิเตฺตน โอโลเกหิฯ **นิยโก**ติ อชฺฌตฺติโก เอกปิตรา ชาโตฯ **เอกมาตุโก**ติ เอกมาตรา ชาโตฯ **ทยิตโพฺพ**ติ ปิยายิตโพฺพฯ **ภริยา**ติ อยํ เต ภริยา, มา เอติสฺสา อวมานํ อกาสีติ รโญฺญ ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ

ราชาปิ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชมาตรํ ปน อารพฺภ กิญฺจิ น กเถสิฯ กึ การณา? ตสฺสา มหลฺลกภาเวเนวฯ อิทํ ปน สพฺพํ โพธิสโตฺต ตีเร ฐตฺวาว กเถสิฯ อถ นํ ราชา มหาทุกฺขโต มุตฺตตาย คนฺตุกาโม หุตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ ตีเร ฐิโตว กเถสี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๗๐๐. ‘‘อารุยฺห นาวํ ตรมาโน, กึ นุ ตีรมฺหิ ติฏฺฐสิ;
กิจฺฉา มุตฺตามฺห ทุกฺขโต, ยาม ทานิ มโหสธา’’ติฯ

มหาสโตฺต ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ สทฺธึ คมนํ นาม มยฺหํ อยุตฺต’’นฺติ วตฺวา อาห –

๗๐๑. ‘‘เนส ธโมฺม มหาราช, โยหํ เสนาย นายโก;
เสนงฺคํ ปริหาเปตฺวา, อตฺตานํ ปริโมจเยฯ

๗๐๒. ‘‘นิเวสนมฺหิ เต เทว, เสนงฺคํ ปริหาปิตํ;
ตํ ทินฺนํ พฺรหฺมทเตฺตน, อานยิสฺสํ รเถสภา’’ติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ สภาโวฯ **นิเวสนมฺหี**ติ ตํ นครํ สนฺธายาหฯ **ปริโมจเย**ติ ปริโมเจยฺยํฯ **ปริหาปิตนฺ**ติ ฉฑฺฑิตํฯ เตสุ หิ มนุเสฺสสุ ทูรมคฺคํ อาคตตฺตา เกจิ กิลนฺตา นิทฺทํ โอกฺกนฺตา เกจิ ขาทนฺตา ปิวนฺตา อมฺหากํ นิกฺขนฺตภาวมฺปิ น ชานึสุ, เกจิ คิลานาฯ มยา สทฺธึ จตฺตาโร มาเส กมฺมํ กตฺวา มม อุปการกา มนุสฺสา เจตฺถ พหู, น สกฺกา มยา เอกมนุสฺสมฺปิ ฉเฑฺฑตฺวา คนฺตุํ, อหํ ปน นิวตฺติตฺวา สพฺพมฺปิ ตํ ตว เสนํ พฺรหฺมทเตฺตน ทินฺนํ อปฺปฏิวิทฺธํ อาเนสฺสามิฯ ตุเมฺห, มหาราช, กตฺถจิ อวิลมฺพนฺตา สีฆํ คจฺฉถฯ มยา เอวา อนฺตรามเคฺค หตฺถิวาหนาทีนิ ฐปิตานิ, กิลนฺตกิลนฺตานิ ปหาย สมตฺถสมเตฺถหิ สีฆํ มิถิลเมว ปวิสถาติฯ

ตโต ราชา คาถมาห –

๗๐๓. ‘‘อปฺปเสโน มหาเสนํ, กถํ วิคฺคยฺห ฐสฺสสิ;
ทุพฺพโล พลวเนฺตน, วิหญฺญิสฺสสิ ปณฺฑิตา’’ติฯ

ตตฺถ **วิคฺคยฺหา**ติ ปริปฺผริตฺวาฯ **วิหญฺญิสฺสสี**ติ หญฺญิสฺสสิฯ

ตโต โพธิสโตฺต อาห –

๗๐๔. ‘‘อปฺปเสโนปิ เจ มนฺตี, มหาเสนํ อมนฺตินํ;
ชินาติ ราชา ราชาโน, อาทิโจฺจวุทยํ ตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **มนฺตี**ติ มนฺตาย สมนฺนาคโต ปญฺญวา อุปายกุสโลฯ **อมนฺตินํ**นฺติ อนุปายกุสลํ ชินาติ, ปญฺญวา ทุปฺปญฺญํ ชินาติฯ **ราชา ราชาโน**ติ เอโกปิ จ เอวรูโป ราชา พหูปิ ทุปฺปญฺญราชาโน ชินาติเยวฯ ยถา กินฺติ? **อาทิโจฺจวุทยํ ตม**นฺติ, ยถา อาทิโจฺจ อุทยโนฺต ตมํ วิทฺธํเสตฺวา อาโลกํ ทเสฺสติ, เอวํ ชินาติ เจว สูริโย วิย วิโรจติ จฯ

อิทํ วตฺวา มหาสโตฺต ราชานํ ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ วนฺทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ‘‘มุโตฺต วตมฺหิ อมิตฺตหตฺถโต, อิมิสฺสา จ ลทฺธตฺตา มโนรโถปิ เม มตฺถกํ ปโตฺต’’ติ โพธิสตฺตสฺส คุเณ อาวเชฺชตฺวา อุปฺปนฺนปีติปาโมโชฺช ปณฺฑิตสฺส คุเณ เสนกสฺส กเถโนฺต คาถมาห –

๗๐๕. ‘‘สุสุขํ วต สํวาโส, ปณฺฑิเตหีติ เสนก;
ปกฺขีว ปญฺชเร พเทฺธ, มเจฺฉ ชาลคเตริว;
อมิตฺตหตฺถตฺตคเต, โมจยี โน มโหสโธ’’ติฯ

ตตฺถ **สุสุขํ วตา**ติ อติสุขํ วต อิทํ, โย สํวาโส ปณฺฑิเตหิฯ **อิตี**ติ การณเตฺถ นิปาโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา อมิตฺตหตฺถคเต โมจยิ โน มโหสโธ, ตสฺมา, เสนก, วทามิฯ สุสุขํ วต อิทํ, โย เอส ปณฺฑิเตหิ สํวาโสติฯ

ตํ สุตฺวา เสนโกปิ ปณฺฑิตสฺส คุเณ กเถโนฺต อาห –

๗๐๖. ‘‘เอวเมตํ มหาราช, ปณฺฑิตา หิ สุขาวหา;
ปกฺขีว ปญฺชเร พเทฺธ, มเจฺฉ ชาลคเตริว;
อมิตฺตหตฺถตฺตคเต, โมจยี โน มโหสโธ’’ติฯ

อถ เวเทหราชา นทิํ อุตฺตริตฺวา โยชนนฺตเร โยชนนฺตเร มหาสเตฺตน การิตคามํ สมฺปโตฺตฯ ตตฺรสฺส โพธิสเตฺตน ฐปิตมนุสฺสา หตฺถิวาหนาทีนิ เจว อนฺนปานาทีนิ จ อทํสุฯ โส กิลเนฺต หตฺถิอสฺสรถาทโย ฐเปตฺวา อิตเร อาทาย เตหิ สทฺธิํ อญฺญํ คามํ ปาปุณิฯ เอเตนุปาเยน โยชนสติกํ มคฺคํ อติกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว มิถิลํ ปาวิสิฯ มหาสโตฺตปิ อุมงฺคทฺวารํ คนฺตฺวา อตฺตนา สนฺนทฺธขคฺคํ โอมุญฺจิตฺวา อุมงฺคทฺวาเร วาลุกํ วิยูหิตฺวา ฐเปสิฯ ฐเปตฺวา จ ปน อุมงฺคํ ปวิสิตฺวา อุมเงฺคน คนฺตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห คโนฺธทเกน นฺหตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สยนวรคโต ‘‘มโนรโถ เม มตฺถกํ ปโตฺต’’ติ อาวเชฺชโนฺต นิปชฺชิฯ อถ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน จูฬนิราชา เสนงฺคํ วิจารยมาโน ตํ นครํ อุปาคมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๗๐๗. ‘‘รกฺขิตฺวา กสิณํ รตฺติํ, จูฬเนโยฺย มหพฺพโล;
อุเทนฺตํ อรุณุคฺคสฺมิํ, อุปการิํ อุปาคมิฯ

๗๐๘. ‘‘อารุยฺห ปวรํ นาคํ, พลวนฺตํ สฎฺฐิหายนํ;
ราชา อโวจ ปญฺจาโล, จูฬเนโยฺย มหพฺพโลฯ

๗๐๙. ‘‘สนฺนโทฺธ มณิวเมฺมน, สรมาทาย ปาณินา;
เปสิเย อชฺฌภาสิตฺถ, ปุถุคุเมฺพ สมาคเต’’ติฯ

ตตฺถ **กสิณ**นฺติ สกลํ นิเสฺสสํฯ **อุเทนฺต**นฺติ อุเทเนฺตฯ **อุปการิ**นฺติ ปญฺจาลนครํ อุปาทาย มหาสเตฺตนการิตตฺตา ‘‘อุปการี’’ติ ลทฺธนามกํ ตํ นครํ อุปาคมิฯ **อโวจา**ติ อตฺตโน เสนํ อโวจฯ **เปสิเย**ติ อตฺตโน เปสนการเกฯ **อชฺฌภาสิตฺถา**ติ อธิอภาสิตฺถ, ปุเรตรเมว อภาสิตฺถ, **ปุถุคุเมฺพ**ติ พหูสุ สิเปฺปสุ ปติฏฺฐิเต อเนกสิปฺปชานนเกติฯ

อิทานิ เต สรูปโต ทเสฺสตุมาห –

๗๑๐.‘‘หตฺถาโรเห อนีกฏฺเฐ, รถิเก ปตฺติการเก;
อุปาสนมฺหิ กตหเตฺถ, วาลเวเธ สมาคเต’’ติฯ

ตตฺถ **อุปาสนมฺหี**ติ ธนุสิเปฺปฯ **กตหเตฺถ**ติ อวิรชฺฌนเวธิตาย สมฺปนฺนหเตฺถฯ

อิทานิ ราชา เวเทหํ ชีวคฺคาหํ คณฺหาเปตุํ อาณาเปโนฺต อาห –

๗๑๑.‘‘เปเสถ กุญฺชเร ทนฺตี, พลวเนฺต สฏฺฐิหายเน;
มทฺทนฺตุ กุญฺชรา นครํ, เวเทเหน สุมาปิตํฯ

๗๑๒.‘‘วจฺฉทนฺตมุขา เสตา, ติกฺขคฺคา อฏฺฐิเวธิโน;
ปณุนฺนา ธนุเวเคน, สมฺปตนฺตุตรีตราฯ

๗๑๓.‘‘มาณวา วมฺมิโน สูรา, จิตฺรทณฺฑยุตาวุธา;
ปกฺขนฺทิโน มหานาคา, หตฺถีนํ โหนฺตุ สมฺมุขาฯ

๗๑๔.‘‘สตฺติโย เตลโธตาโย, อจฺจิมนฺตา ปภสฺสรา;
วิโชฺชตมานา ติฏฺฐนฺตุ, สตรํสีว ตารกาฯ

๗๑๕.‘‘อาวุธพลวนฺตานํ , คุณิกายูรธารินํ;
เอตาทิสานํ โยธานํ, สงฺคาเม อปลายินํ;
เวเทโห กุโต มุจฺจิสฺสติ, สเจ ปกฺขีว กาหิติฯ

๗๑๖.‘‘ตึส เม ปุริสนาวุโตฺย, สเพฺพเวเกกนิจฺจิตา;
เยสํ สมํ น ปสฺสามิ, เกวลํ มหิมํ จรํฯ

๗๑๗.‘‘นาคา จ กปฺปิตา ทนฺตี, พลวโนฺต สฏฺฐิหายนา;
เยสํ ขเนฺธสุ โสภนฺติ, กุมารา จารุทสฺสนาฯ

๗๑๘.‘‘ปีตาลงฺการา ปีตวสนา, ปีตุตฺตรนิวาสนา;
นาคขเนฺธสุ โสภนฺติ, เทวปุตฺตาว นนฺทเนฯ

๗๑๙.‘‘ปาฐีนวณฺณา เนตฺตึสา, เตลโธตา ปภสฺสรา;
นิฏฺฐิตา นรธีเรภิ, สมธารา สุนิสฺสิตาฯ

๗๒๐.‘‘เวลฺลาลิโน วีตมลา, สิกฺกายสมยา ทฬฺหา;
คหิตา พลวเนฺตภิ, สุปฺปหารปฺปหาริภิฯ

๗๒๑.‘‘สุวณฺณถรุสมฺปนฺนา, โลหิตกจฺฉุปธาริตา;
วิวตฺตมานา โสภนฺติ, วิชฺชูวพฺภฆนนฺตเรฯ

๗๒๒ปฏากา วมฺมิโน สูรา, อสิจมฺมสฺส โกวิทา;
ธนุคฺคหา สิกฺขิตรา, นาคขเนฺธ นิปาติโนฯ

๗๒๓‘‘เอตาทิเสหิ ปริกฺขิโตฺต, นตฺถิ โมโกฺข อิโต ตว;
ปภาวํ เต น ปสฺสามิ, เยน ตฺวํ มิถิลํ วเช’’ติฯ

ตตฺถ **ทนฺตีติ** สมฺปนฺนทเนฺตฯ **วจฺฉทนฺตมุขาติ** นิขาทนสทิสมุขาฯ **ปณฺณฺนาติ** วิสฺสฏฺฐาฯ **สมฺปตนฺตุตฺตรีตราติ** เอวรูปา สรา อิตรีตรา สมฺปตนฺตุ สมาคจฺฉนฺตุฯ ฆนเมฆวสฺสํ วิย สรวสฺสํ วสฺสถาติ อาณาเปสิฯ **มาณวาติ** ตรุณโยธาฯ **วมฺมิโนติ** วมฺมหตฺถาฯ **จิตฺรทณฺฑยุตาวุธาติ** จิตฺรทณฺฑยุเตฺตหิ อาวุเธหิ สมนฺนาคตาฯ **ปกฺขนฺทิโนติ** สงฺคามปกฺขนฺทิกาฯ **มหานาคาติ** มหานาเคสุ โกณฺจนาทํ กตฺวา อาคจฺฉเนฺตสุปิ นิจฺจลา ฐตฺวา เตสํ ทเนฺต คเหตฺวา ลุญฺจิตุํ สมตฺถา โยธาฯ **สตรํสีว ตารกาติ** สตรํสี วิย โอสธิตารกาฯ **อาวุธพลวนฺตานนฺติ** อาวุธพเลน ยุตฺตานํ สมนฺนาคตานํฯ **คุณิกายูรธารินนฺติ** คุณิ วุจฺจติ กวจํ, กวจานิ เจว กายูราภรณานิ จ ธาเรนฺตานํ, กวจสงฺขาตานิ วา กายูรานิ ธาเรนฺตานํฯ **สเจ ปกฺขีว กาหิตีติ** สเจปิ ปกฺขี วิย อากาเส ปกฺขนฺทนํ กริสฺสติ, ตถาปิ กึ มุจฺจิสฺสตีติ วทติฯ

ตึส เม ปุริสนาวุโตฺยติ ปุริสานํ ตึสสหสฺสานิ นวุติสตานิ ตึสนาวุโตฺยติ วุจฺจนฺติฯ **สเพฺพเวเกกนิจฺจิตาติ** เอตฺตกา มยฺหํ ปเรสํ หตฺถโต อาวุธํ คเหตฺวา ปจฺจามิตฺตานํ สีสปาตนสมตฺถา เอเกกํ วิจินิตฺวา คหิตา อนิวตฺติโน โยธาติ ทเสฺสติฯ **เกวลํ มหิมํ จรนฺติ** สกลมฺปิ อิมํ มหึ จรโนฺต เยสํ สมํ สทิสํ น ปสฺสามิ, กุโต อุตฺตริตรํ, เตเยว เม โยธา เอตฺตกาติ ทเสฺสติฯ **จารุทสฺสนาติ** จารุ วุจฺจติ สุวณฺณํ, สุวณฺณวณฺณาติ อโตฺถฯ **ปีตาลงฺการาติ** ปีตวณฺณสุวณฺณาลงฺการาฯ **ปีตวสนาติ** ปีตวณฺณสุวณฺณวตฺถาฯ **ปีตุตฺตรนิวาสนาติ** ปีตอุตฺตราสงฺคนิวตฺถาฯ **ปาฐีนวณฺณาติ** ปาสาณมจฺฉสทิสาฯ **เนตฺตึสาติ** ขคฺคาฯ **นรธีเรภีติ** ปณฺฑิตปุริเสหิฯ **สุนิสฺสิตาติ** สุนิสิตา อติติขิณาฯ

เวลฺลาลิโนติ ฐิตมชฺฌนฺหิเก สูริโย วิย วิโชฺชตมานาฯ **สิกฺกายสมยาติ** สตฺต วาเร โกณฺจสกุเณ ขาทาเปตฺวา คหิเตน สิกฺกายเสน กตาฯ **สุปฺปหารปฺปหาริภีติ** ทฬฺหปฺปหาเรหิ โยเธหิฯ **โลหิตกจฺฉุปธาริตาติ** โลหิตวณฺณาย โกสิยา สมนฺนาคตาฯ **ปฏากาติ** อากาเส ปริวตฺตนสมตฺถาฯ **สูราติ** ชาติสูราฯ อสิจมฺมสฺส **โกวิทาติ** เอเตสํ คหเณ กุสลาฯ **ธนุคฺคหาติ** ธนุคฺคหกาฯ **สิกฺขิตราติ** เอตสฺมึ ธนุคฺคหเณ อติวิย สิกฺขิตาฯ **นาคขเนฺธ นิปาติโนติ** หตฺถิกฺขเนฺธ ขเคฺคน ฉินฺทิตฺวา นิปาตนสมตฺถาฯ **นตฺถิ โมโกฺขติ** อโมฺภ, เวเทห, ตฺวํ ปฐมํ ตาว คหปติปุตฺตสฺสานุภาเวน มุโตฺตสิ, อิทานิ ปน นตฺถิ ตว โมโกฺขติ วทติฯ **ปภาวํ เตติ** อิทานิ เต ราชานุภาวํ น ปสฺสามิ, เยน ตฺวํ มิถิลํ คมิสฺสสิ ขิปฺปํ, ชาเล ปวิฏฺฐมโจฺฉ วิย ชาโตสีติฯ

จูฬนิราชา เวเทหํ ตเชฺชโนฺต ‘‘อิทานิ นํ คณฺหิสฺสามี’’ติ วชิรงฺกุเสน นาคํ โจเทโนฺต ‘‘คณฺหถ, ภินฺทถ, วิชฺฌถา’’ติ เสนํ อาณาเปโนฺต อุปการินครํ อวตฺถรโนฺต วิย อุปาคมิฯ อถ นํ มหาสตฺตสฺส อุปนิกฺขิตฺตกปุริสา ‘‘โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี’’ติ อตฺตโน อุปฏฺฐาเก คเหตฺวา ปริวารยึสุฯ ตสฺมึ ขเณ โพธิสโตฺต สิริสยนา วุฏฺฐาย กตสรีรปฺปฏิชคฺคโน ภุตฺตปาตราโส อลงฺกตปฺปฏิยโตฺต สตสหสฺสคฺฆนกํ กาสิกวตฺถํ นิวาเสตฺวา รตฺตกมฺพลํ เอกํเส กริตฺวา สตฺตรตนวิจิตฺตํ วลญฺชนทณฺฑกํ อาทาย สุวณฺณปาทุกํ อารุยฺห เทวจฺฉราย วิย อลงฺกตอิตฺถิยา วาลพีชนิยา พีชิยมาโน อลงฺกตปาสาเท สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา จูฬนิรโญฺญ อตฺตานํ ทเสฺสโนฺต สกฺกเทวราชลีลาย อปราปรํ จงฺกมิฯ จูฬนิราชาปิ ตสฺส รูปสิรึ โอโลเกตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาสกฺขิ, ‘‘อิทานิ นํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ตุริตตุริโตว หตฺถึ เปเสสิฯ ปณฺฑิโต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ‘เวเทโห

เม ลโทฺธ’ติ สญฺญาย ตุริตตุริโตว อาคจฺฉติ, น ชานาติ อตฺตโน ปุตฺตทารํ คเหตฺวา อมฺหากํ รโญฺญ คตภาวํ, สุวณฺณาทาสสทิสํ มม มุขํ ทเสฺสตฺวา กเถสฺสามิ เตน สทฺธิ’’นฺติฯ โส วาต ปาเน ฐิโตว มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา เตน สทฺธึ กเถนฺโต อาห –

๗๒๕. กึ นุ สนฺตรมาโนว, นาคํ เปเสสิ กุญฺชรํ;
ปหฏฺฐรูโป อาปตสิ, สิทฺธโตฺถสฺมีติ มญฺญสิฯ

๗๒๕. โอหเรตํ ธนุํ จาปํ, ขุรปฺปํ ปฏิสํหร;
โอหเรตํ สุภํ วมฺมํ, เวฬุริยมณิสนฺถต’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุญฺชรน**ฺติ เสฏฺฐํฯ **ปหฏฺฐรูโป**ติ หฏฺฐตุฏฺฐจิโตฺต โสมนสฺสชาโตฯ **อาปตสี**ติ อาคจฺฉสิฯ **สิทฺธโตฺถสฺมี**ติ นิปฺผนฺนโตฺถสฺมิ, มโนรโถ เม มตฺถกํ ปโตฺตติ มญฺญสิฯ **โอหเรต**นฺติ อิมํ จาปสงฺขาตํ ธนุํ โอหร, อวหร, ฉเฑฺฑหิ, โก นุ เต เอเตนโตฺถฯ **ปฏิสํหรา**ติ อปเนตฺวา อญฺญสฺส วา เทหิ, ปฏิจฺฉเนฺน วา ฐาเน ฐเปหิ, กึ ขุรเปฺปน กริสฺสสิฯ **วมฺมน**ฺติ เอตํ วมฺมมฺปิ อปเนหิฯ อิทํ ตยา หิโยฺย ปฏิมุกฺกํ ภวิสฺสติ, ฉเฑฺฑหิ นํ, มา เต สรีรํ อุปฺปณฺฑุกํ อโหสิ, อกิล เมตฺวา ปาโตว นครํ ปวิสาหีติ รญฺญา สทฺธึ เกฬิมกาสิฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘คหปติปุโตฺต มยา สทฺธึ เกฬึ กโรติ, อชฺช เต กตฺตพฺพํ ชานิสฺ สามี’’ติ ตํ ตเชฺชโนฺต คาถมาห –

๗๒๖. ‘‘ปสนฺนมุขวโณฺณสิ , มฺหิตปุพฺพญฺจ ภาสสิ;
โหติ โข มรณกาเล, เอทิสี วณฺณสมฺปทา’’ติฯ

ตตฺถ **มฺหิตปุพฺพญฺจา**ติ ปฐมํ มฺหิตํ กตฺวา ปจฺฉา ภาสโนฺต มฺหิตปุพฺพเมว ภาสสิ, มํ กิสฺ มิญฺจิ น คเณสิฯ **โหติ โข**ติ มรณกาเล นาม วณฺณสมฺปทา โหติเยว, ตสฺมา ตฺวํ วิโรจสิ, อชฺช เต สีสํ ฉินฺทิตฺวา ชยปานํ ปิวิสฺสามาติฯ

เอวํ ตสฺส เตน สทฺธึ กถนกาเล มหาพลกาโย มหาสตฺตสฺส รูปสิรึ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ, อมฺ หากํ ราชา มโหสธปณฺฑิเตน สทฺธึ มเนฺตติ , กึ นุ โข กเถสิ, เอเตสํ กถํ สุณิสฺสามา’’ติ รโญฺญ สนฺติกเมว อคมาสิฯ ปณฺฑิโตปิ ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘น มํ ‘มโหสธปณฺฑิโต’ติ ชานาสิฯ นาหํ อตฺตานํ มาเรตุํ ทสฺสามิ, มเนฺต เต , เทว, ภิโนฺน, เกวเฏฺฏน จ ตยา จ หทเยน จินฺติตํ น ชาตํ, มุเขน กถิตเมว ชาต’’นฺติ ปกาเสโนฺต อาห –

๗๒๗. โมฆํ เต คชฺชิตํ ราช, ภินฺนมโนฺตสิ ขตฺติย;
ทุคฺคโณฺหสิ ตยา ราชา, ขฬุเงฺกเนว สินฺธโวฯ

๗๒๘. ติโณฺณ หิโยฺย ราชา คงฺคํ, สามโจฺจ สปริชฺชโน;
หํสราชํ ยถา ธโงฺก, อนุชฺชวํ ปติสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ภินฺนมโนฺตสี**ติ โย ตยา เกวเฏฺฏน สทฺธึ สยนคเพฺภ มโนฺต คหิโต, ตํ มนฺตํ น ชา นาตีติ มา สญฺญํ กริ, ปเคว โส มยา ญาโต, ภินฺนมโนฺต อสิ ชาโตฯ **ทุคฺคโณฺหสิ ตยา**ติ มหาราช, ตยา อมฺหากํ ราชา อสฺสขฬุเงฺกน สินฺธโว วิย ทุคฺคโณฺหสิ, ขฬุงฺกํ อารุเฬฺหน ชว สมฺปนฺนํ อาชานียํ อารุยฺห คจฺฉโนฺต วิย คเหตุํ น สกฺกาติ อโตฺถฯ ขฬุโงฺก วิย หิ เกวโฏฺฏ, ตํ อารุฬฺหปุริโส วิย ตฺวํ, ชวสมฺปโนฺน สินฺธโว วิย อหํ, ตํ อารุฬฺหปุริโส วิย อมฺหากํ ราชาติ ทเสฺ

สติฯ **ติโณฺณ หิโยฺย**ติ หิโยฺยว อุตฺติโณฺณฯ โส จ โข สามโจฺจ สปริชโน, น เอกโกว ปลายิตฺวา คโตฯ **อนุชฺชว**นฺติ สเจ ปน ตฺวํ ตํ อนุชวิสฺสสิ อนุพนฺธิสฺสสิ, อถ ยถา สุวณฺณหํสราชํ อนุชวโนฺต ธโงฺก อนฺตราว ปติสฺสติ, เอวํ ปติสฺสสิ, อนฺตราว วินาสํ ปาปุณิสฺสสีติ วทติฯ

อิทานิ โส อฉมฺภิตเกสรสีโห วิย อุทาหรณํ อาหรโนฺต อาห –

๗๒๙. ‘‘สิงฺคาลา รตฺติภาเคน, ผุลฺลํ ทิสฺวาน กึสุกํ;
มํสเปสีติ มญฺญนฺตา, ปริพฺยูฬฺหา มิคาธมาฯ

๗๓๐. ‘‘วีติวตฺตาสุ รตฺตีสุ, อุคฺคตสฺมึ ทิวากเร;
กึสุกํ ผุลฺลิตํ ทิสฺวา, อาสจฺฉินฺนา มิคาธมาฯ

๗๓๑. ‘‘เอวเมว ตุวํ ราช, เวเทหํ ปริวาริย;
อาสจฺฉิโนฺน คมิสฺสสิ, สิงฺคาลา กึสุกํ ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิสฺวานา**ติ จนฺทาโลเกน โอโลเกตฺวาฯ **ปริพฺยูฬฺหา**ติ ปาโตว มํสเปสึ ขาทิตฺวา คมิสฺสามาติ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุฯ **วีติวตฺตาสู**ติ เต ยาสุ ยาสุ รตฺตีสุ เอวํ อฏฺฐํสุ, ตาสุ ตาสุ รตฺตีสุ อตีตาสุฯ **ทิสฺวา**ติ สูริยาโลเกน กึสุกํ ทิสฺวา ‘‘น อิทํ มํส’’นฺติ ญตฺวา ฉินฺนาสา หุตฺวา ปลายึสุฯ **สิงฺคาลา**ติ ยถา สิงฺคาลา กึสุกํ ปริวาเรตฺวา อาสจฺฉินฺนา คตา, เอวํ ตุวมฺปิ อิธ เวเทหรโญฺญ นตฺถิภาวํ ญตฺวา อาสจฺฉิโนฺน หุตฺวา คมิสฺสสิ, เสนํ คเหตฺวา ปลายิสฺสสีติ ทีเปติฯ

ราชา ตสฺส อฉมฺภิตวจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ คหปติปุโตฺต อติสูโร หุตฺวา กเถสิ, นิสฺสํสยํ เวเทโห ปลาโต ภวิสฺสตี’’ติฯ โส อติวิย กุชฺฌิตฺวา ‘‘ปุเพฺพ มยํ คหปติปุตฺตํ นิสฺสาย อุทรสาฏกสฺสปิ อสฺสามิกา ชาตา, อิทานิ เตน อมฺหากํ หตฺถคโต ปจฺจามิโตฺต ปลาปิโต, พหุสฺส วต โน อนตฺถสฺส การโก, อุภินฺนํ กตฺตพฺพการณํ อิมเสฺสว กริสฺสามี’’ติ ตสฺส การณํ กาตุํ อาณาเปโนฺต อาห –

๗๓๒. ‘‘อิมสฺส หเตฺถ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ ฉินฺทถ;
โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตํ, เวเทหํ ปริโมจยิฯ

๗๓๓. ‘‘อิมํ มํสํว ปาตพฺยํ, สูเล กตฺวา ปจนฺตุ นํ;
โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตํ, เวเทหํ ปริโมจยิฯ

๗๓๔. ‘‘ยถาปิ อาสภํ จมฺมํ, ปถพฺยา วิตนียติ;
สีหสฺส อโถ พฺยคฺฆสฺส, โหติ สงฺกุสมาหตํฯ

๗๓๕. ‘‘เอวํ ตํ วิตนิตฺวาน, เวธยิสฺสามิ สตฺติยา;
โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตํ, เวเทหํ ปริโมจยี’’ติฯ

ตตฺถ **ปาตพฺย**นฺติ ปาจยิตพฺพํ ปจิตพฺพยุตฺตกํ มิคาทีนํ มํสํ วิย อิมํ คหปติปุตฺตํ สูเล อาวุณิตฺวา ปจนฺตุฯ **สีหสฺส อโถ พฺยคฺฆสฺสา**ติ เอเตสญฺจ ยถา จมฺมํ สงฺกุสมาหตํ โหติ, เอวํ โหตุฯ **เวธยิสฺสามี**ติ วิชฺฌาเปสฺสามิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต หสิตํ กตฺวา ‘‘อยํ ราชา อตฺตโน เทวิยา จ พนฺธวานญฺจ มยา มิถิลํ ปหิตภาวํ น ชานาติ, เตน เม อิมํ กมฺมการณํ วิจาเรติ, โกธวเสน โข ปน มํ อุสุนา วา วิเชฺฌยฺย,

อญฺญํ วา อตฺตโน รุจฺจนกํ กเรยฺย, โสกาตุรํ อิมํ เวทนาปฺปตฺตํ กตฺวา หตฺถิปิเฏฺฐเยว วิสญฺญึ นํ นิปชฺชาเปตุํ ตํ การณํ อาโรเจสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๗๓๖.‘‘สเจ เม หเตฺถ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉจฺฉสิ;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทสฺส, เวเทโห เฉทยิสฺสติฯ

๗๓๗.‘‘สเจ เม หเตฺถ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉจฺฉสิ;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทิยา, เวเทโห เฉทยิสฺสติฯ

๗๓๘.‘‘สเจ เม หเตฺถ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉจฺฉสิ;
เอวํ นนฺทาย เทวิยา, เวเทโห เฉทยิสฺสติฯ

๗๓๙.‘‘สเจ เม หเตฺถ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉจฺฉสิ;
เอวํ เต ปุตฺตทารสฺส, เวเทโห เฉทยิสฺสติฯ

๗๔๐.‘‘สเจ มํสํว ปาตพฺยํ, สูเล กตฺวา ปจิสฺสสิ;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทสฺส, เวเทโห ปาจยิสฺสติฯ

๗๔๑.‘‘สเจ มํสํว ปาตพฺยํ, สูเล กตฺวา ปจิสฺสสิ;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทิยา, เวเทโห ปาจยิสฺสติฯ

๗๔๒.‘‘สเจ มํสํว ปาตพฺยํ, สูเล กตฺวา ปจิสฺสสิ;
เอวํ นนฺทาย เทวิยา, เวเทโห ปาจยิสฺสติฯ

๗๔๓.‘‘สเจ มํสํว ปาตพฺยํ, สูเล กตฺวา ปจิสฺสสิ;
เอวํ เต ปุตฺตทารสฺส, เวเทโห ปาจยิสฺสติฯ

๗๔๔.‘‘สเจ มํ วิตนิตฺวาน, เวธยิสฺสสิ สตฺติยา;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทสฺส, เวเทโห เวธยิสฺสติฯ

๗๔๕.‘‘สเจ มํ วิตนิตฺวาน, เวธยิสฺสสิ สตฺติยา;
เอวํ ปญฺจาลจนฺทิยา, เวเทโห เวธยิสฺสติฯ

๗๔๖.‘‘สเจ มํ วิตนิตฺวาน, เวธยิสฺสสิ สตฺติยา;
เอวํ นนฺทาย เทวิยา, เวเทโห เวธยิสฺสติฯ

๗๔๗.‘‘สเจ มํ วิตนิตฺวาน, เวธยิสฺสสิ สตฺติยา;
เอวํ เต ปุตฺตทารสฺส, เวเทโห เวธยิสฺสติ;
เอวํ โน มนฺติตํ รโห, เวเทเหน มยา สหฯ

๗๔๘.‘‘ยถาปิ ปลสตํ จมฺมํ, โกนฺติมนฺตาสุนิฎฺฐิตํ;
อุเปติ ตนุตาณาย, สรานํ ปฎิหนฺตเวฯ

๗๔๙.‘‘สุขาวโห ทุกฺขนุโท, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน;
มตึ เต ปฎิหญฺญามิ, อุสุํ ปลสเตน วา’’ติฯ

ตตฺถ **เฉทยิสฺสตีติ** ‘‘ปณฺฑิตสฺส กิร จูฬนินา หตฺถปาทา ฉินฺนา’’ติ สุตฺวาว เฉทยิสฺสติฯ **ปุตฺตทารสฺสาติ** มม เอกสฺส ฉินฺทนปจฺจยา ตว ทฺวินฺนํ ปุตฺตานเญฺจว อคฺคมเหสิยา จาติ ติณฺณมฺปิ ชนานํ อมฺหากํ ราชา เฉทยิสฺสติฯ **เอวํ โน มนฺติตํ รโหติ** มหาราช, มยา จ เวเทหราเชน จ เอวํ รหสิ มนฺติตํ ‘‘ยํ ยํ อิธ มยฺหํ จูฬนิราชา กาเรติ, ตํ ตํ ตตฺถ ตสฺส ปุตฺตทารานํ กาตพฺพ’’นฺติฯ **ปลสตนฺติ** ปลสตปฺปมาณํ พหู ขาเร ขาทาเปตฺวา มุทุภาวํ อุปนีตํ จมฺมํฯ **โกนฺติมนฺตาสุนิฏฺฐิตนฺติ** โกนฺติมนฺตา วุจฺจติ จมฺมการสตฺถํ, ตาย กนฺตนลิขิตานํ วเสน กตตฺตา สุฏฺฐุ นิฏฺฐิตํฯ **ตนฺตาณายาติ** ยถา ตํ จมฺมํ สงฺคาเม สรานํ ปฏิหนฺตเว สรีรตาณํ อุเปติ, สเร ปฏิหนิตฺวา สรีรํ รกฺขติฯ **สุขาวโหติ** มหาราช, อหมฺปิ อมฺหากํ รโญฺญ ปจฺจามิตฺตานํ วารณเตฺถน ตํ สรปริตฺตาณจมฺมํ วิย สุขาวโหฯ **ทุกฺขนุโทติ** กายิกสุขเจตสิกสุขญฺจ อาวหามิ, ทุกฺขญฺจ นุเทมิฯ **มตินฺติ** ตสฺมา ตว มตึ ปญฺญํ อุสุํ เตน ปลสตจเมฺมน วิย อตฺตโน มติยา ปฏิหนิสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จิเนฺตสิ ‘‘คหปติปุโตฺต กึ กเถติ, ยถา กิร อหํ เอตสฺส กริสฺสามิ, เอวํ เวเทหราชา มม ปุตฺตทารานํ กมฺมการณํ กริสฺสติ, น ชานาติ มม ปุตฺตทารานํ อารกฺขสฺส สุสํวิหิตภาวํ, ‘อิทานิ มาเรสฺสตี’ติ มรณภเยน วิลปติ, นาสฺส วจนํ สทฺทหามี’’ติฯ มหาสโตฺต ‘‘อยํ มํ มรณภเยน กเถตีติ มญฺญติ, ชานาเปสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๗๕๐. ‘‘อิงฺฆ ปสฺส มหาราช, สุญฺญํ อเนฺตปุรํ ตว;
โอโรธา จ กุมารา จ, ตว มาตา จ ขตฺติย;
อุมงฺคา นีหริตฺวาน, เวเทหสฺสุปนามิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อุมงฺคาติ** มหาราช, มยา อตฺตโน มาณเว เปเสตฺวา ปาสาทา โอตราเปตฺวา ชงฺฆอุมเงฺคน อาหราเปตฺวา มหาอุมงฺคา นีหริตฺวา พนฺธวา เต เวเทหสฺส อุปนามิตาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ปณฺฑิโต อติวิย ทฬฺหํ กตฺวา กเถติ, มยา จ รตฺติภาเค คงฺคาปเสฺส นนฺทาเทวิยา สโทฺท วิย สุโต, มหาปโญฺญ ปณฺฑิโต กทาจิ สจฺจํ ภเณยฺยา’’ติฯ โส อุปฺปนฺนพลวโสโกปิ สตึ อุปฏฺฐาเปตฺวา อโสจโนฺต วิย เอกํ อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ชานนตฺถาย เปเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๕๑. ‘‘อิงฺฆ อเนฺตปุรํ มยฺหํ, คนฺตฺวาน วิจินาถ นํ;
ยถา อิมสฺส วจนํ, สจฺจํ วา ยทิ วา มุสา’’ติฯ

โส สปริวาโร ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา หตฺถปาเท พนฺธิตฺวา มุขญฺจ ปิทหิตฺวา นาคทนฺตเกสุ โอลคฺคิเต อเนฺตปุรปาลเก จ ขุชฺชวามนกาทโย จ ภาชนานิ ภินฺทิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิปฺปกิณฺณขาทนียโภชนียญฺจ รตนฆรทฺวารานิ วิวริตฺวา กตรตนวิโลปํ วิวฏทฺวารํ สิริคพฺภญฺจ ยถาวิวเฏหิ เอว วาตปาเนหิ ปวิสิตฺวา จรมานํ กากคณญฺจ ฉฑฺฑิตคามสทิสํ สุสานภูมิยํ วิย จ นิสฺสิริกํ ราชนิเวสนญฺจ ทิสฺวา ปุนาคนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจโนฺต อาห –

๗๕๒. ‘‘เอวเมตํ มหาราช, ยถา อาห มโหสโธ;
สุญฺญํ อเนฺตปุรํ สพฺพํ, กากปฏฺฏนกํ ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **กากปฏฺฏนกํ ยถาติ** มจฺฉคเนฺธน อาคเตหิ กากคเณหิ สมากิโณฺณ สมุทฺทตีเร ฉฑฺฑิตคามโก วิยฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จตุนฺนํ ชนานํ ปิยวิปฺปโยคสมฺภเวน โสเกน กมฺปมาโน ‘‘อิทํ มม ทุกฺขํ คหปติปุตฺตํ นิสฺสาย อุปฺปนฺน’’นฺติ ทเณฺฑน ฆฏฺฏิโต อาสีวิโส วิย โพธิสตฺตสฺส อติวิย กุชฺฌิฯ มหาสโตฺต ตสฺสาการํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ราชา มหายโส กทาจิ โกธวเสน ‘กึ มม เอเตหี’ติ ขตฺติยมาเนน มํ วิเหเฐยฺย, ยํนูนาหํ นนฺทาเทวึ อิมินา อทิฏฺฐปุพฺพํ วิย กโรโนฺต ตสฺสา สรีรวณฺณํ วเณฺณยฺยํฯ อถ โส ตํ อนุสฺสริตฺวา ‘สจาหํ มโหสธํ มาเรสฺสามิ, เอวรูปํ อิตฺถิรตนํ น ลภิสฺสามิ, อมาเรโนฺต ปุน ตํ ลภิสฺสามี’ติ อตฺตโน ภริยาย สิเนเหน น กิญฺจิ มยฺหํ กริสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน อนุรกฺขณตฺถํ ปาสาเท ฐิโตว รตฺตกมฺพลนฺตรา สุวณฺณวณฺณํ พาหุํ นีหริตฺวา ตสฺสา คตมคฺคาจิกฺขนวเสน วเณฺณโนฺต อาห –

๗๕๓. ‘‘อิโต คตา มหาราช, นารี สพฺพงฺคโสภนา;
โกสมฺพผลกสฺโสฺสณี, หํสคคฺครภาณินีฯ

๗๕๔. ‘‘อิโต นีตา มหาราช, นารี สพฺพงฺคโสภนา;
โกเสยฺยวสนา สามา, ชาตรูปสุเมขลาฯ

๗๕๕. ‘‘สุรตฺตปาทา กลฺยาณี, สุวณฺณมณิเมขลา;
ปาเรวตกฺขี สุตนู, พิโมฺพฏฺฐา ตนุมชฺฌิมาฯ

๗๕๖. ‘‘สุชาตา ภุชลฏฺฐีว, เวทีว ตนุมชฺฌิมา;
ทีฆสฺสา เกสา อสิตา, อีสกคฺคปเวลฺลิตาฯ

๗๕๗. ‘‘สุชาตา มิคฉาปาว, เหมนฺตคฺคิสิขาริว;
นทีว คิริทุเคฺคสุ, สญฺฉนฺนา ขุทฺทเวฬุภิฯ

๗๕๘. ‘‘นาคนาสูรุ กลฺยาณี, ปรมา ติมฺพรุตฺถนี;
นาติทีฆา นาติรสฺสา, นาโลมา นาติโลมสา’’ติฯ

ตตฺถ **อิโต**ติ อุมงฺคํ ทเสฺสติฯ **โกสมฺพผลกสฺโสฺสณี**ติ วิสาลกญฺจนผลกํ วิย สุนฺทรโสณีฯ **หํสคคฺครภาณินี**ติ โคจรตฺถาย วิจรนฺตานํ หํสโปตกานํ วิย คคฺคเรน มธุเรน สเรน สมนฺนาคตาฯ **โกเสยฺยวสนา**ติ กญฺจนขจิตโกเสยฺยวตฺถวสนาฯ **สามา**ติ สุวณฺณสามาฯ **ปาเรวตกฺขี**ติ ปญฺจสุ ปสาเทสุ รตฺตฏฺฐาเน ปาเรวตสกุณิสทิสกฺขีฯ **สุตนู**ติ โสภนสรีราฯ **พิโมฺพฏฺฐา**ติ พิมฺพผลํ วิย สุรตฺตโอฏฺฐาฯ **ตนุมชฺฌิมา**ติ กรมิตตนุมชฺฌิมาฯ **สุชาตา ภุชลฏฺฐีวา**ติ วิชมฺภนกาเล วาเตริตรตฺตปลฺลววิลาสินี สุชาตา ภุชลตา วิย วิโรจติฯ **เวทีวา**ติ กญฺจนเวที วิย ตนุมชฺฌิมาฯ **อีสกคฺคปเวลฺลิตา**ติ อีสกํ อเคฺคสุ โอนตาฯ อีสกคฺคปเวลฺลิตา วา เนตฺตึสาย อคฺคํ วิย วินตาฯ

มิคฉาปาวาติ ปพฺพตสานุมฺหิ สุชาตา เอกวสฺสิกพฺยคฺฆโปติกา วิย วิลาสกุตฺติยุตฺตาฯ **เหมนฺตคฺคิสิขาริวา**ติ โอภาสสมฺปนฺนตาย เหมเนฺต อคฺคิสิขา วิย โสภติฯ **ขุทฺทเวฬุภี**ติ ยถา ขุทฺทเกหิ อุทกเวฬูหิ สญฺฉนฺนา นที โสภติ, เอวํ ตนุกโลมาย โลมราชิยา โสภติฯ **กลฺยาณี**ติ ฉวิมํสเกสนฺหารุอฏฺฐีนํ วเสน ปญฺจวิเธน กลฺยาเณน สมนฺนาคตาฯ **ปรมา ติมฺพรุตฺถนี**ติ ติมฺพรุตฺถนี ปรมา อุตฺตมา, สุวณฺณผลเก ฐปิตสุวณฺณวณฺณติมฺพรุผลทฺวยมิวสฺสา สุสณฺฐานสมฺปนฺนํ นิรนฺตรํ ถนยุคลํฯ

เอวํ มหาสเตฺต ตสฺสา รูปสิรึ วเณฺณเนฺตว ตสฺส สา ปุเพฺพ อทิฏฺฐปุพฺพา วิย อโหสิ, พลว สิเนหํ อุปฺปาเทสิฯ อถสฺส สิเนหุปฺปตฺติภาวํ ญตฺวา มหาสโตฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๕๙. ‘‘นนฺทาย นูน มรเณน, นนฺทสิ สิริวาหน;
อหญฺจ นูน นนฺทา จ, คจฺฉาม สมสาธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สิริวาหนา**ติ สิริสมฺปนฺนวาหน มหาราช, นูน ตฺวํ เอวํ อุตฺตมรูปธราย นนฺทาย มรเณน นนฺทสีติ วทติฯ **คจฺฉามา**ติ สเจ หิ ตฺวํ มํ มาเรสฺสสิ, เอกํเสเนว อมฺหากํ ราชา นนฺทํ มาเรสฺสติฯ อิติ นนฺทา จ อหญฺจ ยมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสาม, ยโม อเมฺห อุโภ ทิสฺวา นนฺทํ มยฺหเมว ทสฺสติ, ตสฺส ตุยฺหํ มํ มาเรตฺวา ตาทิสํ อิตฺถิรตนํ อลภนฺตสฺส กึ รเชฺชน, นาหํ อตฺตโน มรเณน ปริหานึ ปสฺสามิ, เทวาติฯ

อิติ มหาสโตฺต เอตฺตเก ฐาเน นนฺทเมว วเณฺณสิ, น อิตเร ตโย ชเนฯ กึการณา? สตฺตา หิ นาม ปิยภริยาสุ วิย เสเสสุ อาลยํ น กโรนฺติ, มาตรํ วา สรโนฺต ปุตฺตธีตโรปิ สริสฺสตีติ ตสฺมา ตเมว วเณฺณสิ, ราชมาตรํ ปน มหลฺลิกาภาเวน น วเณฺณสิฯ ญาณสมฺปเนฺน มหาสเตฺต มธุรสฺสเรน วเณฺณเนฺตเยว นนฺทาเทวี อาคนฺตฺวา รโญฺญ ปุรโต ฐิตา วิย อโหสิฯ ตโต ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ฐเปตฺวา มโหสธํ อโญฺญ มม ภริยํ อาเนตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถี’’ติฯ อถสฺส นํ สรนฺตสฺส โสโก อุปฺปชฺชิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มหาราช, เทวี จ เต ปุโตฺต จ มาตา จ ตโยปิ อาคจฺฉิสฺสนฺติ, มม คมนเมเวตฺถ ปมาณํ, ตสฺมา ตฺวํ อสฺสาสํ ปฏิลภ, นรินฺทา’’ติ ราชานํ อสฺสาเสสิฯ อถ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อตฺตโน นครํ สุรกฺขิตํ สุโคปิตํ การาเปตฺวา อิมํ อุปการินครํ เอตฺตเกน พลวาหเนน ปริกฺขิปิตฺวาว ฐิโตฯ อยํ ปน ปณฺฑิโต เอวํ สุโคปิตาปิ มม นครา เทวิญฺจ เม ปุตฺตญฺจ มาตรญฺจ อาเนตฺวา เวเทหสฺส ทาเปสิฯ อเมฺหสุ จ เอวํ ปริวาเรตฺวา ฐิเตเสฺวว เอกสฺสปิ อชานนฺตสฺส เวเทหํ สเสนาวาหนํ ปลาเปสิฯ กึ นุ โข ทิพฺพมายํ ชานาติ, อุทาหุ จกฺขุโมหน’’นฺติฯ อถ นํ ปุจฺฉโนฺต อาห –

๗๖๐. ‘‘ทิพฺพํ อธียเส มายํ, อกาสิ จกฺขุโมหนํ;
โย เม อมิตฺตํ หตฺถคตํ, เวเทหํ ปริโมจยี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อหํ ทิพฺพมายํ ชานามิ, ปณฺฑิตา หิ นาม ทิพฺพมายํ อุคฺคณฺหิตฺวา ภเย สมฺปเตฺต อตฺตานมฺปิ ปรมฺปิ ทุกฺขโต โมจยนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อาห –

๗๖๑. ‘‘อธียนฺติ มหาราช, ทิพฺพมายิธ ปณฺฑิตา;
เต โมจยนฺติ อตฺตานํ, ปณฺฑิตา มนฺติโน ชนาฯ

๗๖๒. ‘‘สนฺติ มาณวปุตฺตา เม, กุสลา สนฺธิเฉทกา;
เยสํ กเตน มเคฺคน, เวทโห มิถิลํ คโต’’ติฯ

ตตฺถ **ทิพฺพมายิธา**ติ ทิพฺพมายํ อิธฯ **มาณวปุตฺตา**ติ อุปฏฺฐากตรุณโยธาฯ **เยสํ กเตนา**ติ เยหิ กเตนฯ **มเคฺคนา**ติ อลงฺกตอุมเงฺคนฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อลงฺกตอุมเงฺคน กิร คโต, กีทิโส นุ โข อุมโงฺค’’ติ อุมงฺคํ ทฏฺฐุกาโม อโหสิฯ อถสฺส อิจฺฉิตํ ญตฺวา มหาสโตฺต ‘‘ราชา อุมงฺคํ ทฏฺฐุกาโม, ทเสฺสสฺสามิสฺส อุมงฺค’’นฺติ ทเสฺสโนฺต อาห –

๗๖๓. ‘‘อิงฺฆ ปสฺส มหาราช, อุมงฺคํ สาธุ มาปิตํ;
หตฺถีนํ อถ อสฺสานํ, รถานํ อถ ปตฺตินํ;
อาโลกภูตํ ติฏฺฐนฺตํ, อุมงฺคํ สาธุ มาปิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **หตฺถีน**นฺติ อิฏฺฐกกมฺมจิตฺตกมฺมวเสน กตานํ เอเตสํ หตฺถิอาทีนํ ปนฺตีหิ อุปโสภิตํ อลงฺกตเทวสภาสทิสํ เอโกภาสํ หุตฺวา ติฏฺฐนฺตํ อุมงฺคํ ปสฺส, เทวาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มหาราช, มม ปญฺญาย มาปิเต จนฺทสฺส จ สูริยสฺส จ อุฏฺฐิตฏฺฐาเน วิย ปากเฏ อลงฺกตอุมงฺเค อสีติมหาทฺวารานิ จตุสฏฺฐิจูฬทฺวารานิ เอกสตสยนคพฺเภ อเนกสตทีปคพฺเภ จ ปสฺส, มยา สทฺธึ สมโคฺค สโมฺมทมาโน หุตฺวา อตฺตโน พเลน สทฺธึ อุปการินครํ ปวิส, เทวา’’ติ นครทฺวารํ วิวราเปสิฯ ราชา เอกสตราชปริวาโร นครํ ปาวิสิฯ มหาสโตฺต ปาสาทา โอรุยฺห ราชานํ วนฺทิตฺวา สปริวารํ อาทาย อุมงฺคํ ปาวิสิฯ ราชา อลงฺกตเทวสภํ วิย อุมงฺคํ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส คุเณ วเณฺณโนฺต อาห –

๗๖๔. ‘‘ลาภา วต วิเทหานํ, ยสฺสิเมทิสา ปณฺฑิตา;
ฆเร วสนฺติ วิชิเต, ยถา ตฺวํสิ มโหสธา’’ติฯ

ตตฺถ **วิเทหาน**นฺติ เอวรูปานํ ปณฺฑิตานํ อากรสฺส อุฏฺฐานฏฺฐานภูตสฺส วิเทหานํ ชนปทสฺส ลาภา วตฯ **ยสฺสิเมทิสา**ติ ยสฺส อิเม เอวรูปา ปณฺฑิตา อุปายกุสลา สนฺติเก วา เอกฆเร วา เอกชนปเท วา เอกรเฏฺฐ วา วสนฺติ, ตสฺสปิ ลาภา วตฯ **ยถา ตฺวํสี**ติ ยถา ตฺวํ อสิ, ตาทิเสน ปณฺฑิเตน สทฺธึเยว เอกรเฏฺฐ วา เอกชนปเท วา เอกนคเร วา เอกฆเร วา วสิตุํ ลภนฺติฯ เตสํ วิเทหรฏฺฐวาสีนเญฺจว มิถิลนครวาสีนญฺจ ตยา สทฺธึ เอกโต วสิตุํ ลภนฺตานํ ลาภา วตาติ วทติฯ

อถสฺส มหาสโตฺต เอกสตสยนคพฺภ ทเสฺสติฯ เอกสฺส ทฺวาเร วิวเฏ สเพฺพสํ วิวรียติฯ เอกสฺส ทฺวาเร ปิทหิเต สเพฺพสํ ปิธียติฯ ราชา อุมงฺคํ โอโลเกโนฺต ปุรโต คจฺฉติ, ปณฺฑิโต ปน ปจฺฉโตฯ สพฺพา เสนา อุมงฺคเมว ปาวิสิฯ ราชา อุมงฺคโต นิกฺขมิฯ ปณฺฑิโต ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา สยํ นิกฺขมิตฺวา อเญฺญสํ นิกฺขมิตุํ อทตฺวา อุมงฺคทฺวารํ ปิทหโนฺต อาณึ อกฺกมิฯ ตาวเทว อสีติมหาทฺวารานิ จตุสฏฺฐิจูฬทฺวารานิ เอกสตสยนคพฺภทฺวารานิ อเนกสตทีปคพฺภทฺวารานิ จ เอกปฺปหาเรเนว ปิทหิํสุฯ สกโล อุมโงฺค โลกนฺตริยนิรโย วิย อนฺธกาโร อโหสิฯ มหาชโน ภีตตสิโต อโหสิฯ มหาสโตฺต หิโยฺย อุมงฺคํ ปวิสโนฺต ยํ ขคฺคํ วาลุเก ฐเปสิ, ตํ คเหตฺวา ภูมิโต อฏฺฐารสหตฺถุเพฺพธํ อากาสํ อุลฺลงฺฆิตฺวา โอรุยฺห ราชานํ หเตฺถ คเหตฺวา อสิํ อุคฺคิริตฺวา ตาเสตฺวา ‘‘มหาราช, สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ กสฺส รชฺช’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ภีโต ‘‘ตุยฺหเมว ปณฺฑิตา’’ติ วตฺวา ‘‘อภยํ เม เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘มา ภายิตฺถ, มหาราช, นาหํ ตํ มาเรตุกามตาย ขคฺคํ ปรามสิํ, มม ปญฺญานุภาวํ ทเสฺสตุํ ปรามสิ’’นฺติ ขคฺคํ รโญฺญ อทาสิฯ อถ นํ ขคฺคํ คเหตฺวา ฐิตํ ‘‘มหาราช, สเจ มํ มาเรตุกาโมสิ, อิทาเนว อิมินา ขเคฺคน มาเรหิฯ อถ อภยํ ทาตุกาโม, อภยํ เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘ปณฺฑิต, มยา ตุยฺหมฺปิ อภยํ ทินฺนเมว, ตฺวํ มา จินฺตยี’’ติ อสิํ ฐเปตฺวา อุโภปิ อญฺญมญฺญํ อทุพฺภาย สปถํ กริํสุฯ

อถ ราชา โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘ปณฺฑิต, เอวํ ญาณพลสมฺปโนฺน หุตฺวา รชฺชํ กสฺมา น คณฺหาสี’’ติ? ‘‘มหาราช, อหํ อิจฺฉมาโน อเชฺชว สกลชมฺพุทีเป ราชาโน มาเรตฺวา รชฺชํ คเณฺหยฺยํ, ปรํ มาเรตฺวา จ ยสคฺคหณํ นาม ปณฺฑิเตหิ น ปสตฺถ’’นฺติฯ ‘‘ปณฺฑิต, มหาชโน ทฺวารํ อลภมาโน ปริเทวติ, อุมงฺคทฺวารํ วิวริตฺวา มหาชนสฺส ชีวิตทานํ เทหี’’ติ ฯ โส ทฺวารํ วิว

ริ, สกโล อุมโงฺค เอโกภาโส อโหสิฯ มหาชโน อสฺสาสํ ปฏิลภิฯ สเพฺพ ราชาโน อตฺตโน เสนาย สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา ปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ อาคมิํสุฯ โส รญฺญา สทฺธิํ วิสาลมาฬเก อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เต ราชาโน อาหํสุ ‘‘ปณฺฑิต, ตํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธํ, สเจ มุหุตฺตํ อุมงฺคทฺวารํ น วิวริตฺถ, สเพฺพสํ โน ตเตฺถว มรณํ อภวิสฺสา’’ติฯ ‘‘น มหาราชาโน อิทาเนว ตุเมฺหหิ มเณฺฑว นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธํ, ปุเพฺพปิ ลทฺธํเยวา’’ติฯ ‘‘กทา, ปณฺฑิตา’’ติ? ‘‘ฐเปตฺวา อมฺหากํ นครํ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา อุตฺตรปญฺจาลนครํ คนฺตฺวา อุยฺยาเน ชยปานํ ปาตุํ สุราย ปฏิยตฺตกาลํ สรถา’’ติ? ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ ตทา เอส ราชา เกวเฏฺฏน สทฺธิํ ทุมฺมนฺติเตน วิสโยชิตาย สุราย เจว มจฺฉมํเสหิ จ ตุเมฺห มาเรตุํ กิจฺจมกาสิฯ อถาหํ ‘‘มาทิเส ปณฺฑิเต ธรมาเน อิเม อนาถมรณํ มา มรนฺตู’’ติ อตฺตโน โยเธ เปเสตฺวา สพฺพภาชนานิ ภินฺทาเปตฺวา เอเตสํ มนฺตํ ภินฺทิตฺวา ตุมฺหากํ ชีวิตทานํ อทาสินฺติฯ

เต สเพฺพปิ อุพฺพิคฺคมานสา หุตฺวา จูฬนิราชานํ ปุจฺฉิํสุ ‘‘สจฺจํ กิร, มหาราชา’’ติ? ‘‘อาม, มยา เกวฎฺฏสฺส กถํ คเหตฺวา กตํ, สจฺจเมว ปณฺฑิโต กเถตี’’ติฯ เต สเพฺพปิ มหาสตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, ตฺวํ สเพฺพสํ โน ปติฎฺฐา ชาโต, ตํ นิสฺสาย มยํ ชีวิตํ ลภิมฺหา’’ติ สพฺพปสาธเนหิ มหาสตฺตสฺส ปูชํ กริํสุฯ ปณฺฑิโต ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, ปาปมิตฺตสํสคฺคเสฺสว เอส โทโส, อิเม ราชาโน ขมาเปถา’’ติฯ ราชา ‘‘มยา ทุปฺปุริสํ นิสฺสาย ตุมฺหากํ เอวรูปํ กตํ, เอส มยฺหํ โทโส, ขมถ เม โทสํ, ปุน เอวรูปํ น กริสฺสามี’’ติ ขมาเปสิฯ เต อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทเสตฺวา สมคฺคา สโมฺมทมานา อเหสุํฯ อถ ราชา พหูนิ ขาทนียโภชนียคนฺธมาลาทีนิ อาหราเปตฺวา สเพฺพหิ สทฺธิํ สตฺตาหํ อุมเงฺคเยว กีฬิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา มหาสตฺตสฺส มหาสกฺการํ กาเรตฺวา เอกสตราชปริวุโต มหาตเล นิสีทิตฺวา ปณฺฑิตํ อตฺตโน สนฺติเก วสาเปตุกามตาย อาห –

๗๖๕. ‘‘วุตฺติญฺจ ปริหารญฺจ, ทิคุณํ ภตฺตเวตนํ;
ททามิ วิปุเล โภเค, ภุญฺช กาเม รมสฺสุ จ;
มา วิเทหํ ปจฺจคมา, กิํ วิเทโห กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **วุตฺติ**นฺติ ยสนิสฺสิตํ ชีวิตวุตฺติํฯ **ปริหาร**นฺติ คามนิคมทานํฯ **ภตฺต**นฺติ นิวาปํฯ **เวตน**นฺติ ปริพฺพยํฯ **โภเค**ติ อเญฺญปิ เต วิปุเล โภเค ททามิฯ

ปณฺฑิโต ตํ ปฏิกฺขิปโนฺต อาห –

๗๖๖. ‘‘โย จเชถ มหาราช, ภตฺตารํ ธนการณา;
อุภินฺนํ โหติ คารโยฺห, อตฺตโน จ ปรสฺส จ;
ยาว ชีเวยฺย เวเทโห, นาญฺญสฺส ปุริโส สิยาฯ

๗๖๗. ‘‘โย จเชถ มหาราช, ภตฺตารํ ธนการณา;
อุภินฺนํ โหติ คารโยฺห, อตฺตโน จ ปรสฺส จ;
ยาว ติเฎฺฐยฺย เวเทโห, นาญฺญสฺส วิชิเต วเส’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺตโน จ ปรสฺส จา**ติ เอวรูปญฺหิ ‘‘ธนการณา มยา อตฺตโน ภตฺตารํ ปริจฺจชเนฺตน ปาปํ กต’’นฺติ อตฺตาปิ อตฺตานํ ครหติ, ‘‘อิมินา ธนการณา อตฺตโน ภตฺตา ปริจฺจโตฺต, ปาปธโมฺม อย’’นฺติ ปโรปิ ครหติฯ ตสฺมา น สกฺกา ตสฺมิํ ธรเนฺต มยา อญฺญสฺส วิชิเต วสิตุนฺติฯ

อถ นํ ราชา อาห – ‘‘เตน หิ, ปณฺฑิต, ตว รโญฺญ ทิวงฺคตกาเล อิธาคนฺตุํ ปฏิญฺญํ เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, เทว, อหํ ชีวนฺโต อาคมิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถสฺส ราชา สตฺตาหํ มหาสกฺการํ กตฺวา สตฺตาหจฺจเยน ปุน อาปุจฺฉนกาเล ‘‘อหํ เต, ปณฺฑิต, อิทญฺจิทญฺจ ทมฺมี’’ติ วทนฺโต คาถมาห –

๗๖๘. ‘‘ทมฺมิ นิกฺขสหสฺสํ เต, คามาสีติญฺจ กาสิสุ;
ทาสิสตานิ จตฺตาริ, ทมฺมิ ภริยาสตญฺจ เต;
สพฺพํ เสนงฺคมาทาย, โสตฺถึ คจฺฉ มโหสธา’’ติฯ

ตตฺถ **นิกฺขสหสฺส**นฺติ ปญฺจสุวณฺณเกน นิกฺเขน นิกฺขานํ สหสฺสํฯ **คามา**ติ เย คามา สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร สหสฺสสหสฺสุฏฺฐานกา, เต จ คาเม เต ทมฺมิฯ **กาสิสู**ติ กาสิรฏฺเฐฯ ตํ วิเทหรฏฺฐสฺส อาสนฺนํ, ตสฺมา ตตฺถสฺส อสีติคาเม อทาสิฯ

โสปิ ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, ตุเมฺห พนฺธวานํ มา จินฺตยิตฺถ, อหํ มม รโญฺญ คมนกาเลเยว ‘มหาราช, นนฺทาเทวิํ มาตุฏฺฐาเน ฐเปยฺยาสิ, ปญฺจาลจนฺทํ กนิฏฺฐฏฺฐาเน’ติ วตฺวา ธีตาย เต อภิเสกํ ทาเปตฺวา ราชานํ อุโยฺยเชสิํ, มาตรญฺจ เทวิญฺจ ปุตฺตญฺจ สีฆเมว เปเสสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ปณฺฑิตา’’ติ อตฺตโน ธีตุ ทาตพฺพานิ ทาสิทาสวตฺถาลงฺการสุวณฺณหิรญฺญอลงฺกตหตฺถิอสฺสรถาทีนิ ‘‘อิมานิ ตสฺสา ทเทยฺยาสี’’ติ มหาสตฺตํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา เสนาวาหนสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ วิจาเรนฺโต อาห –

๗๖๙. ‘‘ยาว ททนฺตุ หตฺถีนํ, อสฺสานํ ทิคุณํ วิธํ;
ตเปฺปนฺตุ อนฺนปาเนน, รถิเก ปตฺติการเก’’ติฯ

ตตฺถ **ยาวา**ติ น เกวลํ ทิคุณเมว, ยาว ปโหติ, ตาว หตฺถีนญฺจ อสฺสานญฺจ ยวโคธุมาทิวิธํ เทถาติ วทติฯ **ตเปฺปนฺตู**ติ ยตฺตเกน เต อนุตฺตรามเคฺค อกิลนฺตา คจฺฉนฺติ, ตตฺตกํ เทนฺตา ตเปฺปนฺตุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปณฺฑิตํ อุโยฺยเชนฺโต อาห –

๗๗๐. ‘‘หตฺถี อเสฺส รเถ ปตฺตี, คเจฺฉวาทาย ปณฺฑิต;
ปสฺสตุ ตํ มหาราชา, เวเทโห มิถิลํ คต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิถิลํ คต**นฺติ โสตฺถินา ตํ มิถิลนครํ สมฺปตฺตํ ปสฺสตุฯ

อิติ โส ปณฺฑิตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เตปิ เอกสตราชาโน มหาสตฺตสฺส สกฺการํ กตฺวา พหุํ ปณฺณาการํ อทํสุฯ เตสํ สนฺติเก อุปนิกฺขิตฺตกปุริสาปิ ปณฺฑิตเมว ปริวารยิํสุฯ โส มหเนฺตน ปริวาเรน ปริวุโต มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา อนฺตรามเคฺคเยว จูฬนิรญฺญา ทินฺนคามโต อายํ อาหราเปตุํ ปุริเส เปเสตฺวา วิเทหรฏฺฐํ สมฺปาปุณิฯ เสนโกปิ กินฺตรามเคฺค อตฺตโน ปุริสํ ฐเปสิ ‘‘จูฬนิรโญฺญ ปุน อาคมนํ วา อนาคมนํ วา ชานิตฺวา ยสฺส กสฺสจิ อาคมนญฺจ มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ โส ติโยชนมตฺถเกเยว มหาสตฺตํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘ปณฺฑิโต มหเนฺตน ปริวาเรน อาคจฺฉตี’’ติ เสนกสฺส อาโรเจสิฯ โส ตํ สุตฺวา ราชกุลํ อคมาสิ ฯ ราชาปิ ปาสาทตเล ฐิโต วาตปาเนน โอโลเกนฺโต มหติํ เสนํ ทิสฺวา ‘‘มโหสธปณฺฑิตสฺส เสนา มนฺทา, อยํ อติวิย มหตี เสนา ทิสฺสติ, กิํ นุ โข จูฬนิราชา อาคโต สิยา’’ติ ภีตตสิโต ตมตฺถํ ปุจฺฉนฺโต อาห –

๗๗๑. ‘‘หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตี, เสนา ปทิสฺสเต มหา;
จตุรงฺคินี ภีสรูปา, กึ นุ มญฺญสิ ปณฺฑิตา’’ติฯ

อถสฺส เสนโก ตมตฺถํ อาโรเจโนฺต อาห –

๗๗๒. ‘‘อานนฺท เต มหาราช, อุตฺตโม ปฏิทิสฺสติ;
สพฺพํ เสนงฺคมาทาย, โสตฺถึ ปโตฺต มโหสโธ’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห – ‘‘เสนก, ปณฺฑิตสฺส เสนา มนฺทา, อยํ ปน มหตี’’ติฯ ‘‘มหาราช, จูฬนิราชา เตน ปสาทิโต ภวิสฺสติ, เตนสฺส ปสนฺเนน ทินฺนา ภวิสฺสตี’’ติฯ ราชา นคเร เภรึ จราเปสิ ‘‘นครํ อลงฺกริตฺวา ปณฺฑิตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺตู’’ติฯ นาครา ตถา กรึสุฯ ปณฺฑิโต นครํ ปวิสิตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ราชา อุฏฺฐาย อาลิงฺคิตฺวา ปลฺลงฺกวรคโต ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต อาห –

๗๗๓. ‘‘ยถา เปตํ สุสานสฺมึ, ฉฑฺเฑตฺวา จตุโร ชนา;
เอวํ กปิลเยฺย ตฺยมฺห, ฉฑฺฑยิตฺวา อิธาคตาฯ

๗๗๔. ‘‘อถ ตฺวํ เกน วเณฺณน, เกน วา ปน เหตุนา;
เกน วา อตฺถชาเตน, อตฺตานํ ปริโมจยี’’ติฯ

ตตฺถ **จตุโร ชนา**ติ ปณฺฑิต, ยถา นาม กาลกตํ จตุโร ชนา มญฺจเกน สุสานํ เนตฺวา ตตฺถ ฉเฑฺฑตฺวา อนเปกฺขา คจฺฉนฺติ, เอวํ กปิลเยฺย รเฎฺฐ ตํ ฉเฑฺฑตฺวา มยํ อิมาคตาติ อโตฺถฯ **เกน วเณฺณนา**ติ เกน การเณนฯ **เหตุนา**ติ ปจฺจเยนฯ **อตฺถชาเตนา**ติ อเตฺถนฯ **อตฺตานํ ปริโมจยี**ติ อมิตฺตหตฺถคโต เกน การเณน ปจฺจเยน เกน อเตฺถน ตฺวํ อตฺตานํ ปริโมเจสีติ ปุจฺฉติฯ

ตโต มหาสโตฺต อาห –

๗๗๕. ‘‘อตฺถํ อเตฺถน เวเทห, มนฺตํ มเนฺตน ขตฺติย;
ปริวารยึ ราชานํ, ชมฺพุทีปํว สาคโร’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, มหาราช, เตน จินฺติตํ อตฺถํ อตฺตโน จินฺติเตน อเตฺถน, เตน จ มนฺติตํ มนฺตํ อตฺตโน มนฺติเตน มเนฺตน ปริวาเรสึฯ น เกวลญฺจ เอตฺตกเมว, เอกสตราชปริวารํ ปน ตํ ราชานํ ชมฺพุทีปํ สาคโร วิย ปริวารยิสฺสนฺติฯ สพฺพํ อตฺตโน กตกมฺมํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อติวิย ตุสฺสิฯ อถสฺส ปณฺฑิโต จูฬนิรญฺญา อตฺตโน ทินฺนํ ปณฺณาการํ อาจิกฺขโนฺต อาห –

๗๗๖. ‘‘ทินฺนํ นิกฺขสหสฺสํ เม, คามาสีติ จ กาสิสุ;
ทาสิสตานิ จตฺตาริ, ทินฺนํ ภริยาสตญฺจ เม;
สพฺพํ เสนงฺคมาทาย, โสตฺถินามฺหิ อิธาคโต’’ติฯ

ตโต ราชา อติวิย ตุฏฺฐปหโฏฺฐ มหาสตฺตสฺส คุณํ วเณฺณโนฺต ตเมว อุทานํ อุทาเนสิ –

๗๗๗. ‘‘สุสุขํ วต สํวาโส, ปณฺฑิเตหีติ เสนก;

ปกฺขีว ปญฺชเร พเทฺธ มเจฺฉ ชาลคเตริว;
อมิตฺตหตฺถตฺตคเต, โมจยี โน มโหสโธ’’ติฯ

เสนโกปิ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉนฺโต ตเมว คาถมาห –

๗๗๘. ‘‘เอวเมตํ มหาราช, ปณฺฑิตา หิ สุขาวหา;
ปกฺขีว ปญฺชเร พเทฺธ, มเจฺฉ ชาลคเตริว;
อมิตฺตหตฺถตฺตคเต, โมจยี โน มโหสโธ’’ติฯ

อถ ราชา นคเร ฉณเภริํ จราเปตฺวา ‘‘สตฺตาหํ มหาฉณํ กโรนฺตุ, เยสํ มยิ สิเนโห อตฺถิ, เต สเพฺพ ปณฺฑิตสฺส สกฺการํ สมฺมานํ กโรนฺตู’’ติ อาณาเปนฺโต อาห –

๗๗๙. ‘‘อาหญฺญนฺตุ สพฺพวีณา, เภริโย ทินฺทิมานิ จ;
ธเมนฺตุ มาคธา สงฺขา, วคฺคู นทนฺตุ ทุนฺทุภี’’ติฯ

ตตฺถ **อาหญฺญนฺตู**ติ วาทิยนฺตุฯ **มาคธา สงฺขา**ติ มคธรเฏฺฐ สญฺชาตา สงฺขาฯ **ทุนฺทุภี**ติ มหาเภริโยฯ

อถ เต นาครา จ ชานปทา จ ปกติยาปิ ปณฺฑิตสฺส สกฺการํ กาตุกามา เภริสทฺทํ สุตฺวา อติเรกตรํ อกํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๗๘๐. ‘‘โอโรธา จ กุมารา จ, เวสิยานา จ พฺราหฺมณา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๗๘๑. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๗๘๒. ‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
พหุํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, ปณฺฑิตสฺสาภิหารยุํฯ

๗๘๓. ‘‘พหุชโน ปสโนฺนสิ, ทิสฺวา ปณฺฑิตมาคตํ;
ปณฺฑิตมฺหิ อนุปฺปเตฺต, เจลุเกฺขโป อวตฺตถา’’ติฯ

ตตฺถ **โอโรธา**ติ อุทุมฺพรเทวิํ อาทิํ กตฺวา อเนฺตปุริกาฯ **อภิหารยุ**นฺติ อภิหาราเปสุํ, ปหิณิํสูติ อโตฺถฯ **พหุชโน**ติ ภิกฺขเว, นครวาสิโน จ จตุทฺวารคามวาสิโน จ ชนปทวาสิโน จาติ พหุชโน ปสโนฺน อโหสิฯ **ทิสฺวา ปณฺฑิตมาคต**นฺติ ปณฺฑิตํ มิถิลํ อาคตํ ทิสฺวาฯ **อวตฺตถา**ติ ปณฺฑิตมฺหิ มิถิลํ อนุปฺปเตฺต ‘‘อยํ โน ปฐมเมว ปจฺจามิตฺตวสํ คตํ ราชานํ โมเจตฺวา เปเสตฺวา ปจฺฉา เอกสตราชาโน อญฺญมญฺญํ ขมาเปตฺวา สมเคฺค กตฺวา จูฬนิํ ปสาเทตฺวา เตน ทินฺนํ มหนฺตํ ยสํ อาทาย อาคโต’’ติ ตุฏฺฐจิเตฺตน ชเนน ปวตฺติโต เจลุเกฺขโป ปวตฺตถฯ

อถ มหาสโตฺต ฉณาวสาเน ราชกุลํ อาคนฺตฺวา ‘‘มหาราช, จูฬนิรโญฺญ มาตรญฺจ เทวิญฺจ ปุตฺตญฺจ สีฆํ เปเสตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, ตาต, เปเสหี’’ติฯ โส เตสํ ติณฺณํ ชนานํ มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา อตฺตนา สทฺธิํ อาคตเสนายปิ สกฺการํ สมฺมานํ กาเรตฺวา เต ตโย ชเน มหเนฺตน ปริวาเรน อตฺตโน ปุริเสหิ สทฺธิํ เปเสสิฯ รญฺญา อตฺตโน ทินฺนา สตภริยา จ จตฺตาริ ทาสิสตานิ จ นนฺทาเทวิยา สทฺธิํ เปเสสิ, อตฺตนา สทฺธิํ อาคตเสนมฺปิ เตหิ สทฺธิํเยว เปเสสิฯ

เต มหเนฺตน ปริวาเรน อุตฺตรปญฺจาลนครํ ปาปุณิํสุฯ อถ ราชา มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘กิํ, อมฺม, เวเทหราเชน เต สงฺคโห กโต’’ติ? ‘‘กิํ ตาต, กเถสิ, มํ เทวตาฐาเน ฐเปตฺวา สกฺการมกาสิ, นนฺทาเทวิมฺปิ มาตุฏฺฐาเน ฐเปสิ, ปญฺจาลจนฺทํ กนิฏฺฐภาติกฏฺฐาเน ฐเปสี’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา อติวิย ตุสฺสิตฺวา พหุํ ปณฺณาการํ เปเสสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต อุโภปิ สมคฺคา สโมฺมทมานา วสิํสูติฯ

มหาอุมงฺคขณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

ทกรกฺขสปโญฺห

ปญฺจาลจนฺที วิเทหรญฺญา ปิยา อโหสิ มนาปาฯ สา ทุติเย สํวจฺฉเร ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส ทสเม สํวจฺฉเร เวเทหราชา กาลมกาสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ‘‘เทว, อหํ ตว อยฺยกสฺส จูฬนิรโญฺญ สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ อาปุจฺฉิฯ ปณฺฑิต, มา มํ ทหรํ ฉเฑฺฑตฺวา คมิตฺถ, อหํ ตํ ปิตุฏฺฐาเน ฐเปตฺวา สกฺการํ กริสฺสามีติฯ ปญฺจาลจนฺทีปิ นํ ‘‘ปณฺฑิต, ตุมฺหากํ คตกาเล อญฺญํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, มา คมิตฺถา’’ติ ยาจิฯ โสปิ ‘‘มยา รโญฺญ ปฏิญฺญา ทินฺนา, น สกฺกา อคนฺตุ’’นฺติ มหาชนสฺส กลุนํ ปริเทวนฺตเสฺสว อตฺตโน อุปฏฺฐาเก คเหตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุตฺตรปญฺจาลนครํ คโตฯ ราชา ตสฺสาคมนํ สุตฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มหนฺตํ เคหํ ทตฺวา ฐเปตฺวา ปฐมทินฺเนฺน อสีติคาเม น อญฺญํ โภคํ อทาสิฯ โส ตํ ราชานํ อุปฏฺฐาสิฯ

ตทา เภรี นาม ปริพฺพาชิกา ราชเคเห ภุญฺชติ, สา ปณฺฑิตา พฺยตฺตาฯ ตาย มหาสโตฺต น ทิฏฺฐปุโพฺพ, ‘‘มโหสธปณฺฑิโต กิร ราชานํ อุปฏฺฐาตี’’ติ สทฺทเมว สุณาติฯ เตนปิ สา น ทิฏฺฐปุพฺพา, ‘‘เภรี นาม ปริพฺพาชิกา ราชเคเห ภุญฺชตี’’ติ สทฺทเมว สุณาติฯ นนฺทาเทวี ปน ‘‘ปิยวิปฺปโยคํ กตฺวา อเมฺห กิลมาเปสี’’ติ โพธิสเตฺต อนตฺตมนา อโหสิฯ สา ปญฺจสตา วลฺลภิตฺถิโย อาณาเปสิ ‘‘มโหสธสฺส เอกํ โทสํ อุปธาเรตฺวา รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทิตุํ วายมถา’’ติฯ ตา ตสฺส อนฺตรํ โอโลเกนฺติโย วิจรนฺติฯ

อเถกทิวสํ สา ปริพฺพาชิกา ภุญฺชิตฺวา ราชเคหา นิกฺขนฺตี โพธิสตฺตํ ราชุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตํ ราชงฺคเณ ปสฺสิฯ โส ตํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ สา ‘‘อยํ กิร ปณฺฑิโต, ชานิสฺสามิ ตาวสฺส ปณฺฑิตภาวํ วา อปณฺฑิตภาวํ วา’’ติ หตฺถมุทฺทาย ปญฺหํ ปุจฺฉนฺตี โพธิสตฺตํ โอโลเกตฺวา หตฺถํ ปสาเรสิฯ สา กิร ‘‘กีทิสํ, ปณฺฑิต, ราชา ตํ ปรเทสโต อาเนตฺวา อิทานิ ปฏิชคฺคติ, น ปฏิชคฺคตี’’ติ มนสาว ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อยํ หตฺถมุทฺทาย มํ ปญฺหํ ปุจฺฉตี’’ติ ญตฺวา ปญฺหํ วิสฺสเชฺชโนฺต หตฺถมุฏฺฐิํ อกาสิฯ โส กิร ‘‘อเยฺย, มม ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปโกฺกสิตฺวา อิทานิ ราชา คาฬฺหมุฏฺฐิว ชาโต, น เม อปุพฺพํ กิญฺจิ เทตี’’ติ มนสาว ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิฯ สา ตํ การณํ ญตฺวา หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา อตฺตโน สีสํ ปรามสิฯ เตน อิทํ ทเสฺสติ ‘‘ปณฺฑิต, สเจ กิลมสิ, มยํ วิย กสฺมา น ปพฺพชสี’’ติ? ตํ ญตฺวา มหาสโตฺต อตฺตโน กุจฺฉิํ ปรามสิฯ เตน อิทํ ทเสฺสติ ‘‘อเยฺย, มม โปสิตพฺพา ปุตฺตทารา พหุตรา, เตน น ปพฺพชามี’’ติฯ อิติ สา หตฺถมุทฺทาย ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา อตฺตโน อาวาสเมว อคมาสิฯ มหาสโตฺตปิ ตํ วนฺทิตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คโตฯ

นนฺทาเทวิยา ปยุตฺตา วลฺลภิตฺถิโย สีหปญฺชเร ฐิตา ตํ กิริยํ ทิสฺวา จูฬนิรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, มโหสโธ เภริปริพฺพาชิกาย สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา ตุมฺหากํ รชฺชํ คณฺหิตุกาโม, ตุมฺหากํ ปจฺจตฺถิโก โหตี’’ติ ปริภินฺทิํสุฯ ราชา อาห – ‘‘กิํ โว ทิฏฺฐํ วา สุตํ วา’’ติ? มหาราช , ปริพฺพาชิกา ภุญฺชิตฺวา โอตรนฺตี มโหสธํ ทิสฺวา ราชานํ หตฺถตลํ วิย ขลมณฺฑลํ วิย จ สมํ กตฺวา ‘‘รชฺชํ อตฺตโน หตฺถคตํ กาตุํ สโกฺกสี’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ มโหสโธปิ ขคฺคคฺคหณาการํ ท

เสฺสโนฺต ‘‘กติปาหจฺจเยน สีสํ ฉินฺทิตฺวา รชฺชํ อตฺตโน หตฺถคตํ กริสฺสามี’’ติ มุฏฺฐึ อกาสิฯ สา ‘‘สีสเมว ฉินฺทาหี’’ติ อตฺตโน หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา สีสํ ปรามสิฯ มโหสโธ ‘‘มเชฺฌเยว นํ ฉินฺทิสฺสามี’’ติ กุจฺฉึ ปรามสิฯ อปฺปมตฺตา, มหาราช, โหถ, มโหสธํ ฆาเตตุํ วฏฺฏตีติฯ โส ตาสํ กถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘น สกฺกา ปณฺฑิเตน มยิ ทุสฺสิตุํ, ปริพฺพาชิกํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ

โส ปุนทิวเส ปริพฺพาชิกาย ภุตฺตกาเล ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘อเยฺย, กจฺจิ เต มโหสธปณฺฑิโต ทิโฏฺฐ’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, หิโยฺย อิโต ภุญฺชิตฺวา นิกฺขนฺติยา ทิโฏฺฐ’’ติฯ ‘‘โกจิ ปน โว กถาสลฺลาโป อโหสี’’ติฯ ‘‘มหาราช, สลฺลาโป นตฺถิ, ‘โส ปน ปณฺฑิโต’ติ สุตฺวา ‘สเจ ปณฺฑิโต, อิทํ ชานิสฺสตี’ติ หตฺถมุทฺทาย นํ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺตี ‘‘ปณฺฑิต, กจฺจิ เต ราชา ปสาริตหโตฺถ, น สงฺกุจิตหโตฺถ, กจฺจิ เต สงฺคณฺหาตี’’ติ หตฺถํ ปสาเรสึฯ ปณฺฑิโต – ‘‘ราชา มม ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปโกฺกสิตฺวา อิทานิ กิญฺจิ น เทตี’’ติ มุฏฺฐิมกาสิฯ อถาหํ – ‘‘สเจ กิลมสิ, มยํ วิย กสฺมา น ปพฺพชสี’’ติ สีสํ ปรามสึฯ โส – ‘‘มม โปเสตพฺพา ปุตฺตทารา พหุตรา, เตน น ปพฺพชามี’’ติ อตฺตโน กุจฺฉึ ปรามสีติฯ ‘‘ปณฺฑิโต, อเยฺย, มโหสโธ’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, ปถวิตเล ปญฺญาย เตน สทิโส นาม นตฺถี’’ติฯ ราชา ตสฺสา กถํ สุตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ ตสฺสา คตกาเล ปณฺฑิโต ราชุปฏฺฐานํ ปวิโฏฺฐฯ อถ นํ ปุจฺฉิ ‘‘กจฺจิ เต, ปณฺฑิต, เภรี นาม ปริพฺพาชิกา ทิฏฺฐา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, หิโยฺย อิโต นิกฺขนฺตึ ปสฺสึ, สา หตฺถมุทฺทาย เอวํ มํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ, อหญฺจสฺสา ตเถว วิสฺสเชฺชสิ’’นฺติ ตาย กถิตนิยาเมเนว กเถสิฯ ราชา ตํ ทิวสํ ปสีทิตฺวา ปณฺฑิตสฺส เสนาปติฎฺฐานํ อทาสิ, สพฺพกิจฺจานิ ตเมว ปฏิจฺฉาเปสิฯ ตสฺส ยโส มหา อโหสิฯ

รโญฺญ ทินฺนยสานนฺตรเมว โส จิเนฺตสิ ‘‘รญฺญา เอกปฺปหาเรเนว มยฺหํ อติมหนฺตํ อิสฺสริยํ ทินฺนํ, ราชาโน โข ปน มาเรตุกามาปิ เอวํ กโรนฺติเยว, ยํนูนาหํ ‘มม สุหทโย วา โน วา’ติ ราชานํ วีมํเสยฺยํ, น โข ปนโญฺญ ชานิตุํ สกฺขิสฺสติ, เภรี ปริพฺพาชิกา ญาณสมฺปนฺนา, สา เอเกนุปาเยน ชานิสฺสตี’’ติฯ โส พหูนิ คนฺธมาลาทีนิ คเหตฺวา ปริพฺพาชิกาย อาวาสํ คนฺตฺวา ตํ ปูชยิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อเยฺย, ตุเมฺหหิ รโญฺญ มม คุณกถาย กถิตทิวสโต ปฏฺฐาย ราชา อโชฺฌตฺถริตฺวา มยฺหํ อติมหนฺตํ ยสํ เทติ, ตํ โข ปน ‘สภาเวน วา เทติ, โน วา’ติ น ชานามิ, สาธุ วตสฺส, สเจ เอเกนุปาเยน รโญฺญ มยิ สิเนหภาวํ ชาเนยฺยาถา’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปุนทิวเส ราชเคหํ คจฺฉมานา ทกรกฺขสปญฺหํ นาม จิเนฺตสิฯ เอวํ กิรสฺสา อโหสิ ‘‘อหํ จรปุริโส วิย หุตฺวา อุปาเยน ราชานํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ‘ปณฺฑิตสฺส สุหทโย วา, โน วา’ติ ชานิสฺสามี’’ติฯ สา คนฺตฺวา กตภตฺตกิจฺจา นิสีทิฯ ราชาปิ นํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตสฺสา เอตทโหสิ ‘‘สเจ ราชา ปณฺฑิตสฺส อุปริ ทุหทโย ภวิสฺสติ, ปญฺหํ ปุโฏฺฐ อตฺตโน ทุหทยภาวํ มหาชนมเชฺฌเยว กเถสฺสติ, ตํ อยุตฺตํ, เอกมเนฺต นํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘รโห ปจฺจาสีสามิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ราชา มนุเสฺส ปฏิกฺกมาเปสิฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘มหาราช, ตํ ปญฺหํ ปุจฺฉามี’’ติฯ ‘‘ปุจฺฉ, อเยฺย, ชานโนฺต กเถสฺสามี’’ติฯ อถ สา ทกรกฺขสปเญฺห ปฐมํ คาถมาห –

> ‘‘สเจ โว วุยฺหมานานํ, สตฺตนฺนํ อุทกณฺณเว;
> มนุสฺสพลิเมสาโน, นาวํ คเณฺหยฺย รกฺขโส;
> อนุปุพฺพํ กถํ ทตฺวา, มุเญฺจสิ ทกรกฺขสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๒๔);

ตตฺถ **สตฺตนฺนนฺ**ติ ตุมฺหากํ มาตา จ นนฺทาเทวี จ ติขิณมนฺติกุมาโร จ ธนุเสขสหาโย จ ปุโรหิโต จ มโหสโธ จ ตุเมฺห จาติ อิเมสํ สตฺตนฺนํฯ **อุทกณฺณเว**ติ คมฺภีรวิตฺถเต อุทเกฯ **มนุ**

สฺสพลิเมสาโนติ มนุสฺสพลึ คเวสโนฺตฯ **คเณฺหยฺยา**ติ ถามสมฺปโนฺน ทกรกฺขโส อุทกํ ทฺวิธา กตฺวา นิกฺขมิตฺวา ตํ นาวํ คเณฺหยฺย, คเหตฺวา จ ปน ‘‘มหาราช, อิเม ฉ ชเน มม อนุปฏิปาฏิยา เทหิ, ตํ วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ วเทยฺยฯ อถ ตฺวํ อนุปุพฺพํ กถํ ทตฺวา มุเญฺจสิ ทกรกฺขสา, กํ ปฐมํ ทตฺวา…เป.… กํ ฉฏฺฐํ ทตฺวา ทกรกฺขสโต มุเญฺจยฺยาสีติ?

ตํ สุตฺวา ราชา อตฺตโน ยถาชฺฌาสยํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘มาตรํ ปฐมํ ทชฺชํ, ภริยํ ทตฺวาน ภาตรํ;
ตโต สหายํ ทตฺวาน, ปญฺจมํ ทชฺชํ พฺราหฺมณํ;
ฉฏฺฐาหํ ทชฺชมตฺตานํ, เนว ทชฺชํ มโหสธ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๒๕);

ตตฺถ **ฉฏฺฐาห**นฺติ อเยฺย, ปญฺจเม ขาทิเต อถาหํ ‘‘โภ ทกรกฺขส, มุขํ วิวรา’’ติ วตฺวา เตน มุเข วิวเฎ ทฬฺหํ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา อิมํ รชฺชสิรึ อคเณตฺวา ‘‘อิทานิ มํ ขาทา’’ติ ตสฺส มุเข ปเตยฺยํ, น เตฺวว ชีวมาโน มโหสธปณฺฑิตํ ทเทยฺยนฺติ, เอตฺตเกน อยํ ปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

เอวํ ญาตํ ปริพฺพาชิกาย รโญฺญ มหาสเตฺต สุหทยตํ, น ปน เอตฺตเกเนว ปณฺฑิตสฺส คุโณ จโนฺท วิย ปากโฏ โหติฯ เตนสฺสา เอตทโหสิ ‘‘อหํ มหาชนมเชฺฌ เอเตสํ คุณํ กถยิสฺสามิ, ราชา เตสํ อคุณํ กเถตฺวา ปณฺฑิตสฺส คุณํ กเถสฺสติ, เอวํ ปณฺฑิตสฺส คุโณ นเภ ปุณฺณจโนฺท วิย ปากโฏ ภวิสฺสตี’’ติฯ สา สพฺพํ อเนฺตปุรชนํ สนฺนิปาตาเปตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย ปุน ราชานํ ตเมว ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา เตน ตเถว วุเตฺต ‘‘มหาราช, ตฺวํ ‘มาตรํ ปฐมํ ทสฺสามี’ติ วทสิ, มาตา นาม มหาคุณา, ตุยฺหญฺจ มาตา น อเญฺญสํ มาตุสทิสาฯ พหูปการา เต เอสา’’ติ ตสฺสา คุณํ กเถนฺตี คาถาทฺวยมาห –

‘‘โปเสตา เต ชเนตฺตี จ, ทีฆรตฺตานุกมฺปิกา;
ฉพฺภี ตยิ ปทุสฺสติ, ปณฺฑิตา อตฺถทสฺสินี;
อญฺญํ อุปนิสํ กตฺวา, วธา ตํ ปริโมจยิฯ

‘‘ตํ ตาทิสึ ปาณททึ, โอรสํ คพฺภธารินึ;
มาตรํ เกน โทเสน, ทชฺชาสิ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๒๖-๒๒๗);

ตตฺถ **โปเสตา**ติ ทหรกาเล เทฺว ตโย วาเร นฺหาเปตฺวา ปาเยตฺวา โภเชตฺวา ตํ โปเสสิฯ **ทีฆรตฺตานุกมฺปิกา**ติ จิรกาลํ มุทุนา หิตจิเตฺตน อนุกมฺปิกาฯ **ฉมฺภี ตยิ ปทุสฺสตี**ติ ยทา ตยิ ฉมฺภี นาม พฺราหฺมโณ ปทุสฺสิ, ตทา สา ปณฺฑิตา อตฺถทสฺสินี อญฺญํ ตว ปฏิรูปกํ กตฺวา ตํ วธา ปริโมจยิฯ

จูฬนิสฺส กิร มหาจูฬนี นาม ปิตา อโหสิฯ สา อิมสฺส ทหรกาเล ปุโรหิเตน สทฺธึ เมถุนํ ปฏิเสวิตฺวา ราชานํ วิเสน มาราเปตฺวา พฺราหฺมณสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ตสฺส อคฺคมเหสี หุตฺวา เอกทิวสํ ‘‘อมฺม, ฉาโตมฺหี’’ติ วุเตฺต ปุตฺตสฺส ผาณิเตน สทฺธึ ปูวขชฺชกํ ทาเปสิฯ อถ นํ มกฺขิกา ปริวารยึสุ, โส ‘‘อิมํ นิมฺมกฺขิกํ กตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติ โถกํ ปฏิกฺกมิตฺวา ภูมิยํ ผาณิตพินฺทูนิ ปาเตตฺวา อตฺตโน สนฺติเก มกฺขิกา โปเถตฺวา ปลาเปสิฯ ตา คนฺตฺวา อิตรํ ผาณิตํ ปริวารยึสุฯ โส นิมฺมกฺขิกํ กตฺวา ขชฺชกํ ขาทิตฺวา หตฺถํ โธวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ปกฺกามิฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส ตํ กิริยํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ทารโก อิทาเนว นิมฺมกฺขิกํ ผาณิตํ ขาทติ, วุฑฺฒิปฺปโตฺต มม รชฺชํ น ทสฺสติ, อิทาเนว นํ มาเรสฺสามี’’ติฯ โส เทวิยา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ

สา ‘‘สาธู, เทว, อหํ ตยิ สิเนเหน อตฺตโน สามิกมฺปิ มาเรสึ, อิมินา เม โก อตฺโถ, มหาราช, เอกมฺปิ อชานาเปตฺวา รหเสฺสน นํ มาเรสฺสามี’’ติ พฺราหฺมณํ วเญฺจตฺวา ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ ปณฺฑิตํ อุปายกุสลํ ภตฺตการกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺม, มม ปุโตฺต จูฬนิกุมาโร จ ตว ปุโตฺต ธนุเสขกุมาโร จ เอกทิวสํ ชาตา เอกโต กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตา ปิยสหายกา, ฉพฺภิพฺราหฺมโณ มม ปุตฺตํ มาเรตุกาโม, ตฺวํ ตสฺส ชีวิตทานํ เทหี’’ติ วตฺวา ‘‘สาธุ, เทวิ, กึ กโรมี’’ติ วุเตฺต ‘‘มม ปุโตฺต อภิณฺหํ ตว เคเห โหตุ, ตฺวญฺจ เต จ กติปาหํ นิราสงฺกภาวตฺถาย มหานเสเยว สุปถฯ ตโต นิราสงฺกภาวํ ญตฺวา ตุมฺหากํ สยนฎฺฐาเน เอฬกฎฺฐีนิ ฐเปตฺวา มนุสฺสานํ สยนเวลาย มหานเส อคฺคึ ทตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวา มม ปุตฺตญฺจ ตว ปุตฺตญฺจ คเหตฺวา อคฺคทฺวาเรเนว นิกฺขมิตฺวา ติโรรฎฺฐํ คนฺตฺวา มม ปุตฺตสฺส ราชปุตฺตภาวํ อนาจิกฺขิตฺวา ชีวิตํ อนุรกฺขาหี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ อถสฺส สา รตนสารํ อทาสิฯ โส ตถา กตฺวา กุมารญฺจ ปุตฺตญฺจ อาทาย มทฺทรเฎฺฐ สาคลนครํ คนฺตฺวา ราชานํ อุปฎฺฐาสิฯ โส โปราณภตฺตการกํ อปเนตฺวา ตสฺส ตํ ฐานํ อทาสิฯ เทฺวปิ กุมารา เตน สทฺธึเยว ราชนิเวสนํ คจฺฉนฺติฯ ราชา ‘‘กเสฺสเต ปุตฺตา กุมารา’’ติ ปุจฺฉิฯ ภตฺตการโก ‘‘มยฺหํ ปุตฺตา’’ติ อาหฯ ‘‘นนุ เทฺว อสทิสา’’ติ? ‘‘ทฺวินฺนํ อิตฺถีนํ ปุตฺตา, เทวา’’ติฯ เต คจฺฉเนฺต กาเล วิสฺสาสิกา หุตฺวา มทฺทรโญฺญ ธีตาย สทฺธึ ราชนิเวสเนเยว กีฬนฺติฯ อถ จูฬนิกุมาโร จ ราชธีตา จ อภิณฺหทสฺสเนน อญฺญมญฺญํ ปฎิพทฺธจิตฺตา อเหสุํฯ กีฬนฎฺฐาเน กุมาโร ราชธีตรํ เคณฺฑุกมฺปิ ปาสกมฺปิ อาหราเปติฯ อนาหรนฺตึ สีเส ปหรติ, สา โรทติฯ อถสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ราชา ‘‘เกน เม ธีตา ปหฎา’’ติ วทติฯ ธาติโย อาคนฺตฺวา ปุจฺฉนฺติฯ กุมาริกา ‘‘สจาหํ ‘อิมินา ปหฎามฺหี’ติ วกฺขามิ , ปิตา เม เอตสฺส ราชทณฺฑํ กริสฺสตี’’ติ สิเนเหน น กเถติ, ‘‘นาหํ เกนจิ ปหฎา’’ติ วทติฯ

อเถกทิวสํ มทฺทราชา นํ ปหรนฺตํ อทฺทสฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ ‘‘อยํ กุมาโร น จ ภตฺตการเกน สทิโส อภิรูโป ปาสาทิโก อติวิย อฉมฺภิโต, น อิมินา เอตสฺส ปุเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส ตโต ปฎฺฐาย ตํ ปริคฺคณฺหิฯ ธาติโย กีฬนฎฺฐาเน ขาทนียํ อาหริตฺวา ราชธีตาย เทนฺติ, สา อเญฺญสมฺปิ ทารกานํ เทติฯ เต ชณฺณุนา ปติฎฺฐาย โอนตา คณฺหนฺติฯ จูฬนิกุมาโร ปน ฐิตโกว ตสฺสา หตฺถโต อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหาติฯ ราชาปิ ตํ กิริยํ อทฺทสฯ อเถกทิวสํ จูฬนิกุมารสฺส เคณฺฑุโก รโญฺญ จูฬสยนสฺส เหฎฺฐา ปาวิสิฯ กุมาโร ตํ คณฺหโนฺต อตฺตโน อิสฺสรมาเนน ‘‘อิมสฺส ปจฺจนฺตรโญฺญ เหฎฺฐาสยเน น ปวิสามี’’ติ ตํ ทณฺฑเกน นีหริตฺวา คณฺหิฯ ราชา ตมฺปิ กิริยํ ทิสฺวา ‘‘นิจฺฉเยเนส น ภตฺตการกสฺส ปุโตฺต’’ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กเสฺสโส ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยฺหํ ปุโตฺต, เทวา’’ติฯ ‘‘อหํ ตว ปุตฺตญฺจ อปุตฺตญฺจ ชานามิ, สภาวํ เม กเถหิ, โน เจ กเถสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติ ขคฺคํ อุคฺคิริฯ โส มรณภยภีโต ‘‘กเถมิ, เทว, รโห ปน ปจฺจาสีสามี’’ติ วตฺวา รญฺญา โอกาเส กเต อภยํ ยาจิตฺวา ยถาภูตํ อาโรเจสิฯ ราชา ตถโต ญตฺวา อตฺตโน ธีตรํ อลงฺกริตฺวา ตสฺส ปาทปริจาริกํ กตฺวา อทาสิฯ

อิเมสํ ปน ปลาตทิวเส ‘‘ภตฺตการโก จ จูฬนิกุมาโร จ ภตฺตการกสฺส ปุโตฺต จ มหานเส ปทิเตฺตเยว ทฑฺฒา’’ติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ อโหสิฯ จลากเทวีปิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา พฺราหฺมณสฺส อาโรเจสิ ‘‘เทว, ตุมฺหากํ มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, เต กิร ตโยปิ ภตฺตเคเหเยว ทฑฺฒา’’ติฯ โส ตุฎฺฐหโฎฺฐ อโหสิฯ จลากเทวีปิ ‘‘จูฬนิกุมารสฺส อฎฺฐีนี’’ติ เอฬกสฺส อฎฺฐีนิ อาหราเปตฺวา พฺราหฺมณสฺส ทเสฺสตฺวา ฉฑฺฑาเปสิฯ อิมมตฺถํ สนฺธาย ปริพฺพาชิกา ‘‘อญฺญํ อุปนิสํ กตฺวา, วธา ตํ ปริโมจยี’’ติ อาหฯ สา หิ เอฬกสฺส อฎฺฐีนิ ‘‘มนุสฺสอฎฺฐีนี’’ติ ทเสฺสตฺวา ตํ

วธา โมเจสิฯ **โอรส**นฺติ ยาย ตฺวํ อุเร กตฺวา วฑฺฒิโต, ตํ โอรสํ ปิยํ มนาปํฯ **คพฺภธาริ**นินฺติ ยาย ตฺวํ กุจฺฉินา ธาริโต, ตํ เอวรูปํ มาตรํ เกน โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทสฺสสีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อเยฺย, พหู มม มาตุ คุณา, อหญฺจสฺสา มม อุปการภาวํ ชานามิ, ตโตปิ ปน มเมว คุณา พหุตรา’’ติ มาตุ อคุณํ กเถนฺโต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

‘‘ทหรา วิยลงฺการํ, ธาเรติ อปิฬนฺธนํ;
โทวาริเก อนีกฏฺเฐ, อติเวลํ ปชคฺฆติฯ

‘‘อโถปิ ปฏิราชูนํ, สยํ ทูตานิ สาสติ;
มาตรํ เตน โทเสน, ทชฺชาหํ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๒๘-๒๒๙);

ตตฺถ **ทหรา วิยา**ติ มหลฺลิกาปิ หุตฺวา ตรุณี วิยฯ **ธาเรติ อปิฬนฺธน**นฺติ ปิฬนฺธิตุํ อยุตฺตํ อลงฺการํ ธาเรติฯ สา กิร วชิรปูริตํ กญฺจนเมขลํ ปิฬนฺธิตฺวา รโญฺญ อมเจฺจหิ สทฺธิํ มหาตเล นิสินฺนกาเล อปราปรํ จงฺกมติ, เมขลาสเทฺทน ราชนิเวสนํ เอกนินฺนาทํ โหติฯ **ปชคฺฆตี**ติ เอสา โทวาริเก จ หตฺถิอาจริยาทิเก อนีกฏฺเฐ จ, เย เอติสฺสา อุจฺฉิฏฺฐกมฺปิ ภุญฺชิตุํ อยุตฺตรูปา, เตปิ อามเนฺตตฺวา เตหิ สทฺธิํ อติเวลํ มหาหสิตํ หสติฯ **ปฏิราชูน**นฺติ อเญฺญสํ ราชูนํฯ **สยํ ทูตานิ สาสตี**ติ มม วจเนน สยํ ปณฺณํ ลิขิตฺวา ทูเตปิ เปเสติ ‘‘มม มาตา กาเม ปริภุญฺชนวยสฺมิํเยว ฐิตา, อสุกราชา กิร อาคนฺตฺวา ตํ อาเนตู’’ติฯ เต ‘‘มยํ รโญฺญ อุปฏฺฐากา, กสฺมา โน เอวํ วเทสี’’ติ ปฏิปณฺณานิ เปเสนฺติฯ เตสุ ปริสมเชฺฌ วาจิยมาเนสุ มม สีสํ ฉินฺทนกาโล วิย โหติ, มาตรํ เตน โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทสฺสามีติฯ

อถ ปริพฺพาชิกา ‘‘มหาราช , มาตรํ ตาว อิมินา โทเสน เทหิ, ภริยา ปน เต พหูปการา’’ติ ตสฺสา คุณํ กเถนฺตี เทฺว คาถา อภาสิ –

‘‘อิตฺถิคุมฺพสฺส ปวรา, อจฺจนฺตํ ปิยภาณินี;
อนุคฺคตา สีลวตี, ฉายาว อนปายินีฯ

‘‘อโกฺกธนา ปุญฺญวตี, ปณฺฑิตา อตฺถทสฺสินี;
อุพฺพริํ เกน โทเสน, อชฺชาสิ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๓๐-๒๓๑);

ตตฺถ **อิตฺถิคุมฺพสฺสา**ติ อิตฺถิคณสฺสฯ **อนุคฺคตา**ติ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย อนุคตาฯ **‘‘อโกฺกธนา’’**ติอาทิเกน ปนสฺสา คุเณ กเถติฯ มทฺทรเฏฺฐ สาคลนคเร วสนกาเล ปหฏาปิ ตว อาณากรณภเยน ตยิ สิเนเหน มาตาปิตูนํ น กเถสิ, เอวเมสา อโกฺกธนา ปุญฺญวตี ปณฺฑิตา อตฺถทสฺสินีติฯ อิทํ ทหรกาเล อโกฺกธนาทิภาวํ สนฺธายาหฯ **อุพฺพริ**นฺติ โอโรธํฯ เอวํ คุณสมฺปนฺนํ นนฺทาเทวิํ เกน โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทสฺสสีติ วทติฯ

โส ตสฺสา อคุณํ กเถโนฺต อาห –

‘‘ขิฑฺฑารติสมาปนฺนํ, อนตฺถวสมาคตํ;
สา มํ สกาน ปุตฺตานํ, อยาจํ ยาจเต ธนํฯ

‘‘โสหํ ททามิ สารโตฺต, พหุํ อุจฺจาวจํ ธนํ;
สุทุจฺจชํ จชิตฺวาน, ปจฺฉา โสจามิ ทุมฺมโน;

อุพฺพริํ เตน โทเสน, ทชฺชาหํ ทกรกฺขิโน''ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๓๒-๒๓๓);

ตตฺถ **อนตฺถวสมาคต**นฺติ ตาย ขิฑฺฑารติยา กามกีฬาย อนตฺถการกานํ กิเลสานํ วสํ อาคตํ มํ วิทิตฺวาฯ **สา มนฺ**ติ สา นนฺทาเทวี มํฯ **สกาน ปุตฺตาน**นฺติ ยํ มยา อตฺตโน ปุตฺตธีตานญฺจ ภริยานญฺจ ทินฺนํ ปิฬนฺธนํ, ตํ อยาจิตพฺพรูปํ ''มยฺหํ เทหี''ติ ยาจติฯ **ปจฺฉา โสจามี**ติ สา ทุติยทิวเส ''อิมานิ ปิฬนฺธนานิ รญฺญา เม ทินฺนานิ, อาหรเถตานี''ติ เตสํ โรทนฺตานํ โอมุญฺจิตฺวา คณฺหาติฯ อถาหํ เต โรทมาเน มม สนฺติกํ อาคเต ทิสฺวา ปจฺฉา โสจามิฯ เอวํ โทสการิกา เอสาฯ อิมินา นํ โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทสฺสามีติฯ

อถ นํ ปริพฺพาชิกา ''อิมํ ตาว อิมินา โทเสน เทหิ, กนิฏฺฐํ ปน เต ติขิณมนฺติกุมาโร อุปการโก, ตํ เกน โทเสน ทสฺสตี''ติ ปุจฺฉนฺตี อาห –

''เยโนจิตา ชนปทา, อานีตา จ ปฏิคฺคหํ;
อาภตํ ปรรชฺเชภิ, อภิฏฺฐาย พหุํ ธนํฯ

ธนุคฺคหานํ ปวรํ, สูรํ ติขิณมนฺตินํ;
ภาตรํ เกน โทเสน, ทชฺชาสิ ทกรกฺขิโน''ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๓๔-๒๓๕);

ตตฺถ **โอจิตา**ติ วฑฺฒิตาฯ **ปฏิคฺคห**นฺติ เยน จ ตุเมฺห ปรเทเส วสนฺตา ปุน เคหํ อานีตาฯ **อภิฏฺฐายา**ติ อภิภวิตฺวาฯ **ติขิณมนฺติน**นฺติ ติขิณปญฺญํฯ

โส กิร มาตุ พฺราหฺมเณน สทฺธิํ วสนกาเล ชาโตฯ อถสฺส วยปฺปตฺตสฺส พฺราหฺมโณ ขคฺคํ หตฺถ ทตฺวา ''อิมํ คเหตฺวา มํ อุปฏฺฐหา''ติ อาหฯ โส พฺราหฺมณํ ''ปิตา เม''ติ สญฺญาย อุปฏฺฐาสิฯ อถ นํ เอโก อมโจฺจ ''กุมาร, น ตฺวํ เอตสฺส ปุตฺโต, ตว กุจฺฉิคตกาเล จลากเทวี ราชานํ มาเรตฺวา เอตสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปสิ, ตฺวํ มหาจูฬนิรโญฺญ ปุตฺโต''ติ อาหฯ โส กุชฺฌิตฺวา ''เอเกน อุปาเยน นํ มาเรสฺสามี''ติ ราชกุลํ ปวิสโนฺต ตํ ขคฺคํ เอกสฺส ปาทมูลิกสฺส ทตฺวา อปรํ ''ตฺวํ ราชทฺวาเร 'มเมโส ขโคฺค'ติ อิมินา สทฺธิํ วิวาทํ กเรยฺยาสี''ติ วตฺวา ปาวิสิฯ เต กลหํ กริํสุฯ โส ''กิํ เอส กลโห''ติ เอกํ ปุริสํ เปเสสิฯ โส อาคนฺตฺวา ''ขคฺคตฺถายา''ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ตํ สุตฺวา ''กิํ เอต''นฺติ ปุจฺฉิฯ โส กิร ตุเมฺหหิ มม ทินฺนขโคฺค ปรสฺส สนฺตโกติฯ ''กิํ วเทสิ, ตาต, เตน หิ อาหราเปหิ, สญฺชานิสฺสามิ น''นฺติ อาหฯ โส ตํ อาหราเปตฺวา โกสโต นิกฺกฑฺฒิตฺวา ''ปสฺสถา''ติ ตํ สญฺญานาเปโนฺต วิย อุปคนฺตฺวา เอกปฺปหาเรเนว ตสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา อตฺตโน ปาทมูเล ปาเตสิฯ ตโต ราชเคหํ ปฏิชคฺคิตฺวา นครํ อลงฺกริตฺวา ตสฺส อภิเสเก อุปนีเต มาตา จูฬนิกุมารสฺส มทฺทรเฏฺฐ วสนภาวํ อาจิกฺขิฯ ตํ สุตฺวา กุมาโร เสนงฺคปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา ภาตรํ อาเนตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตํ ''ติขิณมนฺตี''ติ สญฺชานิํสุฯ ปริพฺพาชิกา ตํ ''เอวรูปํ ภาตรํ เกน โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทชฺชาสี''ติ ปุจฺฉิฯ

ราชา ตสฺส โทสํ กเถโนฺต อาห –

''เยโนจิตา ชนปทา, อานีตา จ ปฏิคฺคหํ;
อาภตํ ปรรชฺเชภิ, อภิฏฺฐาย พหุํ ธนํฯ

''ธนุคฺคหานํ ปวโร, สูโร ติขิณมนฺติ จ;
มยายํ สุขิโต ราชา, อติมญฺญติ ทารโกฯ

''อุปฏฺฐานมฺปิ เม อเยฺย, น โส เอติ ยถา ปุเร;

ภาตรํ เตน โทเสน, ทชฺชาหํ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๓๖-๒๓๘);

ตตฺถ **ปรรเชฺชภี**ติ อิมสฺส ปรรชฺชโต จ พหุ ธนํ อาภตํ, อยญฺจ ปรรเชฺช วสโนฺต ปุน อิมํ เคหํ อาเนตฺวา ‘‘เอส มยา มหติ ยเส ปติฏฺฐาปิโต’’ติ วทติฯ **ยถา ปุเร**ติ ปุเพฺพ ปาโตว อาคจฺฉติ, อิทานิ ปน น ตถา เอติฯ อิมินา นํ โทเสน ทกรกฺขสฺสสฺส ทสฺสามีติฯ

อถ ปริพฺพาชิกา ‘‘ภาตุ ตาว โก โทโส โหตุ, ธนุเสขกุมาโร ปน ตยิ สิเนหคุณยุโตฺต พหูปกาโร’’ติ ตสฺส คุณํ กเถนฺตี อาห –

‘‘เอกรเตฺตน อุภโย, ตฺวเญฺจว ธนุเสข จ;
อุโภ ชาเตตฺถ ปญฺจาลา, สหายา สุสมาวยาฯ

‘‘จริยา ตํ อนุพนฺธิโตฺถ, เอกทุกฺขสุโข ตว;
อุสฺสุโกฺก เต ทิวารตฺติํ, สพฺพกิเจฺจสุ พฺยาวโฏ;
สหายํ เกน โทเสน, ทชฺชาสิ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๓๙-๒๔๐);

ตตฺถ **ธนุเสขจา**ติ ธนุเสโข จ, ธนุเสขกุมาโร จาติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ อิเธว นคเรฯ **ปญฺจาลา**ติ อุตฺตรปญฺจาลนคเร ชาตตฺตา เอวํโวหาราฯ **สุสมาวยา**ติ สุฏฺฐุ สมวยาฯ **จริยา ตํ อนุพนฺธิโตฺถ**ติ ทหรกาเล ชนปทจาริกาย ปกฺกนฺตํ ตํ อนุพนฺธิ, ฉายาว น วิชหิฯ **อุสฺสุโกฺก**ติ ตว กิเจฺจสุ รตฺถินฺทิวํ อุสฺสุโกฺก ฉนฺทชาโต นิจฺจํ พฺยาวโฏฯ ตํ เกน โทเสน ทกรกฺขสฺสสฺส ทสฺสสีติฯ

อถสฺส ราชา โทสํ กเถโนฺต อาห –

‘‘จริยา มํ อยํ อเยฺย, ปชคฺฆิโตฺถ มยา สห;
อชฺชาปิ เตน วเณฺณน, อติเวลํ ปชคฺฆติฯ

‘‘อุพฺพริยาปิหํ อเยฺย, มนฺตยามิ รโหคโต;
อนามโนฺต ปวิสติ, ปุเพฺพ อปฺปฏิเวทิโตฯ

‘‘ลทฺธทฺวาโร กโตกาโส, อหิริกํ อนาทรํ;
สหายํ เตน โทเสน, ทชฺชาหํ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๔๑-๒๔๓);

ตตฺถ **อชฺชาปิ เตน วเณฺณนา**ติ ยถา จริยาย ปุเพฺพ มํ อนุพนฺธโนฺต มยา อนาเถน สทฺธิํ เอกโตว ภุญฺชโนฺต สยโนฺต หตฺถํ ปหริตฺวา มหาหสิตํ หสิ, อชฺชาปิ ตเถว หสติ, ทุคฺคตกาเล วิย มํ มญฺญติฯ **อนามโนฺต**ติ รโห นนฺทาเทวิยา สทฺธิํ มเนฺตเนฺตปิ มยิ อชานาเปตฺวา สหสาว ปวิสติฯ อิมินา โทเสน ตํ อหิริกํ อนาทรํ ทกรกฺขสฺสสฺส ทสฺสามีติฯ

อถ ปริพฺพาชิกา ‘‘มหาราช, ตว สหายกสฺส ตาว เอโส โทโส โหตุ, ปุโรหิโต ปน ตว พหูปกาโร’’ติ ตสฺส คุณํ กเถนฺตี อาห –

‘‘กุสโล สพฺพนิมิตฺตานํ, รุตญฺญู อาคตาคโม;
อุปฺปาเต สุปิเน ยุโตฺต, นิยฺยาเน จ ปเวสเนฯ

‘‘ปโฏฺฐ ภูมนฺตลิกฺขสฺมิํ, นกฺขตฺตปทโกวิโท;

พฺราหฺมณํ เกน โทเสน, ทชฺชาสิ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๔๔-๒๔๕);

ตตฺถ **สพฺพนิมิตฺตาน**นฺติ ‘‘อิมินา นิมิเตฺตน อิทํ ภวิสฺสติ, อิมินา อิท’’นฺติ เอวํ สพฺพนิมิเตฺตสุ กุสโลฯ **รุตญฺญู**ติ สพฺพรวํ ชานาติฯ **อุปฺปาเต**ติ จนฺทคฺคาหสูริยคฺคาหอุกฺกาปาตทิสาฑาหาทิเก อุปฺปาเตฯ **สุปิเน ยุโตฺต**ติ สุปิเน จ ตสฺส นิปฺผตฺติชานนวเสน ยุโตฺตฯ **นิยฺยาเน จ ปเวสเน**ติ อิมินา นกฺขเตฺตน นิยฺยายิตพฺพํ, อิมินา ปวิสิตพฺพนฺติ ชานาติฯ **ปโฎฺฐ**ติ เฉโก ปฏิพโล, ภูมิยญฺจ อนฺตลิเกฺข จ โทสคุเณ ชานิตุํ สมโตฺถฯ **นกฺขตฺตปทโกวิโท**ติ อฎฺฐวีสติยา นกฺขตฺตโกฎฺฐาเสสุ เฉโกฯ ตํ เกน โทเสน ทกรกฺขสสฺส ทสฺสสีติฯ

ราชา ตสฺส โทสํ กเถโนฺต อาห –

‘‘ปริสายมฺปิ เม อเยฺย, อุมฺมีเลตฺวา อุทิกฺขติ;
ตสฺมา อจฺจภมุํ ลุทฺทํ, ทชฺชาหํ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๔๖);

ตสฺสโตฺถ – อเยฺย, เอส มํ ปริสมเชฺฌ โอโลเกโนฺตปิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา กุโทฺธ วิย อุทิกฺขติ, ตสฺมา เอวํ อติกฺกมิตฺวา ฐิตภมุํ อมนาเปน อุกฺขิตฺตภมุกํ วิย ลุทฺทํ ภยานกํ ตํ อหํ ทกรกฺขสสฺส ทสฺสามีติฯ

ตโต ปริพฺพาชิกา ‘‘มหาราช, ตฺวํ ‘มาตรํ อาทิํ กตฺวา อิเม ปญฺจ ทกรกฺขสสฺส ทมฺมี’ติ วทสิ, ‘เอวรูปญฺจ สิริวิภวํ อคเณตฺวา อตฺตโน ชีวิตมฺปิ มโหสธสฺส ทมฺมี’ติ วทสิ, กํ ตสฺส คุณํ ปสฺสสี’’ติ ปุจฺฉนฺตี อิมา คาถาโย อาห –

‘‘สสมุทฺทปริยายํ, มหิํ สาครกุณฺฑลํ;
วสุนฺธรํ อาวสติ, อมจฺจปริวาริโตฯ

‘‘จาตุรโนฺต มหารโฎฺฐ, วิชิตาวี มหพฺพโล;
ปถพฺยา เอกราชาสิ, ยโส เต วิปุลํ คโตฯ

‘‘โสฬสิตฺถิสหสฺสานิ, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
นานาชนปทา นารี, เทวกญฺญูปมา สุภาฯ

‘‘เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนํ, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
สุขิตานํ ปิยํ ทีฆํ, ชีวิตํ อาหุ ขตฺติยฯ

‘‘อถ ตฺวํ เกน วเณฺณน, เกน วา ปน เหตุนา;
ปณฺฑิตํ อนุรกฺขโนฺต, ปาณํ จชสิ ทุจฺจช’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๔๗-๒๕๑);

ตตฺถ **สสมุทฺทปริยาย**นฺติ สมุทฺทมริยาทสงฺขาเตน สมุทฺทปริเกฺขเปน สมนฺนาคตํฯ **สาครกุณฺฑล**นฺติ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตสฺส สาครสฺส กุณฺฑลภูตํฯ **วิชิตาวี**ติ วิชิตสงฺคาโมฯ **เอกราชา**ติ อญฺญสฺส อตฺตโน สทิสสฺส รโญฺญ อภาวโต เอโกว ราชาฯ **สพฺพกามสมิทฺธิน**นฺติ สเพฺพสมฺปิ วตฺถุกามกิเลสกามานํ สมิทฺธิยา สมนฺนาคตานํฯ **สุขิตาน**นฺติ เอวรูปานํ สุขิตานํ สตฺตานํ เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนํ ชีวิตํ ทีฆเมว ปิยํ, น เต อปฺปํ ชีวิตมิจฺฉนฺตีติ ปณฺฑิตา วทนฺติฯ **ปาณ**นฺติ เอวรูปํ อตฺตโน ชีวิตํ กสฺมา ปณฺฑิตํ อนุรกฺขโนฺต จชสีติฯ

ราชา ตสฺสา กถํ สุตฺวา ปณฺฑิตสฺส คุณํ กเถโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘ยโตปิ อาคโต อเยฺย, มม หตฺถํ มโหสโธ;
นาภิชานามิ ธีรสฺส, อณุมตฺตมฺปิ ทุกฺกฏํฯ

‘‘สเจ จ กิสฺมิจิ กาเล, มรณํ เม ปุเร สิยา;
โส เม ปุเตฺต ปปุเตฺต จ, สุขาเปยฺย มโหสโธฯ

‘‘อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ, สพฺพมตฺถมฺปิ ปสฺสติ;
อนาปราธกมฺมนฺตํ, น ทชฺชํ ทกรกฺขิโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๕๒-๒๕๔);

ตตฺถ **กิสฺมิจี**ติ กิสฺมิญฺจิ กาเลฯ **สุขาเปยฺยา**ติ สุขสฺมึเยว ปติฏฺฐาเปยฺยฯ **สพฺพมตฺถ**นฺติ เอส อนาคตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ อตีตญฺจ สพฺพํ อตฺถํ สพฺพญฺญุพุทฺโธ วิย ปสฺสติฯ **อนาปราธกมฺมนฺต**นฺติ กายกมฺมาทีสุ อปราธรหิตํฯ **น ทชฺช**นฺติ อเยฺย, เอวํ อสมธุรํ ปณฺฑิตํ นาหํ ทกรกฺขสสฺส ทสฺสามีติ เอวํ โส มหาสตฺตสฺส คุเณ จนฺทมณฺฑลํ อุทฺธรโนฺต วิย อุกฺขิปิตฺวา กเถสิฯ

อิติ อิมํ ชาตกํ ยถานุสนฺธิปฺปตฺตํฯ อถ ปริพฺพาชิกา จิเนฺตสิ ‘‘เอตฺตเกนปิ ปณฺฑิตสฺส คุณา ปากฏา น โหนฺติ, สกลนครวาสีนํ มเชฺฌ สาครปิเฏฺฐ อาสิตฺตเตลํ วิปฺปกิรนฺตี วิย ตสฺส คุเณ ปากเฏ กริสฺสามี’’ติ ราชานํ คเหตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ราชงฺคเณ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา นาคเร สนฺนิปาตาเปตฺวา ปุน ราชานํ อาทิโต ปฏฺฐาย ทกรกฺขสสฺส ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา เตน เหฏฺฐา กถิตนิยาเมเนว กถิตกาเล นาคเร อามเนฺตตฺวา อาห –

‘‘อิทํ สุณาถ ปญฺจาลา, จูฬเนยฺยสฺส ภาสิตํ;
ปณฺฑิตํ อนุรกฺขโนฺต, ปาณํ จชติ ทุจฺจชํฯ

‘‘มาตุ ภริยาย ภาตุจฺจ, สขิโน พฺราหฺมณสฺส จ;
อตฺตโน จาปิ ปญฺจาโล, ฉนฺนํ จชติ ชีวิตํฯ

‘‘เอวํ มหตฺถิกา ปญฺญา, นิปุณา สาธุจินฺตินี;
ทิฏฺฐธมฺมหิตตฺถาย, สมฺปรายสุขาย จา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๒๕๕-๒๕๗);

ตตฺถ **มหตฺถิกา**ติ มหนฺตํ อตฺถํ คเหตฺวา ฐิตาฯ **ทิฏฺฐธมฺมหิตตฺถายา**ติ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว หิตตฺถาย จ ปรโลเก สุขตฺถาย จ โหตีติฯ

อิติ สา รตนฆรสฺส มณิกฺขเนฺธน กูฏํ คณฺหนฺตี วิย มหาสตฺตสฺส คุเณหิ เทสนากูฏํ คณฺหีติฯ

ทกรกฺขสปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ตถาคโต ปญฺญวา, ปุเพฺพปิ ปญฺญวาเยวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนโนฺต โอสานคาถา อาห –

‘‘เภรี อุปฺปลวณฺณาสิ, ปิตา สุโทฺธทโน อหุ;
มาตา อาสิ มหามายา, อมรา พิมฺพสุนฺทรีฯ

‘‘สุโว อโหสิ อานโนฺท, สาริปุโตฺต จ จูฬนี;

เทวทโตฺต จ เกวโฏฏฺ, จลากา ฤลฺลนนฺทินีฯ

‘‘ปญฺจาลจนฺที สุนฺทรี, สาฬิกา มลฺลิกา อหุ;
อมฺพโฏฐฺ อาสิ กามินฺโท, โปฏฺฐปาโท จ ปุกฺกุโสฯ

‘‘ปิโลติโก จ เทวินฺโท, เสนโก อาสิ กสฺสโป;
อุทุมฺพรา มงฺคลิกา, เวเทโห กาฬุทายิโก;
มโหสโธ โลกนาโถ, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ

อุมงฺคชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

(ฉฏฺโฐ ภาโค นิฏฺฐิโตฯ)